

Garzi
**AKADEMİK
BAKİŞ**

Cilt 11 Sayı 23 Kış 2018

ISSN 1307-9778

E-ISSN 1309-5137

Gazi
AKADEMİK BAKIŞ

Cilt: 11 • Sayı: 23 • Kiş 2018
ISSN 1307-9778 E-ISSN 1309-5137
Gazi Akademik Bakış Yılda İki Defa Yayınlanır

SAHİBİ

Prof. Dr. Hale ŞİVGİN

EDİTÖRLER

Prof. Dr. Hale ŞİVGİN

Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL

Prof. Dr. Mustafa ALKAN

EDİTÖR YARDIMCILARI

Prof. Dr. Nejla GÜNAY

Doç. Dr. Murat ÖNSOY

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Dr. Ahmet ELİBOL

YAZI KURULU

Ferdi GÖKBUĞA

Mehmet Fatih BAŞ

Gökhan YURTOĞLU

HABERLEŞME

Müge AKINBİNGÖL

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Tayyar Arı • Uludağ Üni.

Prof. Dr. İbrahim S. Canbolat • Uludağ Üni.

Prof. Dr. Haydar Çakmak • Ankara Hacı Bayram Veli Üni.

Prof. Dr. İlhami Durmuş • Ankara Hacı Bayram Veli Üni.

Prof. Dr. Edward Foster • Stevens Teknoloji Enstitüsü

Prof. Dr. Fuat Keyman • Sabancı Üni.

Prof. Dr. Derviş Kılınçkaya • Hacettepe Üni.

Prof. Dr. Hasan Köni • Kültür Üni.

Prof. Dr. Çağatay Özdemir • Gazi Üni.

Prof. Dr. Hasan Bülent Paksoy • Texas Tech. Üni.

Prof. Dr. Hale Şıvgın • Ankara Hacı Bayram Veli Üni.

Prof. Dr. Hülya K.Çengel • Ankara Hacı Bayram Veli Üni.

Prof. Dr. Nuri Yavuz • Artvin Çoruh Üni.

Prof. Dr. Mehmet Seyfettin Erol • Ankara Hacı Bayram Veli Üni.

Prof. Dr. Mustafa Eravcı • Yıldırım Beyazıt Üni.

Prof. Dr. Mustafa Sıtkı Bilgin • Yıldırım Beyazıt Üni.

Prof. Dr. Mustafa Alkan • Ankara Hacı Bayram Veli Üni.

Doç. Dr. Aleksandr Sotniçeno • St. Petersburg Devlet Üni

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Ramazan Acun • Hacettepe Üni.

Prof. Dr. Gülden Ayman • İstanbul Üni.

Prof. Dr. Cemalettin Taşkıran • Ankara Hacı Bayram Veli Üni.

Prof. Dr. Hikmet Öksüz • Karadeniz Teknik Üni.

Prof. Dr. Ahmet Güneş • Ankara Hacı Bayram Veli Üni.

Prof. Dr. A.Hikmet Eroğlu • Ankara Üni.

Prof. Dr. Cengiz Hakov • Bulgaristan Bilimler Akademisi

Prof. Dr. Şükrü Hanioglu • Princeton Üni.

Prof. Dr. Necdet Hayta • Gazi Üni.

Prof. Dr. Kemal H. Karpat • Wisconsin Üni.

Prof. Dr. Gökhan Koçer • Karadeniz Teknik Üni.

Prof. Dr. Jacop Landau • Kudüs İbrani Üni.-Emekli

Prof. Dr. Yakup Mahmutov • Azerbaycan Milli İlimler

Akademisi

Prof. Dr. Ali Akar • Muğla Üni.

Prof. Dr. Ziya Öniş • Koç Üni.

Prof. Dr. Neşe Özden • Ankara Üni.

Prof. Dr. Maria Pia Pedani • Venedik Ca' Foscari Üni.

Prof. Dr. Yusuf Sarıncay • TOBB ETÜ

Prof. Dr. Zafer Toprak • Boğaziçi Üni.

Prof. Dr. İbrahim Yılmazçelik • Fırat Üni.

Prof. Dr. Dimitri Vasilyev • Rusya Bilimler Akademisi

Doç. Dr. Krassimira Mutafova • Veliko Tırnova Üni.

Prof.. Dr. Ceenbek Alımbayev • Kırgızistan-Türkiye Manas

Üni.

Prof. Dr. Uğur Ünal • Devlet Arş. Gnl. Md.

Prof. Dr. Ertan Gökmen • Celal Bayar Üni.

Dr. Öğr. Üyesi A. Fahimi Aydın • İnönü Üni.

Doç. Dr. Elnur Ağayev • Lefke Avrupa Üni.

Dr. Öğr. Üyesi Emre Ozan

GENEL DAĞITIM / ABONELİK

Ankara Stratejik Araştırmalar Vakfı

Vakıflar Bankası

Gaziosmanpaşa Şubesi / Ankara

Hesap No: 00158 0072 8750 9151

Fiyatı: 90 TL

YAZIŞMA-HABERLEŞME

Gazi Akademik Bakış Dergisi

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Emniyet Mahallesi Abant I Cad. No: 10/2 D Yenimahalle /Ankara

E-Posta: gaziakademikbakis@gmail.com • Web: http://www.gaziakademikbakis.com

GRAFİK TASARIM VE BASKI

Cem Yüksel • Pelin Ofset Tipo Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.

İvedik Organize Sanayi Bölgesi Matbaacılar Sitesi 558.Sok.No: 28/30 Yenimahalle/Ankara

Tel:0312 395 25 80 Fax:0312 395 25 84 E-Posta:info@pelinofset.com.tr

YAYIN TÜRÜ

Uluslararası Hakemli Yerel Süreli Yayın

YAYIN TARİHİ

10 Aralık 2018

Gazi
ACADEMIC VIEW

Volume: 11 • Number: 23 • Winter 2018
ISSN 1307-9778 E-ISSN 1309-5137
Gazi Academic View is Published Twice a Year

OWNER

Prof. Hale ŞIVGIN

EDITORS

Prof. Hale ŞIVGIN

Prof. Mehmet Seyfettin EROL

Prof. Mustafa ALKAN

ASSISTANT EDITORS

Prof. Nejla GÜNAY

Assoc. Prof. Murat ÖNSOY

DESK EDITOR

Dr. Ahmet ELİBOL

PUBLICATION BOARD

Ferdi GÖKBUĞA

M.Fatih BAŞ

Gökhan YURTOĞLU

COMMUNICATION

Müge AKINBİNGÖL

EDITORIAL BOARD

Prof. Tayyar Arı • Uludağ Uni.

Prof. İbrahim S. Canbolat • Uludağ Uni.

Prof. Haydar Çakmak • Ankara Hacı Bayram Veli Uni.

Prof. İlhami Durmuş • Ankara Hacı Bayram Veli Uni.

Prof. Edward Foster • Stevens Institute of Technology

Prof. Fuat Keyman • Sabancı Uni.

Prof. Derviş Kılınçkaya • Hacettepe Uni.

Prof. Hasan Köni • Kültür Uni.

Prof. Çağatay Özdemir • Gazi Uni.

Prof. Hasan Bülent Paksoy • Texas Tech. Uni.

Prof. Hale Şivgin • Ankara Hacı Bayram Veli Uni.

Prof. Nuri Yavuz • Artvin Çoruh Uni.

Prof. Hülya K. Çengel • Ankara Hacı Bayram Veli Uni.

Prof. Mehmet Seyfettin Erol • Ankara Hacı Bayram Veli Uni.

Prof. Mustafa Eravcı • Yıldırım Beyazıt Uni.

Prof. Mustafa Sitki Bilgin • Yıldırım Beyazıt Uni.

Prof. Mustafa Alkan • Ankara Hacı Bayram Veli Uni.

Assoc. Prof. Aleksandr Sotniçeno • St. Petersburg State Uni.

ADVISORY BOARD

Prof. Ramazan Acun • Hacettepe Uni.

Prof. Cemalettin Taşkiran • Ankara Hacı Bayram Veli Uni.

Prof. Güliden Ayman • İstanbul Uni.

Prof. Hikmet Öksüz • Karadeniz Teknik Uni.

Prof. Ahmet Güneş • Ankara Hacı Bayram Veli Uni.

Prof. A.Hikmet Eroğlu • Ankara Uni.

Prof. Cengiz Hakov • Bulgarian Academy of Sciences

Prof. Şükrü Hanioglu • Princeton Uni.

Prof. Necdet Hayta • Gazi Uni.

Prof. Kemal H. Karpat • Wisconsin Uni.

Prof. Gökhan Koçer • Karadeniz Technical Uni.

Prof. Jacop Landau • The Hebrew Uni. of Jerusalem /
Emeritus

Prof. Yakup Mahmutov • Azerbaijan National Academy of
Sciences

Prof. Ali Akar • Muğla Uni.

Prof. Ziya Öniş • Koç Uni.

Prof. Neşe Özden • Ankara Uni.

Prof. Maria Pia Pedani • Venetian Ca'Foscari Uni.

Prof. Yusuf Sarıay • TOBB ETÜ

Prof. Zafer Toprak • Boğaziçi Uni.

Prof. İbrahim Yılmazçelik • Fırat Uni.

Prof. Dimitri Vasilyev • Russian Academy of Science

Prof. Uğur Ünal • Director of General State

Prof. Ertan Gökmen • Celal Bayar Uni.

Assoc. Prof. Krassimira Mutafova • Veliko Turnova Uni.

Prof. Ceenbek Alimbayev • Kyrgyz-Türkiye Manas Uni.

Assist. Prof. A. Fahimi Aydın • İnönü Uni

Assoc. Prof. Elnur Agayev • European University of Lefke

Assoc. Prof. Emre Ozan

GENERAL DISTRIBUTION / SUBSCRIPTION

Foundation For Ankara Strategic Research

Vakıflar Bank

Gaziosmanpaşa Branch / Ankara

Account No: 00158 0072 8750 9151

Fee: 90 TL

CORRESPONDANCE - COMMUNICATION

Journal of Gazi Academic View

Ankara Hacı Bayram Veli University. Faculty of Arts, Department of History

Emniyet District Abant 1 Avenue, No: 10/2 D Yenimahalle / Ankara

E-Mail: gaziakademikbakis@gmail.com • Web: <http://www.gaziakademikbakis.com>

BOOK COVER, PAGE DESIGN and PUBLISHING HOUSE

Cem Yüksel • Pelin Ofset Tipografik San. ve Tic. Ltd. Şti.

İvedik Organize Sanayi Bölgesi Matbaacılar Sitesi 558.Sok.No: 28/30 Yenimahalle/Ankara

Tel:0312 395 25 80 Fax:0312 395 25 84 E-mail:info@pelinofset.com.tr

PERIODICAL TYPE

International Peer Reviewed Local Periodical Journal

PUBLISHING DATE

10 Aralık 2018

<p>YURTDIŞI TEMSİLCİLERİ</p> <p>Almanya Prof. Dr. Barbara Kellner Heinkele • Berlin Freie Üniversitesi</p> <p>Amerika Birleşik Devletleri Prof. Dr. M. Hakan Yavuz • Utah Üniversitesi</p> <p>Azerbaycan Doç. Dr. Tofiq Nacafli • A.A. Bakıhanov Azerbaycan Milli İlimler Akademisi</p> <p>Bulgaristan Doç. Dr. İbrahim Yalimof • Sofya İslam Enstitüsü</p> <p>İsrail Prof. Dr. Jacob Landau • Kudüs İbrani Üniversitesi-Emekli</p> <p>İtalya Dr. Vera Costantini • Venedik Ca' Foscari Üni.</p> <p>KKTC Doç. Dr. Elnur Ağayev • Lefke Avrupa Üniversitesi</p> <p>Kırgızistan Prof. Dr. Döoletbek Saparaliyev • Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi</p> <p>Rusya Doç. Dr. Aleksander Vasilyev • Rusya Bilimler Akademisi</p> <p>Suriye Prof. Dr. Mehmet Yuva • Şam Üniversitesi</p> <p>Makedonya Prof. Dr. Numan Aruç • Makedonya Bilimler ve Sanatlar Akademisi</p>	<p>REPRESENTATIVES ABROAD</p> <p>Germany Prof. Barbara Kellner Heinkele • Berlin Freie Uni.</p> <p>United States of America Prof. M. Hakan Yavuz • The University of Utah</p> <p>Azerbaijan Assoc. Prof. Tofiq Nacafli • A.A. Bakıhanov Azerbaijan National Academy of Sciences</p> <p>Bulgaria Assoc. Prof. İbrahim Yalimof • Institute of Higher Islamic Studies</p> <p>Israel Prof. Jacob Landau • The Hebrew University of Jerusalem, Emeritus</p> <p>Italy Dr. Vera Costantini • Venetian Ca' Foscari Uni.</p> <p>Cyprus Doç. Dr. Elnur Ağayev • European University of Lefke</p> <p>Kyrgyzstan Prof. Döoletbek Saparaliyev • Kyrgyzstan-Turkey Manas University</p> <p>Russia Assoc. Prof. Aleksander Vasilyev • Russian Academy of Sciences Oriental Institute</p> <p>Syria Prof. Mehmet Yuva • Damascus University</p> <p>Macedonia Prof. Numan Aruç • Macedonian Academy of Sciences & Arts</p>
---	--

BU SAYININ HAKEMLERİ / REFEREES OF THIS ISSUE

<p>Prof.Dr. Mehmet Demirtaş • Bitlis Eren Üni. Prof. Dr. Yusuf Sarıncay • TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üni. Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan • Ankara Üni. Prof. Dr. Serdar Sağlam • Ankara Hacı Bayram Veli Üni. Prof. Dr. Ömer Demirel • Sivas Cumhuriyet Üni. Prof. Dr. Necdet Hayta • Gazi Üni. Prof. Dr. Mustafa Alkan • Ankara Hacı Bayram Veli Üni. Prof. Dr. Mehmet Dikkaya • Kırıkkale Üni. Prof. Dr. İbrahim Yılmazçelik • Fırat Üni. Prof. Dr. İbrahim Ethem Atnur • Erzurum Atatürk Üni. Prof. Dr. Haydar Çakmak • Ankara Hacı Bayram Veli Üni. Prof. Dr. Hale Şıvgın • Ankara Hacı Bayram Veli Üni.</p>	<p>Prof. Dr. Ertan Gökmen • Manisa Celal Bayar Üni. Prof. Dr. Bilal Karabulut • Ankara Hacı Bayram Veli Üni. Prof. Dr. Ahmet Güneş • Ankara Hacı Bayram Veli Üni. Doç. Dr. Muharrem Ekşi • Kırklareli Üni. Doç. Dr. Mikail Acıpınar • İzmir Katip Çelebi Üni. Doç. Dr. Levent Düzcü • Bolu İzzet Baysal Üni. Doç. Dr. Kürşad Zorlu • Ahi Evran Üni. Doç. Dr. İtir Özer İmer • Ankara Hâcettepe Üni. Doç. Dr. Erdal Aksoy • Ankara Hacı Bayram Veli Üni. Dr. Öğr. Üyesi Nasrullah Uzman • Ankara Hacı Bayram Veli Üni. Dr. Öğr. Üyesi Emre Ozan • Kırklareli Üni.</p>
---	--

Dergiye gönderilen yazı ve fotoğraflar iade edilmez.
Bu dergide yayınlanan yazılardaki fikirler yazarlarına aittir
The articles and photos that has been sent to the journal for publication may not be returned even if they are not published.
The responsibility of all the ideas in the articles published in this journal belongs to their authors.

Editörden

Değerli “Gazi Akademik Bakış Dergisi” okuyucuları,

“Bilim, bilineni bilip, bilinmeyenleri tespit edip, bilinmeyenlerden birini bilinir hale getirmektir”. Bu itibarla Bilimsel bilgiyi yayma hedefini taşıyan dergimiz 23. sayısına ulaşmıştır. Bu sayıda ilgiyle okuyacağınızı umduğumuz 12 makale bulunmaktadır. Bu makalelerin 5’i siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler, 5’i tarih, 2’si Eğitim ve Bilim tarihi alanlarındadır. Bu 12 makaleden 4’ü Osmanlı devrine aittir. Bunların dışında kalan 8 makalenin Osmanlı sonrasındaki Türkiye ile ilişkili diplomasi, siyasi ilişki, göç, üniversite ve Türkiye’de eğitim siyaseti alanlarındadır. Bir makale Osmanlı dönemine ait idarî yapılanmanın ulusal ve uluslararası ilişkiler için en temel kaynak olan sınır-nâmelerin tarihi değeri üzerinedir. Diğer dört makalenin üçü Osmanlı devrinde, biri Türkiye Cumhuriyeti devrinde olmak üzere Kıbrıs üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu makaleleri daha ayrıntılı vurgulamak gerekirse şöyle ifade edilebilir;

Uluslararası alandaki makaleleri arasında Doç. Dr. Muharrem Ekşi ve Prof. Dr. Mehmet Seyfettin Erol, 2003-2016 yılları arasındaki Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetleri döneminde uygulamaya konulan Türkiye’nin “kamu diplomasisi ve yumuşak güç politikaları” tahlil edilmiştir; Bu makalenin konusunun paralelinde, Türk Hükümetlerinin politikalarının paralelinde ve aynı dönemi kapsar bir biçimde TÜSİAD ve MÜSİAD’ın üstlendiği “Kamu diplomasisini” Dr. Derya Büyüktanır işlemiştir. Dr. Segâh Tekin ise bu konuların bir başka uygulaması olan 2006’dan itibaren Türkiye-Brezilya ilişkilerinin özel bir ilerleme dönemini yazmıştır. Bu dönemde Türkiye ile Brezilya arasındaki diplomatik, ekonomik, toplumsal ve kültürel ilişkilerin gelişimi ve iki ülkenin bölgesel açılımlarını yükselen güçler olarak uluslararası sistemde rol oynama istekleri; iki ülkeyi Tahran Deklarasyonu ve Medeniyetler İttifakı gibi küresel çaptaki girişimlerde birlikte hareket etmeye ve genel olarak dünya barışını desteklemeye yönelik bir iş birliğini yazarak diğer iki çalışmaların bir üçüncü yönünü, iki ülke ilişkileri bağlamaları ve hedefleri itibarıyla ele almıştır. ABD’nin öncülüğünde sürdürülen “Medeniyetlerarası ittifak” Büyük Ortadoğu Projesi, 2000’li yıllardan itibaren, Afganistan ve Irak’ın aksine Suriye’de, -Sykes- Picot Antlaşması’nın 100. yıl dönümünde- Ortadoğu’nun yeniden bölüşülmesi ve yeni kriz alanları yaratılmasının sonucu, Irak ve Suriye merkezli bölgesel bir iç savaşa yol açmış, bunun sonucu olarak da, öncelikle Suriye’den Türkiye’ye milyonlarca mülteci akın etmiştir. Suriyeli sığınmacıların Türkiye’deki “Konteyner

Kampları” Dr. Derya Bakbak tarafında araştırma konusu yapılmıştır. Bu dört makaleden sonra, 27 Mayıs 1960 askerî darbesi içinde bir darbeyle tasfiye edilen “14’ler” diye tarihe geçen ve yurt dışına diplomat olarak gönderilen “14’lerin Yurtdışı Faaliyetleri” Dr. Ferit Salim Sanlı tarafından önemli bir uluslararası ilişkiler tarihi çalışması yapılmıştır.

Tarih alanı makaleleri arasında Prof. Dr. Mustafa Alkan, Türk Arşivlerinde yer alan hudûd-nâmelerin (sınır-nâmelerin), Türkiye’nin; ev, mahalle, nahiyeye, kaza, sancak, eyâlet ve ülke sınırları kullanılarak, Osmanlı Tarihî Coğrafyasının ve tapu senetleri ile buluşturularak yeniden yazılabileceği ortaya koymuştur. Daha önce “Padişahım Çok Yaşa!” adıyla bir kitap yazılmıştı. Dr. Said Olgun ise, aynı isimle Sultan II. Abdülhamid için doğum günü kutlamalarını incelemiştir. Doktora çalışmalarını sürdüren Dr. Mesut Karakulak ile Halim Kılıç, Kıbrıs adasının kıyı sahillerinde yer alan Buharlı gemiler ile onların yollarını işaret eden Kıbrıs Deniz fenerlerini incelemiştir. Prof. Dr. Ali Efdal Özkul ise Osmanlı Tarihi çalışmaları içinde pek çalışılmayan Kasap esnafı ve onların faaliyetlerini Kıbrıs Şer’iyye Sicilleri kullanılarak ele almıştır. Dr. Demet Beton Kalmaz ve Dr. Nuru Giritli ise Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin temel kaynaklarını kullanarak, KKTC ekonomisindeki büyüme ile sektörel büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyerek, elde edilen bulgularla adanın istikrarlı ekonomik büyümesi için önerileri ortaya koymuşlardır. Son iki makalede ise Türkiye’nin üniversite ve Atatürk döneminde eğitim politikalarını incelemiştir. Son yıllarda Türkiye’nin eğitim ve bilim siyaseti, bu iki makalede otopsi edilmiştir. Dr. Fahri Atasoy, Türkiye’de üniversiteleri önce bir sosyal kurum olarak tasvir ettikten sonra, Türkiye’nin bilim zihniyetini sosyolojik olarak incelemiştir. Prof. Dr. Hikmet Öksüz ile Dr. Ülkü Köksal, Atatürk devrinde uygulanan Türk Eğitim sistemindeki modernleşme çabalarının paralelinde, Türk eğitimindeki modernleşme çabalarını ortaya koyup, Amerikan belgeleri ışığında, Türkiye’nin eğitim politikası incelenmiştir.

Bu itibarla, Gazi Akademik Bakış Dergisi, 2007 yılının ilk sayısında “Derгимiz Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ni yöneten ve gelecekle ilgili planlar yapan sorumlu mevkide olanlara da tarihten günümüze ve geleceğe bilimsel yaklaşımlarla ufuk açıcı nitelikte olmayı hedeflemektedir; Gazi Akademik Bakış Dergisi Türkiye ve bölge ülkeleri ile bölge ile ilgilenen büyük güçlerin plan, proje ve hedefleri konusunda sıkıntı çekilen akademik literatür açığını kısmen de olsa kapatmayı, katkı yapmayı amaçlamaktadır. Bu konuda yerli yabancı akademisyenlerin katkılarını beklemekteyiz” diyerek yayın hayatına başlamıştı. Dergimiz 23. sayı ile de hem ilk sayıda hedeflediği ilkeler doğrultusunda dopdolu bir sayı hazırlamış, hem de aynı temel ilke, heyecan ve bilimsel iddialarla ikinci 12. yıla girmiştir. 20. sayımızda belirttiğimiz gibi “Bugün dergimiz tüm dünyada ve ülkemizde ilgili bilim çevrelerinde olduğu gibi devletimizin en üst kademeleri

tarafından da ilgiyle takip edilmekte ve bilimsel manada yararlanılmaktadır. Dergimiz yayım hayatına girmesinden çok kısa bir zaman sonra, ESCI, EBSCO, CEEOL, DOAJ, INDEX COPERNICUS, INDEX ISLAMICUS, TÜBİTAK-ULAKBİM, IMB, ASOS, PROQUEST, MLA INTERNATIONAL BIBLIOGRAPHY, SERIALS SOLUTIONS ve TÜBİTAK DERGİ PARK gibi dünyanın en önemli indeksleri tarafından taranmaya başlanmış, 2015 yılından itibaren tüm dünyada en üst seviyede bilimsel yayınların tarandığı Thomson Reuters tarafından taranmaya başlamış ve dergide yayımlanan makaleler WEB OF SCIENCE’da görünür hale gelmiştir”. 23. sayıyı çıkarırken yeniden dergimizin bu seviyeye gelmesinde başta siz değerli Gazi Akademik Bakış Dergisi okuyucularına, dergimize bin bir emekle hazırladıkları makaleleri gönderen yazarlarımıza, editörler heyetine, sorumlu yazı işleri müdürüne, yazı kuruluna, haberleşmeye, yayın kuruluna, danışma kuruluna, yurt dışı temsilcilikleri ve gönderdiğimiz makaleleri titizlikle inceleyen hakem heyetindeki çok değerli bilim insanlarına en içten teşekkürlerimizi ve saygılarımızı sunar nümüzdeki sayılarda daha da iyi noktalarda sizlerin karşısında olmayı ümit ediyoruz.

**Saygılarımızla
Editörler Heyeti**

Editorial

Dear readers of Gazi Academic View,

“Science is to know the known facts, to detect the unknown and to turn an unknown into a known fact.” Our journal reached its 23rd issue, with its objective of spreading scientific knowledge. This issue contains 12 articles. 5 of them are on political sciences and international relations, 5 on history and 2 on history of education and science. 4 articles are about the Ottoman era. The remaining articles are on Republican era diplomacy, politics, immigration, universities and educational policies. One article is on border documents which are the primary documents of international relations during the Ottoman era. Four of the articles are on Cyprus.

Muharrem Ekşi and Mehmet Seyfettin Erol analyze Turkey’s public diplomacy and soft power during the Justice and Development Party era. On a parallel with this article, Derya Büyüktanır analyzes the public diplomacy applied by TÜSİAD and MÜSİAD. Segâh Tekin wrote about the progression of Turkish-Brazilian relationships since 2006. The diplomatic, economic, social and cultural relationships between two countries improved since then. Both countries became part of Tehran Declaration and Alliance of Civilizations, thus contributing to world peace. Great Middle East Project, designed by the US, led to a crisis in the Middle East since 2012. The civil war in Syria forced millions of Syrian refugees flee to Turkey. Derya Bakbak wrote about the Container Camps of Syrian refugees in Turkey. Ferit Salim Sanlı wrote an important historical study on the activities of so-called “14’ers” who were a part of 27 May 1960 Coup but purged later on.

Among the historical articles, Mustafa Alkan wrote and claimed that Ottoman historical geography can be written again in light of border documents, archival records and borders between individual homes, neighbourhoods, villages, sanjaks, provinces and countries. A book was previously published with the title: “Long Live the Sultan”. Said Olgun wrote with the same title, about the birthday celebrations of Abdulhamid II. Mesut Karakulak and Halim Kılıç wrote about the steam ships operating in coastal Cyprus and the lighthouses that guide them. Ali Efsal Özkul wrote about a less touched subject, the butchers in the Ottoman era, according to Şeriyye Records of Cyprus. Demet Beton Kalmaz and Nuri Giritli wrote about TRNC’s economic growth in light of TRNC records and offer ways of stable growth in the future. Fahri Atasoy wrote about

the recent policies on universities and science. Describing universities as a social institution, he analyzes the scientific thought in Turkey. Hikmet Öksüz and Ülkü Köksal discuss the modernization attempts in education during the Ataturk era and draw a picture of Turkey's educational policies according to American archive records.

In our first ever issue that was published in 2007, we set our goals, by stating: "Our journal aims to broaden the horizons of the people, who rule the Republic of Turkey and plan for its future, by a scholarly approach to the past, present and the future. Gazi Academic View aims to add to the already insufficient literature regarding Turkey, other countries in our region and the plans of the great powers about the region. We look forward to the contribution of domestic and international academics." Our 23rd issue, which marks our 12th year, is a satisfying publication in accordance to our founding principles. Our journal is being followed and being benefitted of in Turkey, around the world and in the higher echelons of our government. A short time after our journal started to be published, it was included in important scientific indexes in the world including EBSCO, CEEOL, DOAJ, INDEX COPERNICUS, INDEX ISLAMICUS, TÜBİTAK-ULAKBİM, IMB, ASOS, PROQUEST, MLA INTERNATIONAL BIBLIOGRAPHY, SERIALS SOLUTIONS ve TÜBİTAK DERGİ PARK. Most recently in 2015, it was included in ESCI and WEB of SCIENCE by Thomson Reuters which currently indexes the top scientific publications. Because of our journal's success, we are grateful to you, the readers of Gazi Academic View, the authors who contribute with their articles which are all products of rigorous and hard work, our editors, our desk editor, our publication board, our communications staff, our editorial board, our advisory board, our representatives abroad and our reviewers who thoroughly review the articles that are sent to them. We hope to meet you again in our later issues which we hope to be even better.

**Sincerely
Editors**

TARANAN INDEXLER VE VERİ TABANLARI
INDEXES & DATABASES

Gazi Akademik Bakış Dergisi ESCI, EBSCO, CEEOL, DOAJ, INDEX COPERNICUS, INDEX İSLAMICUS, TÜBİTAK-ULAKBİM, IMB, ASOS, PROQUEST, MLA INTERNATIONAL BIBLIOGRAPHY, SERIALS SOLUTIONS ve TÜBİTAK DERGİ PARK tarafından taranmaktadır.

Gazi Academic View indexed by ESCI, EBSCO, CEEOL, DOAJ, INDEX COPERNICUS, INDEX İSLAMICUS TUBITAK-ULAKBİM, IMB, ASOS, PROQUEST, MLA INTERNATIONAL BIBLIOGRAPHY, SERIALS SOLUTIONS and TUBITAK DERGİ PARK.

THOMSON REUTERS

Emerging Sources Citation Index
WEB OF SCIENCE™

Central and
Eastern European
Online Library

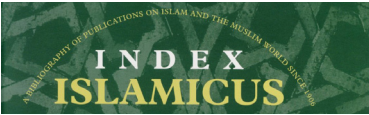

Provider of
EBSCOhost®

The
International
Medieval
Bibliography
(IMB)

INDEX COPERNICUS
I N T E R N A T I O N A L

Modern
Language
Association

MLA

U L R I C H ' S
PERIODICALS DIRECTORY

TÜBİTAK

Serials Solutions

ULAKBİM

DergiPark
AKADEMİK

İçindekiler

Editorial

Türk Yumuşak Güç ve Kamu Diplomasisinin Yükseliş ve Düşüşü Muharrem Ekşi - Mehmet Seyfettin Erol	15
Tahran Deklarasyonu ve Sonrası: Türkiye-Brezilya Küresel Ortaklığının Yükselişi ve Gerileyişi Segâh Tekin	47
TÜSİAD ve MÜSİAD'ın AK Parti Dönemi Kamu Diplomasisi Faaliyetleri Derya Büyüktanır	73
Osmanlı Devleti'nde Hudûdnâmelerin Kaynak Değeri Üzerine Bir Araştırma Mustafa Alkan	99
"Padişahım Çok Yaşa!" Sosyal ve Siyasî Yönleriyle II. Abdülhamid İçin Yapılan Doğum Günü Kutlamaları Said Olgun	111
Bir Buharlı Güzergâhını Aydınlatmak: Kıbrıs Deniz Fenerleri ve Kıbrıs'ta Buharlılar (1850-1878) Mesut Karakulak - Halim Kılıç	139
Osmanlı İdaresinde Kıbrıs'ta Kasap Esnafı ve Faaliyetleri Ali Efdal Özkul	163
KKTC'de Ekonomik Büyüme ve Sektörel Gelişimin Büyümeye Etkileri Demet Beton Kalmaz - Nuru Giritli	199
27 Mayıs'ın "Zoraki Diplomatları": 14'lerin Yurtdışı Faaliyetleri Ferit Salim Sanlı	221
Suriyeli Sığınmacıların Konteyner Kamplarına İlişkin Bir Araştırma Derya Bakbak	249
Bir Sosyal Kurum Olarak Üniversite, Bilim Zihniyeti ve Türkiye Fahri Atasoy	289
Amerikan Belgeleri Işığı Altında Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye'de Eğitim Hikmet Öksüz - Ülkü Köksal	317
Gazi Akademik Bakış Dergisi Yayın İlkeleri.....	352

Contents

Editorial

The Rise and Fall of Turkish Soft Power and Public Diplomacy

Muharrem Ekşi - Mehmet Seyfettin Erol..... 15

Tehran Declaration and beyond: The Rise and Decline of Turkish-Brazilian Global Partnership

Segâh Tekin..... 47

Public Diplomacy Activities of TÜSİAD and MÜSİAD During the AK Party Era

Derya Büyüktanır..... 73

A Research on the Resource Value of the Hududnâmes in The Ottoman State

Mustafa Alkan 99

“Long Live the Sultan!”

Social and Political Aspects of Birthday Celebrations for Abdulhamid II

Said Olgun..... 111

Illuminate a Steamship Route: Steamships in Cyprus and Lighthouses of Cyprus (1850-1878)

Mesut Karakulak - Halim Kılıç..... 139

Butchers And Activities in Cyprus in the Ottoman Rule

Ali Efdal Özkul..... 163

Economic Growth in TRNC and Impact of Sectoral Development on Economic Growth

Demet Beton Kalmaz - Nuru Giritli..... 199

“Compelled Diplomats” of May 27 Coup D’etat: Foreign Activities of the “Fourteens”

Ferit Salim Sanlı..... 221

A Search into the Container Camps of Syrian Refugees

Derya Bakbak..... 249

The University as a Social Institution, Science Mentality and Turkey

Fahri Atasoy..... 289

Education in Turkey in the Early Republican Years According to the American Official Documents

Hikmet Öksüz - Ülkü Köksal 317

Guideline of the Journal of Gazi Academic View

352

The Rise and Fall Of Turkish Soft Power and Public Diplomacy

Türk Yumuşak Güç ve Kamu Diplomasinin Yükseliş ve Düşüşü

Muharrem EKŞİ* - Mehmet Seyfettin EROL**

Abstract

This article explores Turkey's public diplomacy and soft power policies under the government of the Justice and Development Party (JDP) over the period of 2003 to 2016. Thus, Turkish foreign policy is analysed within the framework of soft power policy and the new institutional design of the country's public diplomacy. The main research questions of the study are as follows: "What are Turkey's public diplomacy mechanisms and instruments, and furthermore, why did Turkey begin to implement public diplomacy under the JDP governments? Additionally, how does Turkey implement soft power policies in line with the new foreign policy doctrine?" The study has two fundamental arguments: First, the JDP leaders' ambition to become a regional power and the leader of the Middle East and Muslim world has played the chief role in pushing forward with public diplomacy and soft power policies. Secondly, the new vision and identity of the ruling party leaders have been effective in the transformation process for a shift towards soft power and public diplomacy in new foreign policy doctrine within a modern understanding. In this context, the JDP rule initiated public diplomacy and soft power policies until the Arab Spring, which era could characterize the rise of Turkish soft power. However, Turkish soft power began to fall particularly in the wake of the Syrian crisis.

Keywords: Public Diplomacy, Soft Power, AK Party, Turkish Foreign Policy, Middle East.

Öz

Bu makale 2003-2016 yılları arasındaki AK Parti döneminde uygulanan Türkiye'nin kamu diplomasisi ve yumuşak güç politikalarını analiz etmektedir. Bu bağlamda araştırmada yumuşak güç kavramı ve kamu diplomasinin yeni kurumsal mekanizmaları çerçevesinde Türk dış politikasının analiz edilmesi yöntemi uygulanmıştır. Bu çalışma için şu temel araştırma soruları belirlenmiştir: Türkiye'nin kamu diplomasisi mekanizmaları ve araçları nelerdir?, Neden Türkiye, AK Parti döneminde kamu diplomasisi politikası uygulama gereğini duymuştur?, ayrıca Türkiye, yumuşak güç politikasını nasıl yeni dış politika doktrini düzeyinde uygulamıştır? Bu çerçevede iki temel argüman geliştirilmiştir: Birincisi, kamu diplomasisi ve yumuşak güç politikalarının uygulanmasını sağlayan motivasyon, AK Parti liderlerinin Müslüman Ortadoğu'da bölgesel güç ve İslam dünyasının lideri olma ideali olmuştur. İkincisi, AK Parti liderlerinin yeni vizyon ve kimliği, kamu diplomasisi ve yumuşak güç temelli dış politika doktrinini dönüştürmüştür. Arap Baharı sürecine kadar AK Parti hükümetleri, kamu diplomasisi ve yumuşak güç politikalarını uygulamıştır. Ancak Suriye krizi, Türkiye'nin komşularla sıfır sorun, serbest ticaret bölgesi inşa etme gibi yumuşak güç politikalarının sonunu getirmiştir. Bundan sonra hükümetin sert güç politikalarını uygulamaya geçmesiyle birlikte Türk dış politikasında 2003 ile 2011 arası yükselişte olan yumuşak gücün düşüşü başlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Kamu Diplomasisi, Yumuşak Güç, AK Parti, Türk Dış Politikası, Ortadoğu.

Makale Geliş Tarihi: 16.06.2018, Makale Kabul Tarihi: 29.09.2018

* Assoc. Prof., International Relations, Kırklareli University, e-mail: eksimuharrem@gmail.com

** Prof. Dr., International Relations, Gazi University, e-mail: mserol@gmail.com

Gaz

Akademik
Bakış

15

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

Introduction to the New Turkish Foreign Policy within the Framework of Soft Power and Public Diplomacy

The Justice and Development Party (JDP) government began to implement diplomacy within the framework of the diversification of Turkish foreign policy and also initiated soft power policy in order to enhance Turkey's influence in the Balkans, Caucasus, Central Asia, Africa, and in the Middle East. Furthermore, the JDP leaders' desire to become a regional power and the leader of the Middle East and Muslim world played the main role in adopting public diplomacy and soft power policies¹. Thus, Turkish foreign policy has been diversified both in cultural, historical and societal components and instruments-mechanisms by public diplomacy. Nevertheless, Turkey reached its limit of its power, capacity and instruments in turn due to Syrian crisis.

This study analyses the implementation of soft power and public diplomacy within Turkish foreign policy under the JDP rule during the 2000s in the reforming the mentality and institutional framework of the country. The main research question of the study is as follows: "Why did Turkey shift towards soft power and implementation of public diplomacy for the first time in 2000s in the JDP era?" The fundamental argument of this question is: The new vision and identity of the ruling party leaders have been effective in the transformation process for a shift towards soft power and public diplomacy in foreign policy within a modern understanding. The JDP cadres, taking their roots from Islamist tradition, aimed for leadership of the Muslim world by using their own Islamic culture and New Turkey's identity². Consequently, the JDP leaders' design required building New Turkey and a new identity and the best way to do this was using soft power and public diplomacy to promote it in the world New Turkey identity was branded as Muslim conservative democracy with nation-branding methodology under the leadership of the JDP and was launched all over the world accordingly³. Under the authority of the JDP government, the Muslim conservative identity would be soft power used in the Islamic world to a greater extent and particularly it would focus on the Middle East. The JDP government aimed to achieve this strategic objective via public diplomacy, thereby launching Turkey's new identity in Muslim societies, gaining their sympathy and having them think the JDP's model as a reachable vision for their own country. For this reason, public diplomacy and soft power in Turkish foreign policy was introduced during 2000s decade for the first time with the JDP government⁴. The JDP regime mainly brandished soft power and public diplomacy in the Middle East's politics.

1 Traub, J., "Turkey rules", *New York Times*, 01.03.2011, http://www.nytimes.com/2011/01/23/magazine/23davutoglu-t.html?_r=0.

2 Semih İdiz, "Will Islamic world accept Turkey's leadership?", *Al Monitor*, 2016.

3 Yalçın Akdoğan, *AK parti ve Muhafazakar Demokrasi*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2004.

4 Muharrem Ekşi, *The Rise and Fall of soft Power in Turkish Foreign Policy: The rise and fall of the 'Turkish Model' in the Muslim World*, Saarbrücken: LAP Lambert Academic Publishing, 2016, s. 26.

Görsel

Akademik
Bakış

16

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

The second eminent research question is why Turkey's soft power has been predominantly directed to the Middle East. In response to this question, three arguments are suggested. First, Turkey set its core foreign policy in the Middle East during the JDP era. This was because the Middle East is within Turkey's geography surroundings and at the same time it was experiencing the most crucial shift in its history. For that reason, Turkey could not stay away from all the critical transformations that were occurring in the Middle East. As a result, Turkey had to deal with the region to a great extent. Because; with the U.S. occupation of Iraq in 2003 Turkey became a neighbour of a superpower. Another reason for the JDP to put the Middle East as a focus of foreign policy was the party's Islamic identity. The JDP's Islamic identity leads it to be connected to the Middle East. In addition to this, the ruling leaders made use of Islamic identity, public diplomacy and other programs to deepen the ties with the Middle Eastern countries. The JDP government conducted identity-based public diplomacy to gain sympathy from Muslim societies by highlighting their Islamic ties and identity in general discourse. Third, model partnership policy developed with the U.S. was an effective way for Turkey to implement soft power policy centring on the Middle East⁵. Accordingly, Turkey was to be viewed as a model country when it came to Muslim Middle Eastern countries by highlighting its traits: being a conservative Muslim democracy, a neoliberal and capitalist developing economy, and at the same time being both a NATO member and a member-candidate country for the EU. In this context, the U.S. implemented a supportive policy with Turkey by opening a space in Middle East until 'Arab Spring'. The JDP government tried to realize their goal of being a model country for the region by practicing public diplomacy with the soft power image. Within this context, Turkey introduced a model country-based public diplomacy towards the Middle East under the JDP rule⁶.

The JDP government initially claimed that it would follow a foreign policy, which was diverged from those of the previous governments and did so by producing new conceptions⁷. The concept of central country was the leading one of these conceptions. With this nation-branding, the ruling government tried to position Turkey in the international system and claimed that Turkey was a naturally central country due to its historical, cultural and geographical position. On the other hand, Ahmet Davutoğlu, the former Minister of Foreign Affairs, argued that Turkey should adopt a multidimensional foreign policy strategy instead of a unilateral foreign policy as employed by the previous

5 Kadir Ustun and Kılıç Buğra Kanat, "US- Turkey relations: Arab Spring and the search for model partnership", *SETA DC Perspective*, http://file.setav.org/Files/Pdf/20130515122804_setadc_perspective_ustun_kanat_us_turkey.pdf. 2012, s. 2.

6 Muharrem Ekşi, "AK Parti döneminde Ortadoğu'da Türk-Amerikan ilişkilerinin Jeokültürel Eksenini: İslami kimlik. *Gazi Akademik Bakış*, 9 (18), 59-77, 2016, s. 73.

7 Ahmet Davutoglu, "Turkey's Foreign Policy vision: An assessment of 2007. *Insight Turkey*, 10(1), 77-96.

Gazi

Akademik
Bakış

17

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

governments⁸. In this context, Turkey implemented a global and multifaceted foreign policy simultaneously in Latin America, Africa, Middle East and China⁹. This made Turkey a global actor instead of having a unilateral policy that locked it in the West only. Therefore, it started to increase the number of foreign missions and doubled their number from 2002, when it took power, to 2012¹⁰. In addition, Turkey chose to conduct a proactive and rhythmic diplomacy in foreign policy, based on hosting international conferences and having a voice in the global policy-making platforms.

The ruling party began to materialize paradigmatic transformations in the traditional Turkish foreign policy. First, it radically abandoned the Middle East approach of the previous governments of not intervening in the quagmire of the Middle East and developed the Middle Eastern-oriented policy of zero-problem with neighbours. In this framework, the government discovered its policy of first solving the existing problems with the neighbouring Middle Eastern countries and then providing the commercial and political integration¹¹. The neighbouring countries responded positively to this approach by Turkey while mutual exchange of visits increased and bilateral free trade agreements started to be concluded. Subsequently, the political relations improved and a bilateral strategic high-level cooperation mechanism was built¹². Therefore, Turkey's relations with its neighbours, particularly with those in the Middle East, began to remarkably improve and develop at a level never before seen in the history of modern Turkey. The global and regional foreign policy strategies of the JDP government that were very attractive and successful were based primarily upon its soft power policy strategy, which it developed on the basis of its Islamic identity.

The Ruling Party's Vision of Public Diplomacy and Soft Power: Identity-Based Soft Power and Public Diplomacy: Islamic Identity

The new vision and identity of the JDP leaders ruling the country in the 2000s was effective while Turkey shifted for the first time to the soft power and public diplomacy in foreign policy in a modern and institutional manner. The identity of the JDP that originates from the National Outlook tradition (Milli Görüş), which is an Islamist movement, is one of the most significant characteristics

8 A.g.m. s. 82

9 Mehmet Seyfettin Erol, "11 Eylül sonrası Türk Dış Politikasında vizyon arayışları ve Dört Tarz-ı Siyaset", *Gazi Akademik Bakış*, 1(1), 33-55, s. 52.

10 KDK, "13 yılda 65 yeni temsilcilik: Türkiye'nin yurtdışındaki temsilcilik sayısı 228'e çıktı", *KDK*, 2015, <http://kdk.gov.tr/sayilarla/13-yilda-65-yeni-temsilcilik-turkiyenin-yurtdisindaki-temsilcilik-sayisi-228e-cikti/41>.

11 Bülent Aras, "Davutoğlu era in Turkish Foreign Policy", *SETA Policy Brief*, 32, , s. 9.

12 MFA, "Turkey- GCC high level strategic dialogue meeting of Ministers of Foreign Affairs to be held in İstanbul", *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, 2012, <http://www.mfa.gov.tr/turkey-gcc-high-level-strategic-dialogue-meeting-of-ministers-of-foreign-affairs-to-be-held-in-istanbul.en.mfa>.

Görüş

of the ruling party that distinguishes it from the previous parties with strict secular identity. Yet, the JDP leaders also transformed the National Outlook tradition. It could be even argued that JDP transformed Islam and Islamist movements from radical to moderate in line with the U.S.' Greater Middle East Initiative and Moderate Islam policy in Turkey. In this sense, the Islamist identity of JDP can be defined as a global, neo-liberal and moderate Islam. With its Islamist identity, the government managed to become a model for the Muslim world, while it integrated Islam in globalization on one hand and Muslim bourgeois under the umbrella of MUSİAD (Independent Industrialists' and Businessmen' Association) into capitalism on the other¹³. Beyond that, coming to power as the majority party with Islamist traditions for the first time both in Turkey and the Muslim world provided the party with a privileged position at a global level. This was decisive for the JDP leaders' vision to be a model for the Muslim countries.

Therefore, the ruling party harmonized its Muslim identity with democracy within the framework of "conservative democrats" and wanted to introduce it to the world that it represented a model of what an Islamic movement might accomplish through democratic processes. As suggested by Bilgin Ayata, the JDP government offered an Islamic governance model to the Muslim societies¹⁴. It could be argued that the JDP leaders reference was the Christian Democratic Party model in Europe when they adopted a strategy of marketing to the whole world, particularly to the Muslim Middle East, the JDP modelled that Islam and democracy could be harmonized¹⁵. In addition, the government gave preference to employ its model for the Middle East in the form of soft power, as it would otherwise have negative response. It opted to wield soft power discourse since the model concept would cause a perception of hegemony and imperial tendency of Turkey in the Middle East. Notwithstanding, the employment of soft power for embedding model in Middle East became a strategic concept that allowed Turkey to be recognized positively by the countries and communities of the region. At the same time, the government built a vision of implementing and embedding these countries model in foreign policy based upon its soft power due to its Muslim democracy identity. For this purpose, the ruling party built an image of its Muslim identity first by nation-branding method through public diplomacy. Then, the JDP leaders realized a cultural transformation was necessary in foreign policy within the framework of moderate Islam and started to pay attention to use of populist discourse

13 Özlem Tür, "Economic relations with the Middle East under the AKP—Trade, business community and reintegration with neighboring zones", *Turkish Studies*, 12(4), 2011, 589-602, s. 591

14 Bilgin Ayata, "Turkish Foreign Policy in a changing Arab World: Rise and fall of a regional actor?", *Journal of European Integration*, 37, 95-112, s. 95.

15 William Hale, "Christian Democracy and the AKP: Parallels and contrasts", *Turkish Studies*, 6(2), 2005, 293-310, s. 293.

Gazi

Akademik
Bakış

19

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

with a weighted Islamic tone towards the Muslim Middle East in order to address such feelings. They actually intended to win the hearts and minds of the Muslim people of the Middle East. Likewise, another indicator of the identity transformation of the government is the relation with the Muslim world. The JDP leaders developed a policy of relations within the Muslim world for the first time in Turkish foreign policy¹⁶. In this context, a critical reason why the Middle East gained significance in the ruling party's foreign policy is the proximity of the JDP's leading figures to the Muslim communities in terms of their values, identity and culture. It was aimed with this policy to make sure that Turkey first expands to the markets of the Muslim world and then tries to become the leader of the Muslim world eventually.

In this context, the Muslim identity became the most important element in determining and feeding the vision of the foreign policy of the JDP. Likewise, the ruling government first needed public diplomacy to implement this identity-based policy. Therefore, the government followed the policy of soft power in order to win hearts and mind of the Muslim communities by means of public diplomacy in foreign policy. In this sense, public diplomacy happened to be a strategic instrument for the soft power policies of the JDP government.

Soft Power Policies

Policy of Zero-Problem with Neighbours

The zero-problem policy that inherently intends to lower the security problems reflects the perspective of the JDP government towards the Middle East and the change of mindset. Instead of the traditional standpoint of the former governments that was security-based and which avoided intervention in the region that it regarded to be a quagmire, the government preferred the problem-solving based strategy and de-securitization policy¹⁷. It adopted the approach of first overcoming the problems and then developing the commercial and political relations¹⁸. Therefore, the government first changed the rhetoric of Turkey's image in its traditional Middle East approach and later replaced the rigid and security-based approach with soft power and trade-oriented policy through its zero-problem policy. In this framework, the government followed an economic expansion policy by signing free trade agreements with the Middle Eastern countries¹⁹. Thus, it made a paradigmatic transformation in the traditional Turkish foreign policy. Likewise, concepts within the Middle East

16 Nuri Yesilyurt ve Atay Akdevelioğlu, "AKP döneminde Türkiye'nin Ortadoğu Politikası, *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu*, Uzel, İlhan ve Duru, Bülent (ed.), Ankara: Phoenix, 2009, s. 387.

17 Bülent Sarper Ağır, "Non-traditional security issues of the Western Balkans: Actors, causes and implications", *Turkish Yearbook of International Relations*, 45, 2014, 65-91, s.91.

18 Meliha Benli Altunışık, "Turkish foreign Policy in the 21st Century", , 2011, s. 195.

19 Özlem Tür, "Economic relations with the Middle East under the AKP—Trade, business community and reintegration with neighboring zones", *Turkish Studies*, 12(4), 2011, 589-602, s. 594.

Görüş

policy of Turkey like threat, military, power and security were replaced with liberal ones like cooperation, integration, development, partnership and win-win strategy. This rhetoric change was not limited to only new discourses or concepts but transformed the policy by assuming the roles of mediator and facilitator. Hence, the government took on the role of peacekeeper in the “peace” talks between Syria and Israel, in the Palestine and Israel conflict, between Hamas and Fatah, in the nuclear program of Iran, and in the political crisis in Lebanon²⁰.

The zero-problem policy manifested itself particularly the relations between Turkey and Syria, which soon resulted in honeymoon-like relations between the two countries. As emphasized by Baskın Oran, the Turkey-Syria relations were always based upon hard power due to the historical problems of the Hatay province, the Euphrates River and the Tigris River²¹. For instance, the two countries were on the verge of a war in 1998 due to the fact that Syria hosted terror organization PKK and its leaders who were responsible for terror attacks in Turkey. But the relations improved after the Adana Protocol of Understanding signed in October 1998. The government utilized this protocol to pursue a policy of overcoming the problems with Syria and improving their relations. Therefore, the JDP leaders proceeded to describe the two societies as brothers in order to show the change in the relationship between the two countries. Further, Turkey launched peacekeeping initiatives as of 2003 to repair the Syria-Israel relations. Turkey also assumed peacekeeping in the Syria-Iraq dispute in 2009. The relationship between the two countries was expeditiously recovering and then it increased even more between 2003 and 2010 that this period was referred in the literature as a honeymoon and golden times²². The basic indicators of the development of the relations between the two countries can be listed as mutual frequent visits, bilateral agreements, increasing trade volume and joint vacations of the leaders of the two countries. However, after the Arab Spring spread to Syria, the relationship between the two countries quickly began to deteriorate; Turkey left soft power and returned to hard power strategy in its Syrian policy. The Syrian crisis that emerged with the Arab Spring did not only ruin the Turkey-Syria relations but also terminated the soft power-based foreign policy of the government towards its southern neighbour in the Middle East.

20 Aylin Gürzel, “Turkey’s role as a regional and global player and its power capacity: Turkey’s engagement with other emerging states”, *Rev. Sociol. Polit.*, 22(50), 2014, 95-105, s. 101.

21 Baskın Oran (der.), *Türk Dış politikası: Kurtuluş savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar*, İstanbul: İletişim Yayınları. 2013, s. 156.

22 Sami Moubayed, “Turkish-Syrian relations: The Erdoğan legacy”, *SETA DC Policy Brief*, 2008, http://setad.org/wp-content/uploads/2015/05/SETA_Policy_Brief_No_25_Sami_Moubayed.pdf, s.1.

Gazi

Akademik
Bakış

21

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

Armenian Initiative as Normalization Diplomacy

Turkey recognized the independence of Armenia in 1991 together with the other former USSR countries, but did not establish diplomatic relations due to the invasion of Nagorno-Karabakh and so-called genocide accusations. Until the JDP rule, the Armenia policy of Turkey was based on the termination of Armenian occupation on the soil of Nagorno-Karabakh of Azerbaijan and abandoning the so-called 'genocide allegations'. The government left the policy with Azerbaijan and so-called genocide in 2009 and initiated unilateral normalization of relations with Armenia. The normalization process began with sports diplomacy when the then President Abdullah Gül went to a football match on 6th September 2008²³. Later a secret negotiation process was conducted and a bilateral understanding was reached in Switzerland in April 2009. Turkey and Armenia signed the protocols on the 10th of October 2009, with great jubilation as applause was seen from the ministers of foreign affairs of the EU, the USA, Russia and Switzerland.

These protocols instituted the normalization of relations between the two countries²⁴. Accordingly, the first protocol would establish diplomatic relations between the two countries and the second would open a common border. Other protocols would set up joint commissions as an attempt to solve the problems between the two countries. It was intended to solve the so-called 'genocide' declaration and criminalizing it in senates and parliaments through the history commission in particular. However, the normalization process failed because both countries followed conventional diplomacy methods instead of public diplomacy. Both countries needed to obtain the consent of their public opinion by explaining to them the normalization process. Turkey needed to use public diplomacy for this normalization process in order to make people understand why they were doing this, even with the Azerbaijan problem still existing, in order to get support for this new policy.

One of the most important reasons behind the blockage of the normalization process might be the solution method of the Minister of Foreign Affairs Davutoğlu, who tried to use the same pragmatic approach for a historically chronic issue between Turkey and Syria when dealing with the Armenian normalization. However, the Turkey-Armenia relations and issues are hinged upon a long history and, therefore, on historical perceptions. For that reason, it was necessary to eliminate these historical prejudices and negative stereotypes and to develop dialogue policies to ensure convergence between the societies. This would only be conceivable by long-term public diplomacy

23 Ömer Engin Lütem, "Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin güncel durumu". *Yeni Türkiye*, 60, 2014, 1-91, s. 14.

24 MFA, Protocol on development of relations between The Republic of Turkey and The Republic of Armenia. http://www.mfa.gov.tr/site_media/html/zurih-protokolleri-tr.pdf.

Gözy

methods. In this context, normalization diplomacy with Armenia should be addressed within the framework of public diplomacy. Ignoring the public diplomacy dimension of the normalization resulted in the blockage of the process and in the degradation of the relationship with Azerbaijan. Therefore, civilian initiatives should have been implemented, and the hostile and negative perceptions of societies towards each other needed to be transformed within the framework of public diplomacy between two communities that have had historical biases. In general, it could be argued that essentially psychological and historical obstacles blocked the ability to overcome the problems between the two countries and communities. This is largely due to the fact that both societies and countries are stuck in 1915. The way to overcome this is to highlight the fact that the history between the two communities does not consist only of 1915 and they have had a long history of living together in peace. In this sense, the history between the two communities and countries should be rebuilt in line with experience of peaceful coexistence in the Ottoman period.

Another problematic dimension of the normalization relations is the attitude of the Armenian diaspora. The Armenian diaspora did not only question the normalization of the relations of these two countries but also caused a great setback as they offended the international image of Turkey by urging legislations to be passed stating Turkey had committed the so-called “genocide” in the countries they live in. A long-term policy particularly including lobby activities among the public diplomacy methods should be developed instead of the ad-hoc system of all governments.

Model Country-Based Public Diplomacy: Model Country Policy toward the Middle East

The focus and centre of the Turkish foreign policy in 2000s was the Middle East. This was affected by the internal and external dynamics. External factors include the invasion of Iraq in 2003 by the U.S. and the emergence of colossal transformations in the Middle East, while the main internal factor was the fact that a party from an Islamist tradition came to power in Turkey. The will of the JDP to follow a policy based upon the Muslim world by making a virtue of its Islamic identity formed the most significant domestic dynamic of Turkey’s tendency towards the Middle East in 2000s. In addition, Turkey became a strategic ally of the U.S. in the Middle East because of its’ moderate Islam policy in this period. This led to the Middle East-oriented model partnership policy between Turkey and the USA²⁵.

Within this framework, the U.S. followed policies to support Turkey in the Middle East and opened space for Turkey in the region until the Arab Spring. On the other hand, Turkey started to use a discourse with a dominant

25 Jim Zanotti, Turkey: Background and U.S. relations, *Congressional Research Service*, June 6, 2018, , s.6.

Gazi

Akademik
Bakış

23

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

Islamic tone to open space for itself in the Middle East²⁶. This aimed to win the sympathy of the Muslim peoples of the Middle East. Populist discourse policy was actually employed in order to win the hearts and minds of the Muslim societies of the Middle East. In addition, the JDP leaders used their Muslim identity to develop their relations with the Muslim countries of the Middle East²⁷. In addition to that, a policy was utilized to criticise Israel to win the support of the Muslim societies²⁸. Thus, Turkey followed the strategy of getting closer to the Muslim countries and peoples of the Middle East over Israel. The JDP leaders went further and further in order to become the leaders of the Palestine issue²⁹.

On the other hand, Turkey tried to implement its model country policy via the soft power concept in the Middle East by using its Muslim democrat identity of the JDP rule. In other words, the soft power policy of Turkey in the Middle East included its existence as a model country. The JDP leaders preferred to use the soft power discourse in the Middle East policy, since the model country discourse would receive a negative welcome by the countries and people of the Middle East. Turkey did not only use soft power as a discourse but also followed soft power policy with other actions. Within this framework, Turkey concluded visa exemption agreements as well as free trade agreements (FTA) with the Middle East countries to foster its relations. In this context, FTAs were signed with Tunisia and Palestine in 2005, Morocco (2006) with Syria and Egypt in 2007 and with Jordan in 2011³⁰. In addition, the ruling governments employed the strategy of increasing soft power through trade in the Middle East and established business councils within the countries of the region. In this context, business councils were established in Lebanon in 2002, Saudi Arabia in 2003, Bahrain in 2005; Qatar, Kuwait, Oman in 2006, Libya and Israel in 2007³¹. The trade volume of Turkey with the Arab countries increased during the JDP governments by 8 fold from 8 billion USD to 64.2 billion USD through the FTA and business councils³². Likewise, the Gulf Co-

Görüş

- 26 Seymen Atasoy, "The Turkish example: A model for change in the Middle East?. *Middle East Policy*, .
- 27 Muharrem Ekşi, *The Rise and Fall of soft Power in Turkish Foreign Policy: The rise and fall of the 'Turkish Model' in the Muslim World*, Saarbrücken: LAP Lambert Academic Publishing, 2016, s. 59.
- 28 Karol Kujawa, "Turkey and democratization in the Arab World: Between an inspiration and a model", *PISM Policy Paper*, 2011, https://www.pism.pl/files/?id_plik=8151.
- 29 Jpost, " Hamas: Erdogan's victory is a victory for Palestine", *Jerusalem Post*, 2015, <http://www.jpost.com/Middle-East/Hamas-leadership-congratulates-Turkeys-Erdogan-431796>.
- 30 Ekonomi Bakanlığı, Serbest ticaret anlaşmalarına ilişkin genel bilgi, 2014, T. C. Ekonomi Bakanlığı, <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/D%20C4%B1%20C5%9F%20C4%B0li%C5%9Fkiler/Serbest%20Ticaret%20Anla%C5%9Fmalar%C4%B1/ekler/sta%20tablo.pdf?lve>.
- 31 DEİK, Deik iş konseylerinde yeni dönem başlıyor", *DEİK*, 2016, https://www.deik.org.tr/6352/DE%C4%B0K_%C4%B0%C5%9E_KONSEYLER%C4%B0NDE_YEN%C4%B0_D%C3%96NEM_BA%C5%9ELİYOR.html.
- 32 TRTHaber, "Türkiye, insani yardımda lider ülke", *TRT Haber*, 2016, <http://www.trthaber.com/>

operation Council recognized Turkey as a strategic partner in 2008. After these developments, Turkey established high-level strategic cooperation councils with the Middle East countries to implement its policy to establish a kind of joint cabinet of ministers with the countries of the region³³. Furthermore, Turkey introduced mediation initiatives in its Middle East policy. As such, Turkey developed a mediation initiative on the basis of sovereignty and control of the Golan Heights between Syria and Israel. Moreover, Turkey proceeded to mediation between Israel and Hamas while playing a role of facilitator for the integration of Hamas into the politics of region and for consensus with Al Fatah. Particularly its achievement of solving the problem of Israeli Soldier Gilad Shalit held hostage by Hamas, the Economist magazine detailed the mediation initiatives of Turkey particularly President Erdogan as a success story under the headline of “the Great Mediator”³⁴.

In addition, the government implemented a public diplomacy based upon model country. Specifically, Turkey implemented a policy of building its Muslim democracy consisting in a free market economy, Western alliance, NATO membership and EU accession process, and soft power in the Middle East. Within the framework of public diplomacy policy rested on attraction through the story of the country and thus distinguishing as a soft power; Turkey followed a strategy to explain its model country peculiarities to the Middle Eastern countries and societies. In fact, the model country rhetoric is hinged upon the story of the JDP, not Turkey³⁵. The JDP’s story is based first on its transformation from its original Islamist movement to a moderate direction and then on to the transformation of Turkey and its foreign policy³⁶. With regard to political Islam that is the fundamental phenomenon of the Middle East politics, the soft power of the JDP in the Middle East was based first on the transformation of political Islam in Turkey and then on the transformation of the Islamic movements in the region and the Muslim countries. In this context, the Western countries supported Turkey, particularly the U.S., as a model country for the Middle East³⁷. Turkey followed the model country policy using its soft power rhetoric. In this sense, the Middle East policy of Turkey during

m/?news=darbe-yapacagimizi-abdye-bildirdik&news_id=212433&category_id=1.

33 KDK, “Yüksek Düzeyli İşbirliği Mekanizmaları”, *Kamu diplomasisi Koordinatörlüğü*, 2016, <http://kdk.gov.tr/haber/yukse-kuzevli-isbirliqi-mekanizmalari/452>.

34 Economist, “The great mediator”, *The Economist*, 2010, <http://www.economist.com/node/16847136>.

35 Nil Gülsüm, “AK Parti modeli dünya için şans”, *Yeni Şafak*, 2015, <http://www.yenisafak.com/hayat/ak-parti-modeli-dunya-icin-sans-2143267>.

36 Bilal Sambur, “The great transformation of political Islam in Turkey: The case of justice and development party and Erdogan”, *European Journal of Economic and Political Studies*, 2(2), 2009, 117-127. s. 119.

37 T. P. Carrol, “Turkey’s justice and development party: A model for democratic Islam?”. *The Middle East Intelligence Bulletin*, 2004, https://www.meforum.org/meib/articles/0407_t1.htm.

Gazi

Akademik
Bakış

25

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

the JDP governments can be conceptualized as a model country-based public diplomacy. It is remarkable that such an intervention towards the Middle East policy of Turkey reflects a radical transformation. Hence, until the JDP rule, Turkey's Middle East policy was determined to be non-interventionary in the problems of the region. Former governments considered the Middle East as a quagmire and chose to keep away from it³⁸. The proactive policies of the ruling government in the Middle East reflect a radical disengagement from the previous governments, as well as a shift in the central paradigm.

However, the model country-based Middle East policy of Turkey failed because of the Syria crisis and the Arab Spring that began in 2011. This rested upon the fact that the overlapping interest of the U.S and Turkey in the Middle East politics disintegrated after the Arab Spring process. Likewise Turkey was left alone in the Syria crisis, while Syria used to represent the pilot country of the JDP model country policy³⁹. On the other hand, it is suggested that the policy of the JDP leaders to turn away their support towards the U.S. and the West which was limited only to the model country, towards its leadership in the Middle East and even in the Muslim world caused the loss of the support of the U.S. and the West as well as the collapse of its Middle East policy. Likewise in the process of Arab Spring and Syria crisis, Turkey left its soft power policy that it had been implemented between 2003 and 2011 and shifted to the hard power policy. In other words, the Syrian crisis brought the soft power policy of Turkey to an end.

The Initiative of Alliance of Civilizations: Global Public Diplomacy Project

The JDP leaders did not keep the model country rhetoric limited within the Middle East but also tried to utilize it for the leadership of the Muslim world. The Initiative of Alliance of Civilizations, known also as UNAOC, started in 2005 under the auspices of the UN Secretary General Kofi Annan, President Erdogan, and the Spanish Prime Minister José Luis Rodríguez Zapatero. It was used by the JDP government as a global public diplomacy opportunity to try and to become the speaker of the Muslim World. The historic context of the initiative was based upon the discussions of "clash of civilizations" which became a keystone in the agenda of the international public opinion during 1990s. The clash of civilizations argument was brought about to the international public by the article of Huntington and it was depended upon the assumption that the essential dynamics of the post-Cold War conflict would be the conflicts between cultures and religions as a new threat⁴⁰. Huntington established his argument mainly on the conflict between the West and Islam rather than all

38 Ahmet Davutoğlu, Davutoğlu: Ortadoğu'ya bataklık dedirtmeyeceğiz", Yeni Şafak, 2014, .

39 İbrahim Natil, "Turkey's Foreign policy challenges in the Syrian crisis", *Irish Studies in International Affairs*, 27, 2016, 1-10, s. 2.

40 Samuel P. Huntington, "The clash of civilizations", *Foreign Affairs*, 27(3), 1993, ss. 22-49.

Görüş

other civilizations. As a result of the escalating controversy and concerns on clash of civilizations, in 1998 UN General Assembly declared the year 2000 as the “Year of Dialogue between Civilizations” upon the proposal of the Iran’s President Khatami⁴¹. However, the terrorist attacks in the U.S. on September 11, 2001 were named by the Bush Administration as “Islamic Terror” and he started a war against the “Islamic” terror that caused the perception that the prophecy of clash of civilizations was starting to come true⁴². After the terrorist attack in Madrid in 2004, the Initiative for the Alliance of Civilization (IAC) was started in 2005. Thus, the IAC emerged as the antithesis of the terror attacks and clash of civilizations.

The leading goals and objectives of the initiative were to determine the solution to centuries long polarization of Islam-Christianity/East-West and the historic environment of mutual prejudice, doubt, fear and disengagement between the Muslim and Western societies by reconciling them. Within the framework of this initiative, Turkey planned projects like Islam and Human Rights Conferences, organized events to fight against Islamophobia and other violations of human rights and freedoms, education seminars for Alliance of Civilization, special seminars and training courses for the religion officials to be appointed in foreign countries, the Great Anatolia Meeting of the world cultures and youth – workshop of alliance of civilization, workshop for the role of media in preservation and conveyance of cultural heritage and in ensuring the intercultural dialogue, European Youth travels Turkey⁴³. As seen here, the ruling government tried to reflect the model country image of Turkey to the global public by investing greatly in the initiative.

Thus the government followed the policy of building its new identity by focusing on the theme that Turkey was historically the cradle of different civilizations with its multicultural Ottoman heritage. In this context, the government presented its Muslim democratic identity as a model both to the West and the Muslim World. In addition, JDP leaders wanted to play the role of an actor who can solve the intercultural problems by using mediation based upon its historic background. It could be argued that IAC opened space for Turkey’s mediator role between the Islam and Christianity conflicts based on its international image, model country role and its legitimacy provided⁴⁴. IAC as a pub-

41 The UN, “Assembly Proclaims 2001 United Nations year of dialogue among Civilizations, expressing determination to facilitate international discussion”, *The United Nations*, 1998, <http://www.un.org/press/en/1998/19981104.ga9497.html>.

42 Jeffrey Haynes, “Twenty years after Huntington’s ‘Clash of Civilisations’”, 2013, <http://www.e-ir.info/2013/02/10/twenty-years-after-huntingtons-clash-of-civilisations/>.

43 T.C. MİG, “Türkiye Cumhuriyeti medeniyetler ittifakı ulusal plan 2008-2009”, *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, 2008, <http://docplayer.biz.tr/2707124-Turkiye-cumhuriyeti-medeniyetler-ittifaki-ulusal-plani-turkiye-cumhuriyeti-medeniyetler-ittifaki-ulusal-plani.html>.

44 Nurullah Ardıç, “Civilizational discourse, the ‘alliance of civilizations’ and Turkish Foreign Policy”, *Insight Turkey*, 16(3), 2014, ss.101-122, s. 105.

Gazi

Akademik
Bakış

27

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

lic diplomacy has a positive effect on its identity and image in both Muslim world and the West. It was also intended that IAC would build the ground for legitimacy and reliability among Muslim and Western worlds. It is suggested that the Initiative for the Alliance of Civilizations contributed to the soft power of Turkey when it was a popular issue in global politics. Hence Turkey included the Initiative for the Alliance of Civilizations among its foreign policy priorities and regarded it to be very significant with respect to the promotion of the country in the world and increasing its visibility. On the other hand, the declaration of Margallo, the Spanish Foreign Minister, which reads "I do not really know what to do with the Alliance of Civilizations" proved that Spain did not give as much importance to the initiative as Turkey had and made the future of the alliance uncertain⁴⁵. The initiative already had very idealistic and utopic objectives and was seriously disrupted as of 2011 and fell off the agenda of the international public opinion after 2012.

The Institutional Design of Turkish Public Diplomacy

JDP leaders perceived the importance of public diplomacy in the 21st century global politics and instituted to build the public diplomacy and soft power of Turkey for the first time within the framework of the public diplomacy policy at an institutional level in the second period of their government. In this context, new institutions like Presidency of the Office of Public Diplomacy (KDK), Yunus Emre Institute (YEI), The Presidency for Turks Abroad and Related Communities (YTB) were established and the institutions such as the Ministry of Foreign Affairs and Turkish Cooperation and Coordination Agency (TİKA) were reorganized within the context of public diplomacy. As such, these new institutions became the new channel and mechanisms of the Turkish Foreign Policy (TFP) and diversified it with respect to instruments, actors and methods. Furthermore, social and cultural components were added to the TFP, in addition the JDP government made the TFP multidimensional.

The Presidency of the Office of Public Diplomacy: The Promotion of New Turkey

Turkey started to implement the public diplomacy policy very late compared to the Western countries like the U.S., England, and Germany. Although the soft power and public diplomacy activities were being performed under the leadership of TİKA towards the countries of Caucasia and Middle East after the collapse of the USSR in 1991, it was the JDP government that employed the public diplomacy as a policy in 2000s. The main reason for implementing the public diplomacy policy during the JDP government was the desire of the

45 Margallo, "Medeniyetler İttifakı ile ne yapacağımı pek bilmiyorum", *Cumhuriyet*, 2012, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/325538/_Medeniyetler_ittifaki_ile_ne_yapacagimi_pek_bilmiyorum_.html.

new government to explain itself to the world with respect to its new ideology. The ruling government considered itself to be different from the former governments that had firm focus on secularism, military and security⁴⁶. It was a strategic choice to use public diplomacy policy in order to explain to the world its moderate Islam model with softened secularism that embedded neoliberal capitalist economy. Another essential reason of implementing public diplomacy policy was the ambition of the JDP leaders to make Turkey a regional power and global actor. Therefore, the government established, even if it was late, the Public Diplomacy Coordination Office under the Prime Ministry in January 2010 and started to implement public diplomacy actively at institutional level as a systematic state policy.

The Prime Ministry Public Diplomacy Coordination Office (KDK) was established to provide coordination between the state institutions that perform soft power activities like Ministry of Foreign Affairs, Ministry of Culture, YEI, TİKA and YTB. In addition, KDK drafted and performed public diplomacy programs directly itself. Units for University Programs, Political Communication activities, Media and Promotion Works were established to develop public diplomacy programs. The University Programs Unit carries out Public Diplomacy Panels, Foreign Policy Promotion Programs, Foreign Policy Workshops and Youth programs. The University programs carried out the new Turkish foreign policy. However, university programs were conducted mainly internally which caused the perception of propaganda. Youth programs were made to recruit foreign students and they carried out a successful public diplomacy. Africa and Middle East were determined to be appropriate areas and the young people from these regions were the majority in the youth programs.

Political Communication activities included Country Meetings, Wise People Conferences, Europe Meetings, Panels and International Summit programs. Political communication activities are implemented at an academic level that renders them to be elitist. Inclusion of mainly academic people in communication activities limits the target audience in these kinds of activities. The Media and Promotion Works units conduct Reporters Delegations Program, International Press Information, Culture and Promotion activities. These drew the interest of foreign press in Turkey and ensured first hand and direct information. Within this framework, KDK was established to implement public diplomacy policy to influence the international public opinion. In fact, the primary priority of KDK is, as stated in the established circulation, is to effectively tell the new story of Turkey⁴⁷. It was intended to explain the new identity and Muslim democracy of Turkey particularly with respect to the JDP. This objective was implemented under the soft power concept towards the Muslim countries and people of the Middle East. Therefore, Turkey was finally

46 Ömer Taşpınar. "Turkey: The new model?", *The Brookings Institute*, 2012. .

47 KDK, "Vision & Mission", *Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü*, 2016,

Gazi

Akademik
Bakış

29

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

launched as a soft power country to the communities of the region. In addition, KDK employed the activity policy in order to defend the rightfulness of the country before the allegations and problems that it was subjected to. However, this approach turned the institution into a defensive and denial machine. Cemalettin Haşimi, the coordinator of the institution, admitted in an interview by a magazine in 2016 that the office was defensive since its establishment. On the other hand, the government started to operate public diplomacy activities by inaugurating the Yunus Emre Institute, a soft power and cultural diplomacy-oriented institution equivalent to American Culture Centre, British Council and Goethe Institute.

Yunus Emre Institute: Cultural Diplomacy

Just like KDK, the Yunus Emre Institute (YEI) was established at a later time in 2007 compared to its equivalents in other countries such as Alliance Française, the French culture institute was opened in 1883 and British Council was opened in 1934. Culture institutes are used by countries to conduct cultural diplomacy by promoting their culture, art and values, also to employ and implement their foreign policy in social and cultural areas as well. In this context, YEI was established as a supplementary institute to the Ministry of Foreign Affairs to operate as the social and cultural instrument and actor of the Turkish foreign policy regarding the civil society scope. However, due to the lack of experience in Turkey in the field of cultural diplomacy and lack of sufficient human resources, the Yunus Emre Foundation that was established in 2007 could only operate as the Yunus Emre Institute by 2009. This was due to the fact that it was not known what to do with the institution and the cultural diplomacy. Likewise, YEI could not establish a working strategy since its establishment. Therefore, YEI opened YEI Turkish Cultural Centres in various places of the world upon the requests of those countries. Additionally, it was observed that opening culture centres in the priority areas of the foreign policy was followed as a principle.

The foundational law of the Institute states the objective of the institution is “promoting Turkey, its language, history, culture and art, ...developing friendship with other countries, to increase cultural exchange, offering the related information and documents within and outside the country to the use of the world, providing people who wish to be trained in Turkish language, culture and art with services abroad”⁴⁸. This phrase reflects the cultural diplomacy of both the institution and Turkey. On the other hand, the Institute was configured above daily politics and parties, since it was established as public foundation and had a state type administration. Within this framework, the board of the trustees, board of management, audit and consultation councils

48 Yunus Emre vakfi kanunu,

were included in the administration of the Institute⁴⁹. In addition, the directors of the public diplomacy Institutes like KDK, TİKA and YTB and particularly the Ministry of Foreign Affairs were included in the administration to execute and coordinated public-culture diplomacy including making the Institute part of the administration mechanism. As cultural centres were opened by the Institute in foreign countries, it employed an NGO-like operative principle instead of as a state-controlled agency. In this aspect, it desired to provide the YEI Turkish cultural centres with an identity of non-governmental identity. Therefore, while the initial method was to open the cultural centres in foreign countries under the framework of embassies, the NGO model was employed as of 2014⁵⁰.

The first centre of the Institute was opened in Bosnia Herzegovina on 17 October 2009 with the name “Sarajevo Yunus Emre Turkish Cultural Centre” and the institute started to spread in the Balkans. Likewise, the Minister of Foreign Affairs Davutoğlu said in his speech in the opening of the Sarajevo cultural centre, which was, the first culture centre, that “it is not a coincidence that the first centre is opened in Sarajevo. This is a reasoned decision that we concluded after long thoughts about it” (YEE 2009). We understand that the first area of expansion for the institute was to be the Balkans. Just after that, the second centre was opened in Tiran, the capital of Albania, in 11 December 2009. As of 2014 there are 11 Institute centres in the Balkans: Sarajevo, Tiran, Foynitsa (opening date: 11 October 2011), Mostar, Shkodër (20 October 2012), Pristina (26 August 2011), İpek (20 March 2012), Skopje (26 March 2010), Bucharest (14 November 2011) and Constanta (14 November 2011).

After Sarajevo, the Institute opened its first centre in the Middle East. Specifically in Cairo, Egypt in 3 March 2010 and has built 7 centres in the Middle East and Africa as of 2014: Alexandria (27 April 2013), Beirut (23 March 2012), Amman (28 April 2012), Tehran (28 March 2012), Johannesburg (2017), South Africa (December 2012) and Rabat (March 2013). On the other hand, the Yunus Emre Turkish Cultural Centre in Damascus, capital of Syria, which began to operate in 15 December 2010, was closed due to the civil war and deteriorating relations between the two countries. Six centres were opened in Eurasia and Far East: Tbilisi (31 May 2012), Baku (2013), Astana (26 May 2010), Kazan (October 2012) and Tokyo (20 October 2011). Eight centres were opened in Europe: Brussels (18 October 2010), London (9 November 2010), Budapest (June 2013), Warsaw (20 June 2011), Berlin (2014), Paris (2014), Amsterdam (2014) and Rome (30 January 2014). In total, 38 centres have been opened in 30 countries in 7 years from 2009 to 2016 since the establishment of the Yu-

49 Yunus Emre Institute Foundation Commission, .

50 YEE Strateji, Yunus Emre enstitüsü 2015-2018 stratejik planı, 2015, , s. 11.

Gazi

Akademik
Bakış

31

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

Yunus Emre Institute⁵¹. The Institute plans to open cultural centres in cities like Beijing, Washington, New York, Kuala Lumpur, Delhi, Kuwait, Qatar, Dubai, Madrid, and Athens in the years 2017-2018.

The activities of the Yunus Emre Institute and Cultural Centres can be divided into two sections; education activities and culture-art activities. In line with the objective of the Yunus Emre Institute to make Turkish a world language, the basic duty and function of the Yunus Emre Institute Turkish Cultural Centre was determined to be teaching Turkish. The cultural centres initially operated as language courses. The institute aimed to become the sole and leading institution for the teaching of Turkish to foreigners and developed material within this framework as well as the "Turkish Proficiency Exam" (TYS in Turkish origin), which would be an equivalent to TOEFL and IELTS⁵². This would ensure a standard examination with international validity like the Western countries. In addition, the Yunus Emre Institute organizes "Turkish Summer School" every year. It started to be organized in 2010 and covered all expenses of the participants, which amounted to one thousand students from 57 different countries. The students are provided with opportunities to get to know the Anatolian culture and participate in various culture-art activities by visiting various cities of Turkey accompanied by culture guides. Finally, all the groups meet in Istanbul to share their experiences in different cities of Turkey. Attention is paid to keeping Turkish as the language of communication so that the students can improve their speaking skills and establish cultural proximity.

Yunus Emre Institute Turkish Cultural Centres organizes culture-art festivals (film, food festival, traditional art festival), competitions (poem reading, painting, composition, song, drama), clubs (chat, cinema and children club), scientific and academic meetings (conference, symposium, panel, interviews), fairs (language, book, education, promotion and tourism fairs), courses (traditional Turkish hand crafts, music, food, photography, painting and folk dance), concert, exhibition, paper marbling, poem reading, autograph sessions and workshops. At this point, the cultural centres have reached a level of organizing around 500 culture and art events a year. This means that Turkey has learned cultural diplomacy and improved its practice very quickly.

In addition, Yunus Emre Institute carries out six huge projects such as Turcology, Turkish Elective Foreign Language, Rebuilding the Cultural Heritage in the Balkans, Revival of the Traditional Turkish Hand Crafts in the Balkans, 100 Turkey Library Project, 100 Turkey Book Translation Project and Joint Painting Exhibitions⁵³. Furthermore, the Yunus Emre Institute developed

51 YEE Faaliyet, Yunus Emre enstitüsü 2014 faaliyet raporu, , s.6.

52 Turkish proficiency exam (TYS).

53 Yunus Emre enstitüsü-projeler. <http://eski.yee.org.tr/belcika-bruksel/fr/projects/on-going-projects>.

various projects to be implemented in 2014-2015 like Turkish Village, Turkey Bookstore, On-Site History Project, Turkish Cage Project, Turkish Education to the Turkish Children in Europe and Distant Turkish Teaching. The Turcology project aims to have a huge number of speakers of Turkish from the Balkans to Caucasia and from Africa to the Middle East. The Turcology project is carried out under cooperation with the universities abroad by sending lecturers from Turkey. Within this framework, Yunus Emre Institute sent around 58 lecturers to 64 universities in nearly 40 countries in academic year of 2014-2015 within the scope of the project⁵⁴. The project also includes various supports, like scholarships to the successful students learning Turkish abroad and allocating scholarships for training young Turcologists. Again within the scope of the Turcology project, support is provided to the different projects on Turkish language, history, art and culture and to activities that promote Turkish language and culture. Beyond this, the Institute follows a strategy to have Turkish language be taught as an elective foreign language in the schools of the host countries where the cultural centres are located. In this context, the Ministries of Education of the cantons of Hersek-Neretva, Bosna-Podrinje, Zenica-Doboj of the Federation of Bosnia Herzegovina issued a decision to teach Turkish as the second elective language from 6th grade to 13th grade in the primary and secondary schools in the academic year of 2012-2013⁵⁵. In addition, Turkish is taught as elective foreign language in Georgia, Morocco, Tunis and Algeria.

With project of rebuilding cultural heritage in the Balkans, work has been carried out to repair, maintain, preserve, and transfer to the digital media, Ottoman manuscripts that were destroyed during different wars in seven countries in the Balkans (Bosnia-Herzegovina, Macedonia, Albania, Kosovo, Serbia, Monte Negro, and Croatia). This aims to re-strengthen the historic ties of the Balkans with Turkey⁵⁶. The project of reviving the traditional Turkish handcrafting in the Balkans aims to revive the forgotten arts in the region. Finally, Turkey Libraries Project aims to establish 100 Turkey libraries all around the world.

The Presidency for Turks Abroad and Related Communities (YTB): Diaspora diplomacy

Turkey started to engage in diaspora diplomacy for the first time during the JDP rule by opening the YTB. It was decided during the JDP government that

54 Hayati Develi, "Yunus Emre enstitüsü başkanı Prof. Dr. Hayati Develi: Hedefimiz yurtdışında 100 kültür merkezi", *Edebiyat Haber*, 2015, <http://www.edebiyathaber.net/yunus-emre-enstitusu-baskani-prof-dr-hayati-develi-hedefimiz-yurtdisinda-100-kultur-merkezi/>.

55 "Türkçe Saraybosna da seçmeli ders oldu", *Hürriyet*, 2013, <http://www.hurriyet.com.tr/turkce-saraybosna-da-secmeli-ders-oldu-24682603>.

56 Bülent Sarper Ağır ve Arman M. N., "Turkish Foreign Policy towards the Western Balkans in the Post-Cold War Era: Political and Security Dimensions", in *Turkey's Foreign Policy and Security Perspectives in the 21st Century*. Sertif Demir (ed.), Roca Raton: BrownWalker Press, 2016, ss. 143-166.

Gazi

Akademik
Bakış

33

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

the need to implement a state policy towards the Turkish diaspora was an issue of debate as “Foreign Turks” in the Turkish foreign policy⁵⁷. As the concept of foreign Turks has a negative connotation with imperialistic expansion, the government preferred to use the concepts of Turks Abroad and Related Communities for the Turkish diaspora. The opening justification of the institution and its area of duty are based upon the phrase in the 62nd article of the constitution which reads “the state takes the necessary measures to provide the family union, education, cultural needs and social securities, connection with the homeland of the Turkish citizens working in foreign countries and to help them in their return to the homeland”⁵⁸. Thereupon, the area of duty of YTB was determined in the 1st Article of the law of establishment as “carrying out works regarding our citizens living abroad, to produce solutions to their problems; carrying out activities for these communities to develop social, cultural and economic relations with the cognate and related communities”⁵⁹. Hence, the target audience of the Directorate is the Turkish citizens living abroad, cognate and related communities. Its vision was determined to be “looking out for all Turks wherever they are”. The agency acts on this principle and aspires to find solutions to the problems of cognate and related communities, to strengthen their ties with Turkey and to protect their cultural values.

In order to realize above mentioned vision and mission, YTB organized its corporate organization in five different areas of work: Overseas Citizens, Cognate and Related Communities, NGOs, Law and International Students⁶⁰. The main target audience of the Overseas Citizens unit was the 6 million Turkish citizens living throughout the world. This made the core diaspora population of Turkey and YTB focus. Besides, the cognate and related communities with around 250 million people are the other potential diaspora of Turkey. The overseas citizens unit carries out activities for protection of the overseas citizens against assimilation, to guarantee their existence in their countries, to protect their social and cultural links with Turkey. Therefore, “Overseas Citizens Advisory Board” was created in December 2012⁶¹. Consequently, the board consists of 80 members representing 19 countries and regions and it is the “Turkish Diaspora Assembly” as stated by Bekir Bozdağ, then the Deputy Prime Minister. More than that, YTB plans to increase the number of foreign

57 Mustafa Aydın, “Kafkasya ve Orta Asya’yla ilişkiler”, in *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. Baskın Oran (ed.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2008, s. 370.

58 YTB Kanun, Yurtdışı Türkler ve akraba topluluklar başkanlığı teşkilat ve görevleri hakkında kanun, 2004, *Resmî Gazete*, 6/4/2010. .

59 a.g.e.

60 YTB Teşkilat, Yurtdışı Türkler ve akraba toplulukları başkanlığı teşkilat. <https://www.ytb.gov.tr/teskilat.php>.

61 YVDK, Yurtdışı vatandaşlar danışma kurulu yönetmelik”, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/07/20120721-19.htm>

Görüş

missions to 228 as of 2016 and to 250 between 2016 and 2017⁶². The board pursues to develop and organize a social dialogue environment with the Turkish citizens living abroad. The Cognate and Related Communities unit aspires to develop and strengthen the historic, cultural, social, and economic ties of Turkey with these communities and carries out related activities to these goals.

Furthermore, the NGOs unit carries out activities to support the organization of the overseas citizens under NGOs in their current countries and to increase the effectiveness of these organizations. The unit attempts to ensure they retain representation in the public and country politics through NGOs and it develops projects to encourage organized participation in the politics of their current living countries as part of civil society organizations. The reason for following an NGO-like strategy is that the global system and politics have operated through civil society and NGOs as of 1990s. When we look at the conditions of the overseas Turks with respect to civil society organizations, we understand that they have a high potential even if they are independent from each other. Just in Germany alone, there are around 2000 NGOs with association status carrying out works for the foreign citizens. The biggest NGO in Germany is DITIB (Religious Affairs Turkish Islam Union) that combines 896 associations under a sole foundation⁶³. The unit aspires to help the Turkish diaspora by organizing the current potential as NGOs and it plans to create the Turkish World Diaspora Council and Diaspora Congresses through the union of the NGOs. In addition, this unit carries out capacity development training programs to develop the capacities of current NGOs and to teach different ways of organizing the overseas Turks under NGOs. The unit also organizes social dialogue programs to help establish regular communication network among the Turkish NGOs. The law unit organizes international law training programs to produce solutions to the legal problems overseas citizens may be having and to provide awareness of their legal rights. The major public diplomacy activities of the agency can be listed as being, an overseas young leaders program, leadership education programs, cultural exchange and education programs and cultural tour camps.

In addition to these activities, YTB combined different higher education scholarships that were granted to international students by various state agencies under an individual foundation called "Turkey Scholarships". The first implementation of the Turkey Scholarships was done in 2012, and can be considered as one of the greatest public diplomacy activities of Turkey and equivalent to the Fulbright scholarship in the U.S. Likewise, the scholarships granted to foreign students by several state agencies like Turkish Council of Higher

62 Bekir Bozdağ, Yurt dışı vatandaşlar danışma kurulu toplantısı", *Haberler*, 2013, <http://www.haberler.com/yurt-disi-vatandaslar-danisma-kurulu-toplantisi-4739308-haberi/>.

63 DITIB, Hakkında.

Gazi

Akademik
Bakış

35

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

Education (YÖK), the Scientific and Technological Research Council of Turkey (TUBİTAK) and TİKA used to be independent from each other and without any programs under public diplomacy. However, since 2011, YTB guides these scholarships to make Turkey a base of education through the public diplomacy perspective. These scholarships are channelled into categories according to the tendency of the Turkish foreign policy usually towards Turkish speaking countries (Central Asia), Balkans, Africa, Harran (Middle East), Estuary (South Asian countries), Bosphorus (India, China, Japan, South Asia, Brazil) and Anatolia (Afghanistan, Somali). Stuningly, the demand for Turkey scholarships increased rapidly from 2003 to 2016. Initially, YTB had a demand for scholarships around 90 thousand annually, while there were 155 thousand applications from 182 countries for the Turkey Scholarships between 2015 and 2016⁶⁴. Scholarships were granted to more than 50 thousand students between 2012 and 2016. In conjunction with the increase in scholarships, the number of foreign students in Turkey increased as well. Thus, Turkey entered the international education market as a new player.

In conclusion, YTB operates like a “Diaspora Ministry” for the purpose of building a lobbying arm globally for Turkey. Likewise, the Overseas Citizens Advisory Board (YVDK) continues to operate as “the Turkish Diaspora Assembly” from 2012. Turkey wants to build a Turkish lobby using the Turkish diaspora such as the Jewish and Armenian lobbies have been created by respective countries instead of depending on others to lobby for it. From the perspective of the Turkish foreign policy, Turkey was incomplete and weak until now in the fields of diaspora and lobbying. For instance, Turkey asks for help from Israel and Greek lobbies from time to time depending on the matter as it does not have a lobby in Washington D.C. However, the country was in hard positions especially recently when its relations with these two lobbies broke down. Therefore, the need of developing diaspora and lobbying politics of its’ own is critical for the Country. The diaspora is vital component for public diplomacy and it opens areas in other countries. It is especially important in international relations as respect to lobbying roles and it can serve as leverage. In this context, it could be argued that Turkey started to follow the diaspora policy very late with YTB being established in 2011. As can be understood from the above activities of the institution, it is believed that the diaspora policy of Turkey are organizing the overseas Turkish citizens, cognate and related communities and to make use of them, particularly in respect to lobbying activities. It is suggested that Turkey aims to reach its’ global diaspora community with it so that it can use it as soft power in its international relations.

64 “Türkiye bursları’na 155 bin aday başvurdu”, *Hürriyet*, 2015, <http://www.hurriyet.com.tr/turkiye-burslarina-155-bin-aday-basvurdu-28667790>.

Görüş

Turkish Cooperation and Coordination Agency (TİKA): Foreign Aid and Humanitarian diplomacy

Turkey adopted public diplomacy as a foreign policy in 2000s; however, the soft power policy was implemented at institutional level in 1990s for the first time with TİKA. After the collapse of Soviets in 1991, Turkey established the agency in 1992 as an institution to create soft power and to enlarge its influence in the Balkans, Caucasia and Central Asia⁶⁵. TİKA was initially established as a technical aid agency and its purpose was to remove the separation created during the Soviet rule by reviving the socio-cultural and historic ties between Turkey and those related communities where Turkish language was spoken. For this purpose, TİKA realized cooperation projects in the field of economics, trade, socio-cultural areas and education. Further, Turkey provided the agency with great amounts of loans and grants for the development of the countries in the region it was targeting. This way TİKA served as a soft power institution that increases its effectiveness by filling the power vacuum that emerged in Balkans, Caucasia and Central Asia after USSR.

Under the JDP government, TİKA was reorganized in 2011 within the framework of public diplomacy. Firstly, the word “development” in the name of the agency was replaced with the word “coordination” and the principle of coordinated work was done with the other public diplomacy institutions⁶⁶. In addition, the agency was supposed to work in coordination with the equivalent international organizations. To continue, the agency, which used to operate as a technical aid organization, was to adapt to the conditions of the current period and work on project base operations. On that account, foreign grant aids were transformed to projects instead of the old way of giving cash payment. Therefore, the organization and overseas coordination structure of the agency was re-structured. Accordingly, the organization, and the structuring of the agency occurred in four regions in accordance with areas of influence Turkish foreign policy had, that is: Central Asia and Caucasia, Balkans and Eastern Europe, Middle East and Africa, East and South Asia, Pacific and Latin America Departments. TİKA previously had focused on the Balkans, Caucasia and Central Asia but during the JDP government its focus was transformed in line with the expansions of JDP foreign policy towards the Middle East, Africa and Latin America. This made the geographic activity of TİKA a global one considering the areas it covered. The agency had 12 foreign offices in 2002 and this number was increased to 50 in 2016 as an extension of the regional expansions in foreign policy. Additionally, it was Central Asia, which was the number one recipient of development aid, but now Africa and Central Asia have replaced

65 TİKA Tarihçe, “TİKA tarihçemiz”, 2016, .

66 TİKA Mevzuat, Türk işbirliği ve koordinasyon ajansı başkanlığının teşkilat ve görevleri hakkında kanun”, *TİKA*, 2011, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/11/201111102-1.htm>.

Gazi

Akademik
Bakış

37

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

it. According to the 2014 data, the project expenditure of TİKA for the Middle East and Central Asia reached USD 369 million⁶⁷. The money that the agency spent on global projects in 2014 reached USD 3.6 billion⁶⁸. The countries that benefitted the most from the aid were Syria, Tunisia, Palestine, Somali, Sudan, Afghanistan, Egypt and Bosnia Herzegovina.

Upon the reorganization of TİKA, its fields of activity started to include various sectors like social infrastructure services, education, health, agriculture, population, water, administrative and civilian infrastructure services, and economic infrastructure services. The number activities done by the agency in the different areas mentioned reached 2 thousand projects between 1992-2002, while this number was more than 11 thousand between 2002-2014 this means that an increase of 96% occurred in the official development aid⁶⁹. Moreover, the projects realized by the agency covered 28 countries between 1992-2002 while this number was more than 140 countries in years between, 2003-2014. In this way, TİKA became a prestigious institution for Turkey, when it came to implementing foreign aid and humanitarian diplomacy at a global level. Besides, TİKA contributed greatly to the international prestige of Turkey and gave it an image of aid providing country instead of an aid receiving country. Thanks to these activities of the agency, the UN World Food Program announced Turkey as a rising donor country. In addition, TİKA became a milestone of the policy of Turkey when it came to becoming a global actor. Likewise, by diversifying the Turkish foreign policy, the agency became both an indispensable instrument of foreign policy and the main institution for providing soft power for Turkey. In the final analysis, the activities of TİKA and its existence at a global level increased affection and sympathy for Turkey and ensured that it was viewed as a formidable global actor.

The Restructuration of the Ministry of Foreign Affairs

The Ministry of Foreign Affairs that had implemented conventional diplomacy was restructured by a new organization law adopted after an interval of 16 years in order to adapt to the changing global system and transforming diplomacy. Accordingly 10 new units were established within the ministry⁷⁰. Those related to public diplomacy were Deputy General Directorate for Cultural Diplomacy, General Directorate for Information, Public Diplomacy Unit, Public Communication Department, Diplomacy Academy Department and Information Technologies Department, While, The General Directorate for Overseas

67 TİKA Rapor, TİKA Türkiye kalkınma yardımları 2014 Raporu, <http://www.tika.gov.tr/upload/publication/KYR%20%202014.PDF>, s.14.

68 a. g. e. s. 9

69 TİKA Dünyası, "TİKA dünyası", 2013. , s. 6.

70 Ü. Ünsal, "T.C. Dışişleri Bakanlığı ve yeni teşkilat kanunu", *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Baskın Oran (ed.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s. 240.

Promotion and Cultural Relations was established as the unit responsible for cultural diplomacy. Deputy General Directorate for Cultural Diplomacy was also established. The objective of this unit was to promote the country via cultural activities; another duty was to provide coordination and diplomatic assistance for the Yunus Emre Institute and the overseas Yunus Emre Institute Turkish Culture Centres. Furthermore, the unit conducts the bilateral cultural agreements and exchange program agreements and under the JDP rule it extracted new cultural cooperation and exchange agreements with 29 countries in 10 years. In addition, the directorate organizes and supports comprehensive mutual activities abroad like "Culture Years", "Turkish Culture Weeks", "Turkish Culture Days", "Turkish Cinema Days" and "Turkish Film Weeks".

The duty of the General Directorate for Information was to carry out relations with media, to ensure communication with foreign public and to plan and execute the activities in public diplomacy as direct to by the units of the ministry for public diplomacy. What is more, this unit had the duties of press information and public enlightenment, promotion of foreign policy to the national and international press. The Department for Diplomacy Academy conducts appreciated works to make the Turkish Ministry of Foreign affairs a centre of interest and attraction with its "Foreign Young Diplomats Education Program" for foreign diplomats. Likewise, cooperation agreements were signed in the last 10 years between 38 countries and the Diplomacy Academy and 17 cooperation protocols and exchange agreements were signed in 2012 alone. The Department of Information Technologies carries out duties that make the ministry effective on social networks like Facebook, Twitter and YouTube in various languages.

TRT World and Anadolu Agency: Media Wars

TRT is a state television channel that carries out activities in the communication and information field of public diplomacy, and it was reorganized to run like CNN or BBC by way of establishing TRT World. The reason for this was to increase Turkey's power of mass communication instruments and new social media tools in global politics particularly during 2000s. In addition, states had started to have an increasing tendency to use media as a diplomatic leverage and even as a weapon to ensure the support of the international public opinion when it came to international relations. Beyond that, the fact that the global politics turned to an intellectual and ideological war caused different states to apply a new structuring in the field of media. In this context, CNN in USA, BBC in Britain, Russia Today in Russia, CCTV in China, DW in Germany and Al-Jazeera in the Arab World were already well positioned to wage these global media wars. Therefore, Turkey entered the international media wars environment with institutions like TRT World and Anadolu Agency.

Gazi

Akademik
Bakış

39

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

The understanding that Turkey needed global media instruments to help and explain and defend its own policies, like the West had been doing, developed within the framework of public diplomacy under the JDP government. The international channels of TRT have become the voice of Turkey regarding to its country story as an international instrument for political communication. Thus, TRT serves the function of being a communication bridge for Turkey with the world. These international channels are the face and images of Turkey as it was opening to the world and they were established as the main instrument of establishing a public opinion for the benefit of the country. Hence, in public diplomacy, the state used global TV channels broadcasting in different cultures to create public opinion and gain the support from the international community. Therefore, TRT has progressed towards becoming the indispensable communication instrument of the Turkish public diplomacy and one of the most effective tools to build Turkey as an attractive country and to build a positive perception of it.

Conclusion: Syrian Crisis and the Fall of Soft Power and Public Diplomacy

Turkey was able to have a successful public diplomacy and soft power policy between 2003 and 2013. During this decade, JDP leaders initially achieved their goal of drawing the attention of the world by promoting an admirable marketing of the foreign policy they implemented. The government argued that they followed a soft power-based policy to develop socio-cultural and trade relations by leaving security-based and hard power-based politics of the former governments behind. The JDP leaders launched their foreign policy in to the world by using various rhetoric and discourses. Firstly, they claimed that Turkey was no more a front country like it was during the period of Cold War but a central country with its historical, cultural and geographical ties. Besides, Foreign Minister Davutoğlu declared that Turkey's objective was to become a regional power and a global actor by using heroic discourses such as proactive and rhythmic diplomacy, zero-problem policy and multi-dimensional foreign policy⁷¹. Thus, JDP leaders designed the Turkish foreign policy around various peculiar metaphors and rhetoric to draw an image of soft power to the rest of the world. However, the Middle East-oriented soft power and public diplomacy policies of Turkey were blocked by the Arab Spring, the Syrian crisis and certain policies implemented from 2011 on.

Historically, the relationship between Syria and Turkey had recurring problems since the establishment of the Republic of Turkey due to border and water issues. The normalization process between Turkey and Syria first started with Syria's declaration of October 1998 that expelled Abdullah Öcalan, the leader of the PKK (Kurdistan Workers' Party) terrorist organization that

71 Ahmet Davutoğlu, a. g. m. s. 82.

conducts terrorist actions against Turkey. Thereafter, the JDP took power, and closer relations begun between the two countries from 2003 on. In August 2008, the leaders of the two countries were so close that they had a joint vacation in Bodrum. Additionally, a high level council for strategic cooperation was established between the two countries and the two countries had almost joint cabinet meetings at times. The relationship between the two countries in years between 2003 and 2011 was often referred to as honeymoon and golden age in the academic circles and the press. However, during the Arab Spring process, the Syrian crisis emerged when the Syrian President Esad started to fight with his own people instead of conducting reforms. During this time, the Minister of Foreign Affairs Davutoğlu had frequent trips to Syria and made attempts to persuade Esad to heed the people's demands and to reform instead of fight his own people. However, these attempts by Turkey failed and the government changed its Syrian policy after the emergence of civil war in Syria and the mass killing of people by Esad. The Syrian policy of Turkey was obsessively built on having Esad leaving⁷². In this framework, Turkey started to support the opponents of the Esad regime in military and logistic aspects while the relations of the two countries turned from soft power to hard power and even to some war aspects⁷³.

Syria was the pilot country of the model country and soft power policy of Turkey. However, the Syria crisis halted the rise of Turkey as a soft power in the Middle East and in the world through its policy since 2003, it also caused Turkey to abandon its soft power policy in foreign policy and turn to hard power. In this context, the Syrian crisis brought to the end the soft power and public diplomacy policy of the government. The Syrian crisis did not only break the relationship between the two countries, but also Turkey had to start a military operation called the Euphrates Shield in Syria after the mass killing of Syrian people by Esad. Beyond that Turkey started for the first time to provide military aid to the opponents in other countries in their fight against the regime. Thus, the Syrian crisis made Turkey again a front country like it had been during the Cold War era. Beyond that, the multidimensional foreign policy has been blocked since 2013 because of the Arab Spring and Syrian crisis. The relations of Turkey with its neighbours started to deteriorate, foreign missions and ambassadors were called back and Turkey became alone in the world, particularly in its own region. This condition that Turkey was facing was explained in August 2013 as "precious loneliness" by İbrahim Kalın, the diplomacy chief advisor of the President and then the speaker of the President's office⁷⁴.

72 D. Ertuğrul, "Türkiye Dış Politikası için bir test: Suriye krizi", TESEV, 2015, http://tesev.org.tr/wp-content/uploads/2015/11/Turkiye_Dis_Politikasi_Icin_Bir_Test_Suriye_Krizi.pdf, s. 2.

73 C. Phillips, "Into the quagmire: Turkey's frustrated Syria policy", *Chathamhouse*, 2012, , s. 2.

74 İbrahim Kalın, "Dış politikada 'değerli yalnızlık' dönemi", *Hürriyet*, 2013, <http://www.hurriyet.com.tr/dis-politikada-degerli-yalnizlik-donemi-24553602>.

Gazi

Akademik
Bakış

41

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

Since 2003, the Turkish foreign policy under JDP leadership has been multidimensional from the Middle East to Africa, from Europe to Latin America. It started to be limited within the Middle East and even Syria as of 2013. In other words, the strategic depth of Foreign Minister Davutoğlu was contained within the Syria policy alone. This referred to the end of the multidimensional period of the Turkish foreign policy. The Syrian crisis ended both the Arab Spring and the soft power of the Turkish foreign policy. The most tragic point is the fact that the ambition for leadership of JDP policymakers in the Middle East and the discourse that the Muslim world would rise up under the leadership of Turkey failed. The Syrian crisis ended the moderate Islam policy of the U.S that was aimed at the transformation of the radical movements and administrations in the Middle East and the model country policy of Turkey, while it also caused the emergence of a conflictual dynamics between the Muslims in the region. On the other hand, the Syrian crisis caused Turkey to quarrel with almost all its neighbours except Saudi Arabia and Qatar.

REFERENCES

- AĞIR, B. S. and Arman, M. N., "Turkish Foreign Policy towards the Western Balkans in the Post-Cold War Era: Political and Security Dimensions", in *Turkey's Foreign Policy and Security Perspectives in the 21st Century*. Sertif Demir (ed.), Roca Raton: BrownWalker Press, 2016.
- AĞIR, B. S., Non-traditional security issues of the Western Balkans: Actors, causes and implications. *Turkish Yearbook of International Relations*, 45, 2014, 65-91.
- AK PARTİ. The new Turkey contract 2023. .
- AKDOĞAN, Y., *AK parti ve muhafazakar demokrasi*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2004.
- ALTUNIŞIK, M. B., Turkish foreign Policy in the 21st Century. 2011, .
- ARDIÇ, N., Civilizational discourse, the 'alliance of civilizations' and Turkish Foreign Policy. *Insight Turkey*, 16(3), 2014, ss. 101-122.
- ATASOY, S., The Turkish example: A model for change in the Middle East?. Middle East Forum, 2011, .
- AYATA, B., Turkish Foreign Policy in a changing Arab World: Rise and fall of a regional actor?. *Journal of European Integration*, 37, 2014, ss. 95-112.
- AYDIN, M., Kafkasya ve Orta Asya'yla ilişkiler. in *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. Baskın Oran (ed.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.
- ARAS, B., Davutoğlu era in Turkish Foreign Policy, *SETA Policy Brief*, 32, 2009, <http://arsiv.setav.org/ups/dosya/20875.pdf>.
- BOZDAĞ, B., Yurt dışı vatandaşlar danışma kurulu toplantısı", 2013, .
- CARROL, T. P., Turkey's justice and development party: A model for democratic Islam?. *The Middle East Intelligence Bulletin*, 2004, .

- DAVUTOĞLU, Ahmet, Turkey's Foreign Policy vision: An assessment of 2007. *Insight Turkey*, 10(1), 2008, ss. 77-96.
- DAVUTOĞLU, Ahmet, "Davutoğlu: Ortadoğu'ya bataklik dedirtmeyeceğiz", 2014, .
- DEİK. (2016). Deik iş konseylerinde yeni dönem başlıyor. .
- DEVELİ, Hayati, "Yunus Emre enstitüsü başkanı Prof. Dr. Hayati Develi: Hedefimiz yurtdışında 100 kültür merkezi", *Edebiyat Haber*, 2015, .
- DITIB, Hakkında. 2016, .
- EROL, M. S., 11 Eylül sonrası Türk Dış Politikasında vizyon arayışları ve Dört Tarz-ı Siyaset. *Akademik Bakış*, 1(1), 2007, ss. 33-55.
- ECONOMIST, (2010). The great mediator. 2010, *The Economist*, .
- EKONOMİ BAKANLIĞI, Serbest ticaret anlaşmalarına ilişkin genel bilgi. 2014, .
- EKŞİ, Muharrem, *The Rise and Fall of soft Power in Turkish Foreign Policy: The rise and fall of the 'Turkish Model' in the Muslim World*, Saarbrücken: LAP Lambert Academic Publishing, 2016.
- EKŞİ, Muharrem, AK Parti döneminde Ortadoğu'da Türk-Amerikan ilişkilerinin Jeokültürel Eksen: İslami kimlik. *Gazi Akademik Bakış*, 9 (18), 2016, ss. 59-77.
- ERTUĞRUL, D., Türkiye Dış Politikası için bir test: Suriye krizi. *TESEV* 2015, .
- GÜLSÜM, N., AK Parti modeli dünya için şans", *Yeni Şafak* 2015,.
- GÜRZEL, A., "Turkey's role as a regional and global player and its power capacity: Turkey's engagement with other emerging states", *Rev. Sociol. Polit*, 22(50), 2014, ss. 95-105.
- HALE, W., "Christian Democracy and the AKP: Parallels and contrasts", *Turkish Studies*, 6(2), 2005, 293-310.
- HAYNES, J., Twenty years after Huntington's 'Clash of Civilisations. 2013, .
- HUNTINGTON, S., "The clash of civilizations", *Foreign Affairs*, 27(3), 1993, 22-49.
- HÜRRİYET. Türkçe Saraybosna da seçmeli ders oldu", *Hürriyet*, 2013, .
- HÜRRİYET. "Türkiye bursları'na 155 bin aday başvurdu", *Hürriyet*, 2015, .
- İDİZ, S., Will Islamic world accept Turkey's leadership?. *Al Monitor*, 2016, .
- JPOST, "Hamis: Erdogan's victory is a victory for Palestine", *Jpost*, 2015, .
- KALIN, İ., Dış politikada 'değerli yalnızlık' dönemi", *Hürriyet*, 2013, .
- KDK, "13 yılda 65 yeni temsilcilik: Türkiye'nin yurtdışındaki temsilcilik sayısı 228'e çıktı".
- KDK, "Yüksek Düzeyli İşbirliği Mekanizmaları", .
- KDK, "T.C. Başbakanlık kamu diplomasisi koordinatörlüğü", .
- KDK, "Vision & Mission", .
- KUJAWA, K., "Turkey and democratization in the Arab World: Between an inspiration and a model". *PISM Policy Paper*, 2011, .

Gazi

Akademik
Bakış

43

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

LÜTEM, Ö. E. "Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin güncel durumu", *Yeni Türkiye*, 60, 2014, ss. 1-91.

MARGALLO, "Medeniyetler İttifakı ile ne yapacağımı pek bilmiyorum", .

MFA, Protocol on development of relations between The Republic of Turkey and The Republic of Armeni, 2009, .

MFA. Turkey- GCC high level strategic dialogue meeting of Ministers of Foreign Affairs to be held in İstanbul. <http://www.mfa.gov.tr/turkey-gcc-high-level-strategic-dialogue-meeting-of-ministers-of-foreign-affairs-to-be-held-in-istanbul.en.mfa>.

MOUBAYED, S., "Turkish-Syrian relations: The Erdoğan legacy". SETA DC Policy Brief, 2008, .

NASUH U., Türkiye'nin yeni Orta Doğu yaklaşımı. *Bilig*, 52, 2010, ss. 147-180.

NATIL, İ., Turkey's Foreign policy challenges in the Syrian crisis. *Irish Studies in International Affairs*, 27, 2016, ss. 1-10.

ORAN, B., *Türk Dış politikası: Kurtuluş savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.

PHILLIPS, C., "Into the quagmire: Turkey's frustrated Syria policy", *Chatham-house*, 2012, .

SAMBUR, B., "The great transformation of political Islam in Turkey: The case of justice and development party and Erdogan", *European Journal of Economic and Political Studies*, 2(2), 2009, ss. 117-127.

T.C. MİG. Türkiye Cumhuriyeti medeniyetler ittifakı ulusal plan 2008-2009, .

TAŞPINAR, Ö., "Turkey: The new model?", *The Brookings*, 2012, .

The UN, Assembly Proclaims 2001 United Nations year of dialogue among Civilizations, expressing determination to facilitate international discussion.

TİKA, *TİKA dünyası 2013*. .

TİKA, *TİKA koordinatörlükler*. .

TİKA, "Türk işbirliği ve koordinasyon ajansı başkanlığının teşkilat ve görevleri hakkında kanun", <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/11/20111102-1.htm>.

TİKA, TİKA Türkiye kalkınma yardımları 2014 raporu. .

TİKA, TİKA tarihçemiz. .

TRAUB, J., "Turkey rules", *The New York Times*, 2011, .

TRTHABER, "Türkiye, insani yardımda lider ülke", TRT Haber, 2016, .

TÜR, Ö., Economic relations with the Middle East under the AKP—Trade, business community and reintegration with neighboring zones. *Turkish Studies*, 12(4), 2011, ss. 589-602.

TYS, Turkish proficiency exam (TYS). .

UNAOC, "Who we are", .

- ÜSTÜN, K. and Kanat, K., "US- Turkey relations: Arab Spring and the search for model partnership", *SETA*, 2012, .
- ÜNSAL, Ü. "T.C. Dışişleri Bakanlığı ve yeni teşkilat kanunu", *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Baskın Oran (ed.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- VOLKER P., Turkey role in the Middle East: An outsider's perspectives. *Insight Turkey*, 12(4), 2017, ss.1-8.
- YEE, Yunus Emre vakfi kanunu, .
- YEE, Saraybosna Yunus Emre Türk kültür merkezi açıldı. .
- YEE, Foundation Comission. .
- YEE, Yunus Emre enstitüsü 2014 faaliyet raporu, .
- YEE, Yunus Emre enstitüsü-projeler. .
- YEE, Yunus Emre enstitüsü 2015-2018 stratejik planı, .
- YESİLYURT, N. ve Akdevelioglu, A., "AKP döneminde Türkiye'nin Ortadoğu Politikası", *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu*, Uzel, İlhan ve Duru, Bülent (ed.), Ankara: Phoenix, 2009.
- YTB, Yurtdışı Türkler ve akraba topluluklar başkanlığı teşkilat ve görevleri hakkında kanun. *Resmi Gazete*, 6/4/2010. .
- YTB, Yurtdışı Türkler ve akraba toplulukları başkanlığı teşkilat. .
- YVDK, Yurtdışı vatandaşlar danışma kurulu yönetmelik. .
- ZANOTTI, J., "Turkey: Background and U.S. relations", *US Congressional Report*, 2014, .

Tahran Deklarasyonu ve Sonrası: Türkiye-Brezilya Küresel Ortaklığının Yükselişi ve Gerileyişi

Tehran Declaration and beyond: The Rise and Decline of Turkish-Brazilian Global Partnership

Segâh TEKİN*

Öz

2000'lerin ilk on yılında, Türk dış politikasında dünyanın çeşitli bölgeleri ile siyasal ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi amacı ile açılım politikaları başlatılmıştır. Bu çerçevede 2006, Latin Amerika ve Karayipler Yılı ilan edilmiştir. Brezilya da benzer şekilde 2003 sonrasında küresel düzeyde ortaklarını çeşitlendirmeye yönelmiştir. Karşılıklı bölgesel açılım politikaları ve hedef bölgelerde güvenilir ortaklar bulma çabasıyla uyumlu olarak, 2006'dan itibaren Türkiye-Brezilya ilişkileri, özel bir ilerleme dönemine girmiştir. Bu dönemde diplomatik, ekonomik, toplumsal ve kültürel ilişkiler gelişmiştir. İki ülkenin bölgesel açılımları büyük ölçüde ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi hedefi eşliğinde yürütülürken, yükselen güçler olarak uluslararası sistemde rol oynama istekleri; iki ülkeyi Tahran Deklarasyonu ve Medeniyetler İttifakı gibi küresel çaptaki girişimlerde birlikte hareket etmeye ve genel olarak dünya barışını desteklemeye yönelik bir iş birliğine yöneltmiştir. Bu dönemde Türkiye ve Brezilya'nın önemli roller üstlendiği üç diplomatik girişimden söz edilebilir. Bunlar; Türkiye-Brezilya-Iran ortaklığında geliştirilen Tahran Deklarasyonu, her iki ülkenin de önemli paydaşlar olarak yer aldıkları Medeniyetler İttifakı Projesi ve Türkiye, Brezilya ve İsveç tarafından başlatılan Barış İnşasında Üçlü Dayanışma girişimidir. Bu çalışma, 2006 sonrası Türkiye-Brezilya ilişkilerini; ikili ilişkilerin ve karşılıklı bölgesel açılımların seyri çerçevesinde incelemektedir. 2006-2013 döneminde gelişen ilişkiler, 2013 sonrasında her alanda bir gerileyiş sürecine girmiştir. Bu çalışma, Brezilya'da ortaya çıkan ülke içi siyasal ve ekonomik sorunların yanı sıra coğrafi uzaklık ve ekonomik iş birliği potansiyelinin kısıtlı oluşunun iki yükselen güç arasında kalıcı bir ortaklık kurulmasını zorlaştırdığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Brezilya, Tahran Deklarasyonu, Diplomasi, Yükselen Güç

Abstract

During the first decade of the 2000s, Turkish foreign policy adopted the policy of opening towards the different regions of the world in order to develop political and economic relations. Within this framework, 2006 was declared as the Year of Latin America and the Caribbean. Similarly, in the post-2003 period, Brazil headed towards diversifying its partners at the global level. In accordance with the mutual regional opening policies and the quest of finding trustworthy partners in the target regions, Turkey-Brazil relations have entered into a special advancement period as of 2006. Mutual high level visits resulted in an increase in diplomatic, economic, social and cultural relations. Although the regional openings of both countries mostly had economic goals, their desire to become active players in the international system as emerging powers brought another dimension to Turkey-Brazil relations. Within this context, the two countries played important roles in three specific diplomatic initiatives: The Joint Declaration of Iran, Turkey and Brazil prepared due to the efforts of Turkey and Brazil, the Alliance of Civilizations initia-

Makale Geliş Tarihi: 01.07.2018, Makale Kabul Tarihi: 16.11.2018

* Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, segahtekin@konya.edu.tr

Gazi

Akademik Bakış

47

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

tive in which both countries work as partners and the Trilateral Solidarity for Peace initiative started by Turkey, Brazil and Sweden. This paper analyzes Turkey-Brazil relations in the post-2006 period within the context of bilateral relations and the developments in the regional opening policies of both countries. The paper reveals that Turkish-Brazilian relations have entered into a period of decline since 2013 in every field in opposition to the advancements of the 2006-2013 period. This paper asserts that besides the internal political and economic problems of Brazil, geographical distance and the limited potential of economic cooperation are the main barriers in front of establishing a long lasting partnership between the two emerging powers.

Key Words: Turkey, Brazil, Tehran Declaration, Diplomacy, Emerging Power

Giriş

Küresel sistemde etkin rol oynamak isteyen iki yükselen güç olan Türkiye ve Brezilya, 2000'lerde iç ve dış politikalarında yaşanan gelişmeler çerçevesinde, diplomatik ilişkilerini geliştirerek önemli bir yakınlaşma sürecine girmişlerdir. Her iki ülke de 1980'lerde demokrasiye geçişlerinden bu yana demokrasinin konsolidasyonu yolunda çaba göstermektedir. Gelişmiş Batılı ülkeler ile uzun yıllardır süregelen yapıcı ilişkileri bulunmaktadır. Yer aldıkları bölgeler için bölgesel güç konumundadırlar. Günümüzde, dış politikalarını küresel siyasal ve ekonomik sistemin işleyişinde revizyon talep eden; ekonomik ve siyasal hedeflerin iç içe geçtiği bir perspektiften yürütmektedirler. Bu ortak yönler, Brezilya ve Türkiye'yi gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkeler ile ilişkileri ve dünya siyasetinde oynayabilecekleri roller bağlamında diğer yükselen güçlerden ayrı ve aynı zamanda da birbirine yakın bir konuma getirmiştir. Böylelikle gerek yükselen güç konumları gerek uluslararası ilişkilere bakış açılarındaki benzerlikler, Türkiye ve Brezilya arasındaki iş birliği potansiyelinin dikkat çekmesine neden olmuştur.

Bu gelişmelere koşturucu olarak her iki ülkenin de 2000'lerde ortaya koydukları "yeni" dış politika anlayışları çerçevesinde Brezilya ve Türkiye, ikili ilişkilerin geliştirilmesi yönünde karşılıklı adımlar atmışlardır. Her iki ülke de dış politikayı, uluslararası ekonomi ile bir bütün olarak ele almış ve "etkin" dış politika anlayışlarını bu çerçevede şekillendirmiştir. Çok kutuplu bir uluslararası sistemin oluşması ve kendilerinin bu sistemde önemli aktörler olmaları beklentisi, Türkiye ve Brezilya'yı dünyanın çeşitli bölgeleri ve ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmeye, güvenilir ortaklar bulmaya ve uluslararası sorunların çözümünde söz sahibi olmak için çaba göstermeye yöneltmiştir. BRICS üyesi olması ve coğrafi ve demografik büyüklüğü, Türkiye açısından Güney Amerika'nın bölgesel gücü ve Batı yarımküresinin en kalabalık demokrasilerinden biri olan Brezilya ile ilişkilerin geliştirilmesini önemli kılmaktadır. Tarihsel, demografik ve kültürel bağlara sahip olduğu Orta Doğu'yu Latin Amerika ve Afrika'nın ardından dış politikası için öncelikli bölgelerden biri haline getiren ve bölgede siyasal ve ekonomik bir aktör olarak yer almak isteyen Brezilya için ise yalnızca Orta Doğu'daki ağırlığı ile değil üç kıtayı birleştiren coğrafi ve siyasi konumu ile çok bölgeli bir bölgesel güç olarak nitelendirilebileceğimiz Türkiye, önemli bir

Görüş

Akademik
Bakış

48

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

ortaktır. Bu çerçevede 2000’li yıllarda Türkiye ve Brezilya karşılıklı olarak buldukları coğrafyalara yönelik özel açılım politikaları geliştirmişlerdir. Bölgesel açılımlar büyük ölçüde ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi hedefi eşliğinde yürütülürken, yükselen güçler olarak uluslararası sistemde rol oynama istekleri; iki ülkeyi Tahran Deklarasyonu ve Medeniyetler İttifakı gibi küresel çaptaki girişimlerde birlikte hareket etmeye ve genel olarak dünya barışını desteklemeye yönelik bir iş birliğine yöneltmiştir.

Bu çalışma, tarihsel olarak Osmanlı ve Brezilya imparatorluklarından bu yana bağları olan, siyasal ve iktisadi tarihleri açısından aralarında önemli benzerlikler bulunan Türkiye ve Brezilya’nın ilişkilerini, 2006 sonrasında ortaya koydukları ikili ilişkileri geliştirme çabaları çerçevesinde incelemektedir. Çalışmada, yakın geçmişe ait bu süreci takip edebilmek için diplomatik ve ekonomik ilişkilere ilişkin resmi verilere başvurulmuş, iki ülke karar alıcılarının dış politikada ikili ilişkilere verdikleri önemi değerlendirebilmek için de basın açıklamaları ve mülakatlardan yararlanılmıştır. Bu çerçevede öncelikle diplomatik ve ekonomik ilişkilerin gelişim süreci kronolojik olarak aktarılmıştır. Ardından iki ülkenin ortaklık çabasının dış politikalarında yaşanan dönüşüm süreçleri ile ilişkili olan düşünsel arka plan açıklanmıştır. İkili diplomatik ilişkilerin yoğunlaştığı konular öncelikle Orta Doğu ve İslam coğrafyasına yönelik olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle bu bölümde, Türk dış politikasının doğal olarak ilgi alanına giren bu bölgelerde, neden bir Latin Amerika ülkesi olan Brezilya’nın yer almak istediği sorusuna odaklanılmıştır. Son olarak ise iki ülkenin 2006 sonrasında özel işbirliği yaptıkları diplomatik girişimler incelenmiştir.

Cumhuriyet Dönemi Türkiye-Brezilya İlişkileri

Türkiye ve Brezilya arasındaki diplomatik ilişkilerin kökeni Osmanlı İmparatorluğu ve Brezilya İmparatorluğu arasında 1858’de imzalanan Karşılıklı Dostluk ve Ticaret Antlaşması’na dayanmaktadır. Cumhuriyet dönemi diplomatik ilişkileri ise 1927 yılında Roma’da imzalanan Dostluk Anlaşması ile başlamış, takip eden yıllarda karşılıklı olarak diplomatik temsilcilikler açılmıştır. Uzun bir durgunluk döneminin ardından ikili ilişkilerde 1990’larda başlayan hareketlilik ancak 2000’lerde kalıcı bir zemine oturmaya başlamıştır. 1992 yılında dönemin Başbakanı Süleyman Demirel’in Rio de Janeiro’da düzenlenen Birleşmiş Milletler (BM) Çevre ve Kalkınma Konferansı’na katılması, iki ülke arasında gerçekleşen ilk üst düzey ziyaret olmuştur. Demirel, 1995 yılında ise Cumhurbaşkanı sıfatı ile Brezilya’nın yanı sıra Arjantin ve Şili’yi de ziyaret etmiştir. Bu ziyaret aynı zamanda bir Türk Cumhurbaşkanı’nın Brezilya’ya yaptığı ilk ve tek resmi ziyaret olmuştur.¹ Dışişleri Bakanı İsmail Cem döneminde takip ettiği

1 Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın 2015 ve 2016 yıllarında çıktığı Latin Amerika gezilerinin programında Brezilya yer almamıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın 2018 yılı Şubat ayında yapılması planlanan Brezilya’ya da kapsayacak ziyaret programı ise Türkiye’nin yürütmekte olduğu Zeytin Dalı operasyonu ile aynı döneme denk gelmiş ve ileri bir tarihe ertelenmiştir.

Gazisi

Akademik
Bakış

49

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

Latin Amerika ile ilişkilerin geliştirilmesini de kapsayan dış politika açılımları çerçevesinde 1998 yılında Dışişleri Bakanlığı tarafından “Latin Amerika ve Karayipler Eylem Planı” hazırlanmış ve Bakan Cem, Brezilya’yı ziyaret etmiştir.² Fakat başlatılan Latin Amerika’ya yönelik açılım politikası, Türkiye’nin içinde bulunduğu ekonomik ve siyasal sorunlar nedeni ile sürdürülemezdir.

2000’lerde ise gerek her iki ülkenin de takip ettikleri “yeni” dış politika anlayışları, gerek yükselen demokrasiler olarak uluslararası sistemin işleyişine yönelik benzer talepler dile getirmeleri gerekse büyüyen ekonomilerine yeni pazarlar bulma amaçları doğrultusunda Brezilya ve Türkiye, ikili ilişkilerin geliştirilmesi yönünde adım atmışlardır. 2001 yılında karşılıklı olarak kısa dönemli turistik seyahatler için vizeler kaldırılmıştır. 2003 yılından itibaren karşılıklı olarak bakanlıklar düzeyinde de çeşitli ziyaretler gerçekleştirilmiş ve savunma alanında bir iş birliği anlaşması imzalanmıştır.³ Türkiye’nin 2006’da bölgeye yönelik 1998 tarihli Eylem Planı’nı güncellemesi ve 2006’yı Latin Amerika ve Karayipler Yılı ilan etmesi ile ise ilişkiler büyük ivme kazanmıştır. 2006 yılında Lübnan’da yaşanan çatışmalar nedeni ile burada bulunan Brezilya vatandaşlarını ülkesine götürmek isteyen Brezilya’ya Türk yetkililerin yardımcı olması da ilişkilerde yakınlaşma sağlayan bir diğer gelişme olmuştur. İki ülkenin siyasi yakınlaşmalarını başlatan adım, 2006 yılında dönemin Başbakanı Abdullah Gül’ün Brezilya’yı ziyaretidir. Aynı yıl Brezilya ile Yüksek Düzeyli İşbirliği Komisyonu kurulmuştur. 2009 yılında Brezilya Devlet Başkanı Luiz Inácio Lula da Silva (Lula), Türkiye’yi ziyaret etmiştir. 2010 yılında Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Rio de Janeiro kentinde düzenlenen Medeniyetler İttifakı Zirvesi’ne katılmıştır. Brezilya ve Türkiye’nin ortak girişimleriyle Tahran Deklarasyonu’nun ilan edildiği 2010 yılı ise ikili ilişkilerin özel bir boyut kazandığı yıl olmuştur. Tahran Deklarasyonu’nun ilanından yaklaşık 10 gün sonra, 27 Mayıs 2010 tarihinde “Türkiye-Brezilya Stratejik Ortaklık için Eylem Planı”, Brezilya’yı ziyaret eden Erdoğan ve Lula tarafından imzalanmıştır.⁴ Brezilya ziyaretinde çeşitli etkinliklere katılan Erdoğan, Türkiye-Brezilya İş Forumu’na katıldığı São Paulo kentinde Tahran Deklarasyonu’nu ikili ilişkiler adına özel bir dönem değil bir başlangıç olarak gördüğünü; “Türkiye ile Brezilya arasında bugün yeni bir dönem başlıyor” sözleri ile ifade etmiştir.⁵

Görüş

- 2 MRE (Brezilya Dışişleri Bakanlığı) Resmi İnternet Sayfası a, “República da Turquia”, 21 Ocak 2018, <http://www.itamaraty.gov.br/pt-BR/ficha-pais/5458-republica-da-turquia>; MFA (T.C. Dışişleri Bakanlığı) Resmi İnternet Sayfası a, “Türkiye’nin Latin Amerika ve Karayiplere Yönelik Politikası ve Bölge Ülkeleri ile İlişkileri”, 4 Şubat 2018, http://www.mfa.gov.tr/i_-turkiye_nin-latin-amerika-ve-karayiplere-yonelik-politikasi-ve-bolge-ulkeleri-ile-iliskileri.tr.mfa
- 3 Ekrem Eddy Güzeldere, “Brazil-Turkey Relations - A Role Theoretical Analysis of Emerging Powers”, PhD disst., Hamburg University, 2017, s. 91.
- 4 MRE a; MFA a; MFA b, “Türkiye-Brezilya Siyasi İlişkileri”, 21 Eylül 2018, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-brezilya-siyasi-iliskileri.tr.mfa>
- 5 *Türkiye ile Brezilya arasında yeni bir dönem başlıyor*, 27 Mayıs 2010, <https://www.dunya.com/gundem/turkiye-ile-brezilya-arasinda-yeni-bir-donem-basliyor-haberi-115379>

2010 yılında Brezilya'da askeri ataşelik açılmış, Haziran 2011'de başkent Brasília'da iki ülke arasında savunma sanayisi alanında işbirliğine yönelik Birinci Askeri Diyalog Toplantısı gerçekleştirilmiştir. 2011 yılında Devlet Başkanı Dilma Rousseff Türkiye'ye resmi bir ziyarette bulunmuş ve 2012 yılında Cumhurbaşkanı Erdoğan, Rio+20 Zirvesi'ne katılmıştır. "Barış İnşasında Üçlü Dayanışma" girişimi de yine 2012 yılında Türkiye, Brezilya ve İsveç Dışişleri Bakanları tarafından başlatılmıştır. 2014 yılında dönemin Brezilya Dışişleri Bakanı Luiz Figueiredo, Erdoğan'ın Cumhurbaşkanlığı görevine başlaması münasebeti ile düzenlenen törene katılmak üzere Türkiye'yi ziyaret etmiştir. 2015 yılında ise Başkan Rousseff Antalya'da düzenlenen G20 Zirvesi'ne katılmak için Türkiye'ye gelmiştir. Aynı yıl, Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun Brezilya ziyareti gerçekleşmiştir.⁶ İkili ilişkiler alanında tarihsel olarak yaşanan belki de tek siyasi sorun ise Brezilya Senatosu'nun 2015 yılında sözde Ermeni soykırımını kabul eden bir karar alması ve neticesinde Türkiye'nin diplomatik yollardan tepki göstermesi olmuştur.⁷ 2006 sonrası dönemde iki ülke arasında yalnızca devlet ve hükümet başkanları değil bakanlıklar düzeyinde de dış politika, savunma, ekonomi, eğitim gibi alanlarda işbirliğine yönelik olarak çok sayıda karşılıklı ziyaret gerçekleşmiştir. Yine BM başta olmak üzere uluslararası örgütlerin toplantıları ve uluslararası zirveler de Türk ve Brezilyalı karar alıcıların bir araya gelmeleri için ortam sağlamışlardır.⁸

İkili ekonomik ilişkiler alanında yapılan ilk resmi anlaşma, 1995'te sanayi, ekonomi ve ticaret alanlarına yönelik olarak imzalanan işbirliği anlaşmasıdır. 2006'da Türkiye-Brezilya İş Forumu kurulmuş, 2010'da ise Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması'nın yanı sıra tarım, gümrükler ve standartlar alanlarında ekonomik ilişkileri geliştirmeye yönelik çeşitli anlaşmalar imzalanmıştır.⁹ 2006'da, Brezilya ulusal petrol şirketi Petrobras ile TPAO, halen süregelen ortaklıkları çerçevesinde Karadeniz'de müşterek petrol arama çalışmalarını yürütmeye başlamışlardır.¹⁰ 2003 yılında 279 milyon \$ olan karşılıklı ticaret

- 6 MRE b, Nota 189, 26 Ağustos 2014, <http://www.itamaraty.gov.br/pt-BR/notas-a-imprensa/5794-participacao-do-ministro-luiz-alberto-figueiredo-machado-na-posse-do-presidente-da-turquia-recep-tayyip-erdogan-ancara-28-de-agosto-de-2014>; Elena Lazarou, *Regional Powers in Growing Dialogue: The Brazil-Turkey Strategic Partnership and Its Implementation*, Global Political Trends Center (GPoT) Brief, No 2, 2011, s. 2. MRE a; MFA a, MFA b.
- 7 MRE c, "Decisão do Governo da Turquia de chamar para consultas seu Embaixador no Brasil", Nota 210, 9 Haziran 2015, http://www.itamaraty.gov.br/index.php?option=com_content&view=article&id=10130:decisao-do-governo-da-turquia-de-chamar-para-consultas-seu-embaixador-no-brasil&catid=42&lang=pt-BR&Itemid=280
- 8 Ariel S. González Levaggi, "América Latina y Caribe, la última frontera de la "Nueva" Política Exterior de Turquía", *Araucaria: Revista Iberoamericana de Filosofía, Política y Humanidades*, Sayı: 28, 2012, s. 191-92.
- 9 Divisão de Inteligência Comercial, MRE, *Como Exportar: Turquia*, CEX: 232, MRE, Brasília 2014, s. 23, s. 31.
- 10 Petrobras, "Clarifications about news: Investments in Turkey", 22 Mayıs 2009, <http://www.investidorpetrobras.com.br/en/press-releases/clarifications-about-news-investments-turkey>;

Gazi

Akademik
Bakış

51

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

hacmi yine ikili ilişkilerin gelişimine koşut olarak 2011'e kadar düzenli olarak artmış ve 2,3 milyar \$ üzerine çıkmıştır. Fakat 10 milyar \$ hedefi konmuş olmasına rağmen 2011 yılı rakamları aşılamamıştır. Son olarak 2017'te karşılıklı ticaret hacmi 2,289 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir. Bununla beraber Brezilya, Türkiye'nin Latin Amerika'daki bir numaralı ticaret ortağı konumunu korumaktadır. Bu alanda dikkati çeken bir diğer husus ise 2013'e dek Brezilya lehine seyreden ticaret dengesinin 2013 sonrasında Türkiye lehine kaymasıdır.¹¹ Brezilya, ihracat ürünleri için Türkiye'yi potansiyeli olan bir pazar olarak ele almaktadır. Bunun yanı sıra, Türkiye'yi Avrupa Birliği (AB) ile Gümrük Birliği içinde olması nedeniyle Brezilya ürünlerinin Avrupa pazarına girmesini sağlayacak bir atlama tahtası olarak da görmektedir.¹² Türkiye adına Brezilya'nın serbest ticaret anlaşmalarını yalnızca MERCOSUR sistemi içinde yapıyor olması, Brezilya adına ise Türkiye ile ticari ilişkilerinde AB ülkeleri ile ticareti ile aynı kriterleri sağlamak durumunda olması; ikili ekonomik ilişkilerin gelişimi üzerindeki kısıtlayıcı etkenlerden en önemlileri olarak gösterilmektedir. Nitekim 2008 yılında imzalanan çerçeve anlaşmaya rağmen Türkiye ve MERCOSUR arasında henüz bir serbest ticaret anlaşması imzalanamamıştır.¹³ Coğrafi uzaklığın getirdiği maliyetin yanı sıra Brezilya'nın büyük bir ülke olmasından kaynaklanan ülke içi ulaşım maliyetlerinin yüksekliği ve bürokratik işlemlerin fazlalığı ise gerek karşılıklı ihracatı gerekse Türkiye'den bu ülkeye yönelebilecek yatırımları kısıtlayıcı etkenlerdir.

Günümüzde Brezilya'nın Ankara'da Büyükelçiliği, İstanbul'da Başkonsolosluğu ve çeşitli kentlerde fahri konsoloslukları bulunmaktadır. Türkiye'nin ise başkent Brasília'daki Büyükelçiliği, São Paulo'da Başkonsolosluğu ile ülkedeki askeri ve ticari ataşeliklerinin yanı sıra ve çeşitli büyük kentlerde fahri konsoloslukları bulunmaktadır. Yaşanan siyasal ve diplomatik yakınlaşma, ekonomik ilişkilerin yanı sıra iki toplum arasındaki ilişkilere de yansımıştır. THY, İstanbul ve São Paulo arasında doğrudan uçuşlara başlamış, iş adamlarının ziyaretlerinin yanı sıra turistik gezilerde de artış yaşanmıştır. Fakat bir dönem Türkiye'ye en fazla turist gönderen Güney Amerika ülkesi konumuna yükselen Brezilya'dan gelen turist sayısı, yine ikili ilişkilerin seyrine koşut olarak 2013'te 113.000 kişiyi aşmışken bu rakam 2017'de 49.000 kişiye gerilemiştir.¹⁴ Kültürel

Görüş

"Memorandum of Understanding with Turkish oil company", 27 Mayıs 2010, <http://www.investorpetrobras.com.br/en/press-releases/memorandum-understanding-turkish-oil-company>

- 11 MDIC (Ministério da Indústria, Comércio Exterior e Serviços), "Intercâmbio Comercial Brasileiro Turquia", Dez 2017. Türkiye, Brezilya'dan ağırlıklı olarak işlenmemiş madenler ile kahve ve soya gibi tarım ürünleri ithal etmektedir. Türkiye'nin Brezilya'ya ihracatının ise %90'dan fazlası ise başlıca kalemlerini petrol ürünleri, otomobil, makine ve demir-çelik ürünlerinin oluşturduğu mamul mallardan meydana gelmektedir. Bkz.: Divisão de Inteligência Comercial, *a.g.e.*, s. 23-26.
- 12 Divisão de Inteligência Comercial, *a.g.e.*, s. 34.
- 13 MFA b.
- 14 TURSAB, "Milliyetlere Göre Gelen Turistler", 2 Mart 2018, <https://www.tursab.org.tr/tr/turizm->

ilişkiler alanında ise özellikle 2013 yılında Brezilya'nın en önemli medya gruplarından Globo'nun TV kanalında yayınlanan Brezilya yapımı "Salve Jorge" dizisinin Kapadokya'da çekilen bölümleri ve 2015 yılından itibaren Türk yapımı TV dizilerinin çeşitli Latin Amerika ülkeleri ile beraber Brezilya'da da gösterilmeye başlanması ve büyük ilgi görmeleri, Türkiye'nin tanıtımına katkı sağlamıştır.¹⁵

Brezilya'nın "Yeni" Dış Politikası ve Türkiye'ye Bakışı

Brezilya ve Türkiye'nin XXI. yüzyılın siyasal ve ekonomik açıdan yükselen güçleri olmaları ve kendilerine küresel ortaklar bulmaya yönelik açılım politikaları, ikili ilişkilerin geliştirilmesini kolaylaştırırken "ikiz" benzetmesinin yapılmasına da neden olmuştur. Brezilya'da Dışişleri ve Savuma Bakanlıkları yapmış olan, Tahran Deklarasyonu'nun mimarlarından Celso Amorim'in "müthiş ikizler" olarak tanımladığı¹⁶ bu iki ülkenin küresel sisteme yönelik değişim talepleri büyük benzerlikler taşımaktadır. Brezilya'nın son yıllarda özel önem verdiği Orta Doğu politikası ise Türkiye ile Brezilya'nın geçtiğimiz yıllar içinde yaşanan yakınlaşmalarına zemin hazırlarken ikili ilişkilerin geleceği hakkında da ipuçları vermektedir.

Brezilya'nın Türkiye ile ikili ilişkilerinin gelişmesi ve ülke dış politikasında Orta Doğu'nun önem kazanması, 2003-2016 yılları arasında Brezilya'yı yöneten İşçi Partili (PT) başkanlar Lula ve Rousseff dönemlerinde ortaya çıkmıştır. Yürüttükleri dış politika ise aralarındaki çeşitli farklılıklara rağmen genel çizgisiyle "etkin ve onurlu" dış politika yaklaşımı olarak tanımlanmıştır.¹⁷ Bu yaklaşımın temel hedefleri ise ABD'den bağımsız hareket edebilme, ticaret ortaklarını çeşitlendirme ve dış ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi yolu ile ulusal kalkınmayı desteklemek olmuştur.¹⁸ Günümüzde, diğer yükselen güçler gibi Brezilya da uluslararası sistemde, ekonomik zenginlik başta olmak üzere gücün yeniden dağıtılmasını talep etmektedir.¹⁹ Nitekim, Brezilya'nın uluslararası kuruluşlardaki etkinliğini artırma çabası, Güney Amerika bütünleşmesine verdiği önem ve BRICS, IBSA, BASIC, G4 gibi uluslararası işbirliklerine yönelerek dünya siyasetindeki etkinliğini kalkınmakta olan diğer ülkelerle işbirliğine giderek artırmak istemesi; ülkenin kalkınma odaklı dış politika anlayışı ve ABD'den bağımsız davranabilme isteği çerçevesinde değerlendirilmelidir.²⁰ Brezilya bu bağlamda kalkınmakta olan ülkelerle ilişkilerini iki çerçevede düzenlemektedir.

Gazi

Akademik
Bakış

53

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

verileri/istatistikler/milliyetlerine-gore-gelen-yabanci-ziyaretciler

15 Marcelo Stiletano, "El Trece y Telefé vuelven a confiar en Brasil y Turquía", *La Nación*, 29 Aralık 2017.

16 Celso Amorim ile mülakat, 16 Ağustos 2013, Brasília.

17 Celso Amorim, *Breves Narrativas Diplomáticas*, São Paulo, Benvirá, 2013.

18 Segâh Tekin, *Brezilya Dış Politikası: Gelenek ve Değişim*, Der Yayınevi, İstanbul 2017.

19 Detlef Nolte, "How to Compare Regional Powers: Analytical Concepts and Research Topics", *Review of International Studies*, Vol 36, 2010, s. 900.

20 Tekin, *a.g.e.*

İlki, Türkiye ile de öngördüğü “stratejik ortaklıklar” şeklindeki işbirlikleridir.²¹ İkincisi ise Güney-Güney İşbirliği yaklaşımı kapsamında şekillendirdiği dış yardım anlayışı kapsamında geliştirdiği ikili ve çok taraflı ortaklıklardır.²²

Diğer taraftan aşağı yukarı aynı dönemlerde, yalnızca Brezilya değil Türkiye de AK Parti döneminde ortaya koyduğu yeni dış politika anlayışını zaman zaman “etkin (aktif)” kavramı ile zaman zaman da bu kavram ile ilişkilendirilebilecek pro-aktif, aktif ve girişimci gibi kavramlarla tanımlamıştır.²³ Yine etkin diplomasinin uygulanması boyutunda da her iki ülkenin de ekonomi temelli dışa açılım yaklaşımları benzerlik göstermektedir.²⁴ Bununla beraber, Türkiye ekonomisi Avrupa Birliği ile büyük ölçüde bütünleşmiş olup Afro-Avrasya olarak adlandırılan çok geniş bir coğrafya ile ticaret ilişkileri içindedir.²⁵ Brezilya ise ekonomik yükselişine rağmen daha dışa kapalı bir ekonomi politikası takip etmeyi ve dış ekonomik ilişkilerdeki önceliğini dar kapsamlı bölgeselleşmeye vermeyi tercih etmiştir.

Siyasal açıdan bakıldığında da Türkiye ile Brezilya'nın dış politika yaklaşımları açısından benzer söylemlere rağmen koşullar ve hedeflerdeki farklılıklar göze çarpmaktadır. Günümüzde, küresel boyutta etkileri olan 11 Eylül olayları, ekonomik kriz gibi gelişmelerin yanı sıra ekonomik hedef alan olarak seçtiği Afro-Avrasya bölgesinde yaşanan tüm siyasal ve sosyal gelişmeler ve olumsuzluklardan, Suriye'de yaşanan iç savaş başta olmak üzere etkilenen Türkiye'nin dış politikası da bu faktörler çerçevesinde şekillenmektedir. Tarihsel olarak küresel güçler arasına girme amacı bulunan ve son yıllarda buna çok yaklaşıldığına inanan Brezilya ise “onurlu” dış politika bağlamında aslında oldukça içe dönük bir yaklaşım sergilemektedir. Kalkınmayı gerçekleştirmek ve ülke içindeki sosyo-ekonomik sorunların aşılması Brezilya'nın temel önceliğidir. Ülkenin güvenlik alanındaki önceliklerinin dış güvenlikten ziyade ülke içi şiddet olayları ve kalkınma sorunlarına odaklanmaktadır.

Brezilya'nın aradaki tarihsel bağlara rağmen Orta Doğu'ya yönelik ilgisi, ülkenin 21. yüzyılın başlarından itibaren kazandığı siyasal ve ekonomik önem ile yükselen ülkeler arasında gösterilmesi ile başlamıştır. Yönetime geldiği 2003 yılından itibaren, Başkan Lula, ülkesinin dış politikada öncelikli bölgeler

- 21 Monica Hirst et al., “A Política Externa Brasileira em tempos de novos horizontes e desafios”, *Observatório Político Sul-Americano*, Análise de Conjuntura, No 12, 2010, s. 9.
- 22 Adriana Erthal Abdenur, “Emerging powers as normative agents: Brazil and China within the UN development system”, *Third World Quarterly*, Vol 35, No 10, 2014, s. 1883.
- 23 Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, Küre Yayınları, 32. Baskı, İstanbul 2009. Mevlüt Çavuşoğlu, T.C. Dışişleri Bakanı, “2018 Yılına Girerken Girişimci Ve İnsani Dış Politikamız”, *2018 Mali Yılı Bütçe Tasarısı Vesilesiyle TBMM Genel Kuruluna Sunum*, 17 Aralık 2017, http://www.mfa.gov.tr/site_media/html/2018-yilina-girerken-girisimci-ve-insani-dis-politikamiz.pdf
- 24 Murat Çemrek - Segâh Tekin, “Diplomasi-Demokrasi-Ekonomi” Üçgeninde Küreselleşen Yeni Türkiye”, Erman Akıllı, ed., *Türkiye’de ve Dünyada Dış Yardımlar*, Nobel Yayıncılık, İstanbul 2016.
- 25 Ahmet Davutoğlu, “Türkiye'nin Restorasyonu: Güçlü Demokrasi, Dinamik Ekonomi, Etkin Diplomasi”, *Vision Papers*, Stratejik Araştırmalar Merkezi, No 7, 2014, s. 13-14.

Görüş

Akademik
Bakış

54

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

olarak gördüğü Latin Amerika, Afrika ve Orta Doğu'daki ülkelere çok sayıda ziyarette bulunmuştur. Gerek Brezilya'nın ABD'nin planladığı biçimde Kuzey ve Güney Amerikalı kapsayan bir serbest ticaret bölgesi oluşturulmasına karşı çıkması gerekse MERCOSUR ve AB arasında ticareti serbestleştirmeye yönelik görüşmelerin yavaş ilerleyişi, Brezilya'yı yeni ticaret ortakları bulma arayışına yöneltmiştir.²⁶ İlaveten Brezilya, bir küresel güç adayı olarak Orta Doğu'daki siyasal gelişmelere dair diplomatik girişimlerde yer almayı bir gereklilik olarak görmüş ve bölge ülkeleri ile ekonomik ilişkilerini geliştirmeyi hedeflemiştir. Arap Ligi ve İslam İşbirliği Örgütü ile ilişkilerini geliştirmeye yönelik Brezilya, Güney Amerika ve Arap Ligi ülkelerin, bir araya getirdiği 2006 yılında başlayan ASPA (Güney Amerika-Arap Ülkeleri) girişiminden diplomatik prestij ve ekonomik çıkar elde etmiştir.²⁷

Siyasal açıdan ise Brezilya'nın Orta Doğu ülkeleri ile ilişkilerini iki temel etken şekillendirmektedir. Bunlardan ilki, Brezilya'nın Orta Doğu'ya yönelik politikasını, mümkün olduğunca çok ülke ile ilişkilerini geliştirmeye yönelik güncel dış politika prensibi çerçevesinde düzenliyor olmasıdır. Böylelikle Brezilya, Orta Doğu'yu bölge olarak değil, ülkeler veya kendi bakış açısından Levant ülkeleri ya da Arap Ligi gibi ülke grupları ile ilişkileri şeklinde, kendi tarihsel veya ekonomik bağları ve öncelikleri çerçevesinde ele almaktadır. İkinci olarak ise, küresel güç olma hedefi bulunan Brezilya, Orta Doğu'daki gelişmeler içinde yer almayı bir gereklilik olarak görmektedir. Brezilya'nın Orta Doğu'daki gelişmelerle ilgili tutumunda ABD'nin Orta Doğu'daki konumu da önemli rol oynamıştır. ABD önderliğindeki koalisyonun Irak'ı işgaline karşı çıkan Brezilya, bu tutumunu açıkça dile getirirken sorunların BM sistemi çerçevesinde diplomatik yollarla çözümü için çalışmalarda bulunmuştur.²⁸ Bununla beraber, Orta Doğu'daki çatışma bölgelerine coğrafi uzaklığı, barışçıl dış politika yaklaşımı, askeri açıdan saldırı değil savunma odaklı bir yaklaşımı benimsemiş olması ve ülkenin Orta Doğu petrollerine bağımlı olmadığı gerçekleri göz önüne alındığında Brezilya'nın Orta Doğu'ya yönelik politikalarında güvenlik kaygılarının ve de hayati çıkarların yer tutmadığı anlaşılmaktadır. Brezilya, ülke içindeki derin sosyo-ekonomik farklılıklara rağmen kültürel açıdan, ten rengine veya etnik kökene dayanan ayrılıklar yerine kapsayıcı bir Brezilya kültürü meydana getirmiş olmakla övünmektedir. Bu farklılıkların bir arada yaşaması ve tolerans ortamını Brezilya, bir "yumuşak güç" unsuru olarak pek çok ülke ve kurumla iliş-

26 Flávio Leão Pinheiro, "A Cúpula Árabe e a Política Externa do Governo Lula", *Jornal do Brasil*, 15 Mayıs 2005.

27 Arap Ligi'ne gözlemci olarak kabul edilen Brezilya, İslam İşbirliği Örgütü'ne de gözlemci üyelik başvurusunda bulunmuş ve bu konuda Türkiye'nin de desteğini talep etmiştir. Bkz.: MRE d, "Comunicado Conjunto entre Brasil e Turquia – Rio de Janeiro, 21 de junho de 2012", Nota 150, 21 Haziran 2012, http://www.itamaraty.gov.br/index.php?option=com_content&view=article&id=3071:comunicado-conjunto-entre-brasil-e-turquia-rio-de-janeiro-21-de-junho-de-2012&catid=42&lang=pt-BR&Itemid=280

28 Amorim, *Breves Narrativas Diplomáticas*.

Gazi

Akademik
Bakış

55

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

kiler kurabilen esnek bir diplomasi anlayışına dönüştürerek kullanmakta yalnızca ekonomi alanında değil, “tolerans”ı ile de ön plana çıkmak istemektedir.²⁹ Böylelikle, kendini uluslararası ilişkilerde diplomatik kapasitesini kullanarak sorunların diyalog yoluyla çözülmesine katkıda bulunabilecek bir ülke³⁰ olarak görmekte / göstermektedir. Sonuç olarak ise küresel çapta stratejik ortaklıklar kurma çabasının yanı sıra Orta Doğu ve İslam ülkelerine yönelik bu ilgi ve paylaşılan fikirler, Brezilya ve Türkiye'nin işbirliğine ve Medeniyetler İttifakı Girişimi, Tahran Deklarasyonu ve Barış İnşasında Üçlü Dayanışma çerçevesinde ortaya konan üç ortak girişime zemin hazırlamıştır.

Medeniyetler İttifakı Girişimi

Medeniyetler İttifakı Girişimi, İspanya'nın teklifi ile İspanya ve Türkiye'nin ortak girişimi olarak 2005 yılında dönemin Cumhurbaşkanı Erdoğan ve İspanya Başbakanı Zapatero tarafından başlatılmıştır. Ardından bu girişim BM şemsiyesi altına girmiş ve katılmak isteyen ülkelere açık olarak BM bünyesinde Medeniyetler İttifakı (Mİ) dostlar grubu ve grubun faaliyetlerini yürütmek üzere bir sekreteryaya kurulmuştur. Girişim; dünyanın farklı bölgelerinden ülkeleri ortak bir platformda buluşturarak “önyargı, yanlış algılama ve kutuplaşmayla başa çıkmak amacıyla ortak siyasi bir irade oluşturmayı” hedeflemektedir. Türkiye özelinde ise Mİ'nin uluslararası alanda gördüğü destek ve çalışmalarında Türkiye'nin oynadığı yönlendirici rol; “uyum ve işbirliği alanındaki öncü rolü” şeklinde resmi söylemde ifadesini bulmuştur.³¹

Brezilya ise ülkesi içindeki çok etnisiteli ve çok kültürlü yapıyı, ülkeyi uluslararası alanda ileriye taşıyacak bir değer³² ve yararlanabileceği bir yumuşak güç unsuru olarak görmektedir. Brezilya'nın Müslüman nüfusunun sayısına dair de çeşitli rakamlar bulunmakla beraber kendini “...binlerce Brezilyalı Müslümanın devlet başkanı” olarak tanımlayan Rousseff'in ön plana tolerans kültürü, Brezilya'nın İslamofobi ile mücadele için önemli bir girişim olarak gördüğü Medeniyetler İttifakı'nda yer almak istemesinin gerekçesini oluşturmuştur. Medeniyetler İttifakı girişimine Brezilya da dâhil olmuş ve bu girişim, 2006 yılından bu yana Mİ dostları grubunun bir parçası olan Brezilya'nın yumuşak gücünü uluslararası alanda göstermesini sağlayacak bir zemin sunmuştur. Rio

29 “Fernando Henrique Cardoso on Brazil's future: More personal security, less inequality”, *The Economist*, 19 Ocak 2012, <http://www.economist.com/blogs/americasview/2012/01/fernando-henrique-cardoso-brazils-future-0>

30 Francis França, “BRICS deixam o mundo menos dependente de uma única fonte de poder, Entrevista com Celso Amorim”, *Deutsche Welle*, 8 Temmuz 2015, <http://brasilnomundo.org.br/entrevistas/brics-deixam-o-mundo-menos-dependente-de-uma-unica-fonte-de-poder/#.Vayj8rAw-RJ>

31 MFA c, “Medeniyetler İttifakı Girişimi”, 17 Şubat 2018, <http://www.mfa.gov.tr/medeniyetler-ittifaki-girisimi.tr.mfa>

32 Roberto Abdenur, “A Política Externa Brasileira e o “Sentimento de Exclusão”, Gelson Fonseca Jr., Sergio Henrique Nabuco de Castro, orgs., *Temas de Política Externa Brasileira II*, Vol 1, Paz e Terra/FUNAG-IPRI, São Paulo/Brasília 1997, s. 35.

de Janeiro şehri 2010 yılında, İttifak'ın Avrupa dışında gerçekleştirilen ilk zirve toplantısına ev sahipliği yapmış ve Brezilya tüm zirve toplantılarına da katılmıştır.³³ 2010 Rio Zirvesi Brezilya'nın girişime ilgisini teyit etmesinin yanı sıra Mİ dostları grubunun Güney Amerika'dan katılımcılar edinmesini de sağlamıştır.³⁴

Tahran Deklarasyonu

İran'ın nükleer enerji çalışmalarına yönelik ilgisi 1970 öncesinde başlamış fakat fazla ilerleme kaydedilmemiştir. 1973 petrol krizinin ardından ise İran'ın petrol gelirlerinin artışı, ülkenin nükleer enerji geliştirme projelerine kaynak ayırabilmesine imkân sağlamıştır. Henüz şahlık rejiminin hüküm sürdüğü ve Batı ile iyi ilişkileri bulunan İran, 1970'lerde nükleer enerji alanında ABD başta olmak üzere Batılı ülkeler ile yakın diyalog içinde olmuştur.³⁵ Fakat 1979 İslam Devrimi neticesinde gerçekleşen rejim değişikliği sonrasında İran ve Batılı ülkeler arasındaki ilişkiler bozulmuştur. İran'ın nükleer alanındaki çalışmaları artık bir tehdit olarak algılanmaya başlanmış ve 1979 sonrasında İran, uluslararası alanda çeşitli yaptırımlara maruz kalmıştır. Mahmud Ahmedinejad'ın Cumhurbaşkanlığı görevini yürüttüğü 2005 sonrası dönem ise ülkenin nükleer enerji alanındaki çalışmalarına hız verildiği, bu nedenle de İran'a karşı uluslararası yaptırımların en fazla yoğunlaştığı zaman dilimi olmuştur. 2005 sonrasında, İran'ın nükleer programı öncelikle AB üyesi ülkelerin tepkisi ile karşılaşmıştır. Fakat İngiltere, Fransa ve Almanya ile İran arasında yürütülen müzakereler sonuca ulaşmamıştır. ABD ise İran'ın nükleer silah üretme kapasitesi geliştirme ihtimaline dikkat çekerek İran'ın nükleer programı konusunu Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) gündemine taşımıştır. BMGK'nın sürece dahil olması ile İran'ın uranyum zenginleştirme çalışmalarının denetlenmesine yönelik talepler, P5+1 ülkeleri³⁶ ve İran arasında yürütülmeye başlanmıştır. Süreç bir yandan İran ile diplomatik müzakerelerin sürdürülmesi diğer yandan da AB, ABD ve BM'nin kararlaştırmış oldukları yaptırımların uygulanması şeklinde devam etmiştir.³⁷ İran'ın nükleer enerji geliştirme programı hakkında P5+1 ülkeleri ile yürüttüğü müzakereler 2009 itibariyle tıkanma noktasına gelmiştir. Ekim 2009'da Viyana'da İran ile bir anlaşmaya varmak için masaya oturan

33 MRE e, "Aliança de Civilizações", 2018, http://www.itamaraty.gov.br/index.php?option=com_content&view=article&id=3683:alianca-das-civilizacoes&catid=178:chamada-9&Itemid=436&lang=pt-br

34 Mehmet Ali Doğan, "Kavramdan Pratiğe Medeniyetler İttifakı Girişimi", Burhanettin Duran, Kemal İnat, Ali Balcı, ed., *Türk Dış Politikası Yılı 2014*, SETA, Ankara 2015, s. 94.

35 Mustafa Kibaroglu, "İran'ın Nükleer Programı ve Türkiye", *Bilge Strateji*, Cilt 5, Sayı 9, Güz 2013, s. 2-3.

36 Permanent 5 (BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimî üyesi) ve Almanya.

37 Oliver Borszik, "International Sanctions against Iran under President Ahmadinejad: Explaining Regime Persistence", *GIGA Working Papers*, No 260, November 2014, s. 4-6; Clara Portela, "The EU's Use of 'Targeted' Sanctions: Evaluating Effectiveness", *CEPS Working Document*, 391, 2014, s. 8-9

Gazi

Akademik
Bakış

57

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

Viyana Grubu'nun³⁸ çalışmaları da sonuçsuz kalmıştır. Viyana'da İran'a esas hatları ile elindeki düşük düzeyde zenginleştirilmiş uranyumu belirlenen miktarda (1200 kg.) Rusya'ya vermesi, Rusya'nın bunu bir miktar daha zenginleştirilmesi ve Fransa'ya teslim etmesini önerilmişti. Fransa ise Rusya'nın ileteceği uranyumu -daha fazla zenginleştirilmesini önleyecek biçimde- İran'ın Nükleer Araştırma Reaktörü'nde kullanacağı yakıt çubuklarına dönüştürecek ve 120 kg. yakıt şeklinde İran'a teslim edecekti. İran ilk etapta bu öneriyi sıcak bakmış fakat gerek uranyumu ülkeden çıkarma gerekse elde edeceği yakıtın miktarı gibi konularda tereddütleri olduğu için hem yeni taleplerde bulunmuş hem de garanti istemiştir. Bu durum ise ABD ve diğer ülkelerin tepkisini çekmiş ve anlaşma imzalanamamıştır.³⁹

Bu noktadan sonra, İran ile Batılı ülkeler arasında anlaşma arayışı çabalarında Türkiye ve Brezilya'nın devreye girmiştir.⁴⁰ Türkiye ve Brezilya'nın girişimi ile Mayıs 2010'da Tahran Deklarasyonu imzalanmıştır. Böylelikle Türkiye-Brezilya ortaklığı; P5+1 ve İran arasında yapılan 2015 anlaşması öncesinde İran'ı anlaşma masasına oturtabilen tek girişim olmuştur. Tahran Deklarasyonu'na giden süreçte Türkiye ve Brezilya'yı bir araya getiren başlıca etkenler olarak o dönemde BM Güvenlik Konseyinde geçici üye statüsünde yer almaları, İran ile iyi ilişkiler içindeki ülkeler olmaları ve her ikisinden de ABD tarafından İran ile yürütülmekte olan müzakereler için destek istenmiş olmaları sayılabilir.⁴¹ Nitekim hem Türkiye hem de Brezilya, ABD yönetiminden müzakere sürecine katkıda bulunmaları için teşvik edilmişlerdi.⁴² Türkiye, 2008'de ABD'nin Türkiye'den müzakerelere katkıda bulunması talebi ile sürece dahil olmuştur.⁴³ Viyana Grubu'nun çabalarının sonuçsuz kalması üzerine ise az zenginleştirilmiş uranyumun Türkiye'ye "emanet edilmesi" konusu gündeme gelmiştir. Öneriyi ilk gündeme getiren Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) olmuş, ABD ve Rusya'dan da kabul görmüştür. Bununla beraber, ABD'nin bu yöndeki istekliliğine rağmen Türkiye'nin 2009'da İran'a yapmış olduğu arabuluculuk önerisi İran tarafından kabul edilmemiştir. Fakat Türkiye, gayri resmi olarak müzakerelere için taraflar arasında iletişimi sağlama görevi üstlenmiştir.⁴⁴ ABD Başkanı Barack Obama, 12-13 Nisan 2010'da Washington'da düzenlenen

Göz

Akademik
Bakış

58

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

38 ABD, Rusya, Fransa ve Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (IAEA).

39 Bayram Sinkaya, "İran Nükleer Programı Karşısında Türkiye'nin Tutumu ve Uranyum Takası Mutabakatı", *Ortadoğu Analiz*, Cilt 2, Sayı 18, Haziran 2010, 69-70.

40 Moritz Pieper, "Chinese, Russian, and Turkish policies in the Iranian nuclear dossier: between resistance to hegemony and hegemonic accommodation", 2014, <http://usir.salford.ac.uk/37893/>, s. 8.

41 Tarja Cronberg, *Nuclear Multilateralism and Iran: Inside EU Negotiations*, Routledge, Oxon/New York 2017, s. 43.

42 Michal Onderco, *Iran's Nuclear Program and the Global South: The Foreign Policy of India, Brazil, and South Africa*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2015.

43 M. Hakan Keskin, "Nükleer Krizde AB'nin İran Politikaları: Tarihsel ve Güncel Bir Perspektif", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 9, Sayı 34, 2013, s. 109.

44 Sinkaya, *a.g.m.*, 69-70.

Nükleer Güvenlik Zirvesi'nde Erdoğan ve Lula ile bir araya gelerek İran konusunda görüş alışverişinde bulunmuştur. 20 Nisan 2010'da ise Lula, Obama'dan bir mektup almıştır. Mektupta ABD'nin İran ile müzakere sürecinde karşılaştığı olumsuzluklar, ABD'nin çekinceleri ve gelinen noktada ABD'nin yeni yaptırımların hayata geçirilmesine yönelik kararlılığı dile getirilmiştir. Bununla beraber mektupta ABD, Brezilya'dan İran'ı elindeki uranyumu Türkiye'ye "emanet etmesi" konusunda "etkilemesi"ni de talep etmiştir.⁴⁵ Brezilya yönetimi ise bu mektubu ABD'nin "yardım isteği" olarak değerlendirmiş ve Tahran Deklarasyonu'na giden süreç ortaya çıkmıştır.⁴⁶

Türkiye'nin konuya yaklaşımı açısından bakıldığında, İran ile komşu olan Türkiye için İran'ın nükleer silah geliştirmesi, iki ülke arasındaki güç dengesini bozacak bir etkidir. Bu bağlamda İran ile ikili ilişkileri açısından İran'ın nükleer enerji geliştirme programının uluslararası denetim altına alınması ve nükleer silah geliştirme kapasitesinin önlenmesi için diplomatik müzakereler yoluyla bir anlaşmaya varılması, en makul seçenek idi.⁴⁷ Üstelik, İran ve Batı arasında bir anlaşmaya varılamaması ve sürecin savaşla sonuçlanması ihtimali, bölgeyi istikrarsızlığa sürükleyebilecek bir tedirginlik unsuru oluşturmaktaydı. Brezilya'nın konuya dahil olmasında ise küresel politikalarda diplomatik çabaları ile başarı kazanma olasılığının yanı sıra nükleer enerji geliştirme kapasitesine sahip bir ülke olarak ABD'nin bu alandaki müdahaleci tavrına karşı çıkış düşüncesi de yer almakta idi.⁴⁸ Nükleer silah üretme kapasitesinden gönüllü olarak vazgeçmiş bir ülke olmakla beraber Brezilya, Arjantin ile birlikte Latin Amerika'nın nükleer teknoloji alanında en gelişmiş iki ülkesinden biridir. Bu nedenle Brezilya'nın ABD ve AB ülkelerinin İran'ın "barışçıl amaçlarla" nükleer enerji geliştirme "hakkına" karşı çıkışlarını eleştirirken, gelecekte kendisinin karşılaşılabileceği engellemeleri de hesaba kattığı düşünülebilir.

Brezilya – İran ilişkilerinin özelinde ise Brezilya'nın Orta Doğu'da ortak ülke bulma arayışı yatmaktadır. 1970'li ve 80'li yıllarda Brezilya'nın Orta Doğu'daki en önemli ekonomik ortağı Irak idi. Fakat Irak'ın Kuveyt'i işgali ile başlayan süreci takip eden yıllarda bölgede ortaya çıkan ABD liderliğindeki müdahaleler ve Irak'a uygulanan yaptırımlar, bu ortaklığı sekteye uğratmıştır. Bu süreçte Brezilya, henüz 1992 yılında Orta Doğu için yeni ekonomik ortak olarak kendine İran'ı seçmiştir. Fakat dönemin Brezilya Devlet Başkanı Collor de Mello'nun istifa etmesi ile sonuçlanan hakkındaki yolsuzluk soruşturması nedeni ile İran ile ilişkilerin geliştirilmesi hedeflendiği şekilde ilerlememiştir.

45 "Obama's Letter to Lula Regarding Brazil-Iran-Turkey Nuclear Negotiations", Washington, 20 Nisan 2010, <http://www.campaigniran.org/casmii/index.php?q=node/10195>

46 Celso Amorim, "Início de uma política externa ativa e ativa", Gilberto Maringoni, Giorgio Romano Schutte, Gonzala Berron, org., *2003-2013: Uma Nova Política Externa*, Ed. Copiart, Tubarao 2014, s. 47.

47 Kibaroglu, *a.g.m.*, s. 6.

48 Cronberg, *a.g.e.*, s. 43.

2000 yılında Başkan Cardoso döneminde konu yeniden gündeme gelmiş ve siyaset, diplomasi ve ekonomi alanlarında Brezilya-İran ilişkilerinin geliştirilmesi için istişare mekanizmaları kurulmuştur. 2003 yılında ise Petrobras'ın İran'da petrol arama faaliyetlerine katılması için iki ülke arasında anlaşmaya varılmıştır.⁴⁹ Diğer taraftan, petrol ihtiyacını büyük ölçüde Afrika ülkeleri ve kendi kaynaklarından temin eden Brezilya, İran'dan petrol ithal eden ülkeler arasında değildir. İki ülke arasındaki ticaret hacmi ise Brezilya lehine tek yönlü olarak gelişmiştir. Nitekim 2009 yılında verdiği bir mülakatta dönemin Dışişleri Bakanı Celso Amorim, Brezilya'nın İran meselesine "kayıtsız kalamayacağı" ifade etmiş ve bu yaklaşımın ilk nedeni olarak da İran'ın "büyük bir pazar olmasını" saymıştır.⁵⁰ Aynı tutum Başkan Lula tarafından da yinelenmiş ve ülkesinin İran'a ilgi duymasının sebebini açıklarken ekonomi ve teknoloji alanlarındaki işbirliği potansiyelini öncelikli olarak dile getirmiştir.⁵¹ Görüldüğü üzere, Brezilya'nın ABD'nin Orta Doğu politikası ile önce Irak'a yönelik askeri müdahaleleri sonra da İran'a uygulanan yaptırımlar konusunda sürekli olarak çelişmesi ve karşı olduğunu açıkça ilan etmesinin⁵² tek nedeni barışçıl dış politika yaklaşımı değildir. Aksine, ülkenin önce Irak sonra da İran üzerinden gerçekleştirmek istediği, Orta Doğu'daki ekonomik çıkarlarının önemli etkisi bulunmaktadır.

Brezilya'nın İran'ın nükleer enerji geliştirme programına yaklaşımı ise ülkenin bu alanda 1980'lerde demokrasiye geçişi sonrasında takip ettiği çizgi ile uyumlu bir profil çizmiştir. Amorim, İran'ın nükleer programı konusunda "Brezilya'nın nükleer silahların yayılmasına karşı olduğunu" yinelemekle beraber, "nükleer (silahların) yayılmasının önlenmesi meselesi ile barışçıl amaçlarla nükleer teknoloji geliştirme hakkı meselesinin birbirinden ayrılması gerektiğini" ifade etmiştir.⁵³ İran'ı Orta Doğu'nun istikrarı için anahtar ülke olarak gören Brezilya, İran'ın barışçıl amaçlar için nükleer enerji üretmeye hakkı bulunduğunu ve Batılı ülkeler ile İran arasında yaşanan krizin nedeninin iki tarafın birbirlerine güvenmemeleri olduğunu ileri sürmüştür.⁵⁴ Bununla beraber, Brezilyalı yöneticiler, Brezilya'nın İran yönetiminin tüm söylemlerini ve tercihlerini benimsemediklerini ve BM Güvenlik Konseyi İran'a yönelik yaptırım kararı aldığı takdirde buna uygun olarak hareket edeceklerini de ilan etmişlerdir.⁵⁵

49 Felipe Flores Pinto, "O acerto da "política iraniana" de Lula", *Carta Capital*, 20 Kasım 2012, <https://www.cartacapital.com.br/internacional/o-acerto-da-politica-iraniana-de-lula>

50 "Entrevista concedida pelo Ministro Celso Amorim à revista Caros Amigos. Brasília, 1º de fevereiro de 2009", *Repertório de Política Externa: Posições do Brasil (2008-2009)*, FUNAG, Brasília 2010, s. 119.

51 "Declaração à imprensa do Presidente Lula por ocasião da visita do presidente do Irã, Mahmoud Ahmadinejad. Brasília, 23 de novembro de 2009", *Repertório de Política Externa: Posições do Brasil (2008-2009)*, FUNAG, Brasília 2010, s. 121-122.

52 Amorim, *Breves Narrativas Diplomáticas*.

53 "Entrevista concedida pelo Ministro Celso Amorim à revista Caros Amigos", s. 119.

54 "Entrevista – Celso Amorim", *Desafios do Desenvolvimento*, Ano 7, No 61, 2010, s. 12-13.

55 "Entrevista concedida pelo Ministro Celso Amorim à revista Caros Amigos", s. 119.

Brezilya ve Türkiye'nin ortak girişimi⁵⁶ ile İran'ın nükleer programı konusunda uluslararası alanda yaşanan anlaşmazlığa yönelik bir çözüm önerisi olarak sunulan Tahran Deklarasyonu, 17 Mayıs 2010 tarihinde, Türkiye, Brezilya ve İran tarafından ilan edilmiştir. Her üç ülkenin de devlet veya hükümet başkanları (Erdoğan, Lula ve Ahmedinejad) ile dışişleri bakanlarının katıldığı bir törenle deklarasyon imzalanmıştır. BMGK'ya takdim edilen deklarasyonda "olumlu", "yapıcı" ve "işbirliği" kelimeleri çeşitli maddelerde yinelenmiş ve 1. maddede girişimin amacının; "tüm devletlerin ... nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla kullanımı için araştırma, üretim ve kullanım haklarını hatırlatmak" olduğu açıklanmıştır. İran ise "dost ülkeler Türkiye ve Brezilya'ya", İran'ın nükleer çalışmalar alanındaki haklarını elde etmesi için "uygun ortam sağlama" çabalarından dolayı teşekkür etmiştir.⁵⁷

Deklarasyona göre, İran; mülkiyeti kendinde kalmak üzere bir ay içinde "1200 kg. düşük düzeyde zenginleştirilmiş uranyumun Türkiye'de muhafazası"nı kabul etmiştir. İran aynı zamanda, Viyana Grubu'nun önceden taahhüt ettiği 120 kg. yakıtın da bir yıl içinde kendine aktarılması konusunda Viyana Grubu ile yeni bir anlaşma yapmayı taahhüt etmiştir.⁵⁸ Böylelikle İran, Viyana Grubu'nun önerisine yönelik çekincelerini bertaraf etmeye yönelik bir öneriyi kabul etmiştir. Tahran Deklarasyonu ile İran, elindeki uranyumu Batılı ülkeler yerine Türkiye'de muhafaza ederek ve düşük düzeyde zenginleştirilmiş uranyumunu yakıtla dönüştürmeleri için vermek yerine yakıt ile takas etmek şeklinde avantajlar elde etmiştir.

Tahran Deklarasyonu süreci, Türkiye-Brezilya ilişkileri adına da her iki ülkenin İran meselesi ile ilgili çıkar ve beklentilerinin ötesinde özel bir yakınlık döneminin ortaya çıkışına neden olmuştur. Nitekim dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu bu süreci Amorim'in Türkiye ziyaretlerinden biri sonrasında verdiği mülakatta "Belki de telefonla ailemden daha çok görüştüğüm insanlardan biri Sayın Amorim. Türkiye- Brezilya stratejik iş birliği ilişkisi büyük bir hızla geliyor" sözleri ile dile getirmiştir.⁵⁹ Bu yakınlaşma, 2013'te gündeme gelen Türkiye-Brezilya-İsveç işbirliği projesine de zemin hazırlamıştır.

Fakat Tahran Deklarasyonu, Brezilya ve Türkiye'yi dünya siyasetinde tartışmalı bir konuma da çekmiştir. İki ülkeye yöneltilen eleştirilerin görünür nedeni Brezilya ve Türkiye'nin İran ile yakınlaşmalarının ABD'den aldığı olumsuz

56 Dönemin Brezilya Dışişleri Bakanı Amorim'in kızının Türk diplomat Murat Esenli ile evliliğinden iki çocuğu bulunmaktadır. Amorim, İran konusundaki Türkiye-Brezilya işbirliğini, torunu Yasemin'e ithafen "Yasemin İşbirliği" olarak adlandırmıştır. Bkz.: "Brezilya ile İran için 'Yasemin ittifakı'", *Sabah*, 25 Nisan 2010, https://www.sabah.com.tr/gundem/2010/04/25/brezilya_ile_iran_icin_yasemin_ittifaki

57 Joint Declaration signed by Iran, Turkey and Brazil, 17 May 2010, New York.

58 Aynı yerde.

59 "Brezilya ile İran için 'Yasemin ittifakı'".

Gazi

Akademik
Bakış

61

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

tepkidir. Diğer taraftan, Türkiye ve Brezilya'nın "korkunçluk"⁶⁰ ve "çirkinlik"⁶¹ ile itham edilmelerinin ardında, ABD'nin bu diplomatik girişim ile "müzakereler üzerindeki kontrolünü kaybetmesi" bulunmaktadır.⁶² ABD bu gelişmeyi "küresel otoritesine karşı gelme" olarak değerlendirmiştir.⁶³ Sonuç olarak ise girişim P5+1 ülkeleri tarafından reddedilirken İsveç gibi destekleyici tavır alan az sayıda ülke dışında Avrupa'dan da olumsuz tepki almıştır.⁶⁴ Sonuç olarak ise Türkiye, Brezilya ve İran'ın getirdiği öneri, ABD ve diğer P5+1 ülkeleri tarafından reddedilmiştir. Deklarasyonun ilanının ardından El Cezire'ye verdiği mülakatta Lula ise her ne kadar sorunun yaptırımlarla çözümünden yana olmasalar da İran'a yönelik yeni yaptırım kararı alınırca buna uygun davranacaklarını ifade etmiştir. Nitekim yaklaşık bir ay sonra 9 Haziran 2010'da BMGK'da İran'a yönelik yeni bir karar onaylanmıştır. 1929 sayılı kararda Türkiye ve Brezilya'nın, İran ile bir anlaşma yapılması yönündeki çabalarına değinilmekle beraber, esas olarak İran'a yönelik yeni yaptırımlar uygulanması öngörülmüştür.⁶⁵ BMGK geçici üyelikleri devam etmekte olan Türkiye ve Brezilya 1929 sayılı karara destek vermeyerek yaptırım yerine müzakere ve iş birliğinden yana olan tutumlarını bir kez daha yinelemişlerdir.⁶⁶ Fakat ABD başta olmak üzere gelen olumsuz tepkiler ve gerekse Türkiye ve Brezilya'nın girişiminden yaklaşık bir ay gibi kısa bir zaman sonra böyle bir yaptırım kararının alınması, her iki ülkenin de sürece müdahil olmaktan vazgeçmeleri ile neticelenmiştir.⁶⁷

Tahran Deklarasyonu'nun Batı'dan kabul görmemesi, bu girişimi ülkenin küresel aktör olma çabaları içinde önemli bir adım olarak gören Brezilya hükümetinin hem muhalefet hem de PT'ye yakın sol görüşlü kesim tarafından çeşitli nedenlerle eleştirilmesine neden olmuştur. Eleştirilerin odağındaki konu, Lula yönetiminin solcu ve üçüncü dünyacı eğilimleri nedeniyle İran ile yakınlaşarak Brezilya'nın ABD ile ilişkilerinde olumsuzluk yaşamasına neden olmasıdır. Bir diğer eleştiri ise, Brezilya'nın büyük güçlerle kıyaslanabilecek bir askeri güce sahip olmayan bir ülke için fazla iyimser hareket etmesine yönelik-

Göz

- 60 Walter Russell Mead, "Terrible Twins: Turkey, Brazil and the Future of American Foreign Policy", *The American Interest*, 5 Haziran 2010, <http://www.the-american-interest.com/2010/06/05/terrible-twins-turkey-brazil-and-the-future-of-american-foreign-policy/>
- 61 Thomas L. Friedman, "As Ugly as it Gets", *The New York Times*, 25 Mayıs 2010, <http://www.nytimes.com/2010/05/26/opinion/26friedman.html>
- 62 Cronberg, *a.g.e.*, s. 44.
- 63 Patrick Seale, "The Turkey-Brazil-Iran Agreement: Thanks, but No Thanks? The Consequences of Iran's Nuclear Deal", *Washington Report on Middle East Affairs*, August 2010, <https://www.wrmea.org/2010-august/four-views-the-turkey-brazil-iran-agreement-thanks-but-no-thanks.html>
- 64 Cronberg, *a.g.e.*, s. 45.
- 65 Sarah Diehl - Eduardo Fujii, "Brazil Challenges International Order by Backing Iran Fuel Swap", *NTI*, 5 Temmuz 2010, <http://nti.org/4035A>
- 66 BMGK'nın beş daimî üyesi ve yedi geçici üyesi yaptırımları onaylarken yalnızca Türkiye ve Brezilya red oyu vermiş, Lübnan ise çekimser oy kullanmıştır.
- 67 Pieper, *a.g.m.*, s. 8.

tir. Aynı zamanda Başkan Lula, Orta Doğu gibi bir coğrafyada büyük güçlerin tepkilerin hesaba katmadan hareket ederek hem kendisinin hem de ülkenin uluslararası kamuoyundaki prestijini sarsmakla suçlanmıştır.⁶⁸ Belirtmek gerekir ki Brezilya içinden aldığı olumlu ve olumsuz tepkilere ve dönemin siyasetçileri tarafından sahiplenilmesine⁶⁹ bakıldığında, Tahran Deklarasyonu ve Türkiye ile bu konuda yapılan iş birliği, Türkiye'nin gündeminde tuttuğu kısıtlı yer ile kıyaslandığında, Brezilya tarafından oldukça önemli bir küresel hamle olarak görülmüştür. Pinto'nun ifade ettiği gibi, bu girişim, sonuçları ne olursa olsun Brezilya ve Türkiye adına bir "prestij" kazanma vesilesi olmuştur.⁷⁰

Barış İnşasında Üçlü Dayanışma

Türkiye ve Brezilya'nın uluslararası barış ve istikrarın sağlanması alanındaki ortak girişimleri Tahran Deklarasyonu ile sınırlı kalmamıştır. 2012 yılı Eylül ayında BM Genel Kurulu toplantısı nedeniyle New York'ta bulunan Türkiye, Brezilya ve İsveç dışişleri bakanları bir araya gelerek istişarelerde bulunmuşlar ve görüşmeleri sürdürmeyi kararlaştırmışlardır. İzmir'de düzenlenen Beşinci Büyükelçiler Konferansı'na misafir olarak katılan İsveç Dışişleri Bakanı Carl Bildt ve Brezilya Dışişleri Bakanı Antonio Patriota ile dönemin Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun katılımı ile üç bakan arasındaki istişare toplantılarının ikincisi yapılmış ve bu toplantının ardından yayımladıkları "Barış İnşasında Üçlü Dayanışma" açıklaması ile üç ülke arasındaki istişare toplantılarının düzenli hale getirilmesinin kararlaştırıldığı ilan edilmiştir. Bakanlar, ele aldıkları konuları ekonomik kriz, İsrail-Filistin meselesi, Arap Baharı'nın ardından yaşanan gelişmeler, iklim değişikliği, açlık ve yoksullukla mücadele, internet güvenliği gibi küresel ve bölgesel sorunlar olarak nitelendirmişlerdir.⁷¹ Üç ülke arasındaki coğrafi uzaklığa rağmen bir arada olma sebeplerini ise "düşünceleri, bakış açıları ve özlemlerindeki benzerlikler" olarak açıklamışlardır.⁷²

Brezilya Dışişleri Bakanı Patriota'nın bir sonraki görüşme için mevki-daşlarını 2013 Haziran'ında Brezilya'ya davet etmesine rağmen⁷³ "Barış İnşasında Üçlü Dayanışma" girişimi sürdürülememiştir. Girişimin üç bakanın kişisel iyi ilişkilerine ve ortak bakış açılarına dayanıyor olması ve Patriota'nın 2013 Ağustos ayında ani biçimde bakanlık görevinden ayrılması nedeniyle bu

68 Luiz Felipe Lampreia, *Aposta em Teerã: O Acordo Nuclear Entre Brasil, Turquia e Irã*, Objetiva, Rio de Janeiro 2014.

69 Celso Amorim, *Teerã, Ramalá e Doha - Memórias da Política Externa Ativa e Altiiva*, Benvirá, São Paulo 2015.

70 Pinto, *a.g.m.*

71 MFA d, "Beşinci Büyükelçiler Konferansı Sonuç Bildirisi", *V. Büyükelçiler Konferansı: İnsani Diplomasi*, 2-7 Ocak 2013, Ankara – İzmir, <http://www.mfa.gov.tr/besinci-buyukelciler-konferansi-sonuc-bildirisi.tr.mfa>; "Brazil in new Trilateral Solidarity group", *The BRICS Post*, 8 Ocak 2013, <http://thebricspost.com/brasil-in-new-trilateral-solidarity-group/#.Vh-GqaTsk5s>

72 "Trilateral Solidarity for Building Peace", *Resenha de Política Exterior do Brasil*, Número 112, MRE, Brasília 2013, s. 163-164.

73 "Brazil in new Trilateral Solidarity group".

Gazisi

Akademik
Bakış

63

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

girişimde yer alamayışı, sürdürülemezliğin en önemli nedeni olarak gösterilebilir. Brezilya kaynaklı diğer bir nedenin ise Başkan Rousseff döneminde ülkenin uluslararası siyasetteki etkinliğinin Lula dönemine kıyasla azalması ve özellikle 2013'te başlayan ve hükümeti protesto eden geniş katılımlı gösteriler ve yolsuzluk soruşturmalarıdır. Bu gelişmeler nedeni ile ülkede iç politikaya ilişkin sorunlar en önemli gündem maddesi haline gelmiştir. Bu süreç aynı zamanda Lula döneminde büyük bir hızla artırılan diplomatik temsilcilik sayısı ve genişletilen diplomatik kadronun getirdiği mali yükün ekonomisi durgunluk dönemine giren ülkede tartışma konusu haline gelmesine neden olmuştur. Diğer taraftan, muhalefetin eleştirilerinin ötesinde, bu mali yük ülkenin küresel açılım politikaları için bir sürdürülebilirlik sorununu da beraberinde getirmiştir. 2016'da Rousseff'in yolsuzluk suçlamaları nedeniyle Brezilya Senatosu tarafından görevden alınmasının ardından yerine Başkan Yardımcısı Michel Temer getirilmiştir. Temer yönetimi de Brezilya'nın ortaklarını çeşitlendirme politikasından vazgeçmemekle birlikte ülkenin gerileyen ekonomik büyümesini göz önünde tutarak dış politikada daha pasif bir tutum izlemeye yönelmiştir. Dolayısıyla Brezilya da yaşanan tüm bu iç gelişmeler, ülkenin Türkiye ile ilişkilerinde gerek Barış İnşasında Üçlü Dayanışma özelinde girişimin sürdürülemezliğine gerekse kalıcı bir Brezilya-Türkiye ortaklığına yönelik çabaların hız kaybetmesine neden olmuştur.

Sonuç

Türkiye-Brezilya ilişkilerinin 2000'li yılların başlarında özellikle siyasal girişimler açısından kazandığı ivme, ikili ilişkilerdeki özel bir ilerleme döneminden çok her iki ülkenin de dış politikalarına hâkim olan yeni yaklaşımlar, büyüyen ekonomileri ve uluslararası sistemdeki yükselen güçlerin siyasal etkinliklerinin de artmasına imkân sağlayan gelişmeler neticesinde ortaya çıkmıştır. Genel olarak Türkiye ve Brezilya arasındaki ikili ilişkiler ve bölgesel ilişkiler, 1990'larda geliştirilmek istense de bu ancak 2000'lerde bu mümkün olabilmiştir. Brezilya'nın küresel alandaki etkinliğini, Türkiye'nin ise Latin Amerika açılımı çerçevesinde Latin Amerika ülkeleri ile işbirliği imkânlarını sınıdığı bu süreçte Brezilya ve Türkiye arasında karşılıklı ziyaretlerin ve ortak girişimlerin seyriden anlaşılacağı üzere, 2003-2013 döneminde hızla gelişen diplomatik ve ekonomik ilişkiler, bu tarihten itibaren bir hız kaybına uğramış ve bu gerileme, karşılıklı üst düzey ziyaretlerden ticaret hacmi ve turist sayısındaki düşüşe dek çeşitli alanlara yansımıştır.

Gösterilen çabalara ve kat edilen mesafeye rağmen günümüzde ikili ilişkilerde geline nokta bakıldığında, özellikle 2006-2013 döneminde gelişen siyasal ilişkilerin 2013 sonrasında hız kaybettiği, artık ortak diplomatik girişimlerde bulunmadığı görülmektedir. Bu dönemde ortaya çıkan bir diğer gelişme ise ve Türkiye'nin, Brezilya'nın; Türkiye'nin içinde yer aldığı veya komşusu bulunduğu bölgeler ile kurduğu bağlantıların dışında kalmasıdır.

Görüş

Günümüzde Brezilya'nın Orta Doğu ile ilişkileri, ülkedeki Arap diasporasının varlığı ile kurulmuş bağlar ve Brezilya'nın hem İsrail hem de Arap ülkeleri ile iyi ilişkilere sahip olmanın sağladığı yumuşak gücün yanı sıra Brezilya'nın Arap Ligi ile geliştirdiği ilişkiler ve ASPA girişimi çerçevesinde, Arap ülkeleri ve özellikle de Levant odaklı olarak ve ülkenin Türkiye ile yürütülen ekonomik ve siyasal ilişkilerinden bağımsız biçimde şekillenmektedir. İran'a uygulanan ekonomik yaptırımların kalkması ise geçtiğimiz yıllarda kendi Latin Amerika açılımını başlatmış ve bölgedeki diplomatik temsilciliklerinin sayısını artırmış olan İran ve Brezilya'nın ilişkilerinin geliştirilmesi yolunda, Türkiye'nin desteğine ihtiyaç duyulmayan yeni bir sayfa açılması ile neticelenmiştir. Brezilya açısından bir Avrupa ülkesi olmasına rağmen Türkiye, Brezilya-AB ilişkileri ve MERCOSUR-AB ticaret görüşmelerinin söz sahibi bir tarafı da değildir. Türkiye ile MERCOSUR arasında gerçekleştirilmesi planlanan serbest ticaret anlaşması konusunda ilerleme kaydedilememiştir. Geçtiğimiz birkaç yıllık dönemde Brezilya'nın Orta Asya ve Kafkasya ülkeleri ile de enerji başta olmak üzere çeşitli alanlarda işbirliğinin gelişmesi söz konusu olmasına rağmen Türkiye bu girişimlerde de bir paydaş olarak yer almamaktadır.

Dolayısıyla Türkiye, Brezilya açısından bir yandan Tahran Deklarasyonu örneğinden de görüldüğü üzere Orta Doğu ile ilişkilerinde güvenilir ortak olarak gördüğü bir ülke iken Brezilya'nın ne Orta Doğu'ya ne de Avrupa ve Kafkasya'ya yönelik bölgesel açılımları bağlamında kilit bir ülke değildir. Diğer taraftan, Filistin sorununun çözümü veya İran'ın nükleer programı konusunda Türkiye ile benzer görüşler taşıyan Brezilya'nın gerek Suriye'deki iç savaşa yönelik çözüm önerileri getirme konusundaki mesafeli ve statükocu tavrı, gerekse Arap Baharı sürecinde yaşanan gelişmelere karşı temkinli yaklaşımı, Türkiye ile Orta Doğu'daki gelişmelere yönelik görüş ayrılıklarına işaret etmiş ve bu durum, ikili diplomatik ilişkilerin ve ortak girişimlerin seyrine de yavaşlatıcı bir etken olarak yansımıştır.

Brezilya özelinde, Tahran Deklarasyonu'nun Brezilya içinden ve dışından aldığı eleştiriler, dış ticaretini MERCOSUR sistemi çerçevesinde yürüten Brezilya ile ticaret hacminin artırılmasının önündeki zorluklar, Brezilya'nın yaşadığı ekonomik ve siyasal sorunlar nedeni ile dış politikaya verilen önceliğin azalması, eski dışişleri bakanları Amorim ve Patriota'dan sonra göreve gelen bakanların kişisel girişimler geliştirme bağlamında geri planda kalmaları ve 2011'den bu yana ülkeyi yöneten devlet başkanı Dilma Rousseff'in 2003-2011 döneminde başkanlık görevini yürüten Lula'ya kıyasla diplomasiyi yönlendirmeye daha az istekli olması, Türkiye-Brezilya ilişkilerinin derinleşmesini zorlaştıran etkenler olarak değerlendirilebilir. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 2015 ve 2016 yılında gerçekleştirdiği Latin Amerika ziyaretlerinde Brezilya'nın yer almaması da büyük ölçüde Brezilya'dan kaynaklanan sorunların neticesidir.

Türk dış politikası özelinde ise, 2013 sonrasında gerek ikili ilişkilerin gelişimine Brezilya'nın verdiği özel önemin azalması gerekse Türkiye'nin, Latin

Gazisi

Akademik
Bakış

65

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

Amerika ile ilişkilerinde ekonomik ilişkilerin daha kolay geliştirilebileceği ülkelere öncelik vermesi şeklinde iki gelişme belirleyici olmuştur. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ifadesi ile "ikili ticareti artırmaya yönelik adımlar"a özel önem verilen ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi odaklı, kalabalık iş insanı heyetleri eşliğinde gerçekleştirilen 2015 ve 2016 Latin Amerika ziyaretleri bu yaklaşımın göstergeleridir. Cumhurbaşkanı Erdoğan 2015'te Kolombiya, Meksika ve Küba'yı; 2016'da ise Şili, Ekvador ve Peru'yu ziyaret etmiştir.⁷⁴ Gerek bu ziyaretler gerekse Venezuela ile son birkaç yıldır hızla gelişen ekonomik ve siyasi ilişkiler, Türkiye'nin ilgisinin Brezilya'ya Güney Amerika'da bölgeselleşmeyi yönlendirme hedefinde rakip olan Pasifik İşbirliği'ne ve ALBA'ya kaydığını göstermektedir. Brezilya'ya kıyasla ticarete çok daha liberal politikalarla yaklaşan ve Türk iş dünyasına fırsatlar sunan Pasifik İşbirliği ülkeleri Kolombiya, Şili, Meksika ve Peru gibi ülkelerle bir kısmı geçmişe dayanan ilişkilerin geliştirilmesi önem kazanmıştır. Türkiye ile hem siyasal hem de ekonomik ilişkilerini geliştirmek isteyen ve Venezuela'nın başını çektiği ALBA grubu ülkeleri ise Türkiye ile yakın ilişkiler kurmaya başlamışlardır.

Aralarındaki yakınlaşma değerlendirildiğinde, diplomasi ve ekonomi alanlarında Türkiye-Brezilya ilişkilerinin "yumuşak güç" kullanımını perspektifinden önemli aşama kaydettiği ve bu alanda halen yüksek işbirliği potansiyeli taşıdığı görülmektedir. Diğer taraftan bu süreç, Türkiye ve Brezilya'nın küresel etkinliklerini iç ve dış politikaları açısından bir sınama dönemi olmuş ve Tahran Deklarasyonu örneğinde de görüldüğü üzere ortak girişimleri zaman zaman büyük güçlerin olumsuz tepkisini çekerken, Brezilya'nın yaşadığı ekonomik ve siyasal sorunlar iki ülke arasında gelişen ilişkilerin hız kaybetmesine neden olmuştur. Bunun ötesinde, gerek Türkiye'nin Latin Amerika coğrafyasında gerekse Brezilya'nın Türkiye'nin yaşanan gelişmelerden doğrudan etkilendiği Orta Doğu veya Akdeniz Havzası olarak nitelendirebileceğimiz bölgelerde güvenlik ve ekonomi alanlarında hayati çıkarlarının bulunmayışı, gelişen ikili ilişkilerin yumuşak güç boyutunu desteklerken uzun vadeli ve kapsamlı ortaklığın geliştirilmesini ise kolaylaştırmamaktadır.

KAYNAKLAR

ABDEBUR, Adriana Erthal, "Emerging powers as normative agents: Brazil and China within the UN development system", *Third World Quarterly*, Vol 35, No 10, 2014.

ABDENUR, Roberto, "A Política Externa Brasileira e o "Sentimento de Exclusão", Gelson Fonseca Jr., Sergio Henrique Nabuco de Castro, orgs., *Temas de Política Externa Brasileira II, Vol 1*, Paz e Terra/FUNAG-IPRI, São Paulo/Brasília 1997, s. 31-46.

AMORIM, Celso, *Breves Narrativas Diplomáticas*, Benvirá, São Paulo 2013.

74 Güney Amerika'daki akademik çevrelere göre Brezilya, Türkiye'nin istekliliğine rağmen iç siyasette yaşanan sorunlar ve dış politikaya yönelik ilgisizlik nedeni ile ziyaret programlarında yer almak için bir talepte bulunmamıştır.

AMORIM, Celso, "Início de uma política externa ativa e ativa", Gilberto Maringoni, Giorgio Romano Schutte, Gonzala Berron, orgs., *2003-2013: Uma Nova Política Externa*, Ed. Copiart, Tubarao 2014.

AMORIM, Celso, mülâkat, 16 Ağustos 2013, Brasília.

AMORIM, Celso, *Teerã, Ramalá e Doha - Memórias da Política Externa Ativa e Ativa*, Benvirá, São Paulo 2015.

"Brazil in new Trilateral Solidarity group", The BRICS Post, 8 Ocak 2013, <http://thebricspost.com/brasil-in-new-trilateral-solidarity-group/#.Vh-GqaTsk5s>

"Brezilya ile İran için 'Yasemin ittifakı'", *Sabah*, 25 Nisan 2010, https://www.sabah.com.tr/gundem/2010/04/25/brezilya_ile_iran_icin_yasemin_ittifaki

BORSZIK, Oliver, "International Sanctions against Iran under President Ahmadinejad: Explaining Regime Persistence", *GIGA Working Papers*, No 260, November 2014.

CRONBERG, Tarja, *Nuclear Multilateralism and Iran: Inside EU Negotiations*, Routledge, Oxon/New York 2017.

ÇAVUŞOĞLU, Mevlüt, T.C. Dışişleri Bakanı, "2018 Yılına Girenken Girişimci ve İnsani Dış Politikamız", *2018 Mali Yılı Bütçe Tasarısı Vesilesiyle TBMM Genel Kuruluna Sunum*, 17 Aralık 2017, http://www.mfa.gov.tr/site_media/html/2018-yilina-girenken-girisimci-ve-insani-dis-politikamiz.pdf

ÇEMREK Murat - Segâh Tekin, "Diplomasi-Demokrasi-Ekonomi" Üçgeninde Küreselleşen Yeni Türkiye", Erman Akıllı, ed., *Türkiye'de ve Dünyada Dış Yardımlar*, Nobel Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 227-243.

DAVUTOĞLU, Ahmet, *Stratejik Derinlik*, Küre Yayınları, 32. Baskı, İstanbul 2009.

DAVUTOĞLU, Ahmet, "Türkiye'nin Restorasyonu: Güçlü Demokrasi, Dinamik Ekonomi, Etkin Diplomasi", *Vision Papers*, No 7, Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2014.

DOĞAN, Mehmet Ali, "Kavramdan Pratiğe Medeniyetler İttifakı Girişimi", Burhanettin Duran, Kemal İnat, Ali Balcı, ed., *Türk Dış Politikası Yıllığı 2014*, SETA, Ankara 2015, s. 87-109.

Divisão de Inteligência Comercial, MRE, *Como Exportar: Turquia, CEX: 232*, MRE, Brasília 2014.

DIEHL, Sarah - Eduardo Fujii, "Brazil Challenges International Order by Backing Iran Fuel Swap", *NTI*, 5 Temmuz 2010, <http://nti.org/4035A>

"Entrevista – Celso Amorim", *Desafios do Desenvolvimento*, Ano 7, No 61, 2010, s. 11-21.

"Entrevista concedida pelo Ministro Celso Amorim à revista Caros Amigos. Brasília, 1o de fevereiro de 2009", *Repertório de Política Externa: Posições do Brasil (2008-2009)*, FUNAG, Brasília 2010.

"Declaração à imprensa do Presidente Lula por ocasião da visita do presidente do Irã, Mahmoud Ahmadinejad. Brasília, 23 de novembro de 2009", *Repertório de Política Externa: Posições do Brasil (2008-2009)*, FUNAG, Brasília 2010.

Gazi

Akademik
Bakış

67

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

“Fernando Henrique Cardoso on Brazil’s future: More personal security, less inequality”, *The Economist*, 19 Ocak 2012, <http://www.economist.com/blogs/americasview/2012/01/fernando-henrique-cardoso-brazils-future-0>

FRANÇA, Francis, “BRICS deixam o mundo menos dependente de uma única fonte de poder, Entrevista com Celso Amorim”, *Deutsche Welle*, 8 Temmuz 2015, <http://brasilnomundo.org.br/entrevistas/brics-deixam-o-mundo-menos-dependente-de-uma-unica-fonte-de-poder/#.Vayj8rAw-RJ>

FRIEDMAN, Thomas L., “As Ugly as it Gets”, *The New York Times*, 25 Mayıs 2010, <http://www.nytimes.com/2010/05/26/opinion/26friedman.html>

GÜZELDERE, Ekrem Eddy, “Brazil-Turkey Relations - A Role Theoretical Analysis of Emerging Powers”, PhD disst., Hamburg University, 2017.

HIRST, Monica, “A Política Externa Brasileira em tempos de novos horizontes e desafios”, Observatório Político Sul-Americano, Análise de Conjuntura, No 12, 2010.

“Joint Declaration signed by Iran, Turkey and Brazil”, 17 May 2010, New York.

KESKİN, M. Hakan, “Nükleer Krizde AB’nin İran Politikaları: Tarihsel ve Güncel Bir Perspektif”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 9, Sayı 34, 2013, s. 87-118.

KİBAROĞLU, Mustafa, “İran’ın Nükleer Programı ve Türkiye”, *Bilge Strateji*, Cilt 5, Sayı 9, Güz 2013, s. 1-8.

LAMPREIA, Luiz Felipe, *Aposta em Teerã: O Acordo Nuclear Entre Brasil, Turquia e Irã*, Objetiva, Rio de Janeiro 2014.

LAZAROU, Elena, *Regional Powers in Growing Dialogue: The Brazil-Turkey Strategic Partnership and Its Implementation*, Global Political Trends Center (GPoT) Brief, No 2, 2011.

LEVAGGI, Ariel S. González, “América Latina y Caribe, la última frontera de la “Nueva” Política Exterior de Turquía”, *Araucaria: Revista Iberoamericana de Filosofía, Política y Humanidades*, Sayı 28, 2012, s. 179–202.

MDIC (Ministério da Indústria, Comércio Exterior e Serviços do Brasil), “Intercâmbio Comercial Brasileiro Turquia”, Dez 2017.

MEAD, Walter Russell. “Terrible Twins: Turkey, Brazil and the Future of American Foreign Policy”, *The American Interest*, 5 Haziran 2010, <http://www.the-american-interest.com/2010/06/05/terrible-twins-turkey-brazil-and-the-future-of-american-foreign-policy/>

MFA (T.C. Dışişleri Bakanlığı) Resmi İnternet Sayfası a, “Türkiye’nin Latin Amerika ve Karayiplere Yönelik Politikası ve Bölge Ülkeleri ile İlişkileri”, 4 Nisan 2018, http://www.mfa.gov.tr/i_-turkiye_nin-latin-amerika-ve-karayiplere-yonelik-politikasi-ve-bolge-ulkeleri-ile-iliskileri.tr.mfa

MFA b, “Türkiye - Brezilya Siyasi İlişkileri”, 21 Eylül 2018, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-brezilya-siyasi-iliskileri.tr.mfa>

MFA c, “Medeniyetler İttifakı Girişimi”, 17 Şubat 2018, <http://www.mfa.gov.tr/medeniyetler-ittifaki-girisimi.tr.mfa>

Görüş

Akademik
Bakış

68

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

MFA d, “Beşinci Büyükelçiler Konferansı Sonuç Bildirisi”, *V. Büyükelçiler Konferansı: İnsani Diplomasi*, 2-7 Ocak 2013, Ankara – İzmir, <http://www.mfa.gov.tr/besinci-buyukelciler-konferansi-sonuc-bildirisi.tr.mfa>

MRE (Brezilya Dışişleri Bakanlığı) Resmi İnternet Sayfası a, “República da Turquia”, 21 Ocak 2018, <http://www.itamaraty.gov.br/pt-BR/ficha-pais/5458-republica-da-turquia>

MRE b, Nota 189, 26 Ağustos 2014, <http://www.itamaraty.gov.br/pt-BR/notas-a-imprensa/5794-participacao-do-ministro-luiz-alberto-figueiredo-machado-na-posse-do-presidente-da-turquia-recep-tayyip-erdogan-ancara-28-de-agosto-de-2014>

MRE c, “Decisão do Governo da Turquia de chamar para consultas seu Embaixador no Brasil”, Nota 210, 9 Haziran 2015, http://www.itamaraty.gov.br/index.php?option=com_content&view=article&id=10130:decisao-do-governo-da-turquia-de-chamar-para-consultas-seu-embaixador-no-brasil&catid=42&lang=pt-BR&Itemid=280

MRE d, “Comunicado Conjunto entre Brasil e Turquia – Rio de Janeiro, 21 de junho de 2012”, Nota 150, 21 Haziran 2012, http://www.itamaraty.gov.br/index.php?option=com_content&view=article&id=3071:comunicado-conjunto-entre-brasil-e-turquia-rio-de-janeiro-21-de-junho-de-2012&catid=42&lang=pt-BR&Itemid=280

MRE e, “Aliança de Civilizações”, 2018, http://www.itamaraty.gov.br/index.php?option=com_content&view=article&id=3683:alianca-das-civilizacoes&catid=178:chamada-9&Itemid=436&lang=pt-br

NOLTE, Detlef, “How to Compare Regional Powers: Analytical Concepts and Research Topics”, *Review of International Studies*, Vol 36, 2010, s. 881-901.

“Obama’s Letter to Lula Regarding Brazil-Iran-Turkey Nuclear Negotiations”, Washington, 20 Nisan 2010, <http://www.campaigniran.org/casmii/index.php?q=node/10195>

ONDERCO, Michal, *Iran’s Nuclear Program and the Global South: The Foreign Policy of India, Brazil, and South Africa*, Palgrave Macmillan, Basingstoke 2015.

Petrobras, “Clarifications about news: Investments in Turkey”, 22 Mayıs 2009, <http://www.investidorpetrobras.com.br/en/press-releases/clarifications-about-news-investments-turkey>

Petrobras, “Memorandum of Understanding with Turkish oil company”, 27 Mayıs 2010, <http://www.investidorpetrobras.com.br/en/press-releases/memorandum-understanding-turkish-oil-company>

PIEPER, Moritz, “Chinese, Russian, and Turkish policies in the Iranian nuclear dossier: between resistance to hegemony and hegemonic accommodation”, 2014, <http://usir.salford.ac.uk/37893/>

Gazi

Akademik
Bakış

69

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

PINHEIRO, Flávio Leão. "A Cúpula Árabe e a Política Externa do Governo Lula", *Jornal do Brasil*, 15 Mayıs 2005.

PINTO, Felipe Flores, "O acerto da "política iraniana" de Lula", *Carta Capital*, 20 Kasım 2012, <https://www.cartacapital.com.br/internacional/o-acerto-da-politica-iraniana-de-lula>

PORTELA, Clara, "The EU's Use of 'Targeted' Sanctions: Evaluating Effectiveness", *CEPS Working Document*, 391, 2014.

SEALE, Patrick, "The Turkey-Brazil-Iran Agreement: Thanks, but No Thanks? The Consequences of Iran's Nuclear Deal", *Washington Report on Middle East Affairs*, August 2010, s. 28-31, <https://www.wrmea.org/2010-august/four-views-the-turkey-brazil-iran-agreement-thanks-but-no-thanks.html>

SİNKAYA, Bayram, "İran Nükleer Programı Karşısında Türkiye'nin Tutumu ve Uranyum Takası Mutabakatı", *Ortadoğu Analiz*, Cilt 2, Sayı 18, Haziran 2010, s. 66-78.

STILETANO, Marcelo, "El Trece y Telefé vuelven a confiar en Brasil y Turquía", *La Nación*, 29 Aralık 2017.

TEKİN, Segâh, *Brezilya Dış Politikası: Gelenek ve Değişim*, Der Yayınevi, İstanbul 2017.

"Trilateral Solidarity for Building Peace", *Resenha de Política Exterior do Brasil*, Número 112, MRE, Brasília 2013.

TURSAB, "Milliyetlere Göre Gelen Turistler", 2 Mart 2018, <https://www.tursab.org.tr/tr/turizm-verileri/istatistikler/milliyetlerine-gore-gelen-yabanci-ziyaretciler>
Türkiye ile Brezilya arasında yeni bir dönem başlıyor, 27 Mayıs 2010, <https://www.dunya.com/gundem/turkiye-ile-brezilya-arasinda-yeni-bir-donem-basliyor-haberi-115379>

Extended Abstract

Brazil and Turkey are among the rising powers that emerged during the first decade of the 21st century. Within almost the last two decades, both countries have considered international relations in close connection with international economy and they have been conducting their foreign policies from this point of view. Their expectations of taking their deserved place as important actors in an emerging multipolar international system is the main underlying cause of the increase in their bilateral relations. Thus both their expectations from systemic change and their prospects of economic gains are the bases of their desires to establish relations with different regions of the world, to find partner countries from these regions and to address international problems.

The qualifications of Brazil as a BRICS member and its geographical and demographic size comprising almost half of South America, renders it as an important country regionally and globally and a potential Latin American partner for Turkey. On the other hand, Brazil has historical, demographic and

Görüş

Akademik
Bakış

70

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

cultural ties with the Middle East and this region has become a prioritized area in Brazilian foreign policy in the last years alongside Latin America and Africa. While trying to become an actor in the Middle East, Brazil has given special importance to a possibility of partnership with Turkey due to Turkey's political stability, rising economy and its special geographical location which has close connections not only with the Middle East but also with Europe, Asia and Africa. Within this context, during the first decade of the 21st century, both countries have developed special opening policies to these distant regions. Qualifications of both countries as trustworthy partners in their respective regions provided the necessary background for their close cooperation.

Their regional opening policies were most of the time conducted in accordance with the aim of building and strengthening economic ties. Playing an active role in the international arena -the common goal of Turkey and Brazil- paved the way for their political cooperation. Following the visit of the then Prime Minister Abdullah Gül to Brazil in 2006, the two countries started to cooperate closely in three specific initiatives; Tehran Declaration as a joint initiative of Turkey and Brazil; participation of Brazil to the Alliance of Civilizations Group co-founded by Turkey and the establishment of the Trilateral Solidarity Group by Turkey, Brazil and Sweden.

A general evaluation on Turkish-Brazilian relations in this period shows that their interest in political cooperation strongly affected both the establishment and the advancement of economic and social ties. In accordance, the recent decline in diplomatic and political relations resulted in a slowdown the pace of economic cooperation and interaction among the societies. At the same time, developments in the post-2006 period served as a test for the global goals of both countries within the context of their domestic and foreign policies. As can be seen from the example of Tehran Declaration, Turkish-Brazilian cooperation was not always supported by either great powers or by domestic political actors. Nevertheless, it should not be forgotten that the opposition to the Declaration was directly related with the case of Iran and the nuclear question, with an emphasis on the possible affects of this deal to the relationship of both countries with the US. And more importantly, the internal economic and political problems that Brazil have been through since 2013 caused a considerable retreat from the assertive foreign policy goals of the country. Consequently, both diminishing interest of Brazil in pursuing close political cooperation with Turkey and the obstacles met in advancing economic relations particularly with Brazil and generally with MERCOSUR countries, resulted in a shift in Turkey's Latin America policy towards ALBA and the Pacific Alliance countries.

Gazi

Akademik
Bakış

71

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

Public Diplomacy Activities of TÜSİAD and MÜSİAD During the AK Party Era

TÜSİAD ve MÜSİAD'ın AK Parti Dönemi Kamu Diplomasisi Faaliyetleri

Derya BÜYÜKTANIR*

Abstract

The evaluation of the role of businessmen associations in Turkey, and the extent to which these organizations have been involved in Turkish foreign policy, depends particularly on how they perceive different norms in line with their identities, and how they try to disperse these norms in society. Although associations of businessmen have diverse interests, goals, and stances, and therefore create a heterogeneous structure in Turkey, they are now being encompassed in public diplomacy plans and activities more and more. Among these organizations, the Turkish Industry and Business Association (TÜSİAD) and the Independent Industrialists and Businessmen Association (MÜSİAD) as two associations of businessmen with different political ideologies and cultural backgrounds have played an important role in Turkey's political, economic and cultural relations with the European countries and the USA. In this paper, the activities run by these organizations and their roles in Turkish public diplomacy in Europe and the US during the AK Party era will be studied. The organizations' action plans, and efforts to improve Turkey's image in these regions after the failed July 15 coup attempt will also be analyzed.

Key Words: Public Diplomacy, TÜSİAD, MÜSİAD, 15 July Failed Coup Attempt, AK Party

Öz

Türkiye'deki iş adamı kuruluşlarının Türk dış politikasında ne derece yer aldığına değerlendirilmesi, özellikle kimlikleriyle bağlantılı olarak normları nasıl kabul ettiği ve bu normları toplumda nasıl yaydıklarıyla ilgilidir. Türkiye'deki çok kültürlü yapı içerisinde farklı çıkar, amaç ve duruşlara sahip olan işdünyasını temsil eden kuruluşlar, kamu diplomasisi alanındaki faaliyetlerin içine daha fazla dahil olmaya başlamışlardır. Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) ve Müstakil İşadamları Derneği (MÜSİAD) farklı siyasi ideoloji ve kimlikteki işadamı kuruluşları olarak Türkiye'nin ABD'de ve Avrupa'daki siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerinde önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmada bu kuruluşların, Avrupa ülkelerinde ve ABD'deki kamu diplomasisi alanı içine giren faaliyetleri ve 15 Temmuz darbe girişimi sonrasındaki Türkiye'nin diğer ülkelerdeki imajının ve algısının iyileştirilmesi çabaları ve kapsamdaki faaliyetleri analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kamu Diplomasisi, TÜSİAD, MÜSİAD, 15 Temmuz Darbe Girişimi, AK Parti

Introduction

Since the 1980s, the visibility of civil society organizations in Turkey has intensified as a result of increasing globalization and neoliberalization. Over this same period of time, Turkey began to open its economy to international markets. For instance, decisions made by the Turkish government on 24 January

Makale Geliş Tarihi: 28.03.2018, Makale Kabul Tarihi: 13.11.2018

* Dr., drbuyuktanir@gmail.com

Görüş

Akademik
Bakış

73

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

1980 resulted in the opening of the Turkish economy by adopting new export-led growth policies. The new policies reshaped the labor-capital relations to the benefit of capital, as was occurring in many parts the world. Moreover, export-incentive policies and positive initiatives toward membership in the European Community (EC) contributed to the development of the private sector in Turkey. These developments, along with the neoliberal policies and implementations by the ANAP government, resulted in closer relations between the business world and the government. Especially after becoming a candidate country for membership in 1999, Turkey has enhanced its efforts to coincide with EU standards regarding democracy, human rights, and civil society. These efforts to fulfill the requirements of the conditionality affected non-governmental organizations (NGOs) to a great extent as the requirements made particularly of civil society organizations by the EU increased. Correspondingly, after the 1990s NGOs started to become involved more in the democratization process in order to reinforce and empower their social and economical competences. They also began to search various ways to influence foreign policy. The AK Party has used various institutions, instruments and policies of public diplomacy in Turkish foreign policy.¹ The business organizations can be seen as one of these institutions that involved in the public diplomacy activities of the AK Party governments.

The evaluation of the role of businessmen associations in Turkey, and the extent to which these organizations have been involved in Turkish foreign policy, depends particularly on how they perceive different norms in line with their identities, and how they try to disperse these norms in society². NGOs representing the private sector are one of the most influential among these actors, as they are good at providing information and creating new networks, which validates them as complementary actors in the government's foreign policy efforts. In this sense, "economy and trade have turned out to be the practical hand of Turkish foreign policy"³.

This study is mainly on the influence of NGOs representing the private sector on the public diplomacy in Turkey. These kinds of NGOs mostly act in line with the values and identities which they adopt at national and international areas and NGOs and private sector are worth to elaborate in terms of cultivating of the influence in other countries, influencing public opinion positively, and effecting their perceptions, activities, and decisions in support

- 1 Muharrem Ekşi, *The Rise and the Fall of Soft Power in Turkish Foreign Policy During the JDP*, Lambert Academic Publishing, Saarbrücken 2016, p. 23-42.
- 2 Derya Büyüktanır, "Conservative and Islamically-oriented Businessmen Associations In Turkey As Norm Diffuser Actors: The Case of MUSIAD", *International Academy of Business Review (IABR)*, (ISSN:2332-8388), Vol:1, No:1 (Winter 2015). p. 31.
- 3 Ziya Öniş, "Multiple Faces of the "New" Turkish Foreign Policy: Underlying Dynamics and a Critique", *Insight Turkey*, XIII/1, 2011, p. 56.

Görüş

Akademik
Bakış

74

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

of policy interests in transnational collaboration. The issue that I would like to bring to the forefront of this analysis is that although associations of businessmen have diverse interests, goals, and stances, and therefore create a heterogeneous structure in Turkey, they are now being encompassed in public diplomacy plans more and more as the patterns in Turkish foreign policy continue to change. In this paper, two associations of businessmen with different political tendencies and cultural backgrounds, and their roles in Turkish foreign policy during the AK Party era will be studied. While the Turkish Industry and Business Association (TÜSİAD) represents powerful business interests with a secular worldview, and urges the government to adopt a more traditional Western orientation--including membership in the EU, the Independent Industrialists and Businessmen Association (MÜSİAD), a conservative/Islamist organization ideologically close to the AK Party government, as long been advocating closer ties with Muslim countries, although it has switched its position in favor of EU membership since the end of 1990s. The organizations' action plans and attempts to improve Turkey's image in these countries after the failed July 15 coup attempt will also be analyzed.

1. Soft Power, New Public Diplomacy and Non-Governmental Organizations

Joseph Nye first introduced the notion "soft power" in 1990⁴, putting forward that there were alternative power structures in international relations other than economic and military powers.⁵ According to Nye, soft power is "the ability to affect others to obtain the outcomes one wants through attraction rather than coercion or payment,"⁶ and it is a kind of attraction that a nation state uses to maintain or create relations with other states and various communities. Persuasion and cogency are fundamental points here, and "the skill of giving a shape to others' preferences" stands out as an important factor.⁷ Persuasion is always at the foreground in the power approach, and it allows that legitimacy is provided in an easier manner in this way.⁸ Soft power takes form in line with the culture, political structure, values, and foreign policy of every country⁹ and state, and "establishes justifying foreign policies and programs"¹⁰ under the name of public diplomacy.

4 Joseph S. Nye, "The misleading meyhaphor of decline", *The Atlantic Monthly*, 1990.

5 Joseph S. Nye, *Power in a Global Information Age*, Routledge, London and New York, 2004, p. 1-10; 68-80.

6 Joseph S. Nye, "Public Diplomacy and Soft Power." *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 616, 2008 (March): 94-108, p.94.

7 Nancy Snow and Philip M. Taylor, *Routledge Handbook of Public Diplomacy*, Routledge, New York, 2009, p. 3.

8 İbrahim Kalın, "Soft Power and Public Diplomacy in Turkey", *Perceptions*, XVI:3, Autumn 2011, p. 8.

9 *ibid.*, p. 5, 20.

10 Craig Hayden, *The Rhetoric of Soft Power- Public Diplomacy in Global Contexts*, Lexington Books, Lanham, Boulder, New York 2012, p.6

Gazi

Akademik
Bakış

75

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

Although public diplomacy and soft power are different concepts, they are nevertheless linked to each other. Public diplomacy, a phrase first used by Edmund Gullion, Dean of Fletcher School of Law and Diplomacy, Tufts University in 1965, has become one of the necessary instruments of soft power for government diplomats¹¹, and can be seen as “practical implications of soft power”¹². According to Ekşi, “public diplomacy is the functioning mechanism of soft power and transforms it from potential to practical power” and it is “the method of converting soft power to policy as an umbrella concept”.¹³ If a country wishes to persuade other countries, it should do so by means of public diplomacy, thus increasing the capacity of soft power.

Public diplomacy can be defined as “the communication of an international actor’s policies to citizens of foreign countries”¹⁴, and aims to persuade people in other countries without using force. Information and relation building are the two important concepts¹⁵ in public diplomacy, which is perceived as a communication process where national goals, culture, and ideals are conveyed to communities in other countries. This way of creating a relationship can be seen as “shaping the pictures in the minds of individuals,” as Lipmann put it. ¹⁶ These communities include civil society representatives; NGOs; multinationals; journalists and media institutions; specialists across different sectors of industry, politics, and culture; and members of the general public. They are influenced by foreign ministers, NGOs, and civil society organizations through various communication methods such as social media, conferences and events, projects, and exchange programs.¹⁷ Among these actors, science diplomats have also started to take active roles to create bridges between various states and under the term “Science Diplomacy” they have an effort to create collaborative actions among different nations to tackle and solve problems and conflicts.

In the early 21st century, “old” public diplomacy, which relied upon a one-way flow of information and limited interaction, and focused on short-term objectives, has changed¹⁸, and a new public diplomacy concept has emerged.¹⁹

- 11 Muharrem Ekşi, *The Rise and the Fall of Soft Power in Turkish Foreign Policy During the JDP*, Lambert Academic Publishing, Saarbrücken 2016. p.16.
- 12 Craig Hayden, *The Rhetoric of Soft Power- Public Diplomacy in Global Contexts*, Lexington Books, Lanham, Boulder, New York, 2012, p.9.
- 13 Muharrem Ekşi, *The Rise and the Fall of Soft Power in Turkish Foreign Policy During the JDP*, Lambert Academic Publishing, Saarbrücken 2016, p. 21.
- 14 James Pamment, *New Public Diplomacy in the 21st Century*, Routledge, 2013, p. 1.
- 15 R. S. Zaharna, “ Mapping Out a Spectrum of Public Diplomacy: : Informational and Relational Frameworks, Edited by Philip M. Taylor, Nancy Snow, *Routledge Handbook ad Public Diplomacy*, 2008, p. 86-87.
- 16 Walter Lippmann, *Public Opinion*, Free Press Paperbacks, New York 1997, p. 18.
- 17 James Pamment, *New Public Diplomacy in the 21st Century*, Routledge, 2013, p. 1.
- 18 Pamment, 2013, p: 3
- 19 Jan Melissen(ed.), *The New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations*, Basingstoke, UK, 2005.

Göz

As boundaries are blurred in our highly globalized world, the ways of using information and communication have become one of the most influential tools that states use in their relations with other communities²⁰. As the role of cultures and ideologies have become more visible in international politics, and more non-state actors have emerged in the global arena, states have started to take into consideration the importance of new public diplomacy in their foreign relations. NGOs, for instance, can influence and motivate target groups to take a particular course of action through the use of new instruments and communication techniques more effectively than government institutions and officials. Especially after the 9/11 terrorists attacks in the US, soft power and its essential role have been widely accepted as a necessary component in foreign policy.²¹ In addition, the need for new thinking and interdisciplinary analyses in public diplomacy are accepted to a large extent by most of the actors in foreign policy²². As a result of these changes, today's public diplomacy has become different than that of the 20th century's "old public diplomacy," and governments have started to find new ways of communicating in foreign relations. Public diplomacy is no longer viewed as just a state-based instrument used by mostly foreign ministers and government agencies, but more as a tool to use to influence other states and communities, and build and manage relationships not only by states, but also by various non-state actors.²³

This new public diplomacy, with "diagonal, collaborative and inclusive"²⁴ characteristics, has paved the way for an inclusion of various actors involved in governments' foreign relations with other actors. Some theorists consider that the general aim of the new public diplomacy is to find ways to adapt old public diplomacy to our changing environment. Melissen, who was the first to edit a volume on new public diplomacy, provided three main aspects of the concept²⁵:

1. New actors, such as intergovernmental organizations, NGOs and the private sector have been more involved in public policy activities in the multi-actor international environment.
2. Public diplomacy is increasingly "interconnected" with the realities of global relationships, and domestic and international communication with the public has developed increasingly complex tasks for foreign ministries.

20 Muharrem Ekşi, *Kamu Diplomasisi ve AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası*, Siyasal, Ankara, 2014, pp. 45-51.

21 Joseph Nye, "Public Diplomacy and Soft Power." *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 616, 2008 (March), p. 94-108.

22 Bruce Gregory. "Public Diplomacy: Sunrise of an Academic Field." *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 616.1 (2008): 274-290.

23 Bruce Gregory. "Public Diplomacy: Sunrise of an Academic Field." *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* DCXV/1, 2008, p.353.

24 James Pamment, *New Public Diplomacy in the 21st Century*, Routledge, London, New York 2013, p. 3

25 Melissen, Jan, (ed.) 2005, *The New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations*, Basingstoke, UK, Palgrave Macmillian, p. 12-14.

3. Two-way information flow focusing on dialogue and engagement is more important than one-way flow.

NGOs have emerged as more active partners for governments in the field of new public diplomacy ²⁶, and have become front line agents who can strengthen traditional communication. In other words, international relations have ceased to be a relationship carried out only by “states” in this process; in parallel, the effects of several actors, including NGOs, have gradually increased their decision-making influence, thus accelerating the process of forming new notions of diplomacy in political life. Governments nowadays regard them as complementary actors in addition to the classical methods used in diplomacy in order to push their policies through, as these organizations also have more flexible structures in terms of information and creativity to supply information in an easier way. Not only the highly recognizable international NGOs, such as Greenpeace and Amnesty International, have proven that they play increasingly active roles in influencing foreign politics, but also other relatively smaller local and national NGOs have turned out to be successful players in mobilizing international public opinion.

Non-governmental organizations representing the private sector are the most influential ones among these actors. These organizations act in line with the values and identity which they adopt in national and international arenas. Additionally, NGOs directly convey the developments, actual position or projected activities in their activity field to other states, international organizations, and societies. In some cases, some NGOs are labeled more reliable than governments, and some individuals and organizations regard them as important communication channels, as they sometimes have better contacts and networks with individuals and organizations than governments. For these reasons, the creation of networks among NGOs and the establishment of new partnerships will create more effective elbowroom supporting public diplomacy in this way.

2. Turkish Industry and Business Association (TÜSİAD)

TÜSİAD, established by 12 leading Turkish businessmen in 1971, defines itself as liberal, democratic, and progressive non-governmental organization. Representing powerful business interests with a secular worldview, TÜSİAD has shaped its identity by focusing on more elitist, secular, and Western values. While the organization focused mainly on economic and political issues during 1970s, it did not want to limit itself to merely economic issues, and started to express its ideas on domestic and international issues at the end of 1980s, especially within the scope of EU relations. As a result, the organization

26 Jan Melissen, “Wielding soft Power: The New Public Diplomacy”, *Clingendael Diplomacy Papers*, Clingendael, Netherlands Institute of International Relations, No: 2, May 2005.

Görüş

Akademik
Bakış

78

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

turned from an ordinary interest group into an effective pressure group after the 1990s.

Different from most other associations of businessmen, TÜSİAD follows a selective membership policy by asking for references from its members and requiring a high membership contribution fee. Operating mainly in big cities and the Marmara region, TÜSİAD members provide important contributions to the Turkish economy. According to 2017 data, member businessmen, representing 4,000 companies, contribute to the Turkish economy approximately 50% in industrial production and 80% in foreign trade volume, except for energy. In addition, 50% of registered employment other than public is employed in members companies in Turkey. Moreover, TÜSİAD members provide tax income, which is the most important element of public revenues and especially significant part of corporate tax²⁷

2. 1. TÜSİAD-AK Party relations

TÜSİAD congratulated the AK Party, which formed a single-party government, after its victory in the elections of November 2002 in Turkey, which had been previously ruled for many years by coalition governments. While the association criticized the AK Party government from time to time in its first years, it supported the government primarily because the AK Party advocated EU membership and rapidly started to embrace new reforms on economy and law. TÜSİAD considered the reforms of the new government as important steps toward economic progress and stability in the country²⁸, and enhanced its lobbying activities during this period. These lobbying activities transformed into a platform on which the interaction between the AK Party and TÜSİAD was enhanced²⁹. It is also important to note that another reason for TÜSİAD's AK Party support was the result of major business environments having found a political actor to which they could express their requests, especially in various high-level meetings organized by the prime minister, president, and ministers³⁰.

Approximately one year after the start of negotiations in October 5, 2005, Turkey's EU membership process entered into a recession period.³¹ Although the AK Party changed its EU-friendly approach, it continued giving

27 TÜSİAD, About TÜSİAD, 2017, <http://www.tusiad.org/tusiad/tusiad-by-numbers/> [Accessed: 17 June 2017].

28 TÜSİAD, *Türkiye Ekonomisi*, TÜSİAD, İstanbul 2003.

29 Devrim Yavuz, "Testing Large Business's Commitment to Democracy: Business Organizations and the Secular-Muslim Conflict in Turkey", *Government and Opposition*, XLVI/ 1, 2010, p. 84.

30 İlhan Uzgel, "AKP: Neoliberal Dönüşümün Yeni Aktörü" In: Uzgel & Duru (eds.) *AKP Kitabı Bir Dönüşümün Bilançosu*. Phoenix, Ankara, 2009, p. 27-28.

31 Belgin Akçay and Derya Büyüktanır, "Changing Patterns in Turkey-EU Relations: From Association to Full Membership" in Belgin Akçay and Şebnem Akipek (eds.), *Turkey's Integration into the European Union*, Lexington Books, NewYork, Toronto, Boylder, Lanham, Plymouth, 2013, p.14.

Gazi

Akademik
Bakış

79

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

weight to legal and constitutional operations in areas such as reducing military influence and improving religious freedoms. Therefore, after 2006, when the AK Party's EU reforms slowed down, relations between the government and major TÜSİAD members worsened when the number and severity of mutual criticisms between TÜSİAD and the government increased. TÜSİAD criticized the government mainly about issues directly connected with EU norms, and continued its criticism even it frequently received harsh reactions in return. TÜSİAD members, despite being uncomfortable about such an environment, refrained from reacting. Although it could have responded when the government disagreed with the USA on the Iraq issue³², and at many other points when the government didn't act as the businessmen association wanted, TÜSİAD remained silent in order to avoid more conflict with the government³³. Perhaps the most significant incident that alienated TÜSİAD and Erdoğan from each other occurred during referendum discussions before the Constitutional Amendment in 2010 when Prime Minister Erdoğan, on a TV show, said TÜSİAD should support the referendum, and stated that "those who are neutral will be eliminated"³⁴. TÜSİAD considered the statement "unfortunate," and reacted harshly³⁵. Relations intensified again in 2013 after the Taksim Gezi Park protests against the government's plans to replace Taksim Gezi Park with a shopping mall and a possible residence. As a result of these tensions, the mutual interaction between TÜSİAD and the AK Party at the beginning of the 2000s weakened. Although TÜSİAD, has given a great importance in lobbying activities and supporting the public diplomacy efforts of AK Party governments, the organization did not give up expressing some problems and concerns related to the AK Party policies and implementations. For instance, after the 15 July failed coup attempt, TÜSİAD started global image campaigns in various countries to recover Turkey's image in abroad but at the same time, it also has mentioned its concerns about some points such as the death penalty, long state of emergency conditions, and some others related to rule of law and democracy in Turkey³⁶.

2.2. The foreign policy approach of TÜSİAD

TÜSİAD tries to create networks with countries from various regions of the world, making no discriminations, such as West-East or Muslim-non-Muslim,

32 Baskın Oran , *Turkish Foreign Policy, 1919–2006 Facts and Analyses with Documents. (Utah Series in Turkish and Islamic Study)*, The University of Utah Press, Salt Lake City 2011, p. 920.

33 Erdal Sağlam, "Başbakan, TÜSİAD'a ABD'yi şikayet etmiş" *Hürriyet*. 18th July 2005.

34 Erdal Sağlam, "İş alemi, sivil toplum bertaraf edilirse" *Hürriyet*. 19th July 2010.

35 *Hürriyet*. (2010) Erdoğan'dan TÜSİAD'a Sert Cevap. August 18 2010.

36 *Hürriyet Daily News*, Prominent business group TÜSİAD wants Turkey's state of emergency to end, (10 December 2016), [Online] Available from: <http://www.hurriyetdailynews.com/prominent-business-group-tusiad-wants-turkeys-state-of-emergency-to-end-.aspx?pageID=238&nID=106773&NewsCatID=345>, [Accessed: 12 June 2017].

in its external relations. The affiliation of the association to some international businessmen organizations and unions reveals the multi-directional external policy of the association. TÜSİAD is a member of the Tunis-based UMCE (Union of Mediterranean Confederation of Entrepreneurs), which brings together the business world in Mediterranean countries; Istanbul-based UBCCE (Union of Black Sea and Caspian Confederation of Enterprises and Business World), which brings together the business world in the Black Sea and Caspian countries; and Brussels-based BUSINESSEUROPE, which is composed of business world organizations in EU countries. TÜSİAD is a unique for being a concurrent member in all three of these organizations³⁷. Still, European states occupy a more privileged place than others in TÜSİAD members' external trade activities.

TÜSİAD has enacted a great number of institutional amendments to execute international activities more efficiently. It established the EU Research Group in 1987 to coordinate activities about the EC and provide cooperation with various European institutions³⁸. Afterwards, the Harmonization Committee for the EU was activated in 2000. One year later TÜSİAD International was established to act in a more planned and programmed manner in "Business Development," aimed at developing institutional relations with counterparts abroad and increasing mutual commercial and investment relations by organizing joint activities. Furthermore, the Foreign Communication Commission was established in 2005 for coordination and execution of activities targeted at affecting foreign public opinion. Finally, the "Bosphorus Institute" was established in France in 2009 with the initiative of TÜSİAD to emphasize the importance of and strengthen Turkey-France relations. In conjunction with these efforts, representative offices in Washington and Brussels, and offices in Berlin, Paris, and Beijing, were founded by the association to make direct contacts with politicians and businessmen in various parts of the world in order to represent both itself and Turkey in the international arena. Activities are executed in various ways in these countries through political contacts, media, academic, and cultural events, as well as through relations with the private sector. All of these were undertaken not only to create new networks for TÜSİAD members, but also to strengthen the relations between Turkey and other countries.

2.2.1. TÜSİAD as an active agent in Turkey-EU relations during the AK Party Government era

TÜSİAD believes that membership in the EC/EU is an important path for Westernization and integration with Western countries.³⁹ From this per-

37 TÜSİAD, *1 Ocak 2014 tarihinde Avrupa Birliği'ne tam üyelik hedefine doğru: güçlü demokrasi, güçlü sosyal yapı, güçlü ekonomi*, TÜSİAD, İstanbul 2007, p.6

38 TÜSİAD, *1971-2005 TÜSİAD'ın AB yolculuğu - sivil toplumun gücü*, TÜSİAD, İstanbul 2005, p.9

39 TÜSİAD, *Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri ve AB Kopenhag Siyasi Kriterleri - Görüş ve Öncelikler*

Gazisi

Akademik
Bakış

81

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

spective, EU membership is important for a more stable economic, political, and social life. The EU has played the most important role in TÜSİAD's agenda during almost every period of the organization's existence.

TÜSİAD enhanced its lobbying activities when the AK Party was enthusiastic about EU membership in its early years in power. These lobbying activities turned into a platform on which the interaction between the AK Party and TÜSİAD was enhanced⁴⁰. During this period, TÜSİAD accelerated its lobbying activities, especially toward Germany, Greece, France, Belgium, and Denmark⁴¹ scheduling public relations campaigns before these summits by organizing meetings with journalists, ministers of state, representatives of think tanks, and businessmen in some European countries. Several meetings were also held with high-ranking officials, including the European commissioners⁴². To impress people in Europe positively regarding Turkey's membership, it placed advertisements in newspapers in European countries in each country's native language⁴³. TÜSİAD also created close links with large corporate business organizations and unions to strengthen relations with European institutions and companies, including "Movement of the Enterprises of France (MEDEF) and the European Round Table of Industrialists (ERT). TÜSİAD'S lobbying efforts inside the EU became more important after 2006 because the government lost interest in the membership process.

Because the situation in Cyprus remains one of the most controversial issues in Turkey's bid for EU membership, and EU membership is of paramount importance to businessmen in Turkey, TÜSİAD places a great importance on its activities there. Initially, the organization considered Cyprus, a key point in resolving conflicts with the EU, a problem to be solved at all costs⁴⁴. Applying the term "national interest" to its statements about Cyprus, TÜSİAD considers resolution of the issue of Cyprus important for welfare and peace of the Cypriot Turks beyond the dimension of Turkey-EU relations⁴⁵. TÜSİAD severely criticized the Cyprus policy of the AK Party government for not being active enough, and recommended not to act passively on this issue while expressing concerns about associating the EU process with Cyprus issue. To enhance the interaction between Turkey and both sides of Cyprus, TÜSİAD, organizes conferences, pays visits to state officials and businessmen organiza-

Görüş

3- 4, TÜSİAD, İstanbul 2002 (May).

40 Devrim Yavuz, "Testing Large Business's Commitment to Democracy: Business Organizations and the Secular-Muslim Conflict in Turkey", *Government and Opposition*, XLVI/ 1, 2010, p. 84.

41 *Hürriyet*, TÜSİAD, Avrupa'da Başbakan turuna çıkıyor. Sept 15 2002

42 TÜSİAD, *1971-2005 TÜSİAD'ın AB yolculuğu - sivil toplumun gücü*, TÜSİAD, İstanbul 2005, p.19.

43 Eylem Türk, *TÜSİAD Patronlar Kulübü - Ekonomi ve Siyasetin Merkezindeki Bir Derneğin Öyküsü*. Alfa, İstanbul 2009, p. 106

44 TÜSİAD, *KKTC Ekonomisi: Sorunlar Çözüm Önerileri*, TÜSİAD, İstanbul 1998 (July).

45 *Hürriyet*, TÜSİAD: Kıbrıs'ta Çözüm Elzem. 12 February 2002.

tions, and issues reports on the progress of the situation. Moreover, it makes contacts with businessmen both in Northern and Southern Cyprus to ensure efficient interaction with businessmen throughout Cyprus.

TÜSİAD has worried about the Turkey EU relations especially after the mid 2016, as Turkey-EU deal about the Syrian refugees did not work well. Also, tensions between Turkey and the EU rose after the 15 July failed coup attempt because of the AK Party's statements on the death penalty and the disputes between some European countries such as Austria and Germany before the referendum on the constitution. Although TÜSİAD has mentioned its concerns about some issues such as death penalty, long state of emergency conditions, and some other concerns related to rule of law and democracy in Turkey from time to time⁴⁶, the organizations has worked on the public policy activities in the European countries and stressed the importance of western values and the importance of being part of the EU in every platform.

2.2.2. TÜSİAD – US relations

TÜSİAD relegates high importance to the relations with the USA not only for economic, but also political and military reasons. Relations between Turkey and the USA, as a global power, are not regarded as an alternative to the EU, but can be considered as complementary to EU relations. Since TÜSİAD is a business association, it assigns a particular significance to the economic dimension of Turkish-American relations. In line with this, a US working group was set up under TÜSİAD International in 2010 to foster trade and investment relations between the US and Turkey, and to extend relations to a higher level of partnership between the private sectors and relevant government bodies of both countries. To this end, a memorandum of understanding was signed with the US Chamber of Commerce, one of the most influential business organizations in the US that maintains close contacts with the US Ex-Im Bank, Overseas Private Investment Cooperation (OPIC), US Trade and Development Agency (USTDA), and big thinks tanks⁴⁷. These relations gained momentum when the Washington DC representative office was established in 1998. TÜSİAD was the first non-governmental organization that opened a representation in the USA. Through this representative, TÜSİAD maintains contact with Turkish-American organizations in the USA, the Council on Foreign Relations, and the World Affairs Council; organizes joint activities; and attends events

46 Hürriyet Daily News, Prominent business group TÜSİAD wants Turkey's state of emergency to end, 10 December 2016, [Online] Available from: <http://www.hurriyetdailynews.com/prominent-business-group-tusiad-wants-turkeys-state-of-emergency-to-end-.aspx?pageID=238&nID=106773&NewsCatID=345>, [Accessed: 12 June 2017].

47 TÜSİAD, *US Presidential Elections and What They Mean for Turkey and the Region*, TÜSİAD-Brookings Institution: İstanbul 2012, [Online] Available from: <http://tusiad.org/en/reports/item/5899-tusiad-brookings-institute---us-presidential-elections-and-what-they-mean-for-turkey-and-the-region-seminar> [Accessed: 28th July 2017].

Gazi

Akademik
Bakış

83

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

held by these organizations. It also maintains contact with the business world in the USA, and tries to keep relations alive. The office acts independently, and works in cooperation with major think-tanks with important contacts with the U.S. Congress⁴⁸. The Brookings-TÜSİAD cooperation, started in 2007, is also an important relationship through which the association works to create positive impacts regarding Washington's perception of Turkey.

Regarding the Armenian issue, TÜSİAD acts generally in parallel with the AK Party government. The activities and statements of the association are more in cohesion with the policies of the government, and there is a more successful cooperation in terms of public diplomacy. For example, on May 5, 2006, TÜSİAD, along with other organizations, such as TOBB, TİSK, TÜRKONFED, TESK, TÜRK-İŞ, HAK-İŞ, İKV, and TESEV, released statements to the important newspapers in France, including *Le Figaro* and *Le Monde*, advocating for the withdrawal of the draft law on "penalization of denial of the Armenian genocide" included in the agenda of the National Assembly of France⁴⁹. In the announcement, opinions were expressed about the proposal of the law on denial of assertions about the Armenian genocide, and it was warned that "history cannot be written with laws"⁵⁰. This businessmen's announcement, which was successful in affecting the French public opinion, is also an example of joint operations between non-governmental organizations. In addition, TÜSİAD held discussions in Washington and New York about the so-called Armenian genocide drafts presented to the US Congress in 2007, presenting its opinions about the genocide draft to the House of Representatives and the Senate⁵¹. Elevating its reactions, TÜSİAD sent a letter to US President Barack Obama, arguing that it would be an unfortunate incident if the Armenian draft is passed by the US Congress in a period in which Turkey and Armenia enjoy such close relations⁵².

3. Independent Industrialists and Businessmen's Association (MÜSİAD)

Comprised of owners of mostly small and medium-sized companies, which increased in number after neoliberal economic policies in Turkey were put into practice in the aftermath of the 1980s, MÜSİAD was founded in 1990. MÜSİAD sees Islam as a basis for cooperation and solidarity on national and international levels, and characterizes itself as "a platform of change-dialogue-cooperation, and coalition"⁵³, where the members can make themselves heard and express their common personal, organizational, sectorial, cultural, and

48 Ornarlı, Barış, [Interview-TÜSİAD Washington Representative]. 11 December 2014.

49 Erdal Sağlam, "Özel sektörün diplomasisi başarılı", *Hürriyet*, 4 February 2007.

50 *Hürriyet*, Fransa'ya ilanla soykırım uyarısı, May 6 2006.

51 *Hürriyet*, TÜSİAD'dan Ermeni tasansına karşı girişim, March 19 2007.

52 *Hürriyet*, TÜSİAD Başkanı Yalçındağ'dan Obama'ya mektup, 25 March 2009.

53 MÜSİAD, *Üye Hizmetleri Rehberi-Üyeler MÜSİAD'dan Nasıl Faydalanır?*, MÜSİAD, İstanbul 2002, p.5

social development needs and concerns. It has acted with the rhetoric from the grassroots by emphasizing conservative, religious, and cultural values.

Religious elements play an important role in defining MÜSİAD's identity, providing voice to values such as "family, social harmony, and national identity"⁵⁴. The slogan "High Morality-High Technology"⁵⁵ is a reflection of the importance accorded to moral values by the association. MÜSİAD emphasizes that morality is not limited to culture, but is also significant in terms of economic development. MÜSİAD has also tried to create a synthesis of business and moral values by combining modern business acumen with traditional Islamic conservative values. The association defines its members as "Homo Islamicus," meaning a person who "earns well and doesn't waste his money," and avoids the use of interest except in obligatory cases and only to keep pace with the inflation rate.⁵⁶ MÜSİAD embraces the Prophet Muhammed as a guide, on one hand, but doesn't ignore free market principles on the other.

MÜSİAD members take a pragmatic position in Turkish politics. MÜSİAD membership increased dramatically between 1990 and 1997. However, in the aftermath of the events of the 28th of February 1997, MÜSİAD's membership dropped from 2900 to 2300⁵⁷. In spite of this, MÜSİAD's economic power increased, and the organization was able to regain its social image once the political climate changed and the AK Party became the ruling party. MÜSİAD membership has more than tripled since the events of 1997, increasing to 8000 by the end of 2013. In 2017 MÜSİAD reached 11.000 members. Active in almost every sector of the country, MÜSİAD members are positioned to produce roughly 20% of the Turkish GNP by the end of 2016. Most of the MÜSİAD members have achieved their considerable growth rates in fields such as construction, textile, media, and food sectors, and are located not only in Anatolia, but throughout Turkey. When we look at the geographic distribution of these firms, we can't say that the association represents the "periphery" in an exact manner.

Representing 60,000 companies, MÜSİAD's Head Office is located in İstanbul, and is organized in 86 branches and contact points that represented almost every part of Turkey by 2017⁵⁸. In an effort to create a profile more closely aligned with the common public, MÜSİAD provides services, especially for the needs of the emerging middle class, and enhances its relations with busi-

54 Erol Yerar, "Önsöz", *21. Yüzyılda Türkiye'nin Hedefleri*, MÜSİAD, İstanbul, November 1994.

55 Ömer Cihad Vardan, *CHAD ve MÜSİAD*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012, p. 69.

56 MÜSİAD, *İş Hayatında İslam İnsanı: İslami Duyarlılıkla Yönetilen Firmalarda Örgütsel Davranış Biçimleri*, MÜSİAD, İstanbul 1994.

57 Dilek Yankaya, "28 Şubat, İslami Burjuvazinin İktidarı Yolunda Bir Milat", *Birikim*, No: 278-279, (July 2012), p. 30.

58 MÜSİAD, *MÜSİAD'la tanışın*, 2017, [Online] Available from: <http://www.musiad.org.tr/tr-tr/musiadla-tanisin> [Accessed: 17 June 2017].

Gazi

Akademik
Bakış

85

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

nessmen of the Anatolian origin by organizing forums, fairs, and conferences⁵⁹. An ever-increasing number of overseas trips provides opportunities for members to get to know each other and increase their international presence.

3.1. Ever Increasing Relations with the AK Party Government

Basing its identity on the traditions of Islam, and adopting its ideology in favor of “conservative democracy,”⁶⁰ the AK Party adopts a “multi-faceted” and “proactive” foreign policy, and supports closer economic and social relations with neighboring and Muslim countries, providing incentives to both large and small-sized businessmen. The party explicitly places more emphasis on small and medium-sized enterprises (SMEs), thereby underlining social justice and conveying the impression that it would attach more importance to these issues than other parties⁶¹. As a result of this emphasis the AK Party had begun to place on non-western connections, the businessmen with Islamist leanings began to both acquire more power and realize the burgeoning economic opportunities in Muslim countries. This change in direction has resulted in the Islamic capital having won back its power lost after the events of 1997. The resulting uptrend, which has occurred parallel to the increasing relations with Muslim countries within the framework of the newly adopted foreign policy on the international level, paved the way for the rapid growth of MÜSİAD. The association welcomed the incentives granted to businessmen by the government to enhance economic relations with these countries, and some of the members have started to play active roles in Turkish politics in addition to their economic activities⁶². After the local and presidential elections of 2014, in which the AK Party again succeeded in dominating politically, MÜSİAD is accelerated its activities and further increased its effectiveness with an increasing number of members and support from the government.

3.2. MÜSİAD's foreign policy approach

MÜSİAD attaches profound importance to the countries in Central and Eastern Asia, Africa, and especially to Muslim countries, not only from an economic point of view, but socially and culturally as well.⁶³ This preference has played

59 Karin Vorhoff, “Türkiye’de İşadamı Dernekleri: İşlevsel Dayanışma, Kültürel Farklılık ve Devlet Arasında”, Stefan Yerasimos et al. (der.), *Türkiye’de Sivil Toplum ve Milliyetçilik*, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, p. 336.

60 Yalçın Akdoğan, *AK Parti ve Muhafazakar Demokrasi*, Alfa Yayınları, İstanbul 2004.

61 Fuat Keyman ve Berrin Koyuncu, “AKP, MÜSİAD, Ekonomik Kalkınma ve Modernite”, *Düşünen Siyaset*, No: 19, Lotus Yayınevi, Ankara 2004, p.129.

62 Aydın Uğur ve Haluk Alkan, “Türkiye’de İşadamı-Devlet İlişkileri Perspektifinden MÜSİAD”, *Toplum Bilim*, No: 85, 2000, p.140.

63 Ömer Cihad Vardan, “Başkandan”, *Çerçeve Dergisi*, MÜSİAD, No: 57, Year:20, 2011 (December), p. 4; Natık Akyol, “Niçin Afrika’da Olmayalım?”, *Çerçeve Dergisi*, MÜSİAD, No: 7, Year: 3, 1994(Jan-Feb), p. 6; Sami Güçlü and Cengiz Ceylan, “Değişen uluslararası dengeler karşısında Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri arasındaki işbirliğini geliştirmenin önemi”, *Çerçeve Dergisi*,

Görüş

Akademik
Bakış

86

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

an important role in shaping the foreign policy approach of the association. Even though the association was well aware of the significant size and strength of the European market, MÜSİAD considered the countries in the Middle East and Central Asia as an alternative to the EU in the 1990s, and designed projects to be realized in these countries. For example, the Cotton Union was projected as a development model as part of a larger project designed to create an economic partnership among Muslim countries based on the development model of the "Silk Union" for the Far East countries⁶⁴. According to MÜSİAD, this idea of a union of Turkic and Muslim countries, which was underlined especially in the first years of MÜSİAD, was convenient for the national and moral structure of Turkey, and could serve as an alternative to Turkey's EU accession in the future as the Silk Union would extend from the Far East to the Balkans⁶⁵. In the following years, the association gave priority to the relations with Turkic Republics in a similar way⁶⁶, and projected the creation of an Islamic-Turkic bloc, taking the cultural and geographical vicinity into consideration⁶⁷. In these years, the association similarly gave emphasis to organizations supporting the cooperation between Muslim countries, and searched for alternatives to such organizations like IMF or the EU. For example, MÜSİAD supported the cooperation within the D-8 (Developing Eight) during Erbakan's period, and demanded that Turkey take part actively in this organization⁶⁸. The Organization of Islamic Cooperation (OIC), the second largest organization in the world after the UN, is another organization to which MÜSİAD attaches great importance.

MÜSİAD attaches great importance to international fairs and meetings than most of the businessmen associations⁶⁹. The most important fair organized by MÜSİAD is the International Business Forum (IBF) of Muslim countries. The increasing number of businessmen and companies who participate in fairs shows that the IBF meetings have gained more and more popularity.

No: 13, Year: 4, 1995 (Jan-Apr), p. 44-49; MÜSİAD, *Çerçeve Dergisi*, No: 9, Year: 3, 1994 ((May June), p. 42-43. ("Gözümüzü statükocu batıdan dinamik doğuya çevirmeliyiz" An Interview with the President Erol Yazar upon his Far East Trip).

- 64 Aydın Uğur ve Haluk Alkan, "Türkiye'de İşadamlı-Devlet İlişkileri Perspektifinden MÜSİAD", *Toplum Bilim*, No: 85, 2000, p.150.
- 65 Karin Vorhoff, "Türkiye'de İşadamlı Dernekleri: İşlevsel Dayanışma, Kültürel Farklılık ve Devlet Arasında", Stefan Yerasimos et al. (der.), *Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik*, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, p. 330.
- 66 Sami Güçlü ve Cengiz Ceylan, "Değişen uluslararası dengeler karşısında Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri arasındaki işbirliğini geliştirmenin önemi", *Çerçeve Dergisi*, No: 13, (Ocak-Nisan 1995), p. 44-49.
- 67 Şennur Özdemir, *MÜSİAD Anadolu Sermayesi'nin Dönüşümü ve Türk Modernleşmesinin Derinleşmesi*, Vadi Yayınları, Ankara 2006, p. 101.
- 68 MÜSİAD, D-8 Doğu'nun Yeni Soluğu. *Dergisi*. 20. (Year 5-October), MÜSİAD, İstanbul 1997, p.6.
- 69 Mahmut Özgün, "Medine Pazarı'ndan, Küresel İşbirliğine", *Çerçeve Dergisi*, MÜSİAD, No: 48, (Ekim 2008), p. 78.

Gazisi

Akademik
Bakış

87

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

In addition, over the course of time these fairs have turned into meeting platforms for not only businessmen, but also bureaucrats, politicians, and media. For example, multiple bureaucrats, including 36 ministers from 22 countries, and 3402 foreign businessmen from 71 countries participated in the 14th IBF meeting held in İstanbul in 2012⁷⁰. Aimed at establishing communications and cooperation with Muslim businessmen, these fairs have become highly influential forums for the establishment of good relations in overseas markets.

Such diverse relations have also brought about institutional changes, and MÜSİAD could expand its overseas organization to a large extent. The structure of the department handling foreign relations was changed in 2011, when four departments were established for the purpose of benefitting from the association's connections abroad apart from MMN (MÜSİAD Multi-National). This institutional expansion not only shows the increasing importance MÜSİAD attaches to foreign relations, but also reflects its effort to bring together Turkish businessmen with entrepreneurs abroad. MÜSİAD has maintained 169 contact points, including representative offices, and MÜSİAD overseas associations and representatives in 65 countries, by mid 2017⁷¹.

3.2.1. Changing dynamics of MÜSİAD-activities in the EU

Prior to 2000, MÜSİAD had maintained a strict anti-EU stance, expressing its views explicitly in its discourses by underlying the intercultural, religious, and social differences between the EU and Turkey, while ignoring the economic and social advantages of membership. In its place, the association advocated for a new world perspective with Muslim communities in the forefront, and focused on the strengthening of relations with mostly Muslim countries.

After Turkey's EU membership process entered into a more dynamic period with the Helsinki Summit in 1999, and the reform process in Turkey accelerated, MÜSİAD began to soften its anti-EU discourses in order to avoid being excluded from the developments and the process⁷². Especially regarding economics, MÜSİAD believed that "Turkey was in need of the external anchor coaxial with the EU to maintain the dynamism of change captured after years" in spite of the fact that membership wouldn't be realized for some time, and accepted the effect the EU would have in transforming the country⁷³. Additionally, its desire for legitimacy in society, in other words, the social dimension, played an important role changing the association's perspective.

70 Ömer Cihad Vardan, *CIHAD ve MÜSİAD*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012, p.140.

71 MÜSİAD, MÜSİAD Şubeler, 2017, [Online] Available from: <http://www.musiad.org.tr/tr-tr/subeler> [Accessed: 17 June 2017].

72 Berkan Ayhan ve Seher Sarıoğlu, "İslami Burjuvazinin Siyasal İktisadı-MÜSİAD Örneği", *Praksis*, No: 27, 2012, p.136.

73 MÜSİAD, *2007 Türkiye Ekonomisi Raporu*, MÜSİAD Araştırma Raporları: 51, MÜSİAD, İstanbul 2007 (June), p.91

As previously indicated, MÜSİAD is of the opinion that EU isn't its only alternative, and the relations established with other countries could provide positive motivation for Turkey in its EU accession process. This emphasis the association places on a multi-faceted foreign policy parallels the active foreign policy understanding of Ahmet Davutoğlu, the former Foreign Minister and prime minister⁷⁴. Similarly, the understanding of the association, that Turkey is a centre country, rather than a country on the periphery, and EU membership of Turkey shouldn't automatically mean that it gives up its position as a centre country, is exactly in harmony with the ideas of Davutoğlu.

The relations of the association with the European countries were limited to business trips to the European countries in its first years, mainly in an effort to provide opportunities for its members to learn work ethic and working conditions, create new networks, and make new contacts. However, by the beginning of 2000s, the change in Turkey, and the transformation within the association itself, paved the way for MÜSİAD to establish more public policy activities.

The networks and relations established through economic objectives in European countries at the beginning of 2000s can be considered public diplomacy activities. Because MÜSİAD took the initiative to engage in activities with various business organizations, think-tanks, fairs, and NGOs in order to close the gap between itself and economic developments in Europe, and began to grant importance to activities promoting the country as a whole during such initiatives. In 2002 MÜSİAD participated in the civil society platform realized under the coordination of the Economic Development Foundation (İKV) and with the participation of 175 organizations. The Association called on 11 prominent NGOs in Europe to agree to a common stance aimed at granting Turkey a fixed date for full membership in the Copenhagen Summit, to be held on the 12th of December, and to encourage Turkey in its efforts for full membership in the EU. In this context, it sent letters to prominent NGOs in Europe demanding they support Turkey in its endeavors to become a full member of the EU⁷⁵. MÜSİAD also became a member of the European Confederation of Associations of Small and Medium Sized Enterprises (CEA-PME) in an effort to follow up on the negotiation process in Brussels. Before the summit on the 17th of December, MÜSİAD hosted the General Assembly of CEA-PME, and pleaded its case for the promotion of Turkey⁷⁶. Lobbying activities have continued at a low level in recent years parallel to a slowing down in relations with the EU. Nevertheless, MÜSİAD opened representative offices in Germany and France, two countries with effective voices in the EU accession process of Turkey.

74 Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, Küre Yayınları, İstanbul 2005.

75 Hürriyet, MÜSİAD Avrupa'ya mektup gönderdi. December 28 2002.

76 Yeni Şafak, Avrupa KOBİ demeklerinin başkanları İstanbul'a geliyor, December 22 2004.

Gazi

Akademik
Bakış

89

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

3.2.2. Relations with the USA

MÜSİAD's relations with the USA developed gradually, but in an intense way. MÜSİAD expanded institutionally more and more after its foundation by means of overseas trips; establishment of contact points; and development of its relationship with international organizations, NGOs and institutions in the USA. Both business trips and visits with important US organizations have begun to be organized frequently on different and more enhanced levels in recent years. Not only businessmen, but also important political personalities, were visited during these trips. MÜSİAD also hosts representatives of various organizations, such as the IMF and World Bank. Such visits to MÜSİAD show that the organization is now considered an important actor by influential international organizations and businessmen associations.

MÜSİAD USA which is located in Washington DC and was founded in August 2013 has been working very active in terms of public diplomacy in the USA to improve relationships between Turkey and the US in trade, political, sociocultural, and economic. By organizing various activities, such as business trips, education programs, conferences, and seminars, and attending events held by the business organizations, NGOs and governmental bodies, the association aims to contribute to the development of politics, socio-cultural relations, and economics between Turkey and the US. The recent aim of the association is to open new offices or representatives where Turkey hosts most cultural and trade activities in the US. For instance, as of April 2015, MÜSİAD USA opened its New York branch to strengthen its presence in the US, and focused more activities in the US. All of these accelerated activities support Turkey's political, economic, and cultural relations with the US. The next plan of the association was to establish new representatives in Canada and South America⁷⁷ to strengthen the relations not only with the US, but also with the whole continent.

4. Global Image Campaigns and Action Plans by TÜSİAD and MÜSİAD After the Failed July 15 Coup Attempt

MÜSİAD and TÜSİAD prepared a detailed action plan to improve the worsening perception of Turkey abroad as well as to accelerate business activities at home and in the other countries immediately after the failed July 15 coup attempt by the officers linked to the Gülenist Terror Organization (FETÖ). They organized various activities within the scope of their action plan to improve Turkey's image in the other countries. In the first stage, the main aim of these efforts made by these two business organizations was to show that the daily life and working conditions in Turkey were not affected by the coup attempt, and to emphasize that the economic activities went on as usual. This effort can

77 İbrahim Uyar, [Interview- Executive Director of MÜSİAD-USA]. Washington DC, 2 May 2015.

be seen as creating the perception that Turkey is still a safe country for foreign investors. Instead of creating new areas of cooperation, the organizations have focused mainly on providing messages about Turkey's current situation to its counterparts, governments, business circles, and media channels.

TÜSİAD emphasized mainly the Turkish nation's will to defend democracy along with its commitment to the rule of law in its public diplomacy activities. TÜSİAD has intensified its activities mostly in European countries and in the US in line with the "mobilization" declared following the failed July 15 coup attempt. Within this scope, the organization launched a global campaign to steer international public opinion and improve the perception of the country. It placed an advertisement underlining the country's devotion to democracy and the strength of the Turkish economy in a number of the leading papers in the United States, Germany, France, and Britain just after the failed coup attempt⁷⁸. Advertisements were published in English, French, and German in leading newspapers such as the U.K.-based Financial Times, France-based Le Monde, U.S.-based Washington Post, and Germany-based Frankfurter Allgemeine Zeitung⁷⁹. TÜSİAD also arranged meetings with high level delegations with think tanks, government officials, NGOs, and leading opinion leaders in the US and some European cities, such as Berlin, Paris, and Brussels⁸⁰, and attended high level meetings in other countries organized by Turkish ministers and politicians.

Within the scope of its action plan, MÜSİAD also intensified its lobbying attempts to improve Turkey's image in the other countries. On July 18th, the first Monday after the coup attempt, the organization, along with several other leading Turkish business organizations, emphasized the importance of the national will and democratic values in a joint declaration. The representatives of MÜSİAD voiced, "The business world requires peace, trust and stability" and vowed that "the country's strong image would rule out the initial negative impacts in the domestic and international market." They also noted that "it was now time to act with common sense and fuel togetherness."⁸¹ MÜSİAD

78 Hürriyet Daily News, Bosses see Turkey's image abroad as 'weakest link', 18 March 2017 [Online] Available from: <http://www.hurriyetdailynews.com/bosses-see-turkeys-image-abroad-as-weakest-link.aspx?pageID=238&nID=102753&NewsCatID=345> [Accessed: 16 June 2017].

79 Daily Sabah, TÜSİAD launches international campaign criticizing the coup, defending democracy in Turkey, 25 July 2016, [Online] Available from: <https://www.dailysabah.com/economy/2016/07/25/tusiad-launches-international-campaign-criticizing-the-coup-defending-democracy-in-turkey> [Accessed: 16 June 2017].

80 TÜSİAD, TÜSİAD, ABD'de 15 Temmuz ve sonrasını anlatacak, 19 October 2016, [Online] Available from: <http://www.sabah.com.tr/ekonomi/2016/10/19/tusiad-abdde-15-temmuz-ve-sonrasini-anlatacak>, [Accessed: 15 June 2017].

81 Hürriyet Daily News, Top business organizations praise democratic values in joint declaration after coup attempt, 18 July 2016, [Online] Available from: <http://www.hurriyetdailynews.com>

Gazi

Akademik
Bakış

91

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

opened new branches in other cities in order to reach target groups such as politicians, think-tanks, and NGOs from other countries. They focused not only on American and European countries, but also on regions such as Australia, Japan, Holland, Azerbaijan, Georgia, Pakistan, France, England, Kazakhstan, Kirgizstan, Sudan, and Belgium. It also stressed that they would attend all the programs organized by the Turkish Ministry of Economy⁸². Along with other leading business organizations, MÜSİAD made the first visit to Denmark under the leadership of the Economy Minister Nihat Zeybekci⁸³. Within their plan, the organization's actions additionally included:

* organizing speeches, publishing articles, becoming more visible in the news, and giving television interviews in various countries,

*focusing more on international fairs and explaining the regional and sector potentials of Turkish companies.

*Organizing business to business (B2B) and business to government (B2G) meetings not only in the countries with whom the organization has contact points, but also in various other countries.

The public diplomacy effort made by these business organizations helped the Turkish government contain the negative perceptions in some countries that are more importance to Turkish foreign relations. All these public diplomacy activities can be seen as examples of how business organizations have helped the AK Party government to strengthen the country's image in other countries. We can also assert that although both organizations have organized various activities within the scope of their action plans to improve Turkey's image in the other countries, they have chosen different counterparts, governments, business circles, and media channels in line with their political identities, cultural backgrounds, and norms that they try to disperse in society.

Conclusion

The new foreign policy model espoused by the AK Party government has affected the way business associations perform as foreign policy actors. Some of these associations have gained more self-confidence as a result of being supported by the government and gaining more legitimacy in society. Turkey's EU accession process has also encouraged the active participation of civil society organizations in all parts of social, economic, and political life. TÜSİAD and

com/top-business-organizations-praise-democratic-values-in-joint-declaration-after-coup-attempt.aspx?pageID=238&nID=101771&NewsCatID=345 [Accessed: 10 June 2017].

82 Sabah, MÜSİAD'dan lobi hamlesi, 12 August 2016, [Online] Available from <http://www.sabah.com.tr/ekonomi/2016/08/12/musiaddan-lobi-hamlesi>, 12.08.2016; [Accessed: 20 May 2017].

83 Hürriyet Daily News, Bosses see Turkey's image abroad as 'weakest link', 18 March 2017, [Online] Available from: <http://www.hurriyetcailynews.com/bosses-see-turkeys-image-abroad-as-weakest-link.aspx?pageID=238&nID=102753&NewsCatID=345> [Accessed: 16 June 2017].

MÜSİAD, which have come into the prominence in Turkish political and economic life, each differentiated by their unique political tendencies and cultural backgrounds, have played various roles in Turkish foreign policy and became an active actor in public diplomacy. MÜSİAD's large-scale international trade fairs and high-level bilateral-meetings, with the participation of a number of businessmen (especially from Muslim countries), have noticeably supported the AK Party's foreign policy. MÜSİAD expanded institutionally more and more by means of overseas trips, international fairs, and the establishment of contact points abroad with international organizations and institutions. Even though it grants importance to relations with the European countries, MÜSİAD strives to place relations with Islamic countries and the countries in Central and Eastern Asia and Africa in the forefront. On the other hand, although TÜSİAD has criticized the government about political, economic, and cultural issues, mostly connected with the EU norms, and the mutual interaction between TÜSİAD and the AK Party at the beginning of the 2000s is no longer viable, the association has become an efficient actor in public diplomacy, especially in Turkey's EU accession process and regarding the Armenian issue.

It is clear that the state remains the main policy maker in Turkey, and Turkish foreign policy makers have cooperated with business organizations only to a limited extent. Although the effectiveness of the associations of businessmen has increased in recent years, the role and the effect of these associations in public diplomacy has increased. Their influences have been constructive and guiding only on issues where they have expertise.

Within the new public diplomacy concept, these both business organizations have started to play more active roles in Turkey's public diplomacy activities during the AK Party governments. In this regard, July 15 coup attempt can be seen as a good case to illustrate how business organizations, as public policy actors, can play influential roles in improving Turkey's image in the other countries.

REFERENCES

- AKÇAY, Belgin. and Büyüktanır, D., Changing Patterns in Turkey-EU Relations: From Association to Full Membership. In: Akçay & Akipek (eds.) *Turkey's integration into the European Union*, Lexington Books, NewYork, Toronto, Boylder, Lanham, Plymouth 2013, p.1-30.
- AKDOĞAN, Yalçın, *AK Parti ve Muhafazakar Demokrasi*, Alfa Yayınları, İstanbul 2004.
- AYHAN, Berkan ve SARIOĞLU, Seher, "İslami Burjuvazinin Siyasal İktisadi-MÜSİAD Örneği", *Praksis*, No: 27, 2012, p. 117-144.
- AKYOL, Natık, "Niçin Afrika'da Olmayalım?", *Çerçeve Dergisi*, No: 7, MÜSİAD, İstanbul, Year: 3, 1994 (Jan-Feb).

Gazi

Akademik
Bakış

93

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

BÜYÜKTANIR, Derya, "Conservative and Islamically-oriented Businessmen Associations In Turkey As Norm Diffuser Actors: The Case of MUSIAD", *International Academy of Business Review (IABR)*, Vol:1, No:1 (Winter 2015). p. 21-34.

CEA-PME. [Online] Available from: <http://www.cea-pme.com/> [Accessed: 17 June 2017].

Daily Sabah, TÜSİAD launches international campaign criticizing the coup, defending democracy in Turkey, 25 July 2016, [Online] Available from: <https://www.dailysabah.com/economy/2016/07/25/tusiad-launches-international-campaign-criticizing-the-coup-defending-democracy-in-turkey> Accessed: 16 June 2017]

DAVUTOĞLU, Ahmet, *Stratejik Derinlik Türkiye' nin Uluslararası Konumu*, Küre Yayınları, İstanbul 2005.

EKŞİ, Muharrem, *The Rise and the Fall of Soft Power in Turkish Foreign Policy During the JDP*, Lambert Academic Publishing, Saarbrücken 2016.

EKŞİ, Muharrem, *Kamu Diplomasisi ve AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası*, Siyasal, Ankara 2014.

GREGORY, Bruce, "Public Diplomacy: Sunrise of an Academic Field." *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* DCXVI/1, 2008, p. 274-290.

GÜÇLÜ, Sami and CEYLAN, Cengiz., Değişen uluslararası dengeler karşısında Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri arasındaki işbirliğini geliştirmenin önemi, *Çerçeve Dergisi*. 13. (Jan-April), 1995, p. 44-49.

HAYDEN, Craig, *The Rhetoric of Soft Power- Public Diplomacy in Global Contexts*, Lexington Books, Lanham, Boulder, New York, 2012.

Hürriyet, Erdoğan'dan TÜSİAD'a Sert Cevap, August 18 2010.

Hürriyet, TÜSİAD Başkanı Yalçındağ'dan Obama'ya mektup, March 25 2009.

Hürriyet, TÜSİAD'dan Ermeni tasarısına karşı girişim, March 19 2007.

Hürriyet, Fransa'ya ilanla soykırım uyarısı, May 6 2006.

Hürriyet, İşte Topyekün Atak Programı, June 08 2004.

Hürriyet, TÜSİAD, Avrupa'da Başbakan turuna çıkıyor, Sept 15 2002.

Hürriyet, TÜSİAD: Kıbrıs'ta Çözüm Elzem, February 12 2002.

Hürriyet, MÜSİAD Avrupa'ya mektup gönderdi, December 28 2002.

Hürriyet Daily News, Bosses see Turkey's image abroad as 'weakest link', 18 March 2017, [Online] Available from: <http://www.hurriyetdailynews.com/bosses-see-turkeys-image-abroad-as-weakest-link.aspx?pageID=238&nID=102753&NewsCatID=345> [Accessed: 16 June 2017].

Hürriyet Daily News, Prominent business group TÜSİAD wants Turkey's state of emergency to end, 10 December 2016, [Online] Available from: <http://www.hurriyetdailynews.com/prominent-business-group-tusiad-wants-turkeys->

Görüş

state-of-emergency-to-end-.aspx?pageID=238&nID=106773&NewsCatID=345, [Accessed: 12 June 2017].

Hürriyet Daily News, DEİK intensifies efforts in Brussels following the failed coup attempt, 10 November 2016, [Online] Available from: <http://www.hurriyet-dailynews.com/deik-intensifies-efforts-in-brussels-following-the-failed-coup-attempt-.aspx?pageID=238&nID=104779&NewsCatID=344>, October/10/2016, [Accessed: 16 June 2017].

Hürriyet Daily News, Top business organizations praise democratic values in joint declaration after coup attempt, 18 July 2016, [Online] Available from: <http://www.hurriyetdailynews.com/top-business-organizations-praise-democratic-values-in-joint-declaration-after-coup-attempt.aspx?pageID=238&nID=101771&NewsCatID=345> [Accessed: 10 June 2017].

KALIN, İbrahim, "Soft Power and Public Diplomacy in Turkey", *Perceptions*, XVI:3, Autumn 2011, p. 5-20.

KEYMAN, Fuat. and KOYUNCU, Berrin, "AKP, MÜSİAD, Ekonomik Kalkınma ve Modernite", *Düşünen Siyaset*, 19, Lotus., Ankara 2004, p.125-146.

LIPPMANN, Walter, *Public Opinion*, New York, Free Press Paperbacks, 1997.

MELISSEN, Jan (ed.), *The New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations*, Basingstoke, UK, 2005.

MELISSEN, Jan, "Wielding soft Power: The New Public Diplomacy", *Clingendael Diplomacy Papers*, Clingendael, Netherlands Institute of International Relations, No: 2, May 2005.

Milli Gazete, MÜSİAD yurtdışında 12 şube daha açacak, 23.10.2016, [Online] Available from

http://www.milligazete.com.tr/musiad_yurtdisinda_12_sube_daha_aca_cak/431173. [Accessed: 20 May 2017].

MÜSİAD, MÜSİAD'la tanışın, 2017, [Online] Available from:

<http://www.musiad.org.tr/tr-tr/musiadla-tanisin> [Accessed: 17 June 2017].

MÜSİAD, MÜSİAD Şubeler, 2017, [Online] Available from:

<http://www.musiad.org.tr/tr-tr/subeler> [Accessed: 17 June 2017].

MÜSİAD, *e-bülten*, 2012.

MÜSİAD, *e-bülten*, 2011, (October).

MÜSİAD, *2007 Türkiye Ekonomisi Raporu*. MÜSİAD Araştırma Raporları: 51, MÜSİAD, İstanbul 2007 (June).

MÜSİAD, *Üye Hizmetleri Rehberi-Üyeler MÜSİAD'dan Nasıl Faydalanır?*, MÜSİAD, İstanbul 2002 (September).

MÜSİAD, D-8 Doğu'nun Yeni Soluğu. *Çerçeve Dergisi*. 20. (Year 5-October), MÜSİAD, İstanbul 1997, p.6.

Gazi

Akademik
Bakış

95

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

MÜSİAD, *İş hayatında İslam insanı: İslami duyarlılıkla yönetilen firmalarda örgütsel davranış biçimleri*, MÜSİAD, İstanbul 1994.

MÜSİAD, *İş hayatında İslam insanı (Homo Islamicus)*. MÜSİAD Research Report: 10, MÜSİAD. İstanbul 1994.

MÜSİAD, "Gözümüzü statükocu batıdan dinamik doğuya çevirmeliyiz" An Interview with the President Erol Yazar upon his Far East Trip, *Çerçeve Dergisi*, No: 9, Year: 3, 1994 (May June), p. 42-43.

NYE, Joseph S., *Power in a Global Information Age*, Routledge, London and New York 2004, p. 1-10; 68-80.

NYE, Joseph S., "Public Diplomacy and Soft Power." *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 616, 2008 (March): p. 94-108.

NYE, Joseph S., "The misleading meyhaphor of decline", *The Atlantic Monthly*, 1990.

ORAN, Baskın, (2011). Section 8: 2001-2006 Turkey in the Chaotic Aftermath of 9/ 11. In: Oran (eds.) *Turkish Foreign Policy, 1919–2006 Facts and Analyses with Documents. (Utah Series in Turkish and Islamic Study)*, The University of Utah Press, Salt Lake City 2011, p. 889-939.

Organization of Islamic Cooperation, 2017, [Online] Available from: <http://www.oic-oci.org/home/?lan=en> [Accessed: 16 June 2017].

ORNARLI, Barış, [Interview-TÜSİAD Washington Representative]. 11 December 2014.

ÖNİŞ, Ziya, "Multiple faces of the "new" Turkish foreign policy: underlying dynamics and a critique". *Insight Turkey*, XIII/1, 2011, p. 47-65.

ÖZDEMİR, Şennur, (2010), "İslami sermaye ve sınıf: Türkiye/Konya MUSIAD örneği", *Çalışma İlişkileri Dergisi*. I/1, p. 37-57.

ÖZGÜN, Mahmut, "Medine Pazarı'ndan, Küresel İşbirliğine" *Çerçeve Dergisi*. 48,2008 (October). p. 76-78.

PAMMENT, James, *New Public Diplomacy in the 21st Century*, Routledge, London, New York 2013.

Sabah, MÜSİAD'dan lobi hamlesi, 12 August 2016, [Online] Available from <http://www.sabah.com.tr/ekonomi/2016/08/12/musiaddan-lobi-hamlesi>, 12.08.2016; [Accessed: 20 May 2017].

Sabah, MÜSİAD yurtdışına odaklanacak, 15 August 2016, [Online] Available from <http://www.sabah.com.tr/ekonomi/2016/08/15/musiad-yurtdisina-odaklanacak>, [Accessed: 20 May 2017]

SAĞLAM, Erdal, "İş alemi, sivil toplum bertaraf edilirse", *Hürriyet*. 19th July 2010.

SAĞLAM, Erdal, "Özel sektörün diplomasisi başarılı", *Hürriyet*. 4th Febr 2007.

SAĞLAM, Erdal, "Başbakan, TÜSİAD'a ABD'yi şikayet etmiş", *Hürriyet*. 18th July 2005.

Görüş

Akademik
Bakış

96

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

SNOW, Nancy, and PHILIP M. Taylor, eds. *Routledge handbook of public diplomacy*. Routledge, 2008.

TÜRK, Eylem, TÜSİAD Patronlar Kulübü - Ekonomi ve Siyasetin Merkezindeki Bir Derneğin Öyküsü, Alfa Yayınları, İstanbul 2009.

TÜSİAD, About TÜSİAD, 2017, <http://www.tusiad.org/tusiad/tusiad-by-numbers/> [Accessed: 17 June 2017].

TÜSİAD, TÜSİAD, ABD'de 15 Temmuz ve sonrasını anlatacak, 19 October 2016, [Online] Available from:

http://www.sabah.com.tr/ekonomi/2016/10/19/tusiad-abdde-15-temmuz-ve-sonrasini-anlatacak_ [Accessed: 15 June 2017].

TÜSİAD, Structure of TÜSİAD, 2015, [Online] Available from: [Accessed: 1 May 2015].

TÜSİAD, 2012, [Online] Available from: <http://www.tusiad.us/Docs/TUSIAD-Brochure-2012-ENG.pdf> [Accessed: 1 May 2015].

TÜSİAD, *US Presidential Elections and What They Mean for Turkey and the Region*. TÜSİAD-Brookings Institution, İstanbul 2012, [Online] Available from: <http://tusiad.org/en/reports/item/5899-tusiad-brookings-institute---us-presidential-elections-and-what-they-mean-for-turkey-and-the-region-seminar> [Accessed: 28th July 2017].

TÜSİAD, *1 Ocak 2014 tarihinde Avrupa Birliği'ne tam üyelik hedefine doğru: güçlü demokrasi, güçlü sosyal yapı, güçlü ekonomi*. TÜSİAD, İstanbul 2007.

TÜSİAD, *1971-2005 TÜSİAD'ın AB yolculuğu - sivil toplumun gücü*, TÜSİAD, İstanbul 2005.

TÜSİAD, *Türkiye Ekonomisi*, TÜSİAD, İstanbul 2003 (December).

TÜSİAD, *Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri ve AB Kopenhag Siyasi Kriterleri - Görüş ve Öncelikler 3- 4*, TÜSİAD, İstanbul 2002 (May).

TÜSİAD, *KKTC Ekonomisi: Sorunlar Çözüm Önerileri*, TÜSİAD, İstanbul 1998 (July).

UĞUR, Aydın and ALKAN, Haluk, "Türkiye'de işadamları-devlet ilişkileri perspektifinden MÜSİAD". *Toplum Bilim*, 85, 2000, p.133-155.

UYAR, İbrahim, [Interview- Executive Director of MÜSİAD-USA]. Washington DC, 2 May 2015.

UZGEL, İlhan, "AKP: Neoliberal Dönüşümün Yeni Aktörü". In: Uzel & Duru (eds.) *AKP Kitabı Bir Dönüşümün Bilançosu*, Phoenix, Ankara 2009, p. 27-28.

VARDAN, Ömer C., *CİHAD ve MÜSİAD*, Timaş, İstanbul 2012.

VARDAN, Ömer C, "Başkandan", *Çerçeve Dergisi*, No: 57, Year:20, MÜSİAD, İstanbul, 2011 (December).

VORHOFF, Karinn, "Türkiye'de işadamları dernekleri: İşlevsel dayanışma, kültürel farklılık ve devlet arasında", In S. Yerasimos et al. (Eds.), *Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik*, İletişim, İstanbul 2001, p. 311-356.

Gazisi

Akademik Bakış

97

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

YANKAYA, Dilek, . (July 2012). 28 Şubat, islami burjuvazinin iktidarı yolunda bir milat, *Birikim*, 278-279, July 2012, p.29-37.

YARAR, Erol., *A new perspective of the World at the Threshold of the 21st Century*, MÜSİAD, İstanbul 1994.

YAVUZ, Devrim, "Testing Large Business's Commitment to Democracy: Business Organizations and the Secular–Muslim Conflict in Turkey", *Government and Opposition*. XLV/1, 2010, p. 73-92.

Yeni Şafak, Avrupa KOBİ derneklerinin başkanları İstanbul'a geliyor. December 22 2004.

ZAHARNA, R. S., " Mapping Out a Spectrum of Public Diplomacy: Informational and Relational Frameworks, Edited by Philip M. Taylor, Nancy Snow, *Routledge Handbook ad Public Diplomacy*, London and New York 2008.

Görüş

Akademik
Bakış

98

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

Osmanlı Devleti'nde Hudûdnâmelerin Kaynak Değeri Üzerine Bir Araştırma

A Research on the Resource Value of the Hududnâmes in The Ottoman State

Mustafa ALKAN*

Öz

"Hudûdnâme"ler, Osmanlı ülkesinin sınırları dâhilinde vakıf ve mülk statüsündeki toprakların; mezrâ, mahalle, köy, nâhiye, kaza, sancak ve eyâlet gibi idarî birimlerin ve Osmanlı Devleti ile diğer devletlerin sınırlarını belirlemek için yazılan resmî kayıtlardır. Bu kayıtlara "sınırnâme" de denilmiştir. Hudûdnâmeler veya hudûdnâme statüsündeki vakfiye, mülk senedi, ilgili mühimme, ahidnâme ve tahrir defterleri mekân belirlemelerde çok tafsilâtlı yön tariflerini ihtiva etmektedir. Bu çalışmada Osmanlı Arşivi, Vakıf Kayıtlar Arşivi ile Tapu Arşivi'nde bulunan bazı hudûdnâme veya hudûdnâme statüsündeki belgeler kullanılmıştır. Söz konusu belgelerle Osmanlı tarihî coğrafyasını yeniden yazmak mümkündür. Öyle ki, Osmanlı arazi kanunnamesinin çıkarılmasından sonra uygulanan yeni mülkiyet anlayışı sonucunda oluşan yeni mülk senetleri üzerinden mülkler ile mülk sahiplerini eşsiz büyüklükteki bir haritada buluşturmak mümkündür. Tapu senetlerinin sınır tarifleri, daha önceden var olagelen vakfiye, mülk senedi, mühimme, ahidnâme, tahrir defterleri ve hudûdnâmelerin bıraktıkları, boşlukları doldurabilecek zenginlikte olduğu düşünülmektedir. Bu incelemede hudûdnâmelerin bir evin hududundan başlayarak tarla, mezraa, köy, nahiye, kaza, sancak, vilâyet ve nihayet ülke hududuna kadar birçok yerin sınır tespitinde ne kadar çok rol oynadığı ortaya konulmaya çalışılacaktır. Ayrıca, bu belge koleksiyonlarının Osmanlı Tarih yazıcılığının en temel kaynaklarından olduğu da gösterilmiş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Hudûd-nâme, Sınırnâme, Ahidnâme, Tarihi Coğrafya

Abstract

Hudûdnâmes are written official documents to determine borders of lands belonged to vakıf (pious foundation) and to mülk (real estate); of administrative units - such as mezrâ (hamlet), quarter, vilâge, nâhiye (township), kaza (district), sanjak and province - within the borders of the Ottoman realm; and boundaries of the Ottoman Empire with other states. These registers are also named "sınırnâme". Hudûdnâmeler or vakfiye (deed of trust of a pious foundation), mülk senedi (title deed of a real estate), related parts of mühimme, ahidnâme and tahrir (cadastral) record books which also can be regarded as hudûdnâmeler contain very detailed direction descriptions. In this article, hudûdnâme and documents resembling hudûdnâmeler in Ottoman Archives of Prime Ministry, Waaf Records Archive and Archive of Land Records are used. Ottoman historical geography can be re-written with the mentioned documents. So that, it is possible to meet real estates with their owners on an incomparably big map through title deeds of lands formed as a consequence of a new concept of property after the implementation of the Ottoman Land Code. It is thought that border descriptions of title deeds contain rich data to fill blanks left by mühimme, ahidnâme and tahrir records and hudûdnâmeler accruing to exist. In this research, it is tried to exhibit how important those hudûdnâmeler are to determine of boundaries of a house, field, hamlet, village,

Makele Geliş Tarihi: 16.07.2018, Makale Kabul Tarihi: 03.11.2018

* Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, alkanm@gazi.edu.tr.

Gazi

Akademik Bakış

99

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

township, district, sanjak, province, and at the end, the empire. In addition, those document collections are one of primary sources of Ottoman historiography.

Key Words: Ottoman, Hudûd-nâme, Sınırnâme, Ahîdnâme, Historical Geography.

Giriş

“Hudûdnâme”ler, Osmanlı ülkesinin sınırları dâhilinde vakıf ve mülk statüsündeki toprakların; mevrâ, mahalle, köy, nâhiye, kaza, sancak ve eyâlet gibi idarî birimlerin ve Osmanlı Devleti ile diğer devletlerin sınırlarını belirlemek için yazılan resmî kayıtlardır. Bu kayıtlara “sınırnâme” de denilmiştir¹. Hudûdnâmeler veya hudûdnâme statüsündeki vakfiye, mülk senedi, ilgili mühimme, ahîdnâme ve tahrir defterleri mekân belirlemelerde çok tafsilâtli yön tariflerini ihtiva etmektedir. Bu çalışmada Osmanlı Arşivi, Vakıf Kayıtlar Arşivi ile Tapu Arşivi’nde bulunan bazı hudûdnâme veya hudûdnâme statüsündeki belgeler kullanılmıştır. Söz konusu belgelerle Osmanlı tarihî coğrafyasını yeniden yazmak mümkündür. Öyle ki, Osmanlı arazi kanunnamesinin çıkarılmasından sonra uygulanan yeni mülkiyet anlayışı sonucunda oluşan yeni mülk senetleri üzerinden mülkler ile mülk sahiplerini eşsiz büyüklükteki bir haritada buluşturmak mümkündür. Tapu senetlerinin sınır tarifleri, daha önceden var olagelen vakfiye, mülk senedi, mühimme, ahîdnâme, tahrir defterleri ve hudûdnâmelerin bıraktıkları, boşlukları doldurabilecek zenginlikte olduğu düşünülmektedir. Bu incelemede;

- 1) Ev, dükkân, fırın ve hamam gibi musakkafât türü mekânların hudûdnâmeleri,
- 2) Tarla, mezraa, köy ve yayla gibi mustegallat türü mekânların hudûdnâmelerin,
- 3) Kaza, sancak ve vilâyet idarî birimlerinin hudûdnâmeleri,
- 4) Osmanlı/ ülke bütünüünün sınırlarıyla ilgi hudûdnâme örnekleri, üzerinden ele alınacaktır.

1) Ev (Menzil), Dükkân, Fırın ve Hamam Hudûdları

Sultan IV. Mehmed’in vâlidesi Hatice [Turhan] Sultan’ın 27 Ramazan 1076 (2 Nisan 1666) tarihinde vakfettiği bir evin (menzil) sınır-ı erba’ı şöyle tarif edilmiştir:

“Câmi-i Şerif kurbunda bağçe kapusu mukabelesinde müşeyyide-i bunyani’l-hayr ve’l-ihsan ve müeyyide-i erkane’l-birri ve’l-ihsan hazretlerinin müceddeden binâ ve bunyâd buyurdıkları bir taraftan merhum Hasaki Sultan Hamamı ve bir tarafı zikr-i âti hucurât ve iki taraftan tarik-i âmm ile mahdud ve mümtaz olup muhavvata-i dâhiliye ve hâriciyyeyi ve fevkani ve tahtani buyût-ı adideyi müştemil olan menzil ve yine”...².

- 1 Mübahat S. Kütükoğlu, “Hududnâme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), 18, (1998), s. 303-304.
- 2 Hazret-i Hatice Sultan Vâlide-i es-Sultan Mehmed el-Gazi ibn Sultan İbrahim Han Vakfiyesi, 27 N 1076 (2 Nisan 1666), VGMA, Defter 744, s. 23, sıra: 8.

Gazî

“Câmi-i Şerif (Câmi-i Vâlîde Sultan) haremine muttasıl müceddeden binâ ve tamir olunup hazret-i vâkife-i ‘aliyyeti’ ş-şana imtina ile müstegni anî’t-tahdîdi ve’l-beyân olup ve Câmi-i Şerif kurbunda Balıkpazarı kapusuna muttasıl bir bâb börekçi furunu ve mükâbelesinde dört bâb dükkân ve zikr olunan kemerlü dükkânlar mukâbelesinde tahmis kahve için iki bâb furun ve sahalârında kahve da’k olmağ için dibekler vaz’ olunup ve yine”³;

“Mezkûr Câmi-i Şerif (Câmi-i Cedîd/ Câmi-i Halil Bey) yanında vâki dört bahçe içindeki kuyular ve dolablar ve havuzlar hayvan ahûrları ve hamam ve ekmekçi furunu ve arpa ambarı ve iki dükkân ile birlikte dâhiliye ve hâriciye, fevkanî ve tahtanî müteaddid odaları hâvi olup kendisinin ve tevâbiinin sâkin bulunduğu Büyük Menzil (Ramazanoğlu Konağı)”⁴.

Netice itibariyle vakfedilmiş dükkân, fırın, hanlar, hamam, konak pazar yeri, bedesten, çarşılar ve çarşıların açıldığı sokakların vakfiyelerdeki sınırlarının tasvirlerinden -bilinen mekânlardan- hareketle bir mimâr titizliğinde şehirlerin dokusunu ortaya çıkarmak imkânı vardır.

2) Tarla, Mezraa, Köy ve Yayla Hudûdları

Mihrimah Sultan (binti Sultan Süleyman) Vakfı’na ait, Hicrî 965 (M. 1557) tarihli, Bulgaristan’ın Samoko kazasına tâbi Çamurlu karyesi hudûdnâmesi’nde bir tarlanın sınırı şöyle tarif ediliyor: “Kazâ-i Samoko muzâfâtından Çamurlu nâm Karye-i merkûmenin hudûdu etrâfında olan kurâ ile mütedâhil ve mütelâsik olmağın karye-i mezbûre reâyâsının her ferdî yedinde olan mezrâ’ı ve bağâtı Ali Hudâ eshâbına nisbet ile tahdîd olunub tefâsile üzeredir ki zikr olunur; Karye-i mezbûre mahallâtından Adalı nâm mahalle sâkinlerinden Erdoğan bin Mehmed nâm kimesnenin yedinde Elmalu dere ile ve Çatalguz nâm dağla ve Tur Ali Sofi tarlasıyla ve dere ile mahdud tarla ve yine...”⁵.

Sultan I. Murad’ın lalası Lala Şahin Paşa’nın Hicrî Rebiülevvel 749 (Mayıs 1348) tarihinde kurduğu vakfa ait, kendisine Sultan Orhan tarafından temlik edilen ve Defter-i Sultani’de kayıtlı bulunan karyelerin ve mezrâların hudûdu şöyle tarif edilmiştir: “Kirmasti kasabasını ve arazisini ve Codrek ve Oruçbey ve Behram ve Çölmekci ve Kürdli ve Atevi nâm ile marûf karyelerle birlikte Yenice ve Üçerler karyesi ve bunların arâzii ve mezra’ını müstemildir. Ve bunlardan her biri hudûdları mülâsik ve Bursa livasında vâki mezbûr kasabanın havâlisindedir. Hudûd-ı Tekfur köprüsü nâm köprüden başlayup nehr-i câri ile beraber Kürdli karyesine müntehî oluncaya kadar gider, sonra oradan kible tarafını tutarak Behram ceziyesine sonra nehir ile beraber Başmâkçı geçidi nâm su geçidine sonra Behram karyesi kabirlerine muttasıl dereye sonra dere ile

3 Hatice Sultan Vakfiyesi, 27 B 1073 (7 Mart 1663), VGMA, Defter Nu: 744, s. 112, sıra: 29.

4 Ramazanoğlu Halil Bey oğlu Pîri Paşa Vakfiyesi, VGMA, Evâhir-i Z. 945 (8-18 Mayıs 1539) Defter no: 646, s.1, sıra:1.

5 Mihrimah Sultan Vakfı Hududnâmesi, H.965 (M. 1557), TKM.KVKF, Defter Nu: 11 (eski 2292), s. 1.

Gazi

Akademik
Bakış

101

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

beraber giderek dağın sırtına sonra Evrane Pınarına sonra Karacakoz nâm mevzie sonra Nemrud toprağı nâm mevzie sonra Ayvacık dağı üstünden Kuşkayası nâm mevzie münthehi oluncaya kadar gider sonra Değirmen deresi nâm dereye sonra Yolçatı nâm mevzie sonra Hisar Pınarı nâm pınara sonra Çayır köprüsü nâm köprüye varır sonra buradan tarık ile beraber beldenin yoluna münthehi oluncaya kadar gider sonra buradan tarık ile beraber Kerpiçlik nâm mevzie varır sonra buradan Kırmasti geçidi nâm geçidi keserek Dikili taş münthehi oluncaya kadar gider sonra Yenice karyesine sonra Abdülbakı pınarına sonra tarik-i âmme sonra Mezarlık Bayarı nâm tepeye, zikri geçen köprüye ki, Tekfur köprüsüne münthehi oluncaya kadar gider ki işbu hudûd ile mahduttur⁶. Ve yine...

Adana'da Ramazanoğlu Halil Bey oğlu Piri (Mehmed) Paşa'nın Evâhir-i Z. 945 (8-18 Mayıs 1539) tarihli vakfiyesinde vakıf Mirze mezrâsı ile Mercin karyesinin sınırları şöyle tarif edilmiştir:

"Adana'ya tâbi Kınık nâhiyesinde Meşhed Öyüğü ve Çomaklu kurbunda kâin kıblesi Küçük top ve Keremitli öyük, garbı Beyaz taş ve Yuğan gölü, şimâli Nehr-i Ceyhun ve gök taş ve deliklü öyük şarkı dokuz çukuru mavzii ve Beşağaç ile mahdud ve Mirze namile maruf mezraa" ve yine;

"Kınık nâhiyesinde kâin kıblesi Unnab ağacı ve Urtaş ve Ciğerağılu pınar ve Yassı öyük, garbı Sivrice öyük, şimâli Çadır tepesi ve Gökçepınar tepesi ve Kınalı taş, şarkı Kurt tepesi ve Ali küçük meşhedi ile mahdud Mercin ismile müsemma karye..."⁷ ve yine;

Ramazanoğlu Piri Bey'in Evâsıt-ı (15) Rebiulevvel 960 (1 Mart 1553) tarihli vakıfları arasında yer alan Kızıldağ Yaylasının hudûdu ise; "Adana livası tevâbiinden Karaisalu kazasında vaki Döşbudak ve Kavak ve Sitir Mezrealar ile birlikde Kızıldağ mezraasının tamamı olup kıblesi Yeğen oğlu değirmeni ile ve ahalinin Karayar ve Sığırkaya ve Çıkrıcık alanı ve Kayabaşı kışlağı ve Sarı Hacılar meşhedi beli ve Keyyan kaya ve Gökcegöl köprüsü denilen mevziler ile şarkı Kamışlu mezraasından cereyan eden Görğün suyu ile yukardaki sınırdaki adı geçen mezkûr Gökçe göl köprüsü ile şimali ahalinin Hodenke ve Görğün suyuna muttasıl Ceternik dağı ve Kilisecik ve aksu yanında kâin nefsi aksu tarik-ı âmmına muttasıl uğru ekinliğı dedikleri mevziler ile ve ahalinin Tusmen alanı ve Çoban okcu ekinliğı ve ağca yokuş ve sorkuncuk suyu ve minkân mezreasına vasıl olan akarsu dedikleri mevziler ile ve ahalinin Mukermiz ve Sınırtaş dedikleri mevziler ile garbi ahalinin akpınarbaşı ve üç oluk ve Çivid gediğı Havid kaya ve akdağda vaki Şahin kayası ve Tani keppanı ve keçiyolu ve keşlik kayası ve bu suretle mezkûr Yeğen oğlu değirmenine muttasıl hudûd ile mahduddur"⁸ şeklinde tarif edilmiştir.

6 Lala Şahin Paşa [bin Abdulmuin] Vakfiyesi, VGMA, Hicrî Ra 749 (Mayıs 1348), Defter: 732, s. 74, sıra: 59.

7 Ramazanoğlu Halil Bey oğlu Piri Paşa Vakfiyesi, VGMA, Evâhir-i Z. 945 (8-18 Mayıs 1539) Defter no: 646, s.1, sıra:1.

8 Ramazanoğlu Halil Bey oğlu Piri Paşa Vakfiyesi, VGMA, 15 Ra. 960 (1 Mart 1553) Defter no: 646, s.12, sıra: 4.

3) Kaza, Sancak ve Vilâyet Hudûdları

Kaza Hududu: Kazanın, mahallelerden teşekkül eden kaza merkezi (nefs-i kaza) ve bağlı köylerin birleşiminden oluşan bir idarî birim olduğu bilinmektedir. Kaza sınırları “tahrir sistemi” ile yapılan “sayımla” tespit edilebildiği gibi, kazaların sınırlarının tespiti için bazı anlaşmazlıklar veya ihtiyaç halinde oluşturulan bir heyet tarafından da kayıt altına alınabiliyordu. Meselâ, 17. yüzyılın sonlarına doğru İfrâz-ı Zu'l-kadriyye Cemaatleri Adana'da iskâna tâbi tutulmuşlardı. Bu cemaatlerin iskânı ve vergilerinin toplanması için Dergâh-ı 'Âlî kapucubaşlarından Yeğen Mehmed Ağa tayin olunmuştu. Yeğen Mehmed Ağa ile Adana, Ayas, Kınık, Berendi ve Payas kadılarına bir fermân gönderilerek, Ayas, Berendi ve Kınık kazalarının eski sınırlarının yeniden belirlenmesi istenmiştir.

Kazaların sınırlarının belirlenilmesi amacıyla; Adana kadısı vekili, mütesellimi vekili, a'yân-ı vilâyetden Şeyhzâde Mehmed Efendi ve biraderi Mahmud Ağa, Ramazanoğlu Mehmed Sadık Bey, Nakîbü'l-eşrâf kaymakamı Es-seyyid Mustafa Ağa, Adana Serdârı Mehmed Çavuş, Kethüdâyeri vekili olan el-Hac Hamza Ağa, Misis kadısı ve mütevellisi Veli Ağa, İmam Abdullah Efendi ve Hatib Ahmed Efendi ve bilirkişi olan ihtiyarlar ile bu kazaların ahâlilerinden yaşlı insanları ile bir komisyon oluşturulmuştur.

Komisyon ilk olarak Misis Kasabası'nın güneyinde Cebelü'n-Nur yakınlarında toplanmıştır. Bu toplantı sonucunda, Ceyhun Nehrinin batı tarafı Yüregir kazası, doğu tarafı Berendi kazası toprağı olarak belirlenmiştir. Ardından, Demirkapı'ya geçilerek burada ikinci toplantı yapılmıştır. Bu toplantı sonucunda Yüregir ve Berendi kazalarının güneyi Demirkapı'dan denize kadar olan kısım, Doğu tarafından Turunçlu'ya, oradan da Gözenek'e ulaşarak son bulacak şekilde belirlenmiş, Demirkapı tarafında ise Büyük Manend sınırlar dâhilinde bırakılmıştır. Burası çeyrek saatlik mesafededir. Demirkapı ve Büyük Manend topraklarının ise Halep'e bağlanması kararlaştırılmışlardır.

Sınır komisyonu üçüncü toplantısını Kınık kazasının yanında yer alan İsneyn Bazarı yakınındaki Karaçay denilen Su Boğazı'nda yapmıştır. Bu toplantıya bölgeyi iyi bilen yöre ahâlilerinden el-Hac Yusuf, İmam Veli Efendi, Hacı Osman Ağa, Hacı İsaoğlu Molla Mehmed, Kara Solak, Hacı Hüseyin Efendi, Hacı Mehmed, Taviloğlu Molla Veli, el-Hac Halil, İbrahim Efendi, Molla Salih, Yakub, Kara Mustafa ve sair bilirkişiler de katılmıştır. Bu toplantıya göre, kazaların (Ayas, Berendi ve Kınık) eski sınırı Hicrî I Cemâziye'l-âhire 1102 (Milâdî 2 Mart 1691) tarihinde şu şekilde belirlenerek, Payas kadısı Mehmed (el-Kadı), Kınık bilirkişisi Ali (el-Müvellâ), Berendi bilirkişisi Mehmed (el-Müvellâ) ve Misis, Ayas ve Berendi kadısı Ali (el-Kadı)'nin mühürleri ile mühürlenmiştir⁹. Buna göre;

9 Ümit Katıranlı, *XVIII. Yüzyılda İfrâz-ı Zülkadriye'nin İskânı Sorunu*, Ankara Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2015, s. 17-19.

Gazi

Akademik
Bakış

103

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

“... Zikr olunan kazâların şarkî tarafı Gözenek'den Sıra Çınar'a, ve andan İdrâk Bocası'na, ve andan Kara Göl'e, ve andan Hacı Beli'ne, andan Sorkun'a, ve andan Cebel-i Hınzır'a, ve andan Temer Taş Gediği'ne, ve andan Gölçeğiz'e, andan Türkî Makbereliği kurbunda olan gediğe, ve andan Atçak Kaya'ya, ve andan Kızıldağ'a, ve andan Avcı Beleş'i'ne, ve andan Alagöz cânibine, ve andan Hacı Kulu Köprüsü'ne, ve andan Humus Çayı'na, ve andan Ceyhun'a müntehi olur. İsneyn Bazarı'nın nisfı (yarısı) Maraş toprağı ve nisf-i âheri Kınık toprağı Adana sancağıdır deyu beyne'n-nâs meşhur ve mütevâtir ve lâkin bu hudûdun dâhilinde kalmıştır. Rub' sâ'at yerdur, içinde ba'zı Maraş erbâb-ı timârî toprağı vardır. Ve zikr olunan kazâların şimâlî ve garbî tarafları nehr-i Ceyhun olub deryâyaya varıncaya değin Berendi ve Ayas toprağıdır, zikr olunan kazâların hudûd-ı kadîmesi zikr olunan mahallerdir, deyu cümlesi icmâ' ve ittifaq edüb haber verdikleri vuku' u üzere ketb ü tahrîr olundu. Hurrire fî gurre-i Cemâziye 1-âhire li sene isneyn ve mi'ete ve elf¹⁰.

2 Mart 1691 tarihli bu hudûdnâmedeye “Adana Kal'ası'nda mahfûz olan mufassal” tahrir defterine dayalı olarak yapılan birkaç itiraz ve şikâyet üzerine, Divan-ı Hümâyûn, bunları şöyle düzeltmiştir: “Timurkapu kurbunda Haleb toprağıdır dediğimiz Üzeyir toprağıdır ve İsneyn Bazarı'nda Maraş toprağıdır dediğimiz Kars Sancağı toprağıdır. Adana Kal'ası'nda mahfûz olan mufassal bile getirülmüşdü. Mürâca ât olundukda hudûd zikr olunan yerler Kınık kazâsına tâbî' imiş. Bilinmesi için i lâm olunmuşdur, fermân sultânımdır”¹¹.

Sancak Hududu: Sancak hudûdları, sancak kanunnâmelerinin de yazıldığı, söz konusu sancakta yapılan geniş tahrirler ile belirlenmiştir. Mufassal tahrir defterlerinde mahalle, kaza merkezi (nefs-i kaza), karyeler, kazayı ve varsa diğer kazalar ile birlikte bir sancağı oluşturmuştur. Meselâ Adana Sancağı'nın merkezî Adana olup, Adana ve Kınık kazaları¹² ile Adana, Yüreğir, Ayas ma'a Berendi, Kınık, Sarıçam, Dünderlı ma'a Bulgarlı ve Karaisalı ma'a Hacılı nahiyelerinden müteşekkil bir idarî yapıya sahipti¹³. Bu idarî yapının sancak coğrafyasındaki hudûdu şöyleydi:

Batısında aşağı yukarı bugünkü Tarsus sınırı ile aynı olup, kuzeyde Karaisalı ve Pozantı ilçelerini içine alarak Kozan ve Kadiri' nin batısından Hamus çayını izleyerek güneye inmekteydi. Sancağın güneybatısında Kınık nahiyesi bulunuyordu. Akdeniz kıyısındaki Yumurtalık ilçesinin adı Ayas olup, Antik Mağaros şehrinin beş kilometre güney doğusunda kurulmuş olup, o zaman bir köy olan Karataş'ı kapsamaktadır. Osmanîye ve Ceyhan ise, bu coğrafya içinde, 19. yüzyılın son çeyreğinde kurulmuştur¹⁴.

10 TK. TD. 114 (1572), 171b II; Yılmaz Kurt, bu Mufassal Tahrir Defteri'ni yayımlamıştır. İlgili kısım için Bk. Yılmaz Kurt, *Çukurova Tarihinin Kaynakları III: 1572 Tarihli Adana Mufassal Tahrir Defteri*, TTK, Ankara 2005, s. 428-429.

11 TK. TD. 114 (1572), 171b II; Kurt, *Çukurova Tarihinin Kaynakları III*, s. 429.

12 1525 (TD. 450/1) ve 1530 (TD. 969) tahrirlerinde Adana Sancağı, Adana, Karaisalı ma'a Hacılı, Berendi, Ayas ve Kınık olmak üzere 5 kazadan müteşekkildir. Bkz. Kurt, *Adana Tarihi*, s. 37.

13 *Muhâsebe-i Vilâyet-i Diyâr-i Bekr ve 'Arab ve Zü'l-Kadiriyye Defteri*, nu: 998, (937/1537) II, Dizin ve Tıpkıbasım, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1999, s. 11.

14 Yılmaz Kurt, *16. Yüzyıl Adana Tarihi*, Hacettepe Üniversitesi'nde Doktora Tezi, Ankara 1992, s. 26-27;

Vilâyet (Eyalet) Hudûdu: Osmanlı sisteminin oturduğu klasik çağdan itibaren vilâyetler, sancakların askerî olarak birleştirilmesiyle oluşmuştu. Dolayısıyla, tahrir sistemiyle takip edilebilen sancakların hâricî sınırlarının birleşmesiyle eyâletlerin de sınırları ortaya çıkarılmış olacaktır. Meselâ, ilk tahririnden itibaren Adana (1519 ve 1525 yıllarında) “*Vilâyet-i Çukurâbâd*” adıyla, “Arab Vilâyeti”nden ayrılıp müstakil bir “vilâyet” olarak teşkilâtlandırılmıştır. “*Kânûnnâme-i Vilâyet-i Çukurâbâd*”a göre eyâlet; Adana, Tarsus, Sis (=Kozan) ve Üzeyir (Özer/ Dört Yol) sancaklarından teşekkül etmiştir¹⁵. Bu sancakların coğrafi bütünlüğü de, Adana Eyâleti’ni (Vilâyet-i Çukurâbâd’ı) oluşturmuştur.

İkinci Viyana kuşatmasından sonra Osmanlı Devleti’nin Avusturya, Lehistan ve Venedik ile yaptığı savaşların sonucunda imzalanan Karlofça Anlaşması (26 Ocak 1699)’nın sürecinde oluşan “1699-1700 tarihli Bosna Vilâyeti Hudûdnâmesi”¹⁶ Turan Gökçe tarafından bir makale konusu yapılmış ve makalenin ekinde hudûdnâmenin transkripsiyonu ve tıpkı basımı yayımlanmıştır¹⁷. Bu hudûdnâmeye göre Bosna Vilâyeti Hudûdu; Sirem tarafından Bossut suyu, Sava nehri, Nehr-i Una Hudûdu; Bujin kalesi arazisi hudûdu, Vranograç kalesi arazisi hudûdu; Kladuşalar ve Podzavizad kalelerinin hudûdu, Trışça, Ostevişçe, Bihke, Brikoviça, Drejnîk kalelerinin hudûdu; Nehr-i Korana’nın bu tarafında Prişovica yaylasının karşısında olan İzaçık ve Bihke kalelerinin mukabili ve sınırları olan yayla sırtıyla kat olunan hudûd; Orşça kalesi, Lapisa çiftliği kulesi (kulesi) ve tahrip olan Boriçuça kalesi, Ostroviçe-i Atik kalesi, Palanka-i Vakf-ı Una serhadlerinin ve arazilerinin mukabili olan yayla sırtıyla tefrik ve temyiz olunan hudûd ve sınırları; İstrajniça denilen Sırp nâhiyesinin yaylalarının sırt hudûdu ile nihâyet Hırvatlık cânibi hudûdunun birleşimiyle oluşmuş olduğu görülmüştür¹⁸. Bu hudûdnâme, eyâletlerin de sınırlarını ortaya koyma imkânı vermektedir.

4) Osmanlı/ Ülke Hudûdları

Eyâletlerin bütünü Osmanlı İmparatorluğu coğrafyasını oluşturmaktaydı. Osmanlı Devleti’nin “zirve” kabul edildiği 16. yüzyılın sonlarına doğru -yâni 1578 Osmanlı- Safavî mücadelesi öncesinde- Osmanlı sınır eyâletleri olarak Doğu’da Erzurum, Van; Batı’da Bosna, Budin, Temeşvar; Güney’de Bağdat, Şehrizol, Basra, Lahsa, Yemen; Afrika’da Mısır, Habeşistan, Tunus, Trablusgarp, Cezayir; Kuzey’de Kefe, Akkirman- Bender ve Azak idarî bölgeleri bulun-

Mustafa Alkan, “Adana’nın İdarî Yapısı (1516-1923)”, *EKEV Akademi Dergisi*, 24, (2005), s. 258-260.

15 Ö. Lütfi Barkan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları I, Kanunlar*, İstanbul 2001, s. 204; Yılmaz Kurt, Çukurova Tarihinin Kaynakları, I, *1525 Tarihli Adana Sancağı Mufassal Tahrir Defteri*, TTK, Ankara 2004, s. XXIII.

16 BOA, DVN.DVE-903.

17 Turan Gökçe, “1699-1700 Tarihli Bosna Vilâyeti Hudûdnâmesi”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı: XVI, (2001), s. 75-104.

18 Gökçe, 2001, s. 83-104.

Gazi

Akademik
Bakış

105

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

yordu. 17. yüzyılda, batıda bunlara Eğri, Kanije ve Özü eklenmiştir. Sınırlardaki bu statü 1683 Viyana bozgunuyla başlayan ve Karlofça Anlaşması'yla sona eren dönemde sarsıldı. Bu eyâletlerin diğer ülkelerle kesişimi olan sınırlar 19. yüzyıldan sonra belirginleşen "ülke sınırı" gibi açık değildi. Modern çağ öncesi "Coğrafi sınır kavramı, askerî gelişmelerle yakından ilgili bir seyir göstermiştir". Savaşların sürdüğü Doğu ve Batı'da kale sistemi ve kontrol noktalarıyla sınır sistemi daha belirgin durumdaydı. Doğu'da İran sınır hattı, Batı'da Venedik, Macaristan ve Lehistan sınır hatları nispeten bu durumdaydı. Buralarda sınır hatları genellikle kale veya köy adları takip edilerek oluşturuluyordu¹⁹. Nitekim 1479, 1540, 1671, 1718 yıllarında yapılan Osmanlı- Venedik anlaşmalarında iki tarafın arasında adalar, kaleler ve köyler takip edilerek oluşturulmuştu²⁰. "Hudûdnâme" veya "sınırnâme" işte bu takip edilen hatlar kaydedilerek oluşturuluyordu. Devletlerarası "muâhedenâme" veya "ahidnâme"lerde bu hudûdnâmelere veya sınırnâmelere atıflar yapılıyordu. Hudûdnâmeler, taraflar arasında yaşanan anlaşmazlıklar veya savaşlardan sonra, ülke heyetleri tarafından, anlaşmazlıklara sebep olan ada, kale veya köylerin bulunduğu mahallerde incelemeler yapılarak tespit ediliyordu²¹. "1718 Pasarofça Anlaşmasından sonra Venedik ile olan deniz sınırı için "top atımı/ kale altı" ölçüsü olarak 30 millik bir mesafe benimsenmiş, boydan boya İtalya'da Pulya kıyılarında bulunan Santa Maria yarımadası, Girid, Rodos, Kıbrıs, Anadolu, Suriye, Mısır'a uzanan çizgide sınırlar bu ölçüye göre tespit olunmuştur".

Osmanlı- Avusturya (Habsburg), Lehistan ve Rusya kara sınırlarında ise köylere, köylerde kurulu kale ve palankalara veya nehirler ve tepeler gibi tabii coğrafi şartlara bağlı olarak belirlenmeye çalışıldığı bilinmektedir. Nitekim 11 Kasım 1606 tarihinde Avusturya ile yapılan Zitvatoruk Anlaşmasında sınırların merkezinde Eğri, Hatvan, Budin, Estergon ve Kanije kaleleri ile bunlara tâbi köyler yer almıştır. Lehistan ile 18 Ekim 1672 tarihinde imzalanan Bucaş Anlaşmasında durum benzerdir. Bu durum Podolya sınırını belirleyen maddeye şöyle yansımıştır: "...Podolya Hudûd-ı kadîmesi ...bu memleketin sınır ve hudûdunda nizâ vâki' olursa tarafeynden hâkimler ma'rifetiyle adamlar ta'yîn olunup iki serhad ahâlilerinin müsin ve ihtiyarları vilâyet erleriyle üzerine varılup cemm-i gafir hangi hudûd dâhilinde olduğuna şahâdet ederler ise anınla amel oluna, Podolya memleketi tahrir olunup kadimden palanka sahibi olan Leh bezâdelerinden her hangisi serhadde kalmak murad ederler ise mukaddema ellerinde olan palankalarının ve köylerinin..."²².

II. Viyana bozgunundan sonra 23 Ocak 1699 tarihinde imzalanan Karlofça Anlaşması ile Venedik, Avusturya, Lehistan ve Rusya sınırlarının bugünkü modern telakkiye yakın bir tarzda harita çizilerek, sınır hatlarına taşlar dikile-

19 Feridun M. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*, 2. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2011, s. 201-202.

20 Tayyip Gökbilgin, "Venedik Devlet Arşivindeki Türkçe Belgeler Koleksiyonu ve Bizimle İlgili Diğer Belgeler", *Belgeler*, V-VIII/9-12, (Ankara 1971), s. 39-42.

21 Gökbilgin, 1971, s. 19-20.

22 Emecen, 2011, s. 204-206.

rek yeni/ modern sınır çizilmiş, sınır hatları da hudûdnâme/ sınırnâmeye veya muahedenâmelere kaydedilmiştir²³.

Sonuç

Sonuç olarak, Osmanlı ülkesinin sınırları dâhilinde vakıf ve mülk statüsündeki toprakların; mezrâ, mahalle, köy, nâhiye, kaza, sancak ve eyâlet gibi idarî birimlerin ve Osmanlı Devleti ile diğer devletlerin sınırlarını, hudûdnâmeler veya hudûdnâme statüsündeki vakfiye, mülk senedi, ilgili mühimme ve ahîdnâme kayıtları ile tahrir defterleri kullanılarak Osmanlı tarihî coğrafyasını yeniden yazmak veya mülk senetleri üzerinden mülkler ile mülk sahiplerini eşsiz büyüklükteki bir haritada buluşturmak mümkündür, denilebilir.

KAYNAKLAR

ARŞİV BELGELERİ

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

DVN. DVE-903.

Nâme-i Hümâyûn Defteri, nr. I, s. 6-9; V, 491-503; VI, 1-5.

TD. 450/1 (M. 1525)

TD. 969. (M. 1530)

Muhâsebe-i Vilâyet-i Diyâr-i Bekr ve 'Arab ve Zü'l-Kadiriyye Defteri, nu: 998, (937/1537) II, Dizin ve Tıpkıbasım, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1999.

Vakıf Kayıtlar Arşivi (VGMA)

Hazret-i Hatice Sultan Vâlîde-i es-Sultan Mehmed el-Gazi ibn Sultan İbrahim Han Vakfiyesi, 27 N 1076 (2 Nisan 1666), VGMA, Defter 744, s. 23, sıra: 8.

Hazret-i Hatice Sultan Vâlîde-i es-Sultan Mehmed el-Gazi ibn Sultan İbrahim Han Vakfiyesi, 27 B 1073 (7 Mart 1663), VGMA, Defter Nu: 744, s. 112, sıra: 29.

Lala Şahin Paşa [bin Abdulmuin] Vakfiyesi, VGMA, Hicrî Ra 749 (Mayıs 1348), Defter: 732, s. 74, sıra: 59.

Ramazanoğlu Halil Bey oğlu Pîri Paşa Vakfiyesi, VGMA, Evâhir-i Z. 945 (8-18 Mayıs 1539) Defter no: 646, s. I, sıra: I.

Ramazanoğlu Halil Bey oğlu Pîri Paşa Vakfiyesi, VGMA, 15 Ra. 960 (1 Mart 1553) Defter no: 646, s. 12, sıra: 4.

Kuyûd-ı Kadîme Arşivi (TK.KKA)

TK. TD. 114 (1572), 171b II;

Mihrimah Sultan Vakfı Hududnâmesi, H.965 (M.1557), TKM. KKVKF, Defter Nu: 11 (eski 2292), s. 1.

23 BOA, Nâme-i Hümâyûn Defteri, nr. I, s. 6-9; V, 491-503; VI, 1-5; Karlofça Mükâlemesi, Süleymaniye Ktp., TY, nr. 3514; Abdülkadir Özcan, "300. Yılında Karlofça", Akademik Araştırmalar Dergisi, II/4-5 İstanbul 2000, s. 237-257.

Gazi

Akademik
Bakış

107

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

Süleymaniye Yazma Defteri

Karlofça Mükâlemesi, Süleymaniye Ktp., TY, nr. 3514.

ARAŞTIRMALAR

ALKAN, Mustafa, "Adana'nın İdarî Yapısı (1516-1923)", *EKEV Akademi Dergisi*, 24, (2005), 258-260.

BARKAN, Ö. Lütfi, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları I, Kanunlar*, İstanbul 2001.

EMECEN, Feridun M., *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*, 2. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.

GÖKBİLGİN, Tayyip, "Venedik Devlet Arşivindeki Türkçe Belgeler Koleksiyonu ve Bizimle İlgili Diğer Belgeler", *Belgeler*, V-VIII/9-12, (Ankara 1971), 39-42.

GÖKÇE, Turan, "1699-1700 Tarihli Bosna Vilâyeti Hududnâmesi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı: XVI, (2001), 75-104.

KATIRANCI, Ümit, *XVIII. Yüzyılda İfrâz-ı Zülkadriye'nin İskânı Sorunu*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2015.

KURT, Yılmaz, *16. Yüzyıl Adana Tarihi*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Doktora Tezi, Ankara 1992.

KURT, Yılmaz, *Çukurova Tarihinin Kaynakları, I, 1525 Tarihli Adana Sancağı Mufassal Tahrir Defteri*, TTK, Ankara 2004.

KURT, Yılmaz, *Çukurova Tarihinin Kaynakları III: 1572 Tarihli Adana Mufassal Tahrir Defteri*, TTK, Ankara 2005.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., "Hududnâne", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), 18, (1998), 303-304.

ÖZCAN, Abdülkadir, "300. Yılında Karlofça", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, II/4-5 İstanbul 2000, 237-257.

Extended Abstract

Hududnâmes in the archives of Turkey is the official records written to determine the boundaries of the Ottoman Empire or the borders of territories of provinces, villages, pious foundations (waqfs) and properties. These records are also called "sınırnâme". The *hududnâmes* contain so detailed directions for determining location. After determination made by the competent delegations on the territory, the interstate boundaries are concluded on the basis of the *ahidnâmes*, prepared by the bilateral signatures, and a *temessuk* is prepared for the determined boundary. Actual *hududnâme* is the regulated document based on that *temessuk*, at the head of *temessuks* of this kind of hududname it begins with sentence like "*Sebeb-i tahrîr-i kitâb-ı hudûd budur ki*" or "*Sebeb-i tahrîr-i asl-ı kitâb and mûcib-i tahrîr-i fasl-ı hitâb budur ki*". After why the *hududnâme* is prepared depending on which event or treaty, and who has been involved in the prepa-

Görüş

Akademik
Bakış

108

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

ration of the *ahidnâme*, the natural signs on the line of boundaries; defensive places such as rivers, mountains and hills, and also settlement places such as villages, *mezraas* and border castles or redoubts and border signs indicating by soil or stone are mentioned. In the last part, with the sentence of "In a manner mentioned above, with the grace of God it is concluded that the left side of the border from ... to ... is under the domain of the Ottoman Empire, and the right side of it is under the rule of Kaiser" or, "the borders of the Highlands opposite the castles are completed in the mentioned area" is clarified.

Within the Ottoman country, the boundaries of the sanjak, *kaza*, *nâhiye*, village, *mezraa* and the borders of the lands of waqfs and properties is determined by land registers. Border controversies after the land registers are solved at end of investigations in the places made by *kadis* and to *sınırnames* are given to ones who are concerned with. These *hududnâmes* then are sent to the administrative center and are recorded to the related sanjak book kept in *Defterhâne*, also "Hududnâme-i Humâyûn"s is prepared.

Except "hududname" article written by Mübahat S. Kütükoğlu for Encyclopedia of Islam of Presidency of Turkish Religious Affairs and urban studies or some researches in the context of International Relationships, there is not any study on source critique of the *hududnâmes* in Turkish archives. However, *hududnâmes* is one the most basic sources for International Relations, Turkish historical geography and Turkish history. In this article, it is analyzed on the value of the *hududnâmes* as sources, based on examples in Ottoman Archives of Prime Ministry, Land Office Old Records Archive and Waqfs Records Archive.

Gazi

Akademik
Bakış

109

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

“Padişahım Çok Yaşa!”
Sosyal ve Siyasî Yönleriyle II. Abdülhamid İçin
Yapılan Doğum Günü Kutlamaları
“Long Live the Sultan!”
Social and Political Aspects of Birthday Celebrations
for Abdulhamid II

Said OLGUN*

Öz

Osmanlı Devleti'nde padişahlar için doğum günü kutlamaları yapılması II. Mahmud döneminde başlamıştır. Böylece II. Mahmud'dan VI. Mehmed Vahdeddin'e kadar tahta geçen son yedi Osmanlı padişahı için doğum günü kutlamaları yapılması bir protokol kuralı haline gelmiştir. Söz konusu kutlamaların en belirgin ve dikkat çekici olanları, II. Abdülhamid döneminde gerçekleştirilmiş olanlardır. Bu durumun arkasındaki en önemli nedenlerden biri, Abdülhamid'in otuz üç yıl gibi uzun bir süre tahtta kalmış olmasıyken bir diğeri yapılan kutlamaların bu dönemde yalın, şekilsel uygulamalardan öte bir takım sosyal ve siyasî gayelere yönelik yapılmış olmasıdır. Bu çalışmada II. Abdülhamid için yapılan doğum günü kutlamalarının merkezde, taşrada ve yurtdışında nasıl düzenlendiği ve bunların sosyal ve siyasî yansımalarının neler olduğu üzerinde durulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: II. Abdülhamid, Kutlama, Doğum Günü, Velâdet-i Hümayûn

Abstract

The practice of holding birthday celebrations for sultans in the Ottoman Empire started during the reign of Mahmud II, and for the last seven Ottoman sultans, from Mahmud II to Mehmed VI, birthday celebrations were part of state protocol. The most visible and conspicuous of these celebrations were those held during the reign of Abdulhamid II. This can largely be attributed to the long reign of Abdulhamid II, who was sultan for 33 years, and that during his reign, these celebrations were meant to serve various social and political functions, extending beyond being simple rituals. This study examines the birthday celebrations held for Abdulhamid II in the capital, in the provinces and overseas, and aims to uncover their social and political implications.

Key Words: Abdulhamid II, Celebration, Birthday, Veladet-i Hümayun

Giriş

Osmanlı Devleti, 19. yüzyılın ilk yıllarından itibaren Batının etkisi altında modernleşmeye çalışırken Avrupa monarşilerinde uygulana gelen bir takım siyasî ritüelleri ve adetleri de bünyesine almaya başlamıştır. “Çağdaş Monarşi” oluşturma çabasının bir sonucu olarak bir yandan hükümdarın portreleri resmî dairelere asılmaya başlanırken¹ bir yandan da padişahların tahta çıkış yıl dö-

Makale Geliş Tarihi: 23.02.2018, Makale Kabul Tarihi: 07.10.2018

* Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, saidolgun@hotmail.com

Gazi

Akademik
Bakış

111

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

nümleri ve doğum günleri kutlanmaya başlanmıştır. II. Mahmud, saltanatının son yıllarında almış olduğu kararlarla doğum gününün ve tahta çıkış yıl dönümünün kutlanması uygulamasını başlatmıştır. Bu yönüyle II. Mahmud her iki kutlamanın da Osmanlı Devleti'ndeki ilk uygulayıcısı olmuştur².

Osmanlı Devleti'nde padişahların doğum günleri için kullanılan kavram "Velâdet-i Hümâyûn" dur. İlk zamanlarda padişahın kız ve erkek çocuklarının doğumunu ifade eden kavram³, II. Mahmud'dan sonra padişahların yaş günü kutlamaları için de kullanılır hale gelmiştir⁴.

Yapılan bu kutlamalar, padişahın hem tebaası hem de yabancı devletler tarafından daha görünür ve tanınır hale gelmesini sağlamıştır. Tahta çıkan Osmanlı hükümdarı için saltanatının ilk günlerinde yapılan cülus ve kılıç kuşanma merasimleri dışında saltanatının sonuna değin onun siyasî egemenliğini ve meşruiyetini perçinleyecek somut başka bir tören yapılmamıştır. Padişah/Halife her ne kadar Cuma selamlığı ve bayram kutlamalarıyla İstanbul'da yaşayan Müslümanlarca görülebilir, ulaşılabılır ve ihsanına mazhar olunabilir bir durumda ise de İstanbul'daki Gayrimüslimler ve taşrada yaşayan tüm tebaa için durum aynı değildir. Yapılan tahta çıkış yıldönümü ve doğum günü kutlamalarının imparatorluğun dört bir tarafında gerçekleştirilmesi; yapılan etkinliklere ayrı ayrı ve birlikte Müslim ve Gayrimüslim tüm unsurların iştirak etmesi padişahın şahsî otoritesinin tanınmasını sağlamıştır. Bu kutlamaların Sırp İsyanıyla başlayıp Yunanistan'ın bağımsız bir devlet olarak tanınmasıyla devam eden milliyetçi ayaklanmalara karşı bir Osmanlılık anlayışının oluşturulması için de önemsendiği söylenebilir.

II. Mahmud ile başlayan padişahların doğum günlerinin kutlanması zamanla bir teşrifat kuralı haline gelmiştir. İlk zamanlar kutlamaların ne şekilde yapılması gerektiği konusunda birtakım belirsizlikler söz konusu olmuşsa da Avrupa ülkelerini yakından tanıyan ve takip eden devlet adamlarının tecrübeleri doğrultusunda belirsizlikler zaman içerisinde giderilmiştir. İlk zamanlar padişahın doğum gününde mevlid okunarak kutlamalar yapılırken⁵; 1838 yılında padişah için yapılan doğum günü kutlamalarında İstanbul'da nerelerin nasıl süslenmesi gerektiği hususunda çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. "Avrupa devletlerinde cari olan usulün" öğrenilmesi için Paris Sefiri Ahmed Fethi Paşa,

- 1 Selim Deringil, *Simgeden Millete II. Abdülhamid'den Mustafa Kemal'e Devlet ve Millet*, İletişim Yay., 3. Baskı, İstanbul 2013, s. 54-55.
- 2 Eli Podeh, *The Politics of National Celebrations in the Arab Middle East*, Cambridge University Press, Cambridge 2011, s. 44.
- 3 Merve Çakır, "Osmanlı Hanedanında Doğum: Velâdet-i Hümayun", *Padişahın Evi: Topkapı Sarayı Harem-i Hümayun*, Korpus Yay., Haziran 2012, s. 64-67.
- 4 Şemseddin Sami, vilâdet-i hümâyûn kavramını "zât-ı hazret-i padişahinin dünyaya geldiği rûz-ı firûza müsadif yevm-i mahsus-ı resmî" şeklinde açıklamıştır. Şemseddin Sami, "vilâdet", *Kâmûs-i Türkî*, Çağrı Yay., 7. Baskı, İstanbul 1996, s. 1498.
- 5 Hasan T. Karateke, *Padişahım Çok Yaşa! Osmanlı Devletinin Son Yüzyılında Merasimler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2017, s. 56.

Görüş

Hariciye Nazırı Mustafa Reşid Paşa, Serasker Halil Rifat Paşa ve Kaptanıderya Ahmed Fevzi Paşa'nın Rusya, İngiltere, Fransa ve Avusturya'da hükümdarlar için düzenlenen doğum günü kutlamaları hakkındaki gözlem ve görüşlerine başvurulmuştur. Buna bağlı olarak padişahın doğum gününde İstanbul'da bütün sahil saraylar ile hanedana ait bütün binaların, Üsküdar, Eyüp ve Galata'da bulunan konakların, çarşı ve pazarların kandillerle süslenmesi ve bu şekilde şenliklerin yapılması yönünde bir kanaat oluşmuştur⁶.

II. Mahmud, doğum günü münasebetiyle yapılan kutlamaların ve diğer etkinliklerin yurtiçinde aksamadan yapılmasına büyük bir özen göstermiş ve bu özenini, ilerleyen yıllarda yurtdışı temsilciliklerde yapılan kutlamalar için de sürdürmüştür. Yurtdışında Padişahın doğum gününün ilk kutlandığı yerlerden biri, başında Mustafa Reşid Paşa'nın bulunduğu Londra Sefareti olmuştur. 1836 yılında Mustafa Reşid Paşa'nın teklifi üzerine İstanbul'da olduğu gibi “sefarethane-i Devlet-i Aliyye'nin” de süslenmesine ve aydınlatılmasına karar verilmiştir. İlk kez kendi döneminde böyle bir uygulama yapılacak olmasından duyduğu memnuniyeti ifade eden Koca Mustafa Reşid Paşa, sefarethanenin süslenmesi ve aydınlatılmasının yanı sıra İngiliz Bakanlarının ve diğer devletlerin Londra'da bulunan büyükelçilerinin de katılacağı büyük bir ziyafet vermeyi de düşünmüştür. Ancak padişahın doğum gününün Ramazan ayının on beşinci gecesi olması nedeniyle Ramazan-ı Şerife uygun olmayacağı gerekçesiyle vermeyi düşündüğü ziyafeti bayramdan sonraya ertelemiştir⁷. 24 Aralık 1836 tarihinde yapılan kutlamalar çerçevesinde süslenen sefarethanenin önünde bando çalınmış, Londra'da bulunan öğrencilerin katılımıyla Padişah için iyi temenniler içeren dualar yapılmıştır⁸. İlerleyen birkaç yıl içerisinde tüm sefaretlerde hayata geçirilen kutlamaların uygulanmasına azami derecede dikkat gösterilmiştir. Öyle ki 1839 yılında Prusya Sefaretinin kutlamaları iki gün geç yapmış olması merkez tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Prusya Sefiri Kâmil Paşa ve diğer sefirler bir daha böyle bir gecikmenin olmaması hususunda uyarılmışlardır⁹.

Osmanlı Devleti'nin Paris Barış Konferansı ve Paris Antlaşmasıyla Avrupa devletler ailesine girmesi ve bu arada ilan edilen Islahat Fermanı ile Gayrimüslim tebaanın Müslümanlarla eşit haklara sahip olmaya başlaması, cülus yıldönümü ve doğum günü kutlamalarının hem şekil hem de içerik açısından birtakım değişikliklere uğramasına neden olmuştur. Yapılan düzenlemeler neticesinde Kurban ve Ramazan Bayramları için yapılan tebrik merasimleri Müslüman ahaliye mahsus kalırken cülus ve doğum günü tebriklerine yüksek rütbeli Gayrimüslim memurlar ve ruhani reisler de iştirak etmeye başlamışlardır¹⁰.

6 BOA., HAT., D: 684, G: 33242.

7 BOA., HAT., D: 677, G: 33016.

8 BOA., HAT., D: 1180, G: 46624.

9 BOA., HAT., D: 697, G: 33637.

10 Ahmed Cevdet Paşa, *Sultan Abdülhamid'e Arzlar (Ma rûzât)*, (Yay. haz. Yusuf Halaçoğlu), Babiali Kültür Yay., 1. Baskı, İstanbul 2010, s. 56-57. Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir*, C. 13-20, (Yay. haz.

II. Mahmud döneminde başlayıp Abdülmecid döneminde devam eden doğum günü kutlamaları, Abdülaziz döneminde daha sistematik bir hale getirilmiştir. Abdülmecid'in vefatı üzerine 25 Haziran 1861 tarihinde tahta çıkan Abdülaziz, Berat Kandili adıyla anılan Şaban ayının on beşinci gecesine tekabül eden 8/9 Şubat 1830 tarihinde doğmuştur. Bundan dolayı da padişahın doğum günü Hicrî takvime göre Şaban ayının on dördünü on beşine bağlayan gece kutlanmıştır. Velâdet-i Hümâyûnun Berat Kandili'ne denk geliyor olması "din ve devletçe bir büyük gün" olarak nitelendirilmiştir. Padişahın tahta çıkışından kısa bir süre sonra belirlenen teşrifat kuralları çerçevesinde hem doğum günü gecesi hem de ertesi gece donanma ve Kala-i Sultaniye'den top atışları yapılmasına; şehriyân düzenlenmesine ve ertesi gün "rikâb-ı resm-i âli" olarak ifade edilen törenle Padişahın tebrikleri kabul etmesine karar verilmiştir. Yine bu dönemde yapılan düzenlemeyle padişahın Hicrî takvime göre 15 Şaban olan doğum günü ile 17 Zilhicce olan cülus yıldönümü arasında dört ay kadar bir süre olması nedeniyle cülus yıl dönümünün Şemsî takvime göre kutlanmasına karar verilmiştir. Mevsim şartları da göz önünde bulundurularak yapılan bu düzenlemeyle cülus yıldönümü kutlamalarının Miladi takvime göre her yıl 26 Haziran'da yapılması etkinliklere daha fazla katılımın olmasını sağlamıştır¹¹.

Padişahın doğum günü yaklaşırken devlet erkânının tebriklerini sunmak için huzura kabul edilip edilmeyeceği karara bağlanırdı. "rikâb-ı resm-i âli" olarak anılan bu uygulama ile devlet erkânı bizzat padişaha tebriklerini ve iyi temennilerini sunma imkânı buluyorlardı¹². Abdülaziz döneminde Dolmabahçe Sarayının büyük salonlarında yapılan bu tören esnasında padişah yüksek bir tahtta otururken önce vükelâ ve vüzerâ sırayla temennada bulunarak salonun sağ ve sol taraflarında saf tutarlardı. Daha sonra yabancı ülkelerin büyükelçileri bir heyet halinde padişahın huzuruna gelerek yarım daire şeklinde sıralanırlar ve en kıdemli olarak addedilen en eski elçi tarafından bir tebrik konuşması yapılırdı. Kıdemli elçinin konuşmasından sonra Padişah, elçilerin yanına giderek teker teker temsil ettikleri hükümdarın ve kendilerinin hal ve hatırlarını sorardı. Padişahın tekrar yerine oturmasıyla salondan ayrılan elçileri başlarında Şeyhülislamın bulunduğu ulema takip ederdi. Onların temennasından sonra sırasıyla ayrı gruplar halinde önce patrikler, ruhani reisler, sonrada mirliva ve daha üst rütbelere sahip Paşalar temennada bulunurlardı. Son olarak tören esnasında padişahın huzurunda hazır bulunan görevlilerin temennasıyla tebrik merasimi sona ererdi¹³.

Abdülaziz döneminde İstanbul'un dışındaki şehirlerde de Padişahlar için doğum günü kutlamaları tertip edilmiştir. 1864 yılında Abdülaziz'in doğum

Cavid Baysun), Türk Tarih Kurumu Yay., 3. Baskı, Ankara 1991, s. 246.

11 Cülus yıl dönümü kutlamalarının Miladi takvime göre düzenlenmesinde mevsim şartları göz önünde bulundurulmuştur. BOA., A.TSF., D: 35, G: 84.

12 BOA., İ.DH., D: 690 G: 48167.

13 BOA., A.TSF., D: 35, G: 84.

günü münasebetiyle İzmir’de çeşitli törenler ve şenlikler düzenlenmiştir. Berat Kandili’ne denk geliyor olmasına rağmen ev ve dükkânlar kandillerle süslenmiş sevinç ve neşe içerisinde kutlamalar yapılmıştır. Hem karada hem de denizde gerçekleştirilen kutlamalarda beş vakit yapılan top atışlarıyla halkın sevinç ve mutluluğu ilan edilirken yapılan dualarla padişaha uzun ömür temennisinde bulunmuş ve günün en anlamlı ifadesi olarak “Padişahım Çok Yaşa!” alkışı meydanlarda yankılanmıştır¹⁴. Padişaha ve halifeye iyi temennilerde bulunanlar yalnızca Müslümanlar olmamıştır. Rumlar tarafından despothanede düzenlenen bir törende yapılan duada padişah için uzun bir ömür, afiyet, ikbal, şan ve şevket temennisinde bulunulmuştur¹⁵.

Padişahlar, doğum günlerinde halkın ve devlet görevlilerinin uzun süredir devam eden bazı müşküllerini çözüp; bir takım ihsan ve lütuflarda bulunarak onlar nazarında sahip oldukları itibarı artırmaya çalışmışlardır. Bu dönemde padişahların doğum günlerinde gidermiş oldukları müşküllerden biri iktisadî nedenlerle uzun süredir ödenemeyen maaşların ödenmesini temin etmek olmuştur. Bu çerçevede Abdülaziz, 1864 yılındaki doğum günü münasebetiyle Trablusgarp’ta yirmi aydan uzun bir süredir ödenemeyen asker maaşlarının büyük bir kısmının ödenmesini sağlamıştır¹⁶. Herhalde şehriyân esnasında bu haberi alan askerler mırıldandıkları “Padişahım Çok Yaşa!” alkışını daha bir candan ve gür bir sedayla söylemişlerdir.

II. Abdülhamid İçin Yapılan Doğum Günü Kutlamaları

Hicrî takvime göre 1258 yılının Şaban ayının on altıncı gününe tekabül eden 21 Eylül 1842 tarihinde Çırağan Sarayında Sultan Abdülmecid’in ikinci oğlunun doğum müjdesi İstanbul semalarında yankılanan beş pare top atışıyla payitaht halkına duyurulmuştur. Tirimüjgan Kadınefendinin dünyaya getirdiği şehzadeye “her türlü övgüye değer olanın; Allah’ın kulu, kölesi” anlamına gelen Abdülhamid ismi verilirken donanma şenliği ilan edilmiş; şehrin camileri kandillerle süslenmiştir¹⁷. Velâdet-i Hümâyûn münasebetiyle şehzadenin doğum günü için eli kalem tutanlar tarih düşürme yarışına girmişlerdir. Şehzade Abdülhamid için saraya beş yüz on tane şiir sunulmuştur. Şiirleriyle şehzadenin doğum tarihini kayda düşenlere toplamda otuz beş bin kuruş atıya dağıtılmıştır¹⁸. Dünyaya gözlerini açan Şehzade Abdülhamid için yapılan şatafatlı kutlama törenleri, adına şiirler yazılması ve babası Abdülmecid’in sevincinin bir nişanesi

14 BOA., A.MKT.MHM., D: 292, G: 60. Dua ve sena anlamına gelen alkış ve uygulanış şekli hakkında bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu Yay., 3. Baskı, Ankara 1988, s. 212-216. Ahmet Yüksel, “Padişahım Çok Yaşa! Hayır, Yaşasın Hürriyet! II. Abdülhamid Devrinde Birbirine Muhalif İki Ses”, *Turkish Studies – International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 9/7 Summer 2014, ss. 577-590.

15 BOA., A.MKT.MHM., D: 292, G: 56.

16 BOA., A.MKT.MHM., D: 294, G: 72.

17 François Geogron, *Sultan Abdülhamid*, (çev. Ali Berktaş), İletişim Yay., 3. Baskı, İstanbul 2015, s. 23.

18 BOA., İ.DH., D: 67, G: 3343.

olarak hediyeler dağıtması, 1876 yılında tahta geçişinden sonra yapılan doğum günü kutlamalarıyla tamamen gölgede kalmıştır.

Abdülhamid, hakkındaki “Korkunç Türk” ve “Kızıl Sultan” gibi haksız ve yersiz yakıştırmaların aksine oldukça modern bir hükümdar olarak yaşamaya çalışmış ve aynı şekilde ülkesinin de hemen her alanda modernleşmesi için birçok girişimde bulunmuştur. Abdülhamid bir yandan -belki de vehminin bir sonucu olarak- güvenliği endişesiyle “Yıldız Sarayı’nın yüksek duvarlarının” arkasına çekilerek bir “efsane” haline gelirken bir yandan da toplum üzerindeki etkisini artırmaya çalışmıştır. II. Mahmud, Abdülmecid ve Abdülaziz halkın arasına karışarak “modern halk hükümdarı” gibi davranırlarken Abdülhamid görünmeksizin iktidarını yaymaya çalışmıştır¹⁹. “Görünmeden görünmek” şeklinde ifade edilen bu durum, Abdülhamid’i selefleri döneminde kullanılmaya ve uygulanmaya başlanan simge, sembol ve merasimleri daha yoğun ve etkin bir şekilde sürdürmeye veya yenilerini hayata geçirmeye sevk etmiştir²⁰. Buna bağlı olarak, selefleriyle mukayese edildiğinde, doğum günü kutlamalarına en fazla ehemmiyet veren padişah o olmuştur.

Tebrik Töreni

Abdülhamid’in doğum günü Hicrî takvime göre her yıl 16 Şaban’da kutlanmıştır. Padişahın doğum gününden birkaç gün önce Sadaret tarafından Saraya gönderilen bir yazıyla resmî tebrik merasiminin, kutlama şenliklerinin, top atışlarının hangi gün ve nasıl yapılacağı hakkında görüş talebinde bulunuluyordu. Genel itibariyle Saray tarafından verilen cevapta kutlamaların bir önceki yıl nasıl yapıldıysa aynı şekilde yapılması ve bu durumun gazeteler vasıtasıyla halka duyurulması istenmiştir²¹. Eğer padişahın doğum günü Cuma gününe rastlarsa tebrik töreninin Cuma selamlığından önce mi sonra mı yapılacağı kararlaştırılırdı. Örneğin 1896 yılında doğum günü Cumaya rast geldiği için tebrik töreni Cuma selamlığından önce yapılmıştır²².

Abdülhamid’in kızı Ayşe Osmanoğlu, Yıldız’da tebrik merasiminin ve kutlamaların nasıl yapıldığı, hanedan ve saray mensuplarının o gün ve akşam neler yaptıklarını şu şekilde ifade etmiştir:

Cülus ve velâdet günleri babam pek erken Büyük Mabeyn-i Hümayun’a çıkar, akşama kadar gelen vükelâ, vüzera, müşirler ve ecnebi sefirlerin tebriklerini kabul ederdi. Ancak

19 Selim Deringil, İktidarın Sembolleri ve İdeoloji II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909), (çev. Gül Çağalı Güven), Doğan Kitap Yay., I. Baskı, İstanbul 2014, s. 31.

20 Deringil, *Simgeden...*, s. 53-91.

21 BOA., BEO., D: 1419, G: 106366. BOA., BEO., D: 1751, G: 131301. BOA., DH.MKT., D: 1932, G: 103. BOA., DH.MKT., D: 1017, G: 15. BOA., DH.MKT., D: 1200, G: 116. BOA., DH.MKT., D: 1995, G: 48. BOA., DH.MKT., D: 343, G: 8. BOA., İ.DH., D: 919, G: 72899. BOA., İ.DH., D: 1370, G: 49. BOA., İ.DH., D: 1469, G: 89. BOA., İ.DH., D: 1319, G: 31. BOA., İ.DH., D: 1379, G: 38. BOA., MV., D: 231, G: 293. BOA., MV., D: 258, G: 3. BOA., Y.PRK.BŞK., D: 29, G: 67. BOA., Y.PRK.BŞK., D: 63, G: 64.

22 BOA., İ.DH., D: 1331, G: 19. BOA., İ.DH., D: 1360, G: 37.

akşama doğru Harem'e gelip kendi ailesinin ve diğer sultanların tebriklerini kabul etmeye vakit bulabilirdi. Hepimiz uzun etekli güzel tuvaletlerimizi giyer, bütün nişanlarımızı takar, Büyük Salon'a gidip Padişaha arz-ı tebrikte bulunurduk. Sarayın bahçesinde, dairelerimizin önünü fener ve bayraklarla donatır, kapıların üzerine “Padişahım çok yaşa” levhalarını asardık. Aramızda, o gece için zarif eğlenceler tertip eder, birbirimizi davet eder, ziyafetler verirdik. Sarayın bütün kalfaları en güzel elbiselerini giyerler, müzik ve neşe içinde geç vakitlere kadar eğlenirdik.”²³

Otuz üç yıl boyunca tahtta oturan Abdülhamid'in, yukarıda ifade edildiği üzere, doğum günü kutlamalarının bir önceki yıl nasıl gerçekleştirildiyse o şekilde yapılmasını istenmesi zaman içerisinde kutlamaların olağan hale geldiğinin bir göstergesidir. Belirli mevkilerden öğle vakti top atışlarının yapılması; İstanbul'da evlerin ahşap olması nedeniyle yangına sebebiyet vermemek için fişek atılmasının yasaklanması; sarayların, konakların, devlet dairelerinin bayraklarla süslenerek kandiller ve fenerlerle aydınlatılması; çeşitli yerlere “Padişahım Çok Yaşa!” levhalarının asılması bu rutinin birer parçası haline gelmiştir²⁴.

Top Atışları

Padişahın doğum gününde başta payitaht İstanbul olmak üzere ülkenin dört bir tarafında top atışları yapılmıştır²⁵. Özellikle İstanbul'da hangi mevkilerden ne zaman ne kadar top atışı yapılacağı belirlenmiştir. Buna göre Tophâne-i Âmire, Bâb-ı Vâlâ-yı Seraskeriye, Beyoğlu ve Selimiye Kışla-yı Hümayunu, Dolmabahçe Karakolhanesi, Nakkaş Karakolhanesi, Karakol Sefinesi ve Bahr-i Siyah (Karadeniz) Boğazından öğle ezanı vakti yirmi bir pare top atışı yapılmıştır²⁶. Zaman içerisinde yapılan top atışlarının yapıldığı yer ve yapılan atış sayısında birtakım değişiklikler meydana gelmiştir. Abdülhamid'in saltanatının ilk zamanlarında Nakkaş Karakolhanesi, Karakol Sefinesi ve Bahr-i Siyah Boğazı top atışı yapılan mevkiler arasında yer alırken; 1902 yılındaki kutlamalarda buralardan top atışı yapılmamıştır²⁷.

Padişahın doğum günü için yapılan merasimlerde kullanılan top ve baret ile²⁸ akşam düzenlenen şehrâyinde Yıldız Sarayının ve etrafındaki bahçelerin aydınlatılması için gerekli olan fener ve sanayi-i nariyenin tedariki, nakli ve

23 Ayşe Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid*, Selçuk Yay., 3. Baskı, Ankara 1986, s. 83-84.

24 Fatmagül Demirel, “Osmanlı Padişahlarının Doğum Günü Kutlamalarına Bir Örnek”, *İlmî Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri*, S. 11 (2001), s. 68.

25 Merasimlerde yapılan top atışları hakkında bkz. Şakir Batmaz, “Osmanlı Devleti'nde Bir Merasim Kaidesi Olarak Topla Selâmlama (1800-1919)”, *Bilimname*, S. XII (2007/1), s. 187-199.

26 Zaman zaman top atışı yapılan mevkilerde değişiklik yapılmıştır. Örneğin 1882 yılında yalnızca Karakol Sefinesinden top atışı yapılırken, 1893 yılında tekrar belirlenen bütün noktalardan top atışları yapılmıştır. BOA., Y.RK.ASK., D: 897 G: 17.

27 BOA., Y.MTV., D: 263, G: 43.

28 BOA., Y.PRK.ASK., D: 223, G: 77.

Gazi

Akademik
Bakış

117

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

kurulumu Tophâne-i Âmire tarafından gerçekleştirilmiştir²⁹. 1892 yılında Yıldız Sarayının ve bahçesinin süslenmesi ve aydınlatılması için Tophâne-i Âmire marangozhanesinden ve Tüfekhâne-i Âmireden on dört zabıt ile yüz on nefer görevlendirilirken; 1895 yılındaki kutlamalarda kullanılan fenerlerin Yıldız'a nakli için ihtiyaç duyulan üç yüz hamal, Hamallar Kethüdalığı tarafından görevlendirilmiştir³⁰.

Top atışları esnasında zaman zaman istenmeyen kazalar meydana gelmiştir. 1893 yılında padişahın doğum günü münasebetiyle Maraş Kalesinde top atışı yapılırken Mustafa isimli bir asker ellerinden ağır şekilde yaralanmıştır. El ve parmaklarını kaybeden askere belediye tarafından maaş bağlanmıştır³¹. Aynı şekilde Ordu'da padişahın doğum günü nedeniyle top atışları yapılırken barutun ateş almasıyla yaralanan ve bir müddet sonra vefat eden Topçu Kara Osman'ın geride bıraktığı muhtaç durumdaki karısı, kızı ve oğlu için aylık kırk kuruş maaş bağlanmıştır³².

Fişek Atışları ve İstanbul'da Fişek Atışlarının Yasaklanması

Basit birtakım tedbirsizliklerin neticesinde küçük bir kıvılcımla başlayan İstanbul'un meşhur yangınları, kısa süre içerisinde koca mahalleleri küle çevirmiştir. Evleri, konakları, sarayları ahşaptan imar edilen İstanbul'da sık aralıklarla meydana gelen bu yangınlar, günlerce sürmüş insanları evsiz ve barksız bırakmış, yaralanmalara ve ölümlere sebebiyet vermiştir. Yaşadığı hadiselerin etkisiyle birtakım vehimlere sahip olan Abdülhamid'in en büyük korkularından biri yangındır. Şehzadeliği sırasında kızı Ulviye Sultanın oynadığı bir kibritle saçlarını ve elbisesini tutuşturup alevler içerisinde kalarak ağır şekilde yaralanması ve bir müddet sonra vefat etmesi; kendisinin de bir yangın tehlikesi geçirmiş olması bu vehminin gelişmesinde etkili olmuştur³³. Padişahın doğum gününün kutlandığı akşam düzenlenen şehrâyinde fener ve kandillerle yapılan süslemelerle birlikte ışık ve ateş oyunlarının da yapılmış olduğunu görmekteyiz. Bu çerçevede kullanılan ve sanayi-i nariye olarak ifade edilen fişek, Tophâne-i Âmire tarafından Kırkağaç Fişekhanesinde üretilmiştir³⁴. Abdülhamid döneminde yapılan kutlamalarda İstanbul'daki evlerin genellikle ahşap olması nedeniyle bir yangına ve halkın mağduriyetine sebebiyet vermemek düşüncesiyle fişek atılması yasaklanmıştır. Bu gerekçeyle 1898 yılında yapılan kutlamalarda da fişek atılması yasaklanırken³⁵; Yıldız Sarayı civarında sarf edilecek fişeklerin 67.900 kuruş olan tutarının "talebe-i uluma" ihsanına karar verilmiştir³⁶.

29 BOA., Y.PRK.ASK., D: 103, G: 48.

30 BOA., Y.PRK.ASK., D: 103, G: 38.

31 BOA., DH.MKT., D: 2, G: 39.

32 BOA., DH.MKT., D: 1941, G: 103. BOA., DH.MKT., D: 1994, G: 44.

33 Abdurrahman Kılıç, "Padişah Gelmez Yangın Sönmez", *Yangın ve Güvenlik*, S. 161 (2013), s. 2-3.

34 BOA., Y.PRK.ASK., D: 103, G: 43.

35 BOA., İ.DH., D: 1352, G: 13.

36 BOA., İ.HUS., D: 71, G: 27. BOA., BEO., D: 1250, G: 93686. BOA., BEO., D: 1250, G: 93699.

Abdülhamid, ilerleyen tarihlerde bu konudaki hassasiyetini sürdürmüştür. Doğum günü kutlamalarında fişek atılmamasıyla yapılacak tasarruf neticesinde elde edilecek paranın bazı hayır işlerine kullanılmasını sağlamıştır. Bu yolla elde edilen para, Rumeli’de bulunan askerler için Hedaya-yı Şitaiyye Askeri Komisyonuna³⁷, vakıf geliri olmadığı için bakım ve onarımı yapılamayan mescitlerin, tekkelerin, medreselerin ve diğer hayır kurumlarına harcanması için Hazine-i Evkaf-ı Hümâyûna³⁸ ve Darülaceze³⁹ aktarılmıştır.

Her ne kadar kutlamalar esnasında İstanbul’da fişek atılması yasaklanmışsa da taşrada devam etmiştir. 1893 yılında Sivas’ın Yıldızeli kazasının Yenihan kasabasında padişahın doğum günü kutlanırken atılan fişeklerden birinin isabet ettiği bir ev yanmıştır. Belediye, ev sahibi Hasan Efendi’ye yanan evine karşılık olarak üç yüz elli kuruş ödemiştir⁴⁰.

İstanbul’da ve Taşrada Yapılan Kutlamalar

Padişahın doğum günü yaklaşırken merkezden vilayetlere gönderilen yazılarda doğum gününün hangi gün kutlanacağı ifade edildikten sonra özellikle iki husus üzerinde durulmuştur. Bunlardan birincisi gündüz yapılan kutlamalarda “vakit zuhur ettiğinde” yani öğle vaktine girildiğinde top atışları yapılması, ikincisi ise devlet dairelerinin kandillerle süslenerek şenlikler yapılması olmuştur. Halkın evlerini kandillerle süslemesi ise tercihlerine bırakılmıştır⁴¹.

Doğum günü kutlamaları çerçevesinde yapılan en önemli hazırlıkların başında şehirlerdeki devlet dairelerinin, sarayların, konakların ve evlerin süslenmesi olmuştur. Öyle ki şehriayinden sonraki gün yayınlanan gazetelerde sayfalarca semt semt hangi devlet binalarının, sahiplerinin isimleri belirtilerek hangi konakların, yalıların ve evlerin fenerlerle kandillerle süslenildiği haberlerine yer verilmiştir⁴². İstanbul’da Yıldız Sarayının fenerler ve kandillerle süslenmesi ve aydınlatılması Tophâne-i Âmire tarafından yapılmıştır. Padişahın yakınlarına ait yalıların ve konakların süslenmesi ve aydınlatılması için kullanılan fener ve sanayi-i nariye bedeli karşılığında Tophâne-i Âmireden tedarik edilmiştir. Padişahın çok yakınındaki Zekiye ve Nazime Sultan başta olmak üzere Muhacirin Komisyonu Başkanı, Mahmud Tahir Paşa, Ferik Süleyman Paşa, Mahmud Sırrı Paşa yalı ve konaklarını süslemek için gerekli malzemeyi bedeli mukabilinde satın almışlardır⁴³. İstanbul’da başta Babıâli olmak üzere

37 BOA., İ.DH., D: 1415, G: 27. BOA., BEO., D: 2211, G: 165783. BOA., DH.MKT., D: 790, G: 16. BOA., BEO., D: 2212, G: 165836.

38 BOA., BEO., D: 2436, G: 182652. BOA., DH.MKT., D: 885, G: 5.

39 BOA., BEO., D: 2920, G: 218934.

40 BOA., DH.MKT., D: 1809, G: 85.

41 BOA., DH.MKT, D: 1616, G: 73. BOA., DH.MKT, D: 1822, G: 37. “Dahiliye”, Tercüman-ı Hakikat, Nu: 340, 16 Şaban 1296 (4 Ağustos 1879), s. 1. “Velâdet-i Hümâyûn”, Tercüman-ı Hakikat, Nu: 2377, 15 Şaban 1303 (20 Mayıs 1886), s. 1.

42 “Şehriayin-i Behçet-i Karinin Tafsilatı”, Sabah, Nu: 3271, 17 Şaban 1316 (31 Aralık 1898), s. 1-4.

43 BOA., Y.MTV., D: 60, G: 29.

re tüm resmi daireler aydınlatılmaktaydı. Öyle ki 1895 yılındaki doğum günü kutlamalarında havagaziyle yapılan aydınlatma nedeniyle Dersaadet Şirket-i Tenviriyeye'sine yüz elli kuruş ödeme yapılmıştır⁴⁴.

İstanbul'da özellikle Beyoğlu ve Boğaziçi taraflarında şenlikler düzenlenmiştir. Toplumun tüm kesimlerinin katıldığı bu şenliklerle halk, padişaha olan bağlılıklarını ve şükranlarını ifade etmiş oluyordu⁴⁵. Kutlamalara Padişahın sadık tebaasının yanı sıra yabancı ülkelerin konsolosları ve vatandaşları da katılmışlardır⁴⁶. Beyoğlu'nda yerli esnaflar, dükkânlarını Osmanlı bayraklarıyla donatırken; yabancı esnaflar ise Osmanlı bayraklarının yanına vatandaşı oldukları ülkelerin bayraklarını asarak işyerlerini süslemişlerdir⁴⁷. Yerli ve yabancıların sevinç ve mutluluklarını göstermek için adeta yarışarak süsledikleri Beyoğlu sokakları fener ve kandillerle ateşler içinde kalırken dillerde "Yaşasın Sultan Abdülhamid Han Gazi!" sözcükleri vardı⁴⁸.

Velâdet-i Hümâyûn günleri imparatorluk topraklarında yaşayan "milyonlarca milel ve akvam-ı necibe-i Osmaniyenin" padişaha ve onun şahsında devlete olan sadakatlerini "ihya" etmeleri için bir fırsat olarak değerlendirilmiştir. Kutlamalar, gündüz hükümet konağında askerî ve mülkî erkân, ulema, şehrin ileri gelenleri, din adamları ve yabancı devlet konsoloslarının resmî kıyafetleriyle katıldıkları tebrik merasimiyle başlardı. Bu sırada çoğu zaman öğrenciler, askerler ve kalabalık bir halk kitlesi de hazır bulunurdu. Piyade, süvari ve topçu birliklerinin katıldıkları bu törenlerde saygı duruşuyla beraber padişah için her zaman olduğu gibi uzun bir saltanat, ömür ile afiyet ve ikbal temennisinde bulunulan dualar yapılmıştır. Bando tarafından bir yandan "selam havası" çalınırken bir yandan da üç defa "Padişahım Çok Yaşa!" şeklinde alkış tutulurdu. Bir dua olarak nitelendirilen bu alkışın arkasından yirmi bir pare top atışı yapılır ve tebrikler kabul edilirdi. Burada padişaha uzun ömür, şan ve şevket temennisinde bulunulup oldukça "beliğ" konuşmalar yapıldıktan sonra merasim sona ererdi. Gece ise tüm devlet daireleri kandillerle süslenir ve fişekler atılarak şehriyin düzenlenir ve mülkî erkâna yemek verilir⁴⁹.

Örneğin 1898 yılının Ocak ayında⁵⁰ Cidde'de düzenlenen kutlamalar çerçevesinde akşam hükümet konağında seksen kişilik bir yemek verilmiş, bando tarafından Hamidiye Marşı çalınmış, havai fişekler atılmış ve gece yarısına değin şehriyin devam etmiştir⁵¹. Verilen bu şatafatlı balo ve ziyafetlerin yanı sıra

44 BOA., BEO., D: 751, G: 56299.

45 BOA., Y.A.HUS., D: 203, G: 24.

46 BOA., Y.A.HUS., D: 525, G: 17.

47 BOA., BEO., D: 1596, G: 119658.

48 "Velâdet-i Hümâyûn", Tercüman-ı Hakikat, Nu: 2378, 16 Şaban 1303 (21 Mayıs 1886), s. 1.

49 BOA., DH.MKT., D: 795, G: 34. BOA., DH.MKT, D: 1025, G: 36.

50 1898 yılında Hicrî takvimden dolayı iki doğum günü kutlaması yapılmıştır. Bunlardan ilki senenin başında 9 Ocak'ta (16 Şaban 1315), diğeri ise yıl sonunda 31 Aralık'ta (16 Şaban 1316) yapılmıştır.

51 BOA., Y.PRK.UM., D: 40, G: 104.

Görüş

bazı devlet memurları da ziyafetler vermişlerdir. Bunlardan biri İstanbul İkinci Daire-i Belediyesinde başçavuş olarak görev yapan Osman olmuştur. 1900 yılındaki Padişahın doğum günü kutlamaları nedeniyle Fatih semtinin kandil ve fenerlerle süslenmesi için görevlendirilen Başçavuş Osman, kendisinden daha büyük memurlar tarafından yapılması beklenirken, yanındaki çavuş ve arkadaşlarına “kendi kesesinden” ziyafet vermiştir. Başçavuş Osman’ın bu davranışı takdir edilerek Yıldız’a bildirilmiştir⁵².

Valilikler, merkeze göndermiş oldukları telgraflar vasıtasıyla kutlamalar çerçevesinde yapmış oldukları etkinlikler hakkında bilgi vermişlerdir. Zaman zaman yaşanan bazı aksiliklerden dolayı telgrafların merkeze geç ulaşması tepkiyle karşılanmıştır. 1904 yılında Suriye ve Medine-i Münevvere’den çekilen telgrafların İstanbul’a geç ulaşması üzerine Dâhiliye Nezareti, Posta Telgraf Nezareti’nden böyle önemli konuları içeren telgrafların gecikmeye uğramasının asla kabul edilemeyeceğini belirterek eğer problem hatlardan kaynaklanıyorsa hemen tamir edilmesini yok eğer memurların dikkatsizliğinden kaynaklanıyorsa haklarında gerekenin yapılmasını istemiştir⁵³.

İmparatorluğun büyük kentlerinden biri olan Selanik’te 1893 yılında yapılan kutlamalar diğer yerlerde yapılanlardan çok da farklı değildir. Ancak, somut bir örnek olması açısından Valilik tarafından merkeze gönderilen telgrafta özetle şu bilgilere yer verildiğini ifade etmemiz gerekir. Başta hükümet konağı olmak üzere, kale, askerî ve mülkî binalar, limanda demirlemiş bulunan askerî ve ticarî gemiler, halkın önde gelenlerinin evleri ve dükkânları bayraklarla donatılmıştır. Askerî ve mülkî erkân ile memurlar, ulema, din adamları, halkın ileri gelenleri ve konsololar resmi kıyafetleri içerisinde göğüslerini süsleyen nişanlarıyla geldikleri hükümet konağında Valiye tebriklerini sunmuşlardır. Burada Hamidiye Sanayi Mektebi ile askerî bandonun çaldığı marşlar, yapılan dua ve üç defa tekrar edilen “Padişahım Çok Yaşa!” alkışından sonra yirmi bir pare top atışıyla gündüz yapılan merasim sonlandırılmıştır. Akşam ise aynı şekilde resmi binalar, evler, dükkânlar, konsolosluklar kandillerle süslenmiş ve Selanik’in ana caddesine yer yer taklar kurulmuştur. Hem askerî dairenin önünde hem de cadde üzerinde fişeklerle çeşitli ışık ve ateş gösterileri yapılmıştır⁵⁴.

Kutlamalar yalnızca meydanlarda ve hükümet dairelerinde yapılmamıştır. Hem Müslim hem de gayrimüslim mekteplerinde padişahın doğum günü münasebetiyle çeşitli etkinlikler düzenlenmiş ve bu etkinliklerde konuşmalar yapılmıştır. Meydanlarda ve okullarda yapılan konuşmaların ortak özelliği övgü dolu ifadelerle padişaha olan sadakatin ifade edilerek; ülkenin gelişmesi ve büyümesi için yapmış olduğu faaliyetler için duyulan şükran ve minnet duygularının belirtilmesi ve nihayet padişah için iyi temennilerde bulunulmuş olmasıdır.

52 BOA., Y.PRK.SGE., D: 9, G: 9.

53 BOA., DH.MKT., D: 909, G: 54.

54 BOA., Y.PRK.UM., D: 26, G: 62.

1894 yılında Kumkapı Rum Mekteplerinin Padişahın doğum günü için okulda yaptıkları tören ve burada okulun yönetim kurulu üyelerinden Mekteb-i Hukuk mezunu Samuel Efendi tarafından yapılan konuşma oldukça dikkat çekicidir. Öğrencilerin törene katılması ve padişaha karşı şükran vazifelerini yerine getirmelerini sağlamak için okul o gün tatil edilmiştir. Yapılan tören ile çocukların yaşlarına bağlı olarak duydukları şükran ve sadakat hissini artırılması ve bunun gönüllerine işlenmesi amaçlanmıştır. Osmanlılar için padişahlarının doğum günlerinin ehemmiyetli ve kıymetli olduğunu ifade ederek konuşmasına başlayan Samuel, "Osmanlı" olarak anılmanın padişahın sadık tebaasını müşerref ve mağrur ettiğini belirterek; elli üçüncü sene-i devriyesini kutladıkları o günün kendileri için feyiz, bereket ve selamet kaynağı olduğunu ifade etmiştir. Konuşmada Abdülhamid'in bütün zorluklara ve engellemelere rağmen Osmanlıları medeniyet âleminde mümtaz bir mevkie taşıdığı, halkın maddî ve manevî gelişimini temin ettiği, millî serveti artırdığı, ticarî faaliyetlerin artırılmasına yönelik tedbirler aldığı, ziraatın gelişmesini sağladığı ve bunun için okullar açtığı, demiryolları ve geçitler inşa ederek ülkeyi imar ettiği, bilimin, eğitimin ve sanayinin yaygınlaşması için çeşitli derecelerde okullar açtığı, adaleti tesis edip asayiş ve emniyeti temin etmeye çalıştığı, fakirlere ve düşkünlere yardım ettiği ifade edilmiştir. Bütün bunlardan dolayı padişaha karşı şükran vazifelerini yerine getirmek isteseler de bunun en küçük bir miktarını dahi yapmış olamayacaklarını ifade eden Samuel, Osmanlıların sevgili padişahlarının hayatı, can ve şevketi uğrunda her an ve zaman canlarını fedaya hazır olduklarını dile getirmekten de geri durmamıştır⁵⁵.

Aynı şekilde 1895 yılında Üsküdar Yenimahallede bulunan Rum kilisesinde toplanan Rum cemaati, Baş Papas Nikomidos Efendi tarafından padişah için uzun bir ömür ve iclâl temennisinde bulunan duaya iştirak etmiştir. Bu duadan sonra ellerine kilisede bulunan haçları alan cemaat, Bağlarbaşı'nda bulunan Rum İnas Mektebinin önüne giderek burada da Türkçe olarak aynı duayı yapmışlardır⁵⁶.

Kutlamalar medreselerde de yapılmıştır. Bu çerçevede 1898 yılında Ayaşofya medresesinde önce mevlid-i şerif okunmuş, hafızlar tarafından Kur'an-ı Kerim hatmedilmiş ve sonunda padişah için hayır duada bulunulmuştur⁵⁷.

İmparatorluğun dört bir tarafında görev yapan askerî ve mülkî erkân Mabeyn-i Hümayûna çektikleri telgraflarla Padişaha sadakatlerini ifade edip iyi temennilerde bulunarak padişaha tebriklerini sunmuşlardır⁵⁸. Başta Mekte Emiri, Mısır Hıdivi, Bulgaristan Prensi, Sisam Beyi, valiler ve mutasarrıflar olmak üzere taşrada görev yapan bütün rical telgraf gönderiyordu. Devlet erkânının yanı sıra Süryani-i Kadim Patriği, Rum Milleti Patrik Vekili, Keldani

55 BOA., Y.PRK.MF., D: 3, G: 17.

56 BOA., Y.PRK.ASK., D: 103, G: 21.

57 *Sabah*, Nu: 3271, 17 Şaban 1316 (31 Aralık 1898), s. 1.

58 BOA., Y.PRK.ASK., D: 140, G: 47. BOA, Y.EE.KP., D: 17, G: 1657.

Patrik Vekili ile Protestan Milleti Vekili de göndermiş oldukları ayrı ayrı mesajlarla Padişahı tebrik etmişlerdir⁵⁹. Gayrimüslim din adamlarının kutlamaları Mabeyne gönderdikleri bir telgraf metninden ibaret kalmıyordu. Rum ve Ermeni Patrikhane kiliselerinde, Bulgar Eksarhhanesi kilisesinde ve Musevi sinagogunda padişah için uzun ömür ve iyi bir talih temenni eden dualar yapılmıştır⁶⁰.

Yurt Dışında Yapılan Kutlamalar

Osmanlı Devleti'nin yurt dışında bulunan sefaretlerinde resmîkabuller gerçekleştirilerek padişahın doğum günü kutlanmıştır. Yurtdışı temsilciliklerde yapılan bu kutlamalar esnasında şehbenderliğe ait büyük bir salon çiçek ve bayraklarla süslenirken gelenlere ikram edilmek üzere yiyecek ve içecekler hazırlanırdı. Yapılan hazırlıklardan sonra ilk olarak orada bulunan Müslümanların tebrikleri kabul edilir ve dua yapılırdı. Osmanlı vatandaşlarının ve Müslümanların ilgisi o kadar fazladır ki yaşanan yoğunluktan dolayı programın aksamaması için ertesi gün gelmelerinin istendiği zamanlar olmuştur. Müslümanlar tarafından yapılan tebrikten sonra orada bulunan yabancı devletlerin konsolosları şehbenderliğe gelerek onlar da tebriklerini ifade eder hatta bunu davetlilere hitap ederek gerçekleştirirlerdi. Yapılan bu kutlamalar yabancı basının dikkatinden kaçmamış hem yapılan etkinlikler hem de Abdülhamid haber ve makalelere konu olmuştur⁶¹.

Padişahın doğum gününde diğer ülke hükümdarları ve hanedan mensupları, bir yandan padişaha kutlama mesajları gönderirken bir yandan da ülkelerinde bulunan Osmanlı Büyükelçiliklerinde düzenlenen kutlamalara temsilcilerini göndererek tebriklerini ve iyi temennilerini ifade etmişlerdir⁶². Örneğin II. Meşrutiyetin ilanından sonra Eylül 1908 yılında yapılan kutlamalar esnasında İngiltere Kralı Edward, Teşrifat Nazırını Londra'da bulunan sefaret-haneye göndererek tebriklerinin Padişaha iletilmesini istemiştir⁶³. Aynı yıl Almanya Veliht Prensi Wilhelm, Yıldız'a gönderdiği tebrik telgrafında padişahı en samimi duygularıyla tebrik ettikten sonra yakında İstanbul'a gelerek bizzat padişaha saygılarını sunmayı arzu ettiğini ifade etmiştir⁶⁴. Alman İmparatoru, İngiltere Kraliçesi, İtalya Kralı, İran Şahı ve Sırbistan Kralı tarafından gönderilen tebrik telgraflarına teşekkür yazıları kaleme alınarak cevap verilmiştir⁶⁵.

59 BOA., Y.PRK.AZN., D: 22, G: 48.

60 “Tebrikât”, *Sabah*, Nu: 2921, 16 Şaban 1315 (9 Ocak 1898), s. 1. “Dahiliye”, *Sabah*, Nu: 1626, 15 Şaban 1311 (21 Şubat 1894), s. 1.

61 BOA., Y.A.HUS., D: 424, G: 22. Bükreş'te bulunan sefarethanede yapılan kutlama, Romanya kralının ve burada eğitim gören Osmanlı vatandaşı öğrencilerin tebrikleri hakkında bkz. BOA., Y.PRK.HR., D: 18, G: 79. Tercüman-ı Hakikat, Nu: 6352-1152, 17 Şaban 1316 (31 Aralık 1898), s. 1-2.

62 İngiltere kralı Edward tarafından gönderilen telgraf için bkz. BOA., Y.PRK.NHM., D: 9, G: 55.

63 BOA., Y.A.HUS., D: 525, G: 17.

64 BOA., Y.PRK.NHM., D: 10, G: 75.

65 BOA., Y.PRK.MC., D: 7, G: 52.

Gazi

Akademik
Bakış

123

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

Abdülhamid döneminde hem yabancı ülkelerde hem de artık fiili olarak Osmanlı yönetiminden çıkmış bulunan yerlerde bulunan temsilciliklerde padişahın doğum günü münasebetiyle çeşitli kutlama etkinliklerinin düzenlenmesine özen gösterilmiş ve bu doğrultuda hiçbir masraftan kaçınılmamıştır. 1878 Berlin Antlaşmasıyla muhtar bir Prenslik haline gelen Bulgaristan'da cülus yıl dönümü ve doğum günü kutlamaları için Bulgaristan Komiserliğine her sene her iki kutlama için ayrı ayrı yirmi bin kuruş gönderilirken; 1903 yılının Kasım ayında alınan bir kararla doğum günü kutlamaları için her yıl gönderilen yirmi bin kuruşa ek olarak yüz lira daha gönderilmesine karar verilmiştir⁶⁶. 1882 yılında İngilizler tarafından işgal edilen Mısır'da da 30 Aralık 1898'de Hıdiv Abbas Hilmi Paşa ile Komiser Ahmet Muhtar Paşa, padişahın doğum günü vesilesiyle resmi bir kabul gerçekleştirmiş arkasından da büyük bir ziyafet vermişlerdir⁶⁷. Bunun bir başka örneği Kıbrıs'tır. Kıbrıs'ta her yıl Niyâbet-i Şeriye tarafından Padişahın cülus yıl dönümü ve doğum günü için resmî kabul ve şehrâyin düzenlenmiştir. Bütün bu faaliyetlerin masraflarının karşılanması için her yıl üç bin dört yüz kuruş Bank-ı Osmanî vasıtasıyla Kıbrıs'a gönderilmiştir⁶⁸. 1898 yılında Roma Sefareti tarafından yapılan kutlamaların padişahın ve hükümetinin şanına yakışır bir şekilde yapılabilmesi için Roma Sefareti adına yüz liralık bir kredinin açılması istenirken⁶⁹; 1899 yılında Paris Sefareti, padişahın doğum günü kutlamaları dolayısıyla yaklaşık bin franklık aydınlatma harcaması yapmaktan kaçınmamıştır⁷⁰.

1895 yılında Yunanistan'ın başkenti Atina'da bulunan Osmanlı sefareti tarafından gerçekleştirilen kutlamalar çerçevesinde tertip edilen balo; organizasyonu, katılımcıları, ikramları ve yapılan danslarla oldukça dikkat çekmiştir. Baloya Yunanistan Veliâht Prensî Konstantin ve eşi Sofya, Prens George, Prens Nikola ile o günlerde Atina'da bulunan Alman Şansölyesi Prens Hohenlohe ve eşi, Atina'daki yabancı devlet temsilcileri, mülkî ve askerî erkânının önde gelenleri ile aileleri katılmışlardır. Yaklaşık iki yüz davetlinin katıldığı baloda misafirlere yapılan yiyecek ve içecek ikramları çok beğenilmiş; başta Konstantin ve eşi olmak üzere diğer tüm davetliler, yapılan danslara katılmaktan kendilerini alamamışlardır. Veliâht Prens Konstantin'in sabah saat dörtte ayrıldığı balo, son olarak yapılan kotilyon dansıyla saat beşte davetlilerin sefarethaneden ayrılmasıyla sona ermiştir. Yapılan danslarda Atina Sefiri Şakir Paşa Prens Sofya ile dans etmiştir⁷¹.

1894 yılında Amerika'da Osmanlı vatandaşları tarafından padişahın doğum gününü kutlamak amacıyla ilk kez bir "nümayiş-i sadakat" gerçekleştiril-

66 BOA., İ.MTZ (04), D: 25, G: 15.

67 "Havadis-i Dahiliye", Tercüman-ı Hakikat, Nu: 6352-1152, 16 Şaban 1316 (30 Aralık 1898).

68 BOA., KB.MAA.FE., D: 6, G: 46. BOA., DH.MKT., D: 1290, G: 64.

69 BOA., İ.HUS., D: 71, G: 7.

70 BOA., BEO., D: 1253, G: 93906.

71 BOA., Y.PRK.A., D: 10, G: 2. Yapılan balonun masraflarının karşılanması için ihtiyaç duyulan yüz elli lira Hariciye Nezareti bütçesinden karşılanmıştır. BOA., BEO., D: 568, G: 41593.

rilmiştir⁷². II. Abdülhamid'in doğum günü münasebetiyle New York'ta Marunî Hristiyanlar ve Suriyeliler, Marunîlere ait bir kilisede bir araya gelmişlerdir. Burada dini bir ayin gerçekleştirildikten sonra dua edilerek; kilisenin hemen bitişiğindeki bir salona geçilmiştir. Burada padişaha olan sevgi, sadakat ve şükran ifadelerini içeren Fransızca ve Arapça kaleme alınan iki farklı tebrik metni okunmuştur. Söz konusu yazılarda o günün Osmanlılar için bir bayram olduğu İstanbul'da Halep'te Şam'da Trablus'ta İzmir'de ve Osmanlı Devleti'nin hüküm sürdüğü tüm şehir ve kasabalarda Osmanlı hanedanının sadık bir tebaası olmakla iftihar eden tüm Osmanlıların tam bir arzu ve neşe içerisinde padişaha tebriklerini sundukları ifade edilmiştir. Yazılarda padişahın memleketin imarı ve kalkınması için neler yaptığı üzerinde de durulmuş ve yaptıklarından dolayı teşekkürlerini sunmuşlardır. Tebrik metinlerinin okunmasının ardından katılımcılar tarafından toplanma amaçlarına uygun bir şekilde “Padişahım Çok Yaşa!” şeklinde alkış tutulmuştur⁷³. İstanbul'da Ermeni Patrikhanesinde Padişahın doğum günü için özel ayin düzenlenirken Amerika'da yapılan bu şenliklere Osmanlı vatandaşı Ermeniler katılmamışlardır⁷⁴.

1894 yılında Tahran Sefaretinde yapılan kutlamalar, organizasyon şekli ve bir ilk olması açısından önemli bir yere sahiptir. Padişahın doğum gününün kutlandığı 22 Şubat sabahı sefarethanede askerî bando tarafından verilen konser eşliğinde resmî kıyafetleri içerisindeki sefarethane heyeti, İran şahının oğullarının ve devlet ileri gelenlerinin tebriklerini kabul etmişlerdir. Devlet erkânının tebriklerinin kabulünden sonra Tahran'da oturan çeşitli dinlere mensup yirmi kadar padişahın sadık tebaası da tebriklerini sunmuşlardır. Gayet belîğ bir dua tilavetinden sonra bando tarafından Hamidiye Marşı çalınırken “Padişahım Çok Yaşa!” şeklinde alkış tutulmuştur. Aynı günün akşamı sefarethanede Şahın oğulları ve İran'ın ileri gelenlerinden oluşan yirmi altı kişilik bir davetli grubuna yemek verilmiştir. O günlerde Tahran'a yapılan gazhaneden istifade edilerek sefarethane binasının dört bir yanı iki bin yüz hava gazı lambasıyla donatılmış; sefarethanedeki bütün ağaçlar da rengârenk cam fenerleriyle süslenerek aydınlatılmıştır. Gece yarısından sonraki saatlere kadar ateş ve ışık gösterileri yapılmıştır. Havanın müsait olmasından istifade eden halk, sefarethanenin önünden geçen caddeyi doldurmuşlardır. Yalnızca halk değil yabancı ülkelerin konsolosları, onların aileleri, şehrin ileri gelenleri şehriyini izlemek için sefarethaneye gelmişlerdir. Burada bulunanlara izzet ve ikramlarda bulunulmuş, fakir ve miskinlerin karınları doyurulmuştur. Tahran ilk kez böyle bir şenliğe şahit olmuştur. Hatta şenlikten haberdar olan Şah, bundan sonra yapılacak şehriyinlerde kendi sarayının da hava gazı ile aydınlatılmasını emretmiştir⁷⁵.

72 BOA., Y.PRK.EŞA., D: 19, G: 28.

73 BOA., Y.A.HUS., D: 292, G: 121.

74 Demirel, *a.g.m.*, s. 72.

75 BOA., Y.PRK.EŞA., D: 19, G: 31. Marş-ı Sultânî, Abdülhamid Marşı gibi isimlerle de anılan

Yine Tahran'da 1908 yılında yapılan kutlamalar oldukça dikkat çekicidir. Burada dikkat çekici olan kutlamaların şekli ziyade katılımcılar ve katılma nedenleridir. Tahran sefaretinde yapılan törene Şah'ın başmabeyincisi, şahın oğulları, vekiller, vezirler ve âlimlerin yanı sıra Tahran'da görev yapan sefirler, İran ve Hindistan Ermenilerinin ruhani lideri Mirza Efendi ve diğer milletlerin önde gelenleri katılmışlardır. Gündüz yapılan bu tebrik merasimi akşam da devam etmiştir. Akşam yapılan törenler esnasında padişahın sadık tebası tarafından "Padişahım Çok Yaşa!" duası defalarca tekrar edilmiştir. Tahran'daki kutlamaların en dikkat çekici katılımcıları Ermeniler olmuştur. O güne değin yapılan kutlamalara pek fazla iştirak etmeyen Ermeniler, bu kez büyük bir heves içerisinde katılmışlardır. Bunun arkasındaki neden, Padişahın "ihسان buyurdıkları" iradeyle Kanun-i Esas'ın tekrar yürürlüğe sokularak ikinci kez Meşrutiyet rejimine geçilmesi ve af-ı umumi ilan edilmiş olmasıdır⁷⁶.

Devletlerarası münasebetlerde hükümdarların tahta çıkış yıldönümlerinin, yaş günlerinin ve isim günlerinin kutlanmasına oldukça itina gösterilmiştir. Söz konusu kutlamalar sadece devlet liderleri arasında gerçekleşmiyor konsolosların ve yerel hükümetlerin tebrik amacıyla birbirlerini ziyaret etmeleri de gerekiyordu. Bu ziyaretlerin aksatılması veya bir takım protokol kurallarının göz ardı edilmesi zaman zaman gerginliklerin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Örneğin 1905 yılında Cidde'de görev yapan Rus konsolos vekili, II. Abdülhamid'in tahta çıkış yıl dönümü ve doğum günü münasebetiyle yapılan kutlamalara rahatsızlığı gerekçesiyle katılmayarak konsoloslukta görevli bir kâtipi göndermiştir. Aynı konsolos, Rus Çarının isim günü nedeniyle kendisini ziyarete gelen Cidde Kaymakamı ve beraberindeki heyeti, Cidde kalesine sancak çekilmiş olmasına rağmen askerî kışlaya sancak çekilmediği gerekçesiyle kabul etmemiştir. Hiç beklenmeyen bu hareket, çok büyük bir şaşkınlığa ve rahatsızlığa sebebiyet vermiştir⁷⁷. Buna benzer bir durum 1897 Osmanlı-Yunan Harbi sonrası Bulgaristan'ın başkenti Sofya'da yaşanmıştır. Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında barış antlaşması imzalanmış olmasına rağmen Yunanistan'ın Sofya'da bulunan konsolos, 10 Ocak 1898 tarihinde Padişahın doğum günü için Bulgaristan Komiserliği tarafından yapılan kutlamaya katılmamıştır. Bulgaristan Komiseri Abdulhalik Nasuhi'nin dikkatinden kaçmayan ve konsolosun münasebetsizliği olarak nitelendirilen bu durum karşısında misillemede bulunulmasına karar verilerek; 5 Mayıs'ta Yunan Kralı için konsoloslukta düzenlenecek olan törene katılmama kararı almıştır⁷⁸.

Yesârîzâde Necib Ahmed Paşa'nın besteleyip C. Guatelli'nin düzenlediği Hamidiye Marşı, Abdülhamid döneminde resmî devlet marşı olarak kullanılmıştır. Nuri Özcan, "Sultan II. Abdülhamid ve Hamidiye Marşı", *Devr-i Hamid Sultan II Abdülhamid*, C. 4, (haz. M. Metin Hülagü vd.), Erciyes Üniversitesi Yay., Kayseri 2011, s. 221-227.

76 BOA., Y.A.HUS., D: 525, G: 84.

77 BOA., BEO., D: 2727, G: 204489.

78 BOA., A.MTZ(04), D: 55, G: 8.

Padişah için yapılan doğum günü kutlamaları ve bunlara geniş katılımın olması bir propaganda aracı olarak da kullanılmıştır. Bu dönemde Abdülhamid'e karşı artan muhalefet dolayısıyla Avrupa basınında halkın padişaha olan sadakati ve bağlılığı tartışılmaktadır. İmparatorluğun farklı yerlerinde yapılan törenler ve şenliklere halkın ilgi göstermesi, yabancıların Yıldız'a giderek padişaha tebriklerini sunmaları ve bunun büyük Fransız gazetesi *Liberté*'de yer alması iddiaların asılsız olduğunun bir göstergesi olarak nitelendirilmiştir⁷⁹. Yine Fransız gazetelerinde Abdülhamid'in doğum günü vesilesiyle Paris'te bulunan Osmanlı vatandaşlarının bir şehri düzenledikleri haberi yer almıştır. Haberden de öte II. Abdülhamid'in ülkesini nasıl yönettiği ve ülkenin kalkınması için ne gibi yatırımlar yaptığı övgü dolu ifadelerle makalelere konu olmuştur. 13 Şubat 1895 tarihli *Le Point*(?) gazetesinde yayınlanan bir makalede Abdülhamid'in hem doğuda hem de batıda tanınan bir hükümdar olduğu, faziletlerinin Avrupalı devlet adamları tarafından takdir edildiği ve bu kadar övgünün arkasındaki en büyük sebebin farklı din ve mezheplere mensup tebaasına eşit davranması olduğu ifade edilmiştir. Müslim ve gayrimüslim din adamlarına göstermiş olduğu saygının bir tezahürü olarak milyonlarca sadık tebaasının onun uzun süre saltanatta kalması temennisinde bulunduğu da makalede yer almıştır. Aynı makalede ekonomi, askeri, eğitim, bayındırlık, ulaşım ve sosyal hayat alanlarında neler yaptığı müşahhas örneklerle ifade edilmiştir⁸⁰. Hem iç politikada hem de dış politikada oldukça sıkıntılı bir süreçten geçen Abdülhamid çok sert ifadelerle eleştirilirken doğum günü münasebetiyle bir Fransız gazetesinde yayınlanan makalede şahsiyeti ile ülkesi ve milleti için yaptıklarıyla methedilmesi oldukça dikkat çekicidir.

Bu duruma açıklık getiren yine bir gazete ve gazetenin imtiyaz sahibinin padişah ve hükümetle olan ilişkileridir. 1892 yılında Paris'te yayınlanan *Orient* isimli gazetenin imtiyaz sahibi Nikoladis, padişahın doğum günü dolayısıyla bir ziyafet vermek ve konser düzenlemek istemiştir. Bunun için de kendisine verilen tahsisatın dört aylığının bir defada verilmesini istemiştir. Ancak resmi bir sıfatı bulunmadığı için böyle bir ziyafet tertip etmesi ve ziyafet esnasında konuşma yapmasının uygun olmayacağına karar verilerek bu teklifi kabul edilmemiştir. Her ne kadar teklifi kabul edilmemiş olsa da Padişah ve Osmanlı Devleti lehine yapmış olduğu haberlerden dolayı padişahın iradesiyle beş bin kuruş verilmiştir⁸¹. Bu durum basın-iktidar ilişkilerinin önemli örneklerinden biridir. Nikoladis, bir müddet sonra bu kez de yine padişahın doğum günü vesilesiyle Paris'te bulunan bütün okullarda görev yapan kadın ve erkek öğretmenler ile altı bine yakın öğrenciyi davet ederek bir kutlama yapmayı ve bunlara

79 BOA., Y.PRK.TKM., D: 24, G: 37. Yabancı basının takibi hakkında bkz. Sezai Balcı, "Sultan II. Abdülhamid Döneminde Yabancı Basın", *Devr-i Hamid Sultan II Abdülhamid*, C. 5, (haz. M. Metin Hülagü vd.), Erciyes Üniversitesi Yay., Kayseri 2011, s. 45-65.

80 BOA., Y.PRK.TKM., D: 34, G: 21.

81 BOA., İ.DH., D: 1265, G: 99406.

özel hazırlanmış kutular içerisinde şeker dağıtmayı düşündüğünü belirterek hem izin hem de tahsisat talebinde bulunmuştur. Bu kez Nikoladis'in talebi uygun bulunmuş ve yapacağı masrafların karşılanmasına karar verilmiştir⁸².

Fransız gazetelerinde Abdülhamid'in doğum gününün haberleştirilmesi, Abdülhamid'le ilgili övgü dolu makalelerin yayınlanması hatta gazetelerin imtiyaz sahipleri tarafından padişahın şerefine ziyafetler verilmesi, masrafları Osmanlı Devleti tarafından karşılanan bu ziyafetlerde din ve şeriata mugayir hal ve hareketlerin meydana gelmesi birtakım rahatsızlıklara sebebiyet verdiği gibi akıllarda bu gazetelerle Yıldız arasındaki ilişkiler hususunda bazı şüphelerin oluşmasına neden olmuştur. Bu çerçevede "Keşfü'n-Nikab" adıyla Paris'te Arapça olarak yayınlanan gazetede "Calib-i Nazar-ı Dikkat" başlığıyla kaleme alınan makalede Orient gazetesi imtiyaz sahibi Nikoladis Efendi'ye padişahın doğum günü dolayısıyla Paris'te vermiş olduğu ziyafetten dolayı on bin Frank ihsanda bulunduğu iddia edilmiştir. Makalede ziyafet esnasında bol miktarda alkollü içeceğin tüketilmesi, edebe aykırı dansların yapılması, davetliler arasında çok sayıda kötü şöhretli kimselerin bulunması ve devletin ekonomik bir dar boğazda bulunduğu bir dönemde bu kadar paranın harcanmış olması oldukça ağır ifadelerle eleştirilmiştir. Makalenin Levis Sabuncu tarafından yapılan çevirisinde eleştirilerin bir kısmı şu şekilde ifade edilmiştir⁸³:

"Memurin-i mülkiyye ve askeriyyenin maaşını deñil hükümet tarafından işletilen amelenin yevmiyelerini bile vermek mümkün olamayıp onların çoluk çocukları duçar-ı fakr ü zaruret oldukları bir zamanda Paris fahişelerinin mebalîğ-i mezkure ile iyş ü işret ve keyf ü raks eylemleri muceb-i teessüf-i azimdir."

Abdülhamid'in basınla olan ilişkisini ve bunun boyutlarını ortaya koyan bir başka gelişme, 16 Nisan 1889 tarihinde kutlanan doğum gününden sonraki yazışmalarda açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Padişahın doğum gününde yayınlanan nüshalarında tebriklerini arz ederek sadakatlerini ve kulluklarını ifade eden gazetelerin imtiyaz sahiplerinin ve yazarlarının bir listesi oluşturularak bunların madalya ve rütbelerle taltif edilmesine karar verilmiştir. Hatta hepsinin bir anda ödüllendirilmesinin "bedhahlar" tarafından bir koz olarak kullanılabileceği endişesiyle ilk aşamada hiçbir rütbesi ve nişanı olmayan sekiz-on kişinin ödüllendirilmesinin sonra da dört beş ay içerisinde diğerlerinin nişan ve rütbelerinin verilmesinin daha uygun olacağı Padişaha bildirilmiştir⁸⁴.

Padişahın doğum günü münasebetiyle Osmanlı hâkimiyeti dışındaki oldukça uzak mesafedeki başta Hindistan olmak üzere Müslümanların yaşadığı yerlerden Halifeye tebrik mesajları gönderilmiştir⁸⁵. Padişah, bu mesajlara il-

82 BOA., İ.DH., D: 1263, G: 99280.

83 BOA., Y.PRK.TKM., D: 34, G: 39.

84 BOA., Y.PRK.BŞK., D: 15, G: 62.

85 BOA., BEO, D: 3182, G: 238626.

gisiz kalmamış Hariciye Nezareti ve Bombay Şehbenderliği aracılığıyla duyduğu memnuniyetin iletilmesini istemiştir⁸⁶. Bu tarz kutlamalar Halife ile Müslümanlar arasındaki dolayısıyla Osmanlı Devleti ile sömürgelerde yaşayan İslam ahali arasındaki bağın güçlenmesine vesile olmuştur. Aynı şekilde yurt dışında Osmanlı Devleti'nin şehbenderliklerinde görevli memurlar ve orada bulunan Osmanlı vatandaşları padişahın doğum gününde bir araya gelerek kutlamalar gerçekleştirmiştir. Tebaasının doğum gününü kutlayarak kendisine sadakatle bağlılığını ifade etmesi padişahı oldukça mutlu ve memnun ediyordu⁸⁷. Uzak ülkelerden Padişaha kutlama mesajı gönderenler arasında Güney Afrikalı Müslümanlar da yer almaktadır. Londra Sefareti aracılığıyla İstanbul'a gönderilen mesaja “Emirü'l-müminin Hadimü'l-haremeynü'ş-şerifeyn Gazi Abdülhamid Han-ı Sâni Hazretleri” şeklinde hitap ettikleri padişaha aralarındaki binlerce yıllık mesafeye rağmen yardımları için şükranlarını ifade etmişlerdir. Kimberley Müslümanları, ömrünü büyük ülkeler uğruna sarf ettiğini söyledikleri Padişaha dinî ve kalbî olarak bağlılıklarını belirterek onun için uzun bir ömür ve ikbal temennisinde bulunmuşlardır⁸⁸.

Padişaha Sunulan Hediyeler ve Açılış Törenleri

Doğum günü münasebetiyle padişaha hitaben övgü dolu şiirler, kasideler yazılmış ve besteler kaleme alınmıştır. Ülkenin çok farklı yerlerinde kaleme alınan söz konusu eserler, yerel hükümetler aracılığıyla merkeze gönderildiği gibi gazetelerde de yayımlanmıştır⁸⁹. Çoğu zaman bu eserlerin yazarlarına padişah tarafından ihsanlarda bulunulmuştur.

1904 yılında Musul'un İmadiye kazası Maî (?) karyesinde ikamet eden Nakşibendi Şeyhi Çelebizade Mehmed Tahir Efendi'nin kaleme aldığı Arapça kasidesi o kadar beğenilmiştir ki Diyarbakır valiliği uygun bir maaşla ödüllendirilmesini talep etmiştir⁹⁰. Kasidelerin ve manzum duaların yanı sıra padişah için besteler de yapılmıştır. Manastır'ın Tırnova köyünde yaşayan Yorgi tarafından yapılan ve içeriğinde padişaha dua edilen beste, sahibine sanayi madalyası verilmesini sağlamıştır⁹¹.

86 BOA., İ.DH., D: 160, G: 12.

87 BOA., BEO., D: 3174, G: 238050.

88 BOA., Y.A.HUS., D: 235, G: 73.

89 Kaside ve şiir örnekleri için bkz. Tercüman-ı Hakikat, Nu: 4400, 16 Şaban 1310 (5 Mart 1893). “Kaside-i Tebrikiyye”, Tercüman-ı Hakikat, Nu: 4695, 16 Şaban 1311 (22 Şubat 1894), s. 2-5. “Kaside-i Tebrik”, Tercüman-ı Hakikat, Nu: 5299-96, 16 Şaban 1313 (31 Ocak 1896), s. 1-3. Tercüman-ı Hakikat, Nu: 5999-799, 16 Şaban 1315 (9 Ocak 1898). Tercüman-ı Hakikat, Nu: 7050-1850, 16 Şaban 1318 (9 Aralık 1900), s. 1-2. Tercüman-ı Hakikat, Nu: 8097-2897, 16 Şaban 1321 (6 Kasım 1903). Tercüman-ı Hakikat, Nu: 8804, 16 Şaban 1323 (14 Ekim 1905), s. 2. “Arz-ı Tebrikat”, Tercüman-ı Hakikat, Nu: 9157, 16 Şaban 1324 (4 Ekim 1906), s. 2. “Kaside-i Tebrikiyye”, Tarik, Nu: 5010, 16 Şaban 1315 (19 Aralık 1899), s. 3.

90 BOA., DH.MKT., D: 915, G: 66. Övgü dolu ifadelerle kaleme alınan Arapça kasidelerde o günün tarihi ebced hesabıyla düşülmüştür. BOA., Y.PRK.TKM., D: 24, G: 34. Manzum bir tebrik metni için bkz. BOA., Y.PRK.AZJ., D: 25, G: 78.

91 BOA., Y.A.HUS., D: 1319, G: 58.

Gazi

Akademik
Bakış

129

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

Padişaha sunulan tebrik mesajları içerisinde dikkat çekici olanlardan biri dönemin edebiyat çevrelerinin önemli isimlerinden Rezaizade Ekrem'in kaleme aldığı 16 Mart 1892 tarihli tebrik mektubudur. Rezaizade, *Abd-i Memlûk-i Mülûkâneleri Rezaizade Ekrem Kulları* şeklinde imzaladığı söz konusu mektupta şu iki beyit ile padişahın doğum gününü tebrik etmiştir:

*Pür-şeref pür-mes'adet pür-şevktir ziya bugün
Çerha istifnânmadır arz bî-perva bugün
Matla 'şevkten oldu pertev efza-yı tulû'
Hazret-i Sultan Hamid Saltanat-ı pira bugün⁹².*

Abdülhamid'e doğum günü vesilesiyle çok çeşitli hediyeler sunulmuştur. 1891 yılında "Triko Fabrikatörü ve Gümüş Sanayi Madalyası Sahibi Paul Spiegel" isimli bir Alman iş adamı, doğum günü münasebetiyle padişaha sunulmak üzere birinci sınıf kumaştan dikilmiş altı pantolon ve altı ipeklî iç gömleği göndermiştir⁹³. 1893 yılında Tunuslu Mahmud Paşazade Ahmed tarafından daha önce Fransa Kralı Louis Philipp'in sarayında kullanılan ve üzerinde Borbon Hanedanının armasının bulunduğu bir saat ile bir çift çiçeklik hediye edilmiştir⁹⁴.

Ülkenin farklı bölgelerinde inşa edilen yapıların veya hizmete sunulan bazı uygulamaların resmî açılış törenleri de padişahın doğum gününe denk getirilmeye çalışılmıştır. Açılış yapılan yapının veya hizmetin ihtişamı, köyde veya şehirde olması çok da göz önünde bulundurulmamıştır. Yapılan temel atma ve açılış törenleri, gönderilen telgraflarla merkeze bildirilmiştir⁹⁵. İmparatorluğun en ücra köşesinde inşası veya onarımı tamamlanan eczane⁹⁶, liman dairesi⁹⁷, köprü⁹⁸, askerî bina⁹⁹, cami¹⁰⁰, çeşme ve mektep gibi yapıların yanı sıra 1903 yılında inşası tamamlanan Haydar Paşa Mekteb-i Tıbbiye-i Şahanesinin¹⁰¹, 1896 yılında inşaatı tamamlanan Düyun-i Umumiyye İdaresi binasının resmî açılışı¹⁰² padişahın doğum gününde gerçekleşmiştir. Yapılan temel atma ve açılış törenlerinde her zamankinden daha belirgin bir şekilde padişah için uzun ömür ve afiyet temennisi içeren dualar yapılmıştır¹⁰³.

Gazî

Akademik
Bakış

130

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

92 BOA., Y.EE., D: 14, G: 59.

93 BOA., Y.PRK.BŞK., D: 20, G: 110.

94 BOA., Y.PRK.AZJ., D: 25, G: 38.

95 BOA., DH.MKT., D: 903, G: 71.

96 BOA., BEO., D: 2436, G: 182663.

97 BOA., DH.MKT., D: 2439, G: 49.

98 BOA., DH.MKT., D: 2576, G: 33.

99 BOA., Y.PRK.ASK., D: 70, G: 125.

100 BOA., BEO., D: 2236, G: 167630. BOA., DH.MKT., D: 633, G: 28. BOA., DH.MKT., D: 2565, G: 69.

101 BOA., İ.HR., D: 437, G: 40.

102 BOA., Y.MTV., D: 135, G: 79.

103 BOA., DH.MKT., D: 1203, G: 4.

Padişahın İhsan ve Lütüfları

Padişah, doğum günü vesilesiyle çok farklı kesimlere ihsanlarda bulunmuştur. Bu kesimlerden biri de mahkûmlardır ki onlara yapılan en büyük ihsan ve lütuf affedilerek hapisneden salıverilmeleri olmuştur. İlk zamanlar cezalarının büyük bir kısmını tamamlayan ve ıslah olduğu kanaat getirilen suçlular affedilirken ilerleyen zaman içerisinde buna birtakım sınırlamalar getirilmiştir¹⁰⁴. Buna göre suikast, politika ve tecavüz gibi suçlar dışındaki cürümlerden dolayı hapis cezasına çarptırılan, cezasının üçte ikisini çeken, mahkûmiyetinin sona ermesine altı ay ve daha az kalan ve affedilmelerinde herhangi bir sakınca bulunmayan mahkûmlar, affedilerek serbest bırakılmışlardır¹⁰⁵. Gazetelerde “Merhâmet-i Seniyye-i Hazret-i Padişahî” başlığı altında verilen bu haberlerde hangi haphanelerden kaç kişinin tahliye edildiği bilgisine de yer verilmiştir¹⁰⁶. Borcundan dolayı hapis cezasına çaptırılmış bulunanların tahliyesinin sağlanması için padişah tarafında 1894 yılında üç yüz lira ihsanda bulunulurken¹⁰⁷; 1906 yılında yalnızca İstanbul haphanelerinde mahkûm bulunanlar için yirmi dokuz bin kuruş verilmiştir¹⁰⁸. Aynı ihsandan ve padişahın merhametinden askerler ve memurlar da istifade etmişlerdir. Cezalarının üçte ikisini çeken asker ve jandarmalar¹⁰⁹ ile Şura-yı Devlet ve idare meclisleri tarafından mahkûm edilen ve cezalarının üçte ikisini çeken memurlar da affedilerek tahliye edilmişlerdir¹¹⁰.

Uzun süre maaş alamayan mülkî ve askerî görevlilere padişahın doğum günü vesilesiyle birtakım ödemelerin yapıldığını ve bu durumun memurları oldukça memnun ettiğini görmekteyiz. Örneğin 1897 yılında padişahın doğum günü münasebetiyle Girit’te görev yapan asker ve subaylara normal maaşlarına ek olarak birer maaş daha verilmiştir¹¹¹. Ancak her zaman böyle olmamıştır. 1904 yılında Bağdat’ta Silah Endaz Taburu askerleri padişahın doğum gününde maaş ödemesi yapılmadığı için bazı olaylar çıkarmaya çalışmışlarsa da önü alınarak teşebbüs akamete uğratılmıştır. Aynı şekilde Divaniye’ye bağlı Semave kasabasında askerlerin maaş ödemesi yapılmadığı takdirde kasaba ve çarşığı yağmalayacakları yönünde birtakım bilgilerin alınması üzerine herhangi bir olaya fırsat vermemek için bazı tedbirlerin alınması sağlanmıştır¹¹².

104 BOA., İ.DH., D: 888, G: 70710.

105 BOA., İ.DH., D: 1081, G: 84823.

106 “Merhâmet-i Seniyye-i Hazret-i Padişahî”, Tercüman-ı Hakikat, Nu: 8449, 16 Şaban 1322 (25 Ekim 1904), s. 1. “Tahliye-i Sebil”, Tarik, Nu: 4666, 16 Şaban 1316 (30 Aralık 1898).

107 BOA., Y.MTV., D: 90, G: 63.

108 “Merhâmet-i Seniyye-i Hazret-i Tacidâr-ı Azimi”, Tercüman-ı Hakikat, Nu: 9158, 17 Şaban 1324 (5 Ekim 1906), s. 1-2. “Şevketmeâb Efendimizin Yine Bir Büyüklüğü”, Bitlis Vilâyet Gazetesi, Nu: 186, 16 Şaban 1307 (24 Nisan 1890), s. 2.

109 “Merhamet-i Seniyye-i Hazret-i Zillullahi”, Sabah, Nu: 3271, 17 Şaban 1316 (31 Aralık 1898)

110 “Dahiliye”, Sabah, Nu: 1626, 15 Şaban 1311 (21 Şubat 1894), s. 1.

111 BOA., İ.MTZ.GR., D: 31, G: 1174.

112 BOA., DH.MKT., D: 906, G: 34.

II. Abdülhamid Sonrası Padişahlar İçin Yapılan Kutlamalar

Tahtın el değiştirmesine ve ülkede meydana gelen siyasî, sosyal, ekonomik ve askerî değişimlere bağlı olarak padişahlar için düzenlenen doğum günü kutlamalarında nasıl bir dönüşümün gerçekleştiğini ortaya koymak, Abdülhamid ve sonrası dönemlerin bir mukayesesini yapabilmek için önemlidir. V. Mehmed Reşad için tahta çıktıktan sonraki ilk doğum günü kutlaması miladî takvime göre 4 Kasım 1909 tarihinde yapılmıştır. Ancak Mehmed Reşad için doğum günü kutlamalarının selevi II. Abdülhamid ile kıyaslandığında oldukça sönük olduğu ifade edilebilir. Padişah, resmî dairelerin, evlerin süslenmesini, aydınlatılmasını ve fişek atılmasını "beyhude" bir masraf ve külfet olarak değerlendiren bunların yapılmamasını; yalnızca top atışı yapılarak bununla yetinilmesini istemiştir¹¹³. İlerleyen yıllarda da aynı uygulama sürdürülmüş ve Mehmed Reşad'ın doğum günü için şehrâyin düzenlenmemiştir¹¹⁴.

Her ne kadar II. Abdülhamid döneminde olduğu gibi şenlikler, ziyafetler ve balolar yapılmamış olsa da içerisinde bulunulan savaş ortamına rağmen tebrik merasimlerinin hem merkezde hem de taşrada devam ettirildiğini görmekteyiz. Örneğin Birinci Balkan Harbinde işgal edildikten sonra 1913 yılının Temmuz ayında işgalden kurtarılan Edirne'de aynı yıl yapılan tebrik merasimi; askerî ve mülkî üst düzey idarecilerin, Müslim ve gayrimüslim din adamlarının, şehrin ileri gelenlerinin ve yabancı devlet konsoloslarının hükümet konağına giderek valiye tebriklerini sunmaları şeklinde gerçekleşmiştir¹¹⁵. I. Dünya Savaşının en şedit şekilde devam ettiği 1915 yılında doğum gününden yaklaşık bir ay önce alınan bir kararla belirlenen yerlerden sadece birer defa top atışı yapılması dışında başka hiçbir kutlamanın ve şehrâyinin yapılmaması istenmiştir¹¹⁶.

VI. Mehmed Vahdeddin, tahta çıkışından sonraki ilk doğum gününden birkaç gün önce 19 Nisan 1919 tarihinde çıkarmış olduğu bir irade ile doğum günü dolayısıyla top atışı ve şehrâyin yapılmasını, cami ve mescitlerde kandil yakılmasını yasaklamıştır¹¹⁷. Ülkenin içerisinde bulunduğu zor şartlar nedeniyle bu durum saltanatının sonuna değin bu şekilde devam etmiştir¹¹⁸. Her ne kadar İstanbul'da ve taşrada padişahın doğum günü için şenlikler düzenlenmemişse de tebrik merasimleri yapılmıştır. Bu çerçevede 1922 yılında Bandırma'da ulemanın, Hıristiyan din adamlarının, memurların ve beldenin ileri gelenlerinin katılımıyla bir etkinlik düzenlenmiş; Haydar Çavuş Camisi hafızı Mehmet Efendi tarafından bir dua okunduktan sonra tebrik merasimi yapılmıştır¹¹⁹.

113 BOA., İ.HUS., D: 179, G: 32.

114 BOA., İ.DH., D: 1484, G: 7. BOA., İ.DH., D: 1490, G: 1. BOA., BEO., D: 4090, G: 306723.

115 BOA., DH.MTV., D: 34, G: 66.

116 BOA., DH.İ.UM.EK., D: 94, G: 61.

117 BOA., BEO., D: 4568, G: 342526.

118 BOA., DH.İ.UM., D: 19-16, G: 1-47. BOA., DH.İ.UM., D: 19-20, G: 1-27.

119 BOA., DH.İ.UM., D: 19-20, G: 1-46.

Sonuç

Osmanlı Devleti’nde modernleşme çabalarının bir sonucu olarak II. Mahmud’dan itibaren padişahların yaş günleri kutlanmaya başlanmıştır. Ancak, tek başına modernleşme veya çağdaş monarşilere benzeme düşüncesiyle hareket edilerek bu kutlamaların hayata geçirildiğini söylemek çok da doğru bir çıkarım olmayacaktır. Doğum günü kutlamaları, cülus yıl dönümü kutlamalarıyla birlikte düşünüldüğünde Müslim ve gayrimüslim tüm Osmanlı tebaasının ortak bir simge ve belki de bir değer etrafında bir araya gelmelerini amaçlamıştır. Özellikle 19. yüzyılın ilk yıllarından itibaren görülen ayrılıkçı milliyetçi ayaklanmalar bunu zaruri hale getirmiştir. Buna bağlı olarak kardeşi Abdülmecid’e nazaran daha muhafazakâr ve tutucu yapısıyla bilinen Abdülaziz döneminde doğum günü kutlamaları daha düzenli bir hale getirilmiştir.

II. Abdülhamid, otuz üç yıllık saltanatı esnasında hem yurtiçinde hem de yurtdışında yapılan kutlamalara azami derecede dikkat göstermiştir. Cuma Selamlığı dışında Yıldız Sarayından pek fazla çıkmayan ama ülkesindeki gelişmeleri fotoğraf karelerinden takip eden II. Abdülhamid, bu kutlamalar vasıtasıyla tebaasına “görünmeden görünmek” imkânı elde etmiştir. Doğum günü münasebetiyle yapmış olduğu “ihvan ve lütuflar”, halkın, memurların ve askerinin büyük oranda mağduriyetlerine son verirken bunun doğal bir neticesi olarak onun tebaası nezdindeki itibarını artırmış; aynı zamanda ona olan sadakat ve bağlılığı da perçinlemeyi amaçlamıştır.

Ülkenin içerisinde bulunduğu ekonomik darboğaza rağmen yurt dışındaki temsilciliklerde yapılan kutlamalarda hiçbir masraftan kaçınılmamış; ülkelerin ileri gelenlerinin katıldığı çeşitli balo ve ziyafetler düzenlenmiştir. Düzenlenen balo ve ziyafetler yabancı basın tarafından ilgiyle takip edilirken çoğu zaman Abdülhamid’in saltanatı esnasında ülkesinde eğitim, ekonomi, ulaşım, haberleşme, sağlık ve savunma alanlarında meydana gelen gelişmeler üzerinde durulmuştur. Böylece uzun yıllardır başta Avrupa olmak üzere Dünya kamuoyundaki oryantalist bakış açısıyla oluşturulan Türk ve Müslümanlar ile onların hükümdarı ve ülkesi hakkındaki olumsuz ve kötü imaj giderilmeye çalışılmıştır.

Abdülhamid’in saltanatının ilk yıllarında yaşanan olumsuz gelişmeler neticesinde fiili olarak Osmanlı hakimiyetinden çıkan Kıbrıs, Bulgaristan ve Mısır ile doğrudan doğruya hiçbir zaman Osmanlı hakimiyetine girmemiş Güney Afrika ve Hindistan gibi az çok Müslümanların yaşadığı yerlerde halifelik makamına gösterilen hürmete bağlı olarak kutlamalar yapılması veya oralarından kutlama mesajları gönderilmesi oldukça dikkat çekicidir. Bu vesile ile Osmanlı Devleti o topraklarla olan sosyal ve kültürel bağını devam ettirme imkanı bulmuştur.

Gazi

Akademik
Bakış

133

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

KAYNAKLAR

I. ARŞİV KAYNAKLARI

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

A.MKT.MHM., D: 292, G: 56. D: 292, G: 60. D: 294, G: 72.

A.MTZ(04)., D: 55, G: 8.

A.TSF., D.: 35, G: 84.

BEO., D: 1250, G: 93686. D: 1250, G: 93699. D: 1253, G: 93906. D: 1419, G: 106366. D: 1596, G: 119658. D: 1751, G: 131301. D: 2211, G: 165783. D: 2212, G: 165836. D: 2236, G: 167630. D: 2436, G: 182652. D: 2436, G: 182663. D: 2727, G: 204489. D: 2920, G: 218934. D: 3174, G: 238050. D: 3182, G: 238626. D: 4090, G: 306723. D: 4568, G: 342526. D: 568, G: 41593. D: 751, G: 56299.

DH.İ.UM., D: 19-16, G: 1-47. D: 19-20, G: 1-27. D: 19-20, G: 1-46.

DH.İ.UM.EK., D: 94, G: 61.

DH.MKT., D: 1017, G: 15. D: 1025, G: 36. D: 1200, G: 116. D: 1203, G: 4. D: 1290, G: 64. D: 1616, G: 73. D: 1809, G: 85. D: 1822, G: 37. D: 1932, G: 103. D: 1941, G: 103. D: 1994, G: 44. D: 1995, G: 48. D: 2, G: 39. D: 2439, G: 49. D: 2565, G: 69. D: 2576, G: 33. D: 343, G: 8. D: 633, G: 28. D: 790, G: 16. D: 795, G: 34. D: 885, G: 5. D: 903, G: 71. D: 906, G: 34. D: 909, G: 54. D: 915, G: 66.

DH.MTV., D: 34, G: 66.

HAT., D: 1180, G: 46624. D: 677, G: 33016. D: 684, G: 33242. D: 697, G: 33637.

İ.DH., D: 690, G: 48167. D: 1081, G: 84823. D: 1263, G: 99280. D: 1265, G: 99406. D: 1319, G: 31. D: 1331, G: 19. D: 1352, G: 13. D: 1360, G: 37. D: 1370, G: 49. D: 1379, G: 38. D: 1415, G: 27. D: 1469, G: 89. D: 1484, G: 7. D: 1490, G: 1. D: 160, G: 12. D: 67, G: 3343. D: 888, G: 70710. D: 919, G: 72899.

İ.HR., D: 437, G: 40.

İ.HUS., D: 179, G: 32. D: 71, G: 27. D: 71, G: 7.

İ.MTZ(04)., D: 25, G: 15.

İ.MTZ.GR., D: 31, G: 1174.

KB.MAA.FE., D: 6, G: 46.

MV., D: 231, G: 293. D: 258, G: 3.

Y.A.HUS., D: 1319, G: 58. D: 203, G: 24. D: 235, G: 73. D: 292, G: 121. D: 424, G: 22. D: 525, 84. D: 525, G: 17.

Y.EE., D: 14, G: 59.

Y.EE.KP., D: 17, G: 1657.

Y.MTV., D: 135, G: 79. D: 263, G: 43. D: 60, G: 29. D: 90, G: 63.

Y.PRK.A., D: 10, G: 2.

Y.PRK.ASK, D: 103, G: 21. D: 103, G: 38. D: 103, G: 43. D: 103, G: 48. D: 140, G:

Gözy

47. D: 223, G: 77. D: 70, G: 125. D: 897, G: 17.

Y.PRK.AZJ., D: 25, G: 38. D: 25, G: 78.

Y.PRK.AZN., D: 22, G: 48.

Y.PRK.BŞK., D: 15, G: 62. D: 20, G: 110. D: 29, G: 67. D: 63, G: 64.

Y.PRK.EŞA., D: 19, G: 28. D: 19, G: 31.

Y.PRK.HR., D: 18, G: 79.

Y.PRK.MBC., D: 7, G: 52.

Y.PRK.MF., D: 3, G: 17.

Y.PRK.NHM., D: 10, G: 75. D: 9, G: 55.

Y.PRK.SGE., D: 9, G: 9.

Y.PRK.TKM., D: 24, G: 34. D: 24, G: 37. D: 34, G: 21. D: 34, G: 39.

Y.PRK.UM., D: 26, G: 62. D: 40, G: 104.

2. GAZETELER

Bitlis Vilâyet Gazetesi

Sabah

Tarik

Tercüman-ı Hakikat

3. TETKİK ESERLER

Ahmed Cevdet Paşa, *Sultan Abdülhamid'e Arzlar (Ma'rûzât)*, (Yay. haz. Yusuf Halaçoğlu), Babıali Kültür Yay., 1. Baskı, İstanbul 2010.

Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir*, C. 13-20, (Yay. haz. Cavid Baysun), TTK Yay., 3. Baskı, Ankara 1991.

BALCI, Sezai, “Sultan II. Abdülhamid Döneminde Yabancı Basın”, *Devr-i Hamid Sultan II Abdülhamid*, C. 5, (haz. M. Metin Hülagü, vd.), Kayseri 2011, s. 45-65.

BATMAZ, Şakir, “Osmanlı Devleti'nde Bir Merasim Kaidesi Olarak Topla Selâmlama (1800-1919)”, *Bilimname*, S. XII (2007/1), s. 187-199.

ÇAKIR, Merve, “Osmanlı Hanedanında Doğum: Velâdet-i Hümayun”, *Padişahın Evi: Topkapı Sarayı Harem-i Hümayun*, Korpus Yay., Haziran 2012, s. 64-67.

DEMİREL, Fatmagül, “Osmanlı Padişahlarının Doğum Günü Kutlamalarına Bir Örnek”, *İlmî Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri*, S. 11 (2001), s. 67-74.

DERİNGİL, Selim, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*, (çev. Gül Çağalı Güven), Doğan Kitap Yay., 1. Baskı, İstanbul 2014.

DERİNGİL, Selim, *Simgeden Millete II. Abdülhamid'den Mustafa Kemal'e Devlet ve Millet*, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2013.

GEORGEON, François, *Sultan Abdülhamid*, (çev. Ali Berktaş), İletişim Yay., 3. Baskı, İstanbul 2015.

Gazi

Akademik
Bakış

135

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

KARATEKE, Hasan T., *Padişahım Çok Yaşa! Osmanlı Devletinin Son Yüzylında Mera-simler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2017.

KILIÇ, Abdurrahman, "Padişah Gelmez Yangın Sönmez", *Yangın ve Güvenlik*, S. 161 (2013), s. 2-3.

OSMANOĞLU, Ayşe, *Babam Sultan Abdülhamid*, Selçuk Yay., 3. Baskı, Ankara 1986.

ÖZCAN, Nuri, "Sultan II. Abdülhamid ve Hamidiye Marşı", *Devr-i Hamid Sultan II Abdülhamid*, C. 4, (haz. M. Metin Hülagü, vd.), Kayseri 2011, s. 221-227.

PODEH, Eli, *The Politics of National Celebrations in the Arap Middle East*, Cambridge University Press, Cambridge 2011.

Şemseddin Sami, "Vilâdet", *Kâmû-ı Türkî*, Çağrı Yay. 7. Baskı, İstanbul 1996, s. 1498.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*, TTK Yay., 3. Baskı, Ankara 1988.

YÜKSEL, Ahmet, "Padişahım Çok Yaşa! Hayır, Yaşasın Hürriyet! II. Abdülhamid Devrinde Birbirine Muhalif İki Ses", *Turkish Studies*, 9/7 (2014), ss. 577-590.

Extended Abstract

Alongside the efforts of the Ottoman Empire to modernize from the first half of the 19th century onwards under the influence of the West, various political rituals and traditions were adopted that were being practiced in European monarchies. As part of the effort to create a "Modern Monarchy", portraits of the reigning sultans started to be hung in official buildings, while through edicts signed in the final years of his reign, Mahmud II instigated the practice of celebrating and anniversaries of the coronations and birthdays of the sitting sultans. Over time, celebrating the birthday of the sultan became part of state protocol, and although initially there were uncertainties regarding the form of such celebrations, they were gradually removed thanks to the experiences of statesmen who knew and followed closely developments in the European states. In the early years, the Mawlid was recited to mark the birthday of the sultan, but by 1838 detailed instructions were being given regarding which parts of Istanbul were to be decorated and in what manner for the occasion. The birthday celebrations that started in the reign of Mahmud II continued in the reign of Abdulmecid I, but became more systematic in the reign of Abdulaziz. Contrary to groundless depictions of him as the "Terrible Turk" or "Red Sultan", Abdulhamid made every effort to reign as a modern emperor, and took many measures to ensure that the country modernized in almost every field imaginable. His "legend" grew after he retreated "behind the high walls of the Yıldız Palace", although Abdulhamid II also tried to increase his influence on society. Mahmud II, Abdulmecid and Abdulaziz had all acted like "modern popular emperors" by mingling with the population, while Abdulhamid II sought to spread his authority by remaining invisible. Dubbed the "invisible visibility", this policy led Abdulhamid II to continue to promote the signs, symbols and

Görüş

ceremonies that had been launched and perpetuated by his predecessors even more frequently and efficiently, and also to institute new ones. Thus, Abdulhamid II was the Ottoman sultan that put the most emphasis on birthdays celebrations, and throughout his reign, all of his birthdays, without exception, were celebrated both in-country and abroad. On the birthday of the sultan, cannons would be fired all over the country, particularly in the capital, Istanbul; and the festivities held on the night of the sultan’s birthday were illuminated with decorations involving torches and lanterns, as well as performances with light and fire. In the celebrations throughout the reign of Abdulhamid II, fireworks were forbidden, as most houses in Istanbul at the time were made of timber, and the money saved was donated to charity. In Istanbul, festivities were concentrated predominantly in Beyoğlu and on the Bosphorus, and were attended by people from all walks of life, providing an opportunity for the subjects of the sultan to express their loyalty and gratitude. In addition to the loyal subjects of the sultan, the consuls and citizens of other countries also participated in the celebrations. Local shopkeepers decorated their shops with Ottoman flags, while foreign shopkeepers displayed Ottoman flags alongside flags of their countries of origin. Telegrams were sent from the provinces detailing the activities that would be taking place as part of the celebrations. In inter-state relations, celebrating anniversaries of coronations, birthdays and name days has long been a diligently observed practice, involving not only heads of state, but consuls and local governments, who would visit one another to offer their congratulations. Failure to make these visits or neglecting to observe the required protocol has resulted in tensions. The Ottoman embassies in other countries would celebrate the sultan’s birthday with official receptions, and monarchs and other members of the royalty would send celebratory messages to the sultan, expressing their congratulations and good wishes, and would send representatives to attend the celebrations held in the Ottoman embassies in their countries. Poems and eulogies praising the sultan were penned and music was composed to mark such events, and these works, created in different parts of the country, were submitted to the center by local governments. Newspapers would publish such poems, eulogies and articles praising the sultan.

Gazi

Akademik
Bakış

137

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

Bir Buharlı Güzergâhını Aydınlatmak: Kıbrıs'ta Buharlılar ve Kıbrıs Deniz Fenerleri (1850-1878)

Illuminate a Steamship Route: Steamships in Cyprus and Lighthouses of Cyprus (1850-1878)

Mesut KARAKULAK* - Halim KILIÇ**

Öz

Osmanlı fethinden sonra ticari değeri yüksek bir idari ünite olarak değerlendirilmeyen Kıbrıs, Tanzimat reformları sonrası yönetim ve ekonomik yapı bakımından değişime uğramıştır. Bu çalışmada ekonomik dönüşüm, XIX. yüzyılın ilk yarısında geliştirilen ve bütün dünyaya yayılan ticaretten ekonomiye, savaşımlardan gündelik hayata kadar hayatın bütün yönlerini etkileyen ve kısmen Osmanlı Devleti'nin teknolojik adaptasyonda geciktiği çağın en önemli araçlarından biri olan, buharlıların güzergâhına Kıbrıs'ın dâhil olma süreci üzerinden değerlendirilecektir. Buharlı ağlarının ayrılmaz parçası olan modern deniz feneri sisteminin adada inşası ve Kıbrıs'ın İngiliz yönetimine verilmesi sonrasında Doğu Akdeniz'in kontrolünde önem kazanan bu fenerlerin idaresinin devri konusunda yaşanan tartışmalar Kıbrıs'ın güvenlik stratejilerindeki yeri üzerinden ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Buharlılar, Osmanlı Deniz Fenerleri, İngiltere

Abstract

Cyprus, which is not regarded as a highly profitable administrative unit after the Ottoman conquest, has changed in terms of management and economic structure after Tanzimat reforms. In this study, this economic process has been evaluated based on the process of Cyprus' involvement in the route of steamships that was developed in the first half of the nineteenth century and spreading all over the world, affecting all aspects of life from economical wars to everyday life and one of the most important tools of the era in which Ottoman State partly get out of date this technological adaptation. Construction of the modern sea lighthouse system, which is an inseparable part of the steamships' web, in the island and the process of transition to the British administration of Cyprus lighthouses, which have gained importance for control of the Eastern Mediterranean after fell under the British rule of Cyprus, and debates on this issue has been examined on the basis of Cyprus place in security strategies.

Key Words: Cyprus, Steamships, Ottoman Lighthouses, Britain.

Kavramsal Çerçeve

Dünya üzerinde karanlıkta kalan bir noktanın modern fener ağına dâhil olması bölgenin küresel ticaret rotasına bir başka deyişle buharlı ağına eklenmesinin ve bir bakıma hegemonya altına alınmasının ilk aşamasıdır. Bu noktada

Makale Geliş Tarihi: 23.07.2018, Makale Kabul Tarihi: 19.11.2018

* Araş. Gör. Dr. Ordu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, mesut.karakulak@hotmail.com

** Araş. Gör. Ordu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, halimkiloc@gazi.edu.tr

Gazi

Akademik Bakış

139

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

modern fener sistemi ve buharlıların paralel gelişme gösterdiği limanlar dünya ticaret ağlarında kendine yer bulurken Kıbrıs gibi stratejik değeri ticaret üzerinde konumlandırılmayan veyahut ticaret yollarının ortasında ama işlevsiz kalan bölgelerde bu gelişim farklılık göstermektedir. Nitekim bu çalışma ticaret yollarının ortasında kalmış ekonomik görünüm bakımından adadan çok karaya benzeyen bir ada-karanın stratejik önem kazanırken ticari önemsizliğini hem modern fener ağlarının kuruluş hem de vapur şirketlerinin Doğu Akdeniz hatlarına eklenme süreci üzerinden değerlendirmeyi vaat etmektedir. Adanın günümüzde de sürekli vurgulanan stratejik değeri Osmanlı yönetimi devrinde bilhassa klasik dönemde askeri ve ticari olarak büyük anlam ifade etmemiştir. Tanzimat sonrasındaki bütünsel dönüşüm Kıbrıs'a da yansımış adadaki yönetim pratikleri buna göre evrilmiştir. XIX. yüzyılın ortalarından itibaren ada halen büyük bir ticari potansiyel vaat etmese de dünya ticaret ağlarında kendine yer bulmaya başlamıştır. Aynı devre dünyanın karanlıkta kalmış köşelerinin dev sanayi-kapital güçleri olan İngiltere ve Fransa tarafından aydınlatıldığı, küresel ticaret ağına dâhil edildiği sürece tekabül etmektedir. Osmanlı suları bu süreçten müstağni kalmamış ve bu güzergâhın aydınlatılması Fransızlar tarafından üstlenilmiştir. Kıbrıs'ın Osmanlı modern deniz feneri ağına dâhil edilmesi yukarıda vurgulandığı üzere ticari potansiyelinden çok Kıbrıs açıklarının Doğu Akdeniz'in güvenliğinde stratejik öneminden ileri gelmiştir. 1870'lerden itibaren, neredeyse bütün XIX. yüzyıl strateji politikalarını sömürge yollarının güvenliğinin sağlanması üzerine inşa eden İngilizler, Doğu Akdeniz'in bu stratejik noktasını donanma barındırma ve yakıt ikmal üssü olarak tespit etmiştir. Bu strateji çerçevesinde adanın yönetimini devralan İngiltere, Doğu Akdeniz'de tam kontrol için Kıbrıs deniz fenerlerinin yönetimini de uhdesine almıştır. Bu konudaki hukuki tartışmalar İngilizlerin Doğu Akdeniz güvenlik stratejilerini göz önüne sermektedir. Yaptığımız değerlendirmelerde görülmüştür ki Kıbrıs'ın buharlı ağına dâhil olması Osmanlı dönemi itibarıyla küresel ticaret rotalarında büyük dönüşümlere yol açmamış fakat Doğu Akdeniz güvenlik stratejilerini dönüştürerek İngilizlerin önce Kıbrıs'ta akabinde Mısır'da stratejik dominyonlar kurma projesine katkı sağlamıştır.

I. Deniz Fenerlerinin Tarihsel Gelişimi

Deniz fenerlerinin tarihi, başka bir ifade ile gemilere bir ışık kaynağı ile geceleri yahut sisli ve puslu havalarda kılavuzluk edilmesi fikrinin ortaya çıkışı insanoğlunun seyrüsefer tarihi ile yaşıttır. İlk örnekleri sahil boyunca yahut kayalıklar üzerinde yakılan ateşler olan deniz fenerleri seyrüsefer teknolojisi ile birlikte gelişmiştir. Liman ağzlarında taş sütunlar üzerinde büyük odun ve kömür parçalarının yakıldığı ocaklar vasıtasıyla daha uzak noktalar aydınlatılmaya başlanmıştır. Antik dönemdeki fener ağı tabiatıyla kadim ticaret merkezlerinin, seyrüsefer güzergâhlarının üzerine inşa edilmiştir. M.Ö XVII. yüzyıla tarihlenen ilk fener kalıntılarının bulunduğu Çanakkale Kumkale, İtalya; Messina, Ostia,

Görüş

Ravenna, Britanya; Dover, Rodos ve İskenderiye Limanı karşısındaki Pharos Adası üzerine inşa edilen İskenderiye Feneri antik ticaret yollarını aydınlatan fener sisteminin bilinen örnekleridir.¹

Deniz fenerlerinin mimari ve teknolojik gelişimi de çağlar boyunca devam etmiştir. Silindirik taş bloktan inşa edilmiş modern deniz fenerleri XVIII. yüzyılda İngiltere'de ortaya çıkmıştır. Duvar örme yöntemiyle birbirine bağlanan taş blokların kullanıldığı bu plan işlevsel olması dolayısıyla dünya çapında yaygınlık kazanmıştır². Fener inşa teknolojisiyle birlikte aydınlatma sistemleri de gelişmiştir. İskenderiye Feneri'nden XIX. yüzyıla gelinceye değin fenerlerdeki ana aydınlatma malzemesi odun ateşi, kömür ve yağ lambaları olmuştur. 1750'lerde kandiller, is çıkarmayan balık yahut madeni yağlar ve düz, parlak, metal reflektörler kullanılarak daha uzun süreli ve güçlü bir aydınlatma elde edilmiştir. XIX. yüzyılda fresnel lenslerinin devreye girmesiyle fener ışıkları güçlendirilmiş, ayrıca zembek sistemine benzeyen bir mekanizma ile prizmatik düzeneğin dönmesi sağlanmıştır. XIX. yüzyılın sonlarında ise ucuz kullanışlı ve dayanıklı olması nedeniyle asetilen lambaları yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır³. Erken dönemlerden itibaren gemilerin seyrüsefer güvenliğini sağlayacak ve fener işlevi görecek başka vasitalara da başvurulmuştur. Sisli, aydınlatmanın görülemeyeceği havalarda uyarı amaçlı top veya çan kullanıldığı bilinmektedir. Yine ilk defa 1732 yılından itibaren fener işlevi görecek gemiler inşa edilmeye başlanmıştır⁴. Bir başka yöntem ise haliçlere, liman yahut kanal çevrelerine yerleştirilen fener şamandıraları vasıtasıyla gemilere güvenli güzergâh konusunda rehberlik edilmesidir. Fener inşasının ya da fener işlevi görecek enstrümanların geliştirilmesinin temel amacı bütün tarih boyunca bahsedildiği üzere seyrüsefer güvenliğinin teminidir. Fener teknolojisi dünya çapında gelişip yaygınlaşırken seyrüsefer teknolojisini takip etmiştir

2. Buhar Teknolojisinin Tarihsel Gelişimi

Buhardan güç elde etme teşebbüsleri asırlardan beri süregelen bilgi birikimin neticesidir. Nitekim bu bilgi birikiminin bir sonucu olarak XIX. yüzyılın başlarında ortaya çıkan buharlı gemiler ile dünya ticaretindeki meta ve bilgi değişimi baş döndürücü seviyelere ulaşmıştır⁵. Bilhassa XIX. yüzyılın ortalarına

- 1 M. Vefa Toroslu, *Deniz Fenerleri*, Denizler Kitapevi, İstanbul 2010, s. 28-30; Songül Ulutaş, Emre Evren Yurtseven, "Denizlerin Sessiz Tanıkları Fenerler; Mersin Deniz Feneri", *Dokuz Eylül Üniversitesi Denizcilik Fakültesi Dergisi*, C. 7, S. 1, 2015, s. 42.
- 2 W.H. Davenport Adams, *Lighthouses and Lightships: A Descriptive and Historical Account of Their Mode of Construction and Organization*, Charles Scribner and Co. New York 1870, s. 108-113.
- 3 Theresa Levitt, "The Lighthouse at the End of the World Illuminating the French and British Empires", *Itinerario*, C. 38, s. 1, April 2014, s. 82-84; W.H. Davenport Adams, *a.g.e.*, s. 68-78.
- 4 Toroslu, *a.g.e.*, s. 32.
- 5 Mark Mazower, "Travellers and the Oriental City, 1840-1920", *Transactions of the Royal Historical Society*, Sixth Series, Vol. 12 (2002) s. 62-63.

Gazi

Akademik
Bakış

141

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

gelindiğinde gemi tonajlarının ve hızlarının artması navlun miktarını ve fiyatlarını cazip hale getirdiğinden buharlılar taşımacılıkta hızla yelkenlilerin yerini almaya başlamıştır⁶.

1807 yılında Robert Fulton tarafından yapılmış olan *Clermont* buharlısı Amerika'nın Hudson Nehri'nde başarı ile görevini ifa etmesi ile buharlı serüveni başlamıştır. Çağın en önemli icadı olarak kabul gören buharlı gemiler bu gücü elde etmek isteyen devletleri de önemli bir yarışa sürüklemiştir⁷. Nitekim Ruslar çok vakit kaybetmeden buharlı geminin mucidi Robert Fulton'u 1811'de ülkelerine davet ettiklerinde⁸, İngilizler 1812 yılında ilke kez Glasgow'da Clyde Nehri'nde buharlılarını yüzdürmüşlerdi. Fransızlar ise 1816 yılında İngiltere'den satın aldıkları vapur ile bu kervana dâhil olabilmişlerdir. Buharlı vapurların denizlerdeki seferleri ise birkaç sene gecikme ile gerçekleşebilmiştir⁹. Osmanlı Devleti'nin buharlı gemi tarihçesi ise 1828 yılında İngiltere'den satın alınan orijinal ismi 'Swift/Sürat' olan ancak Osmanlı makamları ve ahali tarafından 'Buğu' olarak isimlendirilen vapur ile başlamıştır¹⁰. Devletlerin deniz güçlerini geliştirme arayışında ve güçlü rekabet ortamında Osmanlı Devleti'nin teknoloji ithali bakımından herhangi bir sorun yaşamadığı görülmektedir. Ancak var olan veyahut ithal edilen teknolojinin geliştirilmesi noktasında yaşanan problemler Osmanlı'nın uzun müddet öz kaynakları ile buharlı gemi teknolojisine erişimini engellemiştir. Bir başka ifade ile Osmanlı Devleti'nin teknoloji ithaline bağımlı kalması söz konusu yarışta öz kaynakları ile gelişmesini engellemiştir. Benzer süreç Osmanlı Devleti'nin modern deniz feneri ağı kurma projesinde de kendini göstermiştir. Nitekim ayrıntıları aşağıda anlatılacağı üzere 1850'lerde buharlı trafiği ile birlikte Osmanlı deniz güzergâhının aydınlatılması meselesi hayati önem kazandığında bu proje ancak Fransızlara ihale edilerek belirli bir ilerleme sağlanmıştır.

2. Osmanlı Devleti'nin Deniz Feneri Tecrübesi

Osmanlı Devleti'nde fenerlerin gelişimi incelendiğinde XVI. yüzyıldan itibaren kule suretinde deniz feneri örneklerine rastlanılmaktadır. 1555'de eserini yazan Busbecq, Rumeli tarafında Boğaz'ın Karadeniz girişini aydınlatan bir fene-

- 6 Buharlı gemi teknolojisinin Osmanlı Devleti'ndeki gelişme aşamaları hakkında bkz. Levent Düzcü, *Yelkenliden Buharlıya Geçişte Osmanlı Denizcilği (1825-1855)*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2012.
- 7 Robert H. Thurston, *Robert Fulton: His Life and Its Results*, Newyork-1891. s. 113.
- 8 V. S. Virginsky, "The Birth of Steam Navigation in Russia and Robert Fulton", *Technology and Culture*, Vol. 9. No: 4, Oct., 1968., s. 565.
- 9 Suleyman Uygun, *Osmanlı Sularında Rekabet, MesajeriMaritim Vapur Kumpayası (1851-1914)*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2015, s.24.
- 10 Mücteba İlgürel, "Buharlı Gemi Teknolojisini Osmanlı Devletinde Kurma Teşebbüsleri", *Çağın Yakalayan Osmanlı, Osmanlı Devleti'nde Modern Haberleşme ve Ulaştırma Teknikleri*, İstanbul 1995, s. 143; Levent Düzcü, *Yelkenliden Buharlıya Geçişte Osmanlı Denizcilği (1825-1855)*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2012, s. 154-155.

Görüş

Akademik
Bakış

142

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

rin mevcudiyetinden bahseder¹¹. Bundan başka 1562 yılında Fenerbahçe'de bir fener inşa edildiği bilinmektedir¹². Yine XVI. yüzyılda Rodos, İstanköy, Gelibolu ve Karadeniz kıyılarında işler vaziyette fenerlerin mevcudiyeti bunlarla ilgili mühimme kayıtlarından anlaşılmaktadır¹³. XIX. yüzyıla kadar fener ağı yaygın olmadığı için Boğaz girişinde yahut kıyılarda ateş yakılarak gemilere yol gösterilmesi yaygın başvurulan bir usul olmaya devam etmiştir. Ancak bu usulün suiistimaline dair birtakım vakalar da kaydedilmiştir¹⁴. 1593 tarihli başka bir hükümden bu yağma yönteminin Boğaz boyunca yaygın olduğu, buğday, arpa, zahire, bal sair yükle Karadeniz'den İstanbul'a giriş yapan gemilerin Rumeli yakasındaki Fener'den Beykoz'a kadar olan bölgede yine geceleri yakılan ateş sayesinde karaya oturtularak yağmalandığı söylenmiştir¹⁵. Bu türden kara korsanlığına karşı merkezi idare gece sahil köylerinde ateş yakılmasının engellenmesi ve bu taraflarda depo olarak kullanılabilir yapılarla müsaade edilmesi emrini tekrarlamakla yetinmiştir¹⁶.

Klasik döneme ait Osmanlı fenerlerinde aydınlatmanın içinde zeytin-yağı yakılan büyük kandiller vasıtasıyla sağlandığı bilinmektedir¹⁷. Ancak bu fenerleri devamlı iş'al (yanar) halde tutmak oldukça masraflı ve kimi zaman ikmal-ulaşımda aksamalar yaşanabileceği hesaba katıldığında bunların sürekli işler olması ihtimal dâhilinde görünmemektedir.

XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra dünya deniz ticaretine buharlı gemilerin dâhil olmasıyla hem nakliye hem de sefer sayılarındaki artış denizler üzerindeki trafiği bir önceki yüzyıl ile mukayese edilemeyecek oranlara çıkartmıştır. Artan trafik klasik fener anlayışının da dönüşümünü zorunlu hale getirmiştir. Bu çerçevede 1822 yılında Fransız mühendis Augustin Fresnel'in icat ettiği fresnel lenslerinin, oldukça ağır ve gerçekte 5 milden öteyi aydınlatamayan klasik deniz feneri camlarının yerini alarak deniz fenerlerine uygulanması ile fener teknolojisi dönüşmüş, fenerlerin deniz ticaretindeki işlevsellikleri artmıştır. Böylelikle fenerler, teknolojik değişim ile gemileri gizli tehlikelere karşı uyabilecek parlaklığa ulaşarak günümüzdeki işlevine kavuşmuştur. Fransızlar bu

- 11 Ogier Ghiselin de Busbecq, *Türk Mektupları; Kanuni Döneminde Avrupalı Bir Elçinin Gözlemleri (1555-1560)*, çev. Derin Türkömer, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, s. 44; Ali Soysal, *Kara Deniz Beyaz Işık; Rumeli Feneri*, Denizler Kitabevi, İstanbul 2004, s. 36-37.
- 12 Toroslu, a.g.e., s. 81.
- 13 BOA, A.DVNSMHH.d, 6/160, 12 Safer 972/19 Eylül 1564; A.DVNSMHH.d, 12/845, 22 Rebiülevvel 979/14 Ağustos 1571; A.DVNSMHH.d, 27/654, 20 Zilkade 983/20 Şubat 1576; ; A.DVNSMHH.d, 48/169, 5 Şaban 990/25 Ağustos 1582.
- 14 1571 tarihli bir mühimme hükmünde, Kilyos yakınlarında çevre ahalisinin gece yakılan bir ateş ile gemileri yanıltıp bunların karaya oturmalarına yahut parçalanmalarına yol açtıkları, ardından gemideki emtiayı yağmaladıkları söylenmektedir. Yakınlarda yeniçerilerin inşa ettiği depolarda malların saklandığı bir bakıma bu kara korsanlığının arkasında yeniçerilerin olduğu aynı hükümde ima edilmektedir; A.DVNSMHH.d, 12/625, 17 Şevval 978/14 Mart 1571.
- 15 A.DVNSMHH.d, 71/306, 12 Safer 1002/17 Kasım 1593.
- 16 A.DVNSMHH.d, 6/160, 12 Safer 972/19 Eylül 1564.
- 17 İE.BH, 1/47, 29 Cemaziyelevvel 1097/23 Nisan 1686; C. DH, 2/87, 26 Muharrem 1231/28 Aralık 1815.

Gazi

Akademik
Bakış

143

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

dönüşümün öncülüğünü yaparak, Karayiplerden Hind Okyanusuna kadar olan deniz aşırı sömürgelerinde yeni sistemin kullanıldığı fenerler inşa ederek emperyal kontrolünü arttırmıştır. Emperyal yayılma, serbest deniz ticareti, dünya ekonomik sisteminin yaygınlaştırılması politikalarının parçalarından birisi de böylelikle deniz feneri ağı kurma projesi olmuştur¹⁸.

Ortaklıklardan oluşan devasa komanditler suretinde ortaya çıkan yabancı vapur kumpanyaları ile deniz taşımacılık sektörü sistemli ve düzenli hale gelerek kurumsallaştı. Nitekim bu kurumsallaşmanın bir sonucu olan devlet-özel teşebbüsüyle kurulan, himayesinde bulunduğu ülkelerin bir uzantısı olarak faaliyet yürüten vapur kumpanyaları ile birlikte gemi trafiğinin yoğunlaşması beraberinde liman hizmetleri, seyrüsefer güvenliği gibi konularda değişen şartlara göre yeni düzenlemeler yapılmasını zorunlu hale getirmiştir.¹⁹ Dünya-kapitalist ekonomisinin önemli periferilerinden biri olan Osmanlı Devleti'nin liman ve denetimindeki deniz ticareti güzergâhı küresel deniz ticareti ağının geçiş noktalarından biri olarak artan trafikten payını almıştır. Dönüşen fener teknolojisinin Osmanlı Devleti'nde uygulanması, bilhassa bu sulara faaliyetini 1850'lerden sonra oldukça yüksek seviyelere çıkararak yabancı vapur kumpanyaları için zaruret halini almıştır. Bu minvalde devlet eliyle birtakım girişimlere şahit olunmuştur. 1840'da İstanbul Boğazı'nın Karadeniz girişinde Anadolu ve Rumeli cihetlerindeki fenerler yenilenmiştir. Bunların sürekli yakılması büyük masrafa neden olacağından Boğaz'dan geçecek bütün müstemem gemilerinin bir miktar fener vergisi alınması kararlaştırılmıştır²⁰.

4. Osmanlı Sularında İlk Buharlılar ve Modern Fener Ağı İnşası

Osmanlı'nın ilk buharlı serüveni *Swift/Buğu* adlı buharlının İstanbul getirilmesiyle başlamasına rağmen Osmanlı Devleti'nin ticari nakliyat bağlamındaki ilk organizasyonu Fransa'dan satın aldığı *Peyk-i Şevket* adlı vapurun İstanbul-İzmir arasında 1839 yılında düzenli seferlere başlamasıyla gerçekleşmiştir²¹. Akabinde ilk buharlıların hız ve kapasite bakımından geliştirilmesi daha fazla yolcu ve emtia taşımalarının önünü açmıştır. Ayrıca önceden planlanabilirlik bakımından seferlerin düzenli hale gelmesi büyük komandit şirketlerin dünya genelinde ortaya çıkmasını sağlamıştır. Osmanlı Devleti de bu teknolojik fırsatlardan istifa-

18 Levitt, *a.g.m.*, s. 83-85.

19 Osmanlı sularında faaliyet gösteren yabancı vapur kumpanyalarının aktiviteleri hakkında geniş bilgi için bkz. İlhan Ekinci, "Osmanlı'da Yabancı Vapur Kumpanyaları ve İmajları Hakkında", *Ke-biğe*, S. 21, 2006; Emre Kılıçaslan, *Avusturya Lloyd Kumpanyası'nın Osmanlı İskelelerindeki Faaliyetleri*, OMU. SBE, Tarih, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun 2013; Süleyman Uygun, *Osmanlı Sularında Rekabet; Mesajeri Maritim Vapur Kumpanyası (1851-1914)*, Kitabevi Yayınevi, İstanbul 2015; Mesut Karakulak, *Rus Vapur Ve Ticaret Kumpanyası (Ropit) Ve Osmanlı Rus Ticari İlişkileri (1856-1914)*, Ankara Üniversitesi, SBE, Genel Türk Tarihi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2017.

20 Bu miktar düvel-i mütehabbe/Avrupa devletleri büyükelçilikleri ile görüşülerek kararlaştırılmış, tonilato başına/36 kileye 15 para'lık bir miktar tespit edilmiştir; İ.MSM, 15/339, *Kaptan Paşa ve diğer süferaya tezkire-i samiye*, 25 Muharrem 1256/29 Mart 1840.

21 Eser Tütel, *Seyr-i Sefain Öncesi ve Sonrası*, İletişim Yayınları, İstanbul 2000, s. 24.

Görüş

de ederek sırasıyla *Hazine-i Hassa Vapurları İdaresi*, *Fevaid-i Osmaniye*, *İdare-i Aziziye*, *İdare-i Mahsusu* ve son olarak da *Sevr-i Sefain* İdaresi gibi büyük vapur şirketleri ile kendi sefer ağını organize etmiştir²². Haliyle gelişen vapur teknolojileri kıtalararası emtia ve yolcu hareketliliğini son derece önemli noktalara taşımıştır. Bu sebeple vapur güzergâhlarının uğrak noktalarının aydınlatılması önemli bir ihtiyaç haline gelmiştir.

Kırım Savaşı döneminde Boğaz ve Akdeniz-Karadeniz güzergâhında modern deniz feneri ihtiyacı iyice hissedilir olmuştur. 1854 Aralık ayında, Fransız general Oliver Lannes, Sivastopol'dan Fransa'ya III. Napolyon'a acil bir rapor ulaştırmak için Massegeri'nin posta vapuru ile yola çıkmıştır. Vapur kaptanı Marius Michel, 1843'den beri bu sularda seyrüsefer ettiği için boğaz geçişi ve rotaya oldukça hâkim bir kaptandı. Bu nedenle herhangi bir aksaklık yaşamadan Fransa'ya ulaşmışlardır. 1844'te Osmanlı sularında 5'i Karadeniz'de 7'si Boğazlarda 7'si Ege'de 7'si ise Akdeniz'de olmak üzere toplamda 24 fenerin olduğunu belirten Michel, bunların ise sadece 19 tanesinin düzenli olarak işlediğini söyler. Karadeniz kıyıları ve Boğaz hattında düzenli olarak yakılan bu 19 fenerin hiçbiri fresner lensine sahip olmadığından ışıkları da oldukça zayıftı. Hatta bunlardan Gelibolu fenerleri gibi bazıları sadece donanmanın geçişi esnasında yakılıyordu. Bu eksiklik boğaz geçişini tehlikeli hale getiriyordu. Marius Michel, Doğu Akdeniz güzergâhında aydınlatılması gereken noktalar üzerinde bir çalışması olduğundan bahisle Lannes'in tavassutuyla bu konuda İmparator III. Napolyon'un desteğini istemiştir. Lannes'in aracılığıyla III. Napolyon, Sultan Abdülmecid'e, deniz fenerleri ile ilgili yeni bir organizasyon kurulması yolunda baskı yapmıştır²³. Endüstriyel devrimin yayımlıcağı karşısında yetersiz kalan ve limanlardaki alt yapı faaliyetlerini öz sermaye ile inşa etme kabiliyetinden mahrum olan Osmanlı Devleti, bu alandaki boşluğun kontrol ve denetimini Batılı devletlere bırakmak durumunda olduğundan modern bir deniz feneri ağı kurma projesi de bu çerçevede 1855 yılında Marius Michel'e verilmiştir²⁴. Yapılan imtiyaz sözleşmesi ile fenerlerin inşa, idare ve işletilmesi için yine aynı müteşebbislerin idaresi altında "Fenerler İdare-i Umumiyesi" kurulmuştur²⁶. Michel öncelikle Boğaz hattındaki fenerleri modernize ederek 1856-57 arasında Rumeli, Anadolu, Ahırkapı ve Fenerbahçe fenerlerini yenilemiştir. Mevcut fener varlığının yenilenmesi ile birlikte 1860'a kadar bizzat idare tarafından 21 adet fener inşa edilmiştir²⁷.

22 Ercüment Kuran, "XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Deniz Ulaşım: İdare-i Mahsusu'nun Kuruluşu ve Faaliyeti", *Çağını Yakalayan Osmanlı, Osmanlı Devleti'nde Modern Habereşme ve Ulaştırma Teknikleri*, İstanbul 1995, s. 161.

23 Levitt, *a.g.m.*, s. 90.

24 İ.MMS, 132/5648, 19 Zilhicce 1271/2 Eylül 1855; İ.MMS, 6/206, 29 Muharrem 1272/11 Ekim 1855.

25 İ.MMS, 7/308, 14 Muharrem 1273/14 Eylül 1856.

26 A.AMD, 71/73, 13 Muharrem 1273/13 Eylül 1856.

27 HR. H.MŞ. İŞO, 71/2, 8 Cemaziyelahir 1276/2 Ocak 1860.

İdarenin ve Mösyö Michel'in imtiyazı 10 yıllık süre bitimi beklenmeden başarılı hizmetleri nedeniyle 1860'da bu kez 15 yıl için yeniden temdid edilmiştir. Fener rüsumunun %78'i idareye bırakılmıştır²⁸. Ayrıca kaptan, politikacı ve müteşebbis Bernard-Camille Collas, Michel'in ortağı olarak Fener İdaresi'nde direktörlük vazifesine başlamıştır. Bu tarihte kurdukları Collas ve Michel Kumpanyası'nın Paris şubesini Collas, İstanbul şubesini ise Michel idare edecekti. İdarenin imtiyaz müddeti üçüncü kez 1879 yılında gerçekleşmiş²⁹ ve 1937 sonuna kadar Fenerler İdare-i Umumiyesi, Osmanlı topraklarındaki fenerlerin inşaa, bakım, onarım, işletme haklarını elinde tutmuştur³⁰.

Karadeniz'den Kızıldeniz sahillerine kadar Osmanlı kıyılarını fener ağı ile donatan bu idarenin ikinci fener inşaa faaliyeti döneminde 1864 yılında Kıbrıs'ta Larnaka, Cape Gatta ve Cape Kitti'de olmak üzere üç yeni fener faaliyete geçirilmiştir³¹. Özellikle Larnaka limanının girişinin aydınlatılması hem İngiliz hem de diğer yabancı kumpanyaların temel talepleri arasındaydı³². Bununla birlikte 1867 yılında Girne İskelesi'ne bir fener konması talebi üzerine bu yönde bir talimat verilmiş³³ fakat bu fener Kıbrıs'taki İngiliz idaresi döneminde tamamlanmıştır. Doğu Akdeniz güzergâhının belirli bir kısmı bu sayede güvenli geçişe uygun hale gelmiştir.

5. Kıbrıs'ın Buharlı Ağına Eklemlenme Süreci

Kıbrıs'ın dünya üzerindeki bu dönüşüm ve değişimin tam olarak neresinde olduğunu vapur kumpanyalarının Doğu Akdeniz limanlarındaki faaliyet ağlarından bir dereceye kadar belirlemek mümkündür. Dolayısıyla *Buharlı Çağı* da diyebileceğimiz bu dönemde kurulan vapur kumpanyalarının Doğu Akdeniz rotalarını oluşturma süreçleri, Kıbrıs'ın dünya ticaret ağlarındaki yerinin ortaya çıkmasında bize önemli ipuçlarını sunacaktır. Öncelikle Doğu Akdeniz limanlarında önemli bir ağırlığı olan İngiliz şirketlerine veyahut bireysel tüccar vapurlarının faaliyetlerine göz atmak önem arz etmektedir. Bu yönüyle 1836'da kurulan İngiliz P&O Kumpanyası ön plana çıkmaktadır. Nitekim şirket kurulduğu yıllarda Kıbrıs'a düzensiz olarak uğramaya başlamıştır. Akabinde Avusturya Lloyd kumpanyası Osmanlı sularında faaliyete başladıktan kısa süre sonra Kıbrıs'ı vapurlarının önemli duraklarından biri olarak tayin etmiştir. Zira kumpanya 1836 yılında kurulmuş olup 1837 yılında sigorta işlemleri için Larnaka (Kıbrıs) acentesini açmıştır. Aynı yıl şirket ayda iki kere olmak üzere *Sira-İs-kenderiye (Hanya-Larnaka)* ve *Sira-Larnaka (Ekpress)* hatlarını kurmuştur. Sira-İs-

28 A. MKT. NZD, 323/30, 15 Safer 1277/2 Eylül 1860.

29 İ.MMS, 63/2959, 12 Recep 1296/2 Temmuz 1879.

30 BCA, 30-18-1-2; 81/107/20, 20.12.1937.

31 HR. SFR.1, 10/27, 14 Eylül 1864; HR. SFR.1, 10/57, 15 Aralık 1864; HR. SFR.3, 86/35, 9 Mart 1864; HR. SFR.3, 95/28, 30 Kasım 1864.

32 *Accounts and Papers; Trades of Various Countries and Places for the years 1857-59*, Harrison and Sons, Londra 1860, s. 501.

33 MVL, 801/2, 19 Cemaziyelahir 1284/18 Ekim 1867.

kenderiye hattında Larnaka tam güzergâh üzerinde bulunmamasına rağmen Lloyd vapurlarının buraya uğrayacağı ilan edilmiştir. Ancak Kıbrıs'ta uygulamaya konulmak istenen erken dönemli bu girişimler deneme seferlerinin ötesine geçememiştir. Bu durumu Avusturya buharlılarının Kıbrıs limanlarındaki hareketliliğinden de tespit etmek mümkündür³⁴. Aslında bu tarihlerde şirket vapurlarının Kıbrıs'a düzensiz sefer düzenlenmesinin en önemli sebeplerinden biri ilk dönem buharlı gemilerin oldukça fazla kömür tüketmesi ve açıkta yer alan Kıbrıs'ın kömür nakli için önemli bir durak olmamasıydı³⁵. Dolayısıyla şirket Kıbrıs'ı buharlı sefer ağlarına düzenli olarak ancak 1845 yılında açılan Treyste-Korfu-Sira-Rodos-Larnaka-Beyrut ve İskenderiye duraklarından oluşan *Suriye Sahil Hattı* ile katabilmiştir. Yine de Kıbrıs'ın Lloyd'un Doğu Akdeniz güzergâhına dâhil olması Ada'nın buharlı ticaret ağlarında kendine yer bulmasını sağlamıştır³⁶. Dolayısıyla aynı yıl adadaki gemi hareketliliği %10 artarak 1.244'e ulaşmış ve bu gemiler 103.695 ton emtiayı Kıbrıs limanlarına taşımıştır³⁷. Nitekim Lloyd'un *Suriye Hattının* aktif hale gelmesi ile Avusturya'nın Kıbrıs ticaretinde ağırlığı da netleşmeye başlamıştır. Öyle ki 1846 yılında ithalatı 969 frank ihracatı 1202 franka tekabül eden Kıbrıs ticaretinin büyük kısmını Avusturya daha sonra Yunanistan diğer kalan kısmını ise Fransa ve Toskana yapmıştır³⁸.

Tablo-1: 1845 Yılında Kıbrıs'ta Yabancı Bandıralı Gemilerin Emtia Hareketliliği³⁹

Ülke	Gemi	Emtia	Taşınan Yer
Fransa ve Cezayir	41	5.743	Fransa
Toskana	15	2.765	Toskana
Avusturya	14	1.805	Avusturya
Yunan ve Adalar	15	1.288	Yunan ve Adalar
Sardunya	4	763	Sardunya
İngiltere	2	400	İngiltere

34 M. Emre Kılıçaslan, *a.g.t.*, s. 86

35 Denizcilik konusunda otorite kabul edilen Thomas Brassey, Kıbrıs'ta kısa süre kaldıktan sonra adanın kömür ikmalini yapmak için bile uygun olmadığı rapor etmesi dikkat çekmektedir. Bkz; George Hill, *Kıbrıs Tarihi Osmanlı ve İngiliz İdaresi Dönemi 1571-1948*, Çev. Nazım Can Serbest, İş Bankası Yay., İstanbul 2016, s. 229.

36 Adolphe Joanne-Emile Isambert, *Itineraire De L'Orient*, Librairie de L. Hachette, Paris 1861, s. 462

37 *Document sur le Commerce Exterieur Turquie*, No 2, Turquie Ministere l'Ariculture et du Commerce 3e. Serie des avis divers, N. 277. s. 91.

38 *Compagnie Generale Des Comptoir Levantins Memoir et Documents Sur Le Commerce des Pays D'Europe*, Imprimerie Centrale de Napoleone, Paris 1850, s. 45.

39 *Document sur le Commerce Exterieur Turquie*, No 2, Turquie Ministere l'Ariculture et du Commerce 3e. Serie des avis divers, N. 277. s. 91.

Tabloda Kıbrıs'a uğrayan gemilerin doğrudan kendi ülkelerine yaptığı ticareti görmek mümkündür. Bunun yanında 903 adet gemi de 83.822 ton emtiayı Kıbrıs'tan İzmir, Karaman, Suriye, Mısır ve İstanbul'a taşımıştır. Adanın kendi limanları arasındaki ticari hareketlilik ise 170 gemi ile yapılmış ve 7.113 ton emtiaya ulaşmıştır. Ada ve Osmanlı limanları arasındaki ticaretin 5/2'sini Türk bandıralı gemiler yapmıştır. Aşağıdaki tabloda yabancı bandıralı gemilerin Kıbrıs ticaretindeki ağırlığını görmek mümkündür⁴⁰.

Tablo-2: 1845 Yılında Kıbrıs'ta Yabancı Bandıralı Gemilerin Emtia Hareketliliği⁴¹

Ülke	Gemi	Emtia
Avusturya	94	21.839
Yunan	154	15.285
Fransız	80	10.251

Avusturya bandıralı gemilerin ada ticaretinde hızla yükseldiğini görmekteyiz. Bu durum Lloyd kumpanyasının adaya ayda iki sefer düzenleyeceğini ilan etmesi ile paralel bir gelişmedir⁴². Adaya az da olsa Rus gemileri de uğramaya başlamıştır. Ancak bu oran oldukça düşüktür. İngiliz bandıralı gemilerin de bu dönemde adaya oldukça az sefer yaptığı tespit edilmiştir⁴³.

Dönemin diğer büyük vapur şirketi Fransız Mesajeri Maritim kumpanyasının 1853'ten itibaren Kıbrıs'a yolcu ve emtia naklettiği bölgedeki İngiliz konsolosluk vekili tarafından rapor edilmiştir⁴⁴. Ancak Mesajeri Maritim kendi raporları incelendiğinde Kıbrıs acentesinin 1886 yılında kurulduğu anlaşılmaktadır. Bu bakımdan İngiliz temsilcinin ya Kıbrıs'ın ticari potansiyelini abartma niyetinde olduğu ya da adaya uğrayan yelkenli/buharlı Fransız bandıralı bütün gemileri Mesajeri Maritim altında değerlendirdiği düşünülebilir⁴⁵. Keza mücbir bir sebep olmadıkça şirketin bu hat üzerinde Kıbrıs'a sefer düzenlemesi demek yüksek tazminatları göze alması anlamına geliyordu ki bu da kabul edilebilir bir durum değildi. Zira Kıbrıs'ta şirketin bu cezaları yok saymasını gerektirecek bir ticari potansiyel yoktu. Aslında bulunduğu çağın en büyük şirketlerinden biri

40 *Document sur le Commerce Extérieur Turquie*, No 2, Turquie Ministère l'Ariculture et du Commerce 3e. Serie des avis divers, N. 277. s. 92-93.

41 *Document sur le Commerce Extérieur Turquie*, No 2, Turquie Ministère l'Ariculture et du Commerce 3e. Serie des avis divers, N. 277. s. 92-93.

42 Adolphe Joanne-Emile Isambert, *Itineraire De L'Orient*, Librairie de L. Hachette, Paris 1861, s. 548-549.

43 *Document sur le Commerce Extérieur Turquie*, No 2, Turquie Ministère l'Ariculture et du Commerce 3e. Serie des avis divers, N. 277. s. 92-93.

44 A&P Records, *Abstracts of Reports on the Trade of Various Countries and Places for the Years 1857-58-59*, Received by the Board of Trade (Through the Foreign Office) from Her Majesty's Ministers and Consuls, Harrison and Sons, Londra-1860. s. 499.

45 Süleyman Uygun, *a.g.e.*, s. 114.

olan Fransız Posta Servisi, Doğu Akdeniz hattını oluştururken 1836-38 yılları arasında Kıbrıs'ın ticari potansiyelini incelemesi için bir yetkili göndermiştir⁴⁶. Aynı zamanda Fransa'nın Beyrut konsolosu da Kıbrıs hakkında şirkete detaylı bir rapor hazırlamıştır. Bu raporda konsolos Kıbrıs'ın önemli limanlarından olan Larnaka'nın ana liman olmaktan ziyade Beyrut, İzmir ve İstanbul'a gelen ürünlerin antreposu görevini görebileceğini belirtmiştir. Ayrıca Fransa'dan gelen gemilerin Kıbrıs'ta ekseriyetle Larnaka'ya uğradıklarını, Rodos ve Tunus'tan gelen gemilerin ise çok acil bir durum olmadıkça nadiren Kıbrıs'ı ziyaret ettiklerinin altını çizmiştir⁴⁷. Bu raporlardan anlaşılacağı üzere Fransızlar Doğu Akdeniz limanlarının neredeyse göbeğinde kalan Kıbrıs'ın ticari potansiyelini yeterli görmemişlerdir. Buna ilaveten zaten adaya önemli yatırımlar yapmış olan Lloyd ile de rekabet etmenin anlamsız olacağına karar vermişlerdir.

İngilizlere ait küçük sayıda vapurlar ise her zaman olduğu gibi düzensiz bir şekilde 1850 yılından itibaren Kıbrıs'a sefer yapmaktaydı. Bu vapurlar daha ziyade büyük şirketlere ait olmayıp münferit tüccar vapurlarıydı⁴⁸. 1856 yılında kurulan Rus Vapur ve Ticaret Şirketi ise Doğu Akdeniz hattını kurarken Lloyd ve Mesajeri kumpanyalarının benzer hatlarını incelemiş; hatta Kıbrıs'a bir gözlemci göndererek adanın Rus ticari çıkarlarına hizmet edip edemeyeceği üzerine bir rapor hazırlamıştır. Ancak şirketin kurduğu İskenderiye Hattı dâhilinde Kıbrıs'a kurulması düşünülen depolar ticari imkanları daha geniş mütalaa edilen Rodos ve Hayfa'ya kurulmuştur. Bu kararlarında Ada2da yeterli liman ve fener ağı olmaması da etkili olmuştur⁴⁹. 1857 yılında Kıbrıs'a sefer düzenleyen Fransız Phocenne kumpanyası da Lloyd'un rekabetine dayanamayarak buradaki hattına son vermiştir⁵⁰. Ecnebi vapur kumpanyaları dışında Osmanlı Devleti'ne ait vapurlar ve yelkenliler de Kıbrıs'a sefer yapmaktaydı. Fakat bu seferler Ada ticaretini tekeline alan Avusturya Lloyd'un gölgesinde kalmaktaydı. Aşağıdaki tablolardan bu durumu daha net görmek mümkündür.

-
- 46 Couvenhes, Marie-Françoise Berneron (2007), *Les Messageries Maritimes : l'Essor d'Une Grande Compagnie de Navigation Française, 1851-1894*, PUPS, Paris. s. 57.
- 47 AMAE, *Consulat France a Beyrouth N. 2, M. Henry Guys, Consul de France a Beyrouth au Comte Molé, Ministère des Affaires Etrangères, Beyrouth Le 7 Decembre 1836*, fos 147-148.
- 48 A&P Records, *Abstracts of Reports on the Trade of Various Countries and Places for the Years 1857-58-59, Received by the Board of Trade (Through the Foreign Office) from Her Majesty's Ministers and Consuls, Harrison and Sons, Londra-1860*. s. 499.
- 49 *Otchet Vysochayshe utverzhdenного Russkogo Obshchestva Parokhodstva i Torgovlis 3 Avgusta 1856 Goda po 31 Dekabrya 1857 goda (1858)*. S. Petersburg, Tip. I. Shumakhera i L. Seryakova, s. 36.
- 50 A&P Records, *Abstracts of Reports on the Trade of Various Countries and Places for the Years 1857-58-59, Received by the Board of Trade (Through the Foreign Office) from Her Majesty's Ministers and Consuls, Harrison and Sons, Londra-1860*. s. 499.

Tablo-1: 1853-1857 Kıbrıs'ın emtia ve yolcu hareketliliği⁵¹

Yıl	Gemi Sayısı	Tonaj	Yolcu	İthalat (£)	İhracat (£)
1853	513	65.478	4.900	106.612	143.599
1854	309	44.970	4.243	43.300	103.280
1855	373	55.912	5.336	58.785	127.000
1856	541	60.039	7.171	60.890	125.620
1857	795	65.495	6.863	61.910	131.070

Tablo-2: 1853-1857 Kıbrıs'taki Lloyd Etkinliği⁵²

Yıl	Gemi Sayısı	Tonaj	İthalat	İhracat
1853	53	20.625	40.611	13.935
1854	62	23.165	49.083	22.951
1855	59	24.248	41.057	14.691
1856	93	41.079	63.704	15.285
1857	82	38.082	46.360	20.382

Tablo-3: 1853-57 Kıbrıs'taki İngiliz Ticareti ve Taşımacılık⁵³

Yıl	Gemi Sayısı	Tonaj	Yolcu	İthalat (£)	İhracat (£)
1853	11	2195	102	-	11513
1854	11	2673	108	50	16430
1855	11	4673	108	1340	9060
1856	16	3976	187	-	14680
1857	4	1397	62	960	6300

Tablolarda da görüleceği üzere vapur seferlerinin daha düzenli bir hal aldığı ve XIX. yüzyılın ortalarında Kıbrıs'ta belirgin bir Lloyd üstünlüğü görülmektedir. Hatta ada nakliyatının neredeyse yarısını gerçekleştiren şirketin faaliyet rakamına yaklaşan tek grup yelkenlilerdi. Kıbrıs'ın Doğu Akdeniz'de

51 A&P Records, *Abstracts of Reports on the Trade of Various Countries and Places for the Years 1857-58-59, Received by the Board of Trade (Through the Foreign Office) from Her Majesty's Ministers and Consuls*, Harrison and Sons, Londra-1860. s. 518.

52 A&P Records, *Abstracts of Reports on the Trade of Various Countries and Places for the Years 1857-58-59, Received by the Board of Trade (Through the Foreign Office) from Her Majesty's Ministers and Consuls*, Harrison and Sons, Londra-1860. s. 518

53 A&P Records, *Abstracts of Reports on the Trade of Various Countries and Places for the Years 1857-58-59, Received by the Board of Trade (Through the Foreign Office) from Her Majesty's Ministers and Consuls*, Harrison and Sons, Londra-1860. s. 499.

bulunan büyük limanların gölgesinde kalması ve diğer şirketlerin buraya çok önem vermemesi dolayısıyla Lloyd rakipsiz kalmıştır. Zaten Osmanlı Devleti de bu durumun farkındadır. Zira Lloyd Kumpanyası ve Kıbrıs Mutasarrıflığı arasında geçen hadise bu durumu kanıtlar niteliktedir. 1850'li yıllerin sonlarında Osmanlı'ya ait devlet evraklarının Kıbrıs'a taşınması esnasında kahir ekseriyetle evrakların muhafaza edildiği sandıkların mühür ve menteşelerinin sökülmesi; şirketin devletin resmi evraklarını taşıırken gayri hukuki işlere karıştığı izlenimini vermektedir⁵⁴. Benzer hadiseleri diğer vapur kumpanyalarında da görmek mümkündür⁵⁵. Fakat Osmanlı bürokrasisinin Kıbrıs'taki hadise ile diğer limanlarda veyahut kumpanyalarla yaşanan benzer suistimale aynı derecede tepki vermediği görülmektedir. Osmanlı'nın Kıbrıs ile olan muhabere ve bağlantısını sağlayan Lloyd'un bu usulsüzlüğü merkezi idare tarafından neredeyse görmezden gelinmiştir. Osmanlı idaresi en azından bir Osmanlı kumpanyasının Kıbrıs ile düzenli bağlantı kurana dek Lloyd'un bu hattan çekilmemesini sağlamak istiyordu. Yine bir başka hadisede de Avusturya Lloyd'un nasıl kayırıldığını görmek mümkündür. Kıbrıs'a sefer düzenleyen vapurlardan alınan fener rüsumunda Lloyd Kumpanyası'na %40 oranında indirim yapılıyordu. Zaten bu kadar indirime rağmen fener rüsumatının neredeyse ¼ Lloyd tarafından ödenmesi şirketin Kıbrıs'taki vapur trafiğinde ne kadar ağırlığı olduğunu gösteriyor. Öz kaynakları ile Kıbrıs'a düzenli sefer düzenleyemeyen Babiâli, Ada'nın buharlı güzergahında kalması için Lloyd'a cazip teşvikler sunmaya mecbur kalmıştır⁵⁶.

1860'lı yıllara gelindiğinde Kıbrıs'ta Avusturya Lloyd adına değişen bir şey yoktu. Ancak artık İngiliz şirketlerinin Kıbrıs'a daha fazla ve düzenli uğramaya başladığını görmekteyiz. Özellikle 3 İngiliz vapur kumpanyası Liverpool-Mısır ve Suriye kıyılarına yapılan seferlerde pamuk için Kıbrıs'ın ana limanı olan Larnaka'ya uğramaya başladı. Tabii bu durum Kıbrıs'taki tarım alanlarının artması ve bilhassa pamuk fiyatlarının yükselmesi ile de doğru orantılıydı. Öyle ki adada 1863 yılında 8 bin, 1864 yılında ise 11 bin balya pamuk hasadı yapılmıştır⁵⁷.

54 M. Emre Kılıçaslan, *a.g.t.*, s. 86

55 İkili antlaşmalar neticesinde Osmanlı sularında geniş hareket sahasına sahip olan vapur kumpanyaları gayri hukuki yoldan ülke içerisine pek çok emtia, yolcu ve yayın sokmuşlardır. Bu türden vakalar karşısında Osmanlı bürokrasisi çoğunlukla sert ikazlardan bulunmuştur. Rus kumpanyasının Osmanlı topraklarına sokmaya çalıştığı *munzır neşriyatın* Osmanlı posta memurları tarafından yakalanması neticesinde, Rus kumpanyasının protesto edilmesi için Bkz., *BOA. DH. MKT. 2923/110*, 31 Ocak 1892.

56 *BOA, HR.İD.*, 927/43, İngiliz Büyükelçiliğinden Lord Granville'ye, 22 Haziran 1884.

57 A&P Records, *Commercial Reports Received at the Foreign Office from Her Majesty's Consuls, During the Year 1865*, Harrison and Sons, Londra-1866. s. 932-935.

Gazi

Akademik
Bakış

151

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

Tablo-3: 1864 yılı Larnaka Limanındaki Buharlı ve Yelkenli Gemi Trafik⁵⁸

Bandıra	Gelen	Tonaj	Yolcu	Giden	Tonaj	Yolcu
İngiltere	24	13.864	573	24	13864	573
Osmanlı	352	21.044	3882	342	19836	30749
Fransız	27	5533	303	25	5166	2079
İtalyan	17	2862	180	17	2862	180
Avusturya	85	47518	2147	84	41709	2094
Yunan	43	5572	20	3	572	417
Rus	1	109	9	1	09	9
Amerikan	1	479	1	1	79	11
Kudüs	3	249	25	3	249	25
EflakBoğdan	1	12	9	1	12	9
Toplam	554	97342	7559	541	9958	7346

1864'te Kıbrıs'a modern fresnel fenerlerinin inşası trafiğin yoğunlaşmasına ve sefer düzenleyen kumpanyaların çeşitlenmesine katkı sağlamıştır. Bu da Kıbrıs'ın tedricen dünya ekonomik sistemine entegre olduğunun işaretidir. Fakat Ada lokasyonu itibariyle büyük limanların en fazla antrepo olacak bir pozisyonunu hâlâ korumaktaydı. Bu durumu aşmak kolay görünmüyordu. Kıbrıs'ın iç tüketiminin çok büyük oranda Beyrut ve karşı Anadolu kıyılarından karşılanması nedeniyle ithalatın belirli bir seviyeyi aşması mümkün değildi. Liman olanaklarının yetersizliği de adanın ihracat olanaklarını kısıtlıyordu. Dolayısıyla adadan meta alan şirketler adanın tüketebileceği ürün yelpaze ve miktarının sınırlı olması nedeniyle çok ürün ihraç edemiyorlardı. Nitekim Ada'nın ihracat ürünleri pamuk, ipek, kök boya, yün zahire, şarap, alkollü içkiler, tuz, ham deri vb. idi. İthalat ürünleri ise çeşitli kumaşlar, tabaklanmış deri pirinç, şeker, kahve, baharat ve boya çeşitleriydi⁵⁹. Adanın en önemli ihraç ürünü çoğunluğunu Amerikan iç savaşının etkisiyle Yakınoğu pazarlarına yönelen İngilizlerin aldığı pamuk oluşturuyordu. Zaten Kıbrıs'taki pamuk üretiminin artması da buna paralel bir gelişmeydi. Diğer ihraç ürünler ise genel itibariyle yerel ürünlerden oluşmaktaydı. İthal ürünlere gelindiğinde ise Adada denize dair meslekler konusunda yerli ahalinin ilgisizliği dikkat çekmiştir ki bunu Kıbrıs'a gelen yabancı gözlemciler de tespit etmiştir. Nitekim ithal ürünler arasında

58 A&P Records, *Commercial Reports Received at the Foreign Office from Her Majesty's Consuls, During the Year 1865*, Harrison and Sons, Londra-1866. s. 935.

59 *Compagnie Generale*, s. 45; A&P Records, *Commercial Reports Received at the Foreign Office from Her Majesty's Consuls, During the Year 1865*, Harrison and Sons, Londra-1866. s. 935

dikkate değer miktarda balık ithal edilmiş olması bu durumu destekler niteliktedir⁶⁰

Kıbrıs'ın 1873 yılına dair vapur trafiği incelendiğinde hatırı sayılır bir düşüş tespit edilmektedir. Bu düşüşün en önemli sebebi o yıl yaşanan kuraklık dolayısıyla hasadın çok az olmasıydı. Nitekim adanın en önemli limanı olan Larnaka'ya o sene sadece 389 vapur ziyaret etmişti. Adada vapur ve meta trafiğinde bariz üstünlüğü bulunan Lloyd'un aynı yıl üstünlüğü neredeyse %90 seviyelerine ulaşmıştı. Bunun yanı sıra Ada'ya çok az sayıda da olsa İtalyan ve Rus şirketleri de uğramaya başlamıştır. Bilhassa Doğu Akdeniz hatlarında Kıbrıs limanlarına yer vermeyen Rus şirketi adaya 4 sefer düzenlemişti. Fakat bu seferler daha çok düzensizlik arz ediyordu. İngilizler ise adaya az uğramalarına rağmen bilhassa Larnaka limanına ithalatta ticari üstünlüğü elinde bulundurmaktaydı. Hatta Fransızlar da artık adadaki ithalatta Avusturya'yı geçmekteydi. Larnaka'dan yapılan ihracatta ise pamuk alımıyla ön plana çıkan Fransızlar gelmekteydi. Nitekim bu durum adanın gemi trafiğinin Avusturya Lloyd'un elinde olsa bile ticaretinde İngiliz ve Fransızların tedricen üstünlüğünün başladığını göstermektedir⁶¹.

6. Kıbrıs'ta İngiliz İdaresi ve Fenerlerin Devri Meselesi

XIX. yüzyılın başından beri doğu/şark siyasetini, Asya'daki sömürgelerinin güvenliğinin temini politikası üzerine şekillendiren İngiltere, Doğu Akdeniz'de uygun bir askeri üs arayışında idi. Bu arayış çerçevesinde Kıbrıs her ne kadar Tanzimat reformları sonrası yukarıda bahsedildiği üzere ticari potansiyelini arttırıp küresel buharlı ağına tedricen dâhil olsa da halen askeri-stratejik bir lokasyon olarak öne çıkıyordu. Kıbrıs'taki konsolos vekilleri ve İngiliz temsilcilerinin raporları, Tuzla/Limasol ve Mağusa limanlarının mevcut halleriyle donanma barındırmaya müsait olmadığı ancak az bir miktar yatırım ile bu iki limanın askeri ikmal ve kömür deposu haline gelebileceği yolunda olmuştur⁶². Ada'yı İngiliz çıkarlarına göre biçimlendirmek için fırsat 93 Harbi sonrasında Berlin Kongresi öncesinde ortaya çıkmıştır. Rusya'ya karşı ittifak koşuluyla Osmanlı Devleti'nden Ada'nın yönetimini isteyen Salisbury ve Layard ikilisinin talepleri Osmanlı yönetimi tarafından kabul edilmiştir⁶³. İngiliz büyükelçi H.

60 A&P Records, *Commercial Reports Received at the Foreign Office from Her Majesty's Consuls, During the Year 1865*, Harrison and Sons, Londra-1866. s. 936; Document sur le Commerce Extérieur Turquie, No 2, TurquieMinistere l'Ariculture et du Commerce 3e. Serie des avis divers, N. 277. s. 91.

61 A&P Records, *Commercial Reports Received at the Foreign Office from Her Majesty's Consuls, During the Year 1873 August to December*, Londra-1874. s. 1565.

62 George Hill, *Kıbrıs Tarihi; Osmanlı ve İngiliz İdaresi Dönemi, 1571-1948*, çev. Nazım Can Serbest, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016, s. 229; *Accounts and Papers; Trades of Various Countries and Places for the years 1857-59*, Harrison and Sons, Londra 1860, s. 498.

63 Adanın İngiliz İdaresine geçişinin detaylı anlatımı için bkz. M. S. George., *The Cyprus Conventi-on Policy and its Impact upon the Integrity of the Otoman Empire*, Centre of Near and Middle Eastern Studies, London, 2000; D. E. Lee, *Great Britain and the Cyprus Convention Policy of 1878*, Harvard University Press, London, 1934; Rifat Uçarol, *1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması*

Gazi

Akademik
Bakış

153

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

Layard'ın hazırladığı Konvansiyon 4 Haziran 1878'te imzalanmıştır. Antlaşmanın ek hükümleri 1 Temmuz'da belirlenmiş Kıbrıs yönetici ve ahalisine de bu tarihte duyuru yapılmıştır. Osmanlı Devleti'nin hukuki hakları teorik olarak korunmakla birlikte "de jure" değilse de "de facto" Ada İngiliz yönetimine girmiştir⁶⁴. Ancak bir hâkimiyetin bu surette devri pek çok hukuki meseleyi de beraberinde getirmiştir.

Başlangıçta Ada yönetimi doğrudan İngiliz Foreign Office bünyesinde kurulan Kıbrıs bölümüne ve onların Ada'ya Osmanlı mutasarrıfı yahut valisinden daha yetkili olarak tayin ettiği Yüksek Komiserliğine tevdi edilmiştir. Ada yönetimi ve adli mekanizmalardaki dönüşüm tedrici olarak uygulanmış, ilhaktan önceki nihai statü 6 Aralık 1880'de belirlenmiştir. Bu tarihte Kıbrıs'ın idaresi Sömürge Bakanlığı'na devredilmiş; böylelikle fiilen Ada, İngiliz sömürgesi olarak sınıflandırılmıştır⁶⁵.

Adli ve idari alanlarla toprak yönetimi ve mülkiyet konularında Babiâli ve İngiliz Kıbrıs Hükümeti arasındaki münazaalar mütemadiyen devam etmiştir. Çalışmamızda bu çatışmalı hususlardan yönetim ve işletme hakkı Osmanlı Fenerler İdaresi'ne ait olan Kıbrıs Deniz Fenerlerinin idaresinin devri konusu irdelenerek, ticarete ve seyrüsefere müteallik mikro bir kurum üzerinden Kıbrıs'ın stratejik değerine yönelik çıkarımlarda bulunulacaktır. Kıbrıs Deniz Fenerlerinin sui generis/nev'i şahsına münhasır tarafı imtiyazlar ile özel teşebbüs olarak teşkil edilen Osmanlı Fenerler İdaresi tarafından işletiliyor olmalıdır. Babiâli'nin fenerler üzerindeki hukuki hakkı imtiyaz sözleşmesi devam ettiği müddetçe fener rüsumundan devlet payı olarak belirlenen oranı almaktan ibaretti. Bu cümleden olarak İngiltere Hariciyesi'nin bu devir meselesindeki ilk muhatabı Fenerler İdaresi Direktörü olan Michel Paşa ve Mösyö Collas olmuştur. İstanbul'daki İngiliz büyükelçiliği, sömürge bakanı Lord Grenville'ye 5 Eylül 1881'de, Kıbrıs'taki fenerlerin Osmanlı Fenerler İdaresi'nin imtiyaz sözleşmesi bittiği tarih olan Eylül 1884'te Sömürge Bakanlığı'ndan verilen talimatlar doğrultusunda doğrudan İngiliz idaresine geçeceğini, Babiâli'nin Fenerler İdaresi'nin imtiyaz sözleşmesinde yapacağı bir uzatmanın yahut fener yönetimine dair değişikliklerin 1878 Konvansiyonuna göre Ada'da geçerli olmasının

Görüş

Akademik
Bakış

154

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

- (Ada'nın İngiltere'ye Devri), İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1978; D.S. Wosgian, *Turks and British Rule in Cyprus*, Columbia University, Basılmamış Doktora Tezi, New York 1963; Cemil Çelik, *İngiliz Yönetiminde Kıbrıs'ın İdari ve Sosyal Durumu (1878-1914)*, Akdeniz Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, Antalya 2012.
- 64 Accounts and Papers, *Turkey No. 36, Correspondence respecting the Convention between Great Britain and Turkey of June 4, 1878*, C. 2057, Garrison & Sons, London 1878, s.5-6; Lee, *a.g.e.*, s. 171; Yuluğ Tekin Kurat, *Henry Layard'ın İstanbul Büyükelçiliği 1877-1880*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1968, s.87; Hill, *a.g.e.*, s.254-58.
- 65 D.S. Wosgian, *Turks and British Rule in Cyprus*, Columbia University, Basılmamış Doktora Tezi, New York 1963, s. 49; Hill, *a.g.e.*, s. 352; Accounts and Papers, *Cyprus Correspondence Respecting the Affairs of Cyprus*, C. 2930, George Edward Eyre and William Spottiswoode, London 1881, s. 58.

hukuken mümkün olmadığını yazmıştır⁶⁶. Bu yazışma ile Kıbrıs fenerlerine dair olan süreç resmen başlamıştır. Lord Grenville'nin talimatı doğrultusunda 1884 Martında Kıbrıs Meclis-i Kavanin'i tarafından liman ve fenerler rüsumu mevzuunda bir karar alınarak bu iki vergi grubu birleştirilip tonilato başına 30 sentlik bir liman vergisi tayin edilmiştir. Bu kararın uzantısı olarak Kıbrıs deniz fenerlerinin de 1884 Eylülü itibarıyla Ada hükümetinin doğrudan taht-ı idaresine gireceği duyurulmuştur. Hatta fener memurlarına muayyen bir sürede fener idare dairesini boşaltmaları talimatı dahi verilmiştir. Bu gelişmeler üzerine adadaki fener direktörü Babiâli ve Fenerler İdaresi'nin bu husustaki talimatlarını talep etmiştir⁶⁷. 24 Haziran 1884'te İstanbul büyükelçisi Lord Dufferin yolladığı talimatla Fenerler İdaresi Direktörü Mösyö Collas'ı bilgilendirerek fenerlerin devri konusunda gerekli hazırlıkların yapılmasını bildirmiştir⁶⁸. Collas cevaben fener rüsumu ile ilgili konuların Babiâli'ye ait olduğunu söylemekle birlikte idare devri konusunda Fenerler İdaresi'nin hem Osmanlı hem de İngiltere hükümetinin talimatlarını dikkate alacağı teminatını vermiştir. Konudan tabiatıyla Babiâli, büyükelçilik tarafından haberdar edilmiştir. Gelişen süreçte Collas ve ortağı Michel, devir konusunda muhalefet etmeyeceklerini, emir verildiği anda İngiliz memurlara idarenin terk edileceğini hatta bu üç fenerin terkinden ve rüsum gelirlerindeki azalmadan dolayı herhangi bir tazminat talebinde bulunmayacaklarını ilan etmiştir⁶⁹. Collas'ın Lord Dufferin'e bildirdiği gibi bundan sonraki süreç, Babiâli, Hariciye, Bahriye Nezareti, İngiliz Büyükelçiliği ve Hariciyesi ile Sömürge Bakanlığı arasında fener rüsumunun tahsili ve Babiâli'nin alacağı pay konusunu açıklığa kavuşturma çabaları üzerine olmuştur. Osmanlı Bahriyesi, Hariciyesi ve Sadaret arasındaki teati sonucu; Kıbrıs hâlihazırda İngiltere'ye ihale edildiğinden oradaki fenerlerin idaresinin "Devlet-i Aliyye'ye ait hisse-i hasılatın temini şartıyla" Kıbrıs hükümetine devrinde bir beis olmayacağı görüşünde mutabakata varılmıştır⁷⁰. Ancak fener "hisse-i hasılatının" oranı hakkında hukuki bir münazaa ortaya çıkmıştır. İngiltere sefareti, 1878'e kadar %22 oranında olan Babiâli hissesi için Kıbrıs vergisine 1873-78 yıllarındaki fener geliri vasat alınarak bir zam yapılacağını Babiâli'ye bildirmiştir⁷¹. Babiâli hukuk müşavirleri ise 4 Eylül 1884'ten itibaren yürürlüğe girecek yeni tarifeye göre Babiâli'nin fenerler hasılatı hissesi %28'e çıkarılacağından, rüsumun yeni tarife üzerinden alınması şartıyla fenerlerin idaresinin devrine muvafakat verilmesi görüşünü ortaya koymuştur. Aksi takdirde mevcut haliyle idarenin teslim edil-

- 66 *HR.TH.*, 40/17, İstanbul İngiliz Büyükelçiliğinden İngiliz Hariciyesine, 5 Eylül 1881.
67 *Y. A. RES.*, 25/21, Kıbrıs Fenerler İdaresi Rüsumat Baş Memurluğu'ndan Bahriye Nezaretine Tezkire, Lef 21, 5 Ağustos 1300/17 Ağustos 1884.
68 *Y. A. RES.*, 25/21, İngiltere Sefiri Lord (earl of) Dufferin (Frederick Hamilton-Temple-Blackwood) canibinden Mösyö Collas'a gönderilen tahriratın tercümesi, Lef 7, 24 Haziran 1884.
69 *Y. A. RES.*, 25/21, Collas'tan İngiltere Sefiri Lord Dufferin'in 24 Haziran tarihli tahriratına cevap, Lef 9, 3 Temmuz 1884; *Y. A. RES.*, 25/21, Gabriel Collas'tan Bahriye Nazırı Hasan Paşa'ya gönderilen Fransızca mektubun tercümesi, Lef 4, 18 Ağustos 1300/30 Ağustos 1884.
70 *Y. A. RES.*, 25/21, Hariciye Nezaretinden Sadarete, Lef 6, 28 Şevval 1301/8 Ağustos 1300/20 Ağustos 1884.
71 *Y. A. RES.*, 25/21, Meclis-i Vükela Mazbatası, Lef 4, 3 Zilhicce 1301/13 Eylül 1300/25 Eylül 1884.

Gazi

Akademik
Bakış

155

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

mesinin %22'lik oranın kabulü manasına geleceğini bildirmişlerdir⁷². Hariciye Nezareti bu görüş üzerine Sadarete verdiği 20 Ağustos 1884 tarihli mütalaada, fener rüsumundaki devlet payının %28'e yükseltilmesi, imtiyaz süresinin uzatılması ve rüsumun yeni oranlar üzerinden alınması için tarife komisyonu toplanması hususlarının hâlihazırda İngiltere tarafından kabul görmediğini beyan etmiştir. Bilhassa tarife komisyonu teşkilinin mutasavver olmadığı ve reddedileceği bariz olmasına rağmen İngiltere'ye fenerlerin devri konusuyla doğrudan ilgisi olmayan komisyon teşkili şartını dayatmanın abes olacağını söylemiştir. Hariciye Nezareti mütalaasının devamında yukarıda bahsedilen tarife komisyonu teşkili ve imtiyaz süresinin temdidi konularında İngiltere'nin muvafakati görülmediğinden %22'lik hissenin %28'e çıkarılması talebinin İngiltere'ye teklifinin "işî müşkülata düşürmekten" başka bir şeye yaramayacağı fikrinde olduğunu açıklamıştır. Hisse miktarının daha sonra kararlaştırılacağı "kayd-ı ihtirazi" ile Kıbrıs deniz fenerlerinin terk edilmesinin uygun bulunduğunu Hariciye Nezareti nihai görüşü olarak ilan etmiştir. Devlet-i Aliyye hissesinin %28 hesabıyla belirlenmesi şartının İngiltere'ye sunulması seçeneği de alternatif bir fikir olarak ortaya konmuştur⁷³. Devletler, nezaretler ve alt uzmanlık kurumları arasındaki bütün yazışmaların akabinde irade-i seniyyeden evvel Osmanlı tarafındaki son karar mercii olan Meclis-i Vükelâ, fenerlerin idaresinin Kıbrıs mahalli hükümetine devrinde Osmanlı Devleti'nin fener hasılatı hissesinin garanti edildiği koşullarda herhangi bir beis olmadığını teyit etmiştir. Deveran eden bütün yazışmalardan sonra Meclis-i Vükelâ, Hariciye Nezareti'nin mütalaasını dikkate alarak, fener hasılatındaki payın %22'den %28'e çıkarılması konusunda hukuken haklı olunmasına karşın ısrarcı olmanın manasız olduğunu kabul etmiştir. Nihayetinde Meclis-i Vükelâ, İngiliz hükümetinin Fenerler İdaresi'nin imtiyazının uzatılması, vergi oranlarının değişimi ve bu konu için tarife komisyonu kurulması konularında muvafakati olmamasından hareketle mevcut Osmanlı taleplerinin zayıflamamasını da sağlamak adına hisse konusunun daha sonra karara bağlanacağı "kayd-ı ihtirazi" ile üç adet Kıbrıs deniz fenerinin "hükümet-i mahalliyeye" terk olunduğunun İngiliz sefaretine tebliği edilmesine karar verilmiştir⁷⁴. Adadaki devir prosedürünü gerçekleştirmek için Fenerler İdaresinin Kıbrıs'taki Baş memuru Madyelli ve mahalli hükümet adına Larnaka Rüsumat Müdürü Taylor vazifelendirilmiştir⁷⁵. Eylül 1884 itibarıyla Ada fenerlerinin mahalli hükümete devir ve teslimi yapılarak Kıbrıs'taki İngiliz yönetiminin bir ayağı daha temin edilmiştir yahut Osmanlı, Kıbrıs ile ilgili deniz fenerleri üzerinden sürdürmeye çalıştığı iddia ve bağların kopuşunu çaresizce izlemiştir.

72 Y. A. RES., 25/21, *Hariciye den Bahriye Nezaretine*, Lef 16, 12 Şevval 1301/23 Temmuz 1300/5 Ağustos 1884.

73 Y. A. RES., 25/21, *Hariciye Nezaretinden Sadarete*, Lef 6, 28 Şevval 1301/8 Ağustos 1300/20 Ağustos 1884.

74 Y. A. RES., 25/21, *Meclis-i Vükelâ Mazbatası*, Lef 4, 3 Zilhicce 1301/13 Eylül 1300/25 Eylül 1884.

75 Y. A. RES., 25/21, *Hariciye Nezareti*, Lef 22, 5 Zilkade 1301/14 Ağustos 1300/27 Ağustos 1884.

Osmanlı Devleti'nin devair-i idariyesi arasındaki yazışmaların devam ettiği esnada İngiltere tarafında fener hasılatının tesviyesine dönük bir çalışma mevcuttur. 1878'den önce Babiâli'nin fener rüsumu hissesi olarak belirlenen %22'lik oranı dikkate alan İngiltere'nin İstanbul büyükelçiliği, 1873-78 yılları arasında Kıbrıs fenerlerinden toplamda 58.817 guruş gelir elde edildiğini Babiâli'nin %22'lik hissesinin ise 12.940 guruş olduğunu hesaplamıştır. Osmanlı Devleti'nin %22'lik hissesi için bu hesap üzerinden Kıbrıs vergisine ilave yapılması kararlaştırılmıştır⁷⁶. Osmanlı Devleti'nin 1878 sonrasında fener rüsumundaki payı %28'e çıkarıldıktan sonra Kıbrıs fenerleri hasılatından da bu oran üzerinden pay talep etmesi üzerine 28 Ocak 1886 yılında Salisbury'den Londra'daki Osmanlı büyükelçiliğine konuya dair İngiltere'nin görüşlerini izah eden bir takrir yollanmıştır. Takirde öncelikle 4 Haziran 1878 tarihli Konvansiyona göre Kıbrıs'ta gelir-gider dengesi yapıldıktan sonra fazla gelen hasılatın Babiâli'ye devri öngörüldüğü ve bu devir esnasında 1873-78 arasındaki gelir miktarının esas alınacağı tekrar edilmiştir. Salisbury, söz konusu dönemde fenerler rüsumu hasılatından Babiâli'nin hissesi %22 belirlendiğinden bunun üzerinde bir oranın kabul edilemez olduğunu kuvvetli bir şekilde vurgulamıştır. Nitekim söz konusu oranın %28'e çıkarılmasının nihayetinde 30 poundluk ufak bir meblağa tekabül ettiğini ancak İngiliz hariciyesinin bu mevzuu para değil prensip meselesi olarak değerlendirdiğini de ilave etmiştir.⁷⁷

Sonuç

XIX. yüzyılın ikinci yarısında deniz nakliyatının yapısı radikal bir değişim geçirmiş ve buharlı gemiler dünya ticaretinin seyrini belirlemiştir. Kıbrıs Osmanlı yönetim dairesinde bu dönüşüm hızının gerisinde kalmıştır. Bu haliyle Doğu Akdeniz liman kentleri içerisinde Kıbrıs, vapur şirketlerinin veyahut tüccar vapurlarının en azından Osmanlı döneminde öncelikli uğrak noktası olmamıştır. Ada güzergâhında Beyrut, Rodos gibi son derece önemli limanların bulunması, Kıbrıs'taki liman tesislerinin yetersiz olması, fener ağına dâhil olma sürecinin gecikmesi bunun başlıca nedenleridir. Ayrıca Kıbrıs birkaç vapur kumpanyasının aynı anda önemli kâr elde edebileceği bir pazar potansiyeline sahip değildi. Bu nedenle Lloyd'un Doğu Akdeniz limanları içerisinde Kıbrıs limanlarına özel önem vermesi ve ekonomik çıkarlarını bu doğrultuda belirleyerek faaliyet yürütmesi üzerine dönemin diğer büyük vapur kumpanyaları bir müddet Kıbrıs'ta Lloyd üstünlüğünü kabul ederek diğer limanlara yönelmiştir. Bu durum devlet desteği ile bu hatlara sefer düzenleyen vapur kumpanyalarının risk almak istememesiyle de açıklanabilir. Bununla birlikte ada seyrüsefer rotasının 1860'lara kadar yeterli düzeyde aydınlatılmamış olması vapur geçişini tehlikeli hale ge-

76 Bu gelirin 13.522'si Avusturya buharlı kumpanyası Lloyd'dan elde edilmiştir. Lloyd'a Kıbrıs'a düzenli sefer düzenlemesi için %40 indirim yapılmıştır; HR.İD., 927/43, İngiliz Büyükelçiliğinden *Lord Granville'ye*, 22 Haziran 1884.

77 HR.İD., 927/45, *Foreign office'den (Salisbury'den) Londra Büyükelçisi Rüstem Paşa'ya*, 28 Ocak 1886.

Gazi

Akademik
Bakış

157

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

tirdiğinden ve pek çok gemi kazası vukuu bulduğundan seyrüsefer güvenliğini dikkate alan kumpanyalar bu güzergahtan uzak kalmıştır.

Kıbrıs buharlı vapur ağlarına Osmanlı döneminde tedricen eklenmiş fakat birden çok alternatifi bulunması nedeniyle vazgeçilmez bir uğrak noktası olmamıştır. Zaten adanın da ticari istatistikleri incelendiğinde böyle bir çaba içerisinde girdiği de söylenemez öyle ki Osmanlı Devleti'nin de belli bir müddet ada ticaretinde baskın olan Lloyd'un gayri hukuki hareketlerine sessiz kalması Kıbrıs'ın vapur kumpanyalarının odak noktası olmadığını göstermektedir. Ancak Kıbrıs deniz fenerlerinin İngiltere'ye devri tartışmaları incelendiğinde Ada'ya Doğu Akdeniz'in güvenliği politikası çerçevesinde atfedilen önem ortaya çıkmıştır. Ayrıca vergilendirmesi, inşa ve işletilmesi tek taraflı bir tasarruf olmanın ötesinde milletlerarası bir mutabakatı gerektiren deniz feneri mefhumunun Kıbrıs örneğinde nüfuz alanı kurma, kontrol sahası elde etme politikasının müttemim bir cüzüne dönüştüğü görülmüştür. Kıbrıs fenerleri üzerindeki münazaa sonrasında bir kontrol enstrümanı olarak Doğu Akdeniz ve Kızıldeniz coğrafyasındaki diğer fenerler üzerinde de benzer bir rekabete şahit olunmuştur. Doğu Akdeniz'de siyasi-askeri-ticari nüfuz yarışının nispeten küçük ama etkili bir vechesi olan Kıbrıs fenerleri tartışmasında Osmanlı Devleti'nin hukuken ve fiilen zayıf argümanlara sahip olması Kıbrıs fenerleri üzerinde herhangi hak talebini imkânsızlaştırmıştır. Kıbrıs'ın İngiliz yönetimi-ne geçişinin bir ayağı daha böylece tamamlanmıştır.

KAYNAKLAR

A. ARŞİV BELGELERİ

I. Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Belgeleri

Bab-ı Asafi Mühimme Defterleri; A.DVNSMHH.d, 6/160; A.DVNSMHH.d, 12/845; A.DVNSMHH.d, 27/654; A.DVNSMHH.d, 48/169; A.DVNSMHH.d, 12/625; A.DVNSMHH.d, 71/306; A.DVNSMHH.d, 6/160.

Cevdet Dahiliye; C. DH, 2/87.

Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası; HR. HMŞ.İŞO, 71/2.

Hariciye Nezareti İdare; HR.İD., 927/45; HR.İD., 927/43.

Hariciye Nezareti Londra Sefareti; HR. SFR.3, 86/35; HR. SFR.3, 95/28.

Hariciye Nezareti Petersburg Sefareti; HR. SFR.1, 10/27; HR. SFR.1, 10/57.

Hariciye Nezareti Tahrirat-ı Hariciye Odası; HR.TH., 40/17.

İbnü'l-Emin Bahriye; İE.BH, 1/47.

İrade Meclis-i Mahsus; İ.MMS, 132/5648; İ.MMS, 6/206; İ.MMS, 7/308; İ.MMS, 63/2959; İ.MMS, 19/857.

İrade Mesail-i Mühimme; İ.MSM, 15/339.

Meclis-i Vükela; MVL, 801/2.

Görüş

Sadaret Amedi Kalemî Belgeleri; A.AMD, 71/73.

Sadaret Mektubi Kalemî Nezaret ve Devair; A. MKT. NZD, 323/30.

Yıldız Sadaret Resmî Evrakı; Y. A. RES., 25/21.

Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemî 2923/110, 31 Ocak 1892.

2. Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

30-18-1-2; 81/107/20, 20.12.1937.

3. Accounts and Papers-Parliamentary Papers

A&P; Trades of Various Countries and Places for the years 1857-59, Harrison and Sons, Londra 1860.

A&P; Trades of Various Countries and Places for the years 1857-59, Harrison and Sons, Londra 1860.

Cyprus Correspondence Respecting the Affairs of Cyprus, C. 2930, George Edward Eyre and William Spottiswoode, London 1881.

Turkey No. 36, Correspondence respecting the Convention between Great Britain and Turkey of June 4, 1878, C. 2057, Garrison & Sons, London 1878.

A&P Records, Abstracts of Reports on the Trade of Various Countries and Places for the Years 1857-58-59, Received by the Board of Trade (Through the Foreign Office) from Her Majesty's Ministers and Consuls, Harrison and Sons, Londra-1860.

A&P Records, *Commercial Reports Received at the Foreign Office from Her Majesty's Consuls, During the Year 1865*, Harrison and Sons, Londra-1866

A&P Records, *Commercial Reports Received at the Foreign Office from Her Majesty's Consuls, During the Year 1865*, Harrison and Sons, Londra-1866. s. 936; Document sur le Commerce Extérieur Turquie, No 2, TurquieMinistere l'Ariculture et du Commerce 3e. Serie des avis divers, N. 277.

A&P Records, *Commercial Reports Received at the Foreign Office from Her Majesty's Consuls, During the Year 1873 August to December*, Londra-1874.

AMAE (Archives Ministere des Affaire Etrangeres)

Consulat France a Beyrouth N. 2, M. Henry Guys, Consul de France a Beyrouth au Comte Molé, Ministere des Affaire Etrangeres, Beyrouth Le 7 Decembre 1836.

ACCIM (Archives de la Chambre de Commerce et d'Industrie Marseille)

Document sur le Commerce Extérieur Turquie, No 2, TurquieMinistere l'Ariculture et du Commerce 3e. Serie des avis divers, N. 277.

B. TELİF-TETKİK ESERLER

ADAMS, W.H. Davenport, *Lighthouses and Lightships: A Descriptive and Historical Account of Their Mode of Construction and Organization*, Charles Scribner and Co. New York 1870.

Gazi

Akademik
Bakış

159

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

BUSBECO, Ogier Ghiselin de, *Türk Mektupları; Kanunî Döneminde Avrupalı Bir Elçinin Gözlemleri (1555-1560)*, çev. Derin Türkömer, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017

Compagnie Generale Des Comptoir Levantins Memoir et Documents Sur Le Commerce des Pays D'Europe, Imprimerie Centrale de Napoleone, Paris 1850.

COUVENHES, Marie-Françoise Berneron (2007), *Les Messageries Maritimes : l'Essor d'Une Grande Compagnie de Navigation Française, 1851-1894*, PUPS, Paris.

DÜZCÜ, Levent, *Yelkenliden Buharlıya Geçişte Osmanlı Denizciliği (1825-1855)*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi Ankara 2012

HİLL, George, *Kıbrıs Tarihi; Osmanlı ve İngiliz İdaresi Dönemi, 1571-1948*, çev. Nazım Can Serbest, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016.

İLGÜREL, Mücteba, "Buharlı Gemi Teknolojisini Osmanlı Devletinde Kurma Teşebbüsleri", *Çağını Yakalayan Osmanlı, Osmanlı Devleti'nde Modern Haberleşme ve Ulaştırma Teknikleri*, İstanbul 1995, s. 143-158.

JOANNE, Adolphe -Isambert, Emile, *Itineraire De L'Orient*, Librairie de L. Hachette, Paris 1861.

KARAKULAK, Mesut *Rus Vapur Ve Ticaret Kumpanyası (Ropit) Ve Osmanlı Rus Ticari İlişkileri (1856-1914)*, Ankara Üniversitesi, SBE, Genel Türk Tarihi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2017.

KILIÇASLAN, Emre, *Avusturya Lloyd Kumpanyası'nın Osmanlı İskelelerindeki Faaliyetleri*, OMU. SBE, Tarih, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun 2013.

KURAN, Ercüment "XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Deniz Ulaşım: İdare-i Mahsus'a'nın Kuruluşu ve Faaliyeti", *Çağını Yakalayan Osmanlı, Osmanlı Devleti'nde Modern Haberleşme ve Ulaştırma Teknikleri*, İstanbul 1995, s. 159-165.

KURAT, Yuluğ Tekin, *Henry Layard'ın İstanbul Büyükelçiliği 1877-1880*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1968.

MAZOWER, Mark "Travellers and the Oriental City, 1840-1920", *Transactions of the Royal Historical Society*, Sixth Series, Vol. 12 (2002) s. 59-111.

LEVİTT, Theresa, "The Lighthouse at the End of the World Illuminating the French and British Empires, *Itinerario*, C. 38, s. 1, April 2014, ss. 81-102.

Otchet Vysochayshe utverzhdenного Russkogo Obshchestva Parokhodstva i Torgovlis 3 Avgusta 1856 Goda po 31 Dekabrya 1857 goda (1858). S. Petersburg, Tip. I. Shumakhera i L. Seryakova.

SOYSAL, Ali, *Kara Deniz Beyaz Işık; Rumeli Feneri*, Denizler Kitabevi, İstanbul 2004.

THURSTON, Robert H., *Robert Fulton: His Life and Its Results*, Newyork-1891.

TOROSLU, M. Vefa, *Deniz Fenerleri*, Denizler Kitapevi, İstanbul 2010.

TÜTEL, Eser, *Seyr-i Sefain Öncesi ve Sonrası*, İletişim Yayınları, İstanbul 2000.

ULUTAŞ, Songül, Yurtseven, Emre Evren, "Denizlerin Sessiz Tanıkları Fenerler; Mersin Deniz Feneri", *Dokuz Eylül Üniversitesi Denizcilik Fakültesi Dergisi*, C. 7, S. 1, 2015, ss. 39-54.

Görsel

UYGUN, Süleyman, *Osmanlı Sularında Rekabet; Mesajeri Maritim Vapur Kumpanyası (1851-1914)*, Kitabevi Yayınevi, İstanbul 2015.

VİRGİNSKY, V. S., "The Birth of Steam Navigation in Russia and Robert Fulton", *Technology and Culture*, Vol. 9. No: 4, Oct., 1968., s. 562-569.

WOSGİAN, D.S., *Turks and British Rule in Cyprus*, Columbia University, Basılmamış Doktora Tezi, New York 1963.

Extended Abstract

Inclusion of a dark point on Earth to modern lighthouse system is first phase of incorporation the region in the global trade route in other words articulation of steamship's navigation network. The harbors, which are modern lighthouse systems, have found place on the steamships route. However, the development of regions, which are dysfunctional in the middle of trade routes, like Cyprus was different. The aim of this study is to assess the trade insignificance of the island-land, which was land-like in terms of the economic structure in the middle of the trade routes, via both the establishment of modern lighthouse networks and the process of incorporation to the Eastern Mediterranean routes of steamships companies. The strategic value of Cyprus, which is constantly emphasized today, was meaningless in terms of military and commercial significance under the Ottoman rule especially in the classical period. The whole transformation in the Tanzimat period reflected on Cyprus and the administrative practices of Cyprus have evolved. By the middle of the nineteenth century, the island has begun to find the place in world trade networks, although it still did not promise great commercial potential. At the same time, the dark corners of the world were illuminated by the giant industrial-capital powers England and France and this places were incorporated into the global trade network. The Ottoman waters did not constitute an exception in this process and the French undertook to illuminated this sea route. The inclusion of Cyprus in the Ottoman modern lighthouse network has been attributed to the strategic importance of Cyprus in the security of the Eastern Mediterranean, rather than its commercial potential. Britain, which built almost all nineteenth century strategic policies on the security of colonial roads, identified this strategic point of the Eastern Mediterranean as a naval and refuelling base by the 1870's. Within the framework of this strategy, Britain took over the administration of the island and also took charge of Cyprus lighthouses for full control in the Eastern Mediterranean. The legal dispute in this regard unfold British's Eastern Mediterranean security strategies. It has been seen that the incorporation of Cyprus in the steamships network did not lead to major transformations in the global trade routes in the Ottoman period, but this development has transformed the Eastern Mediterranean security strategies and contributed to the project of the Britain to foundation strategic dominions in this region such as Cyprus and Egypt.

Gazi

Akademik
Bakış

161

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

Osmanlı İdaresi'nde Kıbrıs'ta Kasap Esnafı ve Faaliyetleri

Butchers And Activities in Cyprus in the Ottoman Rule

Ali Efdal ÖZKUL*

Öz

Osmanlı Devleti'nde esnaf teşkilatının kökenleri Türk-İslam devletlerine kadar geriye gitmektedir. Osmanlı şehirlerinde yaygın olarak görülen bu sistem aslında Anadolu'daki Ahi teşkilatının bir uzantısı veya devamı niteliğindedir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren şehirlerde örgütlenen esnaf teşkilatı belirli bir disiplin içerisinde yüzyıllar boyunca üretime devam etmiştir. Osmanlı idaresinde Kıbrıs'ta esnaf teşkilatı ile ilgili olarak kaynaklarda değerli bilgiler bulunmaktadır. Söz konusu dönemde Kıbrıs'ta faaliyet gösteren esnaf dallarından birisi de kasap esnafıdır. Kasap esnafı halkın temel tüketim maddelerinden birisi olan et ile ilgili üretim yaptıklarından dolayı özel bir öneme sahip bulunmaktaydı. Kasaplar bu özel önemden dolayı idareciler tarafından sıkı bir şekilde denetlenmekte ve kurallara uymayan kasaplar çeşitli cezalara çarptırılmaktaydı. Çalışmada ana kaynak olarak kullanılan Lefkoşa Şer'iye Sicillerinde adada faaliyet gösteren kasap esnafı ile ilgili çok değerli bilgiler bulunmaktadır. Osmanlı idaresinde adada yaklaşık olarak 405 kasabın görev yaptığı sicillerden anlaşılmaktadır. Sicillerdeki narh kayıtları bize adada tüketilen et çeşitleri ve fiyatları hakkında da bilgiler sunmaktadır. Narh kayıtlarından anlaşıldığı üzere adada küçükbaş hayvanların sütünden olduğu gibi etinden ve derisinden de faydalanılmaktadır. Ayrıca sicildeki çeşitli belgelerden kasapların adadaki faaliyetleri hakkında da bilgi sahibi olunmaktadır. Bu arada kasaplar, adada faaliyet gösteren debbâğ, çangar, haffâf, mumcu gibi birçok esnaf dalları ile sıkı bir iş birliği içerisindeydiler. Lefkoşa'da kasapların kullandıkları salhane ise Hala Sultan hazretlerinin türbesinin gelir kaynakları arasında yer almaktaydı. Bugün dahi Osmanlı idaresinde kasapların kullandıkları etle ilgili terminolojinin adada kullanıldığı günümüz kasapları ile ilgili yapılan görüşmelerde anlaşılmıştır. Sonuç olarak Kıbrıs adasında faaliyet gösteren kasap esnafı adanın sosyo-ekonomik tarihine önemli katkılar yapmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Lefkoşa, Şer'i Sicil, Kasap, Esnaf, Hâdim

Abstract

In the Ottoman Empire, the origins of the tradesmen organization go back to the Turkish-Islamic states. This system, which is widespread in the Ottoman cities, is in fact an extension or continuation of the Ahi organization in Anatolia. Since the foundation of the Ottoman State, the tradesmen organized in the cities continued to produce throughout the centuries within a certain discipline. In the resources, there are various valuable information about the tradesmen in Cyprus. One of the tradesmen branches operating in the Ottoman administration was the butchery. There was a special precaution for the butchery due to the production of the basic consumption goods of the people. Because of this special importance, they were strictly supervised by the administrators. The butchers who did not comply with the rules were being punished with various kinds of punishment. It is understood from the Nicosia Judicial Record that there were approximately 405 butchers in Cyprus. There is valuable information regarding the butcher tradesmen in the island during the Ottoman administration in the Şer'i Sicil. The narh (official price)

Makale Geliş Tarihi: 11.02.2018, Makale Kabul Tarihi: 11.06.2018

* Prof.Dr. Yakın Doğu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Lefkoşa-KKTC, aliefdal.ozkul@neu.edu.tr

gazi

Akademik Bakış

163

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

also provide us with valuable information about the consumed meat types and their prices in Cyprus. It is also understood from the narah records that people generally prefer to consume the small ruminant animal's meat. Besides, the various documents in the register have information about the activities of the butchers in Cyprus. It is learned from records that the butchers cooperate closely with some tradesmen branches like debbâg (tanner), çangar (shoemaker), haffâf (shoemaker), mumcu (chandler) who are also operating in Cyprus. Also, the slaughterhouse, which the butchers used in Nicosia, was among the income sources of the tombs of Hala Sultan. It is understood from the talks with the today's butchers that the terminology related to the meat used by the butchers in the past is still in use. As a result, the butchers have made important contributions to the socio-economic history of the island.

Key Words: Cyprus, Nicosia, Judicial Record (Şer'î Sicil) Butchery, Tradesman, Castrate

Giriş

Kıbrıs esnaf teşkilatı ile ilgili olarak çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Söz konusu çalışmalar ya doğrudan esnaf teşkilatı hakkında bilgi vermekte ya da dolaylı olarak çalışmanın içerisinde esnaftan bahsetmektedirler. Kıbrıs esnafı hakkında bilgi veren araştırmacılar arasında Ronald C. Jennings, M. Akif Erdoğan, Mehmet Demiryürek ve Ali Efdal Özkul bulunmaktadır. Ancak Kıbrıs esnafıyla ilgili yapılan çalışmalarda kasap esnafı hakkında detaylı bilgilere rastlanılmamıştır. Dolayısıyla bu çalışma Kıbrıs'ta faaliyet gösteren kasap esnafı ile ilgili ilk çalışma olma özelliğini taşımaktadır. Osmanlı ülkesinde esnaf teşkilatı dolayısıyla kasap teşkilatı ile ilgili uygulamaların benzerlerini Kıbrıs'ta da görmek mümkündür. Araştırmanın temeli ise Osmanlı Devleti'nde sosyo-ekonomik hayatın adeta temel başvuru kaynağı olan Şer'îye Sicilleridir. Şer'îye Sicilleri barındırdıkları çeşitli belge türleri bakımından şehirlerin gündelik hayatı için çok değerli bilgiler sunarlar. Kıbrıs'ta çeşitli şehirlerin sicil kayıtları bulunsa da adanın en zengin ve en temel sicil kayıtları Lefkoşa'ya ait olduğundan çalışmada esas alınan kayıtlar Lefkoşa Şer'îye Sicillerine aittir.

Osmanlı Devleti'nde genel olarak ülkedeki gelir kaynaklarının dağılımı askeri sınıfın kontrolü altında idi. Askeri sınıftan sonra ülkedeki diğer bir zengin zümre ise, askeri grubun hemen ardından gelen ve ticari faaliyetleri yürüten esnaf ve tüccardı.¹ Osmanlı toplumundaki ortak ideal ve çıkarları olan toplum gruplarının benzer biçimde teşkilatlanmasının bir örneği olan esnaf teşkilatı, askerler haricindeki bütün şehirli nüfusu, kendi bünyesinde örgütlemiştir. Bu teşkilat, aynı zamanda şehrin ekonomik ve ticarî hayatında önemli bir yere sahiptir.² Esnaf teşkilatında genellikle aşağıdan yukarıya çıkar, kalfa,

- 1 Ömer Demirel, "Sivas Tüccar ve Esnafının Mal Varlıkları ile Borç-Alacak İlişkileri", *Doğumunun 65. Yılında Prof. Dr. Tuncer Baykara'ya Armağan, Tarih Yazıları* (ed. M. Akif Erdoğan), İstanbul 2006, s. 158-159; Ömer Demirel, "Tereke Defterlerine Göre Kayseri Tüccar ve Esnafının Borç Alacak İlişkileri", *IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu, Bildiriler*, 10-11 Nisan 2003, Kayseri 2003, s. 140; Ömer Demirel, "Tereke Defterlerine Göre Çorum Esnaf ve Tüccarının Borç Alacak İlişkileri", *Osmanlı Döneminde Çorum Sempozyumu, Bildiriler*, 1-3 Ekim 2004, Çorum 2006, s. 93.
- 2 Ömer Demirel, "Osmanlı Esnafı (1750-1850)", *Türkler*, C.XIV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 253; Mehmet Genç, "Osmanlı Esnafı ve Devlet", *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul 2000, s. 293; Mehmet Demirtaş, *Osmanlı Esnafında Suç ve Ceza, İstanbul Örneği*

Görüş

Akademik
Bakış

164

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

usta, yiğitbaşı, ustabaşı, esnaf kethüdası ve esnaf şeyhi silsilesi yaygındı. Osmanlı toplumundaki esnaf sisteminin geçmişte önceki Türk-İslam devletlerine kadar gerilere uzanmaktadır. Osmanlı şehir hayatında görülen bu teşkilat gerçekte, 13-14 yüzyıllardaki ahi hareketinin bir devamı olarak kabul edilmektedir. Ancak 16. yüzyıldan itibaren ülkede Merkezi otoritenin artmasıyla gücünü kaybetmiştir. 18. ve 19. yüzyıldan itibaren ise Osmanlı ülkesindeki esnaf sistemi Avrupa'daki Sanayi inkılabının da etkisiyle çöküş düzenine girmiştir.³

Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs'ı fethiyle birlikte adada da bir esnaf teşkilatı oluşturulmuştu. Kıbrıs'ta üretim yapan ilk zanaatkarlar ve tüccar Osmanlı ordusuyla doğrudan bağlantılı kişilerdi.⁴ Lefkoşa Şer'iye Sicillerinden öğrenildiği kadarıyla, Osmanlı idaresinde Kıbrıs'ta bazı Anadolu şehirlerinden daha fazla yaklaşık 100⁵ civarında zanaat grubu bulunmaktaydı.⁶ Bu zanaat dalları incelendiğinde, hemen hemen hepsinde adadaki gayrimüslim ve Müslim halkın karışık olarak çalıştıkları görülür. Buna karşın Kıbrıs'ta faaliyet gösteren kasap esnafının büyük çoğunluğunu Müslüman kasaplar oluşturmaktaydı.⁷ Bu arada Osmanlı şehir ve kasabalarında faaliyet gösteren esnafın, hiyerarşik yapıda teşkilatlandığı ve birbirleriyle rekabet esasına göre değil, karşılıklı kontrol ve yardım prensibini esas aldıkları bilinmektedir.⁸ Dolayısıyla Osmanlı ülkesinin genelinde olduğu gibi Kıbrıs'ta da esnaf dalları birbirleriyle işbirliği yaparak birbirlerini tamamlamışlardı.

Bilindiği gibi, kasaplar, hayvan kesim ve et satışı işiyle uğraşan esnafın adıdır. Kasapların en büyük yardımcıları *celep* denilen taşrada hayvan satın alıp şehirlere getiren tüccardır. Celepler ise hayvanları satın aldıkları çobanlarla iş birliği içindedirler. Gerek kasaplık gerekse celeplik güç işlerdir. Çünkü bu ticarette kâr etmek pek de kolay değildi. Çoğu zaman bu işi yapanlar iflâs bile ederlerdi. Osmanlı ülkesinde kasaplık bu özelliklerinden dolayı bir ara ceza unsuru olarak kullanılmış ve bir suç işleyenler kasap yazılmakla tehdit edilmişlerdi.⁹ Sicil kayıtlarından anlaşıldığı kadarıyla celebe giden tüccarın satın alacakları hayvanların fiyatları önceden belirleniyordu. Ama bazı zamanlarda hayvan sa-

H 1100-1200/M 1688-1789, Ankara 2010, s. 17.

- 3 Demirel, Osmanlı Esnafı, s. 253; Mehmet Demirtaş, *Osmanlıda Fırıncılık 17. Yüzyıl*, İstanbul 2008, s. 26-29; Demirtaş, *Suç ve Ceza*, s. 19-21.
- 4 M. Akif Erdoğan, "Kıbrıs'ta İlk Osmanlı Esnaf ve Zanaatkarları", *Osmanlı Öncesi ile Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Esnaf ve Ekonomi Semineri*, İstanbul 2003, s. 211.
- 5 Ali Efdal Özkul, *Kıbrıs'ın Sosyo Ekonomik Tarihi 1726-1750*, Dipnot Yayınları, Ankara 2010, s. 358.
- 6 Karşılaştırma için bkz. Demirel, Osmanlı Esnafı, s. 256.
- 7 Ali Efdal Özkul, "Tradesmen and Their Products in 18th Century in Ottoman Cyprus", *Ottoman Cyprus A Collection of Studies on History and Culture* (ed. Michalis N. Michael, Matthias Kappler and Eftihios Gavriel), Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 2009, s. 197-199.
- 8 Demirel, Osmanlı Esnafı, s. 253.
- 9 Ayrıntılı bilgi için bkz. Suraiya Faroqhi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler* (çev. Neyyir Kalaycıoğlu), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994, s. 279-285; Ömer Demirel, *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri ve Esnaf Teşkilatı*, Sivas 1998, s. 85; Demirtaş, *Suç ve Ceza*, s. 232.

Gazi

Akademik
Bakış

165

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

hipleri bu fiyatları düşük bulduklarından celeplere hayvan satmıyorlardı.¹⁰ Bu arada kasapların gerek hayvanları gerekse de farklı geçim kaynakları elde etmek için tarımla da uğraştıkları ve zaman zaman Lefkoşa'daki ambardan tohumluk zahire aldıkları sicildeki bilgilerden öğrenilmektedir.¹¹

Adada Faaliyet Gösteren Kasaplar

Osmanlı Devleti halkın temel besin kaynaklarına karşı hassas davranmıştır. Dolayısıyla narh defterlerinde temel tüketim maddeleriyle ilgili bilgiler diğer ürünlere nazaran fazla yer almıştır. Özel özen gösterilen esnaf dallarından birisi olan kasaplarda da durumun aynı olduğu belgelerden anlaşılmaktadır. Lefkoşa Şer'iyeye Sicillerindeki kayıtlara göre adada kasap mesleğini ilk icra eden kişi kasap sağır Ali'ydi. Nisan/Mayıs 1587 tarihinde kasap sağır Ali Lefkoşa'da Yeni Han civarında bulunan Sultan Selim Han vakfına ait bir dükkânı 10 yıllığına kiralamıştı.¹² 1587 yılından sonra Lefkoşa sicillerindeki kasaplarla ilgili ilk kayıtlar 1604 yılına aittir. 23 Aralık 1604 tarihinde karşılaşılan kasaplar Kasap Hacı Mustafa, Kasap Hüsnühak ve Kasap Sefer Beşe'dir.¹³ Lefkoşa Sicillerindeki 25 Mart 1635 kaydedilen narh kaydında Lefkoşa'da kasaplık mesleğini icra eden 10 kasabın adlarına rastlanmaktadır. Burada verilen liste Lefkoşa sicillerindeki kasaplar ile ilgili kaydedilmiş ilk toplu listedir.¹⁴ Sicillerdeki bazı kayıtlardan baba oğul kasapların olduğu da öğrenilmektedir. Örneğin Kasapbaşı Hacı Mehmet bin Kasap Ali¹⁵, Kasapbaşı Hacı Hüseyin Ağa bin Kasapbaşı Molla Hasan¹⁶. Lefkoşa Şer'iyeye Sicillerinde adanın birçok bölgesinde Müslüman ve gayrimüslim olmak üzere yaklaşık 405 kasabın ismine rastlanmaktadır. Bu kasaplardan sadece 29 tanesi adanın çeşitli bölgelerinde kasaplık yapan gayrimüslimlerdir. Bu arada gayrimüslim kasapların sadece 2 tanesi Lefkoşa sicillerindeki narh listelerinde yer almıştır.

Görüş

-
- 10 Özkul, a.g.e., s. 352.
 11 KŞS, 41/27-1; KŞS, 3/23-8. (Kıbrıs/Lefkoşa Şer'i Sicil. Burada ilk önce defter numarası verilmiş, daha sonra sırasıyla sayfa sayısı ve hüküm numarası belirtilmiş ve çalışmanın tamamında, sicillere yapılan atıflarda bu yol izlenmiştir.)
 12 KŞS, 1/323-1; Ronald C. Jennings, *Christians and Muslims in Ottoman Cyprus and the Mediterranean World, 1571-1640*, New York 1993, s. 334.
 13 KŞS, 15/1-1; KŞS, 2/48-2.
 14 KŞS, 4/244-1.
 15 KZD, 4/61-1. (Kıbrıs/Lefkoşa Zabıt Defteri. Burada ilk önce defter numarası verilmiş, daha sonra sırasıyla sayfa sayısı ve hüküm numarası belirtilmiş ve çalışmanın tamamında, sicillere yapılan atıflarda bu yol izlenmiştir.)
 16 KŞS, 53/121-2.

Tablo I, Lefkoşa Sicillerindeki Narh Kayıtlarındaki Kasap listeleri¹⁷

Tarih	Kasap İsimleri	Sayı
25/03/1635	Şahin Beşe, Musa Beşe, Ali Beşe, Abdullah, Acem oğlanı, Piyale Beşe, Hüseyin Kara Fazlı, Hüseyin Beşe, Derviş Beşe, Nasrullah tabi-i el Hâc Mustafa	10
12/09/1722	İsmail vekil-i Muslu Beşe, Tamanoğlu Mustafa Beşe, Hüseyin Beşe, Deli Şaban, Ortağı Mustafa, Ramazan celebkeşân, el-Hâc Ramazan, Osman, Abdülgaffâr, Hasan Beşe, Mahmut, Yusuf, Süleyman, Ahmet, Mehmet, Deli Mehmet	16
20/10/1736	Kasapbaşı Hacı Yusuf, Hacı Şaban, Mustafa Beşe, Hasan Beşe, el-Hâc Mustafa, es-seyyid Ahmet	6
7/02/1746	Çorbacı kasapbaşı Recep Ağa, el-Hâc Mustafa, Rüstem, el-Hâc Yusuf, Küçük Ali, Deli Mehmet	6
13/03/1758	Serkasap Mustafa Beşe, Musa Beşe, Ali Beşe, Rüstem, İbrahim, Hüseyin Kabakçı, Ahmet Beşe, Körpe Mehmet, Yeni Mehmet, Yağcıoğlu Yusuf, es-Seyyid Ali, el-Hâc Mahmut, Kuyucu Yusuf	13
22/10/1759	Kasapbaşı Mustafa Beşe, Musa Beşe, es-Seyyid Ali, Körpe Mehmet, Yusuf Beşe, İbrahim, es-Seyyid Hüseyin, Telekçi Ahmet, Yusuf Beşe, Çiçek Mustafa, Koca Mustafa, Hacı Mahmut, Uzun Ali Beşe, Yeni Mehmet, Rüstem Beşe, Hacı Veli	16
11/08/1761	Kasapbaşı Ahmet, es-Seyyid Ali, Mehmet, Rüstem, es-Seyyid Hüseyin, Mehmet, Yusuf, Mısdık	8
21/03/1762	Hacı Musa, Hacı Ali, İbrahim Beşe, Hasan, es-Seyyid Hüseyin, es-Seyyid Ali, Ahmet, Kapucu Yusuf, Osman, Deli Mehmet, Yorgi	11
27/07/1762	Kasapbaşı Ali, Hacı Musa, es-Seyyid Ali, es-Seyyid Hasan, Hasan, Osman, Yusuf, Ahmet, Deli Mehmet, Kapucu Yusuf	10
23/11/1767	Kasapbaşı Hasan, Kerti Mehmet, Yusuf, Babra Hüseyin, Mehmet, İbrahim, Hacı Musa, Hacı Ali, Ahmet, Yorgi zimmî	10
16/03/1777	Kasapbaşı Osman bin Hasan, Hacı Musa bin Ramazan, İbrahim bin Mehmet, Kuyucu Yusuf, Delikci Ahmet	5
24/03/1788	Kasapbaşı Hüseyin, İbrahim, Ramazan, Hasan, Hacı Osman	5
1/08/1829	Hasan bin Hüseyin, Hüseyin bin İsmail, Ahmet bin Ali, Osman bin Mustafa, Ali bin Süleyman, Hüseyin bin Hasan, Mehmet bin Süleyman, Mustafa bin Hüseyin, İbrahim bin Mustafa, Mustafa bin İsmail, Ahmet bin Mehmet, Yusuf bin Mevlut, Ali bin İsmail, Acı Hristofi veled-i Cirkaku	14

Tablo I incelendiğinde Lefkoşa'da kasaplık yapanların en fazla 16, en az ise 5 kişi oldukları anlaşılmaktadır. 12 Eylül 1722 tarihinde Lefkoşa'da kasap

17 KŞS, 4/244-1; KŞS, 11/96-1; KŞS, 14/1-6; KŞS, 17/30-2; KŞS, 18/13-4; KŞS, 18/37-86; KŞS, 19/149-1; KŞS, 19/147-1; KŞS, 18/177-3; KŞS, 19/55-1; KŞS, 20/129-1; KŞS, 21/98-3; KŞS, 33/150-1.

Gazi

Akademik
Bakış

167

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

olarak faaliyet gösteren 16 kişinin içerisinde yer alan kasap İsmail'in vekilinin de Muslu Beşe olduğu belirtilmişti. İlgili narh kaydında kasapların birbirleriyle ortaklık kurdukları ve bunu da kayıtlara yazdırdıkları da görülmektedir. Örneğin Deli Şaban ve ortağı Mustafa. Lefkoşa sicilindeki diğer kayıtlardan farklı olarak ilgili belgenin devamında kasap dükkânı ustaları¹⁸ olarak da el-Hâc Yusuf, Usta Murat, kasapbaşı Usta Yusuf ve el-Hâc Şaban olmak üzere 4 kasap ustasının adı belirtilmişti. Bu arada el-Hâc Ramazan ortağı Osman'a kasap dükkânı açmasına ve dükkânında *hâdim* etini eksik etmeyeceğine dair kefil de olmaktadır.¹⁹ 22 Ekim 1759 tarihinde Lefkoşa'da faaliyet gösteren kasapların sayısının 1722'deki gibi 16'ya çıktığı anlaşılmaktadır.²⁰ 11 Ağustos 1761'de ise Lefkoşa Kazası'nda kasaplık yapanların sayısının 8'e düştüğü görülmektedir.²¹ Yaklaşık yedi ay sonra 21 Mart 1762 tarihinde ise kasap sayısı 11'e çıkarılmıştı.²²

Osmanlı Devleti'nin birçok bölgesinde gayrimüslim kasaplar ile Müslüman kasaplar diğer esnaf dallarında olduğu gibi birlikte faaliyet göstermişlerdi.²³ Bu arada gayrimüslim kasaplara Lefkoşa Şer'iye Sicillerindeki resmî kayıtlarda ilk olarak 21 Mart 1762 tarihli belgede tesadüf edilmektedir.²⁴ Benzer durum celebe gidecek tüccar için de geçerlidir. Her ne kadar da Lefkoşa'da faaliyet gösterebilecek kasaplar ile ilgili sicile kaydedtirilen listelerde ilk gayrimüslim kasap kaydı 1762'lerde ise de adanın çeşitli yerlerinde önceki yıllarda kasaplık mesleğini icra eden gayrimüslimlerin olduğu kayıtlardan öğrenilmektedir.²⁵ Bunlardan ilki 8 Kasım 1713 tarihli bir belgede adı geçen Mesarya'nın Melunda Köyü'nden Kasap Marko'dur. Kıbrıs'ta durum bu şekilde iken Faroqhi'ye göre İstanbul'da kasaplık yapmak için seçilenlerin neredeyse %60'ını gayrimüslimler oluşturmaktaydı.²⁶ İstanbul'daki kasaplarla ilgili benzer bilgileri Evliya Çelebi de paylaşmaktadır.²⁷ Ancak Demirtaş ve Bilgin bu görüşe katılmamaktadırlar.²⁸ Bilgin 18. yüzyıl sonlarında İstanbul'un Üsküdar bölgesinde kasaplık yapan 45 kişinin sadece 20'sinin gayrimüslim olduğunu belirtmekteydi.²⁹

Görsel

- 18 Esnaf ustaları ile ilgili bilgi için bkz. Demirtaş, *Suç ve Ceza*, s. 43-48.
 19 KŞS, 11/96-1; Osmanlı Devleti'nde esnafın dükkân açma durumu ile ilgili olarak bkz. Demirel, *Osmanlı Esnafı*, s. 254; Demirtaş, *Osmanlıda Fırıncılık*, s. 32-33; Demirtaş, *Suç ve Ceza*, s. 39-41.
 20 KŞS, 18/37-1.
 21 KŞS, 19/149-1.
 22 KŞS, 19/147-1.
 23 Sivas örneği için bkz. Demirel, a.g.e., s. 63.
 24 KŞS, 19/147-1.
 25 KŞS, 8/139-2; KŞS, 8/145-1.
 26 Faroqhi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, s. 280.
 27 Evliya Çelebi, *Seyahatname I*, İstanbul 1314, s. 538-628.
 28 Demirtaş, *Suç ve Ceza*, s. 57.
 29 Arif Bilgin, "Kefâlet Defterlerine Göre XVIII. Yüzyıl Sonlarında Üsküdar'da Gıda Maddesi Üreten/Satan Esnaf", *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VIII, Bildiriler*, 21-23 Kasım 2014, C.II, İstanbul 2015, s. 312.

7 Temmuz 1762³⁰ ile 23 Kasım 1767³¹ tarihlerindeki kayıtlarda verilen kasap listeleri incelendiğinde söz konusu yıllarda Lefkoşa'da 10 kişinin kasap olarak görev yaptığı ve listelerde verilen bazı kasapların 5 yıl sonra görevde olmadıkları veya önceki yıllarda görevde olanlara tekrar görev verildiği anlaşılmaktadır. İki liste arasındaki farklardan biri kasapbaşının değişmesi diğeri ise 1767 yılındaki listede olan kasap Yorgi'nin tekrar listede yer almasıdır. Ayrıca ilgili kayıtlarda bu kişilerin dışında herhangi birinin hayvan kesip satmaması için görevliler uyarılmaktadır. Osmanlı ülkesinin genelinde uygulanan kuralın burada da uygulandığı ve her esnaf grubunda kaç kişinin çalışacağı belirlenerek isimleri sicile kaydedilmektedir.³²

Esnafın mesleklerini icra etmeleri bakımından gedik sahibi olmaları kadar önemli diğer iki husus da kefillik ve taahhütlük durumudur. Osmanlı Devleti, belli grupları birbirlerine karşı sorumlu tutmak suretiyle toplumda bir iç kontrol müessesesi oluşturmuştu. Genelde, aynı meslekte olan kişiler, kadı huzurunda birbirlerine kefil olduklarını beyan ediyorlar ve bu durum sicile kaydediliyordu.³³ Benzer kefillik durumu Lefkoşa'da kasaplık mesleğini icra eden kasaplar tarafından da kullanılmıştı. 12 Eylül 1722 tarihli belgede Kasap el-Hâc Ramazan'ın ortağı olan Osman'a kefil olarak bu tarihten itibaren kasaplık yapmasına imkân tanıdığına tanık olunmaktadır. Bu arada kasap Osman'a dükkânında *hâdim* eti eksik etmemek şartı koşulması adada bu et cinsine verilen önemi de göstermektedir.³⁴ Önceki yıllarda olduğu gibi kasap esnafında faaliyet gösterenlerin 19. yüzyıl belgelerinde de birbirlerine kefil oldukları görülmektedir.³⁵ Lefkoşa'da verilen taahhütlerin bir benzeri Sivas'taki kasaplar tarafından da verilmiştir.³⁶

Osmanlı ülkesinin genelinde olduğu gibi Kıbrıs'ta da esnaf teşkilatı içerisinde faaliyet gösterenler arasında beşe, çorbacı, ağa gibi Yeniçerilere ait unvanları kullananlar bulunmaktaydı. Lefkoşa şehrindeki Ömeriye Mahallesi'nde kışlaları (Orta Odası)³⁷ bulunan Yeniçeriler, askeri rolleri dışında adanın sosyal ve ekonomik hayatına önemli katkılar yapmışlardı. Bu arada Orta Odası birçok esnafa ait dükkânların bulunduğu Lefkoşa'nın önemli ticaret yerlerinden biriydi. Ayrıca sicillerden Kıbrıs'taki Yeniçerilerin yoğun bir şekilde ticaretle ve sanatkarlıkla uğraştıkları da anlaşılmaktadır. Bu durum da bizlere Yeniçerilerin

30 KŞS, 19/147-3.

31 KŞS, 19/55-1.

32 Demirel, Osmanlı Esnafı, s. 254.

33 Ömer Demirel, a.g.e., s. 84; Üsküdar'daki kefillik örnekleri için bkz. Mehmet Demirtaş, "XVIII. Yüzyılda Üsküdar Esnafının Meslekî İhlalleri ve Uygulanan Yaptırımlar", *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VIII, Bildiriler*, 21-23 Kasım 2014, C.II, İstanbul 2015, s. 374.

34 KŞS, 11/96-1.

35 KŞS, 33/150-1.

36 Demirel, a.g.e., s. 85.

37 Orta Odası Kıbrıs'ta bulunan Yeniçerilerin Lefkoşa Ömeriye Mahallesi'nde kışlalarının bulunduğu yer idi. Erdoğan, Kıbrıs Yeniçerileri, s. 310.

Gazi

Akademik
Bakış

169

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

esnaf teşkilatı içerisinde çeşitli alanlarda faaliyet gösterdiklerini kanıtlar niteliktedir.³⁸ Şenyurt, “beşe” unvanının yeniçerilerde ilkesel olarak “ağabey” anlamına gelen bir şeref payesi olduğunu düşünmektedir. Bu arada 18. yüzyılda yeniçeriler ile esnafın tek bir toplumsal sınıf çatısı altında birleştikleri de öne sürülmektedir.³⁹ Yeniçeriler özellikle gıda maddesi üreticisi esnaf dalları içerisinde faaliyet göstermişlerdir. Örneğin Üsküdar’da 22 kasabın 19’u beşe unvanını kullanırken⁴⁰ Kıbrıs’ta ise 376 Müslüman kasabın sadece 30 tanesi beşe unvanını kullanmaktaydı.

Adada Faaliyet Gösteren Kasapbaşılar

Her esnaf dalında olduğu gibi kasap esnafından sorumlu olan bir kişi bulunmaktaydı. Bu kişilere Osmanlı ülkesinin genelinde şeyh, yiğitbaşı, usta, kethüda vb. farklı unvanlar verilebilmekteydi.⁴¹ Kıbrıs’ta kasapların başında olan kişiler için kasapbaşı veya serkasab ile kethüda unvanları kullanılmıştı.⁴² Lefkoşa sicillerinde kethüda-yı kasap unvanını kullanan ilk kasaplar Lütfullah ile Mustafa iken⁴³ ilk kasapbaşı unvanını kullanan kasap ise Mehmet bin Telli Odabaşı’ydı (19 Ağustos 1713).⁴⁴ Zaman Zaman kasapbaşı seçimi geçikmekte ve bu durum kasapları olumsuz etkilemekteydi. 1744-45 yılında kasapbaşı olan Veli Şaban’ın ölmesi üzerine yerine yeni bir kasapbaşı seçilene kadar geçen 10 aylık sürede kasaplar zarar etmişlerdi.⁴⁵ Sonraki kayıtlardan bu göreve 1746 yılından itibaren Çorbacı Recep Ağa’nın getirildiği anlaşılmaktadır. Söz konusu kayıta 1746 yılı Şubatı’nın yedisinde zabıtân-ı memleket, ayân-ı vilâyet, sulehâ, ulema ve kasapbaşı Recep Ağa’nın marifetiyle celebe gidecek tüccar da seçilmişti. Bunlar, Emir İbrahim, Musa, Kofa Mustafa, Yağcıoğlu Yusuf, Ali Şaban birader-i Uzun Hüseyin’dir.⁴⁶ Bazı yıllarda kasapbaşılar çok sık değişmekte veya görevden alınanlara tekrar görev verilmekteydi. Sicil kayıtlarında 11 Ağustos 1761 tarihinde kasapbaşı olarak Ahmet’in ismi varken 11 Şubat 1762’de Mustafa’nın ve 27 Temmuz 1762’de ise Ali’nin isimleri bulunmaktaydı.⁴⁷ Sonraki yıllarda 1761-1762 döneminde yapılan sık kasapbaşılığı değişikliğinin devam etmediği sicildeki kayıtlardan öğrenilmektedir.

- 38 Mehmet Akif Erdoğan, “Kıbrıs Yeniçerileri Üzerine Notlar 1593-1640”, *Pax Ottomana Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç* (ed. Kemal Çiçek), Ankara 2001, s. 310, 313; KŞS, 27-71-1; KŞS, 39/22-2.
- 39 Oya Şenyurt, “Onsekizinci Yüzyıl Osmanlı Başkentinde Taşçı Örgütlenmesi”, *METU İFA*, 26/2, 2009/2, s. 110; Fatma Müge Göçek, *Burjuvazinin Yükselişi, İmparatorluğun Çöküşü Osmanlı Batılılaşması ve Toplumsal Değişme* (çev. İbrahim Yıldız), Ayraç Yayınevi, Ankara 1999, s. 201.
- 40 Bilgin, a.g.m., s. 313, 315.
- 41 Demirel, Osmanlı Esnafı, s. 254; Demirel, a.g.e., s. 64.
- 42 Özkul, a.g.e., s. 352-353; Mehmet Demiryürek, *Kıbrıs Esnaf Tarihi (1750-1850)*, Kıbrıs Türk Esnaf ve Zanaatkarlar Odası yayını, Lefkoşa 2011, s. 181.
- 43 KŞS, 3/47-4; KŞS, 3/48-4.
- 44 KŞS, 8/30-2; KŞS, 8/7-1.
- 45 KŞS, 16/170-1.
- 46 KŞS, 17/30-1; Özkul, a.g.e., s. 352
- 47 KŞS, 19/149-1; KŞS, 19/149-3; KŞS, 19/147-1

Göç

Tablo II, Lefkoşa'da Görev Yapan Kasapbaşılar

Adı	Tarih	Kaynak (KŞS)
Lütfullah kethüda-yı kasap	21/08/1610	3/47-4
Mustafa Kethüda	04/09/1610	3/48-4
Mehmet bin Telli Odabaşı	19/08/1713	8/30-2
Yusuf Beşe ibn-i Ahmet (Usta Yusuf)	22/11/1713; 18/09/1724	8/7-1; 12/12-1
el-Hâc Yusuf bin Hüseyin (Hâcı Yusuf)	11/12/1733; 19/08/1739	14/1-2; 15/85-3
Veli Şaban	1744-45	16/169-1
Recep Ağa (Çorbacı)	07/02/1746	17/30-1
Hacı Ahmet	1749-50	16/169-4
Mustafa Beşe	08/04/1758	18/13-4
Ahmet	11/08/1761	19/149-1
Mustafa	11/02/1762	19/149-3
Ali	27/07/1762	19/147-3
Hasan (Hasan bin Derviş)	06/03/1767; 23/03/1772	19/44-2;20/69-1
Hacı Osman bin Hasan	16/03/1777;20/11/1784; 01/10/1799	20/129-1;21/20-1; 22/69-1
Hüseyin	05/1788	21/98-3
Baba Yusuf	23/04/1803	24/24-1
Yusuf bin Ali	03/01/1807	26/15-1
Ahmet	13/05/1812	27/166-4
Hüseyin Ağa	01/02/1841	38/162-1
Monlâ Hasan	10/05/1843	39/79-2
Hacı Mehmet	12/11/1844	39/170-1
Hüseyin Ağa	16/07/1845	40/53-2
Mustafa (Mustafa Ağa, Mustafa bin Hamza, Mustafa Ağa ibn-i Hamza bin Abdullah)	31/12/1847;22/05/1851; 11/07/1857; 21/05/1863;24/06/1865	41/133-1;42/138-1; 44/131-1; 47/73-3; KZD, 7/54-4
Hacı Mehmet bin Kasap Ali (Hacı Mehmet Ağa)	17/11/1860; 04/06/1863	KZD,(1276-77)61-1; KZD, 7/40-1
Hacı İbrahim	1863-64	KZD, 8/17-1
Hüseyin Ağa (Hacı Hüseyin Ağa bin Molla Hasan)	26/06/1867;28/03/1873; 27/10/1881	47/173-4; 51/34-1; 53/121-2
Ali bin Abdullah	25/01/1870	49/221-2

Gazî

Tablo II'den de anlaşılacağı üzere Osmanlı idaresinde Lefkoşa sicillerine kaydedilmiş olan 27 kişi kasapbaşı olarak görev yapmıştır. Başlangıçta kasap esnafının başındakiler kethüda unvanı kullanırken sonraları kasapbaşı unvanını kullanılmışlardır. Bu kişiler arasında Lefkoşa'da görev yapan ekmekçilerde olduğu gibi gayrimüslim bir kişi kasapbaşı olarak seçilmediği görülmektedir.⁴⁸ Buna karşılık Osmanlı Devleti'nin farklı bölgelerinde gayrimüslim kasapbaşılar da görev yapmışlardır.⁴⁹ Ayrıca Tablo II'de görüleceği üzere bazı dönemlerde kasapbaşılık babadan oğula geçmiştir. Bu arada görevden alınan kasapbaşılar tekrar göreve getirilmiş oldukları kayıtlardan anlaşılmaktadır.

Kasapların Sattıkları Et Çeşitleri ve Fiyatları⁵⁰

Osmanlı Devleti ekmekte olduğu gibi, temel besin maddeleri arasında sayılabilecek ette de sıkı bir denetim yapmaktaydı. Devlet bu denetimi ürünlerin kalitesinde yaptığı gibi fiyatlarını kontrol ederek de uygulamaktaydı. Bunun için de normal zamanlarda yılda iki defa bir mala uygulanan azami fiyat anlamına gelen narh sistemini kullanmıştı. Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinden itibaren kullanılan narh uygulaması aslında ekonomik ve sosyal bir tedbir olarak fiyatların denetim altında tutulması amacına yönelikti.⁵¹ Narh tespit edilirken numuneye bakılır ve ona göre malın fiyatı belirlenirdi. Fiyat belirlenirken esnafın görüşü alınsa da çoğu zaman devletin yani kadının rolü daha fazla olmaktadır.⁵²

Osmanlı ülkesinin genelinde olduğu gibi adada da büyükbaş hayvanların daha çok gücünden ve sütünden, küçükbaş hayvanların ise etinden, sü-tünden ve yününden faydalanılmaktaydı.⁵³ Kasaplar, kestikleri hayvanların derilerini debbağlara, yağlarını mumculara satarlarken, etlerini ve etlerinden elde edilen ürünleri halka kadı tarafından belirlenen fiyatta ve şekilde satmak zorundaydılar. Sicildeki bazı belgelerde etlerin nasıl ve ne şekilde satılacağı da açıklanmıştı. Meselâ, *parçasız olmak üzere, hâdımı hâdim, kancığı kancık* şeklinde satacaklarına dair kasaplar kadıya taahhütte bulunuyorlardı.⁵⁴ Verilen bu taahhütlerin yanında farklı yıllarda verilen narh kayıtlarında da kasaplara satacakları etleri nasıl satmaları gerektiği konusunda uyarıların yapıldığı görülmektedir. 27 Ocak 1743 tarihli kayıta *parçasız hâdımı, hâdim olarak ve kancığı da kancık* şeklinde satmaları tembih edilmişti.⁵⁵ İlgili kayıttan 15 sene sonraki başka bir belgede bir önceki uyarıya benzer bir uyarı yapıldığı anlaşılmaktadır. Teke, kuzu ve *hâdim* etinin her birinin *marıye* (koyun) etiyile karıştırılmaması gerektiği

48 KŞS, 16/210-2; Özkul, a.g.e., s. 356

49 Demirel, Sivas Tüccar ve Esnafı, s. 167.

50 18. yüzyılın ikinci yarısı ile ilgili et fiyatları ve çeşitleri için bkz. Demiryürek, a.g.e., s. 183-191.

51 Demirtaş, *Osmanlıda Fırıncılık*, s. 41.

52 Genç, a.g.m., s. 298.

53 Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayat*, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2006, s. 74-76.

54 KŞS, 12/99-5; Demirel, a.g.e., s. 85.

55 KŞS, 15/168-1.

belirtilmişti (13 Mart 1758).⁵⁶ Bazı durumlarda kasaplar et fiyatlarının düşüklüğünden ve zarara uğradıklarından şikâyet ederek, et fiyatlarına zam yapılmasını talep ediyorlardı. Yapılan incelemede, kasapların haklı olduğu ortaya çıkarsa, et fiyatlarına zam yapılırdı.⁵⁷ 11 Ağustos 1761 tarihli narh belgesinde kasapların *hâdim* ve *mâriye* etlerini *ziyade* ve *semiz* olarak satacakları açıklanmaktaydı.⁵⁸ Sicildeki kayıtlarda kasaplara verilen narhın *rûz-ı kasımdan rûz-ı hızıra kadar*⁵⁹ veya *Temmuz'un on beşinden rûz-ı kasıma kadar*⁶⁰ geçerli olduğu da belirtilmişti.

Osmanlı Devleti'nin birçok bölgesinde olduğu gibi Kıbrıs'ta da kasaplar kestikleri hayvanların derilerini debbağ sınıfına satmak zorundaydılar. Eğer kasaplar debbağ sınıfından gerekli izni alırlarsa, derileri isteyenlere de satabilirlerdi.⁶¹ Bazı dönemlerde kasapların kestikleri hayvanların derileri ile etlerinin, ülke dışına satılmasına ve bu etlerden pastırma⁶² yapılmasına kesinlikle izin verilmezdi. Lefke, Hırsofu, Baf, Gilan, Evdim ve Leymosun (Limasol) Kazalarında ticaret maksadıyla teke ve sair hayvan kesip pastırma yapan kişilerle Tuzla, Leymosun ve Mağusa iskelelerinden *diyar-ı ahara ham culud, işlenmiş lûk, sarı ve siyah sahtiyan*, pastırma ve koyun ihraç edenlere engel olunması istenmekteydi (7 Şubat 1746).⁶³ Buradaki amaç, adada yaşayanların et ile deri sıkıntısı çekmesine ve et darlığından dolayı fiyatların artmasına engel olmaktı. Kasapların iş birliği yaptığı bir başka esnaf dalı ise mumculardı. Mumcuların mum yapmak için kullandıkları hammaddelerden birisi olan ham yağı (kuyruk yağı) kasapların kestikleri hayvanlardan elde etmekteydiler. 25 Eylül 1791 tarihinde mumcuların kasaplardan satın alacakları *ham revgânın* kıyyesi 6 para idi.⁶⁴

Tablo III, Kıbrıs'ta Tüketilen Et Çeşitleri ve Fiyatları (1635-1844)⁶⁵

Tarihi	Teke (kıyye)	Hâdim (kıyye)	Keçi (kancık) (kıyye)	Koyun (Mariye) (kıyye)	Kuzu (kıyye)	Kuzu (3k)	Kayıt No (KŞS)
25/03/1635			5p	6p			4/244-1

56 KŞS, 18/13-4.

57 KŞS, 17/55-2; Özkul, a.g.e., s. 372-73.

58 KŞS, 19/149-1.

59 KŞS, 18/37-1.

60 KŞS, 19/147-3.

61 KŞS, 17/A-2.

62 Pastırma yapan esnaf ile kasap esnafı zaman zaman aralarında sorun yaşadıklarında bu tür yasakların alındığı belgelerden öğrenilmektedir. İstanbul'daki örnekler için bkz. Demirtaş, *Suç ve Ceza*, s. 237.

63 KŞS, 17/28-1.

64 KŞS, 21/193-3.

65 Tabloda kullanılan kısaltmalar ve karşılıkları: a: akçe, sa: sağ akçe, ça: çürük akçe, p: para, b: besi, besili kuzu, k: kıyye; *28/09/1741 ve 27/09/1742 tarihlerine ait kasaplara verilen narh kayıtlarının altında bir para beş akçe olarak hesaplandığından bu belgelerde 1 para beş akçe olarak kabul edilmiştir.

12/09/1722	8a	8a			20a		11/96-1
21/04/1727					10a		12/99-6
10/09/1727		12a					12/99-5
04/06/1730	8a				10a		13/226-1
20/10/1736		12a	10a		20a (b)		14/1-5
10/04/1739		12a			12a		15/106-2
28/09/1741 *		3p (15a)	12a	12a	4p (b)		15/138-1
05/03/1742	10a	12a			12a		15/107-2
27/09/1742*		15a	12a		20a (b)		15/168-1
1744-45	10a	12a	10a		15a		15/70-1
07/02/1746	2p	3p			3p (b)	15p	17/28-1
09/06/1746	12a	18a					17/55-2
12/01/1747	2p	3p		3p	3p		17/28-3
22/12/1748		4p		6p			16/157-2
13/03/1758	3p	3p			3p, 3p (b)	15p	18/13-4
22/10/1759		4p	3p				18/37-1
11/08/1761	3p	3p		2p2ça	3p3a		19/149-1
21/03/1762	3p	4p		3p	6p b (1sa)		19/147-1
27/07/1762	15a	18a		12a			19/147-3
1766-67		3p	3p				19/1-6
23/11/1767		4p	3p				19/55-2
26/03/1768		3p		2p	3p3ça		19/55-4
02/12/1768		4p		3p			19/101-1
22/02/1769		15ça		12ça	18ça		19/116-2
13/12/1769		4p	3p				18/83-1
26/02/1770	3p	3p	2p	2p	3p3ça		20/1-2
22/03/1771	3p	3p	2p2ça	2p2ça	3p3ça		20/43-2
11/03/1773	3p	3p	2p2ça	2p2ça	3p3ça		20/82-1
28/03/1774	3p	3p	2p2ça	2p2ça	3p3ça		20/93-3
26/02/1776		5p					20/109-3
09/03/1776	3p	3p		3p	3p3ça		20/109-5
16/03/1777	4p	4p			4p		20/129-1
20/11/1784		5p	7p		8p (b)		21/20-1
24/03/1788	6p	7p			7p		21/96-4
30/04/1791	5p				6p		21/185-1

Görüş

Akademik
Bakış

174

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

09/03/1792					8p		21/208-2
22/03/1810	13p				14p		27/52-1
21/03/1811	12p		12p	12p	13p		27/126-3
12/08/1814	12p		12p	12p	14p		28/138-1
16/03/1815	15p		15p	15p	16p		28/138-1
19/03/1824	18p		18p	18p	20p		31/1A-4
19/09/1834		48p	48p		60p		35/103-1
23/04/1837	56p				60p		36/120-1
14/04/1844					60p		39/138-2

Tablo III'e göre, Kıbrıs adasında en pahalı etin 3 kıyyelik kuzu⁶⁶ eti, en ucuz etin ise çoğunlukla keçi eti olduğu anlaşılmaktadır. Gerçi bazı yıllarda keçi eti ile teke eti aynı fiyata satılmıştır. Benzer durumların Çorum'da da olduğu kaynaklardan anlaşılmaktadır. 16. yüzyılda Çorum'da 1 kıyye koyun ve keçi eti 5-6 akçeden satılmaktaydı.⁶⁷ Bu tabloda *hâdim* etinin en değerli ikinci et olduğu görülmektedir. Canlı hayvan satışında da *hâdim*'in iki yaşında olanları tekedan daha pahalıydı. Bir yaşındaki teke ile *hâdim*'in fiyatının aynı oluşu belgelerden anlaşılmaktadır.⁶⁸ Ayrıca Tablo III'de 13 Mart 1758 tarihinde teke, kuzu ve *hâdim* etinin her bir kıyyesinin üçer paraya satıldığı görülmektedir. 22 Ekim 1759 tarihindeki kayıta *hâdim* etinin önceki yıla göre fiyatının arttığı anlaşılmaktaydı. 11 Ağustos 1761 tarihinde ise *hâdim* etinin vukiyyesi üçer paraya, *mâriye* eti iki para iki çürük akçeye düştüğü görülmektedir. 19. yüzyıl kayıtlarında ise et fiyatlarının önceki dönemlere göre değişkenlik gösterdiği anlaşılmaktadır. Dinç, bu artışlarda devletin yaptığı 2.000 koyunluk alımların etkisinden bahsetmektedir.⁶⁹ 17 Aralık 1811'de adanın ileri gelen idarecileri ile ilgili alandaki esnaf görüşerek 1 kıyye kuzu etinin Martın başlangıcının bir ay öncesinden itibaren 11 paraya satılacaktı. Ayrıca bu belgenin altında 13 Mayıs 1812 tarihinde ise serkasap Ahmet 1 kıyye *lahm-ı ganemin* 14 paraya satılacağını 2 para indirim yapıldığında ise 11-12 paraya satılabileceğini bildirmekteydi.⁷⁰

Kıbrıs'ın ileri gelenleri ve kasap esnafı tarafından yapılan istişare sonucunda 23 Ocak 1814'den 12 Ağustos 1814 tarihine kadar kuzu etinin kıyyesi 14 paraya, teke, koyun ve keçi etlerinin kıyyesi 12 paraya ve 12 Ağustostan itibaren yılsonuna kadar tüm et çeşitlerinin kıyyesinin 16 paraya satılmasına karar

66 Günümüzde Kıbrıs'ta halk arasında süt kuzusu diye de adlandırılmaktadır.

67 Suraiya Faroqhi, "Kent Yöneticileri, Tımar Sahipleri ve vergiler: Çorum'dan Görüldüğü Şekille 16. Yüzyıl Sonu Bunalımı", *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003, s. 318-319.

68 KŞS, 17/28-2.

69 Güven Dinç, "Osmanlı Döneminde Kıbrıs, 1800-1839", Akdeniz Ü. SBE., Antalya 2010, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s. 283-284.

70 KŞS, 27/166-4.

Gazisi

Akademik
Bakış

175

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

verilmişti. 16 Mart 1815 tarihinde kuzu etinin kıyyesinin 16 paraya satılmasına izin verilmişken belgenin devamında 25 Mart 1815 tarihinde ise Nisan ayının sonuna kadar her gün kasapların dükkânlarında kuzu bulunmak şartıyla kuzu etine bir para zam yapılarak 17 paraya satılmasına *kıbel-i şer'den* izin verildiği belirtilmişti. 11 Mayıs 1815 tarihinde ise kuzu, teke ve ağnam etinin 1 kıyyesi 16 paraya satılırken 15 Mayıs'ta ise 2 para zam yapılarak 18 paraya satılmasına izin verilmişti.⁷¹ 19 Mart 1824 tarihinde kasaplara verilen narh kaydından yaklaşık bir ay sonra ise etlere 2 para zam yapılarak 17 Nisan 1824 tarihinden itibaren etlerin 20 paraya satılacağı belirtilmişti.⁷² 21 Mart 1825 tarihinden itibaren kasap esnafı aldığı izinle her çeşit etin kıyyesini yirmi paradan satacaklardı.⁷³ 28 Haziran 1827 tarihinde Lefkoşa çarşısında faaliyet gösteren kasaplara her türlü etin kıyyesini 20 paradan satmalarına izin verilmişti.⁷⁴ Söz konusu kayıtlardan 19. yüzyılda et fiyatlarında bir dalgalanma olduğu ve et çeşitlerinin birleştirilerek tek fiyattan satılması da ette sıkıntı olduğunu düşünmemize neden olmaktadır.

Lefkoşa Şer'îye sicillerinde debbağlara satılan hayvan derileri arasında lûk ve camus derilerine rastlanmasına rağmen narh kayıtlarında sadece küçükbaş hayvanlara ait et çeşitleri ile ilgili bilgiler bulunmaktaydı. Bu arada 19. yüzyıl kayıtlarından fiyatları verilmese bile Tuzla ve Girne'de bulunan mezbalalarda kasapların kestiği hayvanların arasında teke, *hâdım* ve *mariyenin* yanında sığır ile camus bulunduğu anlaşılmaktadır.⁷⁵ Büyükbaş hayvanların etlerinin kasapların sattıkları etler arasında bulunmamasının çeşitli nedenleri olabilir. Bu nedenler arasında belki de öne çıkan büyükbaş hayvanların daha çok çiftliklerde güçlerinden faydalanılması olarak düşünülebilir. Sicillerde koyun ve keçi sahipleri ile çobanlara verilen bir narh kaydına da tesadüf edilmiştir. 5 Haziran 1746 tarihli hükümde iki yaşındaki teke 40 para iken, bir yaşında olan teke 25 para, iki yaşındaki *hâdım* 40-50 paraya satılırken, bir yaşında olanı 25 paraya satılmaktaydı. Aynı hükümde üç vukiyye ağırlığındaki 3 kuzunun 1 kuruş olarak kasaplara satılabileceği belirtilmişti.⁷⁶

Salhane, Kasap Dükkânları ve Kasap Aletleri

Osmanlı Devleti idarecileri kasapların kesecekleri hayvanları şehir dışında uygun bir yerde yapılan salhanelerde kesmelerini istemektedir. Kasaplar bazı zamanlarda salhaneler dışında hayvan kesseler de genel olarak bu kurala uymak-

71 KŞS, 28/138-1.

72 KŞS, 31/1A-4.

73 KŞS, 31/2A-6.

74 KŞS, 32/98-2.

75 KŞS, 28/209-1; Mehmet Demiryürek, "XIX. Yüzyıl Kıbrıs Esnaf Teşkilatı Üzerine Bazı Tesbitler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXVIII/45, Ankara 2009, s. 33-34; Haydar Çoruh, "II. Mahmut Döneminde Kıbrıs'ın İdarî, İktisadî ve İcîtimâî Yapısı (1808-1839)", Marmara Ü. TAE., İstanbul 2008 (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s. 325-326.

76 KŞS, 17/28-2.

talar hatta Lefkoşa sicillerinde olduğu gibi salhaneleri kullanacaklarına dair devlete taahhüt dahi vermekteydiler. Sicildeki 24 Ağustos 1739 tarihli kayıтта Kasapbaşı Hacı Yusuf bin Hüseyin ile Şaban bin Hasan, Hacı Şaban bin Murat ve Hacı Mustafa bin Hüseyin adlı kasaplar da söz konusu salhaneden başka bir yerde hayvan kesmeyeceklerini, eğer keserlerse dükkânlarını kapatıp bir daha kasaplık yapmayacaklarını taahhüt etmekteydiler.⁷⁷ 23 Ekim 1722 tarihli mülk satış belgesinde Lefkoşa Kazası'nda Tezkireci Ahmet Efendi bin el-mevlâ Şeyh Mehmet Efendi, Lefkoşa kalesinin Mağusa kapısı dahilinde bulunan arsası üzerinde baştan başa varıncaya değin *kârgîrden masnû' altısı kasap ustalarına, biri çârikçi (çâyrekçi-çeyrekçi)⁷⁸ kasaplarına olmak üzere toplam yedi adet kurnayı ve bir mezbâh-ı kebîri ve beş koyun mandırası ve dört oda ve iki mumhâne ve iki kenîf ve bir âhûr ve kârgîr havuz ve mâ-i azb-i lezîz mâ-i câriden oluşan yeni inşa edilen salhaneyi 2.500 kuruşa hanımı Ahmet kızı Safiye'ye sattığını belirtmekteydi.⁷⁹ İlgili mülk satışı belgesinden Lefkoşa'nın Mağusa kapısında salhane ve etrafında kasap dükkânlarının bulunduğunu ve değerlerinin 2.500 kuruş olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Lefkoşa'daki salhanenin Tuzla Kazası'nda bulunan tuzla yanındaki Ümmülharam (Hala Sultan) hazretlerinin türbesinin vakıflarından olduğu bah-*

77 KŞS, 15/86-4.

78 *Çeyrekçi (çârikçi/çâyrekçi)*: Pazarlarda et satan ayak kasapları veya baraka dükkânlarda çalışan yarı seyyah kasaplar hakkında kullanılmaktaydı. Farsça dörtte bir anlamına gelen çeyrekten bozmadır. Bunların sattığı etlerin genellikle koyunun dörtte biri oranında olması nedeniyle bu isimlendirmeye sebep olmuştur. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.I, İstanbul 1993, s. 361; Demirtaş, XVIII. Yüzyılda Üsküdar Esnafı, s. 374, 385; Demirtaş, *Suç ve Ceza*, s. 169; Priscilla Mary Işın, "Kasaplık Aletleri", *Kasap Kitabı* (ed. Emine Gürsoy Naskali-Hilal Oytun Altun), Tarihçi Yayınevi, İstanbul 2011, s. 77.

79 KŞS, 11/30-2. *Cezîre-i Kıbrıs'da Medîne-i Lefkoşa'da hâlâ mesned-nişîn-i şer'at-i garrâ olan a'lemü'l-ulemâi'l-mütebahîrîn efdalü'l-füdelâi'l-müteverri'in faziletli Tezkireci Ahmed Efendi bin el-mevlâ el-merhûm Şeyh Mehmet Efendi meclis-i şer'-i hatîr-i lâzîmü't-tevkîrde hâlâ taht-ı nikâhlarında olan işbu râfi'atü'l-vesîka Safiyye binti Ahmed nâm hâtûnun zâtı Ahmed bin Mustafa ve Mustafa bin Halil nâm kimesneler şehadetleriyle şer'an sâbit olan mezbûre Safiyye Hâtûn mahzarında ikrâr-ı tâmm ve takrîr-i [kelâm] idüp akd-i âti'z-zikirin sudûruna değin medîne-i Lefkoşa hüsnü ebvâbından Mağusa kapusu dâhilinde vakî' bir tarafta Kafesli kenise demekle ma'rûf kenisenin vakf bahçesine ve bir tarafta ba'zen el-Fâc Rıdvan ve ba'zen Mehmet nâm kimesne menzili ve tarafeyni tarîk-i âmm ile mahdûd ve mümtâz dere üzerine şîrâ-i şer'î ile mâlik olduğum mülk arsa üzerinde başdan başa varınca kârgîrden masnû' altısı kassâb ustalarına ve birisi çârikçi kassâblarına mu'ayyen cem'an yedi aded kurnayı ve bir mezbâh-ı kebîri ve beş koyun mandırası ve dört oda ve iki mumhâne ve iki kenîf ve bir âhûr ve kârgîr havz ve mâ-i azb-i lezîz mâ-i câriyi müştemil kendi mâlîmla müceddeden, müccerreden binâ eylediğim salhâneyi cemî'-i [tevâbi'] ve l-levâhıkıyla ve âmm-i hukûk ve merâfıkıyla tarafeynden icâb ve kabûlü hâvî şurût-ı müfsideden ârî bey'-i bât-ı sahîh-i şer'î ile mezbûre Safiyye Hâtûn'a iki bin beş yüz guruşa mezbûre Safiyye Hâtûn'a bey' ve temlik ve teslim eylediğimden sonra semeni olan meblağ-ı mersûm iki bin beş yüz guruşu kendilerine cîhet-i karzı şeriden olan deyn-i mezbûr iki bin beş yüz guruşa takâs eylediğimde ol dahi minvâl-i meşrûh üzre mukâsse ve kabûl eylediğinden sonra sâlifü'l-beyân hudûd-ı mezkûr ile mahdûd olan selhâne cemî'-i tevâbi ve levâhıkıyla mezbûre Safiyye Hâtûn'un mülk-i müştêrâsıdır keyfe mâ teşâ' ve hasbe mâ tahtâr mutasarrife olsun dedikde gibbe's-su'âl mâ-vakaia bi't-taleb ketb olundu fi'l-yevmi's-sânî aşer min-Muharremi'l-harâm li-sene hamse ve selâsîn ve mi'ete ve elf. Şuhûdü'l-hâl: Umdetü'l-ulemâi'l-izâm es-Seyyid Ömer Efendi el-Müftî be-cezîre-i Kıbrıs, Zahru'l-hutabâ es-Seyyid Cafer Efendi el-Hatîb-i be-câmi-i Ayasofya, Kıdvetü'l-erbâbî't-tahrîr ve'l-kalem Ahmed Efendi Kâtib-i divân-ı Kıbrıs.*

Gazi

Akademik
Bakış

177

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

si geçen belgelerden anlaşılmaktaydı. Bu arada Lefkoşa'da faaliyet gösteren kasap esnafı 1749 yılı Eylül/Ekim ayı için Lefkoşa'da kullandıkları mezbaha kirası olarak yirmi beş kuruş ve 12 Kasım 1749 tarihinde de öküz bedeli olarak otuz altı kuruş Ümmülharam Tekkesi Vakfı'na ödemişlerdi.⁸⁰

Belgelerden Lefkoşa'da bulunan kasaphanenin yanı sıra mumhanenin de Tuzla'da bulunan Ümmülharam hazretlerinin türbesinin gelirleri arasında bulunduğu anlaşılmaktadır. İlgili kayıta Eylül 1744'ten Nisan 1750 sonuna kadar kasaphane için her ay 13 kuruş ve mumhane için de 50 kuruş kira verilmekteydi. 1745 yılı başında kasapbaşının ölümü ve yerine yeni bir kasapbaşının seçilmesinin gecikmesi üzerine Lefkoşa'daki kasaplar yaklaşık 10 ay kasaphane kirasını ödeyememişlerdi. Tuzla Kazası'nda bulunan Ümmülharam hazretlerinin türbesinin tamiri için mütevellî kaymakamı Seyyid İsmail Efendi tarafından yapılan harcamalar arasında 1748 yılında kasapbaşı tarafından kasaphane masrafı için 1,5 kuruş harcama yapılırken Kasapbaşı Hacı Ahmet devrinde ise kasaphane tamiri için 7 kuruş harcanmıştı.⁸¹ Bu arada 20 Kasım 1827 tarihli hükümden Kıbrıs'taki esnaftan alınacak ihtisap vergisinin Lefkoşa'da faaliyet gösteren kasaplardan 3 para ve Limasol'da faaliyet gösterenlerden ise 2 para şeklinde tahsil edildiği öğrenilmektedir.⁸² 14 Eylül 1859 tarihli Şer'î mahkemelerde yapılacak işlemlerde uyulacak kuralları ve alınacak harçlarla ilgili olarak yayınlanan nizamnamenin ellinci maddesinde *kasap esnafına mahsûs olan gedikâtın taraf-ı vakıftan ferâğlarının icrası için İstanbul mahkemesinden verilen inhaldardan yalnız kırk kuruş alınacağı* belirtilmekteydi.⁸³

Lefkoşa sicillerinde yer alan kasap dükkânı ile ilgili ilk kayıt 1587'lerde karşımıza çıkmaktaydı. Söz konusu hükümde Nisan/Mayıs 1587 tarihinde Sultan Selim Han evkafına bağlı bir bab kasap dükkânı günlük 1 akçe kira karşılığında mütevellisi tarafından 10 yıllığına kasap sağır Ali'ye kiralanmıştı.⁸⁴ Eylül/Ekim 1594 tarihinde ise Lefkoşa'da Yeni Han'ın civarında diğer dükkânların arasında bir tane de kasap Ahmet Beşe'ye ait kasap dükkânı ve yanında Sultan Selim Han vakfına ait bir başka kasap dükkânı olduğu öğrenilmektedir. Vakfa ait kasap dükkânını herhangi bir ücret ödemedi Mustafa bin Yusuf işletmekteydi. Bunun üzerine vakfın mütevellisi dükkânı aylık 15 akçe kira ile elli yıllığına İsmail bin Cafer'e kiralamıştı.⁸⁵ Her iki vakıf dükkânının aynı bölgede ve aynı vakfa ait olmalarına karşın kira bedellerinin yarı yarıya oldukları anlaşılmaktadır. Ayrıca birinci dükkânı kiralayan kişi kasap iken ikincisinde öyle bir durum kayıta belirtilmemişti. Sicillerde Lefkoşa dışında da farklı bölgelerde kurulan

80 KŞS, 16/222-3.

81 KŞS, 16/169-1.

82 KŞS, 33/36-1.

83 KŞS, 45/33-1.

84 KŞS, 1/323-1; Jennings, a.g.e., s. 334.

85 KŞS, 1/65-1; KŞS, 1/65-2; Erdoğan, Osmanlı Esnaf ve Zanaatkarları, s. 211.

vakıflarda kasap dükkânlarına tesadüf edilmekteydi.⁸⁶ Vakıflara ait dükkanlar kiracıları öldüğü zaman tasarruf hakları mütevellinin de onayıyla ölenin mirasçılarına geçebilmekteydi.⁸⁷ Bunlardan birisinde ölmeden yapılan bir devir söz konusudur. 9 Ekim 1678 tarihli kayıta Debbağhâne Mahallesi'nden İbrahim Odabaşı hayatta iken mütevellinin de izni ile Ayasofya Camisi evkafına bağlı Kasaplar Çarşısı'ndaki (*kassâb sükunda*) kasap dükkânının kullanım hakkını kızı Ayşe'ye devretmişti.⁸⁸

Sicillerde karşılaşılan vakıf dükkânında olduğu gibi satışı yapılan 7 adet⁸⁹ ve tasarruf hakkı⁹⁰ değişen kasap dükkânlarının ne eski sahipleri nede yeni sahipleri arasında kasap olan bulunmamaktaydı.⁹¹ Bu arada dükkânları satın alanlar arasında beşe, ağa vb. unvanları kullanan Yeniçeriler de bulunmaktaydı. Bu durum bize bazı kasap dükkânlarının bir çeşit yatırım amaçlı kullanılarak kasaplara kiralandıklarını düşündürmektedir. Söz konusu kayıtların ikisinde yapılan satış işlemleri gayrimüslimler ile Müslümanlar arasında gerçekleşmişti. Geriye kalan 5 kaydın ikisinde ise kasap dükkânını satanlar kadınlardır.⁹² Bu da kadınların en az erkekler kadar sosyo-ekonomik hayatın içerisinde aktif olduklarını göstermektedir.

Sicildeki 26 Nisan 1724 tarihli kayıta Lefkoşa'ya bağlı Ayazma Köyü'nden Yorgi oğlu Nikolo adlı zimmî, Tuzla kasabasında bir tarafı Recep Beşe kirasında bulunan Turâbî Sultan Vakfına ait bir dükkân ve diğer tarafında ise Safiri veled-i Enzeli mülkü bulunan kasap dükkânını Tuzla'nın Sutare Mahallesi'nden Kasım Beşe bin Hasan Beşe'ye elli kuruşa sattığını bildirmekteydi.⁹³ Bu satış örneği ve sonrakiler Yeniçerilerin daha önce de belirtildiği üzere Osmanlı ülkesinin birçok yerinde olduğu gibi adanın da sosyo-ekonomik hayatında etkili olduklarını göstermektedir. Lefkoşa sicillerindeki kayıtlardan Lefkoşa'daki çarşıların birçoğunun içerisinde kasap dükkânı bulunduğu da anlaşılmaktaydı.⁹⁴ 30 Ocak 1816 tarihli bir satışta Köprübaşı'nda 1200 kuruş değerinde bir bablık kasap dükkânı da bulunduğu öğrenilmektedir.⁹⁵ Balıkpazarı'ndaki bir kasap dükkânı mandırası ve önünde bulunan sundurmasıyla birlikte 210 kuruşa satılmıştı (14 Haziran 1724).⁹⁶ Burada da görüldüğü üzere belgelere yansıyan birçok kasap dükkânının önünde sundurma bulunmaktadır. Kasapların bu yerlerde günümüzde olduğu

86 KŞS, 28/256-2.

87 VD, 291-153 (Kıbrıs Vakıf Defteri)

88 KŞS, 5/106-2.

89 KŞS 27/71-1; KŞS, 39/22-2.

90 KZD, 88/33a-1.

91 Benzer bir durum Üsküdar'da da söz konusudur. 52 kasap dükkânına karşın 45 kasap bulunmaktadır. bkz. Bilgin, a.g.m., s. 304, 323.

92 KŞS, 5/6-2.

93 KŞS, 11/74-1.

94 KŞS, 5/6-2; KZD, 16/58-1; KŞS, 49/139-1.

95 KŞS, 29/38-1.

96 KŞS, 12/6-21

gibi pastırma, sucuk veya kurutulmuş/tuzlanmış etleri (samerella⁹⁷) kuruttukları düşünülmektedir. Ayrıca ilgili kayıtlarda bazı kasap dükkânlarının yanında hayvanları koymak için bir de mandırası bulunduğu da öğrenilmektedir.

Lefkoşa sicillerinde karşılaşılan kasap dükkânları yanı sıra kasaplarla ilgili ifadelere de sicillerde rastlanılmaktadır. Bunlar içerisinde Kasaphane Mahallesi⁹⁸, Kasaplar Çarşısı, Kasapbaşı Sokağı, Kasaplar verası vb. yer almaktadır. 20 Ocak 1872 tarihli belgeden ise Lefkoşa'nın Ebu Kavuk Paşa Mahallesi'nde Kasapbaşı Sokağı adlı bir de sokak olduğu öğrenilmektedir.⁹⁹ Ancak 18. yüzyıl sicillerinde kasaplar ile ilgili bir mahalle veya sokak adına tesadüf edilememektedir.¹⁰⁰ 17. yüzyılın sonlarında Lefkoşa'da Ayasofya Camisi evkafına bağlı bir Kasaplar Çarşısı bulunmaktaydı.¹⁰¹ 11 Ekim 1873 tarihli belgede ise Girne Kazası'na bağlı Gazafana Köyü'nde bulunan Kasap bahçesine rastlanılmaktadır.¹⁰² 14 Mart 1828 tarihli kayıтта Lefkoşa'da bulunan Dellâlar Kahvesi yanında bulunan bölgede bir Kasaplar verâsı bulunmaktaydı.¹⁰³ 9 Kasım 1864 tarihli başka bir kayıttan ise Tuzla Kazası iskelesinde çarşı civarında kahvehanenin yanında Molla Mehmet'e ait bir Kasaphane bulunduğu öğrenilmektedir.¹⁰⁴

Günümüzde olduğu gibi geçmişte de kasapların kullandıkları çeşitli aletler bulunmaktaydı. Hatta günümüzdekiler geçmişteki aletlerin devamı niteliğindedir.¹⁰⁵ Bunlar arasında farklı büyüklükte ve özellikte çeşitli bıçaklar, çengel ve satır öne çıkmaktaydı. Lefkoşa sicillerinde bulunan tereke kayıtlarında kasapların ve normal insanların kullandıkları çeşitli kasap aletlerine ve değerlerine tesadüf edilmektedir. Bunlar arasında 20 para değerinde bir adet kasap bıçağı¹⁰⁶, 3 kuruş 1 para değerinde 1 adet kasap bıçağı¹⁰⁷, 2 kuruş 1 para değerinde 1 adet yağ fonisi, 1 adet et satırı, 1 adet ısfarva, 1 adet kasap çengeli¹⁰⁸, 8 kuruş değerinde 2 çift anahtar, 1 adet kasap bıçağı ve 1 adet çengel¹⁰⁹, 50 kuruş değerinde 1 çift piştov ve 1 adet kasap bıçağı¹¹⁰, 22 kuruş değerinde bir

97 Kıbrıs adasına özgü tuzlanarak kurutulmuş et. Osmanlı idaresinde adada hadım teke etinden yapılmaktadır. Günümüzde ise genellikle kısır keçi veya oğlak etinden yapılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Efdal Özkul, "Osmanlı Döneminde Kıbrıs'ta Hadım Edilen Hayvanlar", İğdiş, Sünnet, Bedene Şiddet Kitabı (ed. Emine Gürsoy Naskali-Aylin Koç), Kitabevi İstanbul 2009, s. 119-128.

98 KŞS, 5/46-2.

99 KŞS, 50/142-4.

100 Özkul, a.g.e., s. 209-210.

101 KŞS, 5/106-2.

102 KŞS, 51/146-1.

103 KŞS, 31/17-1.

104 KŞS, 47/51-3; KŞS, 50/113-1.

105 Bu konu ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Işın, Kasaplık Aletleri, s. 77.

106 KŞS, 20/11-2.

107 KŞS, 28/56-1.

108 KŞS, 28/152-3.

109 KŞS, 38/213-2.

110 KŞS, 40/123-1.

Görüş

Akademik
Bakış

180

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

adet kasap bıçağı¹¹¹ ve 10 kuruş değerinde bir adet kasap bıçağı¹¹² bulunmaktadır. Bu belgelerdeki kişilerin kasap olmamalarına karşın kasap aletlerine sahip olmaları kendileri için hayvan kestiklerini düşünmemizi sağlamaktadır.

Alacak Verecek Davalarında Kasaplar

Alacak verecek kayıtlarına genellikle mülk satışları ve tereke kayıtları içerisinde karşılaşılmaktadır. Sicillerdeki alacak-verecek kayıtlarına bakıldığında Kıbrıs'ın genelindeki kasapların adanın ticari hayatının içerisinde oldukça aktif oldukları anlaşılmaktadır. Kasaplar birbirlerine veya adalılara borç verip almışlar, sattıkları veya aldıkları ürünlerden dolayı da kimi zaman sorun yaşamışlardır. Diğer esnarlarda olduğu gibi kasaplar da zaman zaman verdikleri hizmetin karşılığını alacaklı oldukları kişi öldüğü için alamıyorlar ve sorunu çözmesi için mahkemeye başvuruyorlardı.¹¹³ Bu bağlamda mülk satışları ile tereke kayıtları çok değerli bilgiler içermektedirler. Bunlardan biri olan 27 Temmuz 1634 tarihli bir hükümde Lefkoşalı Kasap Şahidi, vefat eden Kıbrıs Beylerbeyi Halil Paşazâde Ahmet Paşa'dan koyun ve keçi bedelinden dolayı 8.380 akçe alacağını mirasçılarından almıştı.¹¹⁴ 27 Mayıs 1787 tarihli belgede Kıbrıs'ın eski muhassıllarından Abdülbaki Ağa'nın alacakları arasında Kasap Ali'den 193 kuruş ile Tuzlalı Kasap Kara Hasan'dan 300 kuruş alacakları da bulunmaktadır.¹¹⁵ Belgelerde yer alan temessüklü borç-alacaklara ek olarak sözlü ve şehadete dayalı olan borç ve alacaklar terekeler aracılığıyla resmileştirilmekte ve kayda geçmekteydi.¹¹⁶ Bu şekilde sicillere yansıyan çeşitli kayıtlar bulunmaktaydı. Lefkoşa'nın Tahtakale Mahallesi'nden Kasap Hüseyin bin Mahmut, İbrahim Paşa Mahallesi'nden iken vefat eden Kasap Hasan bin Musa'dan alacağı olan 287,5 kuruşu Kasap Hasan'ın karısının karşı çıkmasına karşın şahitlerin olması üzerine ölenin terekasından karşılamıştı (13 Şubat 1863).¹¹⁷

Kaynaklardan kasapların birbirlerine birçok alanda yardımcı oldukları öldüklerinde miraslarının mirasçılara ulaştırılmasında bizzat görev aldıkları görülmektedir. Lefkoşa'nın Debbağhane Mahallesi'nden Kasap İbrahim bin Mustafa, Merdivenlimescid Mahallesi'nden vefat eden Kasap Çiçek Mustafa bin Ali'nin kendisine on yıllık hizmetine karşılık vasiyet ettiği mirasının üçte biri olan 340 kuruşu vârislerinden almıştı. Kasap İbrahim'in aynı zamanda Mustafa'nın vasi-i muhtarı olduğu görülmektedir. Söz konusu belgenin *şuhûdü l-hâl kısmında Kasap Hacı Musa bin Ramazan ile Kasap Hacı Ali bin Yusuf'un isimlerine de rastlanılmaktadır (11 Ocak 1770)*.¹¹⁸ Bu türden belgeleri artırmak mümkündür.¹¹⁹

111 KŞS, 44/114-1.

112 KŞS, 47/126-1.

113 KŞS, 8/73-1; KŞS, 42/275-1.

114 KŞS, 4/60-2.

115 KŞS, 21/87-1; KŞS, 21/84-3; KŞS, 21/96-1.

116 Demirel, Borç ve Alacak, s. 92; KŞS, 47/127-1.

117 KZD, 7/46-3.

118 KŞS, 18/106-1.

119 KŞS, 17/14-1; KŞS, 20/35-4; KŞS, 26/15-1; KŞS, 47/32-1; KŞS, 47/134-1; KŞS, 47/144-1.

Gazi

Akademik
Bakış

181

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

Bazı durumlarda borç alanlar veya verenler ileride oluşabilecek anlaşmazlıkların önüne geçebilmek için mahkemeye gelerek borcu kayıt altına almaktaydılar.¹²⁰ 9 Nisan 1866 tarihinde Lefkoşalı Kasap Hüseyin Onbaşı hilali bir saat almak için Şerif Dayı kerimesi Bakiye Kadın'dan yüz seksen bir gün vade ile 506 kuruş borç alarak bir de borç senedi vermişti.¹²¹ Borç verirken veya alınırken kullanılan bir başka yöntem ise alınan borca karşılık ev veya başka mülklerin rehin bırakılmasıydı. Değirmenlik'in Büyük Kaymaklı Köyü'nden Kasap Andoni veled-i Hacı Zaharka, aynı köyde bulunan evini, borçlu olduğu Lefkoşa'nın Korkut Efendi Mahallesi'nden mahkeme muhızı Kemahlı Eyüp Ağa bin Hüseyin'e borcuna karşılık rehin olmak olarak vermişti. Ayrıca borcunu bir sene içerisinde ödemediği takdirde Eyüp Ağa'yı evini satıp borcu ödemesi için vekil tayin etmişti (26 Ağustos 1874).¹²² Hayvan sahipleri kasaplara verdikleri hayvanlarının bedelini alamadıklarında mahkemeye başvurarak alacaklarını tazmin etmekteydiler.¹²³ 13 Şubat 1872 tarihli kayıta Tuzla Kazası'nın Goidi Köyü'nden Ermenekli Ahmet bin Hüseyin, Kasap Abbas bin Hacı Mehmet ve Kasap Mehmet bin Hasan'da 18 adet koyun bedelinden dolayı 420 kuruş alacağını mahkemeye başvurarak almıştı. İlgili belgeden 1 koyunun fiyatının 23,3 kuruş olduğu da anlaşılmaktadır.¹²⁴

Adli Kayıtlarda Kasaplar

Toplumun her kesiminde olduğu gibi kasaplar arasında da bazı dönemlerde adada suç işleyenler ve cezalandırılanlar da bulunmaktaydı.¹²⁵ Bazı davalarda ise mağdur olanların kasaplar olduğu görülmektedir. Sicildeki farklı bir kayıta bu sefer mahkemeye taşınan olayda söz konusu olan kasabın kızıdır. Lefkoşa'nın Debbağhane Mahallesi'nden Kasap İbrahim kızı Havva'nın fahişeliği bırakıp tövbe ettiği sicile kaydedilmişti (25 Mayıs 1812).¹²⁶ Daha sonraki kayıtlardan anlaşıldığı üzere *Havva tekrar tövbe etmişti (23 Ocak 1815)*.¹²⁷ 11 Haziran 1853 tarihli kayıta Girne'nin Kormacid Köyü'nden Yasef veled-i Karanko'yu öldüren Yasef oğlu Zorzi, Yasef'in vârislerinin talepleri doğrultusunda diyet ödemeye mahkûm edilmişti. İlgili belgede 28 Mayıs 1853 tarihinde Kormacid Köyü'nde bulunan kasaphanede her iki kişi de et satın almak için buldukları sırada et azlığından dolayı kavga etmişlerdi. Kavga sırasında Zorzi bir buçuk vukiyelik *hacer-i kebîri* Yasef'in başına vurarak ölümüne neden olmuştu. Ayrıca burada adı geçen Kormacid Köyü Kıbrıs'ın *Kuzey batısında bulunan bir Maruni (Maronit) köyü*

120 KZD, 17/12-3.

121 KŞS, 47/122-2.

122 KZD, 85/135-2.

123 KZD, 16/8-3.

124 KŞS, 50/144-1.

125 KŞS, 4/171-1.

126 KŞS, 27/1-7.

127 KŞS, 28/233-2.

olduğundan dolayı belgede adı geçen kişilerin de Maruni oldukları düşünülmektedir.¹²⁸ 28 Kasım 1859 tarihli kayıta kuzu anlaşmazlığı sonucu çıkan kavgada küçük kasap bıçağıyla cinayet işlenmişti.¹²⁹ Sicildeki kayıtlar arasında adadaki kasapların karıştıkları hırsızlık davaları da bulunmaktadır.¹³⁰ Bunlardan birinde Mesarya'nın Melunda Köyü'nden Hüseyin bin Mehmet, aynı köyden Kasap Marko ve ortağı İsmail'in koyun başı altı akçe fiyatıyla altmış koyununu Luka veled-i Françesko'ya sattıklarını ve yine elli tane arı kovanını bozup ballarını aldıklarını iddia etmekteydi. Hüseyin'in açtığı dava sonucunda mahkemede Marko ve İsmail'in suçlarını itiraf etmeleri üzerine balın ve hayvanların tazmin edilmesine karar verilmişti (30 Mayıs 1714).¹³¹

Mülk Satışlarında Kasaplar

İhtiva ettikleri detaylardan dolayı Şer'iye Sicillerindeki en kapsamlı kayıtlardan birisi de birçok konuda çok değerli bilgiler sunan mülk satışları ile ilgili olanlarıdır. Mülk satışları sonraki yıllarda herhangi bir sorun çıkmaması için satış yapıldıktan sonra müşteri ve satıcı tarafından kadının defterine bir çeşit tasdik amaçlı kaydedilmekteydi. Çalışmamız açısından mülk satışlarının bir başka önemi ise kasaplara ait emlakların yerinin ve değerlerinin tespit edilmesidir. Dolayısıyla her türlü belgede olduğu gibi sicildeki mülk satışlarında da kasaplarla karşılaşılmaktaydı. Mülk satışlarında eşler arasında da çeşitli satışlar gerçekleşmiş, bunlar arasında kasaplar ve eşleri de bulunmaktaydı.¹³² Ayrıca sicildeki kayıtlar bize kadınların da erkekler kadar olmasa bile mülk sahibi oldukları ve bunları alıp sattıklarını göstermektedir.¹³³ Sicillerdeki bazı mülk satışı örneklerinde kasaplar hem vekil hem de şuhûdü'l-hâl içerisinde karşımıza çıkmaktadırlar.¹³⁴ Lefkoşa sicillerine yansıyan kasaplar ile ilgili 8 adet mülk satış kaydı bulunmaktadır. Bu kayıtlardan 4'ü kadınlarla ilgilidir. Bunların biri gayrimüslim¹³⁵ kadın olmak üzere 3 kadın mülklerini kasap olanlara satarken¹³⁶ bir kadın¹³⁷ da kasap olan kocasından ev satın almıştır. Sicildeki geriye kalan mülk satışı belgelerinde kasaplar, kayıtların 2'sinde mülk satarken¹³⁸ 2'sinde de alıcı olmuşlardır¹³⁹.

Kasapların alıcı oldukları bir mülk satışında bu sefer Müslümanlar arası bir menzil satışı söz konusudur. Lefkoşa'nın Debbağhane Mahallesi'nden Mustafa Ağa ibn-i Mehmet Ağa aynı mahallede bulunan iki tarafı müşteri-i mezbûr Hacı Ali, bir tarafı Banikradyo zimmî mülkleri ile çevrili bulunan menziline 165

128 KŞS, 43/5-5.

129 KZD, 5/12-3.

130 KZD, 17/6-5.

131 KŞS, 8/113-2.

132 Detaylı bilgi için bkz. Özkul, a.g.e., s. 314-329.

133 KZD, 8/45-2.

134 KŞS, 15/81-3.

135 KŞS, 8/80-3.

136 KŞS, 51/12-2; KZD, 7/54-2.

137 KZD, 8/45-2.

138 KZD, 7/54-3; KZD, 10/52-4.

139 KŞS, 15/89-2; KŞS, 20/73-1; KŞS, 21/113-1.

Gazi

Akademik
Bakış

183

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

kuruşa Kasap Hacı Ali bin Yusuf'a satmıştı (2 Nisan 1772). Söz konusu kayıttan hali vakti yerinde olduğu görülen Kasap Hacı Ali'nin aynı mahallede var olan mülklerine bir yenisini daha ekleyerek mahallede yanyana üç mülk sahibi olmuştu. Bu durum da kasapların çeşitli bölgelerde gayrimenkul sahibi olduklarını göstermektedir. Ayrıca Lefkoşa'nın birçok mahallesinde olduğu gibi burada da Müslüman ve gayrimüslimlerin karışık yaşadıkları anlaşılmaktadır.¹⁴⁰ Lefkoşa sicillerinde rastlanan farklı bir satışta ise bir menzil üç kere satılmıştı. 20 Nisan 1863 tarihinde İbrahim Paşa Mahallesi'nden 4 yıl önce vefat eden Kasap Hasan bin Musa'nın mirasçıları aynı mahallede bulunan menzillerindeki hisselerini Bekir Kethüdâzâde Mehmet Efendi'ye 2.200 kuruşa satmışlardı.¹⁴¹ Satıştan iki gün sonra merhum Kasap Hasan'ın karısı Emine söz konusu menzili aynı fiyat karşılığında geri alarak Kasapbaşı Mustafa'ya iki bin kuruşa satmıştı.¹⁴² Bu arada merhum Kasap Hasan bin Musa'nın mirasçılarından olan Kasapbaşı Mustafa bin Hamza aynı menzilde bulunan kendi hissesini ise Mustafa Onbaşı'ya iki bin kuruşa satmıştı (22 Nisan 1863).¹⁴³ Gerek mülk satışlarındaki kayıtlardan gerekse de tereke kayıtlarından kasapbaşı Mustafa Ağa'nın mesleğinin yanı sıra emlak satışı içerisinde de bulunan, her ne kadar borçlu ölse de hali vakti yerinde biri olduğu anlaşılmaktadır.¹⁴⁴

Aile İle İlgili Kayıtlarda Kasaplar

Lefkoşa Şer'îye Sicillerinde aile ile ilgili çeşitli belgeler bulunmaktadır. Kıbrıs'ta aile ile ilgili sicillere dayalı bir çok çalışma da yapılmıştır.¹⁴⁵ Aile ile ilgili kayıtlardan birisi de boşanma kayıtlarıdır.¹⁴⁶ Sicildeki kasaplarla ilgili ilginç bir boşanma kaydında Lefkoşa'ya bağlı Koçyat Köyü'nden Ramazan kızı Rahime adlı kadın mahkemeye başvurarak 7 yıl önce kasap olan kocası Hasan oğlu Abdi Beşe'nin bir daha kasap mesleği icra ederse kendisinden üç talak ile boşanmayı kabul ettiğini söylediğini ve Ramazan ayında koyun ve keçi kestiği için boşanmanın gerçekleşmesini talep etmişti. Mahkemede Rahime hatun iddialarını şahitlerle ispatladığından dolayı Şer'î mahkeme 45 kuruş *mehr-i müecceli* ve 2,5 kuruş *nafaka-i iddeti* vermek şartıyla boşanmaya karar vermişti (4 Haziran

140 KŞS, 20/73-1.

141 KZD, 7/54-1.

142 KZD, 7/54-2.

143 KZD, 7/54-3.

144 KZD, 10/52-4.

145 Mehmet Demiryürek, "Kıbrıs Şerîye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Kıbrıs'ta Aile", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:50 (2009/2), İstanbul 2010, s. 87-120; Mehmet Akif Erdoğan, "Osmanlı Kıbrıs'ında Kadınlar (1580-1640)", *Tarih Boyunca Türklerde Ev ve Aile Semineri*, 25-26 Mayıs 1998, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul 2000, s. 154-200; Özkul, a.g.e., s. 131-190; Ali Efdal Özkul, "XVIII. Yüzyılın ilk yarısında Kıbrıs'ta Mehir Uygulamaları", *Kültür Tarihimizde Çeyiz* (ed. Emine Gürsoy Naskali-Aylin Koç), Picus Yayınları, İstanbul 2007, s. 73-82.

146 18. Yüzyılda adadaki boşanma ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Ali Efdal Özkul, "18. yüzyılda Osmanlı İdaresinde Kıbrıs'ta Meydana Gelen Boşanma Olayları", *Belleten*, LXXIX/284, Ankara 2015, s. 126-162; KŞS, 50/140-1.

1727).¹⁴⁷ 4 Ocak 1872 tarihli kayıta Mağusa'dan Kasap Molla Hüseyin bin Hasan boşandığı eşi Ayşe bint-i Ali bin Kasım'ın başkası ile evlenmesi üzerine küçük çocuklarının annelerinden alınıp babaannelerine verilmesini sağlamıştı.¹⁴⁸ Sicildeki küçük çocuklarla ilgili farklı bir kayıta ise Mesarya Kazası'nın Aya Luka Köyü'nden Hamza bin Yakup, iki yaşındaki oğlunu Kasap Hüseyin Beşe ibn-i Mehmet'e günlük üçer akçe nafaka ile evlatlık olarak vermişti (14 Aralık 1737).¹⁴⁹ Sicildeki 12 Nisan 1862 tarihli belgede ise Lefkoşa'nın Tophane Mahallesi sakinlerinden müteveffâ Kürtbeyi Mehmet'in zevcesi Emine bint-i Osman bir buçuk yaşındaki kızı Kezban'ı Tahtakale Mahallesi'nden Hanife bint-i Mehmet'e vekili Kasap Kamil bin Kasap Ömer Efendi aracılığıyla aylık 5 kuruş ücretle nafakası ve diğer ihtiyaçlarının karşılanması karşılığında kiralamıştı.¹⁵⁰

Osmanlı ülkesinin genelinden farklı olarak Lefkoşa Şer'îye Sicillerinde evlenme ile ilgili kayıtlar neredeyse yok gibidir.¹⁵¹ Lefkoşa sicillerinde ender rastlanan evlenme belgelerinden birinde taraflardan biri de kasap esnafındandır. Lefkoşa'nın Ebu Kavuk Paşa Mahallesi'nden Ayşe bint-i Topal Emin adlı kadın kendi isteği ile bin bir kuruş *mehr-i müeccel* karşılığında Tahtakale Mahallesi'nden Kasap Hasan bin Hüseyin ile *akd-i nikâh* yapmıştı (30 Haziran 1862).¹⁵²

Vasilik-Vekillik Kayıtlarında Kasaplar

Sicillerde kasaplarla karşılaşılan belgelerden birisi de vasilik ve vekillik kayıtlarıdır. Vasiler küçük çocuklara kalan mirasları korumanın yanı sıra değerlerinin kaybolmasının önüne geçmekle de görevlendirilmişlerdir.¹⁵³ Vasiler belirli aralıklarla buldukları bölgenin kadıları tarafından denetlenmekte ve tutulan muhasebe kayıtları Şer'îye Siciline kaydedilmekteydi. 7 Nisan 1866 tarihli kayıta Ahmet ve Mustafa adlı iki küçük çocukların vasileri olan dedeleri kasapbaşısı Hacı Mustafa Ağa'nın mahkemeye sunduğu muhasebe defterinde çocukların gelir kaynakları arasında çeşitli kasaplarda kirada olan kasap dükkânları da bulunmaktaydı. Söz konusu dükkânlar Kasap Hüseyin ile Kasap Mustafa kirasında idi. Kasap Hüseyin'in kirasında olan dükkânın Şubat 1863-Şubat 1864 döneminde 50 kuruş olan kirasının bir sonraki dönem olan Şubat 1864-Şubat 1866 arasında 100 kuruşa çıkarılmıştı. Bu arada Kasap Mustafa'dan aylık 90 kuruş kira alınmaktaydı.¹⁵⁴ Sicildeki 30 Haziran 1870 tarihli kayıttan Kasap Hüseyin'in kirasında olan dükkânın aylık kirasının artarak 125 kuruş olduğu anlaşılmakta-

147 KŞS, 13/14-5; Özkul, Boşanma, s. 142.

148 KŞS, 50/141-3.

149 KŞS, 15/103-5.

150 KZD, 7/6-6

151 Özkul, Boşanma, s. 117; Özkul, a.g.e., s. 131-132; Demiryürek, Aile, s. 87-89.

152 KZD, 7/14-5.

153 KZD, 8/17-1.

154 KŞS, 47/138-1.

Gazisi

Akademik
Bakış

185

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

dır.¹⁵⁵ Ayrıca ilgili kayıttan Köprübaşında bulunan başka bir kasap dükkânının aylık 50 kuruştan kiralandığı da öğrenilmektedir (31 Aralık 1872).¹⁵⁶

Bazı durumlarda da gelen şikâyetler üzerine veya farklı nedenlerle kaldılar içlerinde kasapların da bulunduğu vasilelere müdahale etmekte ve vasilelerin görevlerine son vermekteydiler. Bu durumda vasilerin sorumluluğunda olan malların ve paranın iadesinde zaman zaman sorunlar çıkabilmekteydi.¹⁵⁷ Lefkoşa sicillerinde karşılaşılan kayıtlardan birisi de vekillik ile ilgilidir. 9 Mart 1745 tarihli belgede Kasap Şaban'ın kızı Zahide, Kasap Hacı Yusuf'u başta miras olmak üzere birçok konuda kendisine vekil tayin ettiğini sicile kaydettirmişti.¹⁵⁸

Tereke Kayıtlarında Kasaplar

Şer'îye Sicilleri içerisinde bulunan veya bazı şehirlerde ayrı olarak tutulan tereke kayıtları hayatını kaybeden kişinin mal varlığı ve ailesi hakkında bilgi vermesi yanında kişilerin mesleki özelliklerini, borç-alacak ilişkilerini öğrenmemizi sağlamaktadırlar.¹⁵⁹ Bir başka ifadeyle sosyo-ekonomik hayatın önemli kaynaklarından birisi olan tereke kayıtları, ölen kişilerin geride bıraktığı her şeyin yazıldığı belgelerdir. Diğer insanlarda olduğu gibi kasapların mal varlıkları, aileleri, kullandıkları aletler vb. ile ilgili de terekelerinden bilgi sahibi olunmaktadır. Lefkoşa sicillerinde 3 adet kasaplarla¹⁶⁰, 2 adet kasapbaşı, 2 adet kasap eşleri¹⁶¹ ve 1 adet de gayrimüslim kasapla ilgili tereke kayıtlarıyla karşılaşılmaktadır. Ayrıca Lefkoşa sicillerindeki terekelerde kasaplarla bazen de şahit olarak karşılaşılmaktadır.¹⁶²

Lefkoşa sicilindeki ölen kasapbaşının terekesi 19. yüzyılda adadaki bir kasapbaşının mal varlığı hakkında bilgi verdiği için ayrıca bir önem taşımaktadır. Lefkoşa'nın Korkut Efendi Mahallesi'nden olup İçel'de vefat eden Kasapbaşı Yusuf bin Ali'nin tereke defteri 3 Ocak 1807 tarihinde Lefkoşa siciline kaydedilmiştir. Kasapbaşı Yusuf'un terekesi satılarak mirasçılara paylaştırılmıştı. Söz konusu tereke 29.214 para değerinde idi. 9.261 para olan masraflar çıkarıldıktan sonra kalan 19.953 para (498 kuruş 33 para) mirasçılara dağıtılmıştı. Terekedeki mallar arasında 221 para değerinde bir tane çan, 400 para değerinde bir adet tüfek, 5.200 para değerinde 31 baş koyun (*ağnâm*) bulunmaktaydı.¹⁶³ Lefkoşa Sicillerinde yer alan kocası kasap olan kadınlarla ilgili iki tereke kaydı bulunmaktadır. Bu kayıtlarda kasap eşlerinin de mal varlıklarının

155 KŞS, 49/271-1.

156 KŞS, 51/96-1.

157 KŞS, 13/78-1; KŞS, 21/331-1.

158 KŞS, 17/1a-1.

159 Demirel, Borç ve Alacak, s. 87.

160 KŞS, 14/40-1.

161 KŞS, 39/42-1.

162 KŞS, 53/121-2.

163 KŞS, 26/15-1.

yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Sicildeki kasap eşi ile ilgili tereke kaydında mal varlığı ve mirasçıların yanı sıra aile hayatı ile ilgili de bilgi bulunmaktadır.¹⁶⁴ Lefkoşa Sicillerinde karşılaşılan kasap terekelerinde en değerlilerinden birisi de bir gayrimüslime aittir. Dağ¹⁶⁵ Kazası'nın Enkomi Köyü'nden ölen Kasap Apostol veled-i Mihaili veled-i Atam'ın, vârislerine taksim edilen terekesi 7.925 kuruş değerinde idi. Terekedeki 216,5 kuruşluk masraflar çıktıktan sonra mirasçılara 7708,5 kuruş paylaştırılmıştır (3 Nisan 1864). İlgili tereke kaydındaki mallar arasında 1000 kuruş değerinde 2 re's inek ve dana ile çift takımı, 300 kuruş değerinde 1 adet merkep ve sığa ile heybe ve ısladır, tanesi 30 kuruştan toplam 540 kuruş değerinde 18 baş koyun, tanesi 25 kuruştan toplam 475 kuruş 19 baş keçi, 500 kuruş değerinde arı kovana, keyli 80 kuruştan toplam 560 kuruş değerinde 7 keyl şa'ir, keyli 160 kuruştan toplam 480 kuruş değerinde 3 keyl hınta, çuvalı 5 kuruştan toplam 150 kuruş değerinde saman da bulunmaktadır.¹⁶⁶ Buradaki bilgilerden kasap Apastol'un çiftçilik ve hayvancılık da yaptığı anlaşılmaktadır.¹⁶⁷

Bazı durumlarda ölen kişinin borçları terekесinden fazla olduğu için terekedeki mallardan elde edilecek olan para alacaklılara paylaştırılmaktadır. Lefkoşa Sicillerinde bulunan kasaplarla ilgili terekelerin üçü bu sınıfa girmektedir.¹⁶⁸ Borçlu olarak vefat eden Kasap Mehmet bin Mehmet bin Kasap Hacı Ali'nin 17 Nisan 1866 tarihli terekесindeki mallar arasında 165 kuruş değerinde 17 adet koyun çanı, tanesi 3 kuruş 10 para olan 344,5 kuruş değerinde 106 adet kuzu derisi ve 80 kuruş değerinde 3 tane keçi ve bir oğlak da bulunmaktaydı.¹⁶⁹ Lefkoşa Şer'îye sicilleri içerisinde en değerli terekeye sahip Kasapbaşı Mustafa Ağa'dır. 15 Mayıs 1866 tarihli belgede Lefkoşa'nın Tahtakale Mahallesi'nden olup borçları terekесinden fazla olarak vefat eden Kasapbaşı Mustafa Ağa bin Hamza bin Abdullah'ın, terekеси müzâyede ile satılıp elde edilen para mirasçıları yerine borçlularına taksim edilmişti. Kasapbaşı Mustafa Ağa'nın terekесinin değeri 12.550 kuruş 30 para idi. Terekeden 4.489 kuruş 20 para değerindeki masraflar çıkarıldıktan sonra Mustafa Ağa'nın alacaklıları olan 15 kişiye borcu olan 31.619,5 kuruş yerine sadece 8.061 kuruş 20 para paylaştırılabilmişti. Terekedeki mallar arasında 80 kuruş değerinde 12 adet kuzu çanı, kıyyesi 30 kuruş olan 9.090 kuruş değerinde 303 kıyye sahtiyân, adeti 30 para olan 308 kuruş değerinde 95 adet ham deri, 32,5 kuruş değerinde 12 adet kuzu derisi ile 2 adet oğlak derisi de bulunmaktaydı. Ayrıca alacakları arasında Çangar¹⁷⁰

164 KŞS, 47/34-2.

165 Dağ, Değirmenlik ile birlikte Lefkoşa'nın iki nahiyесinden birisidir. Ancak 19. yüzyıl belgelelerinde Dağ ve Değirmenlik zaman zaman kaza olarak geçmektedir. Özkul, a.g.e., s. 293.

166 KŞS, 47/32-1.

167 Buradaki örneğe benzer bir yorum için bkz. Demirel, Sivas Tüccar ve Esnafı, s. 163.

168 KŞS, 17/14-1.

169 KŞS, 47/134-1.

170 Kıbrıs'ın geleneksel çizme üreten esnaf dalı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Efdal Özkul, "XVIII. Yüzyıl Osmanlı Kıbrıs'ında Çangarlık", *Doğumunun 65. Yılında Prof. Dr. Ahmet Özgiray'a Armağan, Tarihin İçinden* (ed. M. Akif Erdoğan), IQ Yayıncılık, İstanbul 2006. s. 508-512.

Gazi

Akademik
Bakış

187

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

Kostanti çırağı Luka'dan 23 kuruş ile Çangar Yakomi'den alacağı olan 10 kuruşun da bulunması kasapbaşının bu kişilere muhtemelen deri satışı yaptığını göstermektedir. Bu arada terekede bahsedilen sahtiyanları İbsemaloflu Yorgi veled-i Kostanti'nin 845 kuruş karşılığında ürettiği öğrenilmektedir. Ancak Yorgi yaptığı hizmetin karşılığında terekeden sadece 215 kuruş 16 para alabilmişti. Mustafa Ağa'nın borçları arasında en yüksek miktar Rüstem oğlu Hacı Salih Ağa'ya olan 13.975 kuruştur. Sadece bu miktarın bile Mustafa Ağa'nın toplam terekkesinden yüksek olduğu görülmektedir. Bu arada Mustafa Ağa'nın borçlarından birisi de Omorfa çiftliğinden aldığı koyunlardan dolayı mal sandığına olan 725 kuruş borcudur. Bu arada eşi Ayşe Molla alması gereken 251 kuruş *mehr-i müeccel* bedeli yerine sadece 61 kuruş alabilmişti. Lefkoşa sicillerindeki çeşitli kayıtlarından Kasapbaşı Mustafa Ağa'nın birçok ticari faaliyeti de öğrenilmektedir. Lefkoşa sicillerindeki diğer kayıtlardan Mustafa Ağa'nın gelirinin oldukça yüksek olduğu anlaşılmaktadır.¹⁷¹

Hayırsever Kasaplar

Kasapların diğer esnaf dallarında faaliyet gösterenler gibi hayır işlerinde bulduklarına dair örnekler Lefkoşa sicillerinde rastlanılmaktadır.¹⁷² Sicildeki 9 Ekim 1800 ve 14 Ekim 1813 tarihli kayıtlardan Haydar Paşa Camisi ve Ebu Kavuk Paşa mescidi ihtiyaçları için Kasap Hacı Mustafa ile Susooğlu Kasap Hasan'ın 15 ve 500 kuruş bağışladıkları öğrenilmektedir.¹⁷³ Lefkoşa sicillerinde karşılaşılan 10 Haziran 1842 tarihli bir başka örnekte Kıbrıs Muhassılı Seyyid Hacı Mehmet Ağa Lefkoşa'da bulunan Turunçlu, Tevfik ve Tahtakale Camilerinin ihtiyaçlarının karşılanması için Orta Odası'nda bulunan biri kasap dükkânı olan beş adet dükkânını mallarından ayırarak bir vakıf kurmuştur.¹⁷⁴

Debbağ-Kasap ilişkisi

Osmanlı salhaneleri ve kasap dükkânlarında kesilen hayvanların derilerinin debbağ esnafına satılması gerektiği daha önce belirtilmişti. Devlet, halk ve ordunun ihtiyacı olan eşyalarda kullanılacak derinin sıkıntısını çekmemek için zaman zaman deri ihracına yasak getiriyordu.¹⁷⁵ Debbağlar kasaplardan aldıkları ham deriyi işleyerek, bu derileri kullanacak olan esnafıya vermekteydiler. Eğer kasaplar debbağ sınıfından gerekli izni alırlarsa, derileri başkalarına da satabilirlerdi.¹⁷⁶ Daha önce de belirtildiği üzere kasapların kestikleri hayvanların etlerinin yanı sıra derilerinin de ülke dışına satılmasına kesinlikle izin verilmezdi.¹⁷⁷ Bundan amaç, Kıbrıslıların

171 KŞS, 47/144-1.

172 KŞS, 15/104-1; Özkul, a.g.e., s. 129-130.

173 VD, 18-10; KŞS 28/141-1; Dinç, a.g.t., s. 242.

174 VD, 123-63

175 Mübahat Kütükoğlu, "Osmanlı İktisadî Yapısı" *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, C.I, İstanbul 1994, s. 635.

176 KŞS, 17/A-2; KŞS, 17/1a-3

177 KŞS, 17/28-1.

et ile deri sıkıntısı çekmesine ve et darlığından dolayı fiyatların fırlamasına engel olmuştur.

Tablo IV, Kasapların Debbâğlara Sattıkları İşlenmemiş Deriler ve Fiyatları

23 Aralık 1735 ¹		17 Mayıs 1746 ²	
Türü	Değeri	Türü	Değeri
kebîr teke derisi	27 p	'aliyyü'l-a'lâ teke derisi	13 p
vasat teke derisi	18 p	a'lâ teke derisi	8 p
---	---	evsat teke derisi	6 p
keçi derisi	9 p	ednâ teke derisi	3 p
<i>hâdım</i> derisi	13 p	a'lâ <i>hâdım</i> derisi	7 p
küçük derisi (<i>hâdım</i>)	4 p	evsat <i>hâdım</i> derisi	5 p
kış derisi a'lâ	6 p	ednâ <i>hâdım</i> derisi	3 p
kış derisi evsat	4 p	keçi derisi	4 p
besili derisi	7 p	besili olmak üzere koyun derisi	5 p
koyun derisi a'lâ	6 p	evsat koyun derisi	3 p
vasat koyun derisi	4 p	ednâ koyun derisi	2 p
---	---	kuzu derisi	1 p

Tablo IV'de, kasapların sattıkları deri fiyatlarında on üç yılda meydana gelen değişim görülmektedir. Ancak bu fark, yıllar geçtikçe artacağına düşüş göstermiştir. Bir başka dikkat çekici nokta ise *hâdım* derileri ile teke derileri arasındaki farktır. Bilindiği gibi *hâdım*, tekenin *hâdım* edilmiş şeklidir. Bu işlem teke etinin değerinin artırılması için yapılmaktaydı. Ancak bu durum etin değerini artırırken derinin değerini düşürmüştür. Zaman zaman debbâğların da kendi aralarındaki kurallara aykırı davranmakta oldukları sicillerdeki şikâyetlerden anlaşılmaktadır.¹⁷⁸

İslamiyet'e Geçen Gayrimüslim Kasaplar/Çıracılar

Kıbrıs'ta her meslek grubundan İslamiyet'e geçenler olduğu gibi kasap esnafından da din değiştirerek Müslüman olan gayrimüslimlere sicillerde tesadüf edilmektedir.¹⁷⁹ Baf Kazası sakinlerinden Kasap Koskodi'nin çırağı olan Yan-

178 KŞS, 28/209-1; Demiryürek, "XIX. Yüzyıl Kıbrıs Esnaf Teşkilatı", s. 33-34.

179 Kıbrıs adasındaki ihtida hareketleri için bkz. M. Akif Erdoğan, "Osmanlı Kıbrıs'ında İhtida Meselesi (1580-1640)", Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı, İzmir 1999, s. 163-170; Ali Efdal Özkul, "XVIII. Yüzyılda Kıbrıs Adasında İhtida Hareketleri", XV. Türk Tarih Kongresi, Bildiriler, 11-15 Eylül 2006, C.IV, TTK yayını, Ankara 2010, s. 1461-1471; Ali Efdal Özkul, "Osmanlı İdaresinde

Gazi

Akademik
Bakış

189

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

ni dinini değiştirerek Müslüman olmuş ve ismini de Ahmet olarak değiştirmiştir (19 Aralık 1743).¹⁸⁰ Sicildeki bir başka kayıta ise 15 Nisan 1835 tarihinde Lefkoşa'nın Aya Yanni Mahallesi'nden Kasap Yanni oğlu Yakomo'nun Müslüman olup Halil ismini aldığı sicile kaydedildiği bildirilmektedir.¹⁸¹

Resmî Görevlilere Verilen Etler (Tayınat)

Kasaplar adadaki resmî görevlilere diğer esnaf gibi malzeme vermekteler ve verilen malzemenin karşılığı mevcut narhın altında bir fiyattan hesaplanmaktaydı. 17 Aralık 1811 tarihinde et fiyatları 12-13 para arasında değişirken muhassılın sarayı ile mahkemeye etin kıyyesi adet olduğu üzere 8 paradan satılmıştı.¹⁸² Kıbrıs Muhassıllığı dairesi için 19 Eylül 1800 tarihinde yapılan ödemeler arasında ağustos ayında 260 kuruş ve eylül ayında ise 250 kuruş kasapbaşından alınan etler için yapılan ödeme de bulunmaktaydı.¹⁸³ Resmî görevlilerin tayınatları içerisinde günlük farklı miktarlarda et de olduğu belgelerden anlaşılmaktadır. Lefkoşa'da naip olanlara günlük 5 kıyye¹⁸⁴ ile 7 kıyye¹⁸⁵ lahm-ı ganem (koyun eti) verilirken saray tercümanı (dragoman) olan Hristofaci veled-i Kostantin'e günlük 3 vukiyeye güşt (et) verilmekteydi.¹⁸⁶ 23 Nisan 1803 tarihinde Lefkoşa'dan Kasapbaşı Baba Yusuf ve İncirli Kasap Osman on beşer gün müddetle tayın vermeyi taahhüt etmişlerdi.¹⁸⁷ Bu arada diğer tayınatlardan farklı olarak 2 Nisan 1807 tarihinde muhassıl ağaya yılda her gün kıyyesi 8 paradan 60 kıyye lahm-ı ganem verileceği belirtilmişti.¹⁸⁸ Ayrıca sicillerde resmî kurumların et tüketimi ile ilgili aylık detaylı listeler de bulunabilmektedir. Hicri 1280 yılı Ramazan ve Şevval aylarında (1864 yılı Şubat-Mart ve Mart-Nisan) Lefkoşa mahkemesinde kullanılan et miktarları ve etler için yapılan ödemeler aylık olarak hesaplanmıştı. Buna göre 1-30 Ramazan 1280 (9 Şubat-9 Mart 1864) döneminde 113 kıyye 300 dirhem et mahkemede kullanılmış ve karşılığında kasapbaşına 241 kuruş 10 para ödeme yapılmıştı (9 Mart 1864).¹⁸⁹ 1-29 Şevval 1280 (10 Mart-7 Nisan 1864) döneminde ise 30 kıyye ve 44 kıyye olmak üzere toplam 74 kıyye et kullanıldığı ve bu etler için kasapbaşına toplam 200 kuruş ödenmişti. İlk partide olan etlerin okkası 2,5 kuruştan ikinci partidekilerin ise 3 kuruştan hesaplandığı anlaşılmaktadır (7 Nisan 1864).¹⁹⁰

Gay

Kıbrıs Adasındaki İslamiyet'e Geçmede (İhtida) Kadınların Durumu", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (Woman Studies)*, 3/13, 2010, s. 220-231; Güven Dinç, "Kıbrıs'ta İhtidâ Hareketleri (1800-1878)", *Bilgi*, 243 KİŞ 2018/84, Ankara 2018, s. 243-271.

180 KŞS, 15/107-1.

181 KŞS, 35/125-2.

182 KŞS, 27/166-4.

183 KŞS, 22/116-3.

184 5 Şubat 1734. KŞS, 15/3-1; Özkul, a.g.e., s. 60.

185 1159 (1746). KŞS, 17/A-7; Özkul, a.g.e., s. 60.

186 25 Şubat 1743. KŞS, 15/215-3; Özkul, a.g.e., s. 80-81.

187 KŞS, 24/24-1.

188 KŞS, 26/25-2.

189 KZD, 7/74-1.

190 KZD, 7/73-1.

Kadılar bazı suçluları yakalamaları için görevlendirdikleri kişilerin ihtiyaçlarını karşılamaktaydılar. Sicilde karşılaşılan bu tip bir örnekte Mesarya'da Dohni Manastırı Gammanosunu öldürenlerin yakalamaları için görevlendirilenlere Vadili mahkemesi tarafından harcanan 140 kuruşun arasında 24 kıyye ete (*lahm*) ödenen 7 kuruş 8 para ile 2 adet kuzuya ödenen 3 kuruş da bulunmaktaydı (30 Haziran 1802).¹⁹¹

Sarayın Adadan Koyun-Keçi Talepleri

*İstanbul zaman zaman seferdeki ordunun, İstanbul'un ve İstanbul'daki sarayların et ihtiyaçlarını karşılamak için Kıbrıs gibi birçok bölgeye emirnameler göndermekteydi.*¹⁹² 28 Mayıs 1807 tarihinde seferde olan ordunun ihtiyacını karşılamak üzere belirlenen rayiç üzerinden Kıbrıs'tan da iki bin adet koyunun satın alınarak gönderilmesi istenmişti. Gönderilecek olan hayvanların *damızlık ve sağmal ağnâmdan olmayarak erkeğin beher re'si yetmiş paraya ve kısırının altmış paraya ve toklunun*¹⁹³ *kırkar paraya ve keçiden dahi erkeğinin beher re'si elliser paradan ve çebisi kırkar paradan* olması gerektiği açıklanmıştı.¹⁹⁴ 3 Ocak 1808 tarihinden itibaren ise Kıbrıs'tan gönderilecek 2.000 koyunun yerine koyun ve keçi adetinin beşer kuruştan hesaplanarak İstanbul'a gönderilmesi talep edilmişti.¹⁹⁵ Belgelerden de anlaşıldığı üzere 28 Mayıs 1807 tarihidan itibaren İstanbul Kıbrıs'tan özel durumlar hariç genellikle 2.000 koyun ve keçi veya 1808'den itibaren bedeli olarak 10.000 kuruş istemekteydi. Bazı durumlarda 5.000 kuruş ödense de bunun düzeltilmesi sonraki yıllarda talep edilmekteydi. Kıbrıs adasından 8 Temmuz 1810 tarihinde istenen 3.000 koyun ve keçi dışında talep edilen miktar hep 2.000 adet olduğu görülmektedir. Sicilde bu durum ile ilgili ulaşılabilen kayıtlar 28 Mayıs 1807 ile 25 Ekim 1817 tarihleri arasındaki dönemi kapsamaktadır.¹⁹⁶

Kasap Esnafına Verilen Cezalar¹⁹⁷

Osmanlı Devleti'nde esnafın, loncalar bünyesinde bir araya gelmesi ve örgütlenmesi onların gücünü artıran bir etkendi. Esnafın denetimdeki rolü bu duruma örnekti. Denetim, malın kalitesine, fiyatına, çalışma şartlarına, esnaf

191 KŞS, 28/40-7.

192 KŞS, 27/78-2; KŞS, 26/86-3; Çoruh, a.g.t., s. 95; detaylı bilgi için bkz. Mehmet Sait Türkhan, "18. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul'un Et İşçilerinin Temini: Hassa Kasabbaşılık Kurumu", Marmara Ü. SBE., İstanbul 2006 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

193 Kıbrıs'ta besili, besli diye tüketilmekte ve besli/besili terimi günümüzde de adada kullanılmaktadır.

194 KŞS, 26/33-2; Çoruh, a.g.t., s. 299.

195 KŞS, 26/57-1; KŞS, 27/81-1.

196 KŞS, 26/86-3; KŞS, 27/78-2; KŞS, 27/179-1; KŞS, 27/179-2; KŞS, 27/199-1; KŞS, 28/6-2; KŞS, 28/88-2; KŞS, 28/171-1; KŞS, 28/177-2; KŞS, 28/88-193; KŞS, 29/50-1; KŞS, 29/199-2; Çoruh, a.g.t., s. 299-300.

197 Osmanlı idaresinde Kıbrıs adasına yapılan sürgünler için bkz. Ali Efdal Özkul, "Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs Adasına Yaptığı Sürgünler ve Sonuçları", *Osmanlı Döneminde Kıbrıs Uluslararası Sempozyumu, Bildiriler*, 9-11 Ekim 2015, İstanbul 2016, s. 22-97.

Gazi

Akademik
Bakış

191

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

nizamına riayet gibi alanları kapsamaktaydı. Esnaf loncalarının yanında kadılar ve muhtesip de esnafı denetler kusurlu buldukları esnafı çeşitli şekillerde cezalandırırlardı.¹⁹⁸ Osmanlı hukukunda esnafa ilgili cezalar bedeni, maddi, özgürlüğü kısıtlayan ve manevi cezalar şeklinde dört bölüme ayrılabilir.¹⁹⁹ Devlet kurallara uymayan esnafları en ağır şekilde cezalandırabiliyordu. Sürgün belgelerinden de anlaşıldığı üzere kasaplardan halka belirlenen narhın üzerinde bir fiyatta et satanların veya eti kurallarına göre satmayanların diğerlerine emsal olmaları amacıyla cezalandırıldıkları anlaşılmaktadır. Kasaplara verilen cezalar arasında kalebentlik de bulunmaktaydı. Kıbrıs'a kalebent olarak gönderilen kasaplar için adanın yaşam şartları en zor olan yerleşim yerlerinin başında gelen Mağusa Kalesi seçilmişti. Osmanlı ülkesinin diğer bölgelerinde olduğu gibi kasapların adadaki cezirebent veya kalebent hayatları genellikle 3 ay sürmekteydi.²⁰⁰ 19. yüzyılda İstanbul'da kasaplık yapan ve kurallara uymayan 2 kasap cezirebent²⁰¹, 3 kasap da kalebent şeklinde cezalandırılmışlardı.²⁰²

1877-1878 döneminde Lefkoşa'da Belediye tarafından yapılan denetlemede eksik et satan ve ufak kuzu kesen kasaplara 30 kuruş ile 70 kuruş arasında değişen miktarlarda para cezası verilmişti. Ayrıca Aralık-Şubat 1877-78 dönemini kapsamak için çıkarılan nizamnamede adada 6 okkadan²⁰³ aşığı kuzu kesimi yasaklanmıştı.²⁰⁴ Bu arada Tuzla Kaymakamı halkın zor durumda kaldığını öne sürerek bu yasağı bir şekilde aşabilmek için Lefkoşa Meclisi'ne başvurmuş ancak başvurusu meclis tarafından kabul edilmemişti.²⁰⁵ Oysa önceki yıllarda 3 okkalık kuzu kesimine izin verilmekteydi.

Sonuç

Kıbrıs'ta faaliyet gösteren kasap esnafı adanın sosyal, kültürel ve ekonomik tarihine önemli katkılar yapmıştır. Adada genellikle küçükbaş hayvan etlerinin tüketildiği ve bunlar içerisinde tekenin hadım edilmiş şekli olan *hâdım* etinin özel bir konuma sahip olduğu anlaşılmaktadır. Lefkoşa'da yeni dükkân açacak olan kasapların dükkân açma şartları arasında dükkânında *hâdım* eti bulundurmamak da vardı. Ayrıca besli (toklu) kuzu etinin adanın en pahalı etlerinden birisinin olması halkın kuzu etine verdiği önemin bir sonucu olarak da karşımıza çıkmaktadır. Kıbrıs'ta devlet görevlilerine verilen resmî tayinat listele-

198 Demirtaş, *Osmanlıda Fırıncılık*, s. 43-46; Mehmet Akif Erdoğan, "Kıbrıs Ticaret Tarihi Üzerine Ek Bilgiler Muhtesiplik", *Kıbrıs Mektubu*, 9/7, Kıbrıs Türk Kültür Derneği yayını, Ankara 1996, s. 37-39.

199 Mehmet Demirtaş, "İstanbul Fırıncılarının Buğday ve Un İhtiyacının Karşılmasında Görülen Usulsüzlükler ve Uygulanan Yaptırımlar", *II. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu, Bildiriler*, 27-29 Mayıs 2014, İstanbul 2014, s.181; Demirtaş, *Suç ve Ceza*, s. 291.

200 KŞS, 29/184-1; KŞS, 29/184-2; KŞS, 30/28-1; Özkul, *Sürgünler ve Sonuçları*, s. 40-41.

201 KŞS, 24/161-1; KŞS, 28/183-2; KŞS, 28/192-3; Özkul, *Sürgünler ve Sonuçları*, s. 40-41.

202 KŞS, 29/155-2; KŞS, 29/155-3; KŞS, 30/15-1; Özkul, *Sürgünler ve Sonuçları*, s. 40-41.

203 1 Okka=1282 kg

204 Hasan Samani, "Tanzimat Devrinde Kıbrıs (1839-1878)", Hacettepe Ü. SBE., Ankara 2006 (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s. 61-62.

205 Samani, a.g.t., s. 62.

rinde aylık belli miktarda et de bulunmaktaydı. Ayrıca İstanbul'un ve ordunun et ihtiyacının bir kısmı adadan sağlanmış sağlanamadığı zamanlarda ise vergisi alınmıştır. Osmanlı ülkesinin genelinde olduğu gibi Kıbrıs'ta da Müslüman ve gayrimüslimler birlikte kasap esnafı içerisinde yer almışlardır. Lefkoşa Şer'îye Sicillerindeki kayıtlara göre Osmanlı idaresi boyunca adada yaklaşık 405 kişi kasap olarak faaliyet göstermişlerdir. Bu kasaplar ise 27 kasapbaşının idaresinde mesleklerini icra etmişlerdir. Kıbrıs'taki kasaplar arasında gayrimüslimlerin olmasına karşın sicillerdeki kayıtlarda Lefkoşa'da görev yapan kasapbaşlarının tamamı Müslümandır. Yine Lefkoşa Şer'îye Sicillerine göre adada faaliyet gösteren 405 kasabın sadece 29 tanesi gayrimüslimdi. Bu durum da bize Kıbrıs'ta gayrimüslim kasapların yaklaşık olarak %7'lik bir orana sahip olduklarını göstermektedir. Diğer esnaf dallarında olduğu gibi kasap esnafında olanların içerisinde de birçok Yeniçeri bulunmaktaydı. Sicillerdeki kayıtlarda kasapların bir kısmının Yeniçerilere ait beşe, çorbacı, ağa gibi unvanları kullandıkları görülmektedir.

Lefkoşa'da bulunan salhane Hala Sultan hazretleri vakfının gelir kaynakları arasında bulunmaktaydı. Kasap esnafı içerisinde faaliyet gösterenler diğer esnaf dallarında olduğu gibi birbirlerine kefil olmakta ve çeşitli taahhütlerde bulunmaktaydılar. Sicillerdeki tereke kayıtları ile mülk satışları bizlere adada kasap olanların maddi ve manevi durumları hakkında da detaylı bilgi sunmaktadır. Kasap terekeleri incelendiğinde bazı kasapların maddi durumları iyi iken bazılarının borçlu olarak vefat ettikleri anlaşılmaktadır. Bu arada kasapların zaman zaman ticaret, hayvancılık ve tarımla uğraştıkları da sicillerden öğrenilmektedir. Örneğin Kasapbaşı Mustafa Ağa en değerli terekeye sahip olmasına karşın borçlarından ötürü ailesine miras bırakamamıştır. Kasap esnafı özellikle debbağ ve mumcu esnafı ile sıkı bir iş birliği içerisinde idi. Bu iş birliği sonucunda zaman zaman sorunlar çıktığı da sicillerdeki kayıtlardan öğrenilmektedir. Devlet tarafından titizlikle denetlenen kasaplar zaman zaman kurallara uymadıklarında çeşitli cezalara çarptırılmışlar hatta İstanbul'daki bazı kasapların adaya kalebent olarak gönderildikleri de olmuştur. Sonuç olarak Osmanlı idaresinde Kıbrıs'ta görev yapan kasapların zaman zaman meydana gelen salgın hastalıklar ve kuraklıklara rağmen halkın et sıkıntısı çekmemesi için ellerinden geleni yapmışlar ve adanın sosyo-ekonomik hayatına olumlu yönden etki etmişlerdir diyebiliriz.

KAYNAKLAR

Arşiv Vesikaları

Kıbrıs Lefkoşa Şer'î Sicil Defterleri

1-53 Numaralı defterler

Kıbrıs Zabıt Defterleri (KZD)

4, 5, 7, 8 ve 16 Numaralı Defterler

Kıbrıs Vakıf Defterleri (VD)

Gazî

Akademik
Bakış

193

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

Araştırmalar

BİLGİN, Arif, "Kefâlet Defterlerine Göre XVIII. Yüzyıl Sonlarında Üsküdar'da Gıda Maddesi Üreten/Satan Esnaf", *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VIII*, 21-23 Kasım 2014 *Bildiriler*, C.II, İstanbul 2015, s. 299-325.

ÇORUH, Haydar, "II. Mahmut Döneminde Kıbrıs'ın İdarî, İktisadî ve İçtimaiî Yapısı (1808-1839)", Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2008 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

DEMİREL, Ömer, *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri ve Esnaf Teşkilatı*, Sivas 1998.

DEMİREL, Ömer, "Osmanlı Esnafı (1750-1850)", *Türkler*, C.XIV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 254-263.

DEMİREL, Ömer, "Tereke Defterlerine Göre Kayseri Tüccar ve Esnafının Borç Alacak İlişkileri", *IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu*, *Bildiriler*, 10-11 Nisan 2003, Kayseri 2003, s. 139-150.

DEMİREL, Ömer, "Çorum Esnaf ve Tüccar'ının Mal Varlıkları ve Borç-Alacak İlişkileri (1850-1900)", *Osmanlı Dönemi Çorum Sempozyumu*, *Bildiriler*, 01-03 Ekim 2004, Çorum 2006, s. 92-104.

DEMİREL, Ömer, "Sivas Tüccar ve Esnafının Mal Varlıkları ile Borç-Alacak İlişkileri", *Doğumunun 65. Yılında Prof. Dr. Tuncer Baykara'ya Armağan*, *Tarih Yazıları* (ed. M. Akif Erdoğan), İstanbul 2006, s. 158-173.

DEMİREL, Ömer, "Sermaye, Borç ve Alacak İlişkileri Açısından Ankara Esnaf ve Tüccarı", *Musa Çadircı'ya Armağan*, Ankara 2012, s. 87-100.

DEMİREL, Ömer, "Sermaye, Borç ve Alacak İlişkileri Açısından Bursa Esnaf ve Tüccarı", *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi 1*, Yılmaz Kurt Armağanı, Ankara 2016, s. 237-256.

DEMİRTAŞ, Mehmet, *Osmanlıda Fırıncılık, 17. Yüzyıl*, İstanbul 2008.

DEMİRTAŞ, Mehmet, *Osmanlı Esnafında Suç ve Ceza, İstanbul Örneği H 1100-1200/M 1688-1786*, Ankara 2010.

Gör

DEMİRTAŞ, Mehmet, "İstanbul Fırıncılarının Buğday ve Un İhtiyacının Karşılansında Görülen Usulsüzlükler ve Uygulanan Yaptırımlar", *II. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu*, *Bildiriler*, 27-29 Mayıs 2014, İstanbul 2014, s. 169-185.

DEMİRTAŞ, Mehmet, "XVIII. Yüzyılda Üsküdar Esnafının Meslekî İhlalleri ve Uygulanan Yaptırımlar", *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VIII*, *Bildiriler*, 21-23 Kasım 2014, C.II, İstanbul 2015, s. 373-389.

DEMİRÜREK, Mehmet, "XIX. Yüzyıl Kıbrıs Esnaf Teşkilatı Üzerine Bazı Tesbitler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXVIII/45, Ankara 2009, s. 13-42.

DEMİRÜREK, Mehmet, "Kıbrıs Şerîye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Kıbrıs'ta Aile", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:50 (2009/2), İstanbul 2010, s. 88-120.

- DEMİRYÜREK, Mehmet, "Şeyh-i Seb'alık Kurumu ve Osmanlı Esnaf Teşkilatı İçindeki Yeri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, Sayı:66, 2013, s. 17-42.
- DEMİRYÜREK, Mehmet, *Kıbrıs Esnaf Tarihi (1750-1850)*, Kıbrıs Türk Esnaf ve Zanaatkarlar Odası Yayını, Lefkoşa 2011.
- DİNÇ, Güven, "Osmanlı Döneminde Kıbrıs, 1800-1839", Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya 2010 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- DİNÇ, Güven, "Kıbrıs'ta İhtidâ Hareketleri (1800-1878)", *Bilig* 243 KIŞ 2018/84, Ankara 2018, s. 243-271.
- ERDOĞRU, Mehmet Akif, "Kıbrıs Ticaret Tarihi Üzerine Ek Bilgiler Muhtesiblik, *Kıbrıs Mektubu*, 9/7, Kıbrıs Türk Kültür Derneği, Ankara 1996, s. 37-39.
- ERDOĞRU, Mehmet Akif, "Osmanlı Kıbrıs'ında İhtida Meselesi (1580-1640)", *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*, İzmir 1999, s. 163-170.
- ERDOĞRU, Mehmet Akif, "Osmanlı Hâkimiyetinin İlk Yıllarında Kıbrıs Adası'nda Temel İhtiyaç Maddelerinin Fiyatları Üzerine", Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, Bildiriler, 13-17 Kasım 2000, C.II, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Gazimağusa 2000, s. 245-264.
- ERDOĞRU, Mehmet Akif, "Osmanlı Kıbrıs'ında Kadınlar (1580-1640)", *Tarih Boyunca Türklerde Ev ve Aile Semineri*, 25-26 Mayıs 1998, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul 2000, s. 154-200.
- ERDOĞRU, Mehmet Akif, "Kıbrıs Yeniçerileri Üzerine Notlar 1593-1640", *Pax Ottomana Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç* (ed. Kemal Çiçek), Ankara 2001, s. 309-324.
- ERDOĞRU, Mehmet Akif, "Kıbrıs'ta İlk Osmanlı Esnaf ve Zanaatkarları Üzerine Notlar," *Osmanlı Öncesi ile Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Esnaf ve Ekonomi Semineri*, İstanbul 2003, s. 211-221.
- EVLİYA Çelebi, *Seyahatname I*, İstanbul 1314.
- FAROOHI, Suraiya, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler* (çev. Neyyir Kalaycıoğlu), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994.
- FAROOHI, Suraiya "Kent Yöneticileri, Tımar Sahipleri ve vergiler: Çorum'dan Görüldüğü Şekliyle 16. Yüzyıl Sonu Bunalımı", *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazartlamak, Yaşamak*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003, s. 315-340.
- FAROOHI, Suraiya, *Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayat*, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2006.
- GENÇ, Mehmet, "Osmanlı Esnafı ve Devlet", *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul 2000, s. 293-307.
- GÖÇEK, Fatma Müge, *Burjuvazinin Yükselişi, İmparatorluğun Çöküşü Osmanlı Batılılaşması ve Toplumsal Değişme* (çev. İbrahim Yıldız), Ayraç Yayınevi, Ankara 1999.
- JENNINGS, Ronald C., *Christians and Muslims in Ottoman Cyprus and the Mediterranean World, 1571-1640*, New York 1993.

Gazî

Akademik
Bakış

195

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

İŞİN, Priscilla Mary, "Kasaplık Aletleri", *Kasap* (ed. Emine Gürsoy Naskali-Hilal Oytun Altun), Tarihçi Yayınevi, İstanbul 2011, s. 71-91.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat, "Osmanlı İktisadî Yapısı" *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, C.I, İstanbul 1994, s. 513-650.

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.I, İstanbul 1993.

ÖZKUL, Ali Efdal, "XVIII. yüzyıl Osmanlı Kıbrıs'ında Çangarlık", *Doğumunun 65. Yılında Prof. Dr. Ahmet Özgiray'a Armağan, Tarihin İçinden* (ed. M. Akif Erdoğru), IQ Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 508-512.

ÖZKUL, Ali Efdal, "XVIII. Yüzyılın ilk yarısında Kıbrıs'ta Mehir Uygulamaları" *Kültür Tarihimizde Çeyiz* (ed. Emine Gürsoy Naskali-Aylin Koç), Picus Yayınları, İstanbul 2007, s. 73-82.

ÖZKUL, Ali Efdal, "Osmanlı Döneminde Kıbrıs'ta Hadım Edilen Hayvanlar, İğdiş, Sünnet", *Bedene Şiddet Kitabı* (ed. Emine Gürsoy Naskali-Aylin Koç), Kitabevi İstanbul, 2009, s. 119-128.

ÖZKUL, Ali Efdal, "Tradesmen and Their Products in 18th Century in Ottoman Cyprus", *Ottoman Cyprus A Collection of Studies on History and Culture* (ed. Michalis N. Michael, Matthias Kappler and Eftihios Gavriel), Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 2009, s. 197-208.

ÖZKUL, Ali Efdal, *Kıbrıs'ın Sosyo Ekonomik Tarihi 1726-1750*, Dipnot Yayınları, Ankara 2010.

ÖZKUL, Ali Efdal, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs Adasındaki İslâmiyete Geçmede (İhtida) Kadınların Durumu", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* (Woman Studies), 3/13, 2010, s. 220-231.

ÖZKUL, Ali Efdal, "XVIII. Yüzyılda Kıbrıs Adasında İhtida Hareketleri", *XV. Türk Tarih Kongresi, Bildiriler*, 11-15 Eylül 2006, C.IV, TTK Yayını, Ankara 2010, s. 1461-1471.

ÖZKUL, Ali Efdal, "18. yüzyılda Osmanlı İdaresinde Kıbrıs'ta Meydana Gelen Boşanma Olayları", *Belleten*, LXXIX/284-Nisan 2015 Ankara, s. 126-162.

ÖZKUL, Ali Efdal, "Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs Adasına Yaptığı Sürgünler ve Sonuçları" *Osmanlı Döneminde Kıbrıs Uluslararası Sempozyumu, Bildiriler*, 9-11 Ekim 2015, İstanbul 2016, s. 22-97.

SAMANİ, Hasan, "Tanzimat Devrinde Kıbrıs (1839-1878)", Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

ŞENYURT, Oya, "Onsekizinci Yüzyıl Osmanlı Başkentinde Taşçı Örgütlenmesi", *METU İFA*, (26/2), 2009/2, s. 103-122.

TÜRKHAN, Mehmet Sait, "18. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul'un Et İfaşesinin Temini: Hassa Kasabbaşılık Kurumu", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Görüş

Akademik
Bakış

196

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

Extended Abstract

The tradesmen's organization, an example of an organization similar to society groups in the Ottoman society sharing common ideas and benefits, included the population of the whole city with the exception of soldiers. At the same time, such organisations had an important place in the city's financial and daily life. In other words, they were groups made up of specialists in all aspects of property and service production in the city and countryside. In the resources of Cyprus, there are various valuable information about the tradesman organization. According to the Nicosia judicial record (*Şer-i Sicil*), around 100 trade groups were active in Cyprus. When we examine these branches groups, it becomes obvious that the non-Muslims and the Muslims worked together in almost all professional branches on the island. One of the tradesman branches operating in the Ottoman administration is the butchery. There was a special precaution for the butchery, such as bakery, due to the production of the basic consumption goods of the people. Because of this special importance, they were strictly supervised by the administrators. This supervision can also be regarded as a sign of government's commitment to the public. There is valuable information regarding the butcher tradesman operating in Cyprus during the Ottoman administration in the Nicosia Judicial Record. From these records, there were about 405 Muslims and non-Muslims butchers on the island. The inherited records of the butchers who died also have information about their assets and the goods they used. In addition, the location and characteristics of the butcher shops are also learned from the records on the track. As in the bread, there was an increase in the meat during the periods of drought. Moreover, the State was trying to prevent the increase of prices with the measures taken during these special periods. The *narh* (official price) also provide us with valuable information about the consumed meat types and their prices in Cyprus. It is also understood from the *narh* records that people generally prefer to consume the small ruminant animal's meat. Besides the meats the butchers sell, there are also information about the products that they were produced from meat such as bacon, sausage and *sameralla* (dried meat). Especially *sameralla*, was a very important consumption item for seafarers like dried biscuits (*peksimet*). The butchers were not allowed to sell the hide and meat of the animals overseas to make pastrami. The reason for this was to prevent meat and hide shortage for the Cypriots and price increases because of meat shortage. Also, from the various documents in the register, have information about the activities of the island butchers. It is learned from records that the butchers cooperate closely with some tradesman branches like *debbâg* (tanner), *çangar* (shoemaker), *haffâf* (shoemaker), *mumcu* (chandler) who are also operating in Cyprus. The tanners were the group working with the hides. It was explained that it was necessary to sell hides from the Ottoman slaughterhouse from Ottoman butchers to tanner (*debbâğ*) tradesmen. The State sometimes used to

Gazi

Akademik
Bakış

197

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

forbid the export of hides, if they were necessary for the local market and the army in order to avoid shortages in supply. Even today, it is understood from the talks with the today's butchers that the terminology related to the meat used by the butchers at that time is still in use. As a result, the butcher tradesman in Cyprus has made important contributions to the socio-economic history of the island.

(Footnotes)

1 KŞS, 14/1-3; KŞS, 14/1-5.

2 KŞS, 17/52-2.

KKTC'de Ekonomik Büyüme ve Sektörel Gelişimin Büyüme Etkileri

Economic Growth in TRNC and Impact of Sectoral Development on Economic Growth

Demet BETON KALMAZ* - Nuru GİRİTLİ**

Öz

Bu çalışmanın amacı KKTC ekonomisindeki büyüme ile sektörel büyüme arasındaki ilişkiyi incelemek ve elde edilen bulgulardan yararlanarak istikrarlı bir büyümenin gerçekleştirilmesi için öneriler üretmektir. Çalışmada kullanılan veriler KKTC Devlet Planlama Örgütünden (DPÖ) elde edilmiş olmakta ve 1977-2016 yıllarını kapsamaktadır. Veriler 1977 yılı baz alınarak TL cinsinden ölçülmüştür. Serilerin durağanlık düzeyinin tespit edilmesi için Phillips-Perron (PP), Augmented Dickey Fuller (ADF), Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS) birim kök ve Zivot-Andrews yapısal kırılma birim kök testi kullanılmış, bulgular bağımlı değişkenimiz olan GSYİH serisinin birinci farkının durağan, yani $I(1)$ olduğunu, işaret ederken, bağımsız değişkenlerin farklı seviyelerde durağan oldukları tespit edilmiştir. Bu nedenle uzun ve kısa dönem ilişkileri ortaya koymak için seriler arasında eşbütünlüşme ilişkisi ARDL sınır testi yaklaşımıyla araştırılmıştır. Değişkenler arasındaki uzun ve kısa dönem ilişkilerinin tespitinin ardından Granger nedensellik testi kullanılarak seriler arasındaki ilişkinin yönünün analizi yapılmış, GSYİH, tarım sektörü, inşaat sektörü ve imalat sektörü gelirlerinden, hizmetler sektörü gelirlerine doğru tek yönlü Granger nedensellik tespit edilmiştir. Modelin iyiliği ve uyumunun test edilmesi için otokorelasyon, normallik, değişen varyans ve yapısal istikrar testleri yapılmış, seçilen dönem içerisinde hesaplanan katsayıların istikrarlı olup olmadığını görmek için ise CUSUM ve CUSUMSQ testleri kullanılmıştır. Sonuçlar modelin güvenilirliği ve parametrelerin seçilen dönem için istikrarlı olduğunu desteklemiştir. Elde etmiş olduğumuz sonuçlar uzun vadede sanayi sektörünün ekonomik büyüme arkasındaki en etkin sektör olduğunu ortaya koymuştur. KKTC'de öne çıkan hizmet sektörünün yanı sıra sanayi ve inşaat sektörlerinin geliştirilmesi ve yerli istihdam sağlanması ile sürdürülebilir bir ekonomik büyüme elde edilebilir. Ekonomik büyüme politikaları uzun vadede kalıcı etki yaratacak şekilde planlanmalıdır ve özellikle sanayi sektörünün geliştirilmesine öncelik tanınmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, KKTC, Eşbütünlüşme, Sınır Testi, ARDL Modeli

Abstract

This study aims to investigate the relationship between economic and sectoral growth of TRNC economy to be able to produce policy recommendation for stable economic growth. The data set used in this study covering the years between 1977 and 2016 are obtained from TRNC State Planning Organization and calculated by using 1977 base year local currency Turkish Lira prices. According to the Phillips-Perron (PP), Augmented Dickey Fuller (ADF), Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS) and Zivot-Andrews structural break unit root tests results for the stationarity of the variables the dependent variable GDP is integrated at first difference, $I(1)$, while the independent variables are integrated at mix order either as $I(1)$ or $I(0)$. The long run and short run relationship among variables are investigated by em-

Makale Geliş Tarihi: 04.02.2018, Makale Kabul Tarihi: 01.06.2017

* Dr. Öğr. Üyesi Lefke Avrupa Üniversitesi, demetkalmaz@eul.edu.tr

** Dr. Öğr. Üyesi Lefke Avrupa Üniversitesi, ngiritli@eul.edu.tr

gazi

Akademik
Bakış

199

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

ploying ARDL Bounds test approach. Granger causality test results indicates a uni-directional Granger causality existing from GDP, agriculture sector, construction sector and manufacturing sector to services sector. Diagnostic tests which analyze serial correlation, normality, heteroscedasticity and the functional form of the model and the CUSUM and CUSUMQ tests for the stability of the coefficients in the long-run confirm that our results are reliable. Empirical results showed that manufacturing sector is the most effective sector behind economic growth in long run. Sustainable economic growth could be reached through the development of manufacturing and construction sectors in addition to the leading services sector and improved domestic employment. Economic growth policies should be designed to generate persistent effect in long run and priority should be given to the development of the manufacturing sector.

Keywords: Economic Growth, TRNC, Co-integration, Bounds Test, ARDL Model

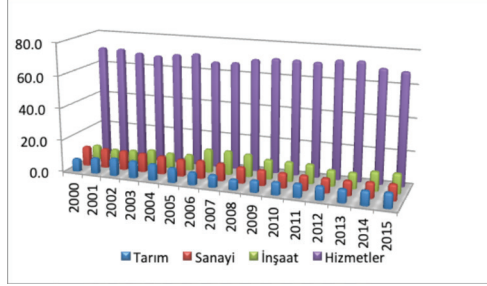
Giriş

KKTC'nin dünya ekonomisinden izole oluşu ve bağımsız bir devlet olarak tanınmayan durumu halen devam ederken ekonominin istikrarlı bir şekilde büyümesi ve buna paralel olarak fiyat istikrarının sağlanması diğer gelişen, küçük ada ülkelerine göre çok daha zordur. Ekonomik büyüme, yani diğer bir ifade ile reel GSYİH'daki artış, üretim faktörlerinin sayısının ve/veya üretkenliğinin artırılması ile mümkündür. Ne var ki küçük bir ada ülkesi olan KKTC'nin tanınmaması ve bağımsız bir devlet olarak sadece Türkiye Cumhuriyeti tarafından tanınması, üretim maliyetlerinin yüksek olması ile yetersiz üretim ve buna bağlı olarak gelişen işsizlik sorunu, dış ticaret ve bütçe açığı sorunu ve fiyat istikrarsızlığı KKTC ekonomisinin büyümesini olumsuz yönde etkilemektedir. Aslında bu durumun gelişmekte olan ülkelerin temel sorunları olduğu bilinmektedir. KKTC ekonomisinin küresel gelişime ayak uyduramaması rekabet edilebilirlik koşullarını olumsuz yönde etkilerken, sanayi üretiminin ithal girdi mallara bağlı olması üretim maliyetlerinin yüksek olmasına dolayısı ile üretimin yavaşlamasına ve verimliliğin düşmesine neden olmaktadır. Ülke ekonomisinin istikrarlı bir şekilde büyümesini etkileyen başka bir önemli unsur da Merkez Bankasının fiyat istikrarını sağlayabilmesidir. Para politikasının önemli araçlarından yoksun olan KKTC'de istikrarlı ve sürdürülebilir bir büyüme sağlanabilmesi ülkenin geleceği açısından çok önemlidir. KKTC Merkez Bankasının gerekli para ve döviz kuru politikalarını uygulayacak donanımda olmaması ve ülkenin politik açıdan bir çok ülke tarafından tanınmamasından dolayı dış ticaret politikalarının gerçekleştirilememesi bunun yanında maliye politikalarının uzun vadede ekonomik büyüme ve işgücü piyasasında istikrarın sağlanmasında yeterli olamaması arz yönlü politikalara daha fazla önem verilmesini gerekli kılmaktadır.

Şekil 1. KKTC'de sektörlerin reel GSYİH içerisindeki paylarının yıllar içerisindeki dağılımını vermektedir. Tarım, sanayi, inşaat ve hizmetler sektörlerinin reel GSYİH içerisindeki paylarına bakıldığında hizmetler sektörünün yıllar içerisinde %70 ortalama ile GSYİH içerisinde belirgin bir şekilde yüksek bir paya sahip olarak ön plana çıktığı görülmektedir. Geriye kalan %30'luk dilimi ise sırası ile inşaat, sanayi ve tarım sektörleri oluşturmaktadır. Bu çalışmanın

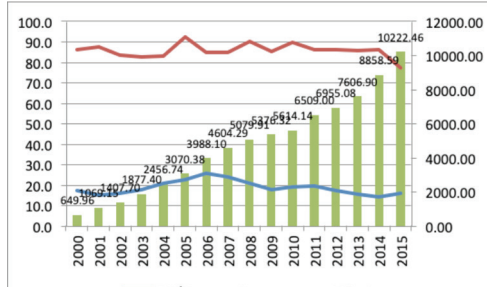
Görüş

ampirik sonuçlara göre sektörler arası her ne kadar uzun vadede bir ilişki olmasa da kısa vadede bir nedensellik ilişkisi vardır.

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler
Şekil 1. KKTC'deki Sektörlerin Reel GSYİH içerisindeki Payları

Sektörlerdeki gelişim ve GSYİH'daki reel artış, fiziki ve insan sermayesine yapılan yatırımlarla sağlanır. Şekil 2 toplam yatırım ve toplam tüketim harcamalarının GSYİH içerisindeki payının 2000 ve 2015 yılları arasındaki dağılımını göstermektedir. Şekil 2'de görüldüğü üzere özellikle son 10 yıllık dönemde yatırımların GSYİH içerisindeki payı giderek azalmakta ve ülke ekonomisi daha çok tüketime dayalı ekonomik bir yapıya dönüşmektedir. Bu durum, ülkenin yapısal sorunlar yaşaması sonucunu doğurmaktadır.

Şekil 2. Toplam Yatırım ve Tüketim Harcamalarının GSYİH içerisindeki Payları

Çalışmamızın amacı KKTC ekonomisinin büyümesine katkı sağlayacak politikalar üretmektir. Bu amaç ile tarım, sanayi, inşaat ve hizmetler sektörlerinin ekonomik büyüme olan etkilerini ve bu sektörlerin birbiri ile olan ilişkisine uzun ve kısa dönemde incelemiş bulunmaktayız. Çalışmamızda sırası ile; (1) ekonomik sektörler ile reel GSYİH büyümesi arasındaki ilişki saptanmış, (2) kısa ve uzun dönemde ekonomik büyüme olan sektörel katkı saptanmış ve (3) istikrarlı bir ekonomik büyüme gerçekleştirilebilmesi için önerilerde bulunulmuştur.

Gazi

Literatür Taraması

Ekonomik büyüme teorileri altında ekonomistler ekonomik faktörlere ve bunların ekonomik büyüme üzerindeki etkilerine çeşitli çalışmalarda yer vermektedir. Ekonomik büyüme, bir diğer döneme göre kişi başına reel gelirdeki artış, bir ülkedeki üretim ölçeği seviyesinin genişlemesi veya mal ve hizmet üretiminde kaynakları daha etkin kullanmak anlamlarında kullanılmaktadır. Üretim ölçeği seviyesi veya üretkenlik ancak uzun dönemde arttırılabileceğinden, ekonomik büyüme uzun dönemli bir olgu olarak kabul edilir¹. Sürdürülebilir bir ekonomik büyüme toplumsal refahın en önemli belirleyicisidir. Ekonomik büyümenin nedenlerini tayin etmek ve gelişmişlik seviyesi farklı ülkelerin büyüme oranları arasındaki uçurumu anlamlandırabilmek için çeşitli teoriler geliştirilmiştir. Modern ekonomik büyüme teorilerinin temel fikirlerini Adam Smith², David Ricardo³, Thomas Malthus⁴, Ramsey⁵ ve daha sonraları ve Joseph Schumpeter⁶ gibi klasik ekonomistler oluşturmuşlardır. 1930'lardan sonra Keynes ile başlayan ekonomik büyüme teorisinde yaşanan gelişmeler, Harrod ve Domar modeli ile ileri seviyeye taşınmıştır. Bir ekonominin büyümesi için en önemli unsur yeni üretilen gelir nedeniyle oluşan talebin yeterli olması ve böylece yeni yatırımın (sermaye artışının) ürettiği çıktının tamamen emilebilmesi gerekliliğidir. Bu görüşü savunan Harrod⁷-Domar⁸ teorisi, Keynes'in tam istihdam ve gelir teorisine ilişkin kısa vadeli analizinin uzantısı olarak düşünülürken, bilimsel literatüre istikrarlı bir ekonomik büyüme için gereken şartlara odaklanan bir model sağlamıştır. Bu modele göre, sermaye birikimi bir ekonominin büyümesi için büyük bir faktör teşkil etmektedir. Sektörler arasında gir-di-çıktı dağılımındaki değişiklikleri de dikkate alarak yapısal değişimin önemli bir büyüme kaynağı ve üretkenlik gelişiminin büyümenin temel ilkesi olduğu savunulmuştur.

Görüş

Akademik
Bakış
202
Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

- 1 Aykut Kibritçioğlu - Selahattin Diboğlu, "Long-Run Economic Growth: An Interdisciplinary Approach", University of Illinois, Research Working Paper No. 01-0121, 2001.
- 2 Adam Smith, *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, W. Strahan and T. Cadell, London, 1, 1776.
- 3 David Ricardo, *On the Principles of Political Economy and Taxation*, 1. Edition, London: John Murray, 1817.
- 4 Thomas R. Malthus, *An Essay on the Principle of Population*, J. Johnson, London, 1798.
- 5 Frank P. Ramsey, "A Mathematical Theory of Saving", *The Economic Journal*, 38 /152, 1928, s. 543-559.
- 6 Joseph A. Schumpeter, *The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest and the Business Cycle*, New Brunswick (U.S.A) and London (U.K.): Transaction Publishers, 1934.
- 7 Roy F. Harrod, "An Essay in Dynamic Theory", *Economic Journal*, 49, 1939, s. 14-33.
- 8 Evsey D. Domar, "Capital Expansion, Rate of Growth, and Employment", *Econometrica*, 14, 1949, s. 137-147.

Yapısal değişim süreci birçok yazar tarafından belgelenmiştir. Fischer⁹, Clark¹⁰, Kuznets¹¹ ve Chenery¹² belgelendiren ilk kişiler arasındadır. Yapısal değişim sürecini teorileştirmek için erken bir girişim Clark¹³ tarafından yapılmıştır. Clark, çalışmasında, sektörel kaynaklardaki gözlenen değişimleri diferansiyel verimlilik artışı ve Engel etkileri olmak üzere iki unsurla ilişkilendirmiştir. Clark bu iki unsuru tanımlayarak, daha sonra yapısal değişim teorisinin temel haline gelecek olan temel kuramsal ilişkileri ortaya koymuştur¹⁴. 1960'larda Solow modeli modifiye edilmiş, teknolojik ilerleme ile eski sermayenin nosyonu tanıtarak değiştirilmiş ve üretim faktörleri arasında doğrudan ikame olmaksızın yeni bir versiyon ortaya konarak genişletilmiştir¹⁵¹⁶.

Aykut Kibritçioğlu-Selahattin Diboğlu, "Long-Run Economic Growth: An Interdisciplinary Approach", University of Illinois, Research Working Paper No. 01-0121, 2001.

Ekonomik büyümenin, ekonomik sektörlerin rolü olmadan algılanması gerektiğini savunan Kuznets¹⁷ ekonomik sektörlerin ekonominin kurucu unsurları olduğunu vurgulamaktadır. Kuznets'e göre yapısal değişim kalkınma ekonomisinin merkezini oluşturmakta, ekonomik büyüme sonucunda sektörel performans da artmaktadır. Bu durumda, ekonomik büyüme için yapısal değişim şarttır.

Bir ülkenin gelişimine yönelik ekonomik sektörlerin performansını ve yapısal değişimini konu alan "yapısal değişim süreci", bilimsel literatürde geniş bir şekilde tartışılmıştır. Ancak, KKTC'de ekonomik büyüme ile sektörlerin rolüne ilişkin yeterli akademik araştırmanın ve ampirik bulgunun olmaması, konuyla ilgili yabancı literatürü analiz etmek için makul bir gereklilik oluşturmuştur.

Doğru modellemeyle ilgili tartışmalar, akademisyenler ve diğer araştırmacılar arasındaki anlaşmazlıklara neden olurken sektörler arasındaki bağları ve ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini incelemek için kullanılan birçok farklı yaklaşım vardır. Bazı geleneksel yöntemler girdi-çıkı I-O modeli ya da he-

9 Allan G. B. Fischer, "Primary, secondary and tertiary production", *Economic Record*, 15/1, s. 24-38, 1939.

10 Colin Clark, *The Conditions of Economic Progress*, McMillan & Co., xv, 720 p. London, 1940.

11 Simon Kuznets, "Quantitative aspects of the economic growth of nations: II. Industrial distribution of national product and labor force", *Economic Development and Cultural Change*, 5, 1957, s. 1-111.

12 Hollis B. Chenery, "Patterns of industrial growth", *American Economic Review*, 50, 1960, s. 624-654.

13 Colin Clark, *ag.e.*

14 Moshe Syrquin, Patterns of structural change. H. Chenery, T. Srinivasan (Eds.), *Handbook of Development Economics*, 1, North Holland, Amsterdam, 1988, s. 203-273.

15 Robert M. Solow, "A contribution to the theory of growth", *The Quarterly Journal of Economics*, 70, 1956, s. 65-94.

16 Robert M. Solow, *Investment and Technical Progress, Mathematical Methods in Social Sciences*, Stanford University Press, Stanford, CA, 1959, s. 89-104.

17 Simon Kuznets, *Growth, population, and Income Distribution: Selected Essays*. Norton, New York 1979

Gazi

Akademik
Bakış

203

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

saplanabilir genel denge modeli (CGE) yardımı ile sektörel bağlantıların nicel olarak araştırılmasını sağlayan statik analiz yöntemleri kullanırken¹⁸¹⁹ bazıları da dinamik değişkenliklerin etkisinin daha iyi analiz edilebilmesini sağlayan ekonometrik yöntemler kullanmıştır. Statik I-O ve CGE modelleri, hem büyük miktarda bilgi gerektirmekte hem de, dinamizm eksikliği ve zaman içindeki politika ve teknik değişikliklerin etkilerini tanımlayamama/yansıtamama gibi birçok dezavantaja neden olmaktadır. Buna kıyasla, ekonometrik modeller çok daha az veri gerektirmekte ve herhangi bir sektörün kısa ve uzun vadede ekonominin geri kalan sektörleri üzerindeki etkilerini analiz edebilmemizi kolaylaştırmaktadır. 1952-92 yıllarını kapsayan zaman serisi verileri ile VAR modeli kullanılarak yapılan bir çalışmada Çin'in, tarım, sanayi, ulaştırma, inşaat ve hizmetler alanlarındaki beş ekonomik sektör arasında üç eşbütünleştirilmiş vektör belirlenmiş ve bulgular, tarımın diğer tüm sektörler için baskın bir itici güç olduğunu ortaya koyarken diğer sektörlerdeki büyümenin tarımsal gelir üzerinde çok az etkisi olduğunu saptamıştır²⁰. Tarımsal üretimde yapılacak herhangi bir artış ekonominin geri kalanında olumlu ve büyük bir etkiye sahip olacaktır. İran için yapılan bir çalışmada, tarımsal büyüme ile diğer ekonomik sektörlerin büyümesi arasında uzun vadeli bir ilişki olup olmadığı otoregresif dağıtılmış gecikme modeli (ARDL) ve varyans ayrıştırma analizi kullanılarak test edilmiş ve elde edilen sonuçlar sektörlerin GSYİH'yı artırdığı yönündedir²¹. Yamak vd.²² turizm sektörünü ve turizm sektör gelirlerinin ekonomik büyüme ile olan ilişkisini incelerken, turizmi bünyesinde barındıran hizmet sektörü gibi bazı diğer sektörlerin birbirleri ile ilişkisini analiz etmek amacı ile turizm gelirlerinin ekonomik büyüme, tarım, sanayi ve hizmet sektörleri üzerinde kısa ve uzun vadedeki ilişkisini test edebilmek için sırası ile Granger-Newbold²³ ve Engle-Granger²⁴ ve Johansen-Juselius²⁵ yöntemlerini kullanmışlardır. Elde edilen bulgular, söz konusu değişkenler arasında kısa ve uzun vadede bir ilişki olmadığını gösterse de reel turizm gelirleri ile sanayi ve hizmet sektörleri ara-

- 18 Ş. Mustafa Ersungur - Alaattin Kızıltan, "Türkiye Ekonomisinde İthalata Bağımlılığın Girdi-Çıktı Yöntemiyle Analizi", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9/1, 2010, s. 267-278.
- 19 Devulapalli Venkata Krishna Sastry vd., "Sectoral Linkages and Growth Prospects: Reflections on the Indian Economy", *Economic and Political Weekly*, 38/24, 2003, s. 2390-2397.
- 20 Shujie Yao, "Cointegration Analysis of Agriculture and Non-Agricultural Sectors in the Chinese Economy 1952-92", *Applied Economics Letters*, 1, 1994, s. 227-229.
- 21 Hamid Sepehrdoust - Oazi Muhammad Adnan Hye, "An Empirical Study of Inter-sectoral Linkages and Economic Growth", *Trends in Applied Sciences Research*, 7, 2012, s. 494-504.
- 22 Nebiye Yamak vd., "Turizm-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Sektör Bazında Bir İnceleme", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26/2, 2012, s. 205-220.
- 23 Clive J. W. Granger - Paul Newbold, "Spurious regressions in econometrics", *Journal of Econometrics*, 2/2, 1974, s. 111-120.
- 24 Robert F. Engle - Clive J. W. Granger, "Co-integration and Error Correction: Representation, Estimation and Eesting", *Econometrica*, 55/2, 1987, s. 251-276.
- 25 Soren Johansen - Katerina Juselius, "Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration-With Applications to the Demandfor Money", *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 52/2, 1990, s. 169-210.

Görüş

sında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir. Singh²⁶, Hindistan ekonomisi ile ilgili araştırmasında tarım, sanayi ve hizmetler sektörleri arasındaki ilişkiye bakarken, söz konusu sektörlerin ekonomik büyüme olan katkısını VAR yöntemi kullanarak incelemiş ve kısa vadede çok zayıf olan ilişkinin uzun vadede etkileri olduğu sonucuna varmıştır. Katırcıoğlu²⁷ KKTC'deki tarım sektörü ve ekonomik büyüme arasındaki nedensel ilişkiyi ampirik olarak araştırmak için Granger Nedensellik testi uygulamış, elde etmiş olduğu sonuçlar uzun dönemde tarım sektörü ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensel bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur.

Tarım sektörü ile ekonomik büyüme arasındaki makroekonomik bağlantı, kalkınma literatüründe en çok araştırılanlardan biri olmuştur. Yapılan bazı araştırmalar, tarımın toplam milli çıktıyı yükseltmek için ekonominin geri kalan sektörlerine girdi malzemeleri, sermaye ve emek sağlamak ve sanayi sektöründe üretkenliği/verimliliği artırmakta pasif kaldığını tespit ederken, bazı araştırmaların sonuçları ise tarım sektörünün sadece tarım dışı sektörlerle kaynak sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda sanayi, modern girdiler, teknoloji ve gelişmiş yönetim becerileri sağlayarak geleneksel üretim tekniklerini modernize etmeye yardım ettiği için önemli bir pazar ve avantaj sağladığını desteklemektedir²⁸. Bu çalışmalardan elde edilen sonuçlar, uzun vadede tüm ekonomik sektörlerin birlikte hareket etme eğiliminde olduğunu gösterirken, kısa vadede tarım sektörünün ekonominin diğer sektörlerinin büyümesi için itici bir güç gibi bir rolü olduğunu vurgulamaktadır. Won ve Lin²⁹ yapmış oldukları çalışmada OLS tekniği ile basit bir regresyon analizinde sadece tarım ve sanayi olmak üzere iki ayrı sektör kullanmıştır. Elde edilen bulgular tarımsal üretimin endüstriyel büyüme üzerinde güçlü ve olumlu bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Jalil vd.³⁰ 1960-2014 yıllarını kapsayan zaman diliminde hem iş, hem de hane halkı ile ilgili hizmetler sektörünün Pakistan ekonomisinin büyümesine katkıda bulunup bulunmadığını test eden ampi-

- 26 Tarlok Singh, "On the sectoral linkages and pattern of economic growth in India", *Journal of the Asia Pacific Economy*, 21/2, 2015, s. 257-275
- 27 Salih Katırcıoğlu, "Co-Integration and Causality Between GDP, Agriculture, Industry and Services Growth in North Cyprus: Evidence from Time Series Data, 1977-2002", *Review of Social, Economic & Business Studies*, 5/6, 2002, s. 173 – 187.
- 28 Hoessem E. Chebbi – L. Lassaad Lachaa, "Agricultural Sector and Economic Growth in Tunisia: Evidence from Co-integration and Error Correction Mechanism", 1. Mediterranean Conference of Agro-Food Social Scientists, 103rd EAAE Seminar 'Adding Value to the Agro-Food Supply Chain in the Future Euromediterranean Space'. Barcelona, Spain, April 23rd - 25th, 2007.
- 29 Win K. Won - Lin Jinding, "An Intersectoral Perspective on the Relationship between Agricultural and Industrial Sectors in Chinese Economic Development", *Issues in Agricultural Development: Sustainability and Cooperation*, ed. M. Bellamy and B. Greenshields, International Association of Agricultural Economics, Occasional Paper No. 6, Athenaeum Press Ltd, Newcastle upon Tyne, UK, 1992.
- 30 Abdul Jalil vd., "Estimating the Growth Effects of Services Sector: a Cointegration Analysis for Pakistan", *Journal of Economic Structures*, 5/6, 2016, s. 1-14.

Gazi

Akademik
Bakış

205

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

rik bir çalışma yapmış, Johansen–Juselius eşbütünleşme testi ile ARDL sınır testlerini kullanarak hizmetler sektörünün Pakistan’ın ekonomik büyümesi ile uzun dönemde bir ilişki içerisinde olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca, eşbütünleşme vektörünün tahmin edilmesi, hizmet sektörünün Pakistan’ın ekonomik büyümesine olumlu katkıda bulunduğunu göstermektedir. Diğer bir çalışmada Çin’in karayolu taşımacılığı endüstrisi ve ulusal ekonomik kalkınma arasındaki niceliksel ilişkiyi analiz etmek için eşbütünleşme kuramı kullanılmış ve Çin’in karayolu taşımacılığı ile ulusal ekonomik büyüme arasında uzun vadeli bir denge ilişkisi olduğu ortaya çıkmıştır³¹.

Yapılan çalışmalar, ekonomideki farklı sektörler ve ekonomik büyüme arasındaki bağlantıları anlamak için literatüre fayda sağlamıştır. Bu çalışmalar ayrıca, sektörel gelişimin ekonomik büyümeye olan katkısının, bir dönemden diğer döneme ve ülkeden ülkeye değiştiğini de göstermektedir. Bununla birlikte, sektörler arası bağlantı çalışmalarının çoğu gelişmiş ülkeler için yapıldığından büyüme literatüründe önemli bir boşluk vardır. Ayrıca, izole edilmiş KKTC ekonomisinin büyümesinde sektörel olarak yapılan çalışma sayısı azdır. Bu çalışmalardan biri Katırcıoğlu³² tarafından yapılan ve tarım sektörü ile ekonomik büyüme arasındaki nedensel ilişkiyi inceleyen çalışmadır. Katırcıoğlu’nun yapmış olduğu çalışmadan farklı olarak çalışmamızda daha uzun bir dönem olan 1977-2016 yıllarını kapsayan veri kullanılmış, sadece tarım sektörü değil aynı zamanda sanayi, hizmetler ve inşaat sektörlerinin de ekonomik büyüme ile ilişkisi saptanmış, ADF ve PP birim kök testlerine ilaveten KPSS ve Zivot-Andrews teslerine de başvurulmuş, Granger nedensellik testi yapılmadan önce eşbütünleşme ilişkisi kısa ve uzun dönem için incelenmiş, ve elde ettiğimiz sonuçların tahminlemede ve öneri üretmede kullanılması için güvenilir oldukları saptanmıştır. Literatürdeki boşluğu doldurmaya yönelik olan bu çalışma, hizmetler, tarım, inşaat ve sanayi sektörlerinin KKTC ekonomisinin büyümesini sağlayacak politikalar üretmeye odaklanmaktadır.

Görüş

Veri Seti Ve Yöntem

Yapmış olduğumuz çalışmada KKTC ekonomisindeki büyüme ile sektörel büyüme arasındaki ilişki 1977-2016 yıllık verileri kullanılarak incelenmiştir. Çalışmada kullanılan veriler KKTC Devlet Planlama Örgütünden (DPÖ)³³ elde edilmiş olmakta ve 1977-2016 yıllarını kapsayan yıllık zaman serilerinden oluşmaktadır. Kullanılan veriler 1977 yılı fiyatları alınarak TL cinsinden reel olarak ölçülmüştür. Çalışmamızda kullanılan değişkenler Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasiyla, Reel Tarım, Reel İnşaat, Reel Hizmetler ve Reel sanayi sektörleri gelirlerin-

31 Weidong Li, “Co-integration Analysis on the Relationship Between China’s Highway Transportation Industry and National Economic Development”, 2009, IEEE/INFORMS International Conference on Service Operations, Logistics and Informatics.

32 Salih Katırcıoğlu, *ag.m*, s. 173-187.

33 Devlet Planlama Örgütü (DPÖ)(2017), <http://www.devplan.org/>

den oluşmaktadır ve logaritmik hale dönüştürülmüştür. Sanayi sektörü gelirleri içerisinde taşocakçılığı, imalat sanayi ve elektrik-su üretiminden elde edilen toplam gelirler yer almaktadır. Hizmetler sektörü içerisinde ise ticaret-turizm, ulaştırma-haberleşme, mali müesseseler, konut gelirleri, serbest meslek ve hizmetler ve kamu hizmetlerinden elde edilen gelirler yer almaktadır. Özellikle KKTC'de 2003 yılında Kıbrıs kara sınır kapılarının açılışı ve hemen bir sonraki yılda Kıbrıs Cumhuriyetinin Avrupa Birliğine girmesi ile ortaya çıkan şokların dikkate alınması gerektiğinden analiz yapılırken kukla değişken kullanılmıştır. Çalışmada kullandığımız model aşağıda Denklem (1) ile gösterilmiştir.

$$\ln GSYİH_t = \beta_0 + \beta_1 \ln T_t + \beta_2 \ln İ_t + \beta_3 \ln H_t + \beta_4 \ln S_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

Denklem (1)'de Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, Reel Tarım, Reel İnşaat, Reel Hizmetler ve Reel sanayi sektörleri gelirleri sırasıyla GSYİH, T, İ, H ve S ile temsil edilmektedir. sabit terimi, bağımsız değişkenlerin uzun dönemde tahmin edilen katsayılarını, ve ε_t ise hata terimini temsil etmektedir. İn çalışmada kullanılan değişkenlere ait zaman verilerinin logaritmik hale dönüştürüldüğü nü ifade ederken, t ise verinin ait olduğu zamanı belirtmek için kullanılmıştır.

Çalışmamızda kullandığımız ekonometrik yöntem zaman serisi yaklaşımıdır. Bu bağlamda, öncelikle değişkenlerin duranlığı test edilmiştir. Zaman serileri analizlerinde öncelikle serilerin durağanlığının test edilmesinin sebebi, durağan olmayan serilerde yapılan regresyon analizlerinin gerçeği yansıtamama sorunun ortaya çıkabilmesidir³⁴. Ancak durağan olmayan seriler arasında bir eşbütünlüşme olması durumunda regresyon analizlerinin gerçeği yansıtmaması mümkün olur. Bu sebeple birim kök testi sonrasında serilerin durağan bulunmamasından dolayı eşbütünlüşme ilişkisinin varlığı test edilmiştir. Seriler arasında eşbütünlüşme ilişkisinin varlığının tespiti ise uzun ve kısa dönem ilişkileri ortaya koymaktadır. Daha sonra ise Granger nedensellik testi kullanılarak değişkenler arasındaki ilişkinin yönü tespit edilmiştir. Çalışmamızın son aşamasında kısa ve uzun dönem ilişkilerini elde etmek için kullanılan modelin parametrelerinin istikrar içerdiğini tespit etmek için CUSUM ve CUSUMSQ testlerine başvurulmuştur. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda ekonomik büyümenin ivme kazanması için öneriler sunulmuştur.

Ampirik Sonuçlar

1. Birim Kök Analizi

Bu çalışmada serilerin durağanlık düzeyinin tespit edilmesi için Phillips-Perron (PP)³⁵, Augmented Dickey Fuller (ADF)³⁶, Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-

34 Clive J. W. Granger - Paul Newbold, *ag.m*, s. 111-120.

35 Peter C. B. Phillips- Pierre Perron, "Testing for a Unit Root in Time Series Regression", *Biometrika*, 75/2, 1988, s. 335-346.

36 David A. Dickey - Wayne A. Fuller, "Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series

Shin (KPSS)³⁷ birim kök testleri ve Zivot-Andrews³⁸ yapısal kırılma birim kök testi kullanılmıştır. Gecikme uzunlukları aic kriteri kullanılarak belirlenmiştir. Tablo 1a ADF ve PP birim kök test sonuçlarını verirken, Tablo 1b KPSS birim kök test sonuçlarını özetlemektedir. Birim kök test sonuçlarının iki farklı tablo halinde verilmesinin sebebi ADF ve PP birim kök testleri sıfır hipotezi serinin birim köke sahip olduğunu ileri sürerken KPSS birim kök testi sıfır hipotezinin serinin durağan olduğunu ileri sürmesindedir.

Tablo 1a. ADF ve PP Birim Kök Testlerinin Sonuçları

Değişkenler	ADF testi		PP testi	
	Düzye Hali	Birinci Farkı	Düzye Hali	Birinci Farkı
lnGSYİH	0,2710	-3,8590*	-1,6970	-3,9661**
lnT	-2,3726	-6,0731*	-2,2102	-7,4059*
lnS	-2,9375	-3,9961**	-2,7109	-4,4177*
lnİ	-2,8104	-4,5662*	-2,2664	-4,3269*
lnH	-4,0118**	-----	-0,9560	-0,0690*

*, ** ve *** sırası ile %1, %5 ve %10 güvenirlilik derecesinde anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 1b. KPSS Birim Kök Testlerinin Sonuçları

Değişkenler	KPSS	
	Düzye Hali	Birinci Farkı
lnGSYİH	0,1694**	0,0640
lnT	0,1758**	0,0527
lnS	0,0502	0,0484
lnİ	0,0967	0,0776*
lnH	0,0922	0,2372

*, ** ve *** sırası ile %1, %5 ve %10 güvenirlilik derecesinde anlamlılığı göstermektedir.

Yapılan ADF, PP ve KPSS testleri sonuçları gayri safi yurt içi hasıla ve tarım harcamaları değişkenleri için tam uyum göstermekte fakat geriye kalan değişkenler için yapılan testlerin sonuçları farklılık göstermektedir. Test sonuçlarındaki uyumsuzluğun nedeni yapısal kırılmalardan kaynaklanabilmektedir. ADF,

with a Unit Root", *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 49/4, 1981, s. 1057-1072.

37 Denis Kwiatkowski vd., "Testing the Null Hypothesis of Stationarity Against the Alternative of a Unit Root: How Sure are we that Economic Time Series have a Unit Root?", *Journal of Econometrics*, 54/1-3, 1992, s. 159 - 178.

38 Eric Zivot - Donald W.K. Andrews, "Further Evidence on the Great Crash, the Oil-price Shock, and the Unit-root Hypothesis", *Journal of Business and Economic Statistics*, 10, 1992, s. 251-270.

PP ve KPSS birim kök testleri serideki yapısal kırılmayı dikkate almadan birim kökün varlığını araştırmaktadır. Serilere ait veriler dikkate alındığı zaman yapısal kırılmanın bulunduğu ve birim kök testi yapılırken göz önünde bulundurulması gerektiği tespit edilmiştir. Bu nedenle yapısal kırılmayı dikkate alan Zivot-Andrews³⁹ yapısal kırılma birim kök testi uygulanarak serilerin durağanlık koşulları test edilmiş ve elde edilen sonuçlar Tablo 1c yardımı ile gösterilmiştir.

Tablo 1c. Zivot-Andrews Yapısal Kırılma Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Zivot-Andrews	
	Düzy Hali	Birinci Farkı
lnGSYİH	-4,201	-5,344*
lnT	-4,707	-7,025*
lnS	-5,227**	-----
lnİ	-2,322	-6,074*
lnH	-0,931	-6,630*

*, ** ve *** sırası ile %1, %5 ve %10 güvenirlilik derecesinde anlamlılığı göstermektedir.

Yapmış olduğumuz farklı birim kök test sonuçlarına bakıldığı zaman tüm test sonuçları bize bağımlı değişkenimiz olan GSYİH serisinin birinci farkının durağan, yani I(1), olduğunu işaret etmektedir. Bağımsız değişkenlere baktığımız zaman ise farklı seviyelerde durağan oldukları tespit edilmiştir. Bu nedenle de ARDL modelinin kurulması uygun bulunmuştur.

2. Sınır Testi Analizi

Literatüre bakıldığında makroekonmik zaman serileri üzerine yapılan çalışmaların bir çoğu bu serilerin durağan olmadığını ortaya koymaktadır. Böyle bir durum sahte regresyon sorununu ortaya çıkarmakta bu sorunun çözümü ve değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkinin ölçülebilmesi için ise Engle ve Granger⁴⁰, Johansen⁴¹ ve Johansen ve Juselius⁴² gibi farklı yöntemlerin kullanımı önerilmektedir. Bu yöntemlerin kullanımı ancak değişkenlerin eşbütünleşme derecelerinin aynı olduğu durumlarda mümkündür. Yapmış olduğumuz çalışmada değişkenlere ait serilerin bütünleşme derecelerinin aynı olmadığından bu yöntemlerden yararlanmak mümkün değildir. Bu durumda ise hiç bir serinin I(2) olmadığı da göz önünde bulundurulurken kullanılabilir eşbütünleş-

39 Eric Zivot-Donald W.K. Andrews, *ag.m*, s. 251-270.

40 Robert F. Engle - Clive J. W.Granger, *ag.m*, s. 251-276.

41 Soren Johansen, "Statistical Analysis of Cointegration Vectors", *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12/2-3, 1988, s. 231-254.

42 Soren Johansen - Katerina Juselius, *ag.m*, s. 169-210.

gazi

Akademik
Bakış

209

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

me yöntemi olarak Peseran vd.⁴³ tarafından geliştirilen ARDL (Autoregressive Distributed Lag) modeli uygun görülmektedir. ARDL modelin seçilmesindeki diğer önemli sebepler ise bu modelin az sayıda gözleme sahip çalışmalara uygulanabilir olması, uzun ve kısa dönemdeki ilişkilerin aynı anda tahmin edilebilmesini sağlaması, modelden elde edilen değişken veya otokorelasyondan kaynaklanabilecek problemleri gidermesi, ve bu sebeplerden ötürü güvenilir sonuçlar üretmesidir⁴⁴. Seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin yani serilerin uzun dönemde birlikte hareket ettiklerinin varlığı araştırılması için Peseran vd.⁴⁵ tarafından geliştirilen ARDL Sınır Testi yaklaşımı kullanılması amacı ile ilk önce aşağıda Denklem (2) ile gösterilen model oluşturulmuştur.

$$\Delta \ln GSYİH_{2t} = \alpha_0 + \sum_{i=1}^p \alpha_{1i} \ln GSYİH_{t-i} + \sum_{i=0}^p \alpha_{2i} \ln T_{t-i} + \sum_{i=0}^p \alpha_{3i} \ln S_{t-i} + \sum_{i=0}^p \alpha_{4i} \ln I_{t-i} + \sum_{i=0}^p \alpha_{5i} \ln H_{t-i} + \alpha_{6i} Dummy + \varepsilon_t \quad (2)$$

Denklem (2) ile gösterilen modelde yer alan 'lar uzun dönem katsayılarını, ise hata terimini temsil etmektedir. Uzun dönem eşbütünleşme ilişkisi için yapılan testte sıfır hipotezi uzun dönem katsayılarının 0'a eşit olduğu tezini sınamakta hipotesin kabulü ya da reddi ise F testi ile belirlenmektedir. Hipotezin reddi ya da kabulü için gerekli F kritik değerleri Peseran vd.'nin⁴⁶ ortaya koymuş olduğu kritik değerlerin geliştirilmiş şeklini kullanan Narayan ve Narayan'ın⁴⁷ yapmış olduğu çalışmadan elde edilmiştir. F testi istatistiği kritik alt sınır F değerinden düşük ise sıfır hipotezi reddedilmez ki bu durum değişkenler arasında uzun dönemde eşbütünleşmenin bulunmadığı anlamına gelir. F testi istatistiği kritik üst sınır F değerinden yüksek ise sıfır hipotezi reddedilir ki bu durum değişkenler arasında uzun dönemde eşbütünleşmenin kabulü anlamına gelir. F testi istatistiğinin kritik alt ve üst sınır F değerleri arasına kalıyor ise sıfır hipotezi ile ilgili kesin bir yorum yapılamamaktadır. Bu durumda değişkenler arasında uzun dönemde eşbütünleşmenin varlığının tespiti için farklı bir eşbütünleşme yöntemine başvurmak uygun olacaktır.

Sınır testi 5 farklı model göz önünde bulundurularak yapılır. Bu modeller sırasıyla sabit ve kısıtlı trend olmaması, sabit olmaması ve kısıtlı trend olması, deterministik kısıtlanmamış sabit ve trend olmaması, deterministik kısıtlanmamış sabitin ve kısıtlanmış trendin olması, ve son olarak da kısıtlanmamış sabitin ve kısıtlanmamış trendin olduğu durumlarına göre oluşturulur. Bu çalışmada, daha güvenilir sonuç verdiklerinden dolayı, son üç model kul-

43 M. Hashem Pesaran vd., "Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships", *Journal of Applied Econometrics*, 16, 2001, s. 289-326.

44 Paresh K. Narayan, "Fiji's Tourism Demand: the ARDL Approach to Cointegration", *Tourism Economics*, 10/2, 2004, s. 193-206.

45 M. Hashem Pesaran vd., *ag.m.*, s. 289-326.

46 M. Hashem Pesaran, vd., *ag.m.*, s. 289-326.

47 Paresh K. Narayan - Seema Narayan, "Estimating the income and price elasticities of imports for Fiji in a cointegration framework", *Economic Modeling*, 22, 2005, s. 423-438.

lanılarak yapılan sınır testi analizlerine yer verilmiş ve test sonuçları aşağıda Tablo 2 ile özetlenmiştir.

Tablo 2. Eşbütünleşme Sınır Testi Sonuçları

Deterministik kısıtlanmamış sabit ve trend olmayan model	Deterministik kısıtlanmamış sabit ve kısıtlanmamış trendin olmadığı model	Kısıtlanmamış sabitli ve kısıtlanmamış trendli model	Sonuç
F_{iii}	F_{iv}	F_v	H_0
5.42*	5.66*	6.14*	Red

*, ** ve *** sırası ile %1, %5 ve %10 güvenirlik derecesinde anlamlılığı göstermektedir.

Yapılan sınır testi sonucunda elde edilen F istatistiği her üç durum için de Narayan ve Narayan'den⁴⁸ elde edilen üst kritik değerlerini aşmış olduğundan ötürü sıfır hipotezi reddedilmiştir. Bu durumda %1 anlamlılık düzeyinde seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin bulunduğu sonucu desteklenmektedir. Seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin tespit edilmesinden sonra yapılması gereken değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönem ilişkiyi ve katsayılarını belirlemektir.

3. ARDL Modeli ile Uzun ve Kısa Dönemde Değişkenler Arası İlişkinin Tespiti

Engle ve Granger⁴⁹ tarafından geliştirilen Hata Düzeltme Modeli (ECM) değişkenler arasında eşbütünleşme tespit edildiği durumlarda değişkenlerin kısa dönemdeki ilişkilerinin tespit edilmesi için başvurulan modeldir. ARDL yaklaşımına dayalı hata düzeltme modeli aşağıda Denklem (3) ile gösterildiği gibidir.

$$\Delta \ln GSYİH_{2t} = \lambda_0 + \sum_{i=1}^p \lambda_{1i} \Delta \ln GSYİH_{t-1} + \sum_{i=0}^p \lambda_{2i} \Delta \ln T_{t-1} + \sum_{i=0}^p \lambda_{3i} \Delta \ln S_{t-1} + \sum_{i=0}^p \lambda_{4i} \Delta \ln I_{t-1} + \sum_{i=0}^p \lambda_{5i} \Delta \ln H_{t-1} + \phi ECT_{t-1} + \zeta_t \quad (3)$$

Denklem (3)'teki hata düzeltme terimi uzun dönem ilişkisinden elde edilen hata terimleri serisinin bir dönem gecikmeli değeridir. Kısa dönemdeki dengesizliğin ne kadarının uzun dönemde düzeltileceği değişkeninin katsayısının aldığı değer yani tarafından gösterilir. 'lar uzun dönem katsayılarını, Δ değişkenlerin birinci dereceden farklarının alındığını ve ise hata terimini temsil etmektedir.

48 Paresh K. Narayan - Seema Narayan, *ag.m.*, s. 423-438.

49 Robert F. Engle- Clive J. W.Granger, *ag.m.*, s. 251-276.

gazi

Tablo 3. ARDL Uzun ve Kısa Dönem Katsayıları

Bağımlı Değişken: lnGSYİH		
Değişken	Katsayı	t-İstatistiği
ln	0,145	4,502*
lnS	0,268	3,91*
lnİ	0,117	2,95*
lnH	0,009	0,52
ECT (-1)	-1,53	-6,12*

*, ** ve *** sırası ile %1, %5 ve %10 güvenilirlik derecesinde anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 3 Uzun ve kısa dönem katsayılarını özetlemektedir. Elde edilen sonuçlara göre Tarım sektöründe'de meydana gelen %1 oranındaki bir artış GSYİH'yı %0,14 oranında, Sanayi sektörü gelirlerindeki %1 artış GSYİH'yı %0,26, İnşaat sektörü gelirlerindeki %1'ik artış GSYİH'yı %0,117 oranında ve hizmetler sektörü gelirlerinde meydana gelen %1 oranındaki artış ise GSYİH'yı %0,009 oranında artırmaktadır. Elde edilen sonuçlar KKTC'de GSYİH artışını en fazla etkileyenin sanayi sektöründen elde edilen gelirler olduğu görülmektedir. Hata düzeltme katsayısı -1,53 olarak hesaplanmış olup istatistiksel olarak %1 güvenilirlik düzeyinde anlamlı bulunması GSYİH'da meydana gelen dengesizliğin bir dönem sonra hangi oranda düzeltilebileceğini göstermektedir. Bir diğer ifade ile hata düzeltme değişkeni katsayısının 1'den büyük olması sistemin her seferinde azalan dalgalanmalar ile uzun dönemde dengeye döneceğini göstermektedir⁵⁰.

Değişkenler arasındaki uzun ve kısa dönem ilişkilerinin tespitinin ardından çalışmanın bir sonraki aşamasında Granger⁵¹ ve Engle ve Granger⁵² tarafından geliştirilen Granger nedensellik testi kullanılarak seriler arasındaki ilişkinin yönünün analizi yapılmıştır. Kullanmış olduğumuz Granger nedensellik testi aşağıda Denklem (4) ile gösterildiği gibidir.

$$\begin{bmatrix} \Delta \ln \text{GSYİH}_t \\ \Delta \ln T_t \\ \Delta \ln S_t \\ \Delta \ln İ_t \\ \Delta \ln H_t \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \alpha_1 \\ \alpha_2 \\ \alpha_3 \\ \alpha_4 \end{bmatrix} + \sum_{i=1}^p \begin{bmatrix} \beta_{11i} & \beta_{12i} & \beta_{13i} & \beta_{14i} & \beta_{15i} \\ \beta_{21i} & \beta_{22i} & \beta_{23i} & \beta_{24i} & \beta_{25i} \\ \beta_{31i} & \beta_{32i} & \beta_{33i} & \beta_{34i} & \beta_{35i} \\ \beta_{41i} & \beta_{42i} & \beta_{43i} & \beta_{44i} & \beta_{45i} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \Delta \ln \text{GSYİH}_t \\ \Delta \ln T_t \\ \Delta \ln S_t \\ \Delta \ln İ_t \\ \Delta \ln H_t \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \varphi_1 \\ \varphi_2 \\ \varphi_3 \\ \varphi_4 \end{bmatrix} \text{ECM}_{t-1} + \begin{bmatrix} \varepsilon_1 \\ \varepsilon_2 \\ \varepsilon_3 \\ \varepsilon_4 \end{bmatrix} \quad (4)$$

50 Paresh K. Narayan - Russell Smyth, "What Determines Migration Flows from Low-income to High-income Countries? An Empirical Investigation of Fiji-US Migration 1972-2001", *Contemporary Economic Policy*, 24/2, 2006, s. 332-342.

51 Clive J. W. Granger - Paul Newbold, *ag.m.*, s. 111-120.

52 Robert F. Engle - Clive J. W. Granger, *ag.m.*, s. 251-276.

α_i , β_i ve φ_i gecikme katsayılarını, uzun dönem eşbütünlük ilişkisinden elde edilen ve değişkenler arasında ilişki bulunması durumunda modele eklenen gecikmeli hata düzeltme terimini göstermektedir. ε_t hata terimlerini ifade etmektedir. Tablo 4'te hata düzeltme modeli çerçevesinde kısa dönem Granger nedensellik sonuçları gösterilmektedir.

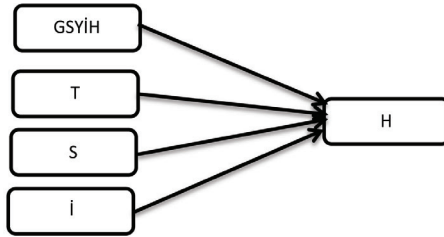
Tablo 4. Granger Nedensellik Testi Sonuçları

	$\Delta \ln \text{GSYİH}$	$\Delta \ln T$	$\Delta \ln S$	$\Delta \ln i$	$\Delta \ln H$	ECT_{t-1}
$\Delta \ln \text{GSYİH}$	-	1,231	0,645	1,140	1,019	-1,31
$\Delta \ln T$	1,626	-	0,148	0,377	1,626	0,921
$\Delta \ln S$	0,454	1,901	-	0,123	1,018	1,672
$\Delta \ln i$	0,948	0,674	0,311	-	0,236	-0,471
$\Delta \ln H$	20,569*	11,564*	10,351*	9,000*	-	1,319

*, ** ve *** sırası ile %1, %5 ve %10 güvenirlilik derecesinde anlamlılığı göstermektedir.

Kısa dönem nedensel etki sonuçlarına bakıldığı zaman Gayri Safi Yurt İçi Hasıla, tarım sektörü, inşaat sektörü ve imalat sektörü gelirlerinden, hizmetler sektörü gelirlerine doğru tek yönlü Granger nedensellik tespit edilmiştir. Değişkenler arasındaki kısa dönem nedensel ilişki Şekil 3 ile özetlenmiştir.

Şekil 3. Granger Nedensellik Testi Sonuçları

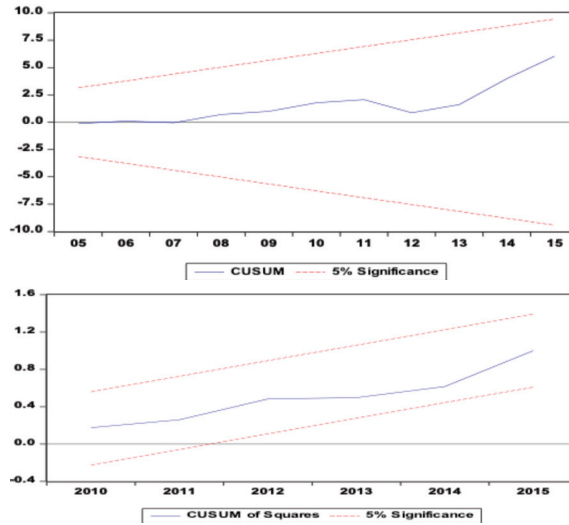
Çalışmamızda kullandığımız modelin parametrelerinin seçilen dönem için istikrarlı olup olmadığını dolayısı ile de elde etmiş olduğumuz sonuçların tahminlemede bulunmak ve öneri üretmek için güvenilir olup olmadığını test etmek için bazı tanısal testler yapılması gerekmektedir. Modelin iyiliği ve uyumunun test edilmesi için otokorelasyon, normallik, değişen varyans ve yapısal istikrar testleri yapılmış, seçilen dönem içerisinde hesaplanan katsayıların istikrarlı olup olmadığını görmek için ise CUSUM ve CUSUMSQ testleri kullanılmıştır. Gerçekleştirilen testlerin sonucunda modelin güvenilirliği ve parametrelerin seçilen dönem için istikrarlı olduğu desteklenmiştir. Yapılan testlerin sonuçları Tablo 5 ile özetlenmiştir. CUSUM ve CUSUMSQ Test sonuçları ise Şekil 4 ile gösterilmiştir.

Gazi

Tablo 5. Yapısal Test Sonuçları

	Diagnostik Testler
Seri Korelasyon (LM Testi)	4,227
Normallik Testi (Jarque Bera)	0,630
Ramsey Reset Testi	0,268
Heteroskedastisity Testi (Breusch-Pagan-Godfrey)	1,931
	CUSUM ve CUSUMSQ Testleri
Cusum Test	5% Anlamlı
CusumSq Test	5% Anlamlı

*, ** ve *** sırası ile %1, %5 ve %10 güvenirlilik derecesinde anlamlılığı göstermektedir.

Şekil 4. CUSUM ve CUSUMSQ Testleri

Şekil 4 ile gösterilmiş olan CUSUM ve CUSUMSQ testlerine bakıldığı zaman güven sınırları içerisinde kalan dağılım modelde yapısal kırılma olmadığı anlamına gelmekte bu da modelin parametrelerinin %5 anlamlılık düzeyi içindeki sınırdaki hareket ederek dengede olduğunu göstermektedir.

Sonuç Ve Öneriler

Çalışmamızın amacı KKTC ekonomisinin büyümesine katkı sağlayacak politikalar üretmektir. Bu amaç ile 1977-2016 yılları arasında tarım, sanayi, inşaat ve hizmetler sektörlerinin ekonomik büyümeye olan etkilerini ve bu sektörlerin birbiri ile olan ilişkisine uzun ve kısa dönemde incelemiş bulunmaktayız. Ön-

celikle serilerin durağanlık düzeyinin tespit edilmesi için Phillips-Perron (PP), Augmented Dickey Fuller (ADF), Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS) birim kök testleri ve Zivot-Andrews yapısal kırılma birim kök testi kullanılmış, elde edilen sonuçlar bağımlı değişkenimiz olan GSYİH serisinin birinci farkının durağan, yani I(1) olduğunu, işaret ederken, bağımsız değişkenlerin ise farklı seviyelerde durağan oldukları tespit edilmiştir. Bu nedenle uzun ve kısa dönem ilişkileri ortaya koymak için seriler arasında eşbütünlüşme ilişkisi ARDL sınır testi yaklaşımı ile araştırılmıştır. Değişkenler arasındaki uzun ve kısa dönem ilişkilerinin tespitinin ardından Granger nedensellik testi kullanılarak seriler arasındaki ilişkinin yönünün analizi yapılmış, GSYİH, tarım sektörü, inşaat sektörü ve imalat sektörü gelirlerinden, hizmetler sektörü gelirlerine doğru tek yönlü Granger nedensellik tespit edilmiştir. Modelin iyiliği ve uyumunun test edilmesi için otokorelasyon, normallik, değişen varyans ve yapısal istikrar testleri yapılmış, seçilen dönem içerisinde hesaplanan katsayıların istikrarlı olup olmadığını görmek için ise CUSUM ve CUSUMSQ testleri kullanılmıştır. Gerçekleştirilen testlerin sonucunda modelin güvenilirliği ve parametrelerin seçilen dönem için istikrarlı olduğu desteklenmiştir.

Elde etmiş olduğumuz sonuçlar uzun vadede sanayi sektörünün ekonomik büyüme arkasındaki en etkin sektör olduğunu ortaya koymuş bulunmaktadır. KKTC ekonomisine genel olarak baktığımız zaman ise hizmetler sektörüne yönelen bir yapıya sahip olduğu ve toplam istihdamın çok önemli bir bölümünün hizmetler sektöründe yoğunlaştığı görülmektedir. Hizmetler sektörünün toplam istihdam içerisindeki payı yıllar içerisinde ekonomik ve sosyal göstergelerle paralel olarak hafif dalgalanmalar göstermekle birlikte son yıllarda daha da arttığı görülmektedir. Diğer sektörlerde ise hizmetler sektöründeki artışın ters yönünde bir hareket mevcuttur. Toplam istihdam içerisinde en küçük paya sahip sektör tarım sektörüdür. Toplam istihdamın tarım sektöründeki payı 2004 yılından itibaren hızlı bir düşüşe geçmiş ve 2005 yılı sonrasında da ekonomik ve sosyal göstergelerin yanı sıra mevsimsel faktörlerin etkisiyle dalgalı bir seyir izlemiştir. Dikkat çekici nokta ilgili dönem içerisinde tarım sektörünün toplam istihdam içerisindeki payının %51,53 gibi çarpıcı bir oranda düşüş göstermiş olmasıdır. Sanayi ve inşaat sektörlerine bakıldığı zaman, toplam istihdam içerisindeki paylarının tarım sektörü kadar olmamakla birlikte giderek daraldığı görülmektedir. Genel olarak 2004 yılından 2015 yılına kadar olan süre içerisinde hizmetler sektörünün toplam istihdamdaki payı büyürken diğer sektörlerin payının daraldığı gözlemlenmektedir. Ülkedeki eğitim seviyesinin de aynı yıllar içerisinde artış göstermesi bu gelişmeyi destekleyici nitelikte olmakla birlikte hizmetler sektörünün olması gerekenden daha fazla paya sahip olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Bunun sebebi ise sanayi sektöründe yeterince istihdam olanaklarının sağlanamaması olarak düşünülebilir. Gerekli istihdam politikalarının üretilmemesi sanayi sektörünün gelişmesine sebep olurken istihdamın hizmetler sektörüne kaymasını sağlamıştır.

Gazi

Akademik
Bakış

215

Cilt 11

Sayı 23

Kış 2018

KKTC'de sektörler arası istihdam sorununun yanı sıra yapısal sorunlar kısa vadeli çözümlerle ertelenerek devam etmektedir. İç borç stoğunun giderek artması ve fiziksel sermaye yatırımlarının yetersizliği reel üretimi olumsuz yönde etkilerken, Şekil 2'de görüldüğü ve önceden de değinildiği gibi aslında artmış gibi görünen reel GSYİH'nın tüketim harcamalarının şişirdiği toplam talep artışından kaynaklandığı bir büyüme olduğu ortaya çıkmaktadır. KKTC Merkez Bankasının⁵³ 2016 yılı üçüncü çeyreğinde yayınladığı bültene göre, personel giderleri ile cari transferler kalemleri toplamının bütçe giderleri içerisindeki payı, 2015 yılı üçüncü çeyreğinde %85.1 iken 2016 yılı üçüncü çeyreğinde %83.8 olarak gerçekleşmiştir. Cari transferler ile personel giderlerinin toplamı bütçe harcamaları içerisinde ciddi bir paya sahipken, devletin sermaye yatırım harcamaları bütçe içerisinde 2015 ve 2016 yıllarının üçüncü çeyreğinde sırası ile %5.5 ile %7.4 seviyesinde kalmıştır. Bu bağlamda KKTC devletinin neredeyse sadece cari harcamaları ve personel ödemelerini finanse edebildiği görülmektedir. Devletin bünyesinde bulunan, sağlık, eğitim, adalet ve güvenlik hizmetlerinin gelişimi için bütçeden daha fazla pay alınması gerekirken, enerji ve telekomünikasyon hizmetlerinin yarı ya da tam özelleştirilmesi ve cari ve personel harcamalarının azaltılması gerekmektedir. KKTC'de öne çıkan hizmet sektörünün yanı sıra sanayi ve inşaat sektörlerinin geliştirilmesi ve yerli istihdam sağlanması ile sürdürülebilir bir ekonomik büyüme elde edilebilir. Bunun gerçekleştirilebilmesi için de yerli ve yabancı yatırımcılara teşvik verilmesi sağlanabilir. Ayrıca, devletin uyguladığı maliye politikası ile gelir elde etmesi ve elde edilen gelirin finansal kuruluşlar/bankalar aracılığı ile yatırımlara dönüştürülmesi sistematik bir şekilde sağlanırken, devletin gelir elde etmesi vergi oranlarının artırılması yerine, kayıt dışı ekonomiden kaynaklanan kaçak üretim ve doğru gelir beyanında bulunmayan kurum ve kuruluşların denetlenip ekonomik faaliyetlerin kayıt altına alınması ile de sağlanabilir. Böylelikle, sermaye yatırımlarının GSYİH içerisindeki payı artarken, cari tüketim harcamaları ile yatırım harcamaları arasındaki açık da azaltılabilir.

Üretim faktörlerindeki bu değişimler uzun vadede gerçekleştirilebileceği için ekonomik büyüme de uzun vadede incelenmeli ve ekonomik büyüme politikaları uzun vadede kalıcı etki yaratacak şekilde planlanma özellikle sanayi sektörünün geliştirilmesine öncelik tanınmalıdır.

KAYNAKLAR

CHEBBI Hoessem E.-Lassaad Lachaal, "Agricultural Sector and Economic Growth in Tunisia: Evidence from Co-integration and Error Correction Mechanism", 1. Mediterranean Conference of Agro-Food Social Scientists, 103rd EAAE Seminar 'Adding Value to the Agro-Food Supply Chain in the Future Euromediterranean Space'. Barcelona, Spain, April 23rd - 25th, 2007.

53 KKTC Merkez Bankası (2017a), 2016 4. Çeyrek Bülteni. <http://www.kktcmerkezbankasi.org/yayinlar/bulten-2014-1-a.zip>

Göz

- CHENERY Hollis B. , "Patterns of industrial growth", *American Economic Review*, 50, 1960, s. 624-654.
- CLARK Colin, *The Conditions of Economic Progress*, McMillan & Co., xv, 720 p. London, 1940.
- Devlet Planlama Örgütü (DPÖ)(2017), <http://www.devplan.org/>
- DICKEY, David A. - Wayne A. Fuller, "Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root", *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 49/4, 1981, s. 1057-1072.
- DOMAR Evsey D., "Capital Expansion, Rate of Growth, and Employment", *Econometrica*, 14, 1946, s. 137-147.
- ENGLE Robert F. - Clive J. W. Granger, "Co-integration and Error Correction: Representation, Estimation and Eesting", *Econometrica*, 55/2, 1987, s. 251-276.
- ERSUNGUR Ş. Mustafa - Alaattin Kızıltan, "Türkiye Ekonomisinde İthalata Bağımlılığın Girdi-Çıktı Yöntemiyle Analizi", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9/1, 2010, s. 267-278.
- FISCHER Allan G. B. , "Primary, secondary and tertiary production", *Economic Record*, 15/1, s. 24-38, 1939.
- GRANGER Clive J. W. - Paul Newbold, "Spurious regressions in econometrics", *Journal of Econometrics*, 2/2, 1974, s. 111-120.
- HARROD Roy F., "An Essay in Dynamic Theory", *Economic Journal*, 49, 1939, s. 14-33.
- JALIL Abdul vd., "Estimating the Growth Effects of Services Sector: a Cointegration Analysis for Pakistan", *Journal of Economic Structures*, 5/6, 2016, s. 1-14.
- JOHANSEN Soren, "Statistical Analysis of Cointegration Vectors", *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12/2-3, 1988, s. 231-254.
- JOHANSEN Soren - Katerina Juselius, "Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration-With Applications to the Demand for Money", *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 52/2, 1990, 169-210.
- KATIRCIOĞLU Salih, "Co-Integration and Causality Between GDP, Agriculture, Industry and Services Growth in North Cyprus: Evidence from Time Series Data, 1977-2002", *Review of Social, Economic & Business Studies*, 5/6, 2002, s. 173 – 187.
- KİBRİTÇİOĞLU Aykut - Selahattin Diboğlu, "Long-Run Economic Growth: An Interdisciplinary Approach", University of Illinois, Research Working Paper No. 01-0121, 2001.
- KUZNETS Simon, "Quantitative aspects of the economic growth of nations: II. Industrial distribution of national product and labor force", *Economic Development and Cultural Change*, 5, 1957, s. 1-111.
- KUZNETS Simon, *Growth, Population, and Income Distribution: Selected Essays*. Norton, New York 1979.
- KWIATKOWSKI Denis vd., "Testing the Null Hypothesis of Stationarity Against the Alternative of a Unit Root: How Sure are we that Economic Time Series have a Unit Root?", *Journal of Econometrics*, 54/1-3, 1992, s. 159 - 178.

Gazisi

Akademik
Bakış

217

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

KKTC Merkez Bankası (2017a), 2016 4. Çeyrek Bülteni. <http://www.kktcmerkez-bankasi.org/yayinlar/bulten-2014-1-a.zip>(Erişim: 24 Nisan 2017)

LI Weidong, "Co-integration Analysis on the Relationship Between China's Highway Transportation Industry and National Economic Development", 2009, IEEE/INFORMS International Conference on Service Operations, Logistics and Informatics.

NARAYAN Paresh K., "Fiji's Tourism Demand: the ARDL Approach to Cointegration", *Tourism Economics*, 10/2, 2004, s. 193-206.

NARAYAN, Paresh K. - Seema Narayan, "Estimating the income and price elasticities of imports for Fiji in a cointegration framework", *Economic Modeling*, 22, 2005, s. 423-438.

NARAYAN Paresh K. - Russell Smyth, "What Determines Migration Flows from Low-income to High-income Countries? An Empirical Investigation of Fiji-US Migration 1972-2001", *Contemporary Economic Policy*, 24/2, 2006, s. 332-342.

PESARAN M. Hashem vd., "Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships", *Journal of Applied Econometrics*, 16, 2001, s. 289-326.

PHILLIPS Peter C. B. - Pierre Perron, "Testing for a Unit Root in Time Series Regression", *Biometrika*, 75/2, 1988, s. 335-346.

RAMSEY Frank P., "A Mathematical Theory of Saving", *The Economic Journal*, 38/152, 1928, s. 543-559.

RICARDO David, *On the Principles of Political Economy and Taxation* (1 ed.), London: John Murray, 1817.

SASTRY Devulapalli Venkata Krishna vd., "Sectoral Linkages and Growth Prospects: Reflections on the Indian Economy", *Economic and Political Weekly*, 38/24, 2003, p. 2390-2397.

SCHUMPETER Joseph A., *The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest and the Business Cycle*, New Brunswick (U.S.A) and London (U.K.): Transaction Publishers, 1934.

SEPEHRDOUST Hamid - Qazi Muhammad Adnan Hye, "An Empirical Study of Inter-sectoral Linkages and Economic Growth", *Trends in Applied Sciences Research*, 7, 2012, s. 494-504.

SINGH Tarlok, "On the sectoral linkages and pattern of economic growth in India", *Journal of the Asia Pacific Economy*, 21/2, 2015, s. 257-275.

SMITH Adam, *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, W. Strahan and T. Cadell, London, Vol. 1, 1776.

SOLOW Robert M. , "A contribution to the theory of growth", *The Quarterly Journal of Economics*, 70, 1956, s. 65-94.

SOLOW Robert M. , *Investment and technical progress, Mathematical Methods in Social Sciences*, Stanford University Press, Stanford, CA, 1959, s. 89-104.

Göz

SYROUIN Moshe, Patterns of structural change. H. Chenery, T. Srinivasan (Eds.), *Handbook of Development Economics*, 1, North Holland, Amsterdam, 1988, s. 203-273.

WON Win K. - Lin Jinding, "An intersectoral perspective on the relationship between agricultural and industrial sectors in Chinese economic development", *Issues in Agricultural Development: Sustainability and Cooperation*, ed. M. Bellamy and B. Greenshields, International Association of Agricultural Economics, Occasional Paper No. 6, Athenaeum Press Ltd, Newcastle upon Tyne, UK, 1992.

YAMAK Nebiye vd., "Turizm-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Sektör Bazında Bir İnceleme", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26/2, 2012, s. 205-220.

YAO Shujie, "Cointegration Analysis of Agriculture and Non-Agricultural Sectors in the Chinese Economy 1952-92", *Applied Economics Letters*, 1, 1994, s. 227-229.

ZIVOT Eric - Donald W.K. Andrews, "Further Evidence on the Great Crash, the Oil-price Shock, and the Unit-root Hypothesis", *Journal of Business and Economic Statistics*, 10, 1992, s. 251-270.

Extended Abstract:

The fact that the TRNC is not recognized as an independent state leads to some political instabilities and inefficient use of resources, thus limited production causes inefficiency in goods and factor markets. Therefore, while the TRNC economy can not be stabilized, achieving economic targets is also very difficult. The main purpose of this study is to investigate the relationship between the economic and sectoral growth of TRNC economy over the years from 1977 to 2016 to be able to produce policy recommendations for stable economic growth. The data set used in this study covering the years between 1977 and 2016 are obtained from TRNC State Planning Organization and calculated by using 1977 base year local currency Turkish Lira prices. There are four main stages followed for the empirical analysis.

In the first stage the order of integration of the variables are tested by employing four different unit root tests. According to the Phillips-Perron (PP), Augmented Dickey Fuller (ADF), Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS) and Zivot-Andrews structural break unit root tests results showed that the dependent variable, GDP, is integrated at first difference, $I(1)$, while the independent variables are integrated at mix order either as $I(1)$ or $I(0)$.

The second stage involves investigation of the long run and short run relationships among the selected variables. For this purpose Bounds test is employed under the ARDL approach since the dependent variable is integrated at first difference while the independent variables are integrated at mix stages and none of the variables are integrated at the second stage. Bounds test results follow F-distribution and considers five different cases. In this study only three of those cases are focused since they give more reliable results.

Gazi

Akademik
Bakış

219

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

The existence of long run relationship among variables are confirmed according to the Bounds test results, which indicates all the sectors are in long run relationship with economic growth of TRNC. When there exists cointegration among variables Error Correction Model (ECM) gives the short run imbalances. The coefficient attached to the error correction term is statistically significant having the expected sign. Third stage of the empirical analysis follows with the test of the causal relationship among variables.

Granger causality test results indicates that there is uni-directional Granger causality existing from GDP, agriculture sector, construction sector and manufacturing sector to services sector. To be able to use the empirical analysis results for policy recommendations the robustness of the model used has to be confirmed which is the fourth stage of the empirical part of the study. Diagnostic tests in the study analyze serial correlation, normality, heteroscedasticity and the functional form of the model. To test existence of serial correlation Breusch-Godfrey serial correlation LM test, to test for the normality Jerque Bera test, to test the model specification Ramsey Reset test and finally to test if the residuals are homoskedastic Breusch-Pagan-Godfrey Tests are employed respectfully. All the tests' results confirmed that there is no econometric problem which fails the validity of the models used for reliable interpretation. Finally, to check the stability of the long term and short term coefficients the CUSUM and CUSUMQ tests are applied confirming that our results are reliable. After the empirical analyses are completed policy recommendations are produced according to the results.

Gaz

Akademik
Bakış

220

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

27 Mayıs'ın “Zoraki Diplomatları”: 14'lerin Yurtdışı Faaliyetleri

“Compelled Diplomats” of May 27 Coup D'état: Foreign Activities of the “Fourteens”

Ferit Salim SANLI*

Öz

27 Mayıs 1960 darbesi DP iktidarına son verirken, ordu-siyaset ilişkisine dair yeni tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu minvalde, darbe sonrasında kurulan Milli Birlik Komitesi içerisinde ordunun ülkeyi yönetmeye devam etmesi görüşü ile siyasetin sivilere hemen devredilmesi düşüncesi arasında yaşanan ihtilaf 13 Kasım 1960 tarihinde, komitenin 14 üyesinin tasfiye edilmesi ile sonuçlanmıştır. Tarihe 14'ler olarak geçecek bu grup, 27 Mayıs öncesinde ya da Milli Birlik Komitesi dahilinde oluşan ve birbiri ile her konuda mutabık olan 14 kişiden meydana gelmemiş ancak 13 Kasım sürecinde yaşananlar, bu “suni” oluşumu hem yurtiçinde hem de yurtdışında gündeme getirmiştir. Ancak, suni olması hasebiyle herhangi bir birliktelik sağlayamayan bu grup, yurtdışında bulunduğu süre zarfında çeşitli faaliyetler içerisine girmiş olsa da, grup içerisinde iki farklı kliğin oluşması kaçınılmaz olmuştur. İki farklı konumlanma içerisinde olan kliklerin birisinin başını Alparslan Türkeş, bir diğerini ise Orhan Kabıbay çekmiştir. İki grubun süreç içerisinde faaliyetlerine, fikirlerine, yakın oldukları mecralara bakılınca esasında 14'lerin muhtelif yönleriyle iki farklı “fırkaya” dâhil oldukları müşahade edilmiştir. 60'lı yılların ikinci yarısı ve devamındaki süreç de bu tespiti teyit edecektir.

Anahtar Kelimeler: 27 Mayıs 1960, 13 Kasım 1960, 14'ler, Alparslan Türkeş, Orhan Kabıbay.

Abstract

While the May 27, 1960 coup ended the DP government, it brought new debates on the relationship between the army and politics. In this respect, the dispute between politics and civilians was immediately passed on 13 November 1960 with the view that the army continued to rule the country within the National Union Committee established after the coup d'état, resulting in the liquidation of 14 members of the committee. This group, which will be called 14's, brought those “artificial” formations both at home and abroad, which did not come from the 14 people who were formed before May 27 or within the National Unity Committee and agreed with each other, but lived in November 13. However, this group, which cannot provide any coexistence due to artificiality, has entered into various activities while abroad, but it is inevitable that two different clubs will be formed within the group. One of the sides in two different positions, Alparslan Türkeş and Orhan Kabıbay were the others. In the process, the two groups considered their activities, their ideas, and their close proximity to each other, that they were involved in two different “sects” in various aspects of the 14's. The second half of the 60's and the subsequent process will confirm this statement.

Key Words: May 27 1960, October 13 1960, 14's, Alparslan Turkes, Orhan Kabıbay.

Makale Geliş Tarihi: 01.04.2018, Makale Kabul Tarihi: 14.10.2018

* Arş. Gör., Dr. Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
E-posta: feritsalimsanli@gmail.com

gazi

Akademik
Bakış

221

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

GİRİŞ

27 Mayıs Darbesi, 10 yıl süregelen Demokrat Parti iktidarına son verirken, darbenin ordu içerisinde hiyerarşi dışı meydana gelmesi, darbe sonrasında kurulacak olan Millî Birlik Komitesi'nin kompozisyonunu etkilemiştir. Komite içerisinde rütbe ve kıdem farklılıkları, farklı mantaliteleri de beraberinde getirirken, yaşanan ihtilaflar "ordunun yönetimde kalması" ve "siyasetin sivillere hemen devrilmesi" tartışmaları merkezinde yürümüştür. Bu noktada 13 Kasım 1960 tarihinde yaşanan 14 komite üyesinin tasfiyesi¹, "darbe içinde darbe" olarak okunurken, siyasetin sivillere devredilmesi tartışması kısa bir süreliğine durmuş ancak 15 Ekim 1961 seçimlerinde DP bakiyesini sahiplenen başta Adalet Partisi olmak üzere diğer partilerin aldığı oy oranı, ordu içerisinde ve kamuoyunda "ordu-siyaset" ilişkisini bütün hararetiyle geri döndürmüştür.² Nitekim Talat Aydemir önderliğinde teşebbüs edilecek olan iki darbe girişimi de ordu içerisinde siyaseti devralmak isteyen bir zihniyetin mevcudiyetini ortaya koymuştur.

15 Ekim 1961 seçimleriyle, sivil siyasete geri dönülen ancak 27 Mayıs sürecinin yaşattığı tartışmaların oldukça şiddetle tartışıldığı bu dönemde yurtdışında "zoraki diplomat" olan 14 üyenin faaliyetleri oldukça ilgi çekici olmuştur. 27 Mayıs öncesinde ve Millî Birlik Komitesi dâhilinde "homojen" bir bütünlük arz etmeyen bu 14 kişinin ortak noktası "ordunun siyaseti sivillere devretme süresi" üzerindeki çekinceleri ve devamında 13 Kasım 1960 hadisesinde tasfiye edilmiş olmalarıdır. Nitekim sürgün döneminde kendi aralarında ikiye bölünecek olan bu grubun hem Türkiye hem de yurtdışındaki irtibatları müşahade edildiğinde ortaya çıkan manzara yakın dönem Türkiye'sinde "ordu-siyaset" ilişkilerine dair dikkat çekici ayrıntıları içermektedir. Dönemin süreli yayınlarına ve İngiliz arşivlerine dayanarak hazırlanan bu makale, bu ayrıntıları izah etmeye çalışacaktır.

Görüş

"13 Kasım 1960 Tasfiyesinden 15 Ekim 1961 Seçimlerine Kadar Olan Süreçte 14'lerin Faaliyetleri"

13 Kasım 1960'dan, 1961 yılının ikinci yarısına kadar süreç içerisinde, 14'lerin faaliyetlerini takip edebilmek için mevcut olan en önemli kaynaklar, bu üyelerin birbirlerine yazdıkları mektuplar ve raporlar olmaktadır. Zira bu zaman diliminde 14'ler, Türk basınında kendilerine "hemen hemen" yer bulamamıştır. 13 Kasım hadisesini takip eden aylar içerisinde, yurtdışında zaruri "memuriyet"

1 Bu isimler Alparslan Türkeş, Orhan Kabibay, Muzaffer Özdağ, Numan Esin, Orhan Erkanlı, Dündar Taşer, Muzaffer Karan, Şefik Soyuyüce, İrfan Solmaz, Mustafa Kaplan, Ahmet Er, Münir Köseoğlu ve Fazıl Akkoyunlu'dur.

2 27 Mayıs sürecinde ve Millî Birlik Komitesi dahilinde 14 komite üyesinin faaliyetleri için bkz. Ferit Salim Sanlı, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisinden Milliyetçi Hareket Partisine Tarihsel Süreç, İdeoloji, Politika (1960-1969), Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 2017, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s.63-157.

süreci içerisinde bulunan 14'ler, kendi içlerinde haberleşme sistemi kurmak vasıtasıyla iletişimlerini sürdürmüşlerdir. Bu sistem dâhilinde, mektuplar "sekreter" rolünü üstlenen Numan Esin tarafından toplanarak, grubun diğer üyelerine gönderilmiştir.³ Bunun haricinde, Türkiye'de yaşanan gelişmeleri daha iyi takip edebilmek için, periyodik süreler dâhilinde "raporlar tanzim edilmiş ve üyelere bu raporlar gönderilmiştir."⁴

Orhan Erkanlı'nın hazırladığı raporlar haricinde mevcut olan bilgilere müracaat edildiğinde sabık komite üyelerinin çeşitli rahatsızlıkları tespit edilmektedir. Bu rahatsızlıklardan bir tanesi, Muzaffer Özdağ'ın Dündar Taşer'e, "bugün CHP fiilen iktidardadır" sözlerinde yer bulmuştur.⁵ Müstakbel sivil iktidara karşı çeşitli çekincelerin söz konusu olduğu mektuplarda; Orhan Kabıbay'ın, Talat Aydemir'e ifade ettiği "memlekette demokratik düzeni muhafazaya muktedir olmayan müesseseler kurulmadan memleket idaresi kabil olmaz"⁶ sözleri ve İrfan Solmazer'in Suphi Karaman'a yönelik, "sivil idareye intikal edilecek bugünlerde ruhum muzdarip, bir gün 37 ismin cismi olacak mı diye düşünüyorum"⁷ ifadeleri dikkat çekici durmaktadır. Ordu üyelerine dönük telkin imaları sezilen bu ifadeler, MBK içerisinde kalan üyeler arasında yeni bir bölünme yaşanması ve 6 Haziran 1961 tarihinde Silahlı Kuvvetler Birliği'nin⁸ ihdas edilmesiyle karşılık bulmuştur.

MBK içinde "yeniden" bölünme de Orhan Erkanlı'nın 1 Nisan tarihli raporuna yansımıştır. Erkanlı, söz konusu raporda komite içerisinde yeniden iki grubun teşekkül ettiğini ve bu ayrımın "seçime gitmek isteyenler ile istemeyenler" arasında oluştuğunu ifade etmektedir.⁹ Kurtul Altuğ, bu "bölünme" dâhilinde, 14'lere "daha yakın duran" Suphi Karaman, Ahmet Yıldız, Muzaffer Yurdakuler, Kadri Kaplan ve Mehmet Özgüneş gibi isimlerin komitedeki diğer üyelere dair güvensizlik duyduklarını belirtmektedir¹⁰. Komite içerisinde yaşanan "ihtilafa" paralel bir gelişme olan SKB'nin ihdası noktasında ise, bu müessesenin kurucuları arasında yer alan Dündar Seyhan; Madanoğlu'nun 13 Kasım operasyonunu gerçekleştirirken yardım aldığı unsurları görevde tutarak hata yaptığını dile getirmektedir. Zira Seyhan'a göre, bu unsurlar "27 Mayıs'ın yavruları" olup, "Türkiye'yi reformcu bir dünya görüşü ile vakit geçirmeksizin Atatürkçülüğün

3 İbrahim Metin, İhtilalciler Hesaplaşıyor Belgelerle 27 Mayıs-Ondörtler ve Dündar Taşer, Töre-Devlet Yayınları, İstanbul 2012, s.265.

4 Kurtul Altuğ, 27 Mayıs'tan 12 Mart'a, Yılmaz Yayınları, İstanbul 1991, s.197.

5 25 Aralık 1960 tarihli mektup için, bkz. Metin, *ag.e* s.292.

6 2 Mart 1961 tarihli mektup için, bkz. *ag.e*, s.295.

7 24 Mart 1961 tarihli mektup için bkz. Cumhuriyet Utku, *14'lerden Suphi Karaman'a İhtilal Mektupları*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2006, s.40.

8 Bkz, Kurtuluş Kayalı, *Ordu ve Siyaset: 27 Mayıs-12 Mart*, 5.baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, s.82. William Hale, *Türkiye'de Ordu ve Siyaset* (çev. Ahmet Fethi, Hil Yayınları), İstanbul 1996, s.126-129.

9 Orhan Erkanlı, *Anılar-Sorunlar-Sorumlular*, Baha Matbaası, İstanbul 1973, s.180.

10 Altuğ, *ag.e* s.180.

Gazi

Akademik
Bakış

223

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

başına oturtmaktan kolaylıkla vazgeçecek cinsten adamlar” değildirdir.¹¹ Bu gelişmeler, “sivil siyasete dönüş” tartışmaların yaşandığı 13 Kasım öncesi dönemin “rahatsızlıklarının” giderilmediğini ispat etmektedir. Nitekim SKB’nin kurulmasını takip eden günlerde Cemal Madanoğlu hem MBK üyeliğinden hem de “Ankara Kumandanlığı” görevinden istifa etmiş ancak Ankara Kumandanlığı görevinden istifası muvafık bulunurken, MBK’den istifası reddedilmiştir.¹²

Mektuplarda müşahede edilen bir diğer önemli nokta, 14’lerin “hete-rojen” yapısına yapılan vurgular olmuştur. Bu vurgular esasında, gelecek olan “liderlik” tartışmalarının ilk işareti olarak telakki edilebilir. Orhan Kabıbay’ın, hem Aydemir’e yazdığı mektupta, “14’ler tefrik edilmeden suçlanıyor” sözü¹³, hem de Karaman’a yazdığı mektupta; “14’lerden kimin suçlu kimin suçsuz olduğunu bilmiyorum”¹⁴ ifadesini kullanmış olması bu meyanda dikkate değerdir. Nitekim gelecek liderlik tartışmasında yine Türkeş’in yanında konumlanacak olan Özdağ¹⁵, Taşer’e yazmış olduğu mektupta, memlekette Türkeş, Erkanlı, Esin, Özdağ ve Taşer isimlerin halk nazarında karşılık bulduğunu ve hedeflerine sadece bu isimlerle ulaşabileceklerini ileri sürmüştür. 27 Mayıs öncesinde İstanbul grubunu temsil eden ve Kabıbay ile hareket eden Erkanlı’yı kendi “hücrelerine” kanalize etme kaygısını düşündüren bu cümlelerin akabinde Özdağ, “yine de” 14’lerin beraber hareket edeceklerine inandığını eklemiştir.¹⁶

13 Kasım 1960 ile 15 Kasım 1961 arasındaki zaman zarfında 14’lerin muhaberesi dâhilinde önemli hadiselerden bir tanesi de Yassıada Mahkemesi’ne dair tutumları olmuştur. Erkanlı’nın 1 Temmuz 1961 tarihi itibarıyla yazmış olduğu raporda şayet Yassıada yargılamaları sonucunda idam cezaları verilirse, bu cezaların “müebbet hapis” cezasına geçirilmesi gerektiği savunulmuştur.¹⁷ Dönemin İngiliz belgelerine müracaat edildiğinde, İngilizlerin Cemal Gürsel’e, “idam cezalarının tatbik edilmemesi adına” bir mektup yolladığı zikredilmektedir.¹⁸ Nitekim o dönem Yeni Delhi Büyükelçisi olan Mustafa Kent de, Türkeş’ten “idam cezalarının” olmaması adına ikazda bulunmasını rica etmiştir.¹⁹

İdam cezalarının onaylanmasından önce, durum değerlendirilmesinin yapıldığı İngiliz belgesinde, bir hariciye görevlisinin Selim Sarper ile yaptığı

11 Dündar Seyhan, *Cölgedeki Adam*, Nurettin Uycan Matbaası, İstanbul 1966, s.138.

12 “ Milli Birlik Komitesi Üyesi ve Ankara Kumandanı Cemal Madanoğlu İstifa Etti”, *Milliyet*, 10 Haziran 1961.

13 3 Mart 1961 tarihli mektup için, bkz. Metin, *ag.e.* s.295.

14 19 Mart 1961 tarihli mektup için, bkz. Cumhuriyet, *14’lerden Suphi Karaman’a İhtilal Mektupları*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2006, s.26.

15 Tespit edildiği kadarıyla, Türkeş’i Yeni Delhi’de tek ziyaret etme yakınlığını gösteren kişi Muzafer Özdağ olmuştur. Bkz, Taner Baytok, *Dış Politikada Bir Nefes: Anılar*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2005, s.64.

16 2 Mayıs 1961 tarihli mektup için, bkz. Metin, *ag.e.* s.308-312.

17 Erkanlı, *ag.e.* s.184.

18 FO 371/160791.

19 Hulusi Turgut, *Türkeş’in Anıları: Şahinlerin Dansı*, ABC Yayınları, İstanbul 1995 s.332.

görüşmeye istinaden, MBK içerisinde Türkeş'in "idam cezasına" karşı olduğu ve bu durumun MBK içerisinde "halen" nüfuzunda olan bazı üyeler üzerinde baskı oluşturduğu belirtilmiştir.²⁰ Türkeş, idam cezalarının onaylanmaması için Cemal Gürsel'e 7 Eylül 1961 tarihi itibarıyla bir mektup yollamıştır. İlk defa, kendisine yakın "Milli Yol" dergisinde yayınlanan ve büyük yankılar uyandıran bu mektupta Türkeş; idam cezalarının onaylanması halinde 13 Kasım'dan itibaren memlekette meydana gelen huzursuzluğun artacağını ifade etmiştir. Mektupta, idam cezalarının tatbiki dolayısıyla, Türkiye'ye karşı, yurtdışı kamuoyunda ciddi "tepkilere" yol açacağını, milletin içerisinde vuku bulan "kin" ve "garezin" şiddetleneceğini ve son tahlilde "siyasi" sebeplerle verilecek böylesi bir kararın, "bugünün" insanlık duygularıyla çatışacağını dile getirmiştir.²¹

Türkeş'in idam cezalarının "infaz" edilmemesi yönünde inisiyatif alması sonuçsuz kalmış ve 15 Eylül 1961 itibarıyla Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın "idam" cezaları onaylanmıştır. Siyasi hayatı boyunca, "idam cezalarının" tatbiki bağlamında kendisini "aklamaya" çalışmak durumunda kalacak olan Türkeş'in, bu cezaların onaylanmaması yönündeki faaliyetlerinin esas motivasyonunu, beraber yol arkadaşlığı yapacak olan Ahmet Er, "demokratların" oy zeminine istinat edebilmek olarak yorumlamıştır.²² Başbakanlık Müsteşarlığı döneminde, DP erkanını "İsviçre'ye gönderme" formülünü uygulamak isteyen ve DP'nin milliyetçi tabanında ciddi destek gören Türkeş'in²³, mezkur motivasyon dahilinde hareket etmesi esasında genel bağlam ile uyum içerisindedir. Bu noktada, Erkanlı'nın raporundan da iktibas edildiği üzere, 14'lerin diğer üyelerinin de benzer faaliyetler içerisine girdiklerini söylemek lazım gelmektedir. Fazıl Akkoyunlu ile görüşen İngiliz Hariciyesi görevlisi, bu noktaya işaret etmiş ve Akkoyunlu ile arkadaşlarının "idam cezalarının" infaz edilmemesi adına Gürsel'e mektup yolladıkları ifade etmiştir.²⁴

14'lere dair iç kamuoyunun sessiz olduğu bu dönemde, Çetin Altan tarafından önemli bir köşe yazısı kaleme alınmıştır. 14'lerin "hangi sebeplerle" yurtdışına gönderildiği üzerine muhtelif "şayiaların" dolandığını öne süren Al-

Gazi

20 FO 371/160791.

21 "Türkeş'in Gürsel'e Mektubu", *Milli Yol*, 22 Ocak 1962. 1961 yılı itibarıyla, Türkeş ile Paris'te görüşen Cevdet Perin; Türkeş'in kendisine Gürsel'e gönderdiği mektuptan bahsettiğini ileri sürmüştür. Perin, Türkeş'in sözlerine cevaben, kendisinin mektuptan haberdar olduğunu ve okuduğunu zira Türkeş'in mektubun bir nüshasını AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'ya da gönderdiğini ifade etmiştir. Bkz, Cevdet Perin, "Albay Türkeş'le Paris'te Neler Konuştum", *Durum*, 13 Şubat 1969.

22 Ahmet Er, *Hatıralarım*, Selçuklu Sosyal Güvenlik, Eğitim, Kültür ve Dayanışma Vakfı Yayınları, 3.B, Ankara, 2012, s.147. Türkeş'in Yeni Delhi macerası sürecinde, hariciye görevlisi olan Taner Baytok da, Türkeş'in Türkiye'ye döndükten sonra Demokrat Partililerin oylarıyla iktidara geleceğine inandığını ve Menderes hakkında "*Bir gün gelecek, tarih Menderes'i altın harflerle yazacak*" sözünü sarf ettiğini iddia etmiştir. Bkz, Baytok, s.67.

23 Sanlı, *ag.t.*, s.84-114.

24 FO 371/160790.

tan; 14'lerin "sosyal değişiklik" talebi olduğunu ve bu hususta kendisinin de mutabık olduğunu dile getirmiştir. Altan'a göre "meselenin özü" de bu noktada yatmaktadır zira 14'ler içerisinde Türkçe öncülüğünde "nasyonal sosyalist" temayüllü kişiler olduğu gibi "batı sosyalizmi" eğilimli kişiler de bulunmaktadır. Altan, "ihtilale büyük hizmetleri dokunmuş insanların geri dönmelerini" arzu ettiğini beyan ederken, 14'lerin "inanç mahiyetini" net bir şekilde açıklamaları lazım geldiğini ifade etmiştir.²⁵ Çetin Altan bu sözler vasıtasıyla, Kabibay'ın mektubunda dile getirdiği "tefrike" işaret etmiş ve kendi tercihini, Türkçe taraftarlarına "nasyonal sosyalist" temayüllü tasnifinde bulunmak suretiyle ortaya koymuştur.

13 Kasım sonrasında yurtdışında görevlendirilen 14'lerin ilk buluşması, 15 Ekim seçimlerinden kısa bir süre önce İsviçre'de gerçekleşmiştir. Bern'de görevli olan Dünder Taşer'in²⁶ evinde gerçekleşen üç günlük toplantıya, Türkçe, Akkoyunlu, Erkanlı ve Ahmet Er dışında bütün sabık MBK üyeleri katılmıştır. Toplantı sonucunda, 14'lerin "muntazam" bir teşkilat haline getirilmesi kararlaştırılmış ve liderlik meselesi ortaya atılmıştır. Toplantıya katılan Seyhan'ın aktarımına göre Numan Esin, Rifat Baykal ve Muzaffer Özdağ "Türkçe'nin liderliğinde" ısrar ederken, Soyuyüce, Karan, Köseoğlu ve Solmazer "Kabibay'ın liderliğine" teveccüh göstermiştir. "Evvelden beri Türkçe'yi tuttuğu bilinen" Taşer ve Mustafa Kaplan "renk vermezken", Kabibay'a oy vereceği anlaşılan ve toplantıya Silahlı Kuvvetler Birliği adına katılan Dünder Seyhan'ın oy kullanması kabul görmemiştir.²⁷

Dünder Seyhan'ın Orhan Kabibay tarafında olmasının kuşkusuz siyasi bir mahiyeti bulunmaktadır. O dönemde Paris'te diplomatlık yapan ve Kabibay ile sürekli görüşen Balkan'a göre; 14'lerin ordunun genç kademelerinde sembol olmaya başlaması ile birlikte, Silahlı Kuvvetler Birliği bu sembol isimlerden istifade etmek istemiş ama Türkçe yerine Kabibay'ın liderliğini şart koşmuştur.²⁸ Dünder Seyhan'ın, o dönemde oldukça güçlü olan SKB'nin temsilcisi olduğu düşünüldüğünde esasında Kabibay üzerindeki tasarrufun, "mutabakat" dâhilinde gerçekleştiği düşünülebilir. Bu bağlamda, Türkçe'nin fikri mazisi ve DP tabanı ile olan münasebetlerin rol oynamış olması, ileride de tartışılacağı üzere, muhtemeldir. Ayrıca, Kabibay'ın liderliği noktasında tek destek mercii-

25 Çetin Altan, "On Dörtler", *Milliyet*, 11 Ağustos 1961.

26 MBK tarafından ilk önce Rabat'a gönderilen Taşer, talep üzerine daha sonra Bern'de vazife kılınmıştır. Ayrıca daha önce Mexico City'de görevlendirilen Orhan Erkanlı da daha sonra Ottawa'ya tayin edilmiştir. Erkanlı için, bkz, Erkanlı, *ag.e.* s.186.

27 Seyhan, s.150. Türkçe ile Kabibay'ın "liderlik" çekişmesinde Dünder Taşer uzunca bir müddet Türkçe grubu ile "iltisak" içerisinde olmayacaktır. Bu minvalde Numan Esin, Taşer'in o günlerde Orhan Erkanlı'nın lider olması gerektiği tarafında olduğunu iddia etmektedir. Bkz, Numan Esin, *Devrim ve Demokrasi: Bir 27 Mayıs'ının Anıları*, 2.Baskı, Doğan Kitap, İstanbul 2005, s.223. Taşer'in Erkanlı'nın liderliğine taraf olduğu iddiası için ayrıca bkz. Erol Maraşlı, *Darbe İçinde Darbe: "13 Kasım 1960-14'ler Olayı"*, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2010, s.145.

28 Aydemir Balkan, *Akşam Nöbeti*, Boyut Yayınları, İstanbul 2003, s.375.

nin ordu içerisindeki cunta olmadığı da zikredilmeye değerdir. Çetin Altan'ın yukarıda iktibas edilen yazısının muhtevasında, bu tercihin geniş bir paydada olduğu müşahade edilecektir. Örnek olarak Balkan kendi evinde, eski CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek'in iki kez Kabibay ile görüştüğünü²⁹ ve o dönemde Paris'te bulunan ressam Abidin Dino'nun ise kendisine Türkeş yerine Kabibay'ın lider olması lazım geldiğini zikrettiğini beyan etmiştir.³⁰ Bu ikili arasındaki liderlik tartışması, 14'lerin yurtdışında bulunduğu süre zarfında "şiddetlenerek" büyüyecektir.

"Silahların Gölgesinde Kurulan Sivil İktidardan", 22 Şubat 1962 Teşebbüsüne Kadar Geçen Sürede 14'lerin Faaliyetleri

15 Ekim'de yapılan milletvekili seçimleri nispi temsil sistemiyle³¹, yeni oluşturulan Cumhuriyet Senatosu seçimleri ise çoğunluk sistemiyle³² yapılmıştır. Milletvekilleri seçimleri sonucunda CHP yüzde 36,74 oy alıp 173 milletvekili alırken, Adalet Partisi yüzde 34,79 oy ile 158 milletvekili çıkarmıştır. Cumhuriyet Senatosu Seçimleri sonucunda ise "çoğunluk" sistemi uygulandığı için AP birinci, CHP ise ikinci parti olmuştur.³³

Seçim sonuçlarına ilk büyük tepki, tarihe "21 Ekim Protokolü" olarak geçen metnin, aralarında Birinci Ordu ve İstanbul Sıkıyönetim Komutanı Cemal Tural'ın da dâhil olduğu 10 general ve 28 albayın imzasıyla, "Silahlı Kuvvetler Birliği" tarafından ilan edilmesi olmuştur. Bu protokole göre, Türk Silahlı Kuvvetleri mensupları şu açıklamaları yapmıştır: "Türk Silahlı Kuvvetleri 15 Ekim 1961 günü yapılmış olan seçimden sonra, "gelecek Türkiye Büyük Millet Meclisi" toplanmadan evvel, askerler 'fiilen duruma müdahale edecek', 'bütün siyasi partiler faaliyetten men edilecek ve seçim neticeleri ile birlikte Milli Birlik Komitesi feshedilecek' ve TSK 'ihtilali milletin hakiki ve ehliyetli mümessillerine tevdi edecektir'.³⁴

Protokol, partiler nezdinde önemli bir panik yaratmış ve Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın girişimiyle parti önderleri Çankaya Köşkü'ne çağırılmıştır.³⁵ Çankaya Köşkü'nde yapılan toplantıda; "MBK'nın emekliye sevk ettiği subayların görevlerine iade edilmemesi", "Yassıada'da mahkûm edilen DP'lilere genel af çıkarılmaması", "Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanı, İsmet İnönü'nün de Başbakan" olması şartıyla parlamenter demokrasinin devam

29 ag.e, s.342.

30 ag.e, s.341.

31 Erol Tuncer-Necati Danacı, Çok Partili Dönemde Seçimler ve Seçim Sistemleri, TESAV Yayınları, Ankara 2003, s.15.

32 Kurucu Meclis'te "nispi seçim sistemi" ile "çoğunluk sistemi" arasında yapılan tartışma için, bkz. Nermin Abadan Unat, *Anayasa Hukuku ve Siyasal Bilimler Açısından 1965 Seçimleri Tahlihi*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1966 s.82-85.

33 Suavi Aydın-Yüksel Taşkın, *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s.99.

34 Ilıcak, *ag.e.* s.64.

35 Aydın-Taşkın, *ag.e.* s.101.

Gazi

Akademik Bakış

227

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

edeceği kararı alınmıştır. ³⁶ Bu koşullar altında AP, CHP ile koalisyon kurmak durumunda kalmış ancak DP'nin "ardılı" olarak görünen AP'nin iktidara gelmesi, ordu içerisindeki rahatsızlıkları arttırmıştır.

Seçim sonuçlarının bu şekilde arz etmesi, 14'ler meselesini de tekrar gün ışığına çıkartmıştır. İngiliz Hariciyesi açısından bu durum; seçimlerden sonra 14'ler mevzuu tüm hararetiyle geri döndüğü şeklinde yorumlanmıştır. 14'lerin gençlik, basın ve aydınlar içerisindeki destekçileri olduğunu zikreden belgede, "14'lerin orduda ne kadar güçleri olduğu" hususunun "muamma" teşkil ettiği ifade edilmiştir. Belgeye göre, ordunun üst kademesinde olmasa da genç subaylar arasında taraftarları olduğu düşünülen 14'lerin şayet stabil bir hükümet ortaya çıkmazsa daha etkili olmalarının muhtemel olduğu öngörülmüştür.³⁷ Keza, İngiliz merkezli "The Economist" gazetesi de seçim sonuçlarının Türkiye ve arkadaşlarını haklı çıkardığını ifade etmiştir. Zira gazeteye göre, "milli irade" Kemalizm'den rahatsız olduğunu oylarıyla göstermiştir. Artık güç SKB'yi temsilen Cevdet Sunay'ın elindedir ve kurulması muhtemel olan "otoriter rejim" aslında Türkiye'nin "tasavvur ettiği" ama zamanında "tu kaka" edilen idare biçimidir ve bu insanlar "onurlu" memleketlerine dönüş hazırlığı içerisindeydir.³⁸ Aşağıda görüleceği üzere, yaşanan gelişmeler İngiliz Hariciyesi'nin ve "The Economist" gazetesinin işaret ettiği yorumlara paralel bir istikamet göstermiştir.

AP'nin öngörülemeyen başarısı yurt dâhilinde ciddi gerilimlere sebep olurken, seçimlerin hemen akabinde Cemal Gürsel imzalı MBK bildirisi, 14'ler meselesini tekrar gündeme getirmiştir. MBK'nın iktidarı devretmesi üzerine yapılan bildiri; "*vatanseverlikleri tarihin değişmez hükmüne bağlanmış 38 komite üyesi*" vurgusu yapılırken, "*bazı metot aykırılıklarından ötürü sadece bir kadro ihdas olan bir kanunla yurtdışında görevlendirilen on dört arkadaşımız*" olarak tarif edilen 14'lerin de "*milletçe idrak edilen sonucun*" paydaşları olarak gösterilmek suretiyle sitayişkâr sözler sarf edilmiştir.³⁹ Dünder Seyhan'ın, "*MBK çevrelerinde 14'leri onore etmeye matuf*" olarak tasvir ettiği açıklamanın⁴⁰ hemen ardından ise, Milli Türk Talebe Birliği, Cemal Gürsel "tebrik telgrafı" göndererek; "*gençlik olarak 14'ler hakkında sevgi, güven ve inancı her daim muhafaza*" ettiklerini beyan etmiş ve Gürsel'in bu "ülkücü davranışını" alkışlamışlardır.⁴¹

36 Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye(1945-1980)* (çev. Ahmet Fethi), 3.Baskı, Hil Yayın, İstanbul 2007, s.225.

37 FO 371/160790.

38 "The Economist: Kemalizme Karşı Oy", *Milliyet*, 27 Ekim 1961.

39 "MBK'nın 14'ler Hakkında Tebliği", *Yeni İstanbul*, 17 Ekim 1961. "14'ler Yurda Dönebilecek", *Milliyet*, 17 Ekim 1961.

40 Seyhan, s.153. Doğan Akyaz, bu açıklamanın, ordu içerisinde seçim sonuçlarından memnun olmayan genç rütbeli subayların "müdahale tekliflerini" etkisiz kılmak için yapıldığı dolayısıyla beyanatın "14'lerden çok muvazaf genç subaylara" yönelik olduğu yorumunda bulunmuştur. Bkz. Doğan, Akyaz, *Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi: Hiyerarşi Dışı Örgütlenmede, Emir Komuta Zincirine*, 3.B, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s.170-171.

41 "MTTB'nin 14'lerle İlgili Telgrafı", *Yeni İstanbul*, 18 Ekim 1961.

Görüş

Akademik
Bakış

228

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

Bu gelişmelere paralel olarak, medya organlarında 14'lerin yurda tekrar dönebileceği hakkında yorumlar yapılmıştır. Bu minvalde, 13 Kasım sürecinde ve sonrasında 14'ler hakkında ciddi bir muhalefet yürüten "Akis" dergisi, 14 üyenin "vatan haini" olmadıklarını zira "ihamet" içerisinde bulunanların zaten "Cumhuriyet Hükümeti Memuru" unvanını taşımayacağını ileri sürmüştür. Yazıya göre, görevlerini "*en vatanperverane*" şekilde yürüten bu isimler, "iki yıl boyunca memur" olarak tayin edildiği için ancak "istifa etmek suretiyle" memlekete dönebileceklerdir. Yazıyı ilginç kılan husus ise, 14'lerin içerisindeki bazı üyelere "kollarını açarak" bekleyen bazı teşekküllerin olduğu iddiası olmuştur.⁴² Bu imayı ilginç kılan unsur ise aynı mecmuada yer alan başka bir haberde müşahede edilmiştir. AP içerisinde "müfrit- mutedil" mücadelesi olarak seyredecek ve 60'lı yıllar boyunca devam edecek olan tasnife göre, müfrit tarafı temsil eden Gökhan Evliyaoğlu ve arkadaşları tarafından Türkeş'in, AP'ye entegre edilmesi amaçlanmıştır.⁴³ Mecmua içerisinde iki haberde yer alan çapraz bilgi neticesinde, "kollarını açan" teşekkülün AP, "bazı üyelere" kastedilenin ise Türkeş ve grubu olduğunu anlaşılmaktadır.

İngiliz Hariciyesi tarafından gönderilen başka bir belgede ise 14'lerin geri dönmesi hususunda MBK üzerinde yoğun bir baskının olduğu zikredilmiştir. Belgeye göre, bilhassa Türkeş'in Yeni Delhi'de bulunmamasının Türk Büyükelçiliğince oldukça önemsendiğini zira kendisinin Türk siyasetinde oldukça aktif bir rol oynayabileceği belirtilmiştir.⁴⁴ Nitekim Türk basınına göre de seçim sonuçları akabinde, yapılan açıklamaların da rüzgârıyla "istifa edip" yurda dönmesi beklenen 14'ler⁴⁵ ve özellikle sağ tandanslı basında "*beklenen ve özlenen adam*" olarak tavsif edilen Türkeş'in⁴⁶, politikaya atılmasının muhtemel olduğu haberleri yer almaya başlamıştır.⁴⁷

Bu siyasi iklim dâhilinde 14'ler, Ekim ayının sonlarına doğru "yol haritası" çıkarmak için Brüksel'de toplanmıştır. Muzaffer Özdağ ve Ahmet Er dışında diğer üyelerin tamamının katıldığı⁴⁸ ve yurda kesin dönüş kararı çıkması beklenen toplantıya SKB yine Dünder Seyhan'ı temsilci olarak göndermiştir.

42 "14'lerin Durumu", *Akis*, 16 Ekim 1961.

43 "Yurtta Olup Bitenler", *Akis*, 23 Ekim 1961. O yıllarda "Türkeş'e muhabbet" besleyen ve onun yurtdışından, Haluk Karamağaralı vasıtasıyla yaptığı yönlendirmeler istikametinde faaliyetler içerisinde bulunduğunu zikreden Nuri Gürgür, AP'nin kurucuları arasında Türk Ocağı kökenli birçok ismin olması hasebiyle AP'ye yakınlık duyduklarını hatta "zaman zaman" AP Genel Merkezi'ne gittiklerini dile getirmiştir. Bkz, *60'lardan Vatan Kurtarma Hikâyeleri*, Ötügen Yayınları, İstanbul 2014, s.302.

Akis dergisinde yer alan bu iddialar, o dönemde AP milletvekili olan Cevdet Perin tarafından da dile getirilecektir. Cevdet Perin, "Son Havadiste Hazırlanan Aday Listesi", *Durum*, 3 Şubat 1966, . Cevdet Perin, "AP ve Yeni Tehlikeler", *Durum*, 18 Nisan 1968.

44 FO 371/160790.

45 "14'ler Bir Haftadan Evvel Dönmüyor", *Milliyet*, 19 Ekim 1961.

46 "Alparslan Türkeş: Beklenen ve Özlenen Adam", *Düşünen Adam*, 20 Ekim 1961.

47 "Türkeş'in Kız kardeşi", *Milliyet*, 19 Ekim 1961.

48 Esin, *ag.e* s.212.

gazi

Akademik
Bakış

229

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

Seyhan dönemin mevcut Genelkurmay Başkanı'nın taleplerini götürmek adına vazifelendirildiğini ve SKB ile 14'ler arasında doğabilecek potansiyel bir anlaşmazlığı ortadan kaldırmak üzere toplantıda görev aldığı ifade etmiştir. Zira seçimlerden sonra bilhassa ordu bünyesindeki gençler arasında 14'lere dair teveccühün şiddeti, Silahlı Kuvvetlerin bütünlüğüne dair potansiyel bir tehdit olarak addedilmiştir. Ayrıca Seyhan;“ Kabibay, Esin, Kaplan, Soyuyüce ve Esin” adına Dışişlerinden beş tane büyükelçilik temin ettiklerini ve toplantıda bunu teklif ettiğini ancak bu teklifin kabul görmediğini öne sürmüştür. Türkeş ve Kabibay'ın liderlik çekişmesini toplantıda müşahade ettiğini beyan eden Seyhan'a göre, 14'ler, “parlamentonun açılışına iki tane temsilci” göndermeyi teklif etmiş ancak bu teklif de Ankara'dan kabul görmemiştir.⁴⁹

Seyhan tarafından bu çerçevede tarif edilen toplantıya dair Türkeş de, Seyhan'ın Kabibay'ı lider olarak lanse ettiğini ve kendisine “liderlikten vazgeçmesi” gerektiği telkinini yaptığını iddia etmiştir.⁵⁰ Nitekim Aydemir Balkan da 14'lerin ordu nezdindeki gençler üzerinde sembol isim olmalarından mütevellit SKB'nın 14'lerden istifade etmek istediğini ancak bunun için Kabibay'ın liderliği koşulunu öne attığını ileri sürmüştür.⁵¹

Bu toplantıya dair en büyük beklentilerden bir tanesi, 15 Ekim sonuçlarından hemen sonra basında sürekli yer aldığı şekliyle, 14'lerin yurda geri dönmesi meselesinin açıklığa kavuşturulması meselesi olmuştur. Bu minvalde, Cevdet Sunay'ın Dündar Seyhan vasıtasıyla gönderdiği mesajın içeriği önem arz etmektedir. Sunay, Seyhan aracılığıyla “zoraki diplomatlardan”, “14'lerin merciinin artık Genelkurmay Başkanı olması gerektiğini”, “lüzumsuz heyecan içeri girmemelerinin lazım geldiğini” ve “durum müsait olunca memlekete dönmelerini” rica etmiştir.⁵² Bu hususa binaen Orhan Erkanlı, Brüksel toplantısından önce yurda dönmek için hiçbir engelin kalmadığını ve derhal Türkiye'ye dönmeye karar verdiklerini ancak Sunay'ın bu tavsiyeleri üzerine kararlarını değiştirerek “*vapuru bir daha yakalayamayacak şekilde kaçırmak*” suretiyle “büyük bir hataya” düştüklerini ileri sürmüştür.⁵³ Nitekim Brüksel toplantısı Türk basınına da “*14'ler bu toplantıda yurda dönüp dönmeme konusunda kesin bir karar almadılar*” ibaresiyle yansımıştır.⁵⁴

49 Seyhan, *ag.e.*, s.154. Numan Esin, hatıratında “büyükkelçilik” teklifini doğrulamış ancak kendisinin bu teklifi “siyasi bir rüşvet” olarak addederek kabul etmediğini ikrar etmiştir. Bkz, Esin, *ag.e.*, s.215.

50 Turgut, *ag.e.*, s.329. Gazeteci Kurtul Altuğ da, bu meyanda Seyhan'ın Kabibay'ın tarafını tuttuğunu ve bu durumun Türkeş ile Kabibay arasındaki liderlik mücadelesindeki “dengeyi” bozduğu yorumunda bulunmuştur. Bkz, Altuğ, *ag. e.*, s.122.

51 Balkan, s.375.

52 Altuğ, s.173.

53 Erkanlı, s.187. Erkanlı ile benzer bir tespiti Aydemir Balkan da yapmakta ve Ankara'daki cuntanın (SKB'nin- y.n) 14'leri sürekli oyaladığını, Kabibay'ın ikna edildiğini ancak Türkeş'in; “manevi potansiyel” bizde, onları dinlemeyelim demek suretiyle muhalefet ettiğini dile getirmektedir. Bkz, Balkan, *ag. e.*, s.360.

54 “14'ler Dönüş İçin Henüz Kesin Bir Karar Almadı”, *Milliyet*, 27 Ekim 1961.

Brüksel toplantısını takip eden günlere tekabül eden 29 Ekim 1961 tarihinde 14'lerden Türkeş, Kabibay, Erkanlı, Kaplan, Numan Esin, İrfan Solmaz'ın hazır bulunduğu 6 üye, Paris'te basın toplantısı tertip etmiştir. Türkeş'in "birakalım basın toplantısını falan, hep beraber aniden Esenboğa'ya inelim" demek suretiyle muhalefet ettiği basın toplantısı, Orhan Kabibay'ın öncülüğünde gerçekleşmiştir.⁵⁵ O dönemde Paris Basın Ataşesi görevli olan Aydemir Balkan'ın tanzim ettiği, Türk Basın Ataşeliği binasında yapılacak olan toplantıya, Fransız basınında görev yapan meşhur Fransız gazeteciler davet edilmiştir.⁵⁶

14'lerin Paris toplantısı, Türk basınında oldukça ilgi görmüştür. Fransız "Le Figaro" gazetesinden iktibas yaptığı bildirilen bir haberde; "Seçimlerden doğan durum, bir yıl önceki hatt-ı hareketimizi doğru çıkarmıştır" cümleleri vurgulanmış, 14'lerin "27 Mayıs ihtilalinin sosyal ve siyasi sebepleri mevcut oldukça görevimizi bitmemiş addedeceğiz" cümlesini sarf ettiği bildirilmiştir. Bu minvalde 14'lere göre kendi fikirleri, üniversitelerde, aydın kesimde, gençlikte başta olmak üzere halka nüfuz etmeye başlamış ve 14'ler tarafından "milli menfaatler" icap ettiğinde yurda geri dönecekleri ilan edilmiştir.⁵⁷ Türkeş grubuna yakın olan "Yeni İstanbul" gazetesi benzer bilgileri aktarırken hem MBK temsilcilerinden hem de mevcut siyasi yapıdan oldukça eleştirilecek olan, "memlekette mevcut mühim problemlerin, bugünkü şekliyle kurulmuş olan parlamento tarafından halledilebileceğine inanmıyoruz" beyanına yer vermiştir.⁵⁸

Mevcut siyasal düzene karşı "manifesto" niteliği taşıyan bu açıklamalar sonrasında ilk tepki olarak siyasi beyanat verdiği öne sürülen 6 kişiye ve toplantıyı tertip eden Aydemir Balkan'a tahkikat açılması kararı alınmıştır.⁵⁹ Hadise hakkında sorulara cevap veren Cemal Gürsel, "bu konuşmaları yanlarına koymayacağız" cümleleriyle reaksiyon verirken; "basın bu 14'ler üzerinde niçin duruyor anlamıyorum, bunlar aslında alelade, hiçbir kahramanlıkları olmayan adamlardır. Bunları kahramanlaştıran sizlersiniz" demek suretiyle basını da eleştirmiştir.⁶⁰ Devlet Bakanı Sıtkı Ulay, mevzubahis açıklamalar karşısında Dışişleri Bakanlığı'ndan tahkikat sonuçlarının beklendiğini ve ifade edilen cümlelerin doğruluğu halinde, 6 üyenin vazifelerinden "affedileceğini" zikrederken, Başbakan Vekili Fahri Özdilek, "bunlar Dışişleri'nin memurlarıdır, gereken muameleler yapılacaktır" sözünü sarf etmiştir.⁶¹ 16 Ekim 1961 tarihli MBK açıklamasından yaklaşık 15 gün sonra kullanılan bu ifadeler, Paris'te vuku bulan toplantıya ve sarf edilen sözlere yönelik "kızgınlığın" derecesini göstermesi bakımından önemlidir.

55 Balkan, s.343.

56 Le Monde, "Les officiers exclus de la junte annoncent leur intention de prolonger leur exil", 31 Octobre 1961.

57 "14'ler Seçimler Bizi Haklı Çıkarttı Diyor", *Milliyet*, 31 Ekim 1961.

58 "14'lerden 6'sı Toplandı", *Yeni İstanbul*, 31 Ekim 1961.

59 "Paris'te Konuşan 14'ler Hakkında Tahkikat Açıldı", *Milliyet*, 1 Kasım 1961.

60 "14'lerin 6'sı Yurda Çağrıldılar", *Milliyet*, 2 Kasım 1961.

61 "6'lar Hakkında Takibat", *Yeni İstanbul*, 2 Kasım 1961.

Gazi

Akademik
Bakış

231

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

6 “sabık komite” üyesinin Paris’te yapmış olduğu açıklamalara, kamuoyundan da tepkiler gecikmemiştir. Akis ile paralel bir yayın tarzına sahip olan Kim mecmuası, bu 6 üyenin, yabancı kamuoyuna, Türkiye’de “mutlak bir istikrarsızlık” olduğu ve “demokrasinin bu ülkede yerleştiremeyeceği” propagandası yaptığını ileri sürerek eleştirmiştir.⁶² Aynı mecmuada köşe yazısı kaleme alan Bedii Faik, 6 üyenin sosyal demokrasiden dem vurduğunu ancak mazrufa bakıldığında, “hangi rejim içinde” intikal edilebileceği meçhul reformların kast edildiğini öne sürmüştür. Faik’e göre, seçim sonuçları nedeniyle “Atatürk reformlarının tehlikeye” düştüğü iddiası ise ilginç durmaktadır zira Türkeş, Atatürk’e saldırmaktan geri durmayan “adlı adsız” birçok ırkçıyı kollaması sebebiyle bu keyfiyetle tenakuz içermektedir.⁶³

Paris açıklamalarına dair eleştirilerin mevcut olduğu Kim ve Akis dergilerinde tepkilerin ortak noktasının Türkeş’e teksif edildiği müşahede edilmiştir. Akis mecmuası, “ihtilalin iki gözde albayı” olan Orhan Kabibay ve Erkanlı’nın “nasıl olup da Türkeş’e kandiği” problematiğini ortaya atarken⁶⁴, Kim dergisi, “beg” ile başlayan “nasyonal sosyalistlerin” mektuplarını tasvip etmeyecek olan Erkanlı’nın, Türkeş’in “dümen suyunda” yürümekte bir mahsur görmediğini öne sürerek tenkit etmiştir.⁶⁵ Bu iki yorumda da, 14’lerin içinde devam eden liderlik tartışmasına, yeni bir alan açma gayreti olduğu rahatlıkla zikredilebilecek bir tespit durumundadır.

Türkeş ve diğer 14’ler grubu üyelerinin Paris’teki mesaisi devam etmiş ve bu süreçte çeşitli görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerden bir tanesi, Türkeş, Kabibay ve Erkanlı ile Dışişleri Bakanı Selim Sarper arasında gerçekleşmiştir.⁶⁶ 6 üyenin Paris beyanatından kısa bir süre sonra gerçekleşen ve Dışişleri’nin, yer tahsis etmesi itibarıyla oldukça eleştirildiği bir düzlemde meydana gelen bu görüşmenin içeriği hakkında herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Ancak, Kurtul Altuğ’un eserinde, Orhan Erkanlı ve Orhan Kabibay’ın Brüksel’e geçmeden önce, New York’ta Sarper ile görüştüğü ve kendisine Cumhurbaşkanlığı teklif edildiği ileri sürülmektedir.⁶⁷ Bu iddianın gerçekliği teyit edilemese de, Sarper’e Akis mecmuası tarafından “kabinenin değişmez bakanı” sıfatıyla müstehzi yaklaşılması ile 6’lar hakkında açılan tahkikatın “işleyişin hantallığına” dair eleştiriler getirilmesi,⁶⁸ Selim Sarper’e, 22 Şubat sonrasında kesilecek faturanın ipuçlarını göstermektedir. Sarper’in, Paris açıklamalarına ve müesses nizamın 14’lere dair tutumuna yönelik düşüncelerine dair fikirlerine Balkan’ın hatıratında da gözlemleyebilmek mümkündür. Balkan’ın aktarımına göre Sar-

62 “14’ler: Bir Çatlak Ses”, *Kim*, 2 Kasım 1961.

63 Bedii Faik, “Seçimler 14’leri Haklı mı Çıkardı”, *Kim*, 9 Kasım 1961.

64 “14’ler: Bir Çuval İncir”, *Akis*, 6 Kasım 1961.

65 “14’ler: Bir Çatlak Ses”, *Kim*, 2 Kasım 1961.

66 “Türkeş ile İki Arkadaşı Sarperle Görüştü”, *Milliyet*, 18 Kasım 1961.

67 Altuğ, *ag. e.*, s.165-166.

68 “14’ler: Bir Çuval İncir”, *Akis*, 2 Kasım 1961.

per, Paris'e geldiği zaman kendisine 14'lerin fikir ve projeleri üzerine birçok soru sormuş ve 14'ler hakkında; "konu nazik olmasına rağmen", "Türkiye'deki ters tepkilere uymayan" görüşler ileri sürmüştür.⁶⁹ Bütün bu bilgiler, 14'lerin bu dönemdeki nüfuz alanını göstermesi açısından önem teşkil etmektedir.

Türkes ve diğer "zoraki diplomatların" Paris faaliyetlerinden sonra, kamuoyunda 14'lere dair sessizlik tekrar baş göstermiştir. 22 Şubat hadisesinin arifesine kadar devam edecek bu sessizlik döneminde, 14'lerin faaliyetlerini takip etmek adına tespit edilebilen tek kaynak, bu isimlerin kendi aralarındaki mektuplaşmaları olmuştur. Ancak, bu dönemde Orhan Erkanlı ile sürekli haberleştiği öne sürülen Abdi İpekçi'nin⁷⁰, 60'lı yıllarda Türk fikir hayatına damgasını vuracak "Yön" dergisinin ilk sayısında kaleme almış olduğu inceleme yazısı, mektuplar haricinde, müstesna konumdadır.

Abdi İpekçi, "14'ler Faşist miydi, Sosyalist miydi?" başlıklı yazısında, "heterojen" olarak tarif ettiği 14'lerin, "nasyonalizm" ve "sosyalizm" gibi "bağdaşması" zor iki akımla ilişkilendirildiğini öne sürmüştür. İpekçi'ye göre, 14'lerin içerisinde "mazisi itibariyle", "milliyetçilik ve ırkçılık" gibi akımlarla imtizaç etmiş kişiler olsa da bu grubun MBK içerisindeki bazı reformları sosyalist nitelikler taşımaktadır. Bundan ötürü, 14'ler, 27 Mayıs'ı "gerçek bir devrim" olarak tatbik etmek üzere mutabık kalmış kişilerden teşekkül etmiştir. Ancak, sorun şudur ki, bu grubun, ideallerini gerçekleştirmek adına "ne bir metodu ne de bir liderleri" bulunmaktadır.⁷¹ Daha önce Çetin Altan tarafından kaleme alınan köşe yazısını hatırlatan bu makalede, "14'lerin tefrik" edilmesi gerektiği imasında bulunmuş ve 14'ler dâhilinde mevcut olan liderlik sorununa temas edilmiştir. Yazar bu noktada, "nasyonal sosyalizm" ile ilişkilendirilemeyecek üyeler demek vasıtasıyla da, tercihini ortaya koymuştur.

Paris açıklamasından 22 Şubat 1962 hadisesine kadar geçen süreç içerisinde, 14'lerin kendi aralarındaki mektuplaşmalar ise sıklaşarak devam etmiştir. Bunlar arasında Türkes'in Şefik Soyuyüce'ye gönderdiği mektupta, 14'ler arasındaki "liderlik" mücadelesinin izlerini bulmak mümkündür. Türkes, Soyuyüce'ye " *ben kimse ile şeflik yarışmasına girişmiş değilim*" derken, Brüksel toplantısında kendisine Erkanlı ile Kabibay tarafından "triumvirate" teşkil edilmesinin teklif olunduğunu ancak kendisinin "Enver, Talat, Cemal" üçlüsünün teşkil ettiği "triumviranın" "nelere mal olduğunun idraki içerisinde olduğundan ötürü" kabul etmediğini ileri sürmüştür.⁷² Türkes, İrfan Solmazer'e yolladığı başka bir mektupta ise, 14'lerin " *bir Baş'ın altında sınıksız kale gibi*" toplanması

69 Balkan, s.341.

70 Altuğ, s.123. Türkes de, Esin ve Özdağ'a gönderdiği 12 Şubat 1962 tarihli mektupta hem Erkanlı'nın hem de Kabibay'ın sürekli İpekçi ile "muhabere" içerisinde olduğunu öne sürmüştür. Bkz. Metin, *ag. e.*, s.356.

71 Abdi İpekçi, "14'ler Faşist miydi, Sosyalist miydi?", *Yön*, 20 Aralık 1961.

72 Türkes'ten Soyuyüce'ye gönderilen 11 Ocak 1962 tarihli mektup için, bkz. *a. g.e.*, s.332-334.

Gazisi

Akademik
Bakış

233

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

lazım geldiğini ifade ederken, hiçbir insan cemiyetinin reisi olmadan tarih sahnesine çıkmadığını, CHP'nin bile yegâne kuvvetinin İnönü'nün mevcudiyeti olduğunu öne sürmüştür. “Baş'ın kim olacağı” sorusunun açık bir yanıtının olmadığı mektupta, CHP'nin “Türkeşsiz bir 14'ler” istediğini ve bu sayede “14'lerin kolayca” eritilebileceği yorumları ile Türkeş esasında kendisini bu payede tasvir etmiştir.⁷³

Türkeş, liderlik mücadelesi açısından kendisine yeni paydaşlar ararken, yurda dönme meselesi konusunda, Orhan Erkanlı inisiyatif alarak, dönemin gazetelerine açık bir mektup göndermiştir. Mart ayı içerisinde “yurda dönme kararı” aldıklarını açıklayan Erkanlı, koalisyonun kurulduğu ve istikrarın geldiği bir iklimde 14'ler konusunu askıda bırakmanın, yeni bir krizin kapısını aralayacağını dile getirmiştir. Dönemin idarecilerine ihtar niteliği taşıyan mektupta Erkanlı, “şayet müspet yollarla geri dönmeleri sağlanmazsa”, “istifa etmek suretiyle yurda döneceklerini ancak bu koşullar altında “kükün, sürgün, asi evlat” sıfatlarıyla “fırsat gruplarının” yanlarına itilecekleri söylemiyle ikazda bulunmuştur.⁷⁴

Erkanlı'nın, zaman ve zemin itibarıyla, dönemin idarecilerini, “şayet istediklerimizi vermezseniz, Talat Aydemir ile hareket ederiz” şeklinde rahatlıkla okunabilecek bu mektubun hemen ardından Türkeş, Erkanlı'ya gönderilmek üzere mektup kaleme almıştır. Türk fikir hareketlerinin mazisinin Türkeş nazârında özetlendiği mektupta, “Türkçülük, Turancılık ve Pan Türkizm” kısmında, birbirinden ayrı manalar ifade eden bu üç kavramın ortak noktasının, Türklerin birleştirilmesini uygun bir siyaset tarzı olarak görmesi olarak değerlendirilmiştir. “Türkiyecilik” olarak tasnif edilen fikir ise, I.Dünya Savaşı'ndan sonra başta Atatürk ve birçok Türk aydını tarafından benimsenmiş olup, “Türklüğün yegâne varlığı” olan Türkiye'yi modern uygarlığa ulaştırma gayesini gütmektedir. Türkeş'e göre “Türkiyecilik” akımı, Türkiye dışındaki Türkler hakkında olumlu fikre sahip olmakla beraber onların mukadderatını “kendilerine ait mesele” olarak gören ancak Balkanlar ve diğer yerlerdeki Türkleri “öz kardeş” olarak bağrına basan bir fikir hareketidir. Türkeş, “bizim de benimsediğimiz görüş budur” demek suretiyle, bu fikir akımına mensup olduğunu dile getirmiştir. Türkeş'e göre, “İrkçı-Turancı” olarak kendilerinin itham edilmesinin sebebi, “kendilerinin sosyal reform politikalarından” korkan “mütegallibe” sınıfıdır ve oluşan “yeni cunta” da bu fikirleri takviye etmektedir.⁷⁵ Türkeş'in bu mektup vasıtasıyla iki hedefinin olduğu düşünülebilir. Bunlardan birincisi, kendisinin “İrkçı-Turancı” mazisi söylemiyle oldukça eleştirilmesine karşıt bir argüman geliştirmek ve kendisinin liderliğini tehlikeye düşüren en önemli argümana “Türkiyecilik”

73 Türkeş tarafından Solmazer'e gönderilen 15 Şubat 1962 tarihli mektup için, bkz.a. g.e, s.359-362.

74 “Orhan Erkanlı'dan Bir Mektup: 14'ler Mart'ta Geri Dönmek İstiyor”, *Milliyet*, 20 Ocak 1962.

75 Türkeş tarafından Orhan Erkanlı'ya gönderilen 24 Ocak 1962 tarihli mektup için, bkz.Metin, *ag. e*, s.346-351.

Görüş

Akademik
Bakış

234

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

söylemiyle karşılık vermek olmuştur. İkinci hedef ise, Dündar Seyhan vasıtasıyla Talat Aydemir "cuntasına" daha yakın olan Kabıbay'ın yanında yer alan Erkanlı'yı, "yeni cuntanın" kendileri hakkında "iyi düşünmediği" telkiniyle iklim içerisinde bırakmaya çalışmaktadır. Türkeş'in iki çabasının da zaman içerisinde "sonuçsuz" kalacağı görülecektir.

22 Şubat 1962 öncesi siyasi iklimde, Talat Aydemir öncülüğünde cunta faaliyetleri ivme kazanırken, yukarıda görüldüğü üzere Türkeş, kendine yakın üyelerle temas kurmak vasıtasıyla "kendi öncülüğünü" konsolide etme çabaları içerisinde girmiştir. Türkeş'in bir diğer önemli hamlesi ise, "Yeni İstanbul" gazetesinde başlayacak olan yazı dizisi olmuştur. 14 Şubat 1962 tarihinde başlayan yazı serisinde Türkeş; 27 Mayıs müdahalesinin herhangi bir parti adına yapılmadığını, ilk ihtilal fikirlerinin 1941 yılında başladığını ve 1946-47 yıllarında şiddetlendiğini çünkü İnönü'nün orduyu ihmal ettiğini ileri sürmüştür.⁷⁶ Bu sözlerin devamında Türkeş; DP'nin kurulmasının "müthiş bir heyecan" yarattığını ancak DP ile CHP arasında oluşan "muvazaa" ile birlikte kendilerinin "Millet Partisine" teveccüh gösterdiğini belirtmiştir. 1946 Seçimleri ile birlikte "orduda huzursuzluğun tırmandığını" ileri süren Türkeş'e göre orduda, "asırlardan beri ihmal edilmiş" olan bir toplumun "sadece iktidar değişimiyle" düzelmeyeceği düşüncesi hâsıl olmuştur.⁷⁷ MBK devrinde kendisi ve yol arkadaşları tarafından "üstü kapalı" yapılan açıklamaların bir nevi tercümesi konumunda olan bu beyanatlarla birlikte, Türkeş bütün şimşekleri üzerine çekmiştir.

Türkeş'in beyanati 14'lerin bazı üyelerinden de tepki çekmiştir. Bu minvalde en dikkat çekici tenkit Orhan Erkanlı, Orhan Kabıbay'a gönderdiği mektupta şu cümlelerle sarf etmiştir: "Türkeş'in yazılarını görmedim. Başlıklara bakılırsa çok eskilerden başlamış. 1946'dan 13 Kasım'a kadar gitmiş ve İnönü ile Halk Partisi'ni hedef seçmiş. *Ne halt ederse etsin, ipler koptu, yalnız tedbir almakta gecikmeyelim. Doğum yakın... Normal işlerimizi gevşetmek doğru olmaz. Zira belki de doğum olmaz... Kısaca bütün geleceğimizi bir tek ihtimale bağlamayalım. Türkeş konusunda teklifim şudur...* Türkeş'in yazıları ile bir alakamız ve inanışlarıyla mutabakatımız olmadığını bildirmelisiniz. Aksi halde bizim krediden harcanmış olur".⁷⁸ "Doğum yakın" sözleri ile Aydemir'in müstakbel hareketini ima eden Erkanlı'nın bu mektubu, 22 Şubat hareketi ile 14'lerin "Kabıbay" öncülüğündeki kliğiyle olan münasebetini göstermesi açısından dikkat çekicidir. Bu noktada, Türkeş'i ekarte etmeye meyyal bir tavır içerisinde olan Erkanlı'nın, "işlerin kötü gitmesi" durumunda İnönü kartını kaybetmemek adına "belki de doğum olmaz" sözleriyle Türkeş'in mezkûr beyanatını öne sürerek, Türkeş'i hedef göstermesi önem arz etmektedir. Nitekim Erkanlı, hatıratında 22 Şubat'ın gerçek lideri olarak işa-

76 Aydın Köker, "Türkeş İhtilali Anlatıyor: İlk İhtilal Fikirleri ve İlk Toplantılar", *Yeni İstanbul*, 15 Şubat 1962.

77 Aydın Köker, "Türkeş İhtilali Anlatıyor: Halk Partisi'nin Tahrikleri", *Yeni İstanbul*, 17 Şubat 1962.

78 Erkanlı tarafından Kabıbay'a gönderilen 20 Şubat 1962 tarihli mektup için, bkz. Altuğ, *ag. e.*, s. 176-179.

Gazi

Akademik
Bakış

235

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

ret ettiği Dünder Seyhan'ın öncülüğünde cuntanın kendileriyle anlaşmak için hazır olduğunu ancak Türkeş'in mevcudiyetinin problem teşkil ettiğini ifade etmiştir.⁷⁹

Erkanlı'nın mektubunda yer alan ifadelere mukabil Türkeş, 27 Mayıs sürecinden itibaren en yakınında" bulunan Numan Esin ve Muzaffer Özdağ'a gönderdiği mektupta, Erkanlı ve Kabibay'ın mütemadiyen hem cunta ile hem de CHP ileri gelenleri ile oturduğunu⁸⁰ ileri sürmüştür. SKB öncülüğündeki cuntanın "Türkeş, Esin, Özdağ, Baykal ve Er" isimlerinden hazzetmediğini iddia eden Türkeş, İnönü'nün de "Türkeş'siz bir 14'ler" tahayyül ettiğini bundan ötürü de nifak sokma teşebbüsleri içerisine girdiğini ifade etmiştir⁸¹.

14'lerin 22 Şubat 1962 Kalkışmasından Yurda Dönüş Sürecine Kadar Geçen Sürede Faaliyetleri

22 Şubat 1962 günü, tarihe Talat Aydemir öncülüğünde cuntanın başarısız darbe girişimi olarak kaydedilmiştir. 27 Mayıs öncesinde cunta faaliyetlerinde rol oynayan ancak 27 Mayıs tarihi itibarıyla yurtdışında buldukları için, kurulacak düzende bekledikleri pozisyonlara erişemeyen Aydemir, Dünder Seyhan gibi isimlerin, 15 Ekim 1961 seçimleri sonrasında oluşan düzenin ordu içerisindeki rahatsızlıkları vesile kılarak giriştikleri teşebbüs akamete uğramıştır. Makale dâhilinde görüldüğü üzere "sürpriz olmayan" bu teşebbüs başarısız sayılmış olsa da, ordu-politika/ sivil siyaset ilişkileri tartışmalarını bütün hararetiyle geri dönmesine zemin hazırlamıştır.

İngiliz belgelerinde de isabetle belirtilmiş olduğu üzere 22 Şubat'a katılan gruplardan bilhassa Harp Akademisi grubu 27 Mayıs sonrasında "radikal reformlar" yapılmadan sivil siyasete geçilmesinden müsteki olmuşlar bundan ötürü de tabiatıyla 14'lere karşı sempati beslemişlerdir.⁸² Diğer taraftan, 14'lerin 22 Şubat girişimine dahil ise, başka hususlarda da olduğu gibi farklılık arz etmiştir. 22 Şubat öncesi gelişmelerden de anlaşılacağı üzere Türkeş kliği, söz konusu teşebbüse sıcak bakmamış ancak Kabibay-Erkanlı öncülüğündeki diğer grup, cunta ile ilişki kurmuştur. Nitekim yıllar sonra Muzaffer Özdağ "22 Şubat bizim ihtiyarımız içerisinde cereyan" etmemiştir derken, Kabibay ve Erkanlı, 22 Şubat teşebbüsüne müdahil olduklarını açıklamıştır.⁸³

79 Erkanlı, *ag. e.*, s.188.

80 Aydemir Balkan hatıratında kendi evinde, CHP Genel Sekreteri olan Kasım Gülek'in Orhan Kabibay ile iki defa görüşmüş olduğunu nakletmiştir. Bkz. Balkan, s.342. Balkan eserinin başka bir bölümünde ise, cunta ile CHP içerisindeki bir kliğin ilişkisi bulunduğunu ileri sürmüş ve buna örnek olarak Kasım Gülek'in "22 Şubat'ın idrakinde" olduğunu zira Dünder Seyhan ve Orhan Kabibay ile sürekli temasta olduğuna dikkat çekmiştir. Bkz, *ag. e.*, s.371.

81 Türkeş tarafından Esin ve Özdağ'a gönderilen 12 Şubat 1962 tarihli mektup için, bkz, Metin, *ag. e.*, s.352-359.

82 FO 371/163833.

83 Altuğ, *ag. e.*, s.196-197.

Görüş

Akademik
Bakış

236

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

Türkeş'in Talat Aydemir önderliğinde teşebbüs edilen kalkışmaya müspet bakmamasının muhtelif sebepleri bulunmuştur. Bunun en önemli sebebi, Türkeş'in kendisini "tartışmasız lider" olarak görmesidir. Nitekim Talat Aydemir, Türkeş'i "şahsını mihver gören bir kimse"⁸⁴ olarak nitelerken; Türkeş, Aydemir'i " düzgün ama kavrayışı, kültürü, bilgisi bakımından zayıf"⁸⁵ birisi olarak tarif etmek suretiyle küçümsemiştir. Ayrıca, liderlik mücadelesi içerisinde girdiği Kabibay grubunun cunta ile olan münasebeti de Türkeş ve arkadaşları açısından 22 Şubat'ı desteklememe sebepleri arasında sayılabilir. Türkeş ve arkadaşlarının 22 Şubat ile ünsiyetinin bulunmamasında, daha önce de değinilmiş olduğu üzere, cuntanın Türkeş algısının da önemli rolü bulunmaktadır. Cuntanın liderliğini yapacak olan Aydemir, 27 Mayıs sonrasında MBK içerisinde bulunmamasının sebebinin Türkeş'e bağlamış ve Türkeş'in kişiliği yüzünden kendisi ile "samimi bir mutabakat" içerisinde olunamayacağı kanaatini paylaşmıştır. Aydemir'in Türkeş ile alakalı sürdürdüğü ikinci ihtilaf konusu ise ideolojik düzlemde farklılıklarının olması düşüncesinde belirlemiştir. Türkeş'in Atatürkçü olduğunu kabul eden Aydemir'e göre, Atatürkçülük değişik tefsirleri olan bir tanımdır ve Türkeş "faşist manada Turancıdır". Buna mukabil kendileri, "Batı medeniyetine tez elden varacak devrimci bir Kemalizmi" savunagelmıştır.⁸⁶ Nitekim İngiliz belgelerinde de, 13 Kasım hadisesinin 22 Şubat'ın meydana gelmesinde önemli zemin oluşturduğu dile getirilse de Türkeş'in "Turancı" kimliğinin "ona karşı ihtiyat duvarı" oluşturduğu zikredilmiştir.⁸⁷ Ayrıca 22 Şubat'a katılan subaylardan birisi olan Acar Okan da, Aydemir'in Türkeş'e ve dolayısıyla "Türkeşçi" subaylara güvenmediğini belirtmiştir.⁸⁸

22 Şubat 1962 tarihi itibarıyla Delhi'de bulunan Hariciye Görevlisi Tamer Baytok'un aktarımına göre, Türkeş'in 22 Şubat hadisesi üzerine bilinen ilk reaksiyonu; " O ihtilalden ne anlarmış "⁸⁹ ifadesinde karşılık bulmuştur. Bu tepkiden Türkeş'in Aydemir'in kalkışmasına istihfaf ile yaklaştığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, İngiliz Dışişleri'nden Türkeş'in 22 Şubat'a dair tutumu üzerine bilgi almak için yollanan mektuba Delhi'den gelen cevaba göre; Türkeş 22 Şubat'ın "kendilerinin tasfiye edilmesinin" doğal bir sonucu olarak yorumlamış ancak kendisinin 22 Şubat'ın öncüleri ile fazla teşrik-i mesaisini olmadığını ve bu grupla ilişkilendirilmek istemediği ileri sürülmüştür. Buna mukabil, Türkeş 22 Şubat hareketini tenkit etmemiş hatta "devrimin" ideallerine ihanet edildiğini, İnönü'nün fikirlerini değiştirmek için çok yaşlı olduğunu, bundan ötürü

84 Doğan Kılıç Şeyhhesenan, " Talat Aydemir'in İtirafı: Alparslan Türkeş'in Metotları Nazile-rinkini Aynı Olacaktır", *Haber*, 1 Temmuz 1965.

85 Turgut, s.337.

86 Doğan Kılıç Şeyhhesenan, " Talat Aydemir'in İtirafı: Alparslan Türkeş'in Metotları Nazile-rinkini Aynı Olacaktır", *Haber*, 1 Temmuz 1965.

87 FO 371/163833.

88 *60'lılardan Vatan Kurtarma Hikâyeleri*, s.35. Talat Aydemir'in hatıratında Okan'ı teyid eden bilgi-ler mevcuttur. Bkz, Aydemir, *ag.e*, s.146.

89 Baytok, *ag.e*, s.57.

Gazî

Akademik
Bakış

237

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

ülkeyi “seküler bir sosyalizmle” yönetecek yeni bir lidere ihtiyaç olduğunu ifade etmiştir. Bu noktada “ülkeyi yönetecek yeni bir liderin” kim olduğunu ifade etmeyen Türkeş; AP ve CHP’de bazı iyi adamlar olduğunu, kendisinin “Lasky tipi sosyalizme” taraftar olduğunu ve bir arkadaşına Lord Beveridge üzerinde çalışmalar yaptırdığını söylemek suretiyle kendisini “zımni” olarak referans göstermiştir.⁹⁰

Türkeş’in hamasi diye nitelendirilebilecek yazılar kaleme alarak kamuoyunda “görünürlük” kazandığı bu dönemde⁹¹, kendisine yakın olan “Milli Yol” dergisi de, 22 Şubat’ın hemen akabinde bir yazı yayınlamıştır. Yakın dönem Türkiye tarihinde “mukavemet” unsuru olarak sadece ordunun mevcut olduğu ileri sürülen yazıda, 1876,1908 ve 1912 darbesi şeklen başarılı olsa da, “iyi hesaplanmadıkları” için millet ve devlet adına zarar getirdiği tespitinde bulunulmuştur. Bu minvalde 27 Mayıs harekâtına “mevcut hafızaya” istinat ederek endişeyle yaklaşanlar ise Alparslan Türkeş’in mevcudiyeti ve temsil ettiği Türkçülük fikriyle, 27 Mayıs’a güvenmiş ve benimsemiştir. Türkeş’i, “içki ve sigara kullanmayan, çocuklarına yemeklerden sonra dini ahlaki sohbetler veren” bir kişi olarak tavsif eden yazıda, milletin “artık” parti mücadelelerinden ötürü siyasilere “bel bağlamadığı bir kılavuz” aradığı belirtilmiş ve “milli kaptanın hazır olduğu”, ancak kaptanın “geminin kumanda köprüsünde değil, yabancı bir geminin yolcu kamarasında” ifade edilmiştir.⁹² Türkeş ve arkadaşlarının 13 Kasım öncesinde verdiği beyanatları fazlasıyla hatırlatan yazıda Türkeş artık “beklenen adam” sıfatından öte “geminin kumanda köprüsünde oturması gereken milli kaptan” olarak nitelenmiştir.

Bu dönemde Türkeş’e dair anti-propaganda yapan yayın organları da mevcuttur. Örneğin Yön dergisinde, 22 Şubat’ın, “İrkçı-Turancuların” tahrikleri sonucunda gerçekleştiği iddia edilirken⁹³, Gökhan Evliyaoğlu’nun “Türkeş işçatlarıyla” memleketi karıştığı ileri sürülmüş⁹⁴ ve “Yeni İstanbul” gazetesinde çıkan mevzubahis beyanata, “Türkeş’in Büyük Türkiye’si, Misak-ı Milli hudutlarını aşış Tiran’a ulaşıyor herhalde” ibareleriyle müstehzi bir yaklaşım getirilmiştir.⁹⁵ Keza, MBK döneminden itibaren Türkeş’e dair eleştirel bir tutum gösteren Akis Mecmuası da, söz konusu mülakata karşılık olarak 19 Şubat 1962 tarihli sayısıyla başlattığı “İhtilal” başlıklı dönem incelemesinde, Türkeş’in 27 Mayıs sürecine dair oldukça ses getiren bir yazı dizisi başlatmıştır. 22 Şubat hadisesinden sonra da yazı dizisini durdurmamayan mecmua⁹⁶, Türkeş’i, “asil adı Hüseyin Feyzullah

90 FO 371/163833.

91 Bkz, Alparslan Türkeş, “Celadet”, *Yeni İstiklal*, 1 Aralık 1961; Alparslan Türkeş, “Taassub”, *Yeni İstiklal*, 15 Aralık 1961 Alparslan Türkeş, “Son Vatan Parçası: Ey Türk Uyan”, *Yeni İstiklal*, 8 Mart 1962.

92 “Alparslan Türkeş Hakkında Bir Görüş”, *Milli Yol*, 2 Mart 1962.

93 “22 Şubatın Nedenleri”, *Yön*, 28 Şubat 1962.

94 “Bir Evliyaoğlu”, *Yön*, 28 Şubat 1962

95 “Türkeş’in Yazısı”, *Yön*, 21 Mart 1962.

96 “Türkeş Diye Bir Adam”, *Akis*, 19 Şubat 1962.

olan ve *Alparslan Türkeş diye bilinen bir kurmay subay*⁹⁷ olarak tarif etmiş ve yeni bir tartışmanın ateşini fitillemiştir. İlk defa 13 Kasım akabinde "Kim" mecmuası tarafından ortaya atılan ancak o dönemin gündem yoğunluğu arasında ses getirmeyen bu iddiaya, Türkeş tarafından tekzip yazısı gönderilmiş ve 1934 tarihli nüfus cüzdanının suretini ibraz etmek suretiyle mezkûr iddia reddedilmiştir.⁹⁸

Türkeş adına hem müspet hem de menfi yayınların yoğun olduğu 22 Şubat kalkışması sonrası dönemde, 14'lerin dünya kamuoyundaki "cazibesi" de devam etmiştir. 14'lere dair inceleme yazılarının mevcut olduğu bu süreçte, Hindistan'ın "Madras" isimli gazetesinde çıkan bir haber dikkatleri çekmiştir. 14'lerin geri dönme hazırlığı içerisinde olduğu ve fikirlerinin genç subay, entelektüel, sendikacı ve akademisyen tarafından paylaşıldığı belirtilen yazıda, 27 Mayıs sonrasında cereyan eden olayların, bu grubun "radikal" olarak nitelenen fikirlerinin aslında "kaçınılmaz gerçeklik" olduğu ileri sürülmüştür. Yurt dışında bulunmalarına rağmen 14'lere dair teveccühün aslında "Neo-Kemalist" fikirlerin "ne kadar revaçta" olduğunun nişanesi olduğu ifade edilen yazıya göre, "köklü sorunların İsmet İnönü gibi siyasetçiler tarafından halledilemeyeceği görüşü" yaygın hale gelmiş ve enerjik hamlelerin sadece bu grup tarafından tatbik edilebileceği iddia edilmiştir. Yazıda ilgi çekecek en önemli yargı ise, 14'lerin "Ortak Pazar'a girmek istemediği, Atatürk'ün "Arap politikasına" karşı olduğu ve 14'lerin "yeni bir tip sosyalizm" getirerek "Bağlantısız" rotasına çevirebileceği yorumu olmuştur.⁹⁹

Söz konusu yazının kaleme alındığı ülke olan Hindistan'ın da o yıllar içerisinde "bağlantısız grup" içerisinde yer almasından ötürü böyle bir yorum yaptığı makul görünse de, özellikle dış kamuoyunda, 14'lere dair sol eğilimli bir dış politika misyonu yüklediği müşahede edilmiştir. Bu meyanda Batı Avrupa menşeli gazetelerde Türkeş ve grubu, Nasır ile arasında kurulan paralellikten ötürü, sağcı değil solcu ve sosyalist olarak tanımlanmıştır.¹⁰⁰ Bu haberler beraberinde "14'lerin tasavvurunda" Türkiye'nin hangi "ittifak" içerisinde kalması gerektiğini savunduğu sorusunu da akla getirmektedir.

1962 yılına ait bir İngiliz belgesinde, Türkiye'de ihtilal yapması muhtemel gruplara dair yapılan bir analiz, yukarıdaki sorunun cevabını isabetle ortaya koymuştur. Bu belgede; Gürsel başkanlığında direkt Genelkurmay'ın yönlendirebileceği, Gürsel'in lider olmadığı ve bazı genç generallerle, albayların

97 Yazı dizisi için, bkz, "İhtilal: Hamamda Şarkı", *Akis*, 19 Şubat 1962; "İhtilal: Hamamda Şarkı: II", *Akis*, 26 Şubat 1962; "İhtilal: Hamamda Şarkı: III", *Akis*, 5 Mart 1962.

98 "Cesaret Anlayışı", *Akis*, 5 Mart 1962.

99 "The Ferment In Turkey, *Madras*, 27 March 1962. Bu köşe yazısı İngiliz arşivlerinde yer alan FO 371/163833 numaralı dosyadan temin edilmiştir.

100 Le Monde, Le Figaro ve Times gazetelerinde çıkan haberlere dair bir özetin bulunduğu haber için, bkz, "Nötralizm Hikâyesi", *Akis*, 11 Haziran 1962. Türkeş Başbakanlık Müsteşarlığı sürecinden itibaren hem yurt içinde hem de yurtdışında Nasır'a benzetilmiştir. Bu hususta ayrıntılı bir özet için bkz. Sanlı, *ag.t.*, s.88.

Gazi

Akademik
Bakış

239

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

yürüteceği ve radikal fikirlerle sahip olan genç subayların öncülüğünde olmak üzere darbe yapma potansiyeli olabilecek üç grup tasnif edilmiştir. Radikal fikirlere sahip olan genç subaylar diye şematize edilen grubun, "hızlı kalkınma" isteyen "Yön dergisi mahfili" ve "Devlet Planlama Teşkilatı" mensupları ile Türkiye öncülüğünde "nasyonal-sosyalist" olarak ikiye ayrıldığı ifade edilen belgede, "bu grupların batı karşıtı veya bağlantısızlarla ilişkilendirilebileceğini zannetmiyoruz!" ibaresi yer almıştır. Belge şu cümlelerle devam etmiştir: "Bu çevrelerde olan genç aydınlar Amerikan yardımları ve NATO sayesinde batıda ciddi tecrübeler geçirmiştir". "Ayrıca, bu gruplarda yer alan subaylar, Amerikan yardımları kesilirse ve Rusya'dan benzer bir yardım gelemese ekonominin çökeceğini bilmektedir ve Rusya'nın bu potansiyelinin olmadığını farkındadırlar". "Hem Atatürk'ün felsefesi hem de 200 yıldır Rusya ile süregelen "savaş" hafızası, bu düşüncüyü zorlaştırmaktadır". Belgeyi kaleme alan Hariciye görevlisi analizine mesnet olarak; "27 Mayıs'tan sonra, DP'nin dış siyasetinin MBK tarafından da devam ettirilmesini" öne sürmüştür.¹⁰¹ Nitekim Alparşan Türkiye de, Dündar Taşer'e yazdığı bir mektupta, İngiliz belgesinde yer alan analizi doğrularcasına, Amerikalılara, 27 Mayıs'tan itibaren "kendilerinin solcu" olmadıklarını anlatmaya çalıştığını ancak karşı tarafı ikna etmekte zorlandığını ifade etmiştir.¹⁰²

14'lerin bir "topluluk" olarak telakki edildiği ve hakkında uluslararası çevrelerde çeşitli haberlerin yapıldığı gözlemlenen bu dönemde, ulusal kamuoyunda "görünürlük" kazanma adına yaptıkları hamlelerden bir tanesi, 27 Mayıs törenine gönderdikleri çelenk olmuştur. 14'ler imzası taşıyan çelengün üzerinde, İsmet İnönü'ye cevap niteliği taşıyan "*Harbiyeliler Aldanmaz*"¹⁰³ ibaresinin yer almasının "manidar" olduğu üzerinde mutabık kalınmıştır.¹⁰⁴ Zira 14'lerin "*Harbiyeliler Aldanmaz*" mesajını gönderdiği dönem hem 22 Şubat'ın etkilerin sürdüğü bir iklimde gerçekleşmiş hem de cumhuriyet tarihinde ilk defa 19 Mayıs törenlerine katılmayan Harp Okulu müessillerine yönelik destek mesajı içermiştir.¹⁰⁵

22 Şubat sonrası süreçte 14'ler içerisinde Orhan Kabibay'ın ismi kamuoyunda daha fazla ön plana çıkmıştır. Daha önce belirtildiği üzere, Kasım Gülek gibi CHP'lilere sıkı bir teması mevcut olan Kabibay'ın 1962 yılının Mayıs ayında ilginç bir ziyaretçisi olacaktır. "Ortak Pazar" görüşmeleri vesilesiyle Avrupa'ya gelen CHP Milletvekili ve Devlet Bakanı olan Turhan Feyzioğlu, Kabibay ile te-

101 FO 371/163834.

102 Türkiye tarafından Taşer'e gönderilen 24 Kasım 1962 tarihli mektup için, bkz. Metin, *ag.e.*, s. 424-425.

103 İsmet İnönü, Talat Aydemir'in serbest bırakıldığı 26 Şubat 1962 günü radyoda bir konuşma yaparak, Aydemir'in Harp Okulu öğrencilerini "aldattığını" ifade etmiştir. Bkz. Akyaz, *ag.e.*, s.206.

104 "Harbiyeli Aldanmaz", *Milli Yol*, 1 Haziran 1962; "27 Mayıs'ın İkinci Yıldönümü Törenle Kutlandı", *Milliyet*, 28 Mayıs 1962.

105 "14'ler Adına Çelengi, Üniversiteli Bir Gencin Koyduğu Anlaşıldı", *Milliyet*, 30 Mayıs 1962. 14'lerin gönderdiği çelenk için ayrıca bkz. "19 Mayıs'a Katılmayan Harp Okulu", *Milli Yol*, 25 Mayıs 1962.

mas kurmuş ve 14'leri CHP safında siyaset yapmaya davet etmiştir. Kabibay ise davete cevaben kendilerinin de CHP'ye sempati duyduklarını ancak kendilerinin 27 Mayıs'tan 13 Kasım'a kadar geçen süreçte değişmediklerini ifade etmiştir. Bundan ötürü Kabibay, teklifin gerçekleşmesi için CHP'nin "sevk-i idaresinde" değişikliklerin lazım geldiğini ve inandıkları reformların gerçekleşmesi için "kendilerinin ön planda" olmalarının gerektiğinin altını çizmiştir. Kabibay'ın "CHP'nin liderliğini almayı talep ettiği"¹⁰⁶ şeklinde yorumlanan bu görüşme her ne kadar Feyzioğlu tarafından yalanlansa da¹⁰⁷, hem Türkeş'in hem de Muzaffer Özdağ'ın bu görüşmenin gerçekleştiğini doğrulamış olması, görüşmenin gerçekleştiğine dair güçlü bir karineyi teşkil etmektedir.¹⁰⁸

Feyzioğlu'nun Kabibay ile görüşmesi ve 14'lere dair teklifini Kabibay'ın liderliği üzerinde yapması, Türkeş-Kabibay arasında süregelen liderlik mücadelesine yeni bir boyut kazandırmıştır. Bu görüşmeden rahatsız olacağı öngörülen Türkeş, Kabibay'a bir mektup kalem alarak liderlik meselesini irdelemiştir. Türkeş mektubunda, Kabibay'ın "Dünya" gazetesinde yayınlanan röportajında sarf ettiği; "*Türkeş hiçbir zaman bizim liderimiz olmamıştır ve liderimiz değildir... İrkçılığı ve Turancılığı ise, biz asla kabul etmeyiz... Herkes 1/14'dür. Lider yoktur*" açıklamalarına değinmiştir. Bu ifadelerin en çok "CHP çevrelerini" sevindirdiğini ve Turhan Feyzioğlu'nun ziyaretinin bu meyanda gerçekleştiğini söyleyen Türkeş'e göre bu çevrelerin maksadı "istismar yoluyla" 14'lerin parçalanmasını gerçekleştirmektir. Ayrıca, "iki kişilik bir cemiyette" dahi bir kişinin baş olma prensibinin zaruri olduğunu savunan Türkeş; "Türkeş'in liderliği etrafında bulunmak, mevcut durumu aynen muhafaza etmek, kendi liderliğini ilan etmek" şeklinde üç harekât tarzını tasnif etmiş ve Kabibay'dan bunlardan bir tanesini seçmesini rica etmiştir.¹⁰⁹

Kabibay'ın bu üç şıktan herhangi birine seçtiğine dair, tespit edilen herhangi bir veri olmasa da, bu dönemde basında çıkan haberler, yurda kulis yapmaya gelecek olan Kabibay'ın liderlik iddiasında ısrarcı olduğunu tebarüz ettirmektedir. Nitekim "Kim" mecmuasında çıkan bir haberde, Türkeş'in sağcı fikirlerinden ötürü artık eski MBK üyelerinin başı sayılamayacağını, Türkeş'in geniş bir aydın kesim tarafından "*persona non grata*" olarak görüldüğü iddia edilmiştir. Haberde, Kıta Avrupa'sında bulunan üyelerin "sinerjisiyle" Kabibay'ın "başkan", Erkanlı'nın da "başkan yardımcısı" olduğu belirtilmiş ve yurda dön-

106 "14'ler ve Feyzioğlu", *Yön*, 20 Haziran 1962; "Kur Yapan Politikacılar", *Akıs*, 9 Temmuz 1962.

107 "Feyzioğlu Ortak Pazar Görüşmelerinden Memnun", *Milliyet*, 26 Mayıs 1962.

108 Türkeş'in açıklaması için, bkz. "Türkeş ve Aydemir İnönü'ye Cevap Verdi", *Milliyet*, 28 Nisan 1963; Özdağ'ın açıklaması için, bkz. "Muzaffer Özdağ T.Feyzioğlu'na Dün Cevap Verdi", *Yeni İstanbul*, 8 Mayıs 1963. Metin Toker de ileriki yıllarda, Feyzioğlu'nun 27 Mayıs sonrasında 'artık her şey halledildi, ben memleketeye karşı görevimi yaptım, kürsüme dönüyorum' etiketi altında 14'lerin yanında hareket etmeye başlamakla itham etmiştir. Bkz. Metin Toker, "Turhana Mektup", *Akıs*, 7 Ocak 1967.

109 Türkeş tarafından Kabibay'a gönderilen 11 Haziran 1962 tarihli mektup için, bkz. Metin, s.364-368.

Gazi

Akademik
Bakış

241

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

meye hazırlanan bu grubun teşkilatlanarak, parti kurmak istedikleri ve bu meydana dokümanlar hazırlandığı bildirilmiştir.¹¹⁰

Kamuoyunda "14'lerin yeni lideri" olarak takdim edilen Kabibay, beraberinde Rifat Baykal ile birlikte kulis yapmak üzere yurda dönmüştür. Türkeş'in MBK Müsteşarı olduğu dönemde Özel Kalem Müdürü olan Baykal'ın, Türkeş'in yönlendirmesiyle bu seyahate eşlik ettiği düşünülmüştür.¹¹¹ Kabibay ve Baykal yurda döner dönmez Dünder Seyhan, Kadri Kaplan, Mustafa Ok gibi 22 Şubat'ın önemli simaları tarafından karşılanmış¹¹² ve çeşitli temaslarda bulunmak üzere Ankara'da konaklamışlardır. Kabibay ve Baykal Ankara'da kaldıkları müddet zarfında 22 Şubat'ın askeri lideri Talat Aydemir¹¹³, "kendisini 14'lerin 15.cisi" olarak tarif eden Suphi Karaman ve Muzaffer Yurdakuler gibi "tabii senatörler", Milli Türk Talebe Derneği yöneticileri, Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin ve Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ile temaslarda bulunmuştur.¹¹⁴ Cemal Gürsel, bu görüşme sonrasında "14'lerin diktatör sayılamayacağını" ve "aralarında herhangi bir anlaşmazlık" olmadığını beyan etmiş ve bu açıklamalar "13 Kasım'da pek sitayişkâr olarak sözlerle uğurladığı 14'lere büyük bir müsamaha örneği" sözleriyle müstehzi bir şekilde eleştirilmiştir.¹¹⁵

Kabibay'ın Ankara ziyareti esnasında dönemin sivil/askeri/gençlik erkânının en üst mertebeleriyle temas kurması ve bilhassa 22 Şubat'a katılan unsurlarla olan samimiyeti dönemin iktidarını ürkütmüştür. Bu meydana, iktidar ve iktidara yakın kaynaklarda mezkûr temaslara tepki gösterilirken, dönemin özgül ağırlığı yüksek olan mecmuası "Yön" dergisinde, "Kabibay'ın önderliği" üzerinden 14'lere yönelik oldukça sempatik sayılabilecek bir analiz yazısı neşredilmiştir. Kabibay'ın; "*siyasi beyanat vermesek de, mevcut hükümetin Türkiye'nin sorunlarını çözemeyeceği kanaatindeyiz. İktidara talibiz ancak 'normal' yollardan iktidara geleceğiz*" sözlerini iktibas eden yazı, Kabibay grubunun yoğun bir şekilde çalıştıklarını belirtmiştir. Söz konusu grubun, İsveç, Hollanda ve Norveç sosyalizmi hakkında çalıştıklarını ve Küba ile Cezayir'de tatbik edilen "toprak reformunun" uygulayıcısı olan Rene Dumont irtibat halinde olduklarını ileri süren haberde, 14'lerin Kabibay'ın ziyareti sonrasında hem 22 Şubatçılarla hem de tabii senatörlerle münasebetlerinin ivme kazandığı vurgulanmıştır. Bu bağlamda, Kabibay'ın "*birleştirici, uzlaştırıcı*" rolünün azımsanmayacağı görüşü ifade edilirken, İnönü'nün Talat Aydemir'e yönelik sert çıkışının da bu gelişmelerle doğru orantılı olduğu yorumunda bulunulmuştur.¹¹⁶

110 "14'ler: -1 ve Yeni Lider", *Kim*, 27 Haziran 1962.

111 "Bir Montaj", *Akis*, 9 Temmuz 1962; Örtülü, *ag. e.*, s.240.

112 "14'lerden Kabibay Dün Yurda Döndü", *Milliyet*, 2 Temmuz 1962; "Rejim: Siz Dışarıdan Biz İçeriden", *Kim*, 11 Temmuz 1962; "Bir Montaj", *Akis*, 9 Temmuz 1962; Örtülü, s.241.

113 Aydemir, *ag.e.*, s.126.

114 Sanlı, *ag.t.*, s.205.

115 "Bir Kapının Ardında", *Kim*, 9 Temmuz 1962.

116 "Hükümet ve Ondörtler", *Yön*, 11 Temmuz 1962.

Yaptığı temaslar sonrasında, yukarıda verilen analiz yazısında da tebarüz ettiği üzere, oldukça güçlendiğini düşünen Kabibay, yoğun bir gündemi beraberinde götürerek, vazifeli olduğu Brüksel'e geri dönmüş ve acilen 14'lerin bir araya geleceği bir toplantı tertip etmiştir. 23 Temmuzda başlaması öngörülen toplantı, Türkeş'in gecikmesi sebebiyle 27 Temmuz'da gerçekleşmiştir. Türkeş'in toplantıya katılmasından önce, Brüksel'de mevcut olan "14'ler" üyelerinin "yurda döndükten sonra nasıl faaliyet göstereceği" ve liderlik konusunun konuşulduğu ancak aralarında herhangi bir uzlaşmanın bulunmadığı hatıratlarda belirtilmiştir.¹¹⁷ Türkeş'in hazır bulunduğu toplantıda ise ilk sözü Türkeş alarak; "*İçinizde en kıdemli olan benim, 14'lerin lideri ben bulunayım*"¹¹⁸ şeklinde bir teklif yapmış ancak bu teklif Kabibay ve Erkanlı tarafından şiddetle reddedilmiştir.¹¹⁹ Tarafların birbirlerine karşı şahsi polemiklerle saldırdığı bu toplantının neticesinde, Orhan Kabibay; "*Ondörtler topluluğunu, memleketimizin içinde bulunduğu şartlar muvacesesinde her şeyden evvel milli menfaatleri göz önünde tutarak Türk tarihinin vefakâr sinesine terk ediyoruz*"¹²⁰ açıklaması yapmış ve 14'lerin "feshedildiğini" kamuoyuna duyurmuştur.

Brüksel toplantısının sonucunda "14'lerin fesih kararı" çıkmış ve bu grup kimi kaynaklarca sekize altı¹²¹, kimi kaynaklarca dokuza beş¹²² olarak bölünmüştür. Buradaki sayısal konumlanma, tahmin edilebileceği üzere, üyelerin Türkeş'e ya da Kabibay'ın liderliği noktasındaki tasarruflara göre belirlenmiştir. Dipnotta da izah edildiği üzere "tasnifler" arasında farklı bilgiler mevcut olsa da, Türkeş'in "liderliği" noktasında, MBK sürecinden beri beraber hareket ettiği Muzaffer Özdağ, Numan Esin, Rifat Baykal, Ahmet Er isimlerinin katiyetle yer aldığı müşahede edilmektedir.

Brüksel toplantısından sonra dağılan 14'lerin hangi istikamette olacağı sorusu muhtelif cenahlar tarafından irdelenmeye başlamıştır. Türk basınında

117 Er, *ag.e.*, 175-178; Esin, *ag.e.*, s.220; Erkanlı, *ag.e.*, s.190.

118 Er, *ag.e.*, s.178; Metin, *ag.e.*, s.382.

119 Metin, *ag.e.*, s.382.

120 Örtülü *ag.e.*, s.249.

121 Türkeş bu bölünmeyi 8'e 6 olarak telakki etmiş hatta 14 Ağustos 1962 tarihinde "*Alparslan Türkeş'ten Altılara*" başlığıyla mektup göndermiştir. Bkz. Metin, *ag.e.*, s.386. Ahmet Er de, kongre sonucunda 8'e 6 şeklinde bölündüklerini ve kendisinin Türkeş, Esin, Özdağ, Baykal ve Kaplan'ın da dahil olduğu 6'lar içerisinde yer aldığını dile getirmiştir. Bkz. Er, *ag.e.*, s.182. Dündar Taşer adına biyografi kaleme alan Nevzat Kösoğlu, Taşer'in Brüksel toplantısında Türkeş'in yanında yer aldığını ve 6 kişi olduklarını belirtse de, Taşer'in Erkanlı vasıtasıyla Kabibay yanında yer aldığı keyfiyeti, bu tasnifin yer aldığı hemen hemen bütün kaynaklarda yer almıştır. Bkz. Nevzat Kösoğlu, *Dündar Taşer*, 2.B.Ötügen Yayınları, Ankara 2010, s.21. Taşer'in Kabibaylar'ın yanında yer aldığına dair, bkz. "14'ler Arasındaki İhtilafın İç Yüzü", *Milliyet*, 31 Temmuz 1962; "14'ler: Takkenin Altındaki", *Akıs*, 6 Ağustos 1962; Er, *ag.e.*, s.182; Esin, *ag.e.*, s.222.

122 Muzaffer Özdağ, Dündar Taşer'e yazdığı mektupta, 9'a 5 tasnifinin Kabibay ve Erkanlı tarafından Brüksel toplantısından aylar öncesinde yapıldığını ileri sürmüştür. Bkz. Metin, s.411. 9'a 5 tasnifinin yapıldığı diğer kaynaklar için, bkz. "14'ler Arasındaki İhtilafın İç Yüzü", *Milliyet*, 31 Temmuz 1962; "Takkenin Altındaki", *Akıs*, 9 Temmuz 1962.

Türkeş ve arkadaşlarının “yeni bir parti kurmaktansa”, popülaritesi yüksek olup “kurumsallaşmasını” tamamlayamamış AP’de siyaset yapmayı tercih edebilecekleri yorumunda bulunulmuştur. Bu minvalde Türkeş’in AP içerisinde kilit noktalarda bulunan “müfrit” milletvekilleri üzerinde ve ordu içerisindeki genç unsurlar nezdinde etkisinin olduğu ileri sürülen analizde, Türkeş’in AP ile flörtünün, ordu dâhilindeki gruplarda rahatsızlık yaratacağı zikredilmiştir. Tahlilde, Kabibay’ın temsil ettiği “9’ların” yeni bir parti kurmasının muhtemel olduğu belirtirken, “ilerici ve batıcı” bir programa sahip olacağı düşünülen partinin hem 22 Şubatçılardan destek alıp hem de mevcut partilerden kadro takviyesi alabileceği tahminine yer verilmiştir.¹²³

Konuya dair bir İngiliz belgesinde ise, 14’lerin ikiye bölündüğü belirtilerek, Türkeş’in Silahlı Kuvvetler ve AP içerisindeki “ateşli milliyetçi” grup üzerinde nüfuzu bulunduğu ancak Türkiye’de yaşanan olaylar (burada 22 Şubat hadisesi kast ediliyor olmalı-y.n) üzerinde çok fazla tesirinin bulunmadığı ileri sürülmüştür. Buna mukabil Kabibay grubunun “Yön” dergisi, CHP içerisinde “solcu” kanadı temsil eden Kasım Gülek, Nihat Erim ve Suphi Baykam gibi isimlerle münasebetinin olduğu ileri sürülürken, Kabibay ve arkadaşlarının “yeni bir parti kurmak” ile “CHP’ye katılmak” gibi iki seçenekten birisini tercih edebilecekleri öngörülmüştür.¹²⁴

Brüksel toplantısından yaşanan bölünmeye dair bir diğer “dış” değerlendirme, Fransız Ortadoğu Uzmanı olan Wilhelm Fernau’dan gelmiştir. Türkiye’de, “14’ler, tabii senatörler ve 22 Şubatçılar” olmak üzere üç tane “Neo-Kemalist” grubun mevcut olduğunu ifade eden Fernau; 14’lerin 27 Mayıs’ı Türkiye’nin ekonomik gelişmesi ve modernizasyonu adına vesile olarak fırsat addettiklerini ancak “ne açık bir ideolojilerinin ne de detaylı bir programlarının” mevcut olmadığını ileri sürmüştür. Fernau’ya göre ayrıca “örgütlenmiş bir güç olmayan ve açık bir şefi haiz olmayan” 14’lerin, Brüksel toplantısının sonucunda bölünme yaşaması kaçınılmaz olmuştur. Bölünme sonrasında ortaya çıkan iki grubu da değerlendiren yazar, Kabibay grubunun “Batı Avrupa deneyimden istifade eden sol sosyalizm görüşleri” temsil ettiğini; Türkeş grubunun ise “*Nehru, İsrail kibbutizmi ve her ne kadar Arap orjinli fikirler Türkiye’de sevilme de Nasır etkisinden*” mülhem olan “İslami kalıplı bir Türk nasyonalizmi” fikrini hayata geçirmeyi tasavvur ettiklerini ileri sürmüştür.¹²⁵

Brüksel toplantısından sonra yaşanan gelişmeler, Türkeş grubu bağlamında, birbiriyle müşterek düşüncelerin yer aldığı mezkûr analizlerin paralelinde seyir göstermiştir. Ancak, Kabibay ve beraber hareket ettiği arkadaşları, bu tarihten itibaren hiçbir zaman Brüksel toplantısı öncesinde olduğu kadar

123 “14’ler Arasındaki İhtilafın İç Yüzü: 9’lar ve 5’ler”, *Milliyet*, 1 Ağustos 1962.

124 FO 371/163834.

125 Friedrich Wilhelm Fernau, “İkinci Cumhuriyette Sosyal Akımlar”, (çev. Nihat Türel), *YÖN*, 16 Ocak 1963.

"ilgi" çekemeyecektir. Türkeş grubu ise AP içerisinde nüfuz arttırma çalışmalarına girecek ancak 21 Mayıs 1963 tarihinde yaşanacak olan 2. Talat Aydemir kalkışması sonrasında tarihin seyri oldukça farklı bir istikamette seyir gösterecektir.

Sonuç

27 Mayıs'ın hedeflerinin akamete uğratıldığını düşünen ve iktidarın sivilere devredilme zamanlamasına karşı çıkan isimlerin tesadüfi bir birliktelik yarattığı 14'ler grubunun yurtdışı faaliyetleri ve bu faaliyetlerin yurt sathındaki izdüşümü yakın dönem Türk siyasi tarihine ve bilhassa ordu-siyaset ilişkilerine dair oldukça ilgi çekici sonuçlar vermiştir. Bunlardan birincisi, esasında 13 Kasım 1960 tasfiyesinden sonra komitede kalan isimlerin, çeşitli rahatsızlıklar duydukları zamanlardan "14'lere" istinat edebilmeleri olmuştur. Ordu içerisinden gelen benzer mesajlarla beraber bu keyfiyet, ordunun iktidarı sivillerle paylaşmaktaki çekincelerinin 13 Kasım sonrasında da devam ettiğini göstermesi açısından dikkat çekicidir. 15 Ekim 1961 seçimleri sonucunda DP bakiyesine göz diken partilerin, bilhassa AP'nin, aldığı oy oranı söz konusu rahatsızlığı daha da arttırmış ve 14'ler ordunun ve kamuoyunun en azından bir kısmının "kurtaçıcı mihrak" adresi olarak görülmüştür. Burada daha da enteresan olan durum ise 14'lerin arkasına aldıkları bu destekle beraber yurda dönmesinin ve belki de iktidara gelme ihtimalinin önünün yine başta Cevdet Sunay olmak üzere orduyu temsil eden isimler tarafından kesilmesi olmuştur. Ordu erkânınının 15 Ekim 1961 seçimleri sonrasında CHP ile AP'nin koalisyon kurmasının da sağlayıcısı olduğu düşünüldüğünde, 27 Mayıs sonrası sivil idarenin tesisinin paradoksal olarak ordunun öncülleri tarafından temin edildiğini göstermektedir. Ancak burada ordunun üst idaresinin esas motivasyonun "demokratik" hassasiyetlerden ziyade 27 Mayıs'ta olduğu gibi idareyi "alt rütbeli" subaylara bırakmama iştihasının daha önemli olduğu zikredilmesi lazım gelen bir husustur ve bu keyfiyet, tabiatıyla ordunun üst kademesinin, 60'lı yıllarda siyasi hayatın belirleyicisi pozisyonunda olmasındaki ısrarının da arkasındaki etkenlerden birisini teşkil edecektir.

14'lerin yurtdışındaki faaliyetlerinin bir diğer ilgi çekici kısmı, grup içerisindeki taraflar arasındaki liderlik mücadelesinin ideolojik boyutları olmuştur. 27 Mayıs sürecinde "Atatürk reformlarının yarıda kaldığı ve tamamlanamaması için yapılacak olan reformların sivil bir idarede gerçekleşmesinin mümkün olmadığı" tezinde mutabık olan grup üyeleri Türkeş ve Kabibay öncülüğünde kliklere ayrılmıştır. Burada bir diğer dikkate değer nokta, Türkeş kliğinin Türkçü/Türk milliyetçisi kamuoyu ile birlikte AP içerisinde beklediği yeri bulamayan siyasilerin, Kabibay kliğinin ise sosyalist, sosyal demokrat kamuoyu yanında CHP dâhilinde İnönü'den rahatsız olan politikacıların müracaat etmesi olmuştur. Bu bağlamda ise CHP'ye ve AP'ye yakın basın organlarının, 14'lerin içerisindeki liderlik yarışmasını tahrik edecek yayınlar yapması ve 14'lere dair benzer üslubun kullanılması ise dikkat çeken bir diğer nokta olmuştur.

Gazisi

Akademik
Bakış

245

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

Talat Aydemir kalkışmasından sonra Türkiye’de müstakbel bir askeri idarenin tekerrür edebileceğini düşünen uluslararası camia da 14’ler üzerinde odaklanmış, hatta “bağlantısızlık” teorisi örneğinde görüldüğü üzere bu isimlerin Türkiye’nin uluslararası rotasını değiştirebileceğine dair yorumlarda bile bulunulmuştur. Ancak makalede yer verilen bir İngiliz belgesinin de isabetli tespitiyle 200 yıldır süregelen Rusya imgesi, Türkiye’nin dış politikasında yüzyılı aşkın bir süredir batı ittifakının içerisinde olması, söz konusu isimlerin Amerikan askeri modernizasyonunda yetişmiş olması gibi sebepler aslında bu yorumların NATO dışı bir misyon üstlenmiş diplomat ve aydınların temennisi göstermektedir. Bununla birlikte hem Türkeş’in hem de Kabibay’ın gerekli gördüklerinde “batı tipi sosyalizm” vurgusu yaptıkları da unutulmamalıdır. Sonuç itibarıyla Türkeş grubunun ve Kabibay kliğinin Türkiye’ye döndükten sonra nasıl hareket edebileceklerine dair İngiliz belgelerinden aktarılan öngörülerin isabeti de, yurtdışında bulunan diğer ülkelerin arşivlerinde çok ilgi çekici bilgilerin bulunabileceğini hissettirmektedir.

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

Birleşik Krallık Ulusal Arşivleri Dışişleri Bakanlığı

FO 371/160790

FO 371/160791.

FO 371/163833.

FO 371/163834.

Sürelî Yayınlar

Akis

Durum

Düşünen Adam

Haber

Kim

Le Monde

Madras

Milliyet

Millî Yol

Yeni İstanbul

Yeni İstiklal

Yön

Kitap ve Makaleler

60'lardan Vatan Kurtarma Hikâyeleri, Ötüken Yayınları, İstanbul 2014.

AHMAD, Feroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye(1945-1980)* (çev. Ahmet Fethi), 3.B,Hil Yayın, İstanbul 2007.

Görüş

Akademik
Bakış

246

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

- AKYAZ, Doğan, *Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi: Hiyerarşi Dışı Örgütlenmede, Emir Komuta Zincirine*, 3.B, İletişim Yayınları, İstanbul 2009.
- ALTUĞ, Kurtul, *27 Mayıs'tan 12 Mart'a*, Yılmaz Yayınları, İstanbul 1991.
- AYDIN, Suavi- TAŞKIN, Yüksel, *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.
- BALKAN, Aydemir, *Akşam Nöbeti*, Boyut Yayınları, İstanbul 2003.
- BAYTOK, Taner, *Dış Politikada Bir Nefes: Anılar*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2005.
- ER, Ahmet, *Hatıralarım*, Selçuklu Sosyal Güvenlik, Eğitim, Kültür ve Dayanışma Vakfı Yayınları, 3.Baskı, Ankara 2012.
- ERKANLI, Orhan, *Anılar-Sorunlar-Sorumlular*, Baha Matbaası, İstanbul 1973.
- ESİN, Numan, *Devrim ve Demokrasi: Bir 27 Mayısçının Anıları*, 2.B, Doğan Kitap, İstanbul 2005
- HALE, William, *Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, Çev. Ahmet Fethi, Hil Yayınları, İstanbul 1996.
- KAYALI, Kurtuluş, *Ordu ve Siyaset: 27 Mayıs-12 Mart*, 5.B, İletişim Yayınları, İstanbul 2012.
- KÖSOĞLU, Nevzat, *Dündar Taşer*, 2.B, Ötüken Yayınları, Ankara 2010.
- MARAŞLI, Erol, *Darbe İçinde Darbe: "13 Kasım 1960-14'ler Olayı"*, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul 2010.
- METİN, İbrahim, *İhtilalciler Hesaplaşıyor Belgelerle 27 Mayıs- Ondörtler ve Dündar Taşer*, Töre-Devlet Yayınları, İstanbul 2012.
- TEKİN, Arslan, *Alparslan Türkeş'in Liderlik Sırları*, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul 2000.
- TUNCER, Erol- DANACI, Necati, *Çok Partili Dönemde Seçimler ve Seçim Sistemleri*, TESAV Yayınları, Ankara 2003.
- TURGUT, Hulusi, *Türkeş'in Anıları: Şahinlerin Dansı*, ABC Yayınları, İstanbul 1995.
- SANLI, Ferit Salim, *Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisinden Milliyetçi Hareket Partisine Tarihsel Süreç, İdeoloji, Politika (1960-1969)*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 2017 (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- SEYHAN, Dündar, *Gölgedeki Adam*, Nurettin Uycan Matbaası, İstanbul 1966.
- UNAT, Nermin Abadan, *Anayasa Hukuku ve Siyasal Bilimler Açısından 1965 Seçimleri Tahlihi*, Ankara Üniversitesi Siyasi Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara 1966.
- UTKU, Cumhur, *14'lerden Suphi Karaman'a İhtilal Mektupları*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2006.

Extended Abstract

While the May 27, 1960 coup ended the DP government, it brought new debates on the relationship between the army and politics. In this respect, the dispute between politics and civilians was immediately passed on 13 Novem-

Gazi

Akademik
Bakış

247

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

ber 1960 with the view that the army continued to rule the country within the National Union Committee established after the coup d'état, resulting in the liquidation of 14 members of the committee. This group, which will be called 14's, brought those "artificial" formations both at home and abroad, which did not come from the 14 people who were formed before May 27 or within the National Unity Committee and agreed with each other, but lived in November 13. However, this group, which cannot provide any coexistence due to artificiality, has entered into various activities while abroad, but it is inevitable that two different clubs will be formed within the group. One of the sides in two different positions, Alparslan Türkeş and Orhan Kabibay were the others. In the process, the two groups considered their activities, their ideas, and their close proximity to each other, that they were involved in two different "sects" in various aspects of the 14's.

14 has become a center of attraction during their stay abroad. This evaluation is embodied in the classifications of the junta groups who wanted to act together with the various members of the 14s and the opinion leaders who had hopes for the 14s. Talat Aydemir stated that he would not act together with Türkeş, who he clearly described as Racist-Turanist. He was contacted by Dündar Seyhan's clique led by Kabibay. In the Turkish press, various names that applauded the 14s for acting on the grounds that they act in line with the demand for social change, by contacting the ideological difference between these members, if they represent a type of western socialism, they cannot be accepted if they represent the mentality like national socialism. A remarkable point here is that the politicians who could not find the place they expected within the Justice Party together with the Turkist / Turkish nationalist public were the applicants of Turkes clique. On the other hand, the politicians who were disturbed by İnönü within the Free Republican Party, besides the socialist and social democratic public opinion, were the applicants of the Kabibay clique. In this context, it is noteworthy that the press organs, which are close to the FRP and the JP, have made publications to provoke the leadership competition in the 14s.

Another point that draws attention to the 14s in this period is the interest shown by the international public opinion. Turkey's non-NATO diplomats, including assessing the likelihood of any alliance, opinion leaders, journalists; They argued that the 14s have such a vision. In this respect, it is interesting to note that both of the 14s have sympathetic remarks about socialism. However, these expectations and interpretations only indicate the wishes of non-NATO undertook a mission diplomats and intellectuals since the Turkish public in 200 years of continuous Russian image of reasons, such as to be trained in Turkey's foreign policy century over a period of time to be within the western alliance and the American military modernization of the names in question actually it shows that these evaluations are fictitious.

Gaz

Suriyeli Sığınmacıların Konteyner Kamplarına İlişkin Bir Araştırma

A Search into the Container Camps of Syrian Refugees

Derya BAKBAK*

Öz

Bu çalışmada Suriye'deki iç karışıklıklar ve savaş sonucu ülkelerini terk ederek, sınır şehri olan Gaziantep'e gelen ve konteynerlerde yaşayan sığınmacıların konteynerlerde yaşama ve sonraki planlarına ilişkin düşünceleri belirlenmeye çalışılmıştır. Geçici barınma merkezlerinde sınırlı bir alan içinde yaşamın uzaklaştırdığı entegrasyon sorunu, temel ihtiyaçlardan olan barınma ihtiyacı, yaşamlarındaki yeri, sosyolojik ve yaşamsal kullanım alanı değerlendirilmesi, zaman içinde değişen süreçte beklentileri, yeni yaşamlarında bağların kurulması, umutları ve ihtiyaçlarının karşılanması, hükümetin ve yerel yöneticilerin acil durum planından bugün çözüm temelli yerel toplumla uyumlu bir yaşam süreci planlaması ile ilgili alınması gereken kararlar değerlendirilmektedir. Bu çalışmada sığınmacıların uzun dönemde konteyner kent yaşamı literatür çalışması ile değerlendirilirken konteyner kentte yaşayan 180 sığınmacı aile ile anket çalışması yapıldı, konteynerin özellikleri, konteynerin içindeki mekânsal alanların değerlendirilmesi, ihtiyaçlarına göre yapılan değişiklikler, Suriye'deki evlerinin özellikleri, gelecek beklentileri, planları değerlendirilmiştir. Çalışma sonuçları kısaca şu şekildedir. Sığınmacılar genel olarak düşük ve orta sosyo-ekonomik düzey grubundan gelmektedir. Ailelerin aylık gelirleri düşüktür. Genel olarak işsiz ya da düşük nitelikli işlerde çalışmaktadırlar. Tamamına yakını hayati tehlikeden dolayı ülkelerini terk etmişlerdir. Konteynerlerdeki havadar olması, aydınlık olması ve konumundan dolayı memnun olmakla birlikte bölme sayısı, banyo-wc birlikte olması ciddi sorun olarak görülmektedir. Bir kısmı konteyner kentten ayrılıp şehre yerleşmeyi planlamaktadır. Konteynerlerde kalanların çoğunluğu ekonomik sebeplerden dolayı buradan ayrılmayı düşünmemektedir. Kamplardaki güvenlik ve temizlik yeterli olarak görülmektedir. Uyum ve entegrasyonda engel oluşturacak olan sorunların çözülmesi öncelikli olarak önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sığınmacı, Konteyner Kent, Yerleşim Alanı, Geçici Barınma Yapıları, Beklenti

Abstract

This study tries to identify the ideas of asylum seekers who came to Gaziantep – a border city – by leaving their countries as a result of internal turmoil and war in Syria and who live in containers about life in containers and later plans. This study also evaluates the problem of the integration that life is averted in a limited area, the need for shelter as one of the basic needs, the place in their lives, the sociological and life-long usage area assessment, their expectations which are changing over time, the establishment of ties in their new lives, meeting their hopes and needs in the camps and the decisions that should be taken about planning a harmonious life process with the analytical local society, and the urgent situation plan of the government and local administrators today. While evaluating the camp life of the asylum seekers in long term with literature study in this study, a survey study with 180 asylum seeker families who are living in container camp was carried out, and the characteristics of container, the spatial areas inside the container, changes which were made according to the needs, the characteristics of their houses in Syria, their future expectations, and their plans were evaluated. The study results are briefly as follows: Asylum seekers are generally in low and middle level socio-economic status. The monthly income of their families

Makale Geliş Tarihi: 28.03.2018, Makale Kabul Tarihi: 13.11.2018

* Dr., derya.bakbak@tbmm.gov.tr

Gazi

Akademik Bakış

249

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

has decreased. They are generally unemployed or working in low-skilled jobs. Almost all have left their country because of a life-threatening situation. Although they are satisfied with spacious, bright and well-situated containers, the number of compartments, and that bathroom-WC being together seem as a serious problem. Some of them are planning to leave container city and settle in the city. Most of those staying in containers do not think of leaving there because of economic reasons. Security and hygiene in camps seem as adequate. Solving problems that may hinder compliance and integration is recommended as priority.

Key Words: Asylum Seeker, Container Camp, Settlement Area, Temporary Shelters, Expectation

Giriş

Günümüzde ve özellikle bu coğrafyada milyonlarca sığınmacı yurtlarından uzak başka bir ülkeye sığınmış ve yaşam mücadelesi vermektedir. Hikâyeleri benzer ama tüm sığınmacılar için ortak olan dramatik yaşanmışlıklardır. Bir anda patlama ile değişen hayatlar, çocuklarını, eşlerini kurtarma ve yaşatma çabası ile ülkelerini terk eden insanlar, yaralı olanlar, ayağını, elini kaybetmiş olanlar; hatta tüm ailesini kaybetmiş kimsesiz olanlar, eşini kaybetmiş kadınlar, kayıp ve kime ait olduğu bilinmeyen çocuklar.... Bilinmedik bir yerde kendileri için yabancı olan bir ülkede yaşamaya çalışıyorlar, pek çok tehditle karşı karşıyalar. Diğer yandan hem kendilerinin hem de ailelerinin yaşamsal faaliyetlerini sağlamak zorundalar. Bu zorunlu durum onları hayatlarını güvene almak hem de yeni bir hayata yeni bir umuda sürüklüyor. Onlar için bilinmedik bir yolculuk. Bu insanlar bu yolculukta günlerce haftalarca yürüyerek çok zor şartlarda umuda koşuyor ve yaşamak istiyor.

Bazı durumlar vardır insanların kendi kararlarının sonucu oluşmaz. Bu durumlar olağanüstü durumlardır ve kişilerin kendi tercihi ile meydana gelmez. Çoğu kez olan bitenlerin sebebini dahi kişiler anlayamaz. Bir anda kendilerini hızlı gelişen bir sorunun içerisinde bulabilirler. Ülkelerindeki iç karışıklıklar ve savaşlarda böyle bir durumdur. Kişiler hızlı bir karar almak durumunda kalabilirler alışmış oldukları yerleşkeden kendi yaşamı, işi, evi, ekonomik durumu, sosyal çevre, mahalle, köy, şehirlerinden ayrı kalmak zorunda kalabilirler. Bu durum kendileri ve aileleri için bir can güvenliği tehdidi olduğu için bir plan yapmadan elindeki hazır imkânlarla göç etmek zorunda kalabilirler. Suriye'den gelen sığınmacılar için de durum böyle olmuştur.

Sığınmacıları insani yardım için kabul eden ülkeler içinde, bu süreç yönetilmesi zor bir durumdur. Ani ve beklenmeyen bu durum karşısında bu ülkeler önceleri acil durum tedbirlerini devreye sokmuş, daha sonra ise iyileştirici kararlar almak zorunda kalmışlardır.

Gerek sığınmacılar için gerekse sığınmacıları kabul eden ülkeler için temel problem belirsizliktir. İç karışıklığın, savaşın ne zaman biteceği, nasıl sonuçlanacağı bilinmemektedir. Ayrıca iç karışıklıklar bitse bile alt yapı, eğitim, sağlık gibi uzun süreler alacak yatırımların ne zaman biteceği, normal yaşama

Görüş

ne zaman geçileceği belirsizdir. Bu karmaşık durum sığınmacıları iki şeye zorlamaktadır. Kamplarda mı kalmalılar? Yoksa normal yaşama mı geçmeliler? Misafir eden ülkeler için ise bu durum acil durum çadırları ile mi sürdürülecek? Kamplarda yeni düzenlemeler mi yapılacak ya da şehir içinde homojenize bir yapıda mı yaşamlarını sürdürecekler? Nitekim acil durum çadırlarında uzun süreli bir yaşam pek çok sorunu beraberinde getirmiş ve kamplardan konteyner kent düzenlemelerine geçilmeye başlanılmıştır. Konteynerler çadırlara göre daha işlevsel ve daha az sorunludur. Ayrıca yukarıdaki bahsedilen belirsizlikler için de zaman kazanılmış olmaktadır.

Bu çalışma Suriye'deki iç karışıklıklar ve savaş sonucu ülkelerini terk ederek, sınır şehri olan Gaziantep'e gelen sığınmacıların hayatta kalma mücadelesiyle başlayan yolculuklarında ülkelerine dönmek veya kalıcı yaşama geçme kararsızlığında geçen 6 yılda, hayatını devam ettirme mücadelesinde konteynerde yaşamın öncesi ve sonraki yaşamsal beklentilerini değerlendirmektedir. Konteynerde sınırlı bir alan içinde yaşamın uzaklaştırdığı entegrasyon sorunu, temel ihtiyaçlardan olan barınma ihtiyacı, yaşamlarındaki yeri, sosyolojik ve yaşamsal kullanım alan değerlendirmesi, zaman içinde değişen süreçte beklentileri, yeni yaşamlarında bağların kurulması, umutları ve ihtiyaçlarının karşılanması ile birlikte, hükümetin ve yerel yöneticilerin acil durum planından bugün çözüm temelli yerel toplumla uyumlu bir yaşam süreci planlaması ile ilgili alınması gereken kararlar ile beraber değerlendirilmektedir.

Acil Durumdan Yeni Yaşamlarına Uygun Konut Beklentisi

Acil durum bağlamında, teknolojik ve psikolojik güvenliği sağlamak için nüfusu korumak için barınak sağlamak önemlidir.¹ UNHCR acil durumlarda barınak ihtiyacı için; aile çadırları, prefabrik barınak ve konteynerler, kısa dönemli evler şeklinde çözümler getirilmesini önermiştir.² Acil durum ve afet sonrası kamp planları ve barınak çözümleri ile ilgili çeşitli bilimsel araştırmalar, teknolojik tasarım ve uyarlanabilirlik çok yönlü olarak literatürde olduğu gibi yerleşim stratejisi ile planlamalar yapılır.³

1 Joesph Ashmore, "Tents: A Guide to the Use and Logistics of Family Tents in Humanitarian Relief", *OSHA*, 2004; UNHCR, *Handbook for Emergencies*, s. 405.

2 UNHCR, *Handbook for emergencies*.

3 Lara Alegria Mira, Ashley P Thrall ve Niels De Temmerman, "Deployable scissor arch for transitional shelters", *Automation in Construction*, 43 (2014), 123-31; Bridgette. Meinhold, *Urgent architecture : 40 sustainable housing solutions for a changing world* (W.W. Norton & Company, 2013). whether that disaster is weather related, like hurricanes, floods, and droughts, happens in a matter of minutes from an earthquake or tsunami, through a slow process like rising sea levels, or is the result of civil disorder or poverty? There is an urgent need for safe, sustainable housing designs that are cheap to build, environmentally friendly, and hardy enough to withstand severe environmental conditions. Not only is there climate change to contend with, but there are millions of people, right now, who do not have safe or adequate housing.

The Housing Development Agency (HDA) acil durum barınakları evsizliğe, tehlikeli yaşam koşullarına ve korunmasız hane halklarının veya toplulukların geçici veya kalıcı olarak taşınmasına yönelik; hızlı ve esnek çözümler sunan yapılar olarak tanımlamıştır. Geçici yerleşim alanlarından, gelecekte kalıcı bir çözüm mümkün olduğunda hanelerin gelecekte yeniden yerleştirmek iyileştirme ve yeniden yerleşimin planlanmasını önermektedir.⁴

Geçici konutlara uzun süre kullanılması durumunda, yaşayanlara esnek çözüm kolaylığı getirmemesi, genişleme imkânı sağlamaması, sadece temel ihtiyaçlara odaklanması, dış faktörlerle etkileşimde yaşadığı karmaşıklık ve yıllar boyunca artarak süren sorunların oluşabilmesi nedeniyle kalıcı konuta ihtiyaç oluşur. Kısa süreli veya uzun süreli ara geçiş konutlarına ihtiyaç vardır.⁵ Geçici barınma koşullarını kalıcı evlere dönüştüren geleneksel barınaklardan sonra uzun süren süreçlerde alternatif çözümlere yarı kalıcı, genişleyebilen barınak çözümleri ile bu ihtiyaçlar belirli bir süre ve sadece yapısal olarak giderilebilir. Avrupa Birliği Yugoslavya'dan göç eden sığınmacılara yapmış olduğu konutların kalıcı konutlara dönüşmesiyle mücadeleden kaçınma problemi yerine kalıcı konut çözümlerini önermiştir.⁶ Liisa Malkki, kampları "henüz şehir değil

In Urgent Architecture Bridgette Meinhold showcases 40 successful emergency and long-term housing projects--from repurposed shipping containers to sandbag homes. She surveys successful structures as well as highlighting promising projects that are still being developed. Every one is quickly deployable, affordable, and sustainable. This book is an essential resource for those who are interested in green building, sustainable design, eco-friendly materials, affordable housing, material reuse, and humanitarian relief. Rapid shelters : Habihut ; Life Cube ; Bamboo shelters ; Reaction Housing System ; Recovery huts ; ShelterBox ; DRASH Katrina ; WheelLY -- Transitional shelters : Casa Elemental Technopanel ; I-Beam Pallet House ; Seed ; Groovyurts ; Steel elements shelter ; Uber Shelter ; AirClad Roofpod ; Shelter 2.0 -- Affordable housing : Gabion House ; SLUMtube ; PAKSBAB ; CasaChica ; Bone House ; 10x10 housing at Freedom Park ; Birchway Eco-Community ; Urban Tulou -- Prefab housing : Land yacht ; Paonia Solargon ; Casa El Tiemblo ; Bergwijkpark ; Pioneer cabin ; Blu Evolution ; Lancaster live/work townhome ; BaleHaus@Bath -- Adaptable housing : LIFT House ; Malibu studio ; Watervilla "Ijburg" ; Porchdog House ; Silo Eco-Home ; Steigereiland 2.0 ; Windcatcher House ; Villa Vals.,"author":{"dropping-particle":"","family":"Meinhold","given":"Bridgette.,"non-dropping-particle":"","parse-names".false,"suffix":"","id":"ITEM-2","issued":{"date-parts":{"2013"}}, "number-of-pages":"256","publisher":"W.W. Norton & Company","title":"Urgent architecture : 40 sustainable housing solutions for a changing world","type":"book"},"uris":{"http://www.mendeley.com/documents/?uuiid=02bba07e-fff0-409d-a7df-121f98b15d48"}}, "mendeley":{"formattedCitation":"Lara Alegria Mira, Ashley P Thrall ve Niels De Temmerman, "Deployable scissor arch for transitional shelters", <i>Automation in Construction</i>, 43 (2014

- 4 Housing Development Agency, *Implementation of emergency housing*, 2012 <http://www.thehda.co.za/uploads/files/HDA_Implementating_Emergency_Housing_Case_Studies.pdf>.
- 5 Mafalda Almada e Melo Gomes de Oliveira, "Flexible Sustainable Architecture Major Challenges Between North And South", 2014.
- 6 IFHP, *Housing Refugees Report*, 2015 <<http://www.ifhp.org/sites/default/files/staff/IFHP>> the IFHP has brought the urgent topic of refugee housing to the forefront of its operational activities. Several of our European members have also pointed out that we need to cooperate and talk about this issue. The housing of refugees is one of the most urgent issues facing Eu-

Göz

(not yet city)⁷ olarak değerlendirmiştir. Sığınmacı kampları insanları barınağın alanı içinde sınırlandırması ve sosyal faaliyetler için toplumsal alanın yeterli olmaması bireyin toplumdaki konumunu etkilemektedir.⁸

Kamplar estetik, yoksulluk ve yoksunluk gibi uç noktadaki boşluklar ile sonsuza dek çözüm bekleyen alanlardır. Kamp alanlarını geçiş yerleri olarak düşünüp, kente geçişi müzakereler ile yaşam alanlarını, istihdam ve eğitim gibi birçok konu dahil planlamak gerekir.⁹

Sanyal sığınmacı kamplarını, sosyo-mekânsal hayal gücüne meydan okuyan karmaşık yerler olarak değerlendirmiştir. Kamplarda yaşayan sığınmacıların yaşam standartları, dünyadaki ve ülkedeki yardım kuruluşlarından destek aldıkları için, genellikle kentte yaşayan yoksul yerleşim yerlerinde yaşayanların standartlarından da çok daha yüksektir.¹⁰ Sığınmacılar genellikle şehirlerde yardım kuruluşlarından gelen yardımları alamamalarına ve daha büyük bir yoksullukla da karşı karşıya kalacaklarını bilmelerine rağmen gecekondular ve toplu konut alanlarına gitmeyi tercih etmektedirler.¹¹

Sığınmacıların entegrasyonu kalıcı çözümleri gerektirir. Kişisel kimliğini ve kaderini sağlayıp ekonomik ve sosyal yaşam katılması olur.¹² Genellikle entegrasyonun iki yönlü bir süreç olduğu kabul edilir. Sığınmacılar için entegrasyon, kendi kültürel kimliğini kaybetmeden ev sahibi toplumun yaşam biçimine uyum sağlamaya hazırlıklı olmayı gerektirir. Ev sahibi toplum için, sığınmacılara karşı sıcak ve istekli olmayı ve kamu kurumlarının çocuk, ergen ya da yaşlı gibi çeşitli nüfusun farklı düzeydeki ihtiyaçlarını karşılamayı kabul etmelidir.¹³ Bu entegrasyonun ülke yaşamlarından ayrıştırılmış bir alan içerisinde olması

rope as increasing flows of people from the Middle East, North and Central African conflict areas arrive at the EU's borders. Not since the Second World War has Europe witnessed such vast flows of migrants. Accommodating such flows of people in both temporary and permanent housing is a major challenge in the EU. With many countries under pressure to provide social and affordable housing for their own populations and varying national measures and perspectives on how to provide adequate housing for refugees, the European response is to date somewhat fragmented. As an international professional community within housing and planning, the International Federation of Housing and Planning (IFHP)

- 7 Liisa H Malkki, "News From Nowhere: Mass Displacement and Globalized 'problems of Organization'", *Ethnography*, <https://doi.org/10.1177/146613802401092797>, Erişim Tarihi: 30.03.2018, s.351-360.
- 8 Muna Z Budeiri, "The Habitat Situation of Palestinian Women", in *Women and Human Settlements in Conflict Zones. Proceedings of the Second United Nations Conference on Human Settlements, Habitat II*, 1996, xi.
- 9 Tom Corsellis-Antonella Vitale, *Transitional Settlement: Displaced Populations*, 2005.
- 10 Romola Sanyal, "Urbanizing Refuge: Interrogating Spaces of Displacement", *International Journal of Urban and Regional Research*, 2014, <https://doi.org/10.1111/1468-2427.12020>, Erişim Tarihi: 02.04.2018, s. 558-572.
- 11 Corsellis-Vitale, *ag.e*.
- 12 GS Goodwin-Gill, "Refugee or Asylum: International Law and the Search for Solutions to the Refugee Problem", in *Refugee or Asylum: A Choice for Canada*, 1990, s. 38.
- 13 Gerard Delanty, *Citizenship in a Global Age*, McGraw Hill Education, UK 2000.

Gazi

Akademik
Bakış

253

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

mümkün olmayıp hem sığınmacılar hem de şehir sakinleri ile bu süreci birlikte yönetmek doğru olacaktır.

Sığınmacıların kamptan şehir yaşamı içinde yer alması, barınak hakkı, şehir içinde yaşamak ve arazi edinimi yoluyla saygınlığını kazanmak, barınma beklentisi, kentsel vatandaşlık, aidiyet ve kimlik kazanmak onların şehir içindeki beklentileridir.¹⁴ Ancak devlet desteği ve planlaması olmadığı takdirde boşalan gecekonduların dolması, korunması ve dönüşüm bekleyen yapıların yaşanabilir bir dönüşümü geçirmeden yeni sahiplerini bulmasıyla sınırları olmayan sosyal donatını içinde ancak kamptaki yaşantının önünde olmayan bir yaşam alanı ile yüz yüze kalınacaktır. Kampların şehirleşme yollarını araştırmak ve artan kayıt dışılaştırmanın ve marjinalleşmenin günümüzdeki kentsel siyaset anlayışımıza nasıl katkı sağlayabileceğinin değerlendirilmesi gerekir

Mülteci ve sığınmacılar için, uygun konutlara erişim, başarılı entegrasyonun bir işaretidir ve yeni gelen insanlar, ev sahibi ülkede yaşayan insanlarla birlikte yaşayarak yeni bir hayat kurabilirler.¹⁵ Yerinin değiştirilmesinde psikososyal faktörler göz önüne alındığında, uygun konut bulma ve tutma, sığınmacı ve sığınmacılar için başarılı entegrasyonun sağlanmasında en kritik gösterge olabilir.¹⁶ Uygun ve yeterli ev insan hakkı olarak tanınır,¹⁷ Dünya Sağlık Örgütü (WHO), “yeterli” kelimesinin sadece fiziksel bir barınaktan başka “ev sahibi olması, mahremiyeti koruyan, fiziksel ve psikolojik mutluluklara katkıda bulunan ve sakinlerinin gelişim ve sosyal bütünleşmesini destekleyen bir yer olması” olarak değerlendirmiştir.¹⁸ WHO, konutun sadece fiziksel yapısını değil aynı

14 Sanyal, *ag.m.*

15 Alastair Ager-Alison Strang, *Indicators of Integration*, Development and Statistics Directorate, 2004.

16 Ager-Strang, *ag.r.*, s. 307–325.

17 “International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights”, 1976, <http://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/cescr.pdf>, Erişim Tarihi: 03.04.2018.ratification and accession by General Assembly resolution 2200A (XXI)

18 Xavier Bonnefoy, “Inadequate Housing and Health: An Overview”, *Int. J. Environment and Pollution*, <http://centerforhealthyhousing.org/Portals/0/Contents/Article0581.pdf> the housing environment has been acknowledged as one of the main settings that affect human health. Living and housing conditions are the basis of many factors influencing residential health. Still, to date there is no commonly agreed upon definition of ‘healthy housing’, and there are still major gaps in the knowledge on how housing conditions may affect health. Epidemiological findings suggest strong associations between housing conditions and health effects. This paper explores the relevance of housing conditions as a key factor influencing mental health, sleep quality, indoor air, home safety, accessibility, obesity, mould growth, hygrothermal conditions and energy consumption, perception of crime, and residential quality. he served as Regional Adviser and head of the noise and health and housing and health programmes at the European Center for Environment and Health, Bonn office, of the WHO Regional Office for Europe. As WHO staff, he was coordinating the team in charge of the implementation of the Budapest conference declaration aspects related to housing and health in the European Region of WHO.”,author: [{"dropping-particle": "", "family": "Bonnefoy", "given": "Xavier", "non-dropping-particle": "", "parse-names": false, "suffix": ""}], "container-title": "Int. J. Environ-

zamanda evin anlamını ve çevrenin sosyal ve fiziksel özelliklerini de dikkate alarak dört katmanlı bir konut modelini vurguluyor. Bu özelliklerin her biri birbirine bağlı olarak görülüyor ve her ikisi de bireysel olarak ve birlikte sağlık ve refahı etkileme potansiyeline sahiptir. WHO, konutun sağlam yapıya sahip olması, güvenlik sağlanması, yeterli büyüklükte olması, temiz su ve kanalizasyon gibi temel hizmetleri sunması, makul ve uygun fiyatlı olması, servis ve kolaylıklar için erişilebilir olması, makul bir güvence sağlaması ve iklim değişikliklerinden korunma sağlaması gerektiğini belirtir.¹⁹

Yeniden yerleşimde kalış süresi, arazi kullanımı, takaslar, bütçe, bakım ve sürdürülebilirliğin planlanması gerekir. Yerine yerleştirilen ya da yeniden yerleşim alanındaki kalış süresi, yerinde bir yerleşme ya da yer değiştirme arasında geçici olarak ya da kalıcı yer değiştirme arasında tercihler de dahil olmak üzere anahtar ticarete geçişler, temel arazi kullanımı takasları dikkate alınmalıdır. Yer değiştirme ile birlikte yerinde yardım sağlanması, konaklama sağlamak için gereken süre uzun zaman alabilir ve önemli tesisler, kaynaklar ve olanaklarla ilişkili olarak yerleşim yerinin topluluk dahil olmak üzere tüm paydaşlarla ortak katılım sağlanarak bütçeleme geçici olarak kurulan alanların bakımı ve uzun vadeli çözümü de planlanması yerinde olacaktır.²⁰

Kamplardan şehir alanı içindeki yaşama geçiş şehir yöneticilerine başta ciddi maliyetler getirecek olsa da acil konut yatırımlarının kalıcı çözümlere yönelik olduğu düşünüldüğünde çözümün daha sürdürülebilir olma eğiliminde olması, hanelerde yaşayan insanların hayata bakış açısı, insanlık onuru ve insan hakları açısından artıları mukayese edilmeyecek düzeydedir. Ortak zorluk arasında konut ve sosyal destek sübvansiyonlarının azalması, karmaşık tahsis işlemleri ve özel kira konut sektörü tarafından damgalanma ihtimali bulunmaktadır. Gettolardan kaçınmanın ve konuta yakın iş olanakları sağlanmasının daha fazla düşünülmesi konut sorunlarının karmaşıklığına katkıda bulunmaktadır.

ment and Pollution", "id": "ITEM-1", "issue": "34", "issued": {"date-parts": ["2007"]}, "page": "411-429", "title": "Inadequate housing and health: an overview", "type": "article-journal", "volume": "304", "uris": [{"http://www.mendeley.com/documents/?uuiid=0a211384-4f65-496f-9b52-5e0797896d63"}]}, "mendeley": {"formattedCitation": "Xavier Bonnefoy, "Inadequate housing and health: an overview", <i>Int. J. Environment and Pollution</i>, 304.34 (2007).Erişim Tarihi: 04.04.2018, s. 411-429.

19 World Health Organization, *Housing: Shared Interests in Health and Development*, http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/44705/1/9789241502290_eng.pdf.and by illustrating areas for potential collaboration, the Social Determinants of Health Sectoral Briefing Series aims to encourage more systematic dialogue and problem solving, and more collaboration with other areas of government. Examples of intersectoral action for health - current and historical - reveal that health practitioners are frequently perceived as ignoring other sectors goals and challenges. This creates barriers to intersectoral work, limiting its sustainability and expansion. In order to avoid this perception, instead of starting from the goals of the health system (e.g. health, health equity, responsiveness, fairness in financial contributions, Erişim Tarihi: 04.04.2018

20 Housing Development Agency, *ag.r*.

Birçok ülkede de olduğu gibi, yeniden yerleşimin ilk aşamalarında maliyet, ayrımcılık, uygun konut veya uygun konut stokunun olmaması, konut ve sosyal destek sübvansiyonlarının azalması, kompleks tahsis işlemleri, özel kira konut sektörü tarafından aldatılmak dahil olmak üzere sığınmacı ve sığınmacılar için bir dizi konut sorununu ortaya çıkmaktadır. Sığınmacıların şehirde yeni yerleşime geçiş sürecinde dil engeli ve sosyo-kültürel değerleri bilmemesi gözlerini korkutan unsurlardır.²¹

- 21 Paul Flatau-Val Colic-Peisker and others, *Refugees, Housing, and Neighbourhoods in Australia*, 2014, https://www.ahuri.edu.au/_data/assets/pdf_file/0015/2058/AHURI_Final_Report_No224_Refugees_housing_and_neighbourhoods-in-Australia.pdf, Andrew Beer-Paul Foley, "Housing Need and Provision for Recently Arrived Refugees in Australia", <https://pdfs.semanticscholar.org/1500/e52d8d8a626395cc69aa11e51292576bdeb5.pdf>, Erişim Tarihi: 05.04.2018; Thomas S Carter and John Osborne, "Housing and Neighbourhood Challenges of Refugee Resettlement in Declining Inner City Neighbourhoods: A Winnipeg Case Study", *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 7/3, 2009, <https://doi.org/10.1080/15562940903150097>, Erişim Tarihi: 05.04.2018, s. 308–327.; Thomas S Carters-Cheska Polevychok-John Osborne, "The Role of Housing and Neighbourhood in the Re-Settlement Process: A Case Study of Refugee Households in Winnipeg", *Canadian Geographer/Le Géographe Canadien*, 2009, <https://doi.org/10.1111/j.1541-0064.2009.00265.x>, Erişim Tarihi: 05.04.2018, s. 305–322.; Paul Flatau-Jessica Smith and others, *The Housing and Homelessness Journeys of Refugees in Australia*, 2015 https://www.ahuri.edu.au/_data/assets/pdf_file/0026/5759/AHURI_Final_Report_No256_The-housing-and-homelessness-journeys-of-refugees-in-Australia.pdf, Erişim Tarihi: 05.04.2018; J Forrest and others, "The Housing Resettlement Experience of Refugee Immigrants to Australia", *Journal of Refugee Studies*, <https://doi.org/10.1093/jrs/fes020>, Erişim Tarihi: 05.04.2018 s. 187–206.; L S Hashimoto-Govindasamy and Vanessa Rose, "An Ethnographic Process Evaluation of a Community Support Program with Sudanese Refugee Women in Western Sydney", *Health Promotion Journal of Australia*, <https://doi.org/10.1071/HE11107>, Erişim Tarihi: 05.04.2018, s. 107–112.; Michele G Shedlin, "Sending - Country Violence and Receiving - Country Discrimination : Effects on the Health of Colombian Refugees in Ecuador", *Journal of Immigrant and Minority Health*, 2014, https://www.researchgate.net/profile/Michele_Shedlin/publication/266758698_Discrimination_and_Health_Vulnerability_Colombian_Refugees_from_Drug_Violence_Living_in_Ecuador/links/54ad52600cf2828b29fc50b5.pdf, Erişim Tarihi: 06.04.2018, s. 119–124.; Damaris Rose, "The Housing Situation of Refugees in Montréal Three Years after Arrival: The Case of Asylum Seekers Who Obtained Permanent Residence", *Journal of International Migration and Integration / Revue de L'integration et de La Migration Internationale*, 2001, <https://doi.org/10.1007/s12134-001-1010-3>, Erişim Tarihi: 03.04.2018, s. 493–529.; Andrew Williams, *Housing Issues For Refugees And Asylum Seekers in Australia*, 2013, https://www.refugeecouncil.org.au/r/rpt/1309_HousingLitRev.pdf, Erişim Tarihi: 08.04.2018, "title": "The role of housing and neighbourhood in the re-settlement process: a case study of refugee households in Winnipeg", "type": "article-journal", "volume": "53", "uris": [{"http://www.mendeley.com/documents/?uuid=66f15a07-e484-4816-8996-e8fe40309e3f"}], {"id": "ITEM-5", "itemData": {"ISBN": "978-1-925334-13-5", "ISSN": "1834-7223", "author": [{"dropping-particle": "", "family": "Flatau", "given": "Paul", "non-dropping-particle": "", "parse-names": false, "suffix": ""}], {"dropping-particle": "", "family": "Smith", "given": "Jessica", "non-dropping-particle": "", "parse-names": false, "suffix": ""}], {"dropping-particle": "", "family": "Carson", "given": "Georgina", "non-dropping-particle": "", "parse-names": false, "suffix": ""}], {"dropping-particle": "", "family": "Miller", "given": "Jake", "non-dropping-particle": "", "parse-names": false, "suffix": ""}], {"dropping-particle": "", "family": "Burvill", "given": "Angela", "non-dropping-particle": "", "parse-names": false, "suffix": ""}], {"dropping-particle": "", "family": "Brand", "given": "Rachael", "non-dropping-particle": "", "parse-names": false, "suffix": ""}], {"id": "ITEM-5", "issued": {"date-parts": [{"2015"}]}, "title": "The housing and homelessness journeys of refugees in Australia", "type": "report", "uris": [{"http://www.mendeley.com/documents/?uuid=3eace1f5-435c-40ee-bd0e-8620f12e722c"}], {"id": "ITEM-6", "itemData": {"DOI": "10.1093/jrs/fes020", "ISSN": "0951-6328", "author": [{"dropping-particle": "", "family": "Forrest", "given": "J", "non-dropping-particle": "", "parse-names": false, "suffi-

Göz

Kamplardan şehir yaşantısına geçerken de aynı sorunları ilk geldikleri kadar olmasa da yaşayacakları öngörülmektedir.

Sığınmacıların kalıcı konut arayışları gerçekte şehirde yaşayanların ekonomik konut ihtiyacından farklı bir durum değildir. Yereller için veya sığınmacılar için ötesinde sosyal uyum ve entegrasyonu teşvik eden herkes için ek ve çeşitli konut seçenekleri oluşturmak bir fırsat olarak görülebilir. Bu sorunun sosyal açıdan bilinçli, ekonomik açıdan uygulanabilir ve çok yönlü bir çözüm getirecek şekilde planlanması gereklidir.²² Disiplinler arası bir planlama, daha esnek olan imar planlama düzenlemeleri, konut mekân beklentileri, konutlarının iyileştirilmesine yönelik adımlar, sosyal donatı bağları ve şehir yaşamı ile bütüncül olarak yönetilmesi sığınmacıların entegrasyonunda önemli bir yol kat edilmesini sağlayacaktır.

Bu modelde güvenli konutlar, sığınmacı ve sığınmacılar için yeni yaşama bağlılığı ve sosyal entegrasyonun önemli bir göstergesi olarak görülebilir. Toplu konut sorunlarına kümülatif bir yaklaşım ve barınma önceliği göz önüne alındığında, entegrasyonun unsurları, konut ile iş, konut ile eğitim, konut ile sosyal yaşam arasındaki ilişkiye ve yeniden yerleşim ile diğer yönleriyle arasındaki bağlantıyla önemli bir katkı sağlamaktadır.

x": ""}, {"dropping-particle": "", "family": "Hermes", "given": "K", "non-dropping-particle": "", "parse-names": false, "suffix": ""}, {"dropping-particle": "", "family": "Johnston", "given": "R", "non-dropping-particle": "", "parse-names": false, "suffix": ""}, {"dropping-particle": "", "family": "Poulsen", "given": "M", "non-dropping-particle": "", "parse-names": false, "suffix": ""}], "container-title": "Journal of Refugee Studies", "id": "ITEM-6", "issue": "2", "issued": {"date-parts": [{"2013}]}, "page": "187-206", "publisher": "Oxford University Press", "title": "The Housing Resettlement Experience of Refugee Immigrants to Australia", "type": "article-journal", "volume": "26", "uris": [{"http://www.mendeley.com/documents/?uuid=e2d1ebde-0086-4bdc-bfc4-f9e4708df5dd"}], {"id": "ITEM-7", "itemData": {"DOI": "10.1071/HE11107", "ISSN": "10361073", "abstract": "Issue addressed: Through the humanitarian entrant program, a rapidly growing community of Sudanese refugees are resettling in Australia. Although the impact of pre-migration trauma upon refugee mental health is well established, there is a paucity of research exploring the impact of post-migration sociocultural factors. Women are often the most marginalised, which affects their mental health and ability to adjust in resettlement. Methods: An ethnographic study was conducted to evaluate a Sudanese women's group exercise program designed from a community development strengths-based model. Qualitative analysis of a group interview and ethnographic process evaluation techniques enabled a deeper understanding of the perspectives of Sudanese women in Australia and their resettlement difficulties and needs. Results: Participants (n=12

- 22 IFHP, *ag.m* the IFHP has brought the urgent topic of refugee housing to the forefront of its operational activities. Several of our European members have also pointed out that we need to cooperate and talk about this issue. The housing of refugees is one of the most urgent issues facing Europe as increasing flows of people from the Middle East, North and Central African conflict areas arrive at the EU's borders. Not since the Second World War has Europe witnessed such vast flows of migrants. Accommodating such flows of people in both temporary and permanent housing is a major challenge in the EU. With many countries under pressure to provide social and affordable housing for their own populations and varying national measures and perspectives on how to provide adequate housing for refugees, the European response is to date somewhat fragmented. As an international professional community within housing and planning, the International Federation of Housing and Planning (IFHP

Gazi

Akademik
Bakış

257

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

Suriyeden Gelen Mülteciler Ve Konteyner Kentinde Yaşam

Ortadoğu'da olan iç karışıklıklar, savaşlar ve ayaklanmalar sebebiyle birçok ülkede politik, yönetsel ve yaşamsal değişiklikler olmuştur. Suriye de bölgedeki bu ülkeler arasında olup 2011 de iç karışıklıklar ve savaş neticesinde insanlar ülkelerini terk etmek zorunda kaldılar. Bu onlar için planlanmış bir durum değildi. 13 milyon kişi yer değiştirmek zorunda kaldı ve 5 milyon 615 bin kişi ise farklı ülkelere göç etmek zorunda kaldı²³. Bu olaylarda etkilenen insanların mağdur olmaması için Türkiye açık kapı politikası uygulamıştır. Bundan dolayı da sığınmacılar için Türkiye cazip hale gelmiştir.²⁴ BMMYK tarafından Mısır, Irak, Ürdün ve Lübnan'da kayıtlı 2 milyon Suriyeliyi, Türkiye Hükümeti tarafından tescil edilen 3 milyon Suriyeli ve Kuzey Afrika'da kayıtlı 30.000'den fazla Suriyeli sığınmacı bulunduğu belirtilmektedir ve Türkiye'de 15.03.2018 tarihi itibari ile Türkiye Cumhuriyeti ve UNHCR kayıtlarına göre sığınmacı olarak bulunan Suriyeli sayısı 3 milyon 554 bin 96 kişidir.²⁵ 8 Ağustos 2017 tarihi itibariyle kamplardaki Suriyeli sayısı 233 064 kişidir.²⁶ Gaziantep, İstanbul'dan sonra en çok sığınmacının yaşadığı şehir²⁷ olup şehirde yaklaşık 330,325 geçici koruma altında sığınmacı bulunmaktadır. Gaziantep'te 25 755 kişi çadır ve konteyner kamplarında kalmakta olup, Nizip konteyner kampında; 908 konteynerde 4 171 sığınmacı kalmaktadır. Türkiye'de kalan sığınmacıların %85'i kamp dışında yaşamını sürdürmektedir. Sığınmacılar bu yaşam mücadelesi uluslara arası yardım kuruluşları ve bütün ülkeler tarafından sorun olarak görülmeli ve destek olunması gerekmektedir. Fakat Türkiye bu insanların yardımların çoğunluğunu kendisi üstlenmiştir. Küresel İnsani Yardım Raporu'na göre Türkiye, gerçekleştirdiği 3,2 milyar ABD Doları tutarındaki resmi insani yardımla 2015 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin ardından, dünyanın 2. büyük donör ülkesi olmuştur.²⁸ Türkiye ayrıca aynı yıl milli gelirinin % 0.37'sini insani yardım için ayırarak "Dünya'nın en cömert ülkesi" ur.

Sığınmacıların büyük bir çoğunluğunun Türkiye'de kalacağı ve yaşamlarını Türkiye'de geçireceği bir gerçek faydayı maksimize, zararları minimize edecek programlar ve çalışmalar yürütülmelidir.²⁹

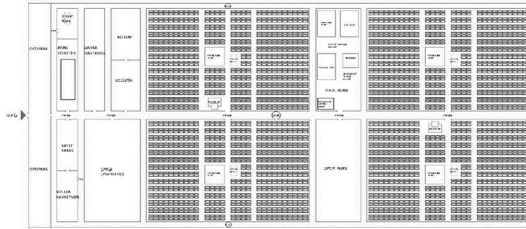
- 23 UNHCR, "Syria Regional Refugee Response", *UNHCR*, 2018, <https://data2.unhcr.org/en/situations/syria> Erişim Tarihi: 24.03.2018.
- 24 Nasrullah Uzman ve Rasim Tösten, "Suriyeli Akademisyenlerin Bakış Açısından Türkiye-Suriye İlişkileri Ve Sığınmacılar Meselesi", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2016, 251-72.
- 25 UNHCR, "Syria Regional Refugee Response", *UNHCR*, 2018, <https://data2.unhcr.org/en/situations/syria> Erişim Tarihi: 24.03.2018.
- 26 AFAD, "Geçici Barınma Merkezleri Bilgi Notu", 2014 <https://www.afad.gov.tr/upload/Node/2374/files/Barınma_Merkezlerindeki_Son_Durum+6.pdf> Erişim Tarihi: 19.11.2017.
- 27 Oytun Orhan-Sabiha Senyucel Gundogar, *Effects of the Syrian Refugees on Turkey*, ORSAM, Rapor No: 195, Ocak 2015.
- 28 Teoman Akpınar, "Türkiye' deki Suriyeli mülteci çocukların ve kadınların sosyal politika bağlamında yaşadıkları sorunlar", *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi Balkan and Near Eastern Journal of Social Sciences*, 03.03 (2017), 16-29.
- 29 Orhan-Gundogar, *ag.r.*

Görüş

2011’le başlayan zorunlu göç ile gelen sığınmacılar Türkiye’ye sınırdan gelen güçlü bir akımla geldiler ve kamplarda çadırlara yerleştirilmiştir. Bu sürecin geçici olacağı kısa bir süre sonra ülkelerine dönecekleri düşünülüyordu. Fakat gelişler hızlı bir şekilde devam etti ve çadır kentler ise dolu bir hal aldı. İhtiyaç devam edince Van depreminde kullanılan konteynerler sınır illerine taşınıp konteyner kentleri da kuruldu. Konteynerler konfor, iklim şartları karşısında koruma sağlamada, katı, güvenilir yapı oluşturmada çadırlardan daha iyi bir çözüm getirdi. Konteyner kentler doldu, konteynerlerin çadırdan daha kullanışlı olduğu yarı geçici bir yaşam sürecine geçişte görülünce yeni kurulan kamplar konteynerlerden yapıldı.

Konteynerler da acil durum sonrası vatandaşların geçici veya yarı-kalıcı olarak barındırıldıkları yapılardır. Sığınmacılar için kurulan konteyner kentlerin yönetimi, konteyner kentlerde asgari standartların belirlenmesi ve buralarda iskân edilenlerin kamu kurum ve kuruluşlarıyla ilişkilerinin düzenlenmesi ve ihtiyaçlarının giderilmesidir. Sığınmacı olarak gelen tüm insanlara; barınma ihtiyaçlarının giderilmesi, iklim koşullarının olumsuz etkilerinden korunabilecekleri, onurlu, sağlıklı ve refah içinde bir yaşam sürdürebilmeleri için sıcak, temiz, güvenli konteynerler temin edilmiştir. Konteynerlerde ortalama olarak kişi başına düşen kapalı alan 3,5–4,5 m², hava akışı ve yeterli güneş ışığı, optimum yalıtım, ıslak hacim bağlantıları yapılmış yerden yüksekliği 20 cm. olan aile için yaşamsal olarak uzun süreli olmayan çözüm temelli yapılardır.³⁰

Belirli bir alanda konteyner kapasiteleri minimum 2.000 konteyner 10.000 kişi maksimum 3.000 konteyner 15.000 kişi olmalıdır. Nüfusun artması halinde alana yeni konteynerlerin yerleştirilmesi de planlanacak şekilde yapılmıştır. Yerleşim alanında şekil 1’de görüldüğü gibi kişi başına en az 45 m², alt yapısında yollar, sıhhi tesisat, okullar, işyerleri, su sistemleri, güvenlik, yangın tesisatı ve depolama tesisleri bulunmaktadır. Okul, kreş, rehabilitasyon merkezi, çocuk oyun alanı, çamaşırhane, market, ibadet alanları, sağlık merkezleri, katı atık merkezleri, su kaynakları, beslenme merkezleri, spor aktiviteleri ve çeşitli kurs alanları gibi sosyal tesisler, idari merkez bulunmaktadır.³¹

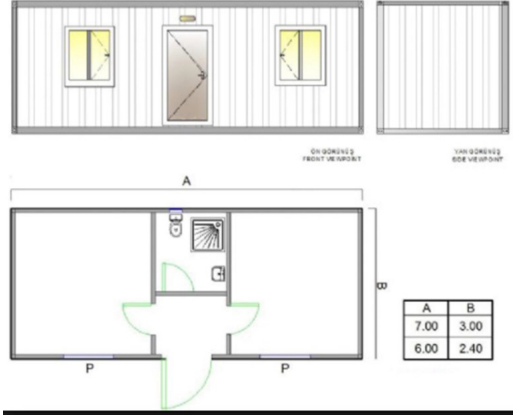

Şekil 1: Konteyner Kamp planı

30 AFAD, Çadır kent kurulum ve yönetim standartları, 2012.

31 AFAD, *Konteyner kent kurulum ve yönetim standartları*, 2012.

Konteynerlerin şekil-1’de görüldüğü gibi, plan, görüş ölçüleri [<http://ay-tekinterprefabrik.net/ofis-konteyner.html>] ve resimleri aynıdır.

Resim 1: Konteyner Planı, Ölçüleri ve Resimleri³²

İç yaşantılarında genel özelliklerine Resim 2 yaşam şekline göre kullanımlarına bakıldığında, Resim 3,4,5 ve 6’ de görüldüğü gibi dış giriş alanı, mutfak düzeni, tuvalet, televizyonun etrafı, dolap; kullanım düzen ve şekilleri benzerdir. Örneğin tümünün kapısı olmasına rağmen Resim 6’de görüldüğü gibi bazılarında kendileri tarafından çıkartılmış kapı açık, önünde bir perde ile kapatılmaktadır. Bunun yanı sıra demografik yapısına, geleneklerine, ekonomik durumlarına bağlı farklılıklar, Şekil8’da görüldüğü gibi konteynerin iç de ve dış yapısında, artık geçici bir yaşam birimi gibi olmayıp kalıcı yapı tasarımlarını görmekteyiz. Bu yapılar geçici barınma yapıları olup artık yarı kalıcı yapı eklentileri yapılmış olup, kalıcı bir yaşam beklentisi içinde olmaları geçen süre değerlendirildiğinde olağan bir durumdur.

32 Nihat Atmaca, "Determination of Optimum Life Span of Container Houses by Using Neuro-Fuzzy Methods", *Energy, Ecology and Environment*, 2018, <https://doi.org/10.1007/s40974-017-0065-8>, Erişim Tarihi: 30.10.2017, s. 39–47

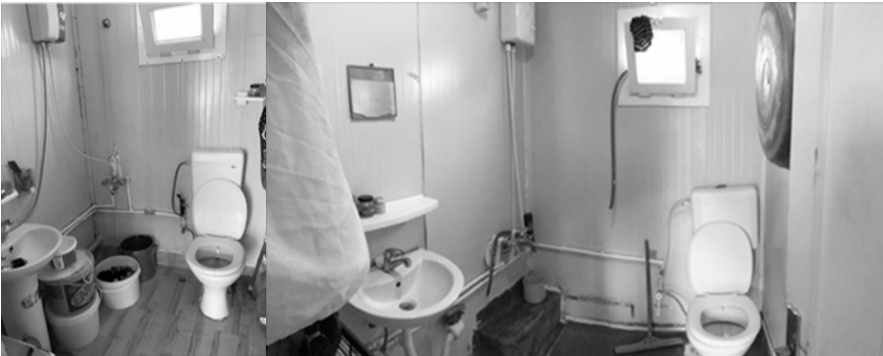
Resim 2: Konteynerlerin İç Mekân Mutfak Düzenlemeleri

Resim 3: Konteynerlerin Dış Giriş Alanları

Resim 4: Konteyner İçinin Genel Kullanımı

Resim 5: Konteynerlerin İç Mekân Tuvalet Düzenlemeleri

Resim 6: Konteynerlerin Televizyon ve Etrafı Düzenlemeleri

Resim 7: Konteynerlerin İçindeki Dolaplar

Resim 8. Konteynerlerde Kapı Kullanımı Yerine, Perde Kullanımı

Görüş

Resim 9: Konteynerlerin İç Mekan ve Dış Mekanlarında Kalıcı Yaşamsal Değişiklikler

Yukarıdaki Resim 9 tasarımsal benzerlikler yaşamsal kullanımları hakkında bilgi verirken, Resim 9b'den de gördüğümüz kalıcı yaşam arayışları tasarımlarını da uygulamalarda görmektedir.

Kamplarda geçen 5-6 yıllık süre zarfında değişen şartlar neticesinde yeni şartlara uygun, kalıcı, sosyal hayatın içinde bir yaşamı zorunlu kılıyor ve çok daha önemli bir sorunu çözmek gerekiyor. Barınak sorunu basit bir ihtiyaçmış gibi görünse de, insanın yaşamını, işini, çocukların eğitimini, sosyal çevresini, kişilik gelişimini, hayat kalitesini, huzurunu etkileyen en önemli unsurdur. Bu insanların yaşama bağlanması, kendi yaşantısını kendisi yönetmesi, imkânlarını görebilmesi ve yaşamsal kararlarını alabilmesi gerekir. Şehir içinde olmayan, sınırlı bir alanın içinde en iyi sosyal donatılar dahi olsa, imkânları, yetenekleri ve gücünü görüp ona göre kendi kararlarıyla yaşamını yönetmesi gibi olamayacaktır. Bu imkânlar belki daha düşük belki daha yüksek olanakları getirecektir ama kendi kararı, kendi beklentisi olacaktır. Bu kamplar hayati önemli durumda gerek onlar için gerekse hükümet için bir kurtarıcı olmuştur. Ancak ileri ki düzenlemelerde bu çalışma ile yaşamsal beklentileri analiz ederek şehir içinde yeni yerleşimlerde nasıl bir yol izlenilmesi, ülkelerine dönme isteği, dönememe durumunda beklentileri kampta kalmak mı şehir yaşantısına geçmek mi, konutları ile ilgili işlevsel ve mekânsal değerlendirmeleri yapıldı. Bu sorun 6 yılın sonunda sığınmacıların homojenize olması, kampların kapatılıp kapatılmaması sağlıklı bir uyumun nasıl sağlanacağı kültürleri yakın olsa bile pek çok alışkanlıkları demografik yapının gelenek ve göreneklerin bir uyum ile bir yerleşim programıyla desteklenerek, en az sorunla bu olağan üstü durumu çözmek gerekiyor. Etkili bir çözüme ulaşmak için ise sorunun odağı olan sığınmacılarla yapılan anketler genel bir tespit ile beklentiler ve ihtiyacı belirlemek gerekir.

Araştırma Soruları;

1. Konteyner kentte yaşayan Suriyeli sığınmacıların demografik özellikleri nelerdir?
2. Suriyeli sığınmacılar konteyner kentte yaşan ile ilgili olumlu ve olumsuz olarak neleri görmektedirler?
3. Göç sebepleri nelerdir?
4. Konteyner kentten ayrılma ya da ayrılmama nedenleri nelerdir?

Gazi

Akademik
Bakış

263

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

Yöntem

Bu araştırma tarama türünde bir çalışmadır. Betimsel çalışmalar, mevcut olayların daha önceki olay ve şartlarla ilişkilerini de dikkate alarak, durumlar arasındaki etkileşimi açıklamayı hedeflemektedir. Tarama modeli ise, var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Önemli olan, araştırmaya konu olan her ne ise onu uygun bir şekilde gözleyip belirleyebilmektir³³. Veri sınırlama ve uygulamalarının doğru tanımlanabilmesi için çalışmanın örnekleme ilişkin detaylı bilgi sunulması gerekmektedir.

Çalışma Evreni ve Örneklem

Çalışma Gaziantep Nizip Konteyner kentte kalan rastgele seçilen 180 aile yapılmıştır. Aile bireyleri ile birlikte çalışma toplam 1068 kişi temsil etmektedir. Çalışmaya katılan sığınmacı ailelerden 40'ı şehir merkezinde ikamet etmekte iken 76 aile ilçe merkezinde ve 64 aile ise köyde ikamet etmekteydi. Ailelerin çoğunluğu %77,8 ilçe ve köylerden göç ederek Türkiye'ye gelmişlerdir. Çalışmaya katılan ailelerde 179 anne, 179 baba, 11 büyükanne 8 büyük baba ve 8 kişide aile bireyleri dışında yakın akraba veya tanıdık kalmaktadır. Çocuk sayıları Tablo1'de sunulmuştur.

Tablo1: Katılımcı Ailelerin Çocuk Sayısı

Çocuk sayısı	N	%
Çocuksuz	20	11,1
1 çocuk	12	6,7
2 çocuk	15	8,3
3 çocuk	32	17,8
4 çocuk	29	16,1
5 çocuk	29	16,1
6 çocuk	31	17,2
7 çocuk	4	2,2
8 çocuk	3	1,7
9 çocuk	4	2,2
10 çocuk	1	0,6
Toplam	180	100,0

33 Karasar, Niyazi. *Bilimsel araştırma yöntemi: kavramlar-ilkeler-teknikler*. Nobel Yayın Dağıtım, 2008.

Katılımcı ailelerin toplam çocuk sayısı 683'dür. 5 ve üzeri çocuk sahibi olan aile oranı %40'dır. Aile başına ortalama çocuk sayısı 3.8'dir.

Tablo 2: Aile Bireylerinin Eğitim Durumları

Eğitim durumu	Anne	Baba	Çocuklar
Okur yazar değil	47	8	85
Kreş-ana okulu			26
İlkokulda okuyan	7		174
İlkokul mezunu	41	23	80
Ortaokulda okuyan	6	5	112
Ortaokul mezunu	40	51	58
Lisede okuyan	4	2	86
Lise mezunu	21	40	24
Üniversite de okuyan	5	3	19
Üniversite mezunu	8	47	19

Eğitim durumları incelendiğinde 47 annenin okuryazar olmadığı görülmektedir. Annelerden 17'si ilkokul, ortaokul ve lisede okumaya devam etmektedir. Üniversite mezunu sadece 8 anne bulunmaktadır. Babaların eğitim durumunu annelere oranla daha iyi durumdadır. Okur yazar olmayan 8 baba varken üniversite mezunu babası sayısı 47'dir. Eğitim öğretime devam eden baba sayısı 10 kişidir. Çocukların %61 417 eğitim öğretim süreci içerisindeydir.

Tablo 3: Katılımcıların Mesleklerinin Dağılımı

Meslekler	Anne	Baba	Çocuklar	Toplam
İşsiz	2	25	61	88
Ev hanımı	147		17	164
Memur	2	28	3	33
Öğretmen	17	41	8	66
Akademisyen			1	1
Sağlıkçı	1	2		3
Doktor-diş hekim			2	2
Mühendis-Mimar		4	4	8
Avukat		2	1	3

Gazi

Akademik
Bakış

265

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

Özel sektör çalışanı		7		7
Serbest çalışan	5	49	16	70
Esnaf		4	1	5
Şoför		3	1	4
İşçi		6	2	8
Diğer		3	2	5

Katılımcıların mesleklere göre dağılımı incelendiğinde annelerden sadece 25 kişinin bir mesleği bulunmaktadır. Babalardan 71 kişi beyaz yakalı olarak tanımlanan meslek grubuna dahil iken 49 kişi kendisini serbest meslek erbabı olarak tanımlamaktadır. Çocuklarda 41 kişi bir mesleğe sahiptir. Genel olarak değerlendirildiğinde 215 kişinin bir mesleğe sahiptir. Suriye'de yaşarken elde ettikleri gelir düzeyleri incelendiğinde ortalama gelir düzeyi yaklaşık 630\$'dır. Üst düzey gelir 5000\$ grubundan katılımcılar 4 bulunsa da genel olarak alt düzey gelir grubundadır. 2500\$-500\$ arasında 4 aile, 1600\$-2500\$ arasında 4 aile, 800\$-1600\$ arasında 15 aile, 400\$-800\$ arasında 46 aile, 200\$-400\$ arasında 41 aile ve 200\$ altında ise 64 aile bulunmaktadır. Grubun çoğunluğu %59 400\$ altında gelire sahipti.

Tablo 4: Suriye'de Yaşanan Mekâna İlişkin Bilgileri

	N	Kira	Ev sahibi	Ücret ödemiyorum
Bahçeli tek katlı	42	4	37	1
Apartman dairesi	34	11	22	1
Stüdyo daire	2	0	2	0
Dubleks	1	0	1	0
Toplu konut	5	4	1	0
Gece kondu	11	4	7	0
Tek katlı yığma yapı	2		2	0
Eski Arap evi	83	7	73	3
Toplam	180	30	147	5

Tablo 2.4 incelendiğinde katılımcıların ağırlıklı olarak eski Arap evi ve bahçeli tek kat tarzındaki evlerde ikamet ettikleri görülmektedir. Kısmen daha modern yapı olarak kabul edilen binalarda olan Toplu konut ve Apartman dairesinde oturan aile sayısı 37'dir. Ailelerin çoğunluğu oturdukları mekanların sahipleridirler. Yapıların büyüklükleri ise 7m2'den küçük yerlerde yaşayan aile

sayısı 11 %, 21 aile 75-100m² arasında ev de yaşamaktadır. 100-125 m² evde yaşayan aile sayısı 39, 125-150 m² arasındaki evde yaşayan aile sayısı 51, ve 150-200m²lik evde yaşayan aile sayısı ise 43'dür. Bununla birlikte 200m² ve üzeri evde yaşayan aile sayısı ise 12'dir. Bunlar dikkate alındığında katılımcıların çoğunluğu 150m²'nin altındaki evlerde yaşamaktaydı. Katılımcılar sosyo-ekonomik düzeylerini tanımlayabilmek için aylık gelir düzeyi, eve sahip olma, yaşadığı merkeze ve yaşamakta olduğu evin büyüklüğüne bağlı olan yeni değişken hesaplandı. Bu hesaplama sonucunda katılımcıların minimum 4 puan sahipken maksimum 15 puana ulaşabildiler. 4-7 puan arasını düşük düzey olarak belirlendi ve bu kategoride 60 %33,3aile bulunmaktadır. 8-11 puan arası orta düzey olarak belirlendi ve bu kategoride 103 %57,2 aile bulunmaktadır. 12 ve üzeri puanlar ise yüksek düzey olarak belirlendi ve burada ise sadece 17 9,4 aile bulunmaktadır. Sosyo-ekonomik puanlarının dağılımın benzer olup olmadığını belirlemek için one-sample Kolmogorov-Smirnov Testi yapıldı.

Tablo 5: Sosyo-Ekonomik Puanlarının Dağılım Sonuçları

		Sosyo-Ekonomik
Benzerlik Parametreleri	Minimum	4,00
	Maksimum	15,00
En aşırı farklılıklar	Kesin	,271
	Pozitif	,271
	Negatif	-,093
Kolmogorov-Smirnov Z		3,639
Anlamlılık		,000

Test sonucuna göre anlamlılık 0,00 değeri 0,05'den küçük olduğundan dolayı grubun sosyo-ekonomik puan dağılımları istatistiksel olarak farklılık göstermektedir. Yani katılımcılar farklı sosyo-ekonomik düzeye aittirler.

Ölçme Aracı

Ölçme aracı olarak araştırmacı tarafından geliştirilen anket soruları kullanılmıştır. Anket dört bölümden oluşmaktadır. Öncelikle demografik bilgilere ilişkin sorulara yer verilmiştir. İkinci kısımda ise göç etme sebeplerine ilişkin sorular bulunmaktadır. Üçüncü kısımda ise konteyner kentte ile ilgili sorular bulunmaktadır. Son kısmında ise kamptan taşınıp taşınmamaya ilişkin sorular bulunmaktadır. Ayrıca sorulara dayalı olarak yeni değişkenler tanımlanmıştır.

Veriler analizleri

Öncelikle anketlerin kodlamaları yapıldı. Bütün analizler SPSS yazılımı kullanılarak yapılmıştır. Frekans dağılımları çıkarılmıştır. Suriye'deki ve

Gazi

Akademik
Bakış

267

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

konteyner kentteki aylık gelirlerin karşılaştırılmasında Wilcoxon Signed Ranks Test kullanıldı. Açık uçlu sorunun analizinde ifadeler gruplanmış ve frekans hesapları yapılmıştır.

Bulgular Ve Yorumlar

Bulgularının sunulmasında öncelikle konteyner kentteki yaşamla ilgili bulgulara verilecektir. Daha sonra ise Göç sebeplerine ilişkin bulgulara yer verilecek ve son bölümde ise sığınmacıların gelecek ile ilgili planlarına ilişkin bulgular sunulacaktır.

1. Konteyner Kentte Yaşam İlişkin Bulgular ve Yorum

Konteynere gelmeden önce kalınan yerler bakıldığında katılımcılardan 72 %40 aile doğrudan konteynere yerleşmiştir. Öncelikle çadır kentte kalan aile sayısı 69, Aparmanda ikamet den aile sayısı 13'tür. Gecekonuda 4 aile kalırlarken 3 aile de garajlarda ikamet etmişlerdir. Ayrıca 10 aile yakını yanında ikamet etmiş ve 9 aile ise diğer yerlerde konaklamışlardır. Ailelerden 128 tanesi 3 yıldan fazladır burada ikamet ederken 18 aile 25-36 aydır bura bulunmaktadır. 19-24 ay kalanları sayısı 12 ve 13-18 aydır konaklayanları sayısı da 12'dir. 1 yıldan az kalan ailelerin sayısı ise 10'dur.

Tablo 6: Katılımcılar Kampta İkamet Ederken İş Sahibi Olma Durumları

İş Durumları	Anne	Baba	Çocuklar	Toplam
İşsiz	155	64	174	393
Öğretmen	14	37	8	59
Akademisyen		3		3
Mühendis- Mimar		1		1
Serbest çalışan	7	66	32	105
İşçi- Hizmetli		3		3
Uluslararası yardım kuruluşları		1		1
Diğer	2	1		3

Katılımcıları kampta iken yaptıkları işler incelendiğinde sadece 175 kişi bir işte çalışabilmektedir. Annelerden sadece 23 çalışabilmektedir. Babaların 66'sı serbest olarak çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Babalardan 64'ü işsizdir. Çocuklardan çalışan sayısı ise 40'dır. Ailenin aylık gelirlerine bakıldığında 89 aile yani yaklaşık yarısı 399₺ nin altında bir gelire sahip olduklarını beyan ederlerken, 400₺-799₺ arasında geliri olan aile sayısı 36 ve 800₺-1199₺ arasındaki ise 31 ailedir. 1200₺-1799₺ arası gelire sahip olan aile 16 ve 1800₺-2499₺ arası gelire sahip aile sayısı 3'dür. 2500₺-4999₺ arası gelire sahip aile sayısı 2 iken 5000₺ ve üzeri gelire sahip aile sayısı 3'dür. Ortalama gelir ise 782₺ dir.

Tablo 7: Wilcoxon Signed Ranks Test

		N	Ortalama Sıra	Sıra toplamı
K. Aylık – S.Aylık	Negatif Sıra	152 ^a	93,51	14214,00
	Positif Sıra	23 ^b	51,57	1186,00
	Eşit	3 ^c		
	Toplam	178		
a. K. Aylık < S.Aylık				
b. K. Aylık > S.Aylık				
c. K. Aylık = S.Aylık				

Z= -9,75 ve p=0,000<0,05

152 ailenin gelirinde düşme meydana gelirken 23 ailenin geliri artmış ve 3 ailenin geliri ise aynı düzeyde kalmıştır. Genel olarak değerlendirildiğinde ailelerin gelirindeki düşme istatistiksel olarak anlamlılık düzeyindedir. Yani ailelerin aylık gelirinde düşme meydana gelmiştir.

Tablo 8: Konteyner Kentteki Yaşama İlişkin Yeterlilik Görüşleri

İçinde yaşadığınız çadır	Yeterli	Yetersiz	Önemli değil
Büyükölük olarak	31	140	9
Yükseklik olarak	53	96	31
Rahatlık olarak	43	122	14
Güvenlik olarak	139	31	9
Temizlik olarak	142	30	8
Isıtma	149	25	6
Soğutma	71	100	9
Aydınlık	130	35	14
Bölüm sayısı	19	144	15
Kışın soğuk havalarda yalıtım sağlama	87	74	17
Yağışlı havalarda yalıtım sağlama	77	82	19

Gazi

Akademik
Bakış

269

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

Rüzgârlı havalarda yalıtım sağlama	88	72	18
Karlı havalarda yalıtım	76	82	19

Katılımcılar %79'u konteynerlerdeki ısıtma sisteminin yeterli olduğunu düşünmektedir. Daha sonra ise temizlik, güvenlik ve aydınlık konularında yeterli olduğu görüşü beyan edilmiştir. Konteynerlerdeki bölme sayısı ise oransal olarak en fazla yetersiz olarak görülmektedir. Bununla birlikte konteynerlerin büyüklüğü de yetersiz olarak görülen maddelerin başında gelmektedir. Diğer yetersiz olarak görülen maddeler arasında rahatlık ve soğutma sayılabilir. Diğer maddelerde ise yeterli ve yetersiz ifadeleri oransal olarak birbirine yakındır.

Tablo 9: Konteyner İçerisindeki Mekâna İlişkin Görüşler

	Konteynerin içinde	Var Sayısı	Yok	Gerek yok	İhtiyaç var sayısı
Mekan	Oda	162	9	4	5
	Mutfak	162	9	6	3
	Lavabo	151	19	6	3
	Wc	81	78	6	4
	Banyo-Wc birlikte	63	90	6	5
	Gölgeli oturma yeri	151	19	6	1
Gereçler	Mutfak dolabı	32	133	9	1
	Buzdolabı	148	25	6	
	Ocak-fırın	137	33	8	
	Banyoda sıcak su	151	21	7	
	Çamaşır makinesi	16	34	9	18
	Klima	43	117	7	10
	Isıtıcı	143	26	7	2
	Televizyon	68	90	8	13
	Bilgisayar	14	133	11	12

Konteynerde bulunan bölmelere ilişkin olarak genel olarak oda, mutfak ve lavaboları var olduğu belirtilmekte. Fakat bazı konteynerlerde wc, wc-banyo birlikteliği birçok konteynerlerde bulunmamaktadır. Konteynerlerde bulunan gereçler ise en fazla sıcak suyun, buzdolabının ve ısıtıcının olduğu belirtilirken en az bulunan eşyalar bilgisayar, çamaşır makinesi ve mutfak dolabıdır. Klima 43 ve televizyonu 68 bulunan konteyner oranı yüksek değildir.

Tablo 10: Ailelerin Yaşadıkları Konteynerlere İlişkin Görüşleri

	Beğeniyorum		Kararsızım		Fark etmez		Beğenmiyorum	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Mekânlar arası ilişki	46	30,1	34	22,2	15	9,8	58	37,9
Kullanışlı mekanlar	81	48,2	36	21,4	10	6,0	41	24,4
Aydınlık oluşu	116	68,6	28	16,6	4	2,4	21	12,4
Hava alıyor oluşu	82	50,3	35	21,5	5	3,1	41	25,2
Konteynerin konumu	81	48,5	24	14,4	25	15,0	37	22,2
Balkonun konumu	36	34,3	33	31,4	18	17,1	18	17,1
Manzara	61	37,2	50	30,5	28	17,1	25	15,2
Oda	73	45,6	34	21,3	9	5,6	44	27,5
Mutfak	70	44,3	38	24,1	7	4,4	43	27,2
Mutfak-Oda ilişkisi	41	26,1	31	19,7	13	8,3	72	45,9
Wc ayrı olması	50	42,0	52	43,7	3	2,5	14	11,8
Banyo ayrı olması	52	43,3	48	40,0	4	3,3	16	13,3
Banyo & Wc birlikte olması	43	25,7	22	13,2	7	4,2	95	56,9
Banyo-Oda ilişkisi	43	26,5	35	21,6	16	9,9	68	42,0
Banyo-Wc beraberliği	31	18,7	29	17,5	11	6,6	95	57,2

Ailelerin yaşadıkları konteynerlere ilişkin yapılan beğenme ve beğenme durumları arasındaki farka bakıldığında en olumlu fark konteynerlerin aydınlık oluşudur. Diğer olumlu karşılanan durum ise Wc ayrı olması ve banyonun olmasıdır. Diğer taraftan konteynerlerin konumları ve hava alıyor olması da olumlu olarak değerlendirilmektedir. Mekânlar arası ilişki de beğenme ve beğenme oranları birbirlerine yakındır. Banyo-oda ilişkisi ve mutfak-oda ilişkisinde ise beğenme oranları beğenme oranlarına göre yüksektir. Banyo-Wc birlikte olması ve Banyo-Wc beraberliği maddeleri ise olumsuz bakış açısından en yüksek orana sahiptir. Mutfak kullanımından memnun olmamaya ilişkin sorulan detay sorusunda küçük olduğundan şikâyetçi olanlar 141 aile ve Dolapların yetersi olmasından kaynaklı şikâyetçi olanlar ise 111 ailedir. Tezgâhların yetersiz olmasından eleştirenler 69 kişi iken oda ile ilişkisini kötü olarak görenler ise 32 ailedir.

Gazi

Tablo 11: Odalarda Neler Bulunmasını İstemeye İlişkin Cevapların Frekansları

Mekân	Frekans	Eşya	Frekans	Hizmet	Frekans
Ek oda	53	Dolap	61	İnternet	7
Ayrı olması	39	Çamaşır makina	48		
Sıcak su	10	Televizyon	46		
Büyük olması	9	Yatak	41		
Havuz	4	Klima	39		
Lavabo	4	Fırın	35		
Bulaşık yıkama yeri	3	Buzdolabı	22		
Fayans	2	Raf	21		
Jakuzi	2	Sandalye	21		
Oda büyük olması	2	Perde	11		
Musluk	1	Halı	10		
Pencere	1	Mutfak malzemesi	7		
Soğutma	1	Yastık	7		
Su	1	Bilgisayar	6		
		Ayna	4		
		Ocak	4		
		Eşya	3		
		Masa	3		
		Temizlik malzemesi	4		
		Bulaşık makina	2		
		Çocuk oyuncuğu	2		
		Havlu	2		
		Kütüphane	2		
		Şampuan	2		
		Soba	1		

Odalarda neler olmasını isterseniz sorunun cevaplarının analizlerinde verilen ifadeler frekansları çıkarıldı ve genel olarak kategorileri ayrıldı. Mekâna

ilişkin isteklerde en fazla ek oda ihtiyacı olmaktadır. Banyo ve wc'nin ayrıl-
ması da istenen mekânsal isteklerin başında gelmektedir. Sıcak suyun olması
ve büyük olması da istenenler arasındadır. Hatta 2 aile tarafından jakuzi isteği
bile olmuştur. Eşya kategorisindeki cevaplara bakıldığında en fazla dolap, çamaşır
makinası, televizyon ve yatak olmuştur. Klima ve fırın ihtiyacı ise 30 ve
üzeri aile tarafından dile getirilmiştir. Buzdolabı, raf, sandalye ise 20 üzerindeki
aile tarafından dile getirilmiştir. Temizlik malzemesi ve kişisel bakım ürünleri
de talep edilmiştir.

Tablo12: Kamplarda konteynerlerle ilgili önemli bulunan sorunlar?

Sorunlar	Var	Yok
Konteynerlerin fiziki yetersizliği	140	40
Yatma mekânının yetersizliği	122	58
Oturma mekânının yetersizliği	117	61
Çamaşır yıkama imkânının yetersizliği	114	62
Yemek hazırlama mutfak ve yeme mekânının yeter- sizliği	101	74
Banyo, tuvalet imkânının yetersizliği	91	86
Havalandırma yetersizliği	90	89

Göçmenlerin yaşadıkları kamp ortamlarının değerlendirilmesine iliş-
kin olarak 180 katılımcıdan 140 aile konteynerlerin fiziki olarak yetersiz ol-
duğunu belirtirken 122 aile de yatma mekânlarının yetersizliği sorun olarak
görmüşlerdir. 117 aile oturma mekânının yetersizliğini sorun olarak görmüştür
ve 114 aile Çamaşır yıkama imkânının yetersizliği sorun olarak dile getirmiştir.
Mutfak yetersizliği ise 101 aile tarafından ifade edilmiştir. Banyo, tuvalet yer-
sizliği ve havalandırma yetersizliği ise ailelerin yarısı tarafından sorun olarak
görülmüştür.

Konteynerlerde tadilat yapılıp yapılmadığına ilişkin soruya 126 % aile
tadilat yaptığını belirtmişlerdir. Bu tadilat çeşitleri sorulduğunda 106 aile göl-
gelik oturma yeri yaptığını belirtmiş. 55 aile pencere eklerken 52 aile de yalıtım
işlemi yapmıştır. Bunlarla birlikte, 17 aile bölme ayırma işlemi ve 11 aile de
eklerle büyüme yapmıştır. Az miktarda kapı, mutfak, tuvalet, banyo ekleme iş-
leri yapılırken 25 ailede diğer tadilat işlemleri yaptığını belirtmişlerdir. Tadilat
yapmama gerekçelerine bakıldığında ise 30 aile yeterli görmüş, 36 aile yakında
taşınacağını düşündüğü için işlem yapmamış ve 71 aile de ekonomik sebepler-
den dolayı tadilat işlemi yapamadığını belirtmişlerdir.

Gazi

Akademik
Bakış

273

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

Tablo 13: Yaşanılan Konteyner Bölgesinin Genel Görünümüne İlişkin Düşünceler

	Evet	Hayır	Kararsızım
Güvenlik yeterli mi?	133	32	15
Temizlik yeterli mi?	144	20	16
Yeşil alan yeterli mi?	32	128	19
Sosyal alan yeterli mi?	47	113	20
Yoğun mu? kalabalık mı?	85	71	24
Geleneklerinize uygun mu?	71	85	24
Eğitim alanı yeterli mi?	110	48	22
İhtiyaçların giderilmesi için yeterli mekanlar ve alan mevcut mu?	60	85	35
Çocuk oyun alanı yeterli mi?	19	114	23
Spor alanları yeterli mi?	40	114	26
Dış mekân oturma dinlenme alanları yeterli mi?	26	131	23
İbadet alanı yeterli mi?	118	40	22
Alışveriş alanı yeterli mi?	23	133	24

Konteynerlerin genel değerlendirilmesi ilişkin olarak güvenlik, temizlik, ibadet alanı ve eğitim alanları genel çoğunluk olarak yeterli görülmektedir. Katılımcıların yarısı kampın kalabalık olduğunu kabul etmektedir. Yine grubun yarıya yakını kampın geleneklere uygun olmadığını düşünmektedir. Çoğunluğu yeşil alanın, sosyal alanın, spor alanları ve çocuklar için oyun alanlarının yetersiz olduğunu düşünmektedir. Bununla birlikte Dış mekân dinlenme alanları ile alışveriş alanının yetersizliği de yine çoğunluk tarafından dile getirilmiştir.

2. Göç Sebepleri

Katılımcıların göç etme sebepleri incelendiğinde 171 aile hayati tehlikeleri olduğundan dolayı göç etmek zorunda olduklarını ifade ederlerken 48 aile eğitim için göç ettiklerini belirtmişlerdir. 20 aile iş imkânlarının göç etmede etkin olduğunu belirtirken 17 aile de sağlık gerekçelerinin etkili olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca güvenlik kaydı 15 aile tarafından söylenmiş ve 9 aile de bunların yanında diğer gerekçe olduğunu belirtmişlerdir. Gaziantep'i tercih etme sebepleri incelendiğinde öncelikli olarak sınıra yakın olması 156 aile tarafından dile getirilmiştir. 64 aile kültürlerine yakın bir şehir olduğu için tercih ettiklerini belirtirken 41 aile şehrin güzel olmasının etkili olduğunu ifade etmişlerdir. 21 aile ucuz olmasının etken olduğunu söylemiş ve 18 aile ise iş bulma umuduyla geldiğini belirtmişlerdir. 8 aile tanıdığı olduğu için tercih

Göç

ederken 7 aile de daha önce geldikleri için tercih etmişlerdir. Katılımcılar tekrar ülkelerine dönmek isteyip istemedikleri sorusuna ise 161 aile evet cevabını verirken 19 aile hayır cevabını vermiştir.

3. Gelecek Planları

Konteyner kentten taşınmayı düşünüp düşünmediklerine ilişkin verile cevaplarda 115 aile evet %64 cevabını verirken 65 aile ise hayır %36 cevabını vermişlerdir. Taşınma zamanına ilişkin verilen cevaplarda ise; 3 ay içinde 15-%8,3, 4- 6 ay 14-%8, 7-9 Ay 16-%8,9 ve 10-12 ay 67- %37,2 içerisinde taşınmayı düşündüklerini belirtmişleridir. Bu açıdan bakıldığında taşınmayı düşünenlerin çoğunluğu 1 yıl içinde taşınmayı planlamaktadır. Bundan dolayı kamp şartlarında beklentilerin sağlanması göçmeler için önemlidir. Taşınmayı düşünenler 25 aile gecekonduya, 5 aile çadıra, 7 aile apartmana ve 10 aile de diğer yerlere taşınmayı düşünmektedir.

Taşınma sebepleri incelendiğinde 84 aile konfor taşınmak için gerekçe olduğunu belirtirken 55 aile de ailenin büyümesini gerekçe olarak sunmuşlardır. Bunun yanında 54 aile iş imkânını, 53 aile eğitimi, 48 ile sosyal ihtiyaçları ve 38 aile de sağlığı gerekçe olarak göstermişlerdir. Taşınmamama gerekçelerine bakıldığında en büyük etmenin ekonomik nedenler 110 aile olduğu görülmektedir. Diğer gerekçelere bakıldığında tanıdığı kimsenin olmaması 36 aile, güvenlik 33 aile, şehri tanınamama ise 14 aile tarafından dile getirilmiştir. Ayrıca 24 aile uygun ev aradığını belirtmişlerdir.

Sonuç ve Tartışma

Sonuçların sunulmasında öncelikle katılımcı grubun tanımlanmasına ilişkin bilgiler sunulacak. Daha sonra göç sebeplerine ilişkin sonuçlar tartışılacaktır. Üçüncü kısımda ise kamp yaşantısına ilişkin sonuçlar verilecek ve son bölümde ise kamp sonrası planlamalarına ilişkin sonuçlar paylaşılacaktır.

Suriye'den gelen ve Nizip Konteyner kampında yaşayan sığınmacıların Suriye'deki durumlarının değerlendirilmesinde;

Yaklaşık yarıya yakının ilçelerden geldiği, beşte birinin şehir merkezinden geldiği, üçte birinin ise köylerden geldiği görülmektedir. Ailelerde 179 anne ve 179 baba bulunmaktadır. 2013 yılında, AFAD tarafından yapılan çalışmada da kamplarda kadın ve erkek oranlarının eşiti olduğunu belirlemiştir.³⁴ Aile başına düşen ortalama çocuk oranı 3,8'dir, 5 ve üzeri çocuk sahibi olan aile oranı %40'dır. Yaklaşık üçte birinin Suriye'deki gelir durumu 200 \$, [1 \$=3,53 ₺ 3 Mart 2018 kur fiyatına göre]'in altında, yarıya yakını 200-800 \$ arası gelir seviyesine sahiptir. Konteynerde yaşayanların yarısı 399 ₺ altında maaş

34 AFAD, "Syrian Refugees in Turkey", 2013 Field Survey Results, 2013, <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/AFADSurveyonSyrianRefugeesinTurkey2013.pdf>, Erişim Tarihi: 19.11.2017.increasing number of refugees from Syrian Arab Republic (Syria

almaktadır, beşte biri 400-799₺, yaklaşık sekizde biri 800-1199₺ arasında maaş almaktaydılar. Suriye'de 200\$'ın altında olan üçte bir iken şimdi %97 si 200\$'ın altında maaş almaktadır. \$ ve ₺ dönüşümü yapıldığında konteynerde aileler ortalama aylık 222\$ bir gelire sahiptirler. Ailelerin gelirlerinde düşüş yaşanmıştır ve yapılan istatistiksel çalışmaya göre de ailelerin gelirlerinde meydana gelen düşme istatistiksel olarak anlamlıdır. Kamp dışında yaşayan Suriyelilere ilişkin yapılan çalışmalar da benzer sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Örneğin İzmir'de yapılan bir çalışmaya göre, haneler oldukça kalabalık olmasına rağmen, %68'nin aylık geliri 1000₺ ve altındadır³⁵. Yurtdışında yapılan çalışmalarda da sığınmacıların düşük gelire sahip oldukları vurgulanmakta ve yetersiz, dengesiz gelirin, sığınmacıları kaynaklarını ve tasarruflarını tüketmeye ve borçlanmaya zorladığı ve bundan dolayı da ulusal ya da uluslararası yardımlara daha fazla bağımlı hale geldiği ifade edilmektedir³⁶.

Suriye'de oturdukları konut değerlendirmesinde yaklaşık yarıya yakını eski Arap evinde oturmakta olup, yaklaşık dörtte biri apartman dairesinde ve beşte biri de bahçeli tek katlı evde oturmaktadır. Katılımcıların %33,3' düşük sosyo-ekonomik düzeyde, %57,2'si orta sosyo-ekonomik düzeyde iken %9,4'ü yüksek sosyo-ekonomik düzeydedir. Dağılımları dikkate alındığında katılımcıların farklı sosyo-ekonomik düzeyde oldukları söylenebilir.

Annelerin yaklaşık dörtte biri okuma yazma bilmemekte, yarısı ilk ve ortaokul mezunu, üniversite mezunu yirmide birdir. Babaların yaklaşık yarısı ortaokul ve lise mezunu, dörtte biri üniversite mezunudur. Örneklemede okuma yazma bilmeyen yetişkinlerin oranının önceki araştırma gruplarından daha yüksek olması dikkat çekicidir. Araştırmaya göre, sığınmacılar genel olarak düşük eğitim seviyelerine sahiptirler. Sığınmacıların sadece yüzde 20'si lise üzeri eğitimi görmüştür³⁷. Konteynerde yaşayanlar genel olarak değerlendirildiğinde yaklaşık yarısı öğrenci ve yaklaşık dörtte biri işsizdir. Toplam 393 kişi kendisini işsiz olarak sınıflandırmaktadır. Diğer taraftan, 71 kişi beyaz yakalı bir mesleğe sahip iken bunlardan 41'i bu tür bir meslekte çalışmaktadır. Yapılan çalışmalar kamp içinde ya da dışında yaşayan Suriyelilerin düşük ücretli işler-

35 Senem Sidal Eyiñç, "Tasarım Yoluyla Mülteci Barınma Sorununun Yönetimi: İzmir'deki Suriyeli Mülteciler Örneği" Fen Bilimleri Enstitüsü, 2015.

36 Benedetta Berti, "The Syrian Refugee Crisis: Regional and Human Security Implications The Refugee Population: An Overview", *Strategic Assessment*, 2015, http://www.inss.org.il/he/wp-content/uploads/sites/2/systemfiles/SystemFiles/adkan17_4ENG_7_Berti.pdf Erişim Tarihi: 25.03.2018." 1 the Syrian civil war has to date claimed over 200,000 casualties, including over 8,000 documented killings of children under eighteen years of age. 2 In a country of approximately 22 million people, the bloody and prolonged conflict has resulted in 7.6 million internally displaced persons and an additional 3.2 million refugees, as well as approximately 12.2 million people (more than 1 in 2 Syrians

37 Binnur Balkan-Semih Tumen, "Immigration and Prices: Quasi-Experimental Evidence from Syrian Refugees in Turkey", *Journal of Population Economics*, 2016, <https://doi.org/10.1007/s00148-016-0583-2>, Erişim Tarihi: 12.01.2018, s. 657-686.

de çalıştıklarını ya da aynı iş profiline göre daha düşük ücretle çalıştıklarını göstermektedir³⁸. 2013 yılında Uluslararası Çalışma Örgütü, tarafından yapılan Suriyeli sığınmacıların Lübnan'daki istihdam şekillerine ilişkin değerlendirmesi konulu çalışmada da sığınmacıların çoğunluğunun, genellikle tarımdan ev işlerine ve inşaatta uzanan, vasıfsız veya yarı vasıflı, genellikle gayri resmi veya geçici / mevsimlik işlerde çalıştıkları vurguladı. Bu işler genellikle çalışanlara istikrarlı ve yeterli gelir, iş güvenliği veya iş yararı sunma noktasında yeterli değildir³⁹.

İş sahipliği göçmenlerin entegrasyonunda önemli bir yere sahiptir⁴⁰. Bu açıdan bakıldığında kişilerin iş imkanına sahip olması entegrasyon sürecini hızlandıracaktır. Ayrıca sığınmacıların entelektüel birikimlerine göre iş imkânının sunulması toplumlarda oluşan "sığınmacıların ekonomiye olumsuz etkileri olmaktadır" kanısının değiştirilmesi açısından da önem arz etmektedir⁴¹. Burada göz ardı edilmemesi gereken bir nokta da kişilerin kendi beceri ve yeterlikleri kullanabilecekleri iş imkânlarına sahip olması süreci hızlandıracaktır. Kişilerin ekonomik bağımsızlığa kavuşması gerekmektedir. Duke ve diğerleri de kişilerin mesleği yeterliklerini kullanma fırsatlarının önemini vurgulamaktadırlar⁴².

Odada yaşayan kişi sayısının fazlalığı ve eğitim ihtiyaçlarının karşılanmaması tatmin edilmemiş temel ihtiyaçlar olarak kabul edilmektedir⁴³. Bunların sağlanması kişilerin sosyal uyumunu artıracaktır.

Suriye'yi terk etme sebebi değerlendirildiğinde tamamına yakını hayati tehlike için terk etmişler, beşte biri de aynı zamanda eğitim için terk etmiştir. Alan araştırmalarına göre güvenlik %57,2 ve politik %18,9 nedenler katılımcılar için göç sebebinin ilk sıralarında yer almaktadır. Kamptan çıkanların önemli bir kısmı güvenlik nedeniyle evlerinden ayrıldıklarını ve Türkiye'ye taşınma kolaylığı ve eve yakınlığı nedeniyle Türkiye'yi seçtiğini bildirdi⁴⁴. Suriye'den gelen

38 Feyzi Baban-Suzan Ilcan-Kim Rygiel, "Syrian Refugees in Turkey: Pathways to Precarity, Differential Inclusion, and Negotiated Citizenship Rights", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 2017, <https://doi.org/10.1080/1369183X.2016.1192996>, Erişim Tarihi: 05.10.2018.

39 International Labor Organization Regional Office for the Arab States, "Assessment of the Impact Of Syrian Refugees in Lebanon And Their Employment Profile 2013", *ILO Publications*, 2014, https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/wcms_240134.pdf, Erişim Tarihi: 25.03.2018.

40 Ager-Strang, *ag.r.*

41 Fatih Yaman, "Uyum ve Ötekileşme Ayrımında Suriyeli Sığınmacılar", *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, 2017, <https://doi.org/10.21798/kadem.2017130143>, Erişim Tarihi: 27.05.2018, s. 91-109.

42 Karen Duke-Rosemary Sales-Jeanne Gregory, "Refugee Resettlement in Europe", in *Refugees, Citizenship and Social Policy in Europe*, Palgrave Macmillan, London 1999, https://doi.org/10.1057/9780230371248_6, Erişim Tarihi: 16.06.2018, s. 105-131.

43 Matthew Hammill, *Income Poverty and Unsatisfied Basic Needs, Economic Commission for Latin America and the Caribbean ECLAC*, <http://repositorio.cepal.org/handle/11362/25900>, Erişim Tarihi: 25.06.2018.

44 Balkan-Tumen *ag.r.*

sığınmacıların Gaziantep'i tercih sebebi değerlendirildiğinde büyük bir çoğunluğu sınıra yakın olduğu için tercih etmiş, beşte bir güzel bir şehir, üçte biri kültürlerine yakın bir şehir olduğu için tercih etmiştir. Onda dokuzu zorunluluk ortadan kalkınca ülkelerine dönmeyi planlamaktadır. Başka bir araştırmaya göre Gaziantep ilini seçmenin nedeni 53,7% sınıra çok yakın olması, %20'si iş imkanları yüksek olması, %17,6 güvenli bir şehir olması ve %8,57'si gidilecek başka bir yer olmadığı içindir. Sınır komşusu nedeniyle Gaziantep'in seçilmesinde en önemli faktördür ⁴⁵.

Konteynerde yaşayanlar konteynerden önce kaldıkları yerler değerlendirildiğinde yaklaşık %40'ı geldiğinde önce çadırda kalmış, %40'ı geldiğinden beri konteynerde yaşamını sürdürmektedir, beşte biri de yakınının yanı, gecekondu, garaj, apartman vb. gibi yerlerde kamp dışında kalmıştır. Beşte biri kampta kalmadan önce kamp dışında kalmış sonrasında kampta kalmıştır. Beşte dördü ise geldiğinden beri kampta yaşamını sürdürmektedir. Dörtte üçüne yakını 3 yıldan fazla zamandır kampta yaşamaktadır.

Yaklaşık beşte dördü güvenlik, temizlik ve ısıtma olarak yeterli görmüştür. Yaklaşık yarısı soğuk, yağışlı, rüzgârlı ve karlı havalarda yalıtım olarak yeterli görmüştür. Yaklaşık beşte dördü büyüklük ve bölüm sayısı olarak, yarısı yükseklik ve ısıtma olarak, üçte ikisi de rahatlık ve aydınlık olarak yeterli görmüştür. Konteyneri mekânsal olarak değerlendirdiğimizde yaklaşık tamamına yakınında oda, mutfak, lavabo, konteyner dışı gölgelik bulunmakta, wc ve banyo-wc ise yarısında bulunmaktadır. Yaklaşık beşte dördünde buzdolabı, ocak-fırın, banyoda sıcak su, ısıtıcı bulunmaktadır. Beşte birinde mutfak dolabı, dörtte birinde klima, onda dördünde televizyon ve onda birinde çamaşır makinası, bilgisayar bulunmaktadır. Yaklaşık yarıya yakını konteynerin konumunu, odasını ve mutfağının olmasını; üçte ikisi aydınlık olmasını; üçte biri mekânlar arası ilişkiyi; dörtte biri ise mutfak-oda ilişkisini, banyo- oda ilişkisini, banyo-Wc'nin birlikte olmasını beğenmektedir. Tamamına yakını yangın alarmı, internet ağı ve hırsızlık alarm sisteminin varlığından haberi bulunmamaktadır. Dörtte biri uydu ağını varlığından haberdardır. Mutfak değerlendirmesinde yaklaşık dörtte üçü mutfağı küçük, üçte ikisi dolabı yetersiz, üçte biri tezgahı yetersiz olarak değerlendirmiştir. Genel olarak bakıldığında en olumlu fark konteynerlerin aydınlık oluşudur. Wc ayrı olması olumlu iken Banyo-Wc birlikte olması ve Banyo-Wc beraberliği maddeleri ise olumsuz bakış açısından en yüksek orana sahiptir.

Bu isteklere dikkat edildiğinde ailelerinde kalabalık olmasıyla birlikte konteynerlerin yeterli olmadığı görülmektedir. Özellikle banyo ve wc birlikteliği sorun olarak görülmektedir. Katılımcıların çoğunluğunun eski Arap evinde ve tek katlı bahçeli evde yaşamış olmaları bu sorunun ortaya çıkmasında etkili ol-

45 İbrahim Arslan-Yusuf Bozgeyik-Erdal Alancioğlu, "Göçün Ekonomik Ve Toplumsal Yansımaları: Gaziantep'teki Suriyeli Göçmenler Örneği", İlahiyat Akademi Dergisi, Cilt 3, Sayı 4, 2016, 129-48

muş olabilir. Ayrıca bu sorunun farklı sorularda da dile getirilmiştir. Bonnefor (2007) tarafında dile getirilen ev sahibi olması içerisinde bulunan mahremiyeti koruma ihtiyacından kaynaklanan bir sorun olabilir. Şu da unutulmamalı bu ihtiyaçlar bireylerin temel ihtiyacıdır ve bu sorunun çözülmesi için gerekli çalışmalar yürütülmelidir. Mekânsal ihtiyaçlar kültür ve yaşanmışlıkla doğrudan ilgilidir ⁴⁶. Diğer sığınmacılarda sorun olarak görülmeyenler farklı kültürlerde

- 46 Mojtaba Parsaee-Mohammad Parva-Bagher Karimi, "Space and Place Concepts Analysis Based on Semiology Approach in Residential Architecture: The Case Study of Traditional City of Bushehr, Iran", *HBRC Journal*, 2015, <https://doi.org/10.1016/J.HBRCJ.2014.07.001>, Erişim Tarihi: 04.08.2018, s.368-383 ; Deborah Phillips, "Moving Towards Integration: The Housing of Asylum Seekers and Refugees in Britain", *Housing Studies*, 2006, <https://doi.org/10.1080/02673030600709074>, Erişim Tarihi: 04.08.2018, s. 539-553. at first the research investigates the concepts of space and place and explains their characteristics in architecture. Then, it reviews the semiology theory and explores its concepts and ideas. After obtaining the principles of theory and also the method of semiology, they are redefined in an architectural system based on an adaptive method. Finally, the research offers a conceptual model which is called the semiology approach by considering the architectural system as a system of signs. The approach can be used to decode the content of meanings and forms and analyses of the architectural mechanism in order to obtain its meanings and concepts. In this way and based on this approach, the residential architecture of the traditional city of Bushehr – Iran was analyzed as a case of study and its concepts were extracted. The results of this research demonstrate the effectiveness of this approach in structure detection and identification of an architectural system. Besides, this approach has the capability to be used in processes of sustainable development and also be a basis for deconstruction of architectural texts. The research methods of this study are qualitative based on comparative and descriptive analyses.", "author": [{"dropping-particle": "", "family": "Parsaee", "given": "Mojtaba", "non-dropping-particle": "", "parse-names": false, "suffix": ""}], [{"dropping-particle": "", "family": "Parva", "given": "Mohammad", "non-dropping-particle": "", "parse-names": false, "suffix": ""}], [{"dropping-particle": "", "family": "Karimi", "given": "Bagher", "non-dropping-particle": "", "parse-names": false, "suffix": ""}], "container-title": "HBRC Journal", "id": "ITEM-1", "issue": "3", "issued": {"date-parts": [{"2015}]}], "page": "368-383", "publisher": "Elsevier", "title": "Space and place concepts analysis based on semiology approach in residential architecture: The case study of traditional city of Bushehr, Iran", "type": "article-journal", "volume": "11", "uris": [{"http://www.mendeley.com/documents/?uuid=64a4a6ae-6d8f-4859-a87a-e90248b0104a"}], [{"id": "ITEM-2", "item Data": {"DOI": "10.1080/02673030600709074", "ISSN": "0267-3037", "abstract": "The government has explicitly identified housing as a key dimension of its strategy for refugee integration, the goal being to assist new migrants to access decent, safe, secure and affordable accommodation. Yet the evidence suggests that many asylum seekers and refugees experience housing deprivation and insecurity. The precise meaning of housing 'integration', what it can and should achieve, and how progress towards integration can be measured is uncertain and sometimes contested terrain. Drawing on qualitative research across five English localities, the paper explores what local housing providers and community development workers feel are the prerequisites for successful housing integration. The discussion focuses on the induction process, on-going support, 'move-on' support for new refugees, and the need to combat racist harassment. The paper concludes that despite good intentions and some localised successes, there are still many obstacles to refugee housing integration, which arise from multiple ga..."}, "author": [{"dropping-particle": "", "family": "Phillips", "given": "Deborah", "non-dropping-particle": "", "parse-names": false, "suffix": ""}], "container-title": "Housing Studies", "id": "ITEM-2", "issue": "4", "issued": {"date-parts": [{"2006}]}], "page": "539-553", "publisher": "Taylor & Francis Group", "title": "Moving Towards Integration: The Housing of Asylum Seekers and Refugees in Britain", "type": "article-journal", "volume": "21", "uris": [{"ht

Gazi

Akademik
Bakış

279

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

ciddi sorun olarak algılanabilmektedir. Ayrıca doğrudan insanın tatminini etkileyen “yaşanılabilirlik” olarak tanımlanan ⁴⁷ mekân insan etkileşimi perspektifinden değerlendirilmesi gerekmektedir.

Konteynerde ileriye yönelik yaşam planları değerlendirildiğinde üçte ikisi konteynerden ayrılmayı planlamakta bunun yarısı 9 ay içinde diğer yarısı ise bir yıl içinde planlamaktadır. Taşınmayı planlayanların üçte ikisi apartman dairesine taşınmayı düşünmektedir. Konteynerden ayrılmayı planlamalarının sebebi değerlendirildiğinde üçte ikisi konfor, beşte ikisi eğitim, iş imkanı, ailenin büyümesi ve sosyal ihtiyaçlar ve üçte biri sağlık olarak değerlendirmiştir. Yaklaşık dörtte üçü ekonomik nedenlerden dolayı taşınamadıklarını üçte biri şehri tanımadığı ve tanıdığı kimse olmadığı için taşınmadığını belirtmiştir. Altıda biri de taşınmak için ev aramaktadır.

Taşınılan konteyner bölgesinin genel durumu değerlendirildiğinde yaklaşık dörtte üçü güvenliği ve temizliği; yaklaşık üçte ikisi de eğitimi ve ibadet alanını yeterli olarak değerlendirmiştir. Yaklaşık dörtte üçü yeşil alan, çocuk oyun alanı, dış mekân oturma alanı, alışveriş alanını; sosyal alanı ve spor alanı; yarıya yakını da ihtiyaçların giderilmesi için kamp çevresini yetersiz olarak değerlendirmiştir. Başka bir araştırmaya göre, Suriyeli sığınmacılara sunulan kamp tesisleri arasında, en çok memnun olunan hususların başında güvenlik ve kamplardaki barış olmuştur ⁴⁸. Yıldız 2013’ e göre, kamptaki tat-

tp://www.mendeley.com/documents/?uuiid=82df684d-6fea-4e77-a979-e92d3cd694c1"}}, "mendeley": {"formattedCitation": "Mojtaba Parsaee, Mohammad Parva ve Bagher Karimi, "Space and place concepts analysis based on semiology approach in residential architecture: The case study of traditional city of Bushehr, Iran", <i>HBRC Journal</i>, 11.3 (2015

47 Meriç Kahraman Demir, "İnsan İhtiyaçları ve Mekansal Elverişlilik Kavramları Perspektifinde Yaşanılabilirlik Olgusu ve Mekansal Kalite", *Planlama*, 2014, 74-84 <https://doi.org/10.5505/planlama.2014.29591>, Erişim Tarihi: 01.10.2018.

48 Mehmet Güçer-Sema Karaca-O Bahadır Dinçer, *Sınırlar Arasında Yaşam Savaşı Suriyeli Mülteciler*, 2013, <https://bit.ly/2SssVxf-Ue17KkC>, Erişim Tarihi: 30.10.2018."given": "Sema", "non-dropping-particle": "", "parse-names": false, "suffix": ""}, {"dropping-particle": "", "family": "Dinçer", "given": "O Bahadır", "non-dropping-particle": "", "parse-names": false, "suffix": ""}], "id": "ITEM-1", "issued": {"date-parts": [{"2013"}]}, "title": "Sınırlar Arasında Yaşam Savaşı Suriyeli Mülteciler", "type": "report", "uris": [{"http://www.mendeley.com/documents/?uuiid=74202df5-da04-4aee-a2a4-9b5819537ce2"}]}, "mendeley": {"formattedCitation": "Mehmet Güçer, Sema Karaca ve O Bahadır Dinçer, <i>Sınırlar Arasında Yaşam Savaşı Suriyeli Mülteciler</i>, 2013 <https://books.googleusercontent.com/books/content?req=AKW5QadmOZeLQ7BcpmmWab45r7lcoVMocvZM3WyiKORRlYwt-2CqKR0HSTCQiTyXNjwLHUblIWZqGlih9bR9SqaTtlyh8_2_4bajilXqGz9BDbkt-16HgMGSldbnYwhMoZFFHhsaH5wXLR0KM3pyqiqHi8ljrHZFOz3Qjbpqrz84fBeZ3PvckVzuHvzE5OKb-Ue17KkC>.", "manualFormatting": "Mehmet Güçer-Sema Karaca-O Bahadır Dinçer, Sınırlar Arasında Yaşam Savaşı Suriyeli Mülteciler, 2013, <https://bit.ly/2SssVxf-Ue17KkC>, Erişim Tarihi: 30.10.2018.", "plainTextFormattedCitation": "Mehmet Güçer, Sema Karaca ve O Bahadır Dinçer, Sınırlar Arasında Yaşam Savaşı Suriyeli Mülteciler, 2013 .", "previouslyFormattedCitation": "Mehmet Güçer, Sema Karaca ve O Bahadır Dinçer, <i>Sınırlar Arasında Yaşam Savaşı Suriyeli Mülteciler</i>, 2013 <https://books.googleusercontent.com/books/content?req=AKW5QadmOZeLQ7BcpmmWab45r7lcoVMocvZM3WyiKORRlYwt-2CqKR0HSTCQiTyXNjwLHUblIWZqGlih9bR9SqaTtlyh8_2_4bajilXqGz9BDbk

Görüş

minsizliği artıran en önemli sorunlardan biri de sosyal ve kültürel faaliyetlerin olmaması. Kamplarda televizyon eksikliği en sık bahsedilen sorundur⁴⁹.

Öneriler

Bir kısmı uyum problemi ve ekonomik kaygıdan dolayı kamptan ayrılmayı istememektedir. Ancak şehirde yaşayanlarla birlikte yeni yaşama ve uyumlu bir yaşama bir an önce geçilmesi gerekmektedir. Bu her geçen gün zorlaşacaktır. Hükümet ve şehir yetkilileri tarafından bu süreç desteklenmelidir. Yaklaşık 2 milyon şehir yaşıyanı, yaklaşık 400 bin kamplar dahil Gaziantep'te yaşayan Suriyeli ve kamplarda bulunan 25 755 kişi bu şehrin gerek yaşıyanı gerekse yetkilileri tarafından yönetilecek bir sayıdır. Bunların bir plan dahilinde kültürlerinden koparmadan, beklentilerini ve yaşantılarını değerlendirerek; konut yapımı işbirliği içinde, şehirde yaşayanlarla birlikte yaşam alanı, iş alanı, sosyal alan ve eğitim alanları planlanarak yürütülmelidir.

Konteyner tasarımlarında yalıtım yetersizlikleri değerlendirilerek hafif ama iklim bölgelerine göre daha etken malzeme çalışmaları ve birleşim detayları çalışılabilir. Zaman içinde daha büyük aileler için iç bölüm ve ek oda, pencere, kapı bağlantı çözümleri geliştirilebilir. İşlevsellik ve malzeme kullanımları estetik arayışlar ile beraber değerlendirilerek çalışılabilir.

Entegrasyonun sağlanmasında etkili olan hususlardan birisi olan kişilerin yetkinlik ve diplomalarının kullanılmasına fırsat verilmesi konusunda çalışmalar yapılmalıdır. Üniversite mezunu sığınmacıların eğitim durumlarına göre yararlanılmalı, öğrenimi yarım kalanlar için bir plan yapılmalıdır. Sığınmacıların yeteneklerine göre değerlendirilip becerilerini ortaya çıkaran ve önünün açılmasını sağlayan, uygulamalı pratik çalışmalar yapılacak atölye mekân tasarımları yapılmalıdır. Sığınmacıların iş gücüne katılımını sağlayacak imkânlar sunulmalıdır.

KAYNAKLAR

AFAD, *Çadır kent kurulum ve yönetim standartları*, 2012

"Geçici Barınma Merkezleri Bilgi Notu", 2014 <https://www.afad.gov.tr/upload/Node/2374/files/Barinma_Merkezlerindeki_Son_Durum+6.pdf> [erişim 19 Kasım 2017]

Syrian Refugees in Turkey, 2013 Field Survey Results, 2013 <<https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/AFADSurveyonSyrianRefugeesinTurkey2013.pdf>>

kt-l6HgMGSldbnYwhMoZFHhsaH5wXLR0KM3pyqiqHi8lJrHZFOz3Qjbpqrz84fBeZ3PvckVzuHvzE5QKb-Ue17KkC>."), "properties": {"noteIndex": 49}, "schema": "https://github.com/citation-style-language/schema/raw/master/csl-citation.json")

49 Özkan Yıldız, "Türkiye Kamplarında Suriyeli Sığınmacılar: Sorunlar, Beklentiler, Türkiye ve Gelecek Algısı", *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 2013, <https://doi.org/10.18490/SAD.38848>, Erişim Tarihi: 28.10.2018.

Gazi

Akademik
Bakış

281

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

Ager, Alastair, ve Alison Strang, *Indicators of integration* (Home Office, Research, Development and Statistics Directorate, 2004)

“Understanding Integration: A Conceptual Framework”, *Journal of Refugee Studies*, 21 (2008), 166–91 <<http://dx.doi.org/10.1093/jrs/fen016>>

Akpınar, Teoman, “Türkiye’deki Suriyeli mülteci çocukların ve kadınların sosyal politika bağlamında yaşadıkları sorunlar”, *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi Balkan and Near Eastern Journal of Social Sciences*, 03 (2017), 16–29

Andrew Williams, *Housing Issues For Refugees And Asylum Seekers in Australia*, 2013 <https://www.refugeecouncil.org.au/r/rpt/1309_HousingLitRev.pdf>

Arslan, İbrahim, Yusuf Bozgeyik, ve Erdal Alancıoğlu, “Göçün Ekonomik Ve Toplumsal Yansımaları: Gaziantep’teki Suriyeli Göçmenler Örneği”, *İlahiyat akademî Dergisi*, 2016, 129–48 <<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/292316>>

Ashmore, Joesph, “Tents: A guide to the use and logistics of family tents in humanitarian relief”, *OSHA, Editor*, 2004

Atmaca, Nihat, “Determination of optimum life span of container houses by using Neuro-Fuzzy methods”, *Energy, Ecology and Environment*, 3 (2018), 39–47 <<http://dx.doi.org/10.1007/s40974-017-0065-8>>

Baban, Feyzi, Suzan Ilcan, ve Kim Rygiel, “Syrian refugees in Turkey: pathways to precarity, differential inclusion, and negotiated citizenship rights”, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 43 (2017) <<http://dx.doi.org/10.1080/1369183X.2016.1192996>>

Balkan, Binnur, ve Semih Tumen, “Immigration and prices: quasi-experimental evidence from Syrian refugees in Turkey”, *Journal of Population Economics*, 29 (2016), 657–86 <<http://dx.doi.org/10.1007/s00148-016-0583-2>>

Beer, Andrew, ve Paul Foley, “Housing need and provision for recently arrived refugees in Australia” <<https://pdfs.semanticscholar.org/1500/e52d-8d8a626395cc69aa11e51292576bdeb5.pdf>>

Berti, Benedetta, “The Syrian Refugee Crisis: Regional and Human Security Implications The Refugee Population: An Overview”, *Strategic Assessment*, 17 (2015) <http://www.inss.org.il/he/wp-content/uploads/sites/2/systemfiles/SystemFiles/adkan17_4ENG_7_Berti.pdf> [erişim 25 Mart 2018]

Bonnefoy, Xavier, “Inadequate housing and health: an overview”, *Int. J. Environment and Pollution*, 304 (2007), 411–29 <<http://centerforhealthyhousing.org/Portals/0/Contents/Article0581.pdf>>

Budeiri, Muna Z, “The habitat situation of Palestinian women”, içinde *Women and human settlements in conflict zones. Proceedings of the Second United Nations Conference on Human Settlements, Habitat II*, 1996, xi

Carter, Thomas S, ve John Osborne, “Housing and Neighbourhood Challenges of Refugee Resettlement in Declining Inner City Neighbourhoods: A Winni-

Gözy

peg Case Study”, *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 7 (2009), 308–27 <<http://dx.doi.org/10.1080/15562940903150097>>

Carters, Thomas S, Cheska Polevychok, ve John Osborne, “The role of housing and neighbourhood in the re-settlement process: a case study of refugee households in Winnipeg”, *Canadian Geographer / Le Géographe canadien*, 53 (2009), 305–22 <<http://dx.doi.org/10.1111/j.1541-0064.2009.00265.x>>

Corsellis, Tom, ve Antonella Vitale, *Transitional settlement: displaced populations*, 2005

Delanty, Gerard, *Citizenship in a global age* (McGraw-Hill Education (UK), 2000)

Demir, Meriç Kahraman, “İnsan İhtiyaçları ve Mekansal Elverişlilik Kavramları Perspektifinde Yaşanılabilirlik Olgusu ve Mekansal Kalite”, *Planlama*, 24 (2014), 74–84 <<http://dx.doi.org/10.5505/planlama.2014.29591>>

Duke, Karen, Rosemary Sales, ve Jeanne Gregory, “Refugee resettlement in Europe”, içinde *Refugees, Citizenship and Social Policy in Europe* (London: Palgrave Macmillan UK, 1999), vi, 105–31 <http://dx.doi.org/10.1057/9780230371248_6>

Eyinc, Senem Sidal, “Tasarım Yoluyla Mülteci Barınma Sorununun Yönetimi: İzmir’deki Suriyeli Mülteciler Örneği” (Fen Bilimleri Enstitüsü, 2015)

Flatau, Paul, Val Colic-Peisker, Alicia Bauskis, Paul Maginn, ve Petra Buergelt, *Refugees, housing, and neighbourhoods in Australia*, 2014 <https://www.ahuri.edu.au/__data/assets/pdf_file/0015/2058/AHURI_Final_Report_No224_Refugees,-housing,-and-neighbourhoods-in-Australia.pdf>

Flatau, Paul, Jessica Smith, Georgina Carson, Jake Miller, Angela Burvill, ve Rachael Brand, *The housing and homelessness journeys of refugees in Australia*, 2015 <https://www.ahuri.edu.au/__data/assets/pdf_file/0026/5759/AHURI_Final_Report_No256_The-housing-and-homelessness-journeys-of-refugees-in-Australia.pdf>

Forrest, J, K Hermes, R Johnston, ve M Poulsen, “The Housing Resettlement Experience of Refugee Immigrants to Australia”, *Journal of Refugee Studies*, 26 (2013), 187–206 <<http://dx.doi.org/10.1093/jrs/fes020>>

Goodwin-Gill, GS S, “Refuge or Asylum: International Law and the Search for Solutions to the Refugee Problem”, içinde *Refuge or Asylum: A Choice for Canada*, 1990 <https://scholar.google.com.tr/scholar?hl=tr&as_sdt=0%2C5&q=Refugee+or+Asylum%3A+International+Law+and+the++Search+for+Solutions+to+the+Refugee+Problem&btnG=>>

Güçer, Mehmet, Sema Karaca, ve O Bahadır Dinçer, *Sınırlar Arasında Yaşam Savaşı Suriyeli Mülteciler*, 2013 <https://books.googleusercontent.com/books/content?req=AKW5QadmOZeLQ7BcpmmWab45r7lcoVMocvZM3WyiKORRlvYwt-2CqKR0hSTCQiTyXNjwcLHUblIWzqGlih9bR9SqATTlyh8_2_4bajilXqGz9BDbkt-l6HgMGSldbnYwhMoZFHhsaH5wXLR0KM3pyqiqHi8ljrHZFOz3Qjbpqrz84fB eZ3PvckVzuHvzE5QKb-Ue17KkC>>

Gazi

Akademik
Bakış

283

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

Hammill, Matthew, *Income poverty and unsatisfied basic needs*, *Economic Commission for Latin America and the Caribbean (ECLAC)* (ECLAC, 2009) <<http://repositorio.cepal.org/handle/11362/25900>>

Hashimoto-Govindasamy, L S, ve Vanessa Rose, "An ethnographic process evaluation of a community support program with Sudanese refugee women in western Sydney", *Health Promotion Journal of Australia*, 22 (2011), 107–12 <<http://dx.doi.org/10.1071/HE11107>>

Housing Development Agency, *Implementation of emergency housing*, 2012 <http://www.thehda.co.za/uploads/files/HDA_Implementating_Emergency_Housing_Case_Studies.pdf>

IFHP, *Housing Refugees Report*, 2015 <[http://www.ifhp.org/sites/default/files/staff/IFHP](http://www.ifhp.org/sites/default/files/staff/IFHP%20International%20Covenant%20on%20Economic%20Social%20and%20Cultural%20Rights%201976.pdf)>
"International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights", 1976 <<http://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/cescr.pdf>>

International Labor Organization Regional Office for the Arab States, "Assessment of the Impact Of Syrian Refugees in Lebanon And Their Employment Profile 2013", *ILO publications*, 2014 <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/wcms_240134.pdf> [erişim 25 Mart 2018]

Jenny Phillimore, ve Lisa Goodson, "Making a Place in the Global City: The Relevance of Indicators of Integration", *Journal of Refugee Studies*, 21 (2008), 307–25 <<http://dx.doi.org/10.1093/jrs/fen025>>

Malkki, Liisa H, "News From Nowhere:Mass displacement and globalized 'problems of organization'", *Ethnography*, 3 (2002), 351–60 <<http://dx.doi.org/10.1177/146613802401092797>>

Meinhold, Bridgette., *Urgent architecture : 40 sustainable housing solutions for a changing world* (W.W. Norton & Company, 2013)

Mira, Lara Alegria, Ashley P Thrall, ve Niels De Temmerman, "Deployable scissor arch for transitional shelters", *Automation in Construction*, 43 (2014), 123–31

de Oliveira, Mafalda Almada e Melo Gomes, "Flexible Sustainable Architecture Major Challenges Between North And South", 2014

Orhan, Oytun, ve Sabiha Senyucel Gundogar, "Effects of the Syrian refugees on Turkey", *ORSAM Report*, 195 (2015)

Parsaee, Mojtaba, Mohammad Parva, ve Bagher Karimi, "Space and place concepts analysis based on semiology approach in residential architecture: The case study of traditional city of Bushehr, Iran", *HBRC Journal*, 11 (2015), 368–83 <<http://dx.doi.org/10.1016/j.HBRCJ.2014.07.001>>

Phillips, Deborah, "Moving Towards Integration: The Housing of Asylum Seekers and Refugees in Britain", *Housing Studies*, 21 (2006), 539–53 <<http://dx.doi.org/10.1080/02673030600709074>>

Rose, Damaris, "The housing situation of refugees in {Montréal} three years after arrival: {The} case of asylum seekers who obtained permanent residence",

Gors

Journal of International Migration and Integration / Revue de l'integration et de la migration internationale, 2 (2001), 493–529 <<http://dx.doi.org/10.1007/s12134-001-1010-3>>

Sanyal, Romola, “Urbanizing refuge: Interrogating spaces of displacement”, *International Journal of Urban and Regional Research*, 38 (2014), 558–72 <<http://dx.doi.org/10.1111/1468-2427.12020>>

Shedlin, Michele G, “Sending - Country Violence and Receiving - Country Discrimination : Effects on the Health of Colombian Refugees in Ecuador”, *Journal of immigrant and minority health*, 16 (2014), 119–124. <https://www.researchgate.net/profile/Michele_Shedlin/publication/266758698_Discrimination_and_Health_Vulnerability_Colombian_Refugees_from_Drug_Violence_Living_in_Ecuador/links/54ad52600cf2828b29fc50b5.pdf>

UNHCR, *Handbook for emergencies*, Third Edit (Geneve: United Nations High Commissioner for Refugees, 2007)

“Syria Regional Refugee Response”, *UNHCR*, 2018 <<https://data2.unhcr.org/en/situations/syria>> [erişim 24 Mart 2018]

Uzman, Nasrullah, ve Rasim Tösten, “Suriyeli Akademisyenlerin Bakış Açısından Türkiye-Suriye İlişkileri Ve Sığınmacılar Meselesi”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2016, 251–72

World Health Organization, *Housing: shared interests in health and development* (WHO Library Cataloguing-in-Publication Data, 2011) <http://apps.who.int/iris/bits-tstream/10665/44705/1/9789241502290_eng.pdf>

Yaman, Fatih, “Uyum ve Ötekileşme Ayrımında Suriyeli Sığınmacılar”, *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, 3 (2017), 91–109 <<http://dx.doi.org/10.21798/kadem.2017130143>>

Yıldız, Özkan, “Türkiye Kamplarında Suriyeli Sığınmacılar: Sorunlar, Beklentiler, Türkiye ve Gelecek Algısı”, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 16 (2013) <<http://dx.doi.org/10.18490/SAD.38848>>

Extended Abstract

Introduction

Because of domestic turmoil and wars, today, in many parts of the world, especially in this geography, millions of people take refuge in a country far away from their homeland and struggling to survive . People may have to leave the place where they live quickly Because this is a life-threatening situation for themselves, they may have to migrate without making a plan. This was also the case for refugees from Syria. For the countries accepting refugees for humanitarian aid, this process is difficult to manage. In the face of this sudden and unexpected situation, these countries first introduced emergency measures and then had to take remedial decisions.

Gazi

Akademik
Bakış

285

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

This study aimed to determine thoughts about living in containers and later plan of Syrian refugees who came to Gaziantep. Their problem of integration in a restricted area within the camps, need for housing and its evaluation of sociological and vital uses, their expectations of the changing process over time, the establishment of ties in their new lives, the fulfillment of their hopes and needs, the emergency plan of the government and the local administrators' resolutions related to the planning of a life-cycle compatible with the local community were evaluated.

Method

In this study, the camp life of the refugees was examined with deep literature review. Also, a survey employed to 180 refugee families living in the container camp. The survey had some items which composed of the characteristic and living areas of the containers, changes made according to the needs of the families, properties of their homes in Syria, their future expectations, and plans.

Results

The results of the study are as follows: Approximately half of the participants come from the districts, one fifth of them came from the city center and one third came from the villages. Refugees are generally in the low and middle socio-economic groups. The monthly income of the families decreased. In general, they are unemployed or work low quality jobs. In the international studies similarly emphasize that refugees have low income. Also the studies show these inadequate income compels refugees to consume their resources and to force borrowing money. Thus this become them more dependent on national and international aid Berti, 2015.

Almost all of the participant refugees have left their country because of their life threatening. Although they are satisfied with the containers' airy, light, and location, they complain about the containers' number of compartments and their bathroom and toilet together. Some of them plan to leave the container and settle in the city. The majority of those who stay in containers do not intend to leave due to economic reasons. They are also satisfied with safety and cleanliness of the refugee camps It is primarily recommended to solve problems that would hinder integration and integration.

Suggestions

Some of them do not want to leave the camp due to the their adaptation problem and economic concern. However, they should begin a new life with city community harmoniously as soon as possible. This process should be supported by government and city authorities. About 2 million inhabitants, about 400 thousand 25 755 people living in the camps Syrians are living in Gaziantep.

Gaz

A plan should be performed to build housing, living space, business area, social space, and training areas for the refugees. The plan should be prepared according to their expectations and experiences without breaking away from their culture and opinions' city community.

The container design and its material can be evaluated in terms of the climate of the city and its insulation. The container interior section and extra room, window, door connection solutions can be designed for larger families. Functionality and material use can be studied with aesthetic seeking.

Some efforts should be made to give the refugees some opportunities to use their competences and diplomas. These efforts are effective in ensuring good integration. Refugee should be benefited in terms of their education level. Also, a plan should be performed for the refugees who didn't complete their schools. Workshop places which will reveal their skills and support their capabilities should be designed and built. Some opportunities should be provided to enable refugees to take part in the city's workforce.

Gazi

Akademik
Bakış

287

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

Bir Sosyal Kurum Olarak Üniversite, Bilim Zihniyeti ve Türkiye

The University as a Social Institution, Science Mentality and Turkey

Fahri ATASOY*

Öz

Bilim ve üniversite birbirini tamamlayan kurumlardır. İnsanlığın gelişiminde üretilen bilginin önemi büyüktür. Bilgi üretme yollarından birisi felsefe, birisi bilimdir. Dünyanın modernleşmesi ile birlikte bilim üretmenin mekânı üniversiteler olmuştur. Türkiye Batıdan örnek alarak geleneksel yüksek eğitim kurumlarını dönüştürmeye çalışmıştır. Darülfünun'dan üniversiteye giden süreçte sıkıntılar yaşanmıştır. Üniversite Batılı anlamda akademik araştırmalar yapılan ve bilgi üreten bir kurum olması gerekirken, beklenen başarıyı gösterememiştir. Bunun için defalarca reform teşebbüsleri yapılmış ama olması gereken seviyeye hâlâ çıkamamıştır. Türkiye'de üniversite kurumunun bilim zihniyeti problemleri gelişmiştir. Bunun sebepleri üzerine yapılacak analizler çözüm yollarını da gösterecektir. Bu makale bir toplumun yapısı içinde eğitim kurumu ve dolayısıyla üniversite kurumunun yapısal problemlerini analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Kurum, Üniversite, Bilim, Zihniyet, Toplum

Abstract

Science and the university are complementary institutions. In the progress of humankind, the importance of produced knowledge is great. One of the ways of producing knowledge is philosophy and the other one is science. Together with the modernization of the world, the universities have become the places that are produced knowledge. Turkey has tried to transform traditional higher education institutions like the examples in the West. Some problems occurred in the process of transition from Darülfünun to the university. Even though the university is the place that makes academic surveys and produces knowledge, it doesn't show the expected success. Because of this, reform attempts have been done several times but still it hasn't gone up to the intended level. Science mentality of university institution in Turkey has improved problematically. The analyses that are going to be done for these reasons will also show solutions. This article aims to analyze the structural problems of educational institution and accordingly the university institution of society.

Key Words: Social Institution, University, Science, Mentality, Society.

Giriş

Bilme çabası insanlığın tarihi kadar eskidir. İnsanoğlu hayvanlardan farklı olarak kültür yaratan ve bu kültürü kuşaktan kuşağa aktararak devamını sağlayan bir varlıktır. Kültür insanların çetin doğa şartlarına karşı kolay mücadele etmesini sağladığı gibi, insanca bir hayat sürmesine de yol gösterir. Kültürü insan hayatından çektiğinizde ortaya hayvana benzeyen bir varlık çıkar. Hatta

Makale Geliş Tarihi: 13.07.2018, Makale Kabul Tarihi: 15.11.2018

* Dr. Öğr. Üyesi / Kırıkkale Üniversitesi Sosyoloji Bölümü

Gazi

Akademik
Bakış

289

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

bu varlık pek çok bakımdan hayvanlardan aciz kalır. Çünkü hayvanların doğuştan getirdikleri birtakım insiyakları hayatlarını kolaylaştırmakta iken, bundan mahrum olan insanoğlu aciz duruma düşecektir, Bunun için her toplum kendi kültürel mirasını yeni kuşaklara aktararak onların hayatlarını kolaylaştırmayı ve toplumsal hayatı ve insanlığı daha da ileri götürmeyi ister. Bunun için eğitim kurumları bütün toplumlarda önemli bir yer işgal etmiştir. Eğitimin kültürel mirası aktarmanın yanı sıra insanların akıl ve gönül yönüyle yaratıcılığının önünü açıcı fonksiyonu da vardır. Ancak insanlığın geliştirdiği birikime sahip olan insanlar yeni şeyleri geliştirebilirler.

İnsanlığın ilkçağlardan beri geçirmiş olduğu evreleri gözden geçirecek olursak, bu tür faaliyetlerin zaman içinde kurumsallaştığı görülmektedir. Çeşitli dinlerin ve felsefi sistemlerinin de etkisiyle bu kurumsallaşma, insanın bilme ihtiyacını tatmin etmeye ve insanların hem sosyal hem fiziksel ortama uyum sağlamasına imkân vermiştir. Felsefe okulları, dinlerin öğretilerinin aktarıldığı ibadethaneler, birtakım araç ve gereçlerin yapıldığı zanaatkâr atölyeleri hep bu fonksiyonu sağlamaya katkıda bulunmuşlardır. Ortaçağ Avrupa'sında 'Kilise' ve 'manastırlar', İslâm dünyasında 'cami' ve 'medreseler' insanlığın geliştirdiği önemli bilim ve eğitim kurumlarıdır. Modern çağa girildiğinde Batı biliminin yaşamış olduğu dönüşüm, kendisiyle beraber modern üniversiteleri de ortaya çıkarmıştır. Artık bilim faaliyetini modernizmin ilkelerine göre yapan, bilgi üreten ve aktaran sistemli kurumlar vardır.

Üniversite bir eğitim ve bilim kurumu olarak her toplumda, toplumun gelişme dinamiklerinden birini oluşturur. Üniversite demek, insanın içinde bulunduğu evrende gerçekliğin doğru bilgisine ulaşmak çabası demektir. Üniversite demek, toplumdaki uzmanlık gerektiren pek çok iş için kalifiye eleman yetiştirmek demektir. Üniversite demek araştırma, geliştirme, proje hazırlama, buluş yapma demektir. Üniversitenin, Batı medeniyeti içinde maceralı bir gelişme seyri vardır. Türkiye'de ise üniversite, Batı dünyası karşısında geri kalmışlığımızın tescili olarak gelişmeye başlamıştır. Her ne kadar geleneksel yapımız içinde üniversiteye denk kurumlarımız yer almış olsa da modern bir eğitim ve bilim kurumu olarak üniversite Batı'dan etkilenecek tesis edilmeye çalışılmıştır. İşte bu safhadan beri üniversitenin Batı'da kazanmış olduğu bağımsız ve yaratıcı konumu, Türkiye'de bir türlü istenen noktaya gelememiştir.

Türkiye'de üniversite Batı'daki anlamında yeni ve faydalı bilgi üreten bir konuma yükselememiştir. Darülfünun'dan üniversite ismine ve YÖK'e uzanan süreçte bir kurum olarak içinden yeterli çözüm üretebilmiş değildir. İstenen görevler yerine getirilemeyince sürekli müdahaleler yapılmıştır. Üniversite için sürekli dışarıdan müdahaleli reformlar yapılması ortaya marazi bir durum çıkarmıştır. Üniversite aşı tutmayan bir bitkiye dönmüş ve zamanla filiz vermez hale gelmiştir. Bu bakımdan her siyasi yönetim üniversiteyi adam edecek veya iyileştirecek reçeteler peşine düşmüştür. Türk üniversite sistemi bu bakımdan

Görüş

Akademik
Bakış

290

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

dünyada reformlar rekoru kırmış olmalıdır. Dolayısıyla sürekli müdahalelerle kendi usullerini ve geleneklerini geliştiremeyen bir üniversite sistemi karşımızda yer almaktadır. Özerk, yaratıcı, üretken ve eleştirici bir yapıya sahip olması beklenen üniversite, nihayetinde beklenen fonksiyonları yerine getiremeyen bir duruma düşürülmektedir. Böyle bir durumda sonucu meydana getiren sebeplerin tahlilini yapmak da zorlaşmaktadır.

Konuyu burada sosyolojik olarak ele alacak olursak, üniversite toplumsal yapının bir parçasıdır. Toplumun işleyişini sağlayan kurumlardan birisidir. Bu kurumların her biri önemli fonksiyonlara sahiptir. Toplumun sağlıklı ve dinamik olması buna bağlıdır. Kurumlarda meydana gelebilecek bir marazi durum toplumun bütününe etkiler. Bu bakımdan bir toplumda üniversiteden beklenen bilimsel bilgi üretimi, yaratıcı düşünmeyi geliştirme, problem çözme yeteneği, bilgili insan yetiştirme gibi fonksiyonları yerine getirmektir. Türkiye’de üniversite ülkenin çağdaşlaşma süreciyle yakından ilişkilidir. Batıda yerine getirdiği fonksiyonları Türkiye’de getirmeyen bir sosyal kurum olması yapısal bir problem olduğu şüphesini artırmaktadır. Toplumsal yapıya sonradan intikal eden Batı tarzı üniversite, niçin bu ortamda beklenen verimliliği ve fonksiyonları yerine getirememektedir? Bunun için ülkemizde üniversite sisteminin tarihi süreç içinde nasıl bir serüven yaşadığına dikkat etmek gerekir.

Bir sosyolojik kurum yılların süzgecinden geçerek toplumsal tecrübelerden çıkartılan ve benimsenen usuller ve kurallar sisteminden oluşur. Sistem ise unsurları arasında karşılıklı illiyet bağı olan ve birtakım fonksiyonları yerine getiren mantıklı bir bütündür. Her bir unsurun önemli katkısı ve görevi vardır. Böylece bir sistem hangi konuyla ilgili olursa olsun aksamadan çalışır ve verimli olur. Beklenen sonuçları verir. Bugün biyolojik sistemleri de, bilgisayar ve otomasyon sistemlerini de buna örnek verebiliriz. Toplumsal kurumlar da buna benzer şekilde sistemli bir bütün oluşturur ve kendi iç bünyesinde rasyonel bağlantılar vardır. Her birim kendi görevini yerine getirerek sonucu ortaya çıkarır. Üniversiteyi de ülkedeki bir toplumsal sistem olarak görürsek, Türkiye’de henüz bu sistemin ya kurulamadığı ya da işletilemediği sonucu çıkar. Bu da araştırma esnasında görülecektir. Ayrıca sistemin bozulmasını, kuralların sürekli değiştirilerek bir kaos yaratılmasını bir ‘anomi’ ortamı olarak değerlendirenler vardır. Bunun gerçekten böyle olup olmadığı da ilerleyen sayfalarda anlaşılacaktır.

Üniversitenin bilimsel bilgi üretme görevi doğrudan bilim zihniyetiyle ilişkilidir. Bu anlamda bilimin ülkemizdeki gelişmişlik düzeyi de üniversite problemiyle iç içedir. Bilimsel faaliyet alanları modern dünyada üniversiteler olarak belirlenmiştir. Batı üniversiteleri bu fonksiyonu önemli bir ölçüde yerine getirmektedirler. Bu bakımdan Türk üniversitesi dediğimiz zaman bu ülkedeki bilimsel çabaları bundan ayrı ele almamız mümkün değildir. Çalışmada bu sebepten “üniversite ve bilim” içice ele alınmaktadır. Çünkü üniversitenin

Gazi

Akademik
Bakış

291

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

terim anlamından da yola çıkarak evrensel olana yönelmek esastır. Bilimsel çaba da üniversite içinde evrenseli ortaya çıkartabilecek en özgün çalışma alanıdır. Üniversite sadece bilgi aktarmaya yarayan bir kurum olsaydı zaten üniversite adına layık olmazdı. Acaba “Türk üniversiteleri bunu layıkıyla yerine getirebilecek yapıyı oluşturdular mı?” sorusu da bu kısa çalışmada amaçlarımız arasında yerini almaktadır.

Bir Sosyal Kurum Olarak Üniversite

Bir toplumda sosyal yapıyı oluşturan önemli unsurlardan biri sosyal kurumlardır. İnsanların çeşitli ihtiyaçları bu kurumlar tarafından karşılanmaktadır. Bu tek tek bireyler için olduğu kadar toplumun bütünü için de geçerlidir. Mesele aile kurumu, neslin sürdürülmesi, ekonomi kurumu üretim ve tüketim hizmetlerinin yerine getirilmesi, siyaset kurumu toplumun güvenlik ve düzeninin sağlanması, din kurumu inanç sistemlerinin açıklanması ve uygulanması gibi görevleri yerine getirir. Eğitim kurumu ise toplumun üyelerini hayata hazırlar ve diğer kurumların fonksiyonlarını yerine getirebilmek için gerekli donanımlı eleman yetiştirilmesini temin eder.¹

Üniversite kavramının kökü Latince “üniversitas” kelimesine dayalıdır. “Universitas” kelimesinin anlamı ise, bağımsız tüzel kişiliğe sahip ve müşterek çıkarları olan kişilerdir. Üniversite kavramının bugünkü genel anlamı ise bilim adamı ve öğrenciler topluluğu olup, evrensellik, tüm bilim dallarına yayılma, birlik ve birleştiricilik, bu kavramın önemli unsurlarıdır.²

2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu’nun 3. Maddesi d) bendinde üniversite şöyle tanımlanıyor: “Üniversite: Bilimsel özerkliğe ve kamu tüzelkişiliğine sahip yüksek düzeyde eğitim-öğretim bilimsel araştırma, yayım ve danışmanlık yapan; fakülte, enstitü, yüksekokul ve benzeri kuruluş ve birimlerden oluşan bir yükseköğretim kurumudur.”

1992 yılında yapılan bir rektörler toplantısında Yükseköğretim kurulunun görüşü olarak sunulan metinde “çağdaş üniversite” kavramı şöyle sunulmaktadır. “Eğitim-öğretim, araştırma, bilgi üretme, ürettiği bilgiyi yayma fonksiyonları yanında beklentilere cevap veren, toplumun her kesitiyle bütünleşen, teknolojik ilerlemelerin sanayiye uygulanmasını sağlamak suretiyle sanayinin gelişmesinde motor görevi üstlenen, kamu kaynaklarını en verimli şekilde kullanan, kaynak yaratan, sahip olduğu fiziki imkânları ve bilgi birikimini bir müteşebbis gibi değerlendiren, kamunun denetimine bağlı.”³ Böyle bir tanım-

1 Birsen Gökçe, Türkiye’nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar, Savaş Yayınları, Ankara 1996, s.109

2 Kemal Gürüz, Türkiye’de ve Dünyada Yüksek Öğretim, Bilim ve Teknoloji, TÜSİAD Yayınları, İstanbul 1994, s.349

3 Çağdaş Eğitim - Çağdaş Üniversite, (Üniversite Rektörlerinin Raporları), Başbakanlık Yayını, Ankara-1992, s.11

Görüş

la üniversitenin bütün fonksiyonellik özellikleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Fakat bu kadar iddialı bir tanımın gerektirdiği üniversite modeli gerçekten Türkiye üniversite sisteminde var mıdır? Yoksa sadece olması gereken konusunda temenni mahiyetinde midir? Bu soruların cevapları çalışmamızın ilerleyen safhalarında ortaya çıkacaktır.

Üniversite toplumların tarih içinde gelişim evrelerine paralel olarak ortaya çıkan ve gittikçe karmaşıklaşan bir sosyal hayatın vazgeçilmez unsuru haline gelmiş bir kurumdur. Bu anlamda toplumsal yapıyla yakından ilişkilidir. Aile, din, ekonomi, siyaset gibi kurumlar nasıl toplumsal yapının temel unsurları ise üniversitede çağımızın modern toplumlarının temel kurumları arasında yerini almıştır. Çağdaş Dünya tabiata hakim olacak tarzdaki gelişmesini bilimsel bilgiye ulaşma ve bu bilgileri pratik alana uygulayabilme imkanları ile kurulmuştur. İlkçağda Platon'un Akademia'sından, Ortaçağda İslam dünyasının Medrese'sine ve Yeniçağ'da Batının Üniversite'sine kadar uzanan gelişmeler, insanların doğru bilgi ihtiyaçlarını karşılamaları ve ellerindeki birtakım hazır bilgileri yeni nesillere aktarma amaçlarına yönelik fonksiyonlarını yerine getirmiştir. Özellikle Yeniçağ'dan sonra Batının dünya zenginliklerini ele geçirmesiyle birlikte yapmış olduğu atakta, üretilen bilgilerin önemli etkisi görülmüştür. İngiliz filozofu Francis Bacon'un "tabiata hâkim olmak için, tabiat kanunlarını bilmek gerekir" ilkesi Batı dünyasının bilim zihniyetine temel oluşturmuştur. Bu anlamda Üniversite bir yüksekokul okul olmaktan başka bilimsel bilginin üretilmesi ve mevcut bilgilerin aktarılması bakımından toplumların hayatına iyice yerleşmiştir.

İnsanlık artık sanayi çağını da aşmış bulunmakta ve içine girdiğimiz çağla ilgili olarak çeşitli değerlendirmeler yapılmaktadır. Kimisine göre Küreselleşen dünyada bir bilgi toplumu yaşanmakta, kimisine göre post modern bir sanayi sonrası toplumdaki bahsedilmektedir. Özellikle ekonomide devlet sınırlarının tamamen aşılması, iletişimde yeni elektronik sistemler vasıtasıyla ilişkiler ağının dünyayı kaplaması, soğuk savaş sonrası kutuplaşmaların azalması ve tek merkezli bir dünyaya doğru yönelişin olması, toplumsal hayatımızda bu duruma uyum sağlayabilecek nitelikli insan yetiştirilmesini ve yeni bilgi akışını yakalayabilmemizi gerektirmektedir. Bunlar da üniversitenin toplumsal hayatımızdaki vazgeçilmez yerini ortaya koyucu önemli delillerdir. TÜSİAD'ın hazırlanmış olduğu raporda belirtildiği gibi üniversiteler bilgi ve bilgili insanın kaynağıdır.⁴

Genel anlamda üniversite kavramından kastedilen; ortaöğretimden sonraki düzeyde eğitim veren, kültürün yenileşmesini ve bir kuşaktan diğer kuşağa aktarılmasını sağlamak, gençleri bazı mesleklere hazırlamak, bilimsel araştırmalarda bulunmak ve toplum sorunlarının çözüme kavuşturulmasında

4 Türkiye'de ve Dünyada Yükseköğretim Bilim ve Teknoloji, Koordinatör: Kemal Gürüz, TÜSİAD Yayını, İstanbul-1994, s.31

Gazi

Akademik
Bakış

293

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

yardımcı olmak görevlerini üstlenen yükseköğretim kurumudur.⁵ Yükseköğretim kurumları toplumun ihtiyaç duyduğu yüksek nitelikli insan gücünü yetiştirme, bilim ve tekniğin ilerlemesini sağlama yanında ülke sorunlarına çözüm yolları bulmakla da yükümlüdürler. Fakat kendisi sorun olan bir kurumun böyle sorunlara çözüm arama ve önerme fonksiyonu ne kadar olacağı tartışmalıdır. Bu yüzden üniversitenin içinde bulunduğu durum kadar, olması gereken durumu da son derece önemlidir. Eğer bir kurum toplumsal yapı içerisinde görevi olan fonksiyonu yerine getiremiyor ise ortaya önemli bir problem çıkacaktır. Kanaatimizce bizim toplumumuzda böyle bir problem mevcuttur.

Üniversite bir eğitim ve bilim kurumu olarak bize Batı'dan gelmiştir. Bu geliş esnasında kültürel uyum ve fonksiyonellik bakımından birtakım sıkıntılarının olması doğaldır. Fakat bu sıkıntılar Türk üniversite hayatında bir türlü aşılammıştır. Dikkat edilirse sosyo-kültürel gerçekliğe ve bunların temelinde gerçek sebeplere dayalı çözüm programları yerine, birtakım hazır program kalıpları getirilmiştir. Seha Meray'ın değerlendirmesine göre, "şimdiye kadar başka toplumların örneklerini, hazır giysiler gibi alıp yakıştırmayı yeğlemiş bulunmaktayız. Öteden beri, Batı ülkelerinin üniversite örneklerini, bu ülkelerin amaçlarını ve bunları besleyen güçleri hesaba katmaksızın benimsemek kolayımıza gelmiştir. Napolyon'un üniversite modelinden esinlenmiş bir 'Darülfünun'dan sonra, Alman üniversite sisteminin araştırmacılığının dışında, dış görünüşündeki örgütlenme biçimini benimseyerek, bugünkü klasik üniversitelerimizi ortaya çıkarmış bulunuyoruz. Diğer yandan Ortadoğu ve Atatürk üniversiteleri gibi örneklerle Amerikan üniversite sistemi ülkemize taşınmıştır."⁶ Meray'ın değerlendirdiği örnekler 1981 YÖK reformundan çok önce olmasına rağmen Üniversitelerimizin kuruluşundaki taklitçiliği ortaya koymasına bakımından son derece manidardır. Üniversite konusunda bitmek bilmeyen tartışmaların ve her iktidar değişikliğinde reform taleplerinin temelinde bu durumun olduğu aşikârdır.

Burada Üniversitenin genel tarihi ele alınmamaktadır. Ama Üniversite madem batılılaşmanın, dolayısıyla çağdaşlaşmanın şartı olarak karşımıza çıkıyor; o halde üniversite kurumunun Türkiye'deki serüvenine kısaca bakmak faydalı olacaktır. Türkiye'deki bilim zihniyetinin durumunu da, üniversite kurumunun bugünkü yapısını bu fotoğrafta görmek mümkündür.

Türkiye'de Darü'l-Fünun'dan Üniversiteye

Türkiye'de 'üniversite'nin kuruluşu kurumlarımızdaki Batılılaşma hareketine paralel olarak başlar. Medreselerin Batı karşısında Osmanlı'nın yükselmesine yeterince katkı sağlayamamaları, yeni kurumların oluşturulmasına, daha doğrusu getirilmesine sebep olur. Bu minval üzere 1863'te bugünkü üniversitenin

5 Hüseyin Korkut, "Üniversiteler", Cumhuriyet Döneminde Eğitim, MEB Yayınları, İstanbul 1984, s.2

6 Aynı Eser, s.9

çekirdeğini oluşturacak olan Darü'l-fünun açılmıştır. Faaliyeti çok uzun sürmeden binasında meydana gelen bir yangın sonrası sekteye uğramış, ama 1870'de Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile Darü'l-fünun-u Osmanî adıyla tekrardan düzenlenmiştir. Cumhuriyete kadar 1900'de ve 1908'de bazı değişikliklere uğrayarak yeniden organize edilen Darü'l-fünun, 1924 yılında 497 sayılı kanun ile İstanbul Darü'l-fünunu adını almıştır.

Osmanlı imparatorluğunun yıkılmasından kurtarılan yeni Türk devleti, modernleşme anlamında bütün kurumlarında köklü değişikliklere gitmeye başlamıştır. Zaten Osmanlıda başlayan sosyal kurumların Batınlıklerle benzer şekilde yenileştirilme çabası bu dönemde artmıştır. Geri kalmışlığın sebebi sayılan bozukluğun bu yenileşme ile aşılabacağına inanılmıştır. Bunun için başta eğitim sistemi olmak üzere hayatın bütün safhalarında inkılâp adı verilen adımlar atılmıştır. Bu adımlar atılırken doğal olarak Batılı bir kurum olarak düşünülen İstanbul Darü'l-fünunu'ndan çok şey beklenmiştir. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Reşid Galip'in konuyla ilgili değerlendirmesi ve o dönemde İsviçre'den özel olarak getirilen Profesör Alfred Malche'in hazırlamış olduğu rapor, Darü'l-fünun'un sonunu getiren sebepleri ortaya koymaktadır.⁷ İstanbul Darü'l-fünun'un lağvedilmesinin gerekçesini Reşid Galip şöyle açıklar:

Ülkede siyasal toplumsal büyük inkılâplar oldu. Darü'l-fünun bunlara seyirci kaldı. İktisadi alanda esaslı hareketler oldu. Darü'l-fünun bunlardan yalnız yeni yasaları öğretim programına almakla yetindi. Harf inkılâbı oldu. Özdil hareketi başladı. Darü'l-fünun hiç tınmadı. Yeni bir tarih anlayışı milli bir hareket halinde bütün ülkeyi sardı. Darü'l-fünun da buna ilgi uyandırabilmek için üç yıl beklemek ve uğraşmak lazım geldi. İstanbul Darü'l-fünun'u artık durmuştu; kendi içine kapanmış, geniş bir soyutlama içinde dış dünyadan elini ve ayağını çekmişti.⁸

Zamanın Milli Eğitim Bakanı Reşid Galip'in ifadesinden de anlaşılacağı gibi, "Darü'l-fünun yapılan yenilikleri desteklemediği gibi, yeni çözüm önerileri geliştirebilmiş de değildir. Bu durumda konunun iki yönü ortaya çıkmaktadır. Birincisi Darü'l-fünun kendi iç dinamikleriyle ülkenin problemlerine çözüm üretmekten uzaktır. İkincisi siyasi yönetim Darü'l-fünun'u özgür bilim merkezi olarak görmeyip, kendi kararlarını (doğru veya yanlış) tasdik mekanizması gibi kullanmak istemiştir."⁹ Her iki durumda da üniversitenin gerçek yapısına uygun bir manzara görünmemektedir. Dolayısıyla zamanın yönetimi müdahale ihtiyacı hissetmiştir. Nihayet 1931 yılında gerekli ön inceleme-yi yapmak ve reform hakkında rapor hazırlaması için İsviçre Gelf Üniversitesi

7 Aynı Eser, s.13-14

8 Hasan Ali Koçer, "Türk Üniversitelerinde örgütsel Gelişme", Üniversite Yönetiminin Uluslararası Sorunları Sempozyumu 19-21 Mart 1979, A.Ü.Eğit,Fak., Yay., 1979, s.6

9 Ersoy Taşdemirci, Belgelerle 1933 Üniversite Reformunda Yabancı Bilim Adamları, Bizim Büro Basımevi, Ankara 1992, s.3

Gazi

Akademik
Bakış

295

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

Pedagoji Profesörü Albert Malche davet edilmiştir. Malche, 1932 yılında Türk hükümetine sunduğu raporda tespitlerini dile getirerek üniversitede yeniden yapılanma için birtakım tavsiyelerde bulunmuştur.¹⁰

Albert Malche'in sunduğu rapora göre Darü'l-fünun'daki dikkate değer bozukluklardan bazılarının, bugünkü üniversitenin yapısını tahlil edebilmek için hatırlanmasında fayda vardır. İlk tenkitleri öğretim programları ve metotları üzerine yoğunlaşmıştır. Ona göre ders programları hem fazla yüklü hem de ansiklopediktir. Ders notları hiç değiştirilmeden ve geliştirilmeden uzun yıllardan beri aynen okutulmaktadır. Şahsi çalışma ve araştırmalara, düşünme ve konuşmaya yer verilmemekte, mevcudu tekrar etmekten ileriye gidilmemektedir. Darü'l-fünun ile sosyal hayat arasında olması gereken bağ kurulamamış; toplumun, memleketin ihtiyaçları ve beklentileri karşılıksız kalmıştır. Ayrıca bir üniversitede olması gereken ilmi zihniyet yaratılamamıştır. "Darü'l-fünun ilmi zihniyeti halk etmekle mükelleftir ve bunun haricinde selamet yoktur."¹¹

Malche'in raporundan sonra, zaten reforma karar vermiş olan zamanın yönetimi harekete geçmiş ve yabancı bilim adamlarının öncülüğünde reform gerçekleştirilmiştir. 31 Mayıs 1933 tarihli ve 2252 sayılı yasa ile Darü'l-fünun lağvedilmiş ve yerine İstanbul Üniversitesi kurulmuştur. İlk olarak mevcut kullanılan isimler ve sıfatlar yerine Batı kaynaklı terimler getirilmiştir. Darü'l-fünun'da görev yapan 240 elemandan 157'sinin işine son verilmiştir.¹² Bu oranıya vurulduğunda çok büyük bir rakamdır. Görevden alınma gerekçeleri ise bilimsel yetersizlik gibi sebeplerden çok siyasi görünmektedir. Yukarıda dönemin Milli Eğitim Bakanının ifadelerinden de anlaşılacağı gibi, Darü'l-fünun hocalarının yapılan birtakım yenilikleri benimsememeleri ve bunların toplum tarafından kabul edilmesine hizmet etmemeleri şimşekleri üstlerine çekmeye yetmiştir.

O dönemde üniversitede görev almış ve Türkiye'de uzun süre çalışmış olan Profesör Widmann'ın değerlendirmesine göre reform, Malehe'in¹³ önerilerine dayalı olarak, ders yönteminin değiştirilmesi; üniversite öğretim üyelerinin atanma usullerinin; üniversitenin toplum içinde etkinliğinin artırılması gibi amaçlar doğrultusuna gerçekleşmiştir. Üniversitenin Batı seviyesine getirilmesi, programın en önemli noktalarından biri olarak Kemalist görüşü temsil ediyordu. Hedeflenen amaçta bazı rasyonel gerekçeler öne sürülmesine rağmen, ideolojik bir zorlama olduğu gözlenmektedir. Üniversitenin kendini geliştirme ve yenileme dinamikleri çalışmadığı için dışarıdan 'adam etme' yöntemiyle ve direktiflerle bir yeni oluşum meydana getirilmeye çalışılmaktadır. Fakat böyle bir uygulama istenen sonucu da vermemiştir.

10 Aynı Eser, s.3-4

11 Erdoğan Başar, Türk Yükseköğretim Sisteminin Dünü, Bugünü, Yarını, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 10, Sayı 1, Sayfa 23-57, 1997, s.31

12 Tahir Hatipoğlu, Doğanın Üniversitesi, Selvi Yayınları, Ankara 1994, s.16

13 Albert Malche, İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor, MEB Devlet Basımevi, 1939, s. 37

İlk olarak Türk Üniversitesi ile ilgili problemlerin tespitinde Profesör Malche'a rapor hazırlatılmasına önemli tepkiler gelmiştir. O dönem basınının kuvvetli kalemleri arasında Peyami Safa, Darü'l-fünun içinden Ahmet Ağaoğlu gibi yazarların eleştirileri olmuştur.¹⁴ Ahmet Ağaoğlu ile birlikte tanınmış pek çok profesörün kadro dışı kalması yabancı hocaları dahi rahatsız etmiştir. Yine Widmann'ın iradesine göre bu kıyımdan İsmail Hakkı Baltacıoğlu gibi hocalar bile etkilenmiştir. Bu insanların bilim ve fikir alanında verimli olabileme imkânları ellerinden alınmıştır. Yerlerine, yurt dışında ihtisas yapmış Türkler ile yabancı profesörler getirilmiştir. Fakat bu iki grup hoca üniversite bünyesinde birçok sıkıntılara sebep olmuştur. Öncelikle büyük ümitlerle getirilen yabancı hocaların tercüman aracılığı ile ders vermeye çalışmaları verimli olmamıştır.¹⁵ 1933–1952 yılları arasında Türkiye'de çalışan ve ayrılırken bir rapor veren Ord. Prof. Philippe Schwartz, bu yapılan reformun bekleneni vermediğini belirtir. Nedenleri olarak, "birçok Türk aydınında yetersizlik duygusu olduğunu ve bunun sonucu olarak böbürlenmek, çalışkan ve başarılı olanları çekememek olduğunu; Bu aydınlardaki güvensizlik duygusunun sonucu olarak bizzat bilimsel çalışmaya değil, mevki ve makamlara, özel işlere önem verildiğini" saymaktadır.¹⁶ Yine Akyüz'ün aktardığı bir başka tespite göre, Cumhuriyetten sonra kayınlma yoluyla Batı'ya eğitim için gönderilen birçok genç, buralardan başarılı olamadan döndükleri halde üniversitelere alınmıştır. Aynı duruma son dönemlerde de rastlanmaktadır.

1933 Üniversite Reformu için Atatürk döneminde yapıldığından dolayı çoğunlukla eleştiri getirilmemekte veya olumlu değerlendirmeler yapılmaktadır. Bu durum bilimsel objektifliğe uygun değildir. Eğer YÖK raporunda belirtildiği gibi 1933'ü izleyen on beş yıl içinde büyük başarılar sağlanmış ve Türk yükseköğretimi bu yıllarda altın devrini yaşamış olsaydı, 1981'e kadar 46, 60, 73 müdahaleleri olmaz ve hatta 1981 reformuna gerek kalmazdı.¹⁷ Hiçbir kurumda bu kadar sık ve köklü müdahaleler sağlık işareti değildir. Böyle değerlendirilmesi bizce Türkiye'de mevcut olan bilimsellikten uzak bir ilkel zihniyetle ilgilidir.

Darü'l-fünun'dan Üniversiteye uzanan yolda şüphesiz 1933 reformu önemli bir dönüm noktasıdır. Türkiye'de Üniversite problemine temas eden herkesin bir şekilde burayla karşı karşıya gelmesi kaçınılmazdır. Özellikle sosyolojik bir çözümleme yapma girişimi, bunu şart koşmaktadır. Çünkü sosyal olaylarda devamlılık vardır ve belli bir süreç içinde ele alınmaları gerekmektedir. Konumuz itibarıyla üniversite kurumunun Türkiye'deki durumu, fonksiyonları ve problemleri, ancak bugüne uzayan süreçte anlaşılabilir. Bu konu aynı

14 Ali Arslan, Darülfünundan Üniversiteye, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1995, s.443

15 Aynı Eser, s.460

16 Yahya Akyüz, Türk Eğitim Tarihi, A.Ü. Eğitim Fak. Yayınları, Ankara 1982, s.224

17 Kasım 1981 - Kasım 1988 Döneminde Yükseköğretimdeki Gelişmeler, YÖK Yayını, Ankara-1989, s.5

Gazi

Akademik
Bakış

297

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

zamanda Türkiye'nin Batı karşısında geri kalmışlığının cephelelerinden birini oluşturur. Batı üniversiteleri ve bilim adamları bünyesinde bilimsel bilgidan teknolojiye, sanayi toplumundan bilgi toplumuna uzanan bir yolda hızla ilerlemektedir. Sürekli doğru bilginin peşinden koşan bir zihniyete sahip entelektüelleri sayesinde araştırmalarına ve tartışmalarına devam etmektedir. Bu durumda dikkatimizi çeken en önemli nokta ise birbiriyle çatışan pek çok teorinin üretilebilmesi ve Ortaçağdan çıkışlarında önemli rol oynayan bilimsel doğruları savunmak için yakılmayı ve engizisyonda işkence görmeyi göze alabilen bilim adamları olmaktadır.

Türkiye'de ise sürekli olarak geleneksel eğitim ve bilim modelleri eleştirilirken, Batı'yı getirmek iddiasında olan hareketlerimiz tek sesliliği ve boyun eğmeyi öne çıkarmaktadırlar. 1933 reformunda da görüldüğü gibi farklı seslerin üniversitede sesleri kesilmiş, devletin belirlediği ve tercih ettiği bir ideoloji doğrultusunda faaliyette bulunmaları istenmiştir. Bu ideoloji Batı'ya yönelmenin sonucu olarak zaman zaman değişikliğe uğramış, ama uygulama hemen hemen hiç değişmemiştir. Baskıcı, teksesli ve tahammülsüz uygulamalar sık sık görülmüştür. Bu sadece tek taraflı değildir. Yani devletin sürekli baskı yapması şeklinde değil, üniversiteleri ellerine geçirmiş bazı elit grupların zihniyeti ve tutumu şeklindedir. Bunun kesinlikle bilimsel zihniyetle ilişkisi yoktur. Başarıya, araştırmaya ve eleştiriye açık bir yaklaşım değildir.

YÖK'e Doğru Üniversitenin Durumu

Üniversiteden siyasi yönetimler ve toplumun tatminsizliği süregelmiştir. Türkiye'de meydana gelen siyasal olaylara bağlı olarak beklentiler ve tepkiler dikkatleri devamlı üniversite üzerine çekmiştir. Türk sosyal tarihinde Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'na göre "üniversite, kararlı ve organik surette devamlı serpiyen bir halde değildir. Bu kurumlardaki kararsızlık ve istikrarsızlık somut olarak gözlenebilir."¹⁸ 1946 yılında 4936 ve 1960 yılında 115 ve 119 sayılı yasalarla üniversitede tekrardan düzenlemeler yapılmıştır. Bunlarla genellikle üniversite öğretim üyelerine yönelik özerklik adıyla bazı imtiyazlar ve dokunulmazlıklar getirilmiştir. Fakat bu esnada ne hikmetse yine bir kısım öğretim üyesinin işine son verilmiştir. 1960'da 114 sayılı yasayla 147 öğretim üyesi işinden atılmıştır.¹⁹ Bu atılanların durumları bir tarafa, kalanlara tanınan birtakım haklar ve imtiyazlar ilerde problem oluşturacak şekildedir. Bunu, atılmaları şiddetle eleştiren ve 1981 düzenlemesini üniversitenin doğranması olarak gören Hatipoğlu'nun feryatlarında görülmektedir. görmekteyiz. Bu dönemde atılanlara baktığımızda ise Muzaffer Şerif, Niyazi Berkes, Pertev Naili Boratav gibi isimleri görmekteyiz ki, Kongar'ın ifadesine göre bunlar dünya çapında otorite olmuş bilim adamlarıydı.²⁰

18 Nevin Güngör, Kültür-Eğitim-Dil Üzerine Görüşleri ile Ziyaeddin F. Fındıkoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991, s.139

19 Hatipoğlu, ag.e., s.16

20 Emre Kongar, Üniversite Üzerine, Hil Yayınları, İstanbul 1984, s.55

Görüş

Akademik
Bakış

298

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

Hatipoğlu 1981 öncesindeki atılmaları ve düzenlemeleri özerkliği sağlayıcı olduğunu ileri sürerek normal karşılarken, sonrakileri üniversitede özgürlüğün ve özerkliğin doğranması olarak nitelendirmektedir. Hatipoğlu "12 Eylül döneminde üniversitede bir tek dincinin ve ırkçının görevine son verilmedi" ifadesiyle, üniversite zihniyetini ortaya koymaktadır.²¹ Demek ki üniversitede bulunmak veya atılanın kriteri kişinin bilimsel yeterliliği değildir. Yazar şikâyetini söylerken zihniyetini açığa çıkarmaktadır. Çünkü kendisi üniversitede tıp profesörü olan yazarın ortaya koyduğu herhangi bir bilimsel kıstas yoktur. Eleştirilecek yanlış uygulamalar varsa ki vardır; bunlar ilkeler bazında ve adalet ölçüsünde olmalıdır. Eğer bir insan bilimsel yeterliliği, liyakati, çalışkanlığı ve yasalara uygunluğu açısından değil de dünya görüşü açısından değerlendiriliyorsa bunun savunulacak hiçbir tarafı yoktur. Fakat üniversitede öyle bir yapılanma gerçekleşmiştir ki egemen olan şablonlara uymayanların burada yeri yoktur. Bu bize özerkliği değil kast sistemini hatırlatmaktadır. Hatipoğlu muhtemel ki üniversiteden, bilimsel alanda çok başarılı dahi olsa ırkçı veya dinci olarak tanınan kişiler atılsaydı memnun olacaktı. Halbuki üniversiteler farklı görüşlerin özgürce tartışılabildiği, farklı bakış açılarından araştırmaların yapılabildiği, bilimsel bilgi üretmeye ve bu bilgilerin insanlığın yararına sunulabildiği yerler olmalıdır.

Şiddetli eleştirilere ve tartışmalara sebep olan 1981 yükseköğretim düzenlemesine gelinceye kadarki gelişmelere bakıldığında, gerçekten üniversitelerde o güne kadar özgürlük ve özerklikten doğan, yoğun bir bilimsel çalışmanın olup olmadığı ortaya çıkar. Aynı zamanda sonrasında bu anlamda bir gelişmenin olup olmadığı da görülebilir. Bir ülkede, bir toplumsal yapıda verilen bir siyasi karar veya düzenlemeyle bilim zihniyetinin birdenbire değişmesi mümkün değildir. Üniversite sistemindeki problem de bu anlamda hemen düzelmeyecektir. Ama bu noktaya nasıl geldiği de önemlidir.

Yükseköğretim yasasını düzenleyenlerin en önemli gerekçesi, o dönemde yüksek öğretim yapan okulların arasında bir koordinasyonun olmaması ve bu okulların denetimden uzak tutulmalarıdır. Özellikle YÖK'ün yayınladığı Yükseköğretimdeki Gelişmeler adlı kitapçıkta ifade edilen gerekçeler, 1933 yılındaki üniversite reformunun gerekçelerine çok benzemektedir. Örneğin, üniversiteler 1960 yılından sonra kurulan DPT'nin hazırlamış olduğu plan ve programlara uymayı gerekli görmemiştir. Ayrıca buna somut örnekler de gösterilmektedir. Bu somut örneklerden biri yükseköğretimdeki okullaşma ve öğrenci kapasitesinin artırılmasıyla ilgilidir. Bunlar rakamlara dayalı olarak istatistiksel bilgiler halinde sunulmuştur. Okullaşma sayılarına paralel olarak orantılı bir öğretim elemanı dağılımı olmaması da en önemli problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazı fakülte ve yüksekokullarda kaliteli elman sayısında yığılma varken, yeni açılan çoğu üniversitede bunun şiddetli eksikliği yaşanmaktadır.

21 Hatipoğlu, ag.e., s.13

Gazi

Akademik
Bakış

299

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

Bir tarafta devletin yaptırmış olduğu bir planlama var ve diğer tarafta buna uyması istenen üniversite. Üniversite adına böyle bir manzara hoş görünmemektedir. Devletten bağımsız çalışması özerklik olarak görülen üniversitenin, devletin siyasi kararlarını ve isteklerini yerine getirmekle karşı karşıya kalması söz konusudur²².

Diğer yandan toplumsal beklentiler ve bilimsel özerkliğin gerektirdiği görevlerin kendiliğinden yerine getiremeyen bir üniversite, ikinci hoş olmayan manzarayı ortaya çıkarmaktadır. Böylece karşımıza bir çelişki çıkmaktadır. Bir tarafta özerkliği zedeleyecek ve bilimsel ortama yakışmayacak devlet müdahalesi; diğer tarafta kendini yenileyememe, bilimsel gelişmelere, toplumun beklenti ve problemlerine duyarsız kalma durumu. Bu durum üniversitenin kendi iç dinamiklerini çalıştırmadığını ve kendi kendine birtakım görevleri yerine getiremediğini göstermektedir. Zaten tespit etmeye çalıştığımız “üniversite, bilim zihniyeti ve toplumsal yapı” arasındaki ilişki bu çerçevede netleşecektir.

Bu çelişkili manzarayı Emre Kongar şöyle ifade eder: “YÖK kurulmasının altında, üniversiteyi denetleme arzusu kadar, eşgüdümü sağlama ve üniversitenin kendi kendine yapamadığı reformu gerçekleştirme isteği de yatar.”²³ Kongar 1402 sayılı yasayla işinden uzaklaştırılan, YÖK’ün mağdurları arasındaydı. Buna benzer değerlendirmelerinde YÖK öncesi üniversitelerdeki idari ve yapısal sorunları ve bu sorunların çözümünde üniversitelerin kendi başlarına yetersiz kaldıklarını itiraf eder. Ama yine de ona göre Türk üniversiteleri toplumun çok ilerisinde ve evrensel standartlara göre üstün bir düzeydeydi. Böyle oldukları için toplumsal yapı bunların ileriliğine tahammül edemedi ve bunu engelledi.²⁴ Yine kendi ifadesiyle üniversiteyi, dürüstlük, çalışkanlık, kuşkuculuk ve hoşgörü olarak bir yaşam biçimi kabul eden yazarın ilkelerinden hareket edecek olursak, YÖK öncesi üniversitenin söylediği gibi olduğundan şüpheliyiz. Buna pek çok kanıtı zaten bu düzenlemeyi yapanlar göstermektedirler. İkincisi hem üniversitenin çok yüksek düzeyde olduğunu, hem de bir reforma zaten ihtiyaç olduğunu iddia eden yazarın dürüstlüğü de tartışma götürür.

Üniversitenin önemli fonksiyonlarından birisi de, ülkenin kalifiye eleman ihtiyacını yetiştirmek için genç nesillerin eğitilmesi ve kaliteli meslek elemanı olarak ülke hizmetine girmelerini sağlamaktır. Yoksulluktan, geri kalmışlıktan gelmekte olan bir ülkenin bu anlamda nice doktorlara, mühendislere, öğretmenlere ihtiyacı vardır. Beklenirdi ki, üniversite kendiliğinden bunların çözümlerini geliştirsün ve siyasi yönetime uygulanması için teklifler götürsün, hatta ısrar etsin. Maalesef Türkiye’de YÖK sistemine doğru ginen süreçte üniversite, ne bunların duyarlılığını taşıyarak gerekli tedbirleri almış; ne de

22 Fatma Varış, Türkiye’de Lisans-üstü Eğitim Sosyal Bilimler, A.Ü. Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara 1973, s.28

23 Kongar, ag.e, s.33

24 Aynı Eser, s. 10

hükümetlerin uyarılarına ve yaptıkları planlamalara kulak asmıştır. Sanki üniversitede kadro elde edilmesi buradaki insanlara birtakım imtiyazlar sağlamak için vardır. Sanki bütün ülke halkı bu insanların altında hizmet için beklemek durumundadır. Bu durum Türkiye'deki sosyokültürel yapıyla ilişkili bir zihniyet yapısını sergilemektedir ki: bu hantal bürokrasinin bir tezahürüdür. Bu da göstermektedir ki üniversite, Türkiye'deki diğer problemlerden bağımsız değildir.

Yine YÖK'ün kendi tespitlerinden devam edilecek olursak, üniversite özerkliği yanlış anlaşılacak öğretim üyelerine dokunulmazlık şekline dönüşmüştür. Yeni üniversite ihtiyacına bağlı olarak açılmış olan yüksekokullara gerekli öğretim elemanı sağlama imkânı bulunamamıştır. Bunun başlıca sebebi elemanların merkezlerde toplanmaları ve buralardan çeşitli sebeplerden dolayı ayrılmamalarıdır. Kendileri ayrılmamaları bir tarafa, merkezi üniversiteler devletin büyük imkânlarını kullanmalarına rağmen, yeterince öğretim elemanı yetiştirmemişlerdir. Üstelik buralarda görev alan hocaların büyük kısmı yurtdışı imkânlardan faydalanmış, Türkiye'de çağdaş bir üniversite kurulması için Batılı bilim adamları uzun süre ülkede görev yapmış ve eleman yetiştirmişlerdir. Buna rağmen Türkiye'nin gelişmesine paralel bir gelişme seyri gösterilememesi üniversitedeki önemli bir problemi ortaya koymaktadır. Bunun giderilmesi ise yukarıdan müdahaleci kararlarla fazla mümkün olamamıştır.²⁵

YÖK'ün kuruluşu ile ilgili bazı zahiri sebeplerden daha bahsedilse de, bunların fazla önemi yoktur. Öğrenci başarısının düşük olması, öğretim üyelerinin yurtdışı yayınlarının yeterli olmaması, bilimsel araştırma faaliyetlerinin az olması gibi gerekçeler, büyük oranda göstermelik gerekçelerdir. Zaten YÖK'ten sonra da bu anlamda değişen fazla bir şey olmamıştır. Sadece öğrenci başarısını sık sık çıkartılan aflarla kâğıt üzerinde epeyce yükselttikleri bir gerçektir. Bunun dışında üniversiteler ve mevcut yüksekokullar arasında bir koordinasyon eksikliği hemen hemen herkesin ittifakla kabul ettiği bir problemidir. Bunu 1973 yılında 1750 sayılı kanunla gidermeye çalışmışlarsa da, anayasanın bu kanunu iptal etmesi ile sekteye uğramıştır. 1981 yılında ise bunun devamı niteliğinde emir komuta zincirine bağlı olarak yine yukarıdan dayatmacı bir şekilde üniversite reformuna gidilmiştir.

1981 reformundan önce Türkiye'deki yüksekokullara bakacak olursak, farklı kanunlarla, farklı müfredatlarla ve farklı seviyelerle eğitim öğretim yapan irili ufaklı pek çok okulla karşılaşmaktadır. Her kuruluşun ayrı kanunla düzenlenmesi karışıklığa yol açmaktadır. Bu karışıklık ve dağınıklık kurumların işlevlerini engellemekte ve mezunlarının statü ve haklarında problemler doğurmaktadır. Bir yanda üniversite adıyla faaliyet gösteren kurumları düzenleyen 1750 sayılı kanun; diğer yanda DMMA'ları (Devlet Mimarlık ve Mühendislik Akademisi) düzenleyen 1184 sayılı ve İTİA'ları (İktisadi Ticari İlimler Akade-

25 Kasım 1981 - Kasım 1988 Döneminde Yükseköğretimdeki Gelişmeler, YÖK Yayını, Ankara-1989, s.7

Gazi

Akademik
Bakış

301

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

misi) düzenleyen 7334 sayılı kanun. Bir başka yandan aynı fonksiyonları yerine getirecek olan ve kuruluşları tamamlanmamış, ama Milli Eğitime bağlı mühendislik mimarlık akademilerini düzenleyen 1418 sayılı kanun; O.D.T.Ü. ve Boğaziçi Üniversitesi gibi bazı üniversiteleri düzenleyen ayrı ayrı kanunlar... Bunların dışında Milli Eğitim ve bazı diğer bakanlıklara bağlı faaliyet gösteren yüksekokullar.²⁶

Yüksekokulların bu şekilde çarpık gelişmesi pek çok konuda problem doğurmaktaydı. Diplomalarda eşitlik ve uyum sağlanamıyor, akademik unvanlar arasında standartlaşma mümkün olmuyor, yetiştirilen elemanların kalitesinde farklar çoğalıyordu. Bir taşra şehrindeki Mühendislik Mimarlık Akademisi mezunu da, ODTÜ mezunu da mühendis oluyor, fakat aradaki fark gittikçe büyüyordu. Hele bilimsel faaliyetin dışında, ülkenin acilen ihtiyaç duyduğu elemanları yetiştirmek için kurulan yüksekokullarda, standardı yakalamak mümkün olmuyordu. Buralarda liselere benzer şekilde yoğun bir eğitim faaliyeti içinde olmaları gereken öğretim elemanlarının, üniversite için gerekli olan akademik faaliyetleri yapabilmesi çok zordu. Nitekim 1981 düzenlemelerinden sonra birden bire okullarının üniversite oluverdiğini gören bu insanlar, oldukça şaşırılmışlar ve sıkıntıya girmişlerdir. Hiç de adil olmayan bir ortamda diğer insanlarla yarışmaları ve açığı kapatmaları istenmiştir. Kendilerini akademik-bilimsel faaliyete göre hazırlamamış olan bu insanların, her şeye rağmen üstün gayretler göstermelerine rağmen mesafe kapatılamamıştır.

Üniversiteler üzerinde bir müdahaleyi haklı gösteren sebeplerden biri de hiç kuşkusuz 12 Eylül 1980 darbesine kadar uzanan devrede anarşi ve terör bakımından buraların merkez durumuna gelmeleridir. Kavganın, boykotun, eylemin en yoğun yaşandığı yerler üniversitelerdir. Türkiye’de üniversite problemini ele alan araştırmacılar Ataüenal ve Kaptan doğrudan, Korkut ise kısmen bu konuya temas etmektedir. Resmi gerekçelere bunu almamış olsalar da, zaten zamanın yöneticilerinin halka yaptıkları propaganda bu yönde ağırlık kazanmaktaydı. Üniversitelerde özellikle 1978–1980 arası öğretim aksamış, çoğunlukla dersler yapılamamış, otorite kalmamış, öğrenci ve hocaların can güvenliği ortadan kalkmıştır. Bu dönemde sık sık derslere ara verilmiş, bazı fakülteler bir dönem veya bir yıl kapalı kalmıştır²⁷. Bu olaylara bazı öğrenci ve öğretim üyesi kesimlerinin tahrikçi ve teşvikçi bir şekilde yaklaşmaları, üniversite eğitimini “burjuvazinin sömürüsüne aracılık ve yardımlık yapacak insan gücü çabaları” olarak görmeleri, “öğrencilerin asıl görevi, toplumu değiştirecek devrimci birer güç olarak yetişmeleridir” şeklinde yaklaşmaları meselenin boyutunu göstermesi bakımından önemli örneklerdir²⁸.

26 Aydoğan Ataüenal, Cumhuriyet Döneminde Yükseköğretimdeki Gelişmeler, MEB Yükseköğretim Gen. Müd. Yayını, Ankara 1993, s.83

27 Aynı Eser, s.86-87

28 Saim Kaptan, Türkiye’de Yükseköğretim Reformu ve İnsangücü Potansiyeli, DPT Yayınları, Ankara 1986, 28

Bütün bu olumsuzluklar Türkiye Yüksek Öğretim Kurumları'nda bir düzenleme yapılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Fakat bunun rasyonel olarak yapılabilmesi, üzerinde bilim adamlarının etraflı bir şekilde çalışması ve hazırlayacakları öneriler doğrultusunda, katılımcı bir şekilde olması beklenirdi. Üniversite problemini yine üniversite içinden çıkacak projelerle çözmek gerekirdi. Fakat olmadı. Olmamasının nedenlerini Türkiye'de bilim zihniyeti ve üniversite tarihi boyunca meydana getirilen yapılaşmada bulmak mümkündür. Bu yapılaşmanın sıkıntısı YÖK'le birlikte ortadan kalkmadığı gibi, kanaatimizce gittikçe pekişmiş durumdadır. Çünkü özgür tartışmanın, eleştirinin, teori ve projelerin üretildiği merkezler olması gereken üniversite, sürekli müdahalelerle ve farklı görüşlerin sesini kesmekle bu imkânı ortadan kaldırmış bulunmaktadır. Farklı bakış açılarına ve aykırı seslere tahammül edemeyen üniversite nereye kadar özgür ve üretken olabilir.

Üniversitenin kendisinden beklenen fonksiyonları bakımından oturmuş bazı gelenekleri ve kurallar bütünü olması gerekir. Çünkü üniversite içinde birçok birbirine karşılıklı elemanı barındıran ve anlam olarak bilimsel faaliyetin yapıldığı bir sistemdir. Üniversite sadece binalardan, laboratuvar ve kütüphanelerden ve görevlilerden oluşan bir sistem değildir. Burada önemli faktörlerden biri üniversitede yerleşmiş olan bilimsel faaliyeti yönlendirecek kurallar manzumesidir²⁹. Türkiye'de üniversite sitemine sürekli müdahale edilmesi böyle bir kurallar sisteminin oluşmasını engellemiştir. Yükseköğretim Kurulu müdahaleciliğin en üst düzeye çıktığı bir döneme damgasını vurmuştur. Bu kurul üniversite sistemini yukarıdan yönetmeye çalışarak emir niteliğinde kararlar almıştır. Aldığı kararları uygulama imkânı bulamadığında sık sık değiştirmesinde bu yöntemin problemleri olduğunu gösterir. Bunun da en önemli sebebi bilimsel faaliyetlerin daha yetkin biçimde yapılabilmesine yönelik tabandan katılımcı bir anlayışı uygun görmemelerinde aramak gerekir.

Bilim Zihniyeti ve Üniversite

Üniversite sadece lisans veya ön lisans düzeyinde ülkenin ihtiyacı olan nitelikli eleman yetiştirmekle yükümlü değildir. Üniversitenin birinci fonksiyonu çağın gerektirdiği bilgi birikimini sağlamak ve yeni bilgi üretimi yapabilmektir. Bu anlamda üniversitenin bilimsel bilgi üretimi yapabilecek tarzda akademik ölçülere göre yapılaşması gerekir. Üniversitedeki bilim adamının hiçbir dış etki altında kalmadan, özel problemleri ile boğuşmak zorunda olmadan, çıkar hesaplar içine girmeden doğrudan doğruya bilimsel bilgiye ve araştırmaya yönelmesi gerekir. Üniversite mensubu, meslek olarak bilimsel çalışmayı kendisine alan olarak seçmiş ve bunun gereklerini yerine getirmek için kendisine hakikati rehber edinen insandır. Üniversiteler bilim adamlarının hiçbir ön şarta bağlı olmadan hakikate ulaşmak için çaba sarf ettikleri mekânlardır.

29 Pitirim A. Sorokin, *Social and Cultural Dynamics*, Voluem-I, New York, 1962, 9

Gazi

Akademik
Bakış

303

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

Türkiye'nin asırlardır peşinde olduğu Batılılaşma meselesinde kazanması beklenen en önemli mesafe bilimsel zihniyeti kendi kurumlarına taşıyabilmesinde aranmalıdır. Cumhuriyet döneminde ve öncesinde yapılan şekli yeniliklerin cephesi genellikle Batı'ya yönelik olmuştur. Bugün geldiğimiz noktada bilimsel zihniyetin başta olması gereken üniversitelerde ne kadar gerçekleştiği tartışma konusudur. Mümtaz Turhan'ın Maarifimizin Ana Davaları ve Bazı Hal Çareleri adlı kitabının önsözünde belirttiği gibi. "Batılılaşmanın yolu, bilim zihniyetinin ve bilim metodunun alınarak toplumun bütün işlevlerine sindirilmesinden geçiyorsa, bu yolu hazırlayacak olan milli eğitimidir."³⁰ Bunu üniversite şekline çevirebiliriz. Çünkü aynı yazarın Üniversite Problemi adı altında yayınlanmış olan kitabında belirttiği gibi maarif sistemi birbirini tamamlayacak şekilde bir bütündür. Üniversitenin önemi bu mertebeler silsilesi içinde son merhaleyi işgal etmesinden ve birtakım bilimsel fonksiyonları yerine getirmesindedir³¹. Üniversiteye kadar geçen safhalarda genellikle mevcut bilgi birikiminin aktarılması ön plandayken, üniversiteye gelindiğinde bunun çok ilerisine geçilmesi beklenir.

Türkiye'de pozitif bilimler ve sosyal bilimlerde lisans-üstü eğitim konusunda iki ayrı çalışma yapmış olan eğitimci Fatma Varış'ın tespitine göre üniversite, eğitimin en üst kademesinde, lisansüstü derecelere götüren, araştırma yoluyla bilgiye katkıda bulunacak ve gelişen toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak olan bilim adamı ve öğretim elemanı yetiştirmeyi amaç edinen bir eğitim faaliyeti sürdürür. Üniversiteler ihtisaslaşma ve bilgi üretme merkezleridir. Lisans-üstü eğitim, bir bilgi alanında derinlemesine çalışarak yüksek seviyede anlayış ve etkinliğe sahip olan yüksek ihtisas yetiştiren kademedir. Üniversite kavramı içinde lisans ve lisans-üstü çalışmalar birlikte düşünülmelidir³². Üniversite kavramı her surette bilimsel faaliyetle birlikte düşünülmektedir. Bir ülkede bilim faaliyeti gerekliyse ve yapılıyorsa, bunu çağdaş dünyada üniversiteler yerine getirmek durumundadır. Çağdaşlaşmanın, ilerlemenin, aydınlanmanın yolu genellikle üniversiteden geçtiği düşünülmektedir. Bunu 1992 yılında zamanın Başbakanı Süleyman Demirel başkanlığında yapılan Rektörler toplantısına takdim edilen raporlarda ortak bir kanaat olarak görmekteyiz. Örneğin o dönemde Yıldız Üniversitesi Rektörü Profesör Süha Töner, çağdaş üniversite kavramının sadece meslek adamı yetiştirmekle sınırlı kalmayıp, beraberinde araştırmaya büyük ağırlık vererek bilgi (bilim) üretmek anlamını içerdiğini vurgulamaktadır³³.

YÖK başkanı olduğu sırada Türkçenin bilim dili olamayacağı iddiasıyla bir döneme damgasını vuran Profesör Kemal Gürüz de, Üniversitenin bil-

30 Yılmaz Özakpınar, Mümtaz Turhan ve Batılılaşma Meselesi, T.D.V. Yayınları Ankara 1995, s.151

31 Mümtaz Turhan, Üniversite Problemi, Yağmur Yayınları, İstanbul 1967, s.28

32 Fatma Varış, Türkiye'de Lisans-üstü Eğitim Sosyal Bilimler, A.Ü. Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara 1973, s.13-21

33 Çağdaş Eğitim - Çağdaş Üniversite, (Üniversite Rektörlerinin Raporları), Başbakanlık Yayını, Ankara-1992, 319

gi üretmesine ve yirmi birinci yüzyılın bilgi çağı olması hasebiyle buna ancak üniversitelerdeki bilimsel araştırma faaliyetlerinin çağın şartlarına uygun hale getirilmesiyle ulaşılabileceğini vurgulamaktadır. Bunu Çağdaş Eğitim, Çağdaş Üniversite içindeki yazısında da, TÜSİAD'a hazırlamış oldukları Türkiye 'de ve Dünyada Yükseköğretim Bilim ve Teknoloji adlı çalışması içinde de görmek mümkündür. Ama ne hikmetse Sayın Gürüz'ün hep altını çizdiği nokta, ekonomik anlamda küreselleşen dünyada, ekonomik faaliyetler açısından gerekli olan bilgilere sahip olmanın önemi noktasıdır³⁴. Bilimsel bilgi bu anlamda insanlara yarar ve kazanç sağlayan, üretimde gerekli teknolojinin geliştirilmesi için kullanılan bir araç; üniversiteler de bunu sağlayan üretim faktörleri olarak algılanmaktadır. Bilgi ve bilgili insan ekonominin en önemli girdileri olarak üretim aşamasının birer aracı gibi düşünülmektedir³⁵. Bilgi toplumunun bir tek amacı kazanç elde etmeye yönelik bilgi ihtiyacını gidermek mi olacaktır? İnsanın insan olma özelliği, insanın ön şartsız bilimsel doğrulara ve hakikate duyduğu özlem nereye gidecektir? Veya bunlardan hangisinin bilimsel zihniyetle ilgisi vardır?

Yine Turhan'ın anlattığına göre İngiltere'de Gal üniversitesi, bir ya da iki fakültesi bir arada olmak üzere beş ayrı şehirde kurulmuş, bu şehirlerdeki fakültelerin yanında mutlaka "Art" denilen sanat ve edebiyat ağırlıklı birer fakülte yer almıştır³⁶. Bunların bilgi çağında teknoloji geliştirmek ve pazar ortamlarını olumlu olarak geliştirebilme imkânları yoktur. Ama mutlaka insanların yaratıcılık faktörlerini geliştirmekte önemli fonksiyonları vardır. Zaten bilimsel zihniyetin faaliyet göstermesinde bir pratik yararlılık hedefi genellikle yer almaz. Belki Amerikan pragmatizmi için böyle bir anlayış söz konusu edilebilir ki bu Batının yüzyıllardır edinmiş olduğu bilimsel tecrübelerinin dışındadır. Bir Galileo, bir Bruno eğer bilimsel doğruların peşinde bir heyecan duymasalardı, işkenceyi ve ölümü göze alamazlardı. Pek çok bilim adamı elde ettiği bilimsel başarılarının teknolojiye dönüştüğünü görememiş ve bilimsel faaliyette bulunurken zengin olmayı ve kazanç elde etmeyi ön planda tutmamıştır. Bilimsel doğrulara ve felsefi hakikate ulaşma ancak bilgiye duyulan sevgi ve heyecan ile mümkün olmaktadır. Bunu uzun zihinsel mücadeleler içinde geçen düşünce tarihi bize göstermektedir. Zaten felsefe teriminin altında da aynı esprî yatmaktadır.

Üniversitenin parça bilgiler üreten ve her yeni bilgi parçasıyla katalogunu genişleten bir bilgi imalatçısı olmadığını iddia eden Yılmaz Özakpınar'a göre, üniversite, bütün işi hakikati aramak olan insanların cemaatidir. Hakikati arama yolunda bütün işi düşünmek olan öğretim üyesi, ne hükümetin, ne mütevellî heyetinin, ne rektörün, ne de başka bir şahıs ya da grubun emrindeki

34 Gürüz, ag.e, s.29

35 Aynı Eser, s.31

36 Turhan, ag.e, s.15

Gazî

Akademik
Bakış

305

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

memurdur. Üniversite öğretim üyesi, hakikati arama yolunda düşünmeyi seçmiş ise onun bu gayesi ancak bağımsız düşündüğü takdirde var olabilir. Üniversite bağımsız düşünme ruhunu kaybetmediği müddetçe üniversitedir. Bu nedenle üniversitenin temel işlevi memleketin ekonomik kalkınmasına hizmet etmek ya da yetişmekte olan gençleri meslek sahibi yapmak değildir. Üniversite bunları birinci plana alacağını diyerek asıl varlık gayesini unutmamalıdır³⁷. Burada da üniversitenin doğru bilgiye, hakikate yönelmesi gerektiği kuvvetle vurgulanmalıdır. Diğer fonksiyonlar arkasından kendiliğinden gelecektir. Bilgi üretemeyen, kayıtsız şartsız doğruya yönelemeyen, araştırma - geliştirme faaliyeti yapamayan üniversiteye bu kavramı kullanmanın ne kadar doğru olduğu ortadadır.

Konuyu tarihi gelişim içinde takip etmemizin asıl sebebi, bizim üniversitelerimizde gerçekten bilimsel zihniyetin durumunu görmeye çalışmaktır. Türk üniversite sisteminde gerçekten bir bilimsel zihniyet var mıdır? Yoksa üniversiteler birtakım çıkar gruplarının veya siyasi güçlerin güdümünde talimatlar uygulayan 'memur' zihniyetine mi sahiptir? Buna cevap vermek oldukça zor olsa da yukarıda anlatılanlar birtakım ipuçları vermektedir. Özellikle YÖK'ün kurulmasıyla özgür ve özerk üniversitenin elden gittiğine feryat edenlerin, ne kadar bilimsel kaygılarla hareket ettikleri icraat ve ifadelerinden anlaşılmaktadır. Karşımızdaki manzara üniversitenin bir imtiyazlı grup olarak taşıdığı nüfuz alanında hâkimiyetin elden gitmesiyle ortaya çıkan bir kavgaya benzemektedir. Bilimsel bir çatışma veya tartışmadan öte, güçler arası bir çatışma olarak görünmektedir. Çünkü eleştirdikleri insanlarla zihniyet olarak çok farklı olmayan, içlerinde salt bilimsel kaygılar taşımayan, gönülden hakikatin peşinde koşmayan insanların davranış belirtileri sezilmektedir. Aynı şekilde Yükseköğretim Kurulu'nu oluşturup faaliyetini sürdüren insanların gerek yasa çıkarken öne sürdükleri gerekçeler, gerekse üniversite problemi ile ilgili görüşlerini dile getirirken ortaya koydukları, bilim ve hakikat arama zihniyeti ile pek bağdaşmadıklarını göstermektedir.

Bilim Adamları ve Üniversite

Üniversitenin temel unsurları arasında, hiçbir etki altında kalmadan sadece bilimsel tecrübe ile çalışmalarını yapması beklenen bilim adamları gelir. Üniversite elemanları öğrencisi ve hocasıyla bu amaca yönelik olarak sistemin içinde yerlerini alırlar ve buna uygun davranışlar geliştirirler. Onlar için bilimsel çaba bir varlık sebebi haline gelir. Amaçları para kazanmak, şöhret olmak, mevki elde etmek veya nüfuz kazanmak değildir. Bir anlamda hakikate ve bilimsel doğrulara sevdalı duymaları, kendilerine bunu düstur edinmeleri gerekir. Bilim ve düşünce tarihine baktığımızda bunun somut örneklerini sıkça görmekteyiz. En tanınmış örnekleri olarak Sokrates, Galileo, Bruno ilk akla

37 Yılmaz Özakpınar, "Üniversitenin Varlık Gayesi", Türk Yurdu Dergisi, Sayı 111, Ankara 1996, s.3

Görüş

gelenler arasındadır. Başka güçlerin baskısında kalan, kendi özgür iradesini kullanamayan, askeri militarizmin komuta zincirine benzer şekilde talimatlarla uyan, siyasi sistemin ideolojik olarak tercih ettiklerini bilimsel doğrularmış gibi takdim eden, şahsi çıkarları için her yolu mübah gören insanların bilim yapması beklenemez.

Araştırma zihniyetinden uzak ve üniversitede bulunmasının başka sebepleri olan bir kimsenin bilim yapmasını beklemek boşunadır. Araştırma, ilerlemenin olabileceğine inanmanın bir işaretidir. Bilim adamlarını herhangi bir konuyu incelemeye yönelten güdülerin arasında, yeni şeylerin bulunabileceği, yeni şeylerin daha iyi olabileceği ve daha derinliğine anlama olasılığının bulunduğu inancı vardır³⁸. Böyle bir istek içinde olmayan bilim adamının araştırmaya yönelmesi oldukça zordur. Ama üniversiteden beklenen bilimsel araştırma yapabilecek zihniyete ve kaliteye sahip insanlara uygun ortam hazırlamaktır. Bunun Türkiye üniversite sisteminde yerleşmiş olduğunu söylemek oldukça zordur.

Bir bilim adamının önce zihniyet olarak dış baskı faktörlerinden arınmış olması gerekir. Bunun için üniversitenin özerk olması son derece önemlidir. Ama bu özerklik bilim adamı olma kalitesi taşımayan insanlar elinde zaaflarını tatmin etme vasıtası da olabilir. Bizim üniversitemizde bunun örneği çok görülmüştür. Max Weber'in gözlemlerinden örnek verecek olursak, "Almanya'da bir asistanın profesör ya da enstitü başkanı olması yetenekten çok rastlantıya dayalıdır. Bütün yeteneklerine rağmen ayıklanmaya tabi olanlar vardır. Bir sürü ortalama kişinin üniversitede önemli rol oynaması sadece beşeri zaaflarından değil, insanlar arasındaki işbirliği kanunlarından kaynaklanmaktadır."³⁹ Bu kanunların işletilmesi Türkiye'de daha fazla görüldüğü de çok açık bir gerçektir. Üniversite sistemiyle birazcık ilişkisi olan insanların bunu görmemesi imkânsızdır. Bundan dolayı ortaya çıkan niteliksiz ortalama insanların üniversite içinde yer almaları, bilimsel çalışmaların artmasını değil, sekteye uğramasını sağlamaktadır.

Bilim adamı üniversiteye bağlı olarak toplum içinde de önemli bir fonksiyona sahiptir. Baskı altında olan, özgür çalışma imkânı bulamayan, farklı görüşlerini savunamayan bir bilim adamı verimli olamaz. Sürekli susturulan ve talimatlarla ne yapması gerektiği dikte ettirilen bilim adamının da bu özelliği ortadan kalkacaktır. Bilim adamı ile aydın kavramlarını paralel düşünecek olursak, Ülgener'in tespiti bunların fonksiyonunu şöyle açıklar: "Bilim ve ihtisas çalışmalarının ötesinde çevreye en ufak ses ve soluk iletmeyen bir aydın tipi yoktur ve düşünülemez"⁴⁰. Aydın ses ve sözü mümkün olduğu kadar soyut,

38 Henry Rosovsky, Üniversite: Bir Dekan Anlatıyor, (Çev. Süreyya Ersoy), Tübitak Yayınları, Ankara 1996, s.86

39 Max Weber, Sosyoloji Yazıları, (Çev. Taha Parla), Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1986, s.129

40 SabriF. Ülgener., Zihniyet Aydınlar İzmler, Der Yayınları, İstanbul 1983, 68

Gazi

Akademik
Bakış

307

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

genel ifade ve semboller halinde çevreye iletme gücü ve alışkanlığı taşırlar.” Bunları yapabilecek aydın kimliğine sahip bilim adamlarının Türkiye’de çizdiği manzara pek iç açıcı değildir. Üniversiteler içinde bilimsel kaygıların dışında oluşturulmuş ilişkiler ağı bunu engelleyecek şekildedir.

Türkiye’de buna birçok örnek verebiliriz. Örneğin: A Üniversitesi D Fakültesi F Bölümü yaklaşık 50 yıllık tarihi içinde devletin bilimsel faaliyet için vermiş olduğu imkânları kullanmış; fakat ne kendi bölümü için, ne de yeni açılan üniversiteler için ihtiyaç olan bilim adamı yetiştirme görevini yerine getirememiştir. Diğer üniversiteler bir tarafa kendi bölümünün devamı için gerekli devamlılığı sağlayamamıştır. Bölümün son profesörü emekli olduğunda geride 50 yıla sığan 6-7 doktora çalışması ve bölümde çalışan iki yardımcı doçent kalmıştır. Aynı bölümde ne burada yetiştirilmiş profesör, ne de doçent vardır. Yurt dışında akademik kariyer yapmış bir profesör de olmasa bu köklü bölümün başkanlığı, bir yardımcı doçent tarafından yürütülmek mecburiyetinde kalacaktır. Yukarıda üniversitelere müdahale edilmesinin bazı sebepleri olduğundan bahsetmiştik. Böyle bir manzara doğal olarak müdahaleyi gerektirir ama sonuç alınmasını zorlaştırır. Bir organizasyonda gerekli fonksiyonlar sistemin içinden çözülmesi gerekir. Dış müdahale ile değil.

Türkiye’de üniversite ve bilim adamı ilişkisine bir örnek de, Siyasal Bilgiler Fakültesi’nden istifa ederek ayrılmak zorunda kalan Profesör İlhan Arsel’in yazdıklarından verilebilir. Arsel kendi meslektaş ve aynı zamanda ideolojik yandaşı olan üniversite hocaları hakkındaki gözlemlerini ve hatıralarını manidar bir şekilde anlatıyor. Burada Türkiye üniversitelerindeki bilim ve araştırma anlayışından bir kesiti somut olarak görmek mümkündür.

Batılı aydının fikir tarihini ve Ortaçağ ‘dan çıkış savaşımını kendim için araştırı konusunu yaptığım yıllarda dikkatimi çeken hususlardan biri, daha XII. Yüzyılda akılcılığa dönme çabaları olmuştur.... Fikirsel gelişme aşamasında Batılı aydının savaşımını eleştirirken üniversite kuruluşunun insan şahsiyetinin haysiyetine, din kitaplarının köleliğinden, biçimsel din uygulamasının tutsaklığından kurtulmaya yönelik çabaları beni daima heyecanlandırmıştır... Ancak Batı’nın fikirsel gelişme tarihini eleştirdikçe biz profesörlerin sadece medeni cesaret bakımından değil fakat zihniyet zavallılığı bakımından da Ortaçağ dönemini aşamadığımızı öğrendim.⁴¹

Üniversitelerdeki şahsi çıkar hesaplarının nasıl bilimsel kaygıların önüne geçtiğini birçok gözlemden ortaya koyabiliriz. Bir üniversite profesörü para kazanmak için lise ders kitabı yazıyor. Kitap zaten müfredat programına uygun olduğu için diğerlerinden pek farklı değil. Aynı profesör kişisel ilişkileri sonucu başka fakülte ve bölümlerde üstlendiği derslerde konuyla hiç ilgisi olmadığı halde, bu kitabını sattırıyor ve kitabı alan öğrencilerin çok iyi olduğunu, diğer-

41 İlhan Arsel, Biz Profesörler, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1992, s.92

Görüş

lerinin ilgisiz ve sorumsuz olduğunu iddia edebiliyor. Bu tür kitap örnekleri o kadar çok verilebilir ki artık ders kitapları üniversite hocaları için ticari meta halini alabiliyor. Kitapların bilimselliği, orijinalliği, tartışılabilirliği fazla önem taşıyor. Buna yine Arsel'in hatıralarından örnek aktaracak olursak; "...meslektaşım kendisini büyük bir otorite bilir. Otuz yıla yaklaşık bir süreden beri fazla bir değişikliğe sokmadan yeni baskılarını yaptığı X kitabı, Batılı profesörlerin aynı başlıkla yayınladıkları ve okuttukları kitaplara çok benzer, ... Profesörümüzün bu kitapları, bu üstün ve bilimsel niteliğine rağmen, piyasadan ziyade Fakültede satılır, özellikle öğrenciler imtihanlarda bu kitaplardan sorumlu tutulduğu için almak zorunda bırakılır.⁴²"

Maddi çıkar peşinde koşan sözde bilim adamlarımızın başka meziyetleri de gözden kaçacak gibi değildir. Yine kendi müşahedemizden örnek verecek olursak, bir üniversite profesörü kendi yerine gönderdiği asistanının öğrenciler tarafından beğenilmesinden rahatsızlık duyar ve bir şekilde ona ders vermenin ve ezmenin yollarını arar. Kendi yetersizliğinden duyduğu kompleksi, kendi meslektaşlarının her birine yetersiz ve bilgisiz oldukları şeklinde eleştiriler getirerek dışa vurur. Bu eleştirileri bilimsel ölçüler içinde yazmış olsa zaten problem olmaz. Hatta bilimsel faaliyete büyük katkısı olabilir. Fakat nüfuz alanının daralacağı endişesiyle dışarıya karşı sürekli şirin görünme rolü oynar. Tabii bunun bilim adamlığı, bilimsel ahlak ve dürüstlük anlayışı gibi ilkelerle fazla alakası yoktur. Zaten Arsel'in belirttiği gibi "Dürüstlük bir fazilet ögesidir ki, biz profesörlerin çoğumuzda bulunmaz.⁴³" İronik itirafla "Biz profesörler, kendi aramızda, ne olmadık kıskançlıklar ve alınganlıklarla birbirimize dış bildiğimizi, ne ilkel duygularla düşman kesildiğimizi, bu düşmanlıkları ne bayağı usullerle uygulamaya dönüştürdüğümüzü..." ifadeleriyle ortaya koyar. Bu ifadelerinden anlaşıldığı gibi üniversitelerde nasıl bir bilimsel çaba ve eleştiri ortamının bulunduğu görülebilir.

Fındıkoğlu da kendi döneminde Türkiye'de üniversite içinde akademik bilinç ve kendi kendini kontrol ve tenkit olmadığı ve özerklik rejiminin yanlış anlaşıldığı için problem olduğunu belirtir. "Öyle üniversite hocaları vardır ki, derslerine devam etmez, öğrenciyle ilgilenmez, ilmi araştırma yapmaz, kitap yazmaz. Bunlar üniversite içinde gelişecek otokontrol mekanizması ile düzeltiler.⁴⁴" Fındıkoğlu'nun 1940'lı yıllarda bazı üniversite hocaları için belirttiği durumlar sanki bizim üniversite sistemimizin geleneği haline gelmiştir. Aynı örnekleri üniversite sistemi içinde bulunan birçok kişi maalesef esefle müşahede etmiştir ki, burada hepsini aktarmak mümkün olmaz.

Üniversiteyle ilgili diğer bir örnek: Henry Rosovsky'nin 'Üniversite: Bir Dekan Anlatıyor' isimli eserinde somut olarak karşımıza çıkıyor. Yazar Harvard

42 Aynı Eser, s.31

43 Aynı Eser, s.42

44 Güngör, ag.e, s.149

Gazi

Akademik
Bakış

309

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

Üniversitesi'nin Fen Edebiyat Fakültesi Dekanı olarak geçirmiş olduğu günleri bir üniversite kurumunun olması gerekenleri ve sosyal olarak yaşananlar çerçevesinde anlatmaktadır. Özellikle ülkemiz üniversite ve bilim adamlığı zihniyeti ile karşılaştırmak bakımından dikkate değer. Rosovsky'ye göre "üniversiteler, özellikle de zirvedeki araştırma üniversiteleri, her türlü siyasi görüşe, yaşam biçimine ve pek az kişinin anlayabileceği her türlü akademik uzmanlık alanına ev sahipliği yaparlar.⁴⁵" Bunu yazar kendi çalıştığı Harvard Üniversitesi'nden örneklendiriyor. Ayrıca Harvard'ın özelliğini de şöyle ifade ediyor:

Harvard'ın kendisine özgü nitelikleri değişmedi. Bunlardan birincisi, öğretim üyesi kadrosunun sürekli yeni fikirler ve bilgiler üretmeye çalışması, kitapları yazanlar ile kürsüde ders verenlerin aynı kişiler olmasıdır. İkincisi, öğrencilerin her eyaletten ve birçok ülkeden çok katı standartlara göre seçilmesi, böylece bünyesinde çeşitliliği barındıran, mücadeleci ve insanı mucizevî biçimde canlandıran bir topluluk olmasıdır. Üçüncüsü, genel kabul görmüş resmi inanışa ve "okul çözümlerine" duyulan kuşku bir yana bırakılmaksızın, kusursuzluğa duyulan büyük hayranlıktır. Son olarak Harvard anlamlı bir geleceği 350 yıldır kesintisiz süren bir ilerlemeyi temsil eder.⁴⁶

Konuyla ilgili daha birçok örnek vererek üniversite ve bilim adamı ilişkisi gösterilebilir. Türkiye'de Harvard'dakine benzer bir üniversite geleneği ve sistemi olmadığı ortadadır. Sık sık yapılan müdahaleler ve bilim adamlarının bir türlü istenen nitelikte bilimsel araştırma zihniyeti geliştirememeleri, üniversitenin bir systemsizliğe ve kaosa doğru gittiğini göstermektedir. Bütün iyi niyetli teşebbüsler, mevcut yapı içindeki bazı çürümüş unsurlar tarafından sekteye uğratılmaktadır. Üniversiteye nitelikleri ne olursa olsun kendi sosyal kesimlerinden olmayan insanların girmesini önlemeye yönelik çabalar görülmektedir. Bunlar üniversitenin tek tip ve bilimden uzak kalıplaşmış yapısını pekiştirmekten başka işe yaramamaktadır. Yapılacak iş, yaşanan tecrübeler ışığında ülkenin kültürel kodlarına uygun ve araştırma zihniyetini yerleştirecek düzenlemeler olmalıdır. Bunu reform veya devrim gibi sunarak mevcut bilimsel çalışmalara da engel olmamak gerekir. Çünkü gösterilen örnekler genelde yaygın olsa da bütünü kapsamaz ve bilimsel kaygıları olan insanları incitebilir.

Üniversitenin Sorunları ve Toplum

Üniversitenin sağlıklı ve istenen bir yapıya kavuşabilmesi için öncelikli olarak bilimsel araştırma zihniyetinin teşvik edilmesi gerekir. Tespit ettiğimiz en önemli problem bizce bunun eksikliğidir. Bu zihniyete sahip olmayan birtakım insanların üniversite içinde yer edinmesi, ancak başka amaçlara hizmet etmeleri için onlara imkân sağlamış olmaktadır. Bilimsel araştırma isteği ve yeteneği olan insanların üniversitelerde istihdam edilmesi ise buna bağlı

45 Rosovsky, ag.e., s.93

46 Aynı Eser, s.12

önemli problemlerden biridir. Gerek 1981 öncesinde ideolojik örgütlenmenin bunu engellemesi, gerekse genelde sık görülen “ahbap-çavuş” ilişkisinin çeşitli menfaat grupları tarafından kullanılması Türk üniversite sistemi içinde kanayan bir yaradır. Artık günümüz toplumları farklılıkları tanıma ve çeşitlilik içinde yaşama yollarını geliştirme safhasındayken, bizim üniversitelerimiz farklılıklara tahammülsüzlük gösterirse, bunun bilimsel gelişmeye önemli bir set oluşturacağı ortadadır. Bu yüzden eleman sağlanmasında kişisel ilişkilerin ve ideolojik ayrılıkların üstüne çıkılmamalıdır. Veya bunu sağlayacak düzenlemelere gidilmelidir.

Üniversitenin diğer önemli problemi özerklik ve buna bağlı olarak otokontrol mekanizması geliştirmesidir. Genelde Türk Üniversite Sisteminde bunların da yerleşmediğini müşahade etmekteyiz. Fındıkoğlu'nun işaret ettiği gibi, “Özerk üniversite, eğitimin diğer kademeleri ve diğer üniversitelerle işbirliği halinde, memleket ve çevre meselelerinden haberdar olup onlara çözüm arayan, kendi içinde kurduğu otokontrol mekanizması ile kendi organlarını dışarıdan bir müdahaleye gerek bırakmaksızın kendi içinde kontrol altında tutabilen bir üniversitedir.”⁴⁷ Türkiye’de bu problemin de çözümlenemediği ortadadır, özerklik adı altında üniversiteyi kast sistemine çevirmeye çalışanlar bir tarafta, sürekli çeşitli bahanelerle müdahale edenler diğer tarafta üniversite sorununu çözmek bir yana büyütmüşlerdir.

Üniversite bir bilim yuvası olarak bilimsel faaliyetin yanında öğrenci yetiştiren bir kurumdur. Öğrenci yetiştirilmesi ve öğrencilerin seçilmesi de son derece önemlidir. Bu anlamda üniversitenin faaliyet alanı kendisinden alt seviyedeki eğitim kuruluşları ile eşgüdümlü bir şekilde çalışmalıdır. Türkiye’de bir taraftan yeterince üniversite kurulamaması ve kurulanların da gerçek anlamda üniversite olamamasından dolayı, üniversite kapısında oldukça önemli sayıda yığılma görülmektedir. Orta öğretimin ve ilköğretimin öğrenci niteliğini istenen düzeyde artıramaması ve yeterli psikolojik rehberlik hizmeti verilemediğinden doğru yönlendirme yapılamaması, bu yığılmanın artmasını engellemektedir. Öğrencilerin üniversiteye girmede tercihleri genellikle bilinçli ve gönüllü değildir. Pek çok kişinin ilgi ve yetenek alanlarının dışında farklı nedenlerle bir yükseköğretim kurumuna kayıt yaptırmak zorunda kalması önemli bir sorundur.⁴⁸

Üniversite toplumdan soyutlanmış bir şekilde varlığını sürdüremez. Bunun için üniversitenin sosyal ve fiziksel çevre ile sağlıklı ilişkilerinin olması gerekir. Üniversitenin temel fonksiyonlarını sınıflandırırken, özellikle toplumu ilgilendiren problemlerin araştırılması ilkesinin altını çizen Muhittin Can bunu şöyle açıklıyor: “Üniversitelere, yüksek nitelikli insan yetiştirmek, bilim üretmenin yanı sıra toplumun ekonomik ve sosyal yapısına katkı sağlamak, üniversite

47 Güngör, ag.e., s.141

48 Yahya Kemal Kaya, İnsan Yetiştirme Düzenimiz, Gül Yayınevi, 1981, 266

Gazi

Akademik
Bakış

311

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

sanayi işbirliğini kurmak ve çevre dostluğunun oluşturulmasında da önemli görevler düşmektedir.”⁴⁹ Aynı problemi üniversite üzerine TÜSİAD tarafından Profesör Kemal Gürüz’ün koordinesinde hazırlanmış raporda da görülmektedir.

Sanayi, ekonomi ve toplumun diğer sorunlarıyla üniversitenin ihtiyaç duyulan doğru bilgileri üretme açısından yakın ilişkisi vardır. Fakat üniversite kendini yeniden düzenleme yönünde bile gerekli altyapıyı hazırlayabilmiş değildir. Toplumun diğer unsurlarıyla da yeterli derecede ilişkisi yoktur. Zaten teknolojiye yönelik bilim üretemeyen üniversitenin bunu sağlayabilmesini beklemek boşunadır. Son yıllarda bunun istisnaları oluşmaya başlamıştır. Fakat üniversite için bunun temel fonksiyon haline gelmesi gereklidir.

Türkiye bir imparatorluğun üzerine kurulmuştur. Bu imparatorluğun egemenlik alanındaki bölgeler ve diğer Türk memleketleri Soğuk Savaş sonrasında Türkiye ile yakın ilişki kurmaya başlamıştır. Bu ilişkinin en somut ve kalıcı olan tarafı eğitim alanındaki işbirliğidir. Üniversite sisteminden bu konuda da ciddi katkı beklenmektedir. Siyasi iradenin aldığı kararla Türk ve Akraha topluluklardan öğrenci getirilmeye başlanmıştır. Büyük öğrenci projesi olarak da adlandırılan bu konu üniversite kurumu açısından yeni bir sınav niteliğindedir. Burada Türk Üniversiteleri tarafından yetiştirilecek öğrenciler, gelecekte ülkelerinin kalkınmasına hizmet edecekleri gibi, ülkelerinin Türkiye ile olan ilişkilerde de anahtar rol oynayacaklardır. Türk üniversitelerinin bu konuda da söz sahibi olmaları ve projeler üretmeleri beklenmektedir.

Diğer önemli sorun yeni üniversitelerin kurulması ve buralarda istihdam edilecek akademik personel yetiştirilmesidir. Yıllarca kast sistemine benzer şekilde faaliyet göstermiş Türk üniversite sistemi, yıllardan beri bu konuda sıkıntı yaratmıştır. Üniversite hocaları hangi gerekçelerdendir bilinmez, yeterli imkânları olmasına rağmen uzun yıllar eleman yetiştirmekten imtina etmişlerdir. Birçoğu devletin imkânlarıyla yurt dışında eğitim görmüş ama bu eğitimi burada fonksiyonel hale getirememiştir. 1990’lı yılların sonunda yine yukarıdan müdahale ile merkez üniversitelerde görevlendirmeye akademisyen yetiştirilmeye başlanmıştır. Taşra üniversitelerinin her yönden yetersizliği ortadayken, bir de kendi elemanlarını yetiştirmelerini beklemek haksızlıktır. Artık üniversite hem kendi sistemi için hem de kendi toplumu için çözümler üretebilir konuma gelmelidir. Üniversitelerimizin kendi içinden çıkmış çözüm projelerini tartışılabilen bilim merkezleri haline gelmesi hepimizin özlemidir.

Bir sosyal kurum olarak üniversitenin, çözülmeyi bekleyen birçok problemi olmasına rağmen, 2000’li yıllarda bir siyasi kararla “her şehre bir üniversite” sloganıyla açılan yeni üniversiteler problemi iyice karmaşık hale getirdi. Üniversite, yüzyıllar içinde kurumsallaşmış ve insanlığın gelişmesinde önemli bir rol üstlenmişti. Ama ülkemizde bu muhtevasından uzak bir anlayışla “bir

49 Muhittin Can, Üniversite Bilim Adamı İlişkisi, T.Ö.V. Yayınları, İzmir 1994, s.17

Görüş

mühür, bir müdür” ilkesine dayalı olarak üniversite adı verilen okullar açıldı. Bu açılan okulların sorunları ayrı bir yazının konusu olduğu için burada ele almıyoruz.

Sonuç

Türkiye’de üniversite problemi tahmin edilenden çok boyutlu bir problemidir. Üniversite konusu toplumsal olarak aynı anda birçok yönü ilgilendirdiğinden dolayı, biz sadece bilim zihniyeti bağlamında sınırlandırmaya çalıştık. Fakat konuyu bütünlüğü içinde diğer faktörlerle de mutlaka ilişkilendirmek gerekir. Bu yüzden Türkiye’de üniversite tarihinin kısa bir özetini vermeye çalıştık. Türkiye’de üniversitenin tarihi bizim ele aldığımız konu açısından birçok ipuçları içermektedir. Çünkü üniversitede bilim zihniyeti sadece bugünün problemleri üzerinden anlaşılması mümkün değildir. Üniversitelere yılların birikimi ile oluşturulan zihniyet yapısı yerleşmiştir. Aynı zamanda üniversitenin siyasal ve sosyal yapıyla yakın ilişkisi vardır. Üniversitelere yukarıdan yapılan müdahaleler, siyasal yapıda demokratik eğilimin olmadığını, bunu benimseyenlerin ise böyle bir kaygılarının olmadığını gösteriyor. Türk üniversite tarihinde doğruların, hakikatin, hakkaniyetin çiğnenmesine karşı çok güçlü muhalefet sesleri görülmemektedir. Bu da üniversitede bulunan bilim insanlarının hal-i pür melali hakkında ipucu vermektedir.

Bilimsel araştırma zihniyeti toplumsal yapıyla da çok yakın ilişkilidir. Türkiye’de böyle kaygıların yüksek olmaması üniversitelere de yansımaktadır veya üniversitelerde olmaması topluma yansımaktadır. Nihayetinde toplumun ihtiyacı olan hayat iksiri bilimsel bilgi üretimi maalesef beklenen oranda görülmemektedir. Üniversitelerde yer almış akademik personelin durumu sıkıntının önemli kaynaklarından. Bilimsel araştırma dışında yapılan birçok faaliyete rağmen, kurulamayan otokontrol mekanizması çalışmıyor, dışarıdan müdahaleler zaten amacına uygun olmamaktadır. Bunlar farklı amaçların yerine getirilmesinde bahane olmaktadır.

Son olarak üniversite olması gereken gibi çalışmamakta, kendi kendini yenileyememekte ve istikrara kavuşmamaktadır. Batı üniversiteleri gelenekleri ile övünürlerken, biz “devamlı devrim” hesabı ile süregelen müdahalelerle avunacağız. Kendi problemimizi bir özeleştiriyeye tabi tutmadan, tartışmadan, maalesef doğu toplumlarına özgü kolaylıkla, sihirli değnekle çözüm beklemek beyhudedir. Bazıları rahatsız olsalar da konunun etraflı bir şekilde tartışılması faydalıdan ziyade, zaruretler.

KAYNAKLAR

- AKYÜZ Yahya, Türk Eğitim Tarihi, A.Ü. Eğitim Fak. Yayınları, Ankara 1982
ARSEL İlhan, Biz Profesörler, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1992
ARSLAN Ali, Darülfünundan Üniversiteye, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1995

Gazi

Akademik
Bakış

313

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

ATAÜNAL Aydoğan, Cumhuriyet Döneminde Yükseköğretimdeki Gelişmeler, MEB Yükseköğretim Gen. Müd. Yayını, Ankara 1993

BAŞAR Erdoğan, Türk Yükseköğretim Sisteminin Dünü, Bugünü, Yarını, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 10, Sayı 1, Sayfa 23-57, 1997

CAN Muhittin, Üniversite Bilim Adamı İlişkisi, T.Ö.V. Yayınları, İzmir 1994

GÖKÇE Birsen, Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar, Savaş Yayınları, Ankara 1996

GÜNGÖR Nevin, Kültür-Eğitim-Dil Üzerine Görüşleri ile Ziyaeddin F. Fındıkoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991

GÜRÜZ Kemal, Türkiye'de ve Dünyada Yüksek Öğretim, Bilim ve Teknoloji, TÜSİAD Yayınları, İstanbul 1994

HATİPOĞLU Tahir, Doğranan Üniversite, Selvi Yayınları, Ankara 1994

HATİPOĞLU Tahir, Yükseköğretim Mevzuatı, Selvi Yayınları, Ankara 1995

KAPTAN Saim, Türkiye'de Yükseköğretim Reformu ve İnsangücü Potansiyeli, DPT Yayınları, Ankara 1986

KAYA Yahya Kemal, İnsan Yetiştirme Düzenimiz, Gül Yayınevi, 1981

KONGAR Emre, Üniversite Üzerine, Hil Yayınları, İstanbul 1984

KORKUT Hüseyin, "Üniversiteler", Cumhuriyet Döneminde Eğitim, MEB Yayınları, İstanbul 1983

MALCHE Albert, İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor, MEB Devlet Basımevi, 1939

ÖZAKPINAR Yılmaz, Mümtaz Turhan ve Batılılaşma Meselesi, T.D.V. Yayınları Ankara 1995

ÖZAKPINAR Yılmaz, "Üniversitenin Varlık Gayesi", Türk Yurdu Dergisi, Sayı 111, Ankara 1996

ROSOVOSKY Henry, Üniversite: Bir Dekan Anlatıyor, (Çev. Süreyya Ersoy), Tübitak Yayınları, Ankara 1996

SOROKİN Pitirim A., Social and Cultural Dynamics, Voluem-I, New York, 1962

TAŞDEMİRCİ Ersoy, Belgelerle 1933 Üniversite Reformunda Yabancı Bilim Adamları, Bizim Büro Basımevi, Ankara 1992

TURHAN Mümtaz, Üniversite Problemi, Yağmur Yayınları, İstanbul 1967

ÜLGENER, Sabri F., Zihniyet Aydınlar İzm'ler, Der Yayınları, İstanbul 1983

VARIŞ Fatma, Türkiye'de Lisans-üstü Eğitim Sosyal Bilimler, A.Ü. Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara 1973

WEBER Max, Sosyoloji Yazıları, (Çev. Taha Parla), Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1986

Raporlar

Çağdaş Eğitim - Çağdaş Üniversite, (Üniversite Rektörlerinin Raporları), Başbakanlık Yayını, Ankara-1992

Görüş

Akademik
Bakış

314

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

Kasım 1981 - Kasım 1988, Döneminde Yükseköğretimdeki Gelişmeler, YÖK Yayını, Ankara-1989

Türk Yükseköğretiminin Bugünkü Durumu – Sorunları – Çözüm Önerileri, YÖK Yayını, Ankara-1996

Extended Abstract

Science and university are complementary institutions. The importance of knowledge generated in the development of humanity is great. One way of generating knowledge is philosophy, another one is science. With the modernization of the world, universities have become the place of producing science. Turkey has tried to transform the traditional higher education institutions by modeling the West. Difficulties were experienced in the process from Darülfünun to university. While the university should have been an institution which produced academic researches and produced information in the Western sense, it could not show the expected success. For this reason, many attempts have been made to reform but have not yet reached the level they should be. Science mentality of university institutions in Turkey has proceeded problematic. The analyzes to be made on the reasons for this will also show the solutions. This paper aims to analyze the structural problems of the educational institution and thus the university institution within the structure of a society.

University problem in Turkey is much more multidimensional problem than predicted. Because the issue of the university is socially concerned with many aspects at the same time, we have only tried to limit it in the context of science mentality. However, it is necessary to relate the issue to other factors in its entirety. That's why we have tried to give a brief overview of the history of the university in Turkey. History of university in Turkey's contained numerous tips we have discussed our terms. Because the science mentality in university is not possible to understand only through today's problems. The mentality structure established by the accumulation of years is established to the universities. At the same time, the university has a close relationship with the political and social structure. The top-level interventions of universities show that there is no democratic tendency in the political structure and those who adopt it do not have such concerns. In the history of the Turkish university, there are no strong voices of opposition against the violation of truth, truth and righteousness. And this gives clues about the distressed situation of scientists at the university.

The scientific research mentality is closely related to the social structure as well. The lack of such high concern in Turkey is reflected in the university or the community is reflected in the lack of university. After all, life elixir researches with the need of society are unfortunately seen at the expected rate. The situation of the academic staff in universities is one of the important

Gazi

Akademik
Bakış

315

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

sources of distress. In spite of many activities carried out outside the scientific research, the auto-control mechanism which cannot be established cannot work, the external interventions are not suitable for the purpose. They are an excuse for the fulfillment of different purposes.

The university cannot be able to work as it should, cannot be able to renew itself and cannot be able to achieve stability. While Western universities pride themselves on traditions, we will solace with themselves "continuous revolution" universities situation. Without subjecting our own problem to a self-criticism, without discussion, unfortunately, with the easiness of the Eastern societies, waiting a solution with a magical wand are vain. Although some may be disturbed, a thorough discussion of the subject is essential rather than beneficial.

Gazisi

Akademik
Bakış

316

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

Amerikan Belgeleri Işığında Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye’de Eğitim

Education in Turkey in the Early Republican Years According to the American Official Documents

Hikmet ÖKSÜZ* - Ülkü KÖKSAL**

Öz

Osmanlı Devleti’nde 18. yüzyılın sonundan itibaren eğitim alanında yapılan yeniliklerle Cumhuriyet Dönemi’ne bir alt yapı oluşturulmuşsa da batı tarzı yeni kurumların açılması eğitimde ikiliği ortaya çıkardı gibi mevcut kurumların islah edilememesi ve 20. yüzyılın başında art arda devam eden savaşlar eğitim-öğretim faaliyetlerini önemli ölçüde sekteye uğratmıştır.

Cumhuriyetin ilanının ardından eğitim öğretim faaliyetlerinin çağdaş bir düzeye ulaştırılması amacıyla köklü değişiklikler yapılmıştır. 3 Mart 1924 tarihinde kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitim öğretim kurumları birleştirilerek Milli Eğitim Bakanlığına bağlanmış, ayrıca bu kanunla mektep-medrese ikiliğine son verilerek milli kültürün geliştirilmesi ve yabancı okulların denetlenmesi amaçlanmıştır. Harf İnkılabından sonra ülkenin dört bir yanında okuma yazma seferberliği başlatılarak Millet Mektepleri kurulmuştur. Öncelikle okuma yazma öğretme amacı güden bu mektepler ilerleyen dönemlerde gündelik yaşamda faydalanılacak bilgileri de halkın hizmetine sunmuştur. Ülkenin sosyal ve kültürel yönden kalkınması ve Cumhuriyetin getirdiği yeniliklerin halka ulaştırılması amacıyla kurulan Halkevleri; tarih, edebiyat, folklor, güzel sanatlar gibi alanlarda halkın eğitilmesine büyük katkı sağlamıştır. Bunun yanında gerçekleştirilen Üniversite Reformu ile 1 Ocak 1933’te İstanbul Üniversitesi açılmış, modern bir yükseköğretim yapısı oluşturulmaya çalışılmıştır. Cumhuriyet döneminde Öğretmen Okullarının nitelik ve nicelik olarak düzenlenmesi, Köy Enstitülerinin kurulması topluma çağdaş bireyler kazandırmak ve halkın eğitim ve kültür seviyesini yükseltmek için gerçekleştirilen faaliyetler arasındadır. Bu çalışmada, Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye’deki eğitim faaliyetleri, eğitime verilen önem, azınlık okulları, bu okullarda eğitim gören öğrenci sayıları, okuma-yazma oranları, halkın sosyal ve kültürel bağlamda kalkındırılması için yapılan çalışmalar Amerikan belgeleri ışığında değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Cumhuriyet, eğitim, Amerikan Belgeleri.

Abstract

Beginning from the end of the 18th century, the educational reforms in the Ottoman Empire laid the foundations for the early Republican Period in Turkey. The educational reforms, however, could not totally transform the educational system and the duality in education persisted because of several reasons such as the resistance of the old educational institutions to reforms and the continuous wars taking place in and around Turkey in the first quarter of the 20th century.

Following the proclamation of the Turkish Republic, radical changes were made in the Turkish educational system in order to synchronize the educational activities to modern standards. First, all educa-

Makale Geliş Tarihi: 13.09.2018, Makale Kabul Tarihi: 04.10.2018

* Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, h.oksuz@ktu.edu.tr

** Dr. Öğr. Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü, ukoksal@ktu.edu.tr

Gazi

Akademik Bakış

317

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

tional institutions were unified under the Law of Uniform Education (*Tevhid-i Tedrisat Kanunu*) and brought under the authority of the Ministry of National Education on March 3, 1924. The purpose of the law was to end the duality of Western and traditional schools (*mektep-medrese*), to develop a national culture and to control the activities of the foreign-run schools. A nationwide literacy crusade was implemented throughout the country with the adoption of the new alphabet and the government run program supervised the activities by establishing the Schools of Nation (*Millet Mektepleri*). These schools' primary target was to teach literacy and in time the schools served as the places that taught people useful everyday life practices. The People's Halls (*Halkevleri*) were also built in almost every town for social and cultural development efforts introducing the Republican reforms to the people as well as educating people in history, literature, folklore and fine arts. With the University Reform (*Üniversite Reformu*) İstanbul University was founded on January 1, 1933 providing the bases for the higher education structure. The Teachers Schools (*Öğretmen Okulları*) were reorganized in quantity and quality, and the Village Institutes (*Köy Enstitüleri*) were established in order to raise modern individuals and the cultural and educational level of the society. This study subjects several topics under the light of the primary sources left by the American officials serving in Turkey during the early Republican period. The topics surveyed included the minority schools, educational activities in Turkey, the Republican awareness of the significance of education, the number of students in educational institutions, the literacy rates and the activities made for social and cultural development.

Key Words: Turkey, the Republic, education, American documents

Giriş

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyıla kadar askeri sınıfın eğitim gördüğü kurumlar dışında medreseler ve sıbyan mektepleri başlıca eğitim kurumları olarak yer almıştır. 17. yüzyıldan itibaren bozulmaya başlayan medreselerin ıslahı için çeşitli dönemlerde tedbirler alınmışsa da köklü bir düzenleme sağlanamamış, klasik eğitim anlayışında pek fazla değişiklik gerçekleştirilemeden II. Meşrutiyete kadar gelinmiştir.¹ Diğer yandan hemen her mahallede bulunan sıbyan mekteplerinde de eğitimin yetersiz olması üzerine 1862 yılında yeni usullere göre eğitim yapan *ibtidai mektepleri* kurulmuştur.² Tanzimat sürecinde ortaöğretim düzeyinde batı tarzı okullar açıldığı gibi yükseköğretimde mühendislik ve tıp alanında sivil yüksekokullar öğretime başlamış, Avrupa'nın çeşitli merkezlerine öğrenci gönderilmiştir. Türkiye'nin ilk üniversitesi olan *Darülfünun* 1870 yılında açılmıştır.³

Modern tarzda eğitimin yaygınlaşması toplumun dönüştürülmesi anlamında olumlu bir tablo ortaya çıkarırken medreselerin kendilerini yenilemeden klasik anlayışla eğitime devam etmeleri sonucunda buradan yetişenlerle modern eğitim alanlar arasında belirgin bir farklılık oluşmuştur. Buna ilave olarak gayrimüslimlerin Tanzimat ve ıslahat Fermanı sonrasında kendi okullarını açmaları ve yaygınlaştırmaları Osmanlı eğitim sisteminde yeni sorunları bera-

1 II. Meşrutiyet döneminde eğitim faaliyetlerine dair ayrıntılı bir çalışma için bkz. Mustafa Ergün, İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914), Ocak Yayınları, Ankara 1996, s. 22-26.

2 Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, C. 1-2, Eser Matbaası, İstanbul 1977, s. 464.

3 İlhan Tekeli, "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 3, İletişim Yay, İstanbul 1983, s. 655.

berinde getirmiştir. Bunun yanı sıra 20. yüzyılın başında uzun savaş yıllarının da etkisiyle pek çok bölgede eğitim-öğretim sekteye uğramıştır.⁴ Dolayısıyla Osmanlı Devleti tasfiye olurken Yeni Türk Devleti’ne eğitim-öğretim açısından çeşitli problemler miras kalmıştır.⁵ Eğitim-öğretim mirasının düzene sokulması, eğitimde birliğin sağlanması, bilimi temel alan, istikrarın hakim olduğu, çağdaş, millî, toplumu cehaletten kurtaran ve bireyin yeteneğini ortaya çıkarıp geliştiren bir eğitim sisteminin oluşturulması Yeni Türkiye Devleti’nin temel hedefleri arasında yer almıştır. Milli Mücadele Dönemi’nden itibaren eğitim öğretim faaliyetlerine önem verilmiş,⁶ 15 Temmuz 1921 tarihinde Ankara’da Maarif Kongresi toplanmıştır. Bu kongrede konuşan Mustafa Kemal Paşa, milli eğitimin önemine vurgu yapmış, Türkiye’nin kültür politikasının esaslarını tespit etmiştir.⁷ Cumhuriyetin ilk yıllarında eğitim ile ilgili meseleler irdelenmiş, bu dönemde yapılan hazırlıklar daha sonraki düzenlemelere zemin oluşturmuştur.⁸

Cumhuriyet Dönemi’nde milliyetçilik, batılılaşma ve laiklik günlük yaşamın her aşamasının temel prensiplerini oluşturmuştur. Bu ilkeler eğitim alanında da temel alınmış, milli esaslara dayanan, çağdaş ve bilimsel gelişmelere açık, dinî taassuptan uzak bir eğitim sistemi oluşturulması yönünde düzenleme ve değişikliklere gidilmiştir. Türk modernleşmesinin eğitim ve kültür atımları ile gerçekleşebileceğini kavrayan Türkiye Cumhuriyeti hükümetlerinin çağdaş eğitim sistemi oluşturma çabaları ve eğitim alanında yaptığı yenilikler Amerika Birleşik Devletleri tarafından da dikkatle takip edilmiştir. Amerikan resmi belgelerine göre Türkiye’nin eğitim politikası yalnızca okullarda öğrenim çağındaki bireyleri değil, toplumun tümünü kapsayan geniş bir hamledir. Her alanda modernleşme ve kurumsallaşma faaliyetlerini hızlandıran Yeni Türk Devleti, bu nedenle eğitime özel bir ilgi göstermiştir. Çünkü devletin ayakta

4 Bu yıllarda muhasebe-i hususiye bütçelerinden maaş alan öğretmenlere düzenli ücret ödenmediği gibi okul binaları kapatılarak hükümet konağı, kışla, hastane, askeri levazım deposu vb. amaçlarla kullanılmıştır. *TBMM Zabıt Ceridesi*, 1. Dönem, 8. Cilt, 148. Birleşim, 10.02.1337, s.168; Yahya Akyüz, *Türkiye’de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri (1839-1950)*, Pegem Akademi, Ankara 2012, s. 293.

5 Uzun savaş yılları Türkiye’de eğitim öğretim faaliyetlerini oldukça olumsuz etkilemiştir. 20 Mayıs 1920 tarihi itibarıyla Türkiye’de 3.495 ilkokuldan 682’si savaş koşulları dolayısıyla kapanmıştır. Aynı dönemde 17 öğretmen okulu, 37 ortaokul ve lise faaliyetlerine devam edebilmiştir. Okuryazar nüfus oranı %11’in altında olup kadın nüfusta %3 seviyesinde kalmıştır. Necdet Sakaoğlu, *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi*, İletişim Yay., İstanbul 1992, s. 21.

6 Milli Mücadele yıllarında öğretmenlerin toplumu şekillendirmedeki rolü düşünülerek 7 Mart 1921 tarihli bir kanunla öğretmen ve öğrencilerin askerlik hizmetleri ertelenmiştir. Bu süreçte öğretmenler halkı işgallere karşı bilinçlendirmeye çalışmıştır. Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Alfa Yayınları, İstanbul 1999, s. 276-277; Akyüz, *Türkiye’de Öğretmenlerin...*, s. 321-353.

7 Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, C. 5, Eser Matbaası, İstanbul 1977, s. 1634-1635; Yahya Akyüz, “Atatürk’ün Türk Eğitim Tarihindeki Yeri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 4, S. 10, Kasım 1987, s. 77-82.

8 Mustafa Ergün, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay., Ankara 1982, s. 33.

kalabilmesini sağlayacak olan aydın birey ya da bireyler ancak eğitimle yetiştirilebilirdi. Bu bağlamda Cumhuriyet Dönemi'nde oluşturulan eğitim taslağı millî savunmanın geliştirilmesi ile ilgili ölçütlerle örtüşen bir görüntü çizmiştir.⁹ Eğitim politikaları devlet yöneticilerinin ödünsüz politikaları ile temel bir mesele olarak ele alınmıştır. Bununla birlikte sistemin en üst noktasında Milli Eğitim Bakanı yer almış ve yeniliklerin, düzenlemelerin başarısı onun vizyonuna göre şekillenmiştir.¹⁰

Cumhuriyetin İlk Yıllarında Eğitim-Öğretim Faaliyetleri İle İlgili Gelişmeler

Cumhuriyet Dönemi'nde eğitim-öğretim faaliyetlerinin çağdaş bir seviyeye ulaştırılması amacıyla yapılan kültür inkılaplarının en önemli adımı Türk kültürünün laikleştirilmesidir. TBMM 3 Mart 1924 tarihinde medreselerin kapatılmasının önünü açan 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nu kabul etmiştir. Bu kanun ile ülkedeki bütün eğitim-öğretim kurumları Milli Eğitim Bakanlığına bağlanmıştır.¹¹

Eğitim-öğretim faaliyetlerinin verimli şekilde sürdürülmesi, müfredatın çağın gereklerine ve milletin ihtiyaçlarına göre şekillendirilmesi amacıyla yapılan en önemli faaliyetler¹² arasında 1923, 1924 ve 1926 yıllarında toplanan Heyet-i İlmiyeler yer almaktadır.¹³ Bu toplantılarda alınan kararlar ilerleyen dönemde Türk Milli Eğitim sistemine verilecek yönü de belirlemiştir. Nitekim 22 Mart 1926 tarihinde kabul edilen 789 sayılı kanunla maarif teşkilatı oluştu-

9 *National Archives and Records Administration (NARA)*, NND: 745023, Group: 165, Entry: 77, Box: 3036, No: 2500/1, December 21, 1941.

10 Milli Mücadele Dönemi de dâhil olmak üzere yapılan değişiklikler dikkate alındığında Mustafa Necati Bey'in bakanlığı dönemi özellikle göze çarpmaktadır. Onun döneminde kabul edilen *Maarif Teşkilatı Kanunu* Türk Milli Eğitiminin şekillenmesinde etkili olmuştur. Sakaoğlu, *a.g.e.*, s. 30; Cavit Binbaşıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi*, Anı Yay., Ankara 2014, s. 458-461.

11 Ergün, *Atatürk Devri...*, s. 51; Bahattin Demirtaş, "Atatürk Döneminde Eğitim Alanında Yaşanan Gelişmeler", *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 1, Sayı.2, Ankara 2008, s. 161. Medreseler kapatılmakla birlikte 16 Mart 1924 tarihli kanunla yalnız imam ve hatip yetiştirmek üzere İmam-Hatip Okulları açılmıştır. Aynı kanunun 4. maddesiyle Darülfünuna İlahiyat Fakültesi eklenmiştir. İmam-Hatip Okulları için 9 Temmuz 1924 tarihinde 56 maddelik bir talimatname hazırlanarak eğitim-öğretim faaliyetleri düzenlenmiştir. Ergin, *a.g.e.*, C.5, s. 2125; Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti Orta Tedrisat Müdür-i Umumiği, İmam Hatip Mektepleri Talimatnamesi, Yenigün Matbaası, Ankara 1340. Başlangıçta 29 olan İmam-Hatip Okulu sayısı bir yıl sonra 26'ya düşmüştür. 1926-1927 ders yılında ise yalnızca Kütahya ve İstanbul İmam-Hatip Okulları eğitime devam etmiş, bu okullar da 1930'da lağvedilmiştir. Hasan Ali Yücel, *Türkiye'de Orta Öğretim*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1994, s. 53; Ergün, *Atatürk Devri* s. 51.

12 Türkiye'de eğitimin yapılandırılmasında Maarif Şuraları da son derece etkilidir. Heyet-i İlmiyelerin devamı niteliğindeki bu şuraların oluşturulmasına dair kanun 10 Temmuz 1933 tarihinde çıkarılmışsa da ilk Milli Eğitim Şurası 1939 yılında toplanmıştır. Ergin, *a.g.e.*, C.5, s. 2007.

13 Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 348; Yücel, *a.g.e.*, s. 21-27; Ergün, *Atatürk Devri...*, s. 61-65; Ergin, *a.g.e.*, C.5, s. 2005.

Gazi

rulmuştur.¹⁴ Bu kanun ile vilayetlerde eğitim-öğretim faaliyetlerini yürütmek amacıyla Maarif Eminlikleri kurulması kararlaştırılmıştır. 29 Ağustos 1926 tarihinde 46 maddelik bir talimatnameyle 13 bölgede kurulan Maarif Eminlikleri sayısının ihtiyaç duyulması halinde artırılması kararlaştırılarak her bölgeye birer müfettiş atanmıştır. Bölgelerinde eğitim-öğretim hedeflerinin yerine getirilmesi amacıyla ilgili kanun ve kuralların düzen içinde yürütülmesinden sorumlu olan ve denetim hakkını elinde bulunduran müfettişler sadece Milli Eğitim Bakanı’na karşı sorumlu tutulmuştur.¹⁵

Eğitim alanında yapılan köklü değişiklikler arasında fırsat eşitliğinin sağlanması ve karma eğitime geçilmesi de önemli gelişmelerdendir. Devlet kurumlarında eğitimin ücretsiz olması ve eğitim-öğretim faaliyetleri için herhangi bir ücret talep edilmemesi esası benimsenmiştir.¹⁶ Bununla birlikte bazı okullara veya kolejlere giden öğrencilerden yatılı eğitim görenler barınma masraflarını kendileri karşılamıştır. Eğitimde modernleşme prensiplerine göre cinsiyet ayrımı gözetilmeksizin bütün bireyler (kız-erkek)¹⁷ bir arada ve eşit şekilde eğitim alma hakkını elde etmiştir. Karma eğitimde tek istisna bir cinsiyete yönelik olan belirli meslek okullarıdır.¹⁸ Bu yıllarda öğrencilerin sınıf oturma düzeninde herhangi bir ayrıcalık uygulanmamıştır. Ödül ve ceza uygulamalarına bakıldığında dayaağın kesinlikle yasaklandığı görülmektedir.¹⁹ Öğrencilere akademik başarıları dolayısıyla herhangi bir ödül verilmeyip başarı durumu yalnızca kendisine, ailesine ve yetkililere bildirilmiştir. Öğrencilerde iş ve ticaret anlayışı oluşturulmaya çalışılmış, ayrıca tasarruflu olmaları teşvik edilmiştir.²⁰

- 14 *Resmi Ceride*, No: 338, 3.4.1926; *1928 Maarif Bütçesi Hakkında Büyük Millet Meclisinde Müzakerat*, Devlet Matbaası, İstanbul, s. 12; Yücel, *a.g.e.*, s. 270-273.
- 15 *NARA*, No: 2500/2, December 21, 1941. Bu bölgeler Ankara, İstanbul, İzmir, Trakya, Konya, Antalya, Adana, Sivas, Trabzon, Erzurum, Elaziz, Van ve Gaziantep’tir. Faik Reşid, *Maarif Düsturu*, C. 1, Devlet Matbaası, İstanbul 1927, s. 239; Faik Reşid, *Maarif Düsturu*, C.1, s. 230-238; Maarif Eminlikleri 1931 yılında lağvedilmiştir. *Resmi Gazete*, Sayı: 1838, 2.7.1931.
- 16 1926 yılında kabul edilen Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkati’nin 1. maddesinde ilköğrenimin *mecburi* ve ücretsiz olduğu belirtilmiştir. Faik Reşid, *Maarif Düsturu*, C.1, s. 8.
- 17 Türkiye’de karma eğitime ilk olarak ortaokul düzeyindeki eğitim kurumlarında başlanmıştır. 1924 yılının başlarında Tekirdağ’da bir ortaokulda zorunluluktan kaynaklanan ve giderek yayılan bu usul, ilkokullar için 1924 yılında, liselerde 1934-1935 öğretim yılından itibaren uygulanmıştır. Ergün, *Atatürk Devri...*, s. 66-68.
- 18 *NARA*, No: 2500/2, December 21, 1941. Kız çocuklarının okullaşma oranı giderek artmıştır. 1924 yılında ilkokullarda % 15 oranındaki kız çocuğu sayısı 1933’te %18’e, aynı yıllar için ortaokul öğrencileri arasında %9’dan %26’ya yükselmiştir. *NARA*, No: 2500/3, December 21, 1941.
- 19 Cumhuriyet Dönemi eğitim anlayışı insan onuruna ve karakter eğitimine önem vermesi dolayısıyla dayaağı yasaklamıştır. Bahri Ata, “Atatürk, Eğitim ve Altruizm”, *Cumhuriyetin İlk Yıllarından Günümüze Dil, Kültür, Eğitim*, Der. Nazife Güngör, Gazi Üniversitesi Yayını, Ankara 2007, s. 184. Amerikan arşiv belgelerinde verilen bilgiye göre Türkiye’de, gerekli görülmesi halinde, dayak bir cezalandırma yöntemi olarak uygulanmaktadır. *NARA*, No: 2500/2, December 21, 1941.
- 20 1929 dünya ekonomik bunalımının da etkisiyle yerli malların kullanımı teşvik edilmiş, tutumlu bireyler yetiştirilmesi amacıyla sonraki yıllarda da devam eden bir uygulama ile Ocak ayının 12-18. günleri arası “Tutumluluk Haftası” olarak kutlanmıştır. *NARA*, No: 2500/2, December 21, 1941.

Gazi

Akademik
Bakış

321

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

Tablo 1: 1923-1938 Yılları Arasında Türkiye'deki Okul Sayısı

Yıllar	İlkokul	Ortaokul	Lise	Öğretmen Okulu	Mesleki-Teknik Okul	Üniversite-Y. Okul	Toplam
1923-1924	4.894	72	23	20	44	9	5.062
1924-1925	5.987	64	19	26	44	9	6.149
1925-1926	5.975	68	21	26	33	11	6.134
1926-1927	6.023	68	19	23	14	9	6.156
1927-1928	6.042	78	19	23	18	12	6.192
1928-1929	6.599	78	20	25	20	12	6.754
1929-1930	6.562	82	19	24	22	11	6.720
1930-1931	6.598	83	22	25	36	11	6.775
1931-1932	6.713	80	25	24	40	12	6.894
1932-1933	6.733	109	62	18	39	12	6.973
1933-1934	6.345	119	71	16	36	15	6.602
1934-1935	6.402	118	68	14	36	15	6.653
1935-1936	6.275	118	65	13	36	16	6.523
1936-1937	6.123	126	67	13	40	17	6.386
1937-1938	6.069	141	67	16	48	17	6.988

Kaynak: *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Muameleat Genel Müdürlüğü, 030.10.0.0/24.138.7; Başvekalet İstatistik Umum Direktörlüğü, Maarif 1937-1938 İstatistiği, Suhulet Basımevi, İstanbul 1939, s. 2.*

1924 yılında ilkokul programı yenilenmiştir. Hazırlanan ilköğretim müfredatına göre haftalık ders saati 26'dır. Pazartesi günleri öğleden sonra eğitici geziler düzenlenmesi ve Perşembe günleri öğleden sonra tatil yapılması esası getirilmiştir. Bir ders saati 40 dakika, teneffüs süresi 15 dakika, öğle arası 2 saat olarak belirlenmiştir. 1924-1925 eğitim-öğretim yılında ilköğretimin süresi 6 yıldan 5'e indirilmiştir.²¹

Talim ve Terbiye Kurulu oluşturulduktan sonra okul programları yeniden düzenlenmiştir. 1926 yılında yenilenen ilkokul müfredatına göre dersler

²¹ Ergün, *Atatürk Devri...*, s. 70-71.

Hayat Bilgisi adı altında, ilk üç sınıfta ve üniteler halinde, toplu eğitim metoduyla verilmeye başlanmıştır.²² Ezberciliğe son verilmesi, öğrencilerin milli meselelerle daha yakından ilgilenebilmesi hedefleriyle 1936 yılında yeniden değişikliğe gidilmiştir. Okul-çevre ilişkisinin öneminden hareketle öğrencinin hayat ve çevre ile bağ kurabilmesi amacıyla yeni programda gezi ve araştırmalara yer verilmiştir.²³ Programda köy ilkokullarında haftalık ders saati 18, şehir ilkokulları için 26 olarak belirlenmiştir. 1 Eylül’de açılıp 15 Haziran’da kapanan ilkokullarda eğitim yılları ortalama 240 gün şeklinde uygulanmıştır. Eğitim genelde 09.00-16.00 saatleri arasında 45 dakikalık dersler şeklinde yapılmıştır. Bütün kazalarda birkaç ilkokulun bulunduğu bu dönemde başlangıçta her öğrencinin 3 yıl okula devam etmesi zorunlu tutulmuşsa da kısa süre sonra bazı problemlere neden olan bu uygulamadan vazgeçilerek, yeterli görülmeyen bu süre 5 yıla çıkarılmıştır. Öğrenciler 5 yıllık eğitimden sonra ortaokula ya da bir meslek okuluna gitmeye hak kazanmıştır.²⁴

Eğitim-öğretimin planlanmasına dair çalışmalar ve düzenlemeler eğitimin kalitesini arttırmaya yönelik olsa da özellikle kırsal kesimde okulların sadece %10’u gereken koşulları sağlayabilmiş, diğerleri eski evler ve medreselerde kurulmuştur. Mobilya ve malzemeleri de yetersiz olan bu okulların bütçeleri aşağı yukarı aynı olmakla birlikte öğrenci sayılarında büyük farklılıklar görülmüştür. Kimi 400 mevcutlu iken bazılarında sadece birkaç öğrenciye eğitim verilmiştir. Geçmişle kıyaslandığında durumun iyileştirilmesine rağmen ilkokulların büyük bir kısmı kasabalarda yer aldığı için köy çocukları yeterli eğitim imkânlarına kavuşmamıştır.²⁵ Hükümet II. Dünya Savaşı’nın başlamasına rağmen barış yıllarında belirlediği hedefleri gerçekleştirmeye çalışmıştır. Amerikan belgelerinde Türk eğitim sisteminde köy eğitimine verilen öneme vurgu yapılmaktadır. Bu belgelerde hükümetlerin temel hedefleri arasında ülkenin kalkınmasının büyük ölçüde bağlı olduğu köy eğitiminin önemli yer tuttuğu, bu amaçla birkaç mezraya yakın noktalara okul inşa edilmeye çalışıldığı, ancak yoğun kar nedeniyle çocukların okullara ulaşamamasının bu teşebbüsü başarısız kıldığı değerlendirilerek yapılarak bir diğer çözüm olarak yatılı eğitime önem verildiği belirtilmektedir. Bazı ailelerin iş gücü kaybından dolayı çocuklarını

22 Bu programın amacı “didaktik” ve “muhitine faal bir surette intibak eden” vatandaşlar yetiştirmektir. Sakaoğlu, *a.g.e.*, s. 63.

23 Ergin, *a.g.e.*, C. 5, s. 1785-1789.

24 NARA, No: 2520/4, December 21, 1941; Sakaoğlu, *a.g.e.*, s. 62-65. Bu dönemde Türkiye genelinde ve özellikle şehir ve kasabalarda ilkokullar beş sınıftan oluşturulmuş, bazı köy okullarında eğitim üç yıla sınırlandırılmıştır. 1939 yılında yapılan I. Eğitim Şurası’nda köy ilkokullarının süresi de 5 yıla çıkarılmıştır. Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 300.

25 1941 yılında ülke genelinde okul çağındaki çocuk sayısı 3.750.000’dir. Bunlardan yalnızca 1.101.000’i (% 26.9) ilkokulu bitirmiş veya okula devam etmektedir. İlkokula devam etmeyen çocuklar arasında kız çocuklarının oranı daha fazladır. Bununla birlikte 1935 yılından itibaren okul çağındaki nüfus okuryazar oranı daha ziyade kız çocuklar lehine gelişme göstermiştir. BCA, 30.10.0/25.141.1.

yatılı okullara göndermek istememesi sonucunda 1927'de bu okulların öğrenci sayısı 5.000 civarında kalmış,²⁶ 1928 yılında 6.580'e yükselmiştir.²⁷

Cumhuriyetin ilk yıllarında ortaokul, lise ve öğretmen okullarının programları ile ilgili değişikliklerin daha sıklıkla yapıldığı görülmektedir. Batı ülkelerindeki uygulamalar örnek alınarak çeşitli tarihlerde sınav sistemleri de değiştirilmiştir.²⁸ 1923 yılında Sultani Mektepleri Yönetmeliği ile ceza ve ödül uygulamaları değiştirilmiştir.²⁹ Aynı dönemde kız ve erkek öğretmen okulları ile 30 adet idadinin genel bütçeye alınması ile bu kurumlar üzerinde devlet kontrolü tam olarak sağlanabilmiştir. Lise öğretim yapısı 4+4+3 şeklinde belirlenmiştir. Fakat İkinci Heyet-i İlmiye toplantısında ilköğretim süresinin 5 yıl olarak belirlenmesi ile lise öğretiminin 3+3 yıl olması esası getirilmiştir. Bu durum Fransa örneğine³⁰ göre kurulmuş ilk ve ortaöğretimin yapısını tamamen değiştirmiştir. Bununla birlikte lise müfredatları Belçika sistemine göre yenilenmiştir.³¹ Ortaokul ve lise programlarındaki Fransız ve Latin kültürü etkisinin azaltılıp daha milli bir program hazırlanması yönünde çalışmalar başlatılmışsa da hazırlanan programlar ile ders kitaplarının uyumsuz oluşu Fransız etkisini³² devam ettirmiştir. 1927, 1929, 1930, 1934 ve 1938 yıllarında yapılan değişikliklerle bazı derslerin programları yenilenmiş, müfredata yeni dersler eklenmiştir. Ders kitapları da yenilenerek ders araç-gereci, laboratuvar malzemeleri artırılmıştır. 1937-1938 öğretim yılında okullara toplam 400.000 lira tutarında ders araç-gereci sağlanmıştır.³³

Ortaöğretim okullarının müfredatı ortaokullar ve liseler olmak üzere üçer yıllık iki döneme bölünmüştür. Kadının toplumdaki yeri ve eğitimin günlük hayatla bağdaştırılması da düşünülerek ortaöğretim kurumlarına devam eden kız öğrencilere ev bilimi ve hemşirelik dersleri de verilmiştir. Dersler, öğrencilere genel kültür ve genel bilgi kazandırmaya yöneliktir. Ayrıca yükseköğretime hazırlık niteliğine de sahiptir.³⁴ Bu dönemde yükseköğretime devam

26 NARA, No: 2520/4, December 21, 1941.

27 Sakaoğlu, *a.g.e.*, s. 40.

28 Sakaoğlu, *a.g.e.*, s. 78-81.

29 Yücel, *a.g.e.*, s. 184.

30 Cumhuriyet Dönemi'ne kadar Fransa'dan devşirilen müfredat programları uygulanmış ve çeşitli dillerden çevrilen ders kitapları okutulmuştur. Ata, *a.g.m.*, s. 194.

31 Buna göre tam devreli liseler dışındaki tek devreli liseler *orta mektep*, devre-i sultani denilen son 3 öğretim yılını kapsayan dönem ise *lise* olarak adlandırılmıştır. Yücel, *a.g.e.*, s. 184; Ergün, *Atatürk Devri...*, s. 78-79.

32 Ergün, *Atatürk Devri...*, s. 79. Amerikan belgelerinde Türkiye'de ilkokul ve ortaokullarda uygulanan ders programlarının Fransız sistemine çok yakın olduğu ve bu durumun kaynağının 1868'de İstanbul'da kurulan ve birçok Türk yetkilisinin eğitim gördüğü Galatasaray Lisesi olduğu belirtilerek okulun Türkiye'de Batılı fikirlerin yayılmasında etkin olduğu iddiası yer almaktadır. Bununla birlikte Türk eğitimciler Profesör William James'in "Talk to Teachers" adlı eserini ve John Dewey'in fikirlerini derinlemesine bilmektedir. NARA, No: 2500/7, December 21, 1941.

33 Ergün, *a.g.e.*, C.5, s. 1785-1789; Yücel, *a.g.e.*, s. 184-189; Sakaoğlu, *a.g.e.*, s. 67-68.

34 Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 306.

etmek isteyen öğrenciler yapılan yeterlilik imtihanından başarılı olmak zorundadır. Ortaöğretim seviyesinde eğitim-öğretim yılı 15 Eylül-15 Haziran tarihleri arasında uygulanmıştır. Genelde 09.00’dan 16.00’a kadar devam eden günlük ders programı 45 dakikalık dersler şeklinde sürdürülmüştür. Haftalık ders saati yaklaşık 31’dir. Avrupa’daki sisteme bakıldığında ortaöğretim seviyesindeki okullar Fransız liselerine denk gelip iki kategoriye ayrılmıştır. Birincisinde sekiz yıllık (ki buna iki yıllık ilköğretim süresi dahildir), diğerinde ise 11 yıllık bir eğitim süresi mevcuttur (ilköğretimin tamamını kapsamaktadır). Amerikan belgelerine göre bu dönemde ilk ve ortaöğretim için verilen diplomalar Avrupa’da verilenlerle kıyaslanabilir niteliktedir.³⁵

Tablo 2: 1923-1938 Yılları Arasında Okullardaki Öğrenci Sayısı

Yıllar	İlkokul	Ortaokul	Lise	Öğretmen Okulu	Meslek-Teknik Okul	Üniversite-Y.Okul
1923-1924	341.941	5.905	1.241	2.528	4.019	2.914
1924-1925	390.368	10.052	2.234	3.771	3.376	3.483
1925-1926	406.788	11.622	2.748	4.133	2.702	3.930
1926-1927	437.928	15.263	3.152	4.558	1.740	3.551
1927-1928	461.985	19.858	3.819	5.002	2.332	4.282
1928-1929	477.569	23.225	4.168	5.749	2.371	4.204
1929-1930	469.071	25.398	4.746	5.410	2.699	3.899
1930-1931	489.299	27.093	5.699	5.535	3.761	4.443
1931-1932	523.611	30.316	6.840	5.293	4.155	4.853
1932-1933	567.963	35.658	7.843	2.076	4.976	5.407
1933-1934	591.169	42.522	9.876	2.726	4.389	6.050
1934-1935	647.501	46.120	10.113	2.577	4.940	6.666
1935-1936	688.100	52.496	13.876	2.805	5.772	7.478
1936-1937	711.728	62.966	17.481	2.949	6.528	8.535
1937-1938 ¹	748.864	76.784	21.884	2.626	8.157	9.860

Kaynak: *BCA, 030.10.0.0/24.138.7.*

Türkiye bu dönemde sanayisinin gelişmesi için şiddetle zanaatkâr ve ustaya ihtiyaç duymuştur. Amerikan belgelerinde belirtildiğine göre Türk eği-

35 NARA, No: 2520/6, December 21, 1941.

Gazisi

Akademik Bakış

325

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

tim sisteminde yapılan düzenlemelerin bir kısmı bu hedefi gerçekleştirmeye yöneliktir.³⁶ Milli Eğitim Bakanlığı özellikle küçük sanayi alanında gelişmenin bir koşulu olarak ortaöğretim derecesindeki mesleki teknik okulların gelişim göstermesini önemsemiş ve bu alanda eğitimi yaygınlaştırmayı hedeflemiştir. 1927 yılına kadar meslek ve sanat okulu açma, yürütme faaliyetleri il ve belediye idarelerinin sorumluluğu altındayken çıkarılan bir kanunla masrafları karşılama görevi yine bu kurumlarda kalmak kaydıyla müfredat belirleme ve hazırlama, araç-gereç temini, öğretmen yetiştirme ve istihdamı gibi faaliyetler Milli Eğitim Bakanlığına verilmiştir. Mesleki teknik öğretimin daha verimli olarak yürütülmesi amacıyla Belçika'dan getirilen Omar Buysé ülke genelinde yaptığı geziler sonucunda bir rapor hazırlayarak bakanlığa sunmuştur. Bakanlık da bu alanda çalışmalar planlamak üzere raporu referans almıştır.³⁷ 1933'te bakanlık bünyesinde Mesleki ve Teknik Öğretim Genel Müdürlüğü kurulmuştur. 1935 yılında bu tarz okulların masrafları bakanlık bütçesinden karşılanmaya başlanmıştır. Aynı dönemde çok sayıda sanat okulu açılarak faaliyete geçmiştir.³⁸ 1934-1935 öğretim yılında çeşitli meslek gruplarına haiz 37 meslek okulunda toplam 4.922 öğrenci bulunmaktadır. 1935-1936 öğretim yılında okul sayısı değişmemekle birlikte öğrenci sayısı 5.944'e yükselmiştir.³⁹

Öğretmen Yetiştirilmesine Yönelik Düzenlemeler

Öğretmen yetiştiren erkek ve kız muallim mektepleri 1923 yılına kadar il özel idarelerinin yönetimi altında kalmış olmaları dolayısıyla fazla bir gelişme gösterememiştir. 1923 yılında bu okullar Milli Eğitim Bakanlığına bağlanmış, sayıları azaltılıp nitelikli öğretim yapmaları yönünde çaba harcanmıştır.⁴⁰ Bu yıllarda yapılan bir diğer düzenleme ile ülkenin çeşitli bölgelerine dağılmış olan öğretmen okulları belirli bölgelerde toplanarak⁴¹ modern donanımlı binalar

36 NARA, No: 2500/6, December 21, 1941.

37 1928 Maarif Bütçesi Hakkında Büyük Millet Meclisinde Müzakerat, Devlet Matbaası, İstanbul 1928, s. 11-12.

38 Sakaoğlu, a.g.e., s. 75-76; Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 322. 1930'lu yıllarda lise eğitimi almış birçok kişinin hayal kırıklığı yarattığı, bu durumun eğitim-öğretimde planlama hatası yapılmasından kaynaklandığı sonucuna varılmıştır. Sakaoğlu, a.g.e., s. 60. Milli Eğitim Bakanlığı yetkilileri bu gençlerin mesleki okullarda eğitilmelerinin daha büyük fayda sağlayabileceğine kanaat getirmiştir. NARA, No: 2520/4, December 21, 1941.

39 BCA, 30.aa10.0.0/24.137.9.

40 1923 yılında ilk öğretmen okullarının ve 5 yıllık idadilerin bütçeleri umumi muvazeneye alınarak vilayet bütçeleri ağır bir yükten kurtarılmıştır. Bununla birlikte 1948 yılına kadar ilköğretim giderlerinin ve ilkökul öğretmenlerinin maaşları il özel idareleri bütçesinden karşılanmıştır. Birçok bölgede sorunlar ortaya çıkaran bu uygulama dolayısıyla okulların büyük kısmı araç-gereç eksikliğinden dolayı nitelikli bir eğitime ulaşamamış, aylarca maaş alamayan öğretmenler gelecek endişesi taşıyarak zor durumda kalmıştır. Bu etkenler ilkökul öğretmenliğinin güven vermediği düşüncesini doğurduğu gibi ilköğretimde hedeflenen gelişmenin sağlanamamasının da temel nedeni olmuştur. Ergün, *Atatürk Devri ...*, s. 68.

41 Öğretmen okullarının belirli bölgelerde toplanması fikri Milli Mücadele'nin ilk yıllarından itibaren bakanlığın gündeminde yer almıştır. 1923 yılında bakanlık tarafından valiliklere gönderilen telgrafta Ankara, Konya, İzmir, Edirne, Bursa, Adana, Sivas, Erzurum, Trabzon ve Diyarbakır'ın birer Darülmuallimin mıntıkası olarak belirlendiği ve bu merkezlerden altı veya

Görüş

temin edilmiştir. Öğretmen kadroları güçlendirilen bu okulların öğretim yılı 4 yıldan önce 5’e, daha sonra 6’ya çıkarılmıştır. Okul programları yenilenerek meslek dersleri ihtiyacı karşılayacak düzeye getirilmiştir. Çıkarılan kanunlarla öğretmenlik geleceğın mesleğı haline getirilmiş, böylece kız ve erkek öğretmen okullarına ilgi artmıştır.⁴²

Türkiye’de ilkokul öğretmenine duyulan ihtiyaç dolayısıyla 1926-1927 yılında kısa süreli eğitimin ardından öğretmen yetiştirilmesi yöntemine başvurulmuştur.⁴³ 1924 yılına kadar muallim mekteplerinde 4 yıllık eğitim verilmiştir. İkinci Heyet-i İlmiye toplantısında ilkokulların öğrenim süresinin 5 yıl olarak belirlenmesinin ardından bu okullara 6 yıllık ilkokul mezunlarının alınması esası dolayısıyla bir yılın telafisi amacıyla muallim mekteplerinin öğrenim süresi 5 yıla çıkarılmıştır. 1924 yılında öğretim programında çeşitli değişiklikler yapılmıştır. Öğretmen okullarında nitelikli eğitim verilmesi amacıyla 1915 yılından itibaren uygulanan nizamname yürürlükten kaldırılarak 10 İkcinceşrin 1930 tarihli Muallim Mektebi Talimatnamesi kabul edilmiştir. Talimatname ile bu okullar gündüzlü ve yatılı olarak gruplandırılıp ücret alınmaması esası getirilmiştir. 1932 yılında yapılan düzenlemeyle ilk üç yıllık sınıfları kaldırılmıştır.⁴⁴ İlk öğretmen okullarının müfredatlarında ve eğitim sürelerinde çeşitli yıllarda yapılan düzenlemelerle okul sayısı azaltılsa da daha kaliteli bir eğitim vermeleri hedeflenmiştir.⁴⁵

Ortaöğretim kurumlarına öğretmen yetiştirmek de Cumhuriyet idaresinin en önemli eğitim meseleleri arasında yer almıştır. Bu yıllarda ortaöğretim öğretmenlerinin Türkiye ya da yurtdışında bulunan bir üniversiteden veya özellikli bir normal okuldan mezun olması esası mevcuttur.⁴⁶ Eğitimin en iyi imkânlarla sağlanması amacıyla il özel idare bütçelerinden temin edilmek üzere 22 Nisan 1926 tarihinde %10’lar Kanunu kabul edilmiştir. Bu gelirle muallim mekteplerinin bina ve tesisatı düzenlenmiştir.⁴⁷ 1923-1924 eğitim-öğretim yı-

yedisinde Darümuallimat da açılacağı bildirilmiştir. Proje 1923-1924 eğitim-öğretim yılında uygulanmaya başlanmıştır. Cemil Öztürk, *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2007, s. 61.

42 Ergin, *a.g.e.*, C. 5, s. 1779.

43 Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 330.

44 Yücel, *a.g.e.*, s. 209; Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 330; Öztürk, *a.g.e.*, s. 80-86.

45 Öztürk, *a.g.e.*, s. 95-102. 1920’lerin sonlarında görevde olan 11.000 öğretmenin % 60 kadarı öğretmen okulları ve benzeri kuruluşlardan mezun olanlar, %40’i ise girdiği sınavı başardıktan sonra öğretmenlik yapmaya hak kazananlardan oluşmuştur. İlkokul öğretmenlerinin *en kötü ihtimalle düşük sınıf normal okulların birinden mezun olmalıdır* ilkesi bu dönemde de geçerliliğini korumuştur. NARA, No: 2520/5, December 21, 1941. İlkokul öğretmeni yetiştirilmesi yönünde yapılan çalışmalara rağmen eğitimin temel sorunlarından biri öğretmen ihtiyacının karşılanamamasıdır. Nitekim 1934-1935 öğretim yılında bir ilkokul öğretmenine düşen öğrenci sayısı 46 iken 1935-1936 yılında bu sayı 49’a yükselmiştir. BCA, 30.10.0.0/24.137.9.

46 NARA, No: 2520/5, December 21, 1941.

47 *1928 Maarif Bütçesi Hakkında...*, s. 8-9. Öğretmen yetiştirmek üzere Türkiye’nin 10 bölgesinde birer öğretmen okulu binası yapılması projesi kapsamında ilk bina Ankara’da inşa edilmiş-

Gazi

Akademik
Bakış

327

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

İnönü İstanbul Darülmuallimin ve Darülmualimatına bağlı birer Orta Darülmualimat ve Darülmuallimin açılmıştır. Fakat bu okullar bir yılın ardından kapatılmıştır. Aynı yıl yeni bir okul açılması için çalışma başlatılmıştır. Bu okul 1927 yılında Konya'da açılarak faaliyete başlamış,⁴⁸ 1927-1928 eğitim-öğretim yılı başında Ankara Gazi Terbiye Enstitüsü'ne nakledilmiştir. Sonraki yıllarda enstitüde ortaokullara Tarih-Coğrafya, Türkçe-Edebiyat, Matematik, Fizik-Kimya, Resim-Elişi öğretmeni yetiştirmek için ayrı ayrı şubeler açılmıştır. Ayrıca ilköğretim müfettişi, Beden Terbiyesi ve Spor Öğretmeni yetiştirmek üzere enstitüye bağlı birer şube açılmıştır.⁴⁹ 1924-1925 öğretim yılında açılıp orta öğretim öğretmeni yetiştiren bir başka kurum Ankara Musiki Muallim Mektebidir. 1926 yılında Terbiye-i Bedeniye Mektebi açılarak faaliyete başlamıştır. Liselere öğretmen yetiştiren okullar içerisinde en önemli kaynak ise İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu'dur.⁵⁰ Aynı tarihlerde orta öğretim okullarına öğretmen yetiştirmek amacıyla yurtdışına da öğrenciler gönderilmiştir. Fakat tüm bu çabalara rağmen yeterli miktarda öğretmen yetiştirilemediği için ilköğretimde olduğu gibi çeşitli kurslar ve sınavlar düzenlenerek bu ihtiyacın en kısa sürede karşılanması yöntemine başvurulmuştur.⁵¹

Tablo 3: 1923-1938 Yılları Arasında Okullardaki Öğretmen Sayısı

Yıllar	İlkokul	Ortaokul	Lise	Öğretmen Okulu	Meslek-Teknik Okul	Üniversite-Y.Okul
1923-1924	10.238	796	513	325	258	307
1924-1925	13.822	720	555	365	589	349
1925-1926	14.309	760	671	429	500	420
1926-1927	15.810	698	563	358	262	328
1927-1928	15.194	791	594	391	307	451
1928-1929	15.718	815	510	417	298	515
1929-1930	15.308	982	578	461	328	502
1930-1931	16.318	1.068	637	398	436	526
1931-1932	16.973	963	637	320	423	526

tır. Vilayet bütçelerinden sağlanan %10'luk gelirlerle, 1934 yılına kadar, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından çok sayıda ortaöğretim kurumu yaptırılmıştır. Yücel, *a.g.e.*, s. 249-252.

48 Öztürk, *a.g.e.*, s. 175.

49 Ergin, *a.g.e.*, C. 5, s. 1781.

50 Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 335; Öztürk, *a.g.e.*, s. 183.

51 Öztürk, *a.g.e.*, s.173- 177; Yücel, *a.g.e.*, s. 239-240.

1932-1933	15.064	1.390	1.827	319	605	502
1933-1934	15.123	1.140	1.315	254	400	574
1934-1935	15.102	2.354	1.044	230	469	691
1935-1936	14.949	2.403	1.029	248	507	743
1936-1937	14.698	2.648	1.050	236	596	833
1937-1938	14.900	2.731	1.119	218	608	631

Kaynak: BCA, 030.10.0.0/24.138.7.

Köy Öğretmeni Yetiştirilmesi

Köy ilkokullarında istihdam edilecek öğretmenlerin ayrı bir okulda eğitilmesi gerektiği fikri ilk kez 1-20 Mayıs 1925 tarihinde Konya’da toplanan Maarif Müfettişleri Kongresinde dile getirilmiş, ardından tatil aylarında A ve B kursları açılarak köy öğretmeni yetiştirilmeye başlanmıştır. 22 Mart 1926 tarih ve 789 sayılı Maarif Teşkilatına Dair Kanun’da ilk öğretmen okulları *ilk muallim mektepleri* ve *köy muallim mektepleri* olarak ikiye ayrılmıştır. Aynı yıl köy öğretmeni yetiştirmek üzere Afyon ve Elazığ’da okul açılması düşünülmüşse de bu mümkün olmamıştır. 1927-1928 öğretim yılında Kayseri Zencidere ve Denizli’de öğretim süresi üç yıl olmak üzere iki köy muallim mektebi açılmıştır. Aynı yıl 133 erkek öğrencinin öğrenim gördüğü bu okullara 1929 yılından itibaren kız öğrenci de kabul edilmiştir.⁵² 1933 yılında Milli Eğitim Bakanlığında kurulan Köy İşleri Komisyonu tarafından mevcut sorunları tespit eden ve çözüm önerilerini bildiren bir rapor hazırlanmıştır.⁵³ Kasabalarda eğitim alan öğretmenlerin köy çocuklarıyla fazlaca ortak noktaları olmadığı gözlemlenmiş, köylerde ikamet edenlerin çocuklara nasıl yaklaşacaklarını bilmedikleri ve köylünün ihtiyaç duyduğu pratik bilgilerden yoksun oldukları sonucuna varılmıştır.⁵⁴ Dolayısıyla bu okullar, gerekli imkânların sağlanamamasına ilave olarak öğrencilerin köye göre yetiştirilememesi gibi nedenlerle 1932-1933 öğretim yılında kapatılmıştır.⁵⁵ Birkaç yıl süren durağanlığın ardından nüfusu 400’den fazla olan köylere öğretmen yetiştirilmesi amacıyla 1937 yılında İzmir Kızıllıçlı ve Eskişehir Mahmudiye Çifteler’de iki köy öğretmeni okulu⁵⁶ ile 1938 yılında Edirne Karaağaç’ta bir başka okul açılmıştır.⁵⁷ Ancak hükümet, yaklaşık 32.000 köyün öğretmen ihtiyacını karşılamak için sosyal ve psikolojik açıdan kırsal nüfusa kasaba öğretmenlerinden daha yakın oldukları düşüncesiyle astsubaylara eğitim verilmesini karar-

52 Öztürk, *a.g.e.*, s. 134-136.

53 Rapor için bkz. Binbaşıoğlu, *a.g.e.*, s. 523-529.

54 NARA, No: 2520/4, December 21, 1941.

55 Ergün, *Atatürk Devri...*, s. 164; Maddi olanakların yetersiz kalması 1929 dünya ekonomik bunalımının etkisindedir. Buhran dolayısıyla bakanlığın bütçesi azaltılmış, dolayısıyla öğretmen okulları da bu durumdan olumsuz etkilenmiştir. Öztürk, *a.g.e.*, s.137.

56 Ergün, *Atatürk Devri...*, s. 171.

57 Öztürk, *a.g.e.*, s. 154.

Gazisi

Akademik
Bakış

329

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

laştırmıştır. Bu eğitim sürecinde modern çiftçilik ve hayvancılık metotları ile ilgili bilgilerin de verilmesi öngörülmüştür. Hükümet böylece çok uzun sürede gerçekleşebilecek olan eğitim hedeflerini on yıllık bir sürede gerçekleştirmeyi planlamıştır.⁵⁸ 1936 yılında başlatılan bu çalışma kapsamında Ziraat Bakanlığı ile işbirliği yapılarak askerliğini yapmış, okuma yazma bilen, ziraat işlerinden anlayan arazi ve hayvan sahibi köylüler bir ders yılı devam eden kurslarda eğitim görmüş, sınavda başarılı olanlar kendi köylerinde *eğitmen* adıyla görevlendirilmiştir.⁵⁹ Eğitimci okullarda okuma-yazma, yurt ve yaşam bilgisi, aritmetik ve ziraat gibi dersler okutulmuştur. Okul binaları devletin yardımı ile köylüler tarafından yapılmış, Ziraat Bakanlığı da eğitimciye ziraat aletleri, tohumluk ve hayvan vererek destekte bulunmuştur. Eğitimci okul faaliyeti dışında geceleri de yetişkinlere okuma-yazma ve aritmetik dersleri vermiştir. 1936 yılında 79 adet eğitimci okulda 2.450 öğrenci öğrenim görmekteyken 1938-1939 öğretim yılında okul sayısı 1.841'e öğrenci sayısı da 60.204'e yükselmiştir.⁶⁰

Köye öğretmen yetiştirilmesi ve istihdamı için pratik çözüm olarak uygulanan eğitimci yetiştirme usulü ilerleyen yıllarda *Köy Enstitüleri* olarak adlandırılan bir yapıyı ortaya çıkarmıştır. Köylerin sosyal ve ekonomik yönden kalkınmasının eğitim ile ve köye yararlı öğretmenler vasıtasıyla olabileceği fikrinden hareketle eğitim seviyesinin artırılması, köylünün iyi birer müstahsil haline getirilmesi, sağlık işlerinin düzenlenmesi gibi amaçlarla 17 Nisan 1940 tarih ve 3803 sayılı kanunla Köy Enstitüleri kurulmuştur. Enstitülerden beklenen gaye ziraat, kültür dersleri ve köye yarayacak bir meslek öğretimi olacak tarzda atölye işleri şeklindedir. Başlangıçta sadece kırsal bölgelerdeki çiftçi çocuklarından 2.000 öğrencinin 5 yıl boyunca köy öğretmeni olarak eğitilmesi, tarım, el sanatları gibi dersleri de kapsayacak eğitimin ardından Milli Eğitim Bakanlığına bağlı köy okullarında görev almaları hedeflenmiştir.⁶¹

Yabancı Uzmanların Görüşlerinin Eğitim-Öğretime Etkisi

Cumhuriyetin ilk on yılında yoğun olmak üzere Avrupa'dan eğitim uzmanları Türkiye'ye getirilerek raporlar hazırlanmıştır. Bu raporlar doğrultusunda bütün eğitim kurumlarında düzenlemeler yapılmıştır. Türkiye'ye gelen uzmanlar arasında Amerikalı John Dewey ve Belçikalı Kühne önemli bir yer tutmaktadır.⁶² Dewey 1924 yılında Türkiye'ye gelip yaklaşık iki ay inceleme yaptıktan sonra iki rapor hazırlamıştır. Dewey'in raporlarından ilki bir *muhtıra* şeklindedir.⁶³ Milli

58 NARA, No: 2520/4, December 21, 1941.

59 1936 yılında Eskişehir Çifteler'de açılan ve başarılı olan ilk kursun ardından ertesi yıl sayıları 11'e çıkarılmış, sonraki yıllarda kurs sayısı giderek artmıştır. Bu kurslardan yetişen binlerce eğitimci sayesinde 6.598 köyde ilkokul açılmış, yaklaşık 8.600 eğitimci yetiştirilmiştir. Ergün, *Atatürk Devri...*, s. 169; Öztürk, *a.g.e.*, s. 148.

60 Ergün, *a.g.e.*, C. 5, s. 2055-2056; Sakaoğlu, *a.g.e.*, s. 83.

61 NARA, No: 2520/5, December 21, 1941; Ergün, *a.g.e.*, C. 5, s. 2121.

62 Binbaşoğlu, *a.g.e.*, s. 377.

63 8 maddeden oluşan raporun ayrıntıları için bkz. John Dewey, *Türkiye Maarifi Hakkında Rapor*, Devlet Basımevi, İstanbul 1939, s. 1-2.

Eğitim Bakanlığına sunduğu diğer rapor Amerika’ya döndükten sonra gönderdiği 30 sayfalık geniş bir rapordur.⁶⁴ Raporda temel eğitim-öğretim sorunlarının yanı sıra öğretmen maaşlarının yetersizliği,⁶⁵ köy okullarına öğretmen yetiştirilmesi, bazı öğretmen okullarında çeşitli alanlarda öğretmen yetiştirecek düzeyde özel dersler açılması gerektiğini vurgulayarak ilk ve ortaokulların müfredatlarından kaynaklanan bazı olumsuzluklara ve Darülfünuna kısaca değinmiş, özellikle yükseköğrenim için yurtdışına öğrenci gönderilmesi üzerinde durmuştur. Dewey ayrıca İstanbul Üniversitesi’nde bir Arkeoloji Bölümü açılmasını da önermiştir.⁶⁶

Alman Ticaret ve Sanayi Nezareti Müşaviri Kühne 1925 yılında teknik eğitime dair bir rapor hazırlamıştır. 1927 yılında Belçika Teknik Tedrisat Mühassıslarından Omer Buyse yeni açılacak mesleki ve teknik okullar hakkında raporlar hazırlayarak program önerilerini belirtmiştir. 1933’te hükümetin küçük öğrenciler için bir okul sistemi oluşturması amacıyla görevlendirdiği Amerikalı Beryl Parker da bir rapor hazırlamıştır.⁶⁷

1932 yılında üniversitenin ıslahı için davet edilen İsviçreli Albert Malche’nin hazırladığı raporla 1933-1934 yıllarında Türkiye’de geniş oranda iktisadi inceleme yapan Amerikan Heyeti raporunun⁶⁸ eğitim ile ilgili kısımları eğitim-öğretimin planlanması ve programların yenilenmesi anlamında katkı sunmuşlardır.⁶⁹ Bu raporlardan Dewey ve Kühne’nin *köye göre eğitim* ile ilgili görüşlerinin daha sonraki yıllarda köy öğretmeni yetiştirilmesi çabalarında etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca her iki uzmanın öğretmenlerin maaşlarının yetersiz olduğu konusundaki fikirlerinin benimsenmesi ile Mustafa Necati Bey’in başkanlığı döneminde öğretmen maaşlarının arttırıldığı ve öğretmenlerin geçim kaygılarının nispeten azaldığı görülmüştür. Kühne’nin teknik eğitimle ilgili tavsiyeleri de bakanlığın dikkate aldığı konulardandır.⁷⁰

64 Raporda özetle okul-çevre ilişkisine önem verilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Dewey, *a.g.e.*, s. 15.

65 1924 yılında öğretmenlerin aldığı maaşlar ayda 50 ile 70 lira arasında olup çok yetersiz olarak değerlendirilmektedir. Bu miktar o dönemde 25 ile 35 Amerikan dolarına tekabül etmektedir. Maaşlar sonraki yıllarda da Türkiye’deki bütün kamu kuruluşu görevlileri için yetersiz olarak kabul edilmektedir. Bu durum öğretmenleri ek iş yapmaya zorlamış, ayrıca kabiliyetli birçok öğretmen mesleği bırakıp farklı işlerde çalışmaya başlamıştır. *NARA*, No: 2520/5, December 21, 1941; *NARA*, No: 2520/6, December 21, 1941.

66 Dewey, *a.g.e.*, s. 25.

67 Parker’in araştırmasına göre Türk çocuklarının yalnızca 3’te 1’i eğitim olanaklarından yararlanmaktadır. Dr. Beryl Parker, *Türkiye’de İlk Tahsil Hakkında Rapor*, Devlet Basımevi, İstanbul 1939. Parker çalışmalarına Ankara’da başlamış ve bu amaca uygun bir okul kurmuştur. Bu okulun bir model olarak kullanılması, burada eğitim alan öğretmenlerin benzer okullar kurmak için Türkiye’nin farklı bölgelerine gönderilmesi hedeflenmiştir. *NARA*, No: 2520/9, December 21, 1941.

68 Raporda Türkiye’deki eğitim kurumlarına dair sorunlar ve çözüm önerileri de yer almaktadır. *Amerikan Heyeti Raporundan: Maarif İşleri*, Devlet Basımevi, İstanbul 1939.

69 Dewey, *a.g.e.*, s. V.

70 Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 356.

Harf İnkılabı, Dil Devrimi ve Millet Mektepleri

Alfabe değişikliği dönemin en köklü kültür inkılaplarından biridir. Arap harflerinin Türkçe için uygun olmadığı, yeni bir alfabe ihtiyacı olduğuna dair fikirler Tanzimat'a kadar uzanmaktadır. Tanzimat sonrasında başlayıp II. Meşrutiyet'te de devam eden çalışmalar ve dile getirilen fikirlerden bir sonuç alınamamıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra bu konu yeniden gündeme gelmiştir. Arap alfabesinin Türkçe sesleri yansıtmaktan uzak oluşunun yanında Cumhuriyetin ilk beş yılında eğitim alanında yapılan düzenleme ve iyileştirme çabalarına karşılık kültür inkılabının topluma yansımaları hedeflenen hızla erişememiştir.⁷¹ Bunun sonucunda harf değişikliğine dair fikirler 1927-1928 yıllarında yoğun olarak kamuoyunun gündemine yerleşmiştir.⁷² Yapılan çeşitli toplantılarla Latin harflerinin Türkçe için uygun olduğu kabul edilerek 1 Kasım 1928 tarihli kanunla Latin alfabesi kabul edilmiştir.⁷³

Bu yıllarda eğitim yalnızca öğrenim çağındaki çocuk ve gençleri değil bütün toplumu kapsayan bir mesele olarak algılanmış, bu amaçla halk eğitimi-ne özel bir önem verilmiştir. Millet Mektepleri Talimatnamesi yürürlüğe konularak bütün vilayetlerde Millet Mektepleri⁷⁴ açılmıştır.⁷⁵ Böylece yeni alfabenin kısa zamanda ve kolaylıkla öğretilmesi, halkın okuryazar duruma getirilmesi, hayatını ve geçimini sağlayacak bazı temel bilgilerin kazandırılması hedeflenmiştir.⁷⁶ 1928 yılında başlayan okuma yazma seferberliği ile birinci yılsonunda bu kurumlara devam eden yaklaşık yarım milyon kişiye belge verilmiştir. Millet Mekteplerinden belge alan kişi sayısının yıllık ortalaması ilerleyen yıllarda giderek azalmıştır.⁷⁷ 1928-1937 yılları arasında bu mekteplere yaklaşık 1,5 milyon kişi devam ederek belge almıştır.⁷⁸

71 Sevgi Özel, "Mustafa Kemal'le Yazgısı Değişen Türkçe", *Cumhuriyetin İlk Yıllarından Günümüze Dil, Kültür, Eğitim*, Der. Nazife Güngör, Gazi Üniversitesi Yayını, Ankara 2007, s. 69. 1927 yılı nüfus istatistiklerine göre Türkiye'de 1.111.496 okuma-yazma bilen nüfusa karşılık 12.517.992 kişi okuryazar değildir. *İstatistik Yıllığı*, Dördüncü Cilt-1930/31, Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul 1931, s. 49.

72 Ergün, *Atatürk Devri...*, s. 87-91.

73 Ergin, *a.g.e.*, C. 5, s. 1757- 1762.

74 Bu mekteplere başlangıçta *Halk Dersaneleri* daha sonra *Millet Mektepleri* ve son olarak *Ulus Okulları* denilmiştir. Ergin, *a.g.e.*, C. 5, s. 2142; Ergün, *Atatürk Devri...* s. 105.

75 Harf değişikliğinin hemen ardından 11.11.1928 tarihli Bakanlar Kurulu kararnamesiyle Millet Mektepleri Talimatnamesinin yürürlüğe konulması kararlaştırılmıştır. *BCA*, 30.18.1.2/1.1.13.

76 Mahmut Goloğlu, *Devrimler ve Tepkileri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2007, s. 283; Ergin, *a.g.e.*, C. 5, s. 2143; Turhan Oğuzkan, *Türkiye Cumhuriyetinde Halk Eğitimi*, Maarif Basımevi, Ankara, 1956, s. 73-81; Ergin, *a.g.e.*, C. 5, s. 2143. Harf İnkılabı sonrasında açılan Millet Mekteplerinin katkısıyla okuma yazma oranı hızla artmış, 1935'te %19,2'ye ulaşmıştır. Burhan Gökse, "Atatürk'ün Eğitim Hakkındaki Görüşleri ve Misak-ı Maarif", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.I, S.3, Temmuz 1985, s. 942, 951.

77 Oğuzkan, *a.g.e.*, s.19-28.

78 *NARA*, No: 2500/5, December 21, 1941: Oğuzkan, *a.g.e.*, s. 82 (Ek-III); Demirtaş, *a.g.m.*, s. 163; Sakaoğlu, *a.g.e.*, s. 48.

Görüş

Tablo 4: 1927-1935 Yılları Türkiye’de Okuma-Yazma Oranları

Yıllar	Yer	Toplam Nüfus Okuma-Yazma Bilen (%)	12 Yaş Üstü Nüfus Okuma-Yazma Bilen (%)
1927	Türkiye	8,15 ²	12,14
1927	İstanbul	39,40	50,10
1927	Gümüşhane	3,20	5,20
1935	Türkiye	15,60	25,13

Kaynak: NARA, No: 2500/5, December 21, 1941.

Tablo 5: Vilayetlere Göre Okuma-Yazma Bilme Oranları⁷⁹

VİLAYET	(%)	VİLAYET	(%)	VİLAYET	(%)
Afyonkarahisar	13,0	Erzincan	10	Manisa	14,7
Ağrı	4,5	Erzurum	6,4	Maraş	7,3
Amasya	14,8	Eskişehir	22,7	Mardin	3,8
Ankara	20,2	Gaziantep	8,5	Muğla	15,9
Antalya	13,2	Giresun	10,5	Muş	3,9
Aydın	15,3	Gümüşhane	7,6	Niğde	11,4
Balıkesir	15,3	İçel	17,5	Ordu	7,7
Bilecik	19,4	Isparta	18,0	Samsun	13,8
Bolu	14,7	İstanbul	53,7	Seyhan	14,5
Burdur	14,8	İzmir	29,8	Siirt	3,8
Bursa	24,7	Kars	10,1	Sinop	9,1
Çanakkale	23,0	Kastamonu	8,8	Sivas	8,4
Çankırı	9,5	Kayseri	12,8	Tekirdağ	21,1
Çoruh	12,3	Kırklareli	26,4	Tokat	9,0
Çorum	6,6	Kırşehir	10,7	Trabzon	10,8
Denizli	14,7	Kocaeli	22,1	Urfa	4,8
Diyarbakır	5,8	Konya	14,3	Van	4,5
Edirne	20,5	Kütahya	11,5	Yozgat	9,2
Elazığ	7,3	Malatya	7,6	Zonguldak	13,4

Kaynak: NARA, No: 2500/5, December 21, 1941.

⁷⁹ Amerikan belgelerindeki bu veriler muhtemelen Türkiye’deki 1937-1938 yılları istatistikleri dikkate alınarak ifade edilmiştir. NARA, No: 2500/5, December 21, 1941.

Halkın yalnızca okuryazar olmasının yeterli görülmediği, aynı zamanda okuduğunu anlayıp, okuma zevki kazanması amacıyla 1936 yılından itibaren okuma odaları açılmıştır. Bu odalara çoğunluğu erkek olmak üzere çok sayıda kişi devam etmiştir. 1936 yılında 543 halkodasından toplam 95.951 okuyucu faydalanmıştır.⁸⁰

Harf inkılabının ardından Türk dilinin özgün varlık hazinesine ulaşmak amacıyla dilde yapılan en önemli reform 1932 yılında kurulan Türk Dil Kurumu önderliğinde gerçekleştirilen derleme çalışmalarıdır. 1933 yılının ilk ayında başlayan derleme faaliyeti neticesinde, 16 ay içinde, 129.792 adet fiş toplanmıştır. Bu fişler daha sonra İstanbul Üniversitesinde lise ve ortaokul Türkçe-Edebiyat öğretmenlerinden oluşan bir heyet tarafından taranarak Türkçe karşılıkları belirlenmiştir. Taramalar sonucunda Derleme Dergisi yayınlanmış, 1937-1938 ders yılında ilk ve ortaöğretimde Matematik, Fizik, Kimya, Mekanik, Biyoloji, Botanik ve Jeoloji terimlerinin Türkçe karşılıkları tespit edilerek broşürler halinde basılmıştır.⁸¹

Cumhuriyet Dönemi'nde eğitim ve kültür alanında yapılan yeniliklerden biri de Halkevlerinin kurulmasıdır. 19 Şubat 1932 yılında kurulan ve ilerleyen yıllarda sayıları arttırılan Halkevleri, ülkenin sosyal ve kültürel kalkınmasında, Cumhuriyetin getirdiği yeniliklerin geniş halk kitlelerine ulaşmasında oldukça önemli bir görevi yerine getirmiştir. Halkevleri ve daha sonra kırsal bölgelerde kurulan halkodaları sayesinde bilimsel faaliyetler ülkenin en ücra köşelerine kadar ulaştırılmıştır. Tarih, edebiyat, güzel sanatlar, folklor gibi alanlarda halkevlerinin gerçekleştirmiş olduğu faaliyetler ulusal değerlerinin korunmasını ve sonraki nesillere aktarılmasını sağlamıştır.⁸²

Amerikan belgelerine göre Cumhuriyet rejiminin en önemli kazanımlarından birisini oluşturan toplu eğitimin başarısı toplumun değil hükümetin bu konudaki titizliği sayesinde gerçekleşmiştir. Hükümetler en önemli görevlerinin eğitim olduğunu her fırsatta vurgulamış, eğitim her alanda uygulanması gereken bir politika olarak belirlenmiştir. Lise mezunu her erkek askerliğini yedek subay olarak yapmak zorundadır. Türk subayının en önemli görevlerinden biri acemi erleri eğitmektir. Eğitim alan acemi er de memleketine döndüğünde çevresini eğiteceği için bir seferberlik halinde milletin daha bilinçli ve hazır bir hale geleceği anlayışı mevcuttur. Bu nedenle ordu büyük bir okul ve eğitim

80 Oğuzkan, *a.g.e.*, s. 25, 84.

81 Bu dönemde Güneş-Dil teorisi çerçevesinde yapılan çalışmalar söz konusudur. Bu teoriye göre ilk kültürel ses dili Güneş kültürüyle ilgilidir ve Orta Asya'da ortaya çıkıp yayılmıştır. Dolayısıyla Hint-Avrupa ve Semitik dillerinin kaynağının Türkçe olduğu tezi savunulmuştur. Ergin, *a.g.e.*, C. 5, s.1747-1748; Ergün, *Atatürk Devri...*, s. 129-132.

82 *BCA*, 490.1.0.0/846.349.2; Ergün, *Atatürk Devri...*, s. 158; Zeki Ankan, "Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 6, Sayı 3, 2014, s. 261; Tevfik Çavdar, "Halkevleri", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 4, İletişim Yay., İstanbul, 1983, s. 882.

yeri olarak görülmüştür. Askerlik hizmetini tamamlayan vatandaşlardan okuma yazma öğrenenlerin bir kısmı memleketlerine döndüklerinde muhtarlık gibi görevlere getirilmiştir. Modern savaş usullerine hazırlanabilmek için eğitim sistemi toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak düzeye getirmek ve ticaret okullarının önemini arttırmak bu yıllarda önemli faktörler olarak değerlendirilmektedir.⁸³

Yüksek Öğretimde Gerçekleşen Gelişmeler

Eğitimde yenileşme faaliyetlerinin biri de yükseköğretim alanında yapılan çalışmalardır. Hükümet yetkilileri yeni alfabeyi ve dildeki reformu gerçekleştirmiş, yeni kanunları uygulamaya koymuş ve ekonomik reformlara başlamıştır ancak üniversite bunlara çok az katkı sağlayabilmiştir. Batılılaşmanın en önemli araçlarından biri olarak görülen üniversitenin bekleneni verememesi bu kurumda reform yapılmasını gündeme getirmiştir.⁸⁴ Reformun nasıl yapılması gerektiği yönünde bir rapor hazırlaması için İsviçre Cenevre Üniversitesi Pedagoji Profesörü Albert Malche görevlendirilmiştir. 1932 yılında Türkiye’ye gelen Malche İstanbul Üniversitesi’nin ıslahı amacıyla derin bir araştırma sonucu hazırladığı raporunu 1 Haziran 1932 tarihinde Milli Eğitim Bakanı Esat Sagay’a sunmuştur.⁸⁵ Rapor sonucuna göre hazırlanan kanun tasarısı 31 Mayıs 1933 tarihinde 2252 sayılı İstanbul *Darülfünunu’nun İlgasına ve Maarif Vekaletince Yeni Bir Üniversite Kurulmasına Dair Kanun* adıyla mecliste kabul edilmiştir. Böylece 31 Temmuz 1933 tarihinde İstanbul *Darülfünunu* kapatılarak 1 Ağustos’ta İstanbul Üniversitesi kurulmuştur.⁸⁶ Bu yenilikle birlikte üniversitenin özerkliği kaldırılmış, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı bir okul haline dönüştürülmüştür. Ayrıca çoğunluğu medrese kökenli olan eğitimcilerin büyük kısmının görevine son verilerek 151 öğretim üyesinden 59’u yeni üniversitede görev almıştır.⁸⁷ Darülfünun eğitimcilerinden büyük kısmının kadro dışı kalması üzerine bunların yerine, yeni üniversitenin Batı dünyasındaki gelişmelerin tamamından haberdar olmasını da sağlamak amacıyla, çoğu Alman ve İsviçreli profesörler üniversite kadrosuna eklenmiştir.⁸⁸ 1933 yılı başında 48 yabancı profesörle anlaşma yapılmıştır. Böylece 18 Kasım 1933 tarihinde açılan yeni üniversitenin öğretim kadrosu Batıda

83 NARA, No: 2500/6, December 21, 1941.

84 Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde İstanbul Üniversitesi reformunu yönetecek ve yürütecek bir reform komisyonu kurulmuştur. Komisyonunda görev alan kişiler arasında Matematik Profesörü Kerim Erim, Talim Terbiye Kurulu üyelerinden Avni Başman ve Türkiye’de teknik okulların kurucusu olarak gösterilen Reşit Uzel, Müsteşar Salih Zeki ve Müfettiş Osman Horsaanlı yer almıştır. Ergün, *Atatürk Devri...*, s. 141; Horst Widmann, *Atatürk ve Üniversite Reformu*, Kabcacı Yayınevi, İstanbul 2000, s. 83.

85 Widmann, *a.g.e.*, s. 76-77. Rapor Atatürk tarafından da incelenmiştir. Utkan Kocatürk, “Atatürk’ün Üniversite Reformu İle İlgili Notları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.1, S.1, Kasım 1984, s. 3-95. Raporla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Albert Malche, İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor, Devlet Basımevi, İstanbul 1939.

86 Kocatürk, *a.g.m.*, s. 4.

87 Ergün, *Atatürk Devri...*, s. 142.

88 NARA, No: 2500/6, December 21, 1941.

Gazi

Akademik
Bakış

335

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

eğitim gören Türkler ile Nazi baskısından kaçan Alman ve Orta Avrupa kökenli profesörlerden oluşturulmuştur. Özellikle Almanya'dan⁸⁹ çok sayıda profesör getirilmiştir. Üniversiteye düzgün kitaplar sağlamak için emekliye ayrılan profesörlerin bir kısmı Avrupa'nın en iyi ders kitaplarını Türkçeye çevirmekle görevlendirilmiştir.⁹⁰

Bu yıllarda Türkiye'de yükseköğretim için verilen diplomalar Avrupa'da verilenlerle kıyaslanabilir niteliktedir. Yükseköğretim seviyesinde eğitim-öğretim yılı 15 Eylül'de başlayıp 15 Haziran'da bitmektedir. Eğitim genelde 09.00'dan 13.00'e kadar devam etmektedir. Alman hocaların yükseköğretimde baskın oldukları ve özellikle İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesinde görev yaptıkları göze çarpmaktadır. Tamamı göçmen olan bu eğitimcilerin büyük kısmı Yahudi'dir. Bütün fakültelerde en az bir Türk eğitimci bulunmakta olup bu durumun yabancıların yapabileceği propagandaya karşı bir önlem olarak düşünüldüğü ifade edilmektedir. Farklı milliyetlerden yabancı öğretmenler özellikle sanat ve ticaret dersleri için ülkenin farklı okullarına serpiştirilmiştir. Aynı dönemde yabancıların eğitim sistemine sızma çalışması gibi bir teşebbüs gözükmemektedir.⁹¹ Yahudiler anti-semitizmden kaçarak Türkiye'ye göç etmiştir. Türk hükümeti de bu durumdan çıkar sağlamayı bilmiştir. Böylece eğitimde Fransız etkisi azalmış, Alman etkisi artmıştır. Bununla birlikte bu yıllarda yabancı eğitimcilere karşı bir tepki de ortaya çıkmıştır. Bunun temelinde Türkiye'de bir yıl içinde derslerini Türkçe vereceklerine dair sözleşmeye rağmen sürenin bitimine doğru eğitimcilerin bu şartı taşıyamaması yer almıştır. Nitekim ilk yılın sonunda sözleşmeye uyanların kalması diğerlerinin gönderilmesi gerektiği yönündeki düşüncelerden de hareketle yabancı öğretmenler açısından bir belirsizlik durumu ortaya çıkmıştır. Bu şekilde bir taahhüdün Türk milliyetçiliğinin bir tezahürü olarak ortaya çıktığı savunulmaktadır. İddiaya göre bu yıllarda Türkiye'de öğretmen yetiştirme programları meyvelerini vermeye başlamış, yeni öğretmenlere çalışacakları okullarda istihdam alanları sağlanmaya çalışılmıştır.⁹²

Aynı dönemde Ankara'da yükseköğretim kurumları oluşturulmasına yönelik çabalar da dikkat çekicidir. Henüz Milli Mücadele yıllarında Ankara'da

89 Yeni üniversitenin açıldığı yıl yurtdışından gelen 38 yabancı profesörden 32'si Alman'dır. Alman hocaların içinde en dikkat çeken Profesör Dr. Ferdinand Sauerbruch olarak gösterilmektedir. Sauerbruch üniversitede ders vermenin yanı sıra sağlık sistemini düzenlemek amacıyla Türk hükümeti tarafından bir rapor hazırlamakla görevlendirilmiştir. Yahudi oldukları için Almanya'dan sürülen bazı bilim adamlarına iş bulmak amacıyla Zürih'te bir kuruluş oluşturulmuştur. Bu kuruluşun başında Macar asıllı Patolojik Anatomi Profesörü Dr. Phillipe Schwarz görev almıştır. Hükümet tarafından Türkiye'ye davet edilen Albert Malche Schwarz'a başvurmuştur. Schwarz da Türkiye'ye gönderilmek üzere Almanya'nın seçkin üniversitelerde çalışan elit bir kadro oluşturmuştur. *NARA*, No: 2520/8, December 21, 1941; Widmann, *a.g.e.*, s. 91-98.

90 *NARA*, No: 2520/7, December 21, 1941.

91 *NARA*, No: 2520/7, December 21, 1941.

92 *NARA*, No: 2520/8, December 21, 1941.

Görüş

Akademik
Bakış

336

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

bir Hukuk Mektebi açılması gündeme gelmişse de bu okul Adliye Hukuk Mektebi adıyla 1925 yılında açılabilmiştir. Ayrıca 1928 yılında Almanya’dan davet edilen 11 öğretim üyesinin yürüttüğü çalışmalar neticesinde 1930 yılında Ankara’da Ankara Yüksek Ziraat Mektebi açılmıştır.⁹³ Amerikan belgelerinde, Türk-Alman ilişkileri açısından bakıldığında, Türk hükümetinin kültürel ve akademik hayatın merkezini İstanbul’dan Ankara’ya kaydırmaya çalıştığı yorumu yapılmakta ve Ankara’da saf bir Alman Teknik Lisesinin kurulması Alman profesörlerin İstanbul Üniversitesi’nde derslere girmesinden daha önemli bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Ankara’da kendi kendine yeten bir üniversite kurma imkânı olmadığı düşüncesiyle tarım ve veterinerlikle ilgili teknik liseler kurulması ve bunların zamanla bir üniversiteye dönüştürülmesi planlanmıştır.⁹⁴ Kurulması planlanan teknik liselerin Alman modeline göre oluşturulması Almanya’da kayda değer ilgi uyandırmış ve birçok kuruluş bu okullara Almanca kitaplardan oluşan bir kütüphane kazandırmak için bir araya gelmiştir. Almanya’da bir kütüphane kendi kaynaklarından oluşan ve toplamı yaklaşık 6.000 ciltlik 3.000 eser ve son yıllardaki olayları kapsayan 400 dergi göndermiştir. Farklı Alman kütüphaneleri de resmi yayınlarının kopyalarını bağışlamıştır. Kurulan komitenin Ankara’daki yeni lise için temin ettiği kitap sayısı ise 9-10 bin cilt arasındadır.⁹⁵

Ankara’da yükseköğretim alanında yapılan düzenlemeler arasında dil ve tarih bilimleri alanında yükseköğretim kurumları oluşturulması çalışmaları da yer almaktadır. 1935 yılına gelindiğinde Türk Dili ve Türk Tarihi ile ilgili tetkik ve araştırma çalışmalarının da etkisiyle bu alanlarda öğretmen yetiştirilmesi amacıyla Ankara Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi kurulmuştur. Ayrıca İstanbul’daki Mülkiye Mektebi Ankara’ya taşınmış ve Siyasal Bilgiler Okulu adını almıştır. 1934 yılında da İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesinde öğrenci yoğunluğunun artması üzerine Ankara’da bir Tıp Fakültesi açılmasına dair girişimler II. Dünya Savaşı’nın çıkması ve mali nedenlerden dolayı 1945 yılında neticelenmiştir. Doğu bölgesinde Van merkezli yeni bir üniversite kurulması fikri de bu yıllarda bizzat Atatürk tarafından dile getirilmiştir. Bu amaçla devlet adamı ve öğretim üyelerinden oluşan bir grup bölgeye inceleme gezisi düzenlemiş ve bir rapor hazırlamıştır. Rapor neticesinde Van Ortaokulu liseye çevrilmiş, Erciş’te Köy Enstitüsü kurularak sanat enstitüleri açılmışsa da II. Dünya Savaşı yükseköğretimle ilgili çalışmaları sekteye uğratmıştır.⁹⁶

93 Ergün, *Atatürk Devri...*, s. 147.

94 NARA, No: 2500/6, December 21, 1941.

95 Bu eserler sadece teknik alan eserleri içermemektedir. Aralarında Alman kanunları ve bunlarla ilgili yorumları içeren eserler ile ekonomi ve tıp kitapları da bulunmaktadır. Ayrıca Türkiye hakkında yazılmış Alman kitaplarının yanı sıra Alman tarih, sanat ve edebiyatı ile ilgili eserler ve romanlar, Nasyonal Sosyalizm ve Yeni Almanya’nın hedefleriyle ilgili kitaplar da yer almaktadır. NARA, No: 2500/7, December 21, 1941.

96 Ergün, *Atatürk Devri...*, s. 148-150.

Gazi

Akademik
Bakış

337

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

Cumhuriyetin ilk yıllarında çeşitli alanlarda eğitim almak üzere yurtdışına öğrenci gönderilmiştir. 1924 yılında bu öğrencilerin büyük çoğunluğu başta Almanya olmak üzere Avrupa ülkelerinde bulunmaktadır.⁹⁷ Öğrenciler kimya, tekstil endüstrisi, matematik, tıp, sanat vb. alanlarda eğitim almışlardır. Yeterli maddi imkâna sahip olan aileler erkek çocuklarını okumaları için Avrupa'ya ya da Amerika'ya göndermişlerdir. Devlet tarafından yurtdışına gönderilebilmek için lise mezun olmak gereklidir. Fakir ailelerin çocuklarını okutma imkânı sınırlıydı. Köylü aileler de çocuklarının iş gücüne ihtiyaç duymaktaydı. Dolayısıyla yurtdışında okuyan öğrencilerin çoğunun şehirli olup yönetici ve tüccar çocukları oldukları söylenebilir.⁹⁸ Almanya'da okuyan öğrencilerin büyük bir kısmı İstanbul ve İzmirli olmakla birlikte Anadolu'nun bütün kesimleri temsil edilmekte ve Erzurum, Samsun, Konya, Malatya, Kayseri, Edirne gibi şehirlerden de eğitim gören öğrenciler bulunmaktadır. Kız öğrencilere de eşit şartlar sağlanmıştır. 1937 yılında Münih'te bulunan toplam 70 öğrenciden 5'i kız öğrencidir. Yurtdışında okuyan öğrencilerin çoğu burslu olup okul harçları, kitap masrafları, sağlık hizmetleri gibi giderleri hükümet tarafından karşılanmıştır. Aldıkları burs miktarı Amerikan standartlarına yakın durumdadır. Almanya'da yaşayan öğrenciler şahsi harcamaları için ayda 98 lira (300 Alman Markı),⁹⁹ Amerika'daki öğrenciler 125 dolar burs almaktadır. Bu miktarlar Türk öğrencilerinin rahat bir yaşam sürmeleri için yeterli olarak değerlendirilmektedir. Hükümet, yurtdışında okuyan öğrencileri denetlemek amacıyla bir müfettiş görevlendirilmiştir.¹⁰⁰ Bu müfettiş maddi konulardan sorumlu olmakla beraber öğrencilerin özel yaşamları ve genel gidişatları ile ilgili raporlar hazırlamakla da yükümlü tutulmuştur. Ofisi Berlin'de bulunan müfettiş, öğrencilerle temas kurmak için sık sık seyahat etmiştir. Öğrencinin diplomasını alma süresinin olağanüstü bir şekilde uzaması halinde müfettiş hükümete bir rapor gönderip ülkeye geri çağırılmasını önerme hakkına sahiptir.¹⁰¹ Her öğrencinin yurtdışında eğitim maliyeti aşağı yukarı 10.000 lira civarındadır. Doktora öğrencilerinin programı tamamlamaları için belirlenen süre ortalama 7 yıldır.¹⁰²

Görüş

Akademik
Bakış
338
Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

97 *Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekaleti 1339-1340 Ders Senesi İhsaiyat Mecmuası*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1341, s. 36-37.

98 Bu dönemde yurtdışında okuyan öğrencilerin büyük bölümü Almanya'ya gönderilmiştir. Amerika da cazip olmakla birlikte burada eğitim almak daha maliyetli olduğu için Almanya öncelikli olarak tercih edilmiştir. *NARA*, No: 2530/1, November 28, 1941; *NARA*, No: 2530/2, November 28, 1941.

99 *NARA*, No: 2530/2, November 28, 1941.

100 İcra Vekilleri Heyetinin 4400 numaralı kararı çerçevesinde öğrencilerin buldukları ülkelere göre alacakları maaşlar belirlenmiş, aynı zamanda teftiş edilmeleri amacıyla Almanya'nın Berlin şehrinde bulunan müfettişe ilave olarak Fransa'nın başkenti Paris'e de bir müfettiş gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Faik Reşid, *Maarif Düsturu*, Cilt 1, s. 271.

101 *NARA*, No: 2530/3, November 28, 1941

102 *NARA*, No: 2530/3, November 28, 1941.

Tablo 6: 1923-1938 Yılları Arasında Yurtdışında Eğitim Gören Öğrenci Sayısı¹⁰³

Yıllar	Almanya	Fransa	İsviçre	İtalya	İngiltere	Belçika	ABD	Çekoslovakya	Avusturya	İsveç	SSCB	Macaristan
1923-1924	18	9	1	-	-	-	1	-	-	-	-	2
1925-1926	15	23	2	1	-	-	-	-	2	2	-	2
1927-1928	6	24	-	2	1	3	-	-	2	3	-	1
1928-1929	38	89	1	-	7	25	-	4	5	-	-	1
1929-1930	106	99	22	2	7	31	7	4	5	2	-	3
1930-1931	110	94	24	3	6	30	4	4	7	2	-	1
1931-1932	100	80	17	4	6	23	2	4	1	2	-	-
1932-1933	97	99	16	5	9	29	4	5	1	2	-	-
1933-1934	99	82	10	6	9	46	18	5	3	2	-	-
1934-1935	103	84	7	6	15	43	23	1	5	-	-	-
1935-1936	86	55	11	6	9	28	23	1	3	-	2	-
1936-1937	97	44	13	5	6	21	15	-	1	-	1	1
1937-1938	133	35	17	15	13	11	9	-	-	-	-	1

Kaynak: NARA, No: 2530/1, November 28, 1941.

Yurtdışında öğrenim gören öğrenciler eğitimlerinin ardından hükümet için çalışmakla yükümlü tutulmuştur. Bu dönemde yükseköğrenim görmüş kişi sayısının az olması, buna mukabil devlet kadrolarında istihdam için kendilerine ihtiyaç duyulması dolayısıyla hemen hepsi önemli mevkilere getirilerek oldukça saygın bir konumda yer almışlardır. Bu öğrencilerin yabancılarla evlenmeleri yasaklanmıştır. Amerikan belgelerine göre bunun en önemli nedeni yeni Türkiye’yi eğitmek, kaynaklarını geliştirmek ve ülkeye hizmet etmektir.¹⁰⁴

Gazi

Akademik
Bakış

339

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

103 1923-1924 ve 1924-1925 yıllarına ait istatistikler şu kaynaklardan alınmıştır: Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekaleti 1339-1340 Ders Senesi İhsaiyat Mecmuası, Matbaa-i Amire, İstanbul 1341, s. 36-37; Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekaleti 1925-1926 Ders Senesi İhsaiyat Mecmuası, Devlet Matbaası, İstanbul 1928, s. 4-5.

104 NARA, No: 2530/1, November 28, 1941.

Azınlık ve Yabancı Okullarının Durumu

Türkiye’de yaşayan gayrimüslim topluluklar Osmanlı Dönemi’nde kendi okullarını açarak eğitim alanında özel bir statüde yaşamışlardır. Kural olarak eğitim dili ya topluluğun kendi dili ya da Fransızca olarak uygulanmıştır. Okullarda verilen eğitim topluluğun idealleri ve dinî inanışları ile bağlantılı olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar dini müesseselerinin bir parçası olarak faaliyet gösteren azınlık okullarının Lozan Antlaşmasının azınlıklarla ilgili maddeleri kapsamında eğitim faaliyetlerine devam etmelerine müsaade edilmişse de din sınıfından olmayan ve azınlık üyelerinden oluşan bir komite tarafından yönetilmeleri kararlaştırılmıştır. Bu okulların Türk Dili, Tarih ve Coğrafya öğretmenleri çalıştırmaları zorunlu hale getirilmiş, hükümet tarafından denetlenmeleri sağlanmıştır. Azınlık okullarındaki öğretmenlerin çoğunun belli dönemlerde Türk karşıtı politikalar benimsedikleri iddiasıyla özellikle bazı Rum okulları sorunlar yaşamıştır.¹⁰⁵ Çoğunun eğitim dili Fransızca olan Yahudi okulları hükümet tarafından ya İbranice ya da Türkçe kullanmaları yönünde uyarılmıştır.¹⁰⁶ Anadolu’daki Hıristiyan okulları Rum ve Ermenilerin eğitim gördüğü okullardır. Geçmiş yıllarda bu okullar özellikle Ermeni milliyetçiliğinin odak noktası olmuşlardır.¹⁰⁷ Bu durumun farkında olan Türk hükümeti, tekrar böyle girişimlere mahal vermemek için azınlık ve yabancı okullarını kontrol altında tutmaya çalışmıştır. Müfredatlarını belirlenmiş kurallara göre oluşturmaları konusunda okul idareleri uyarılmış, devlete ait olmayan bu okulların vergileri arttırılmıştır. Azınlık okulları üzerindeki düzenlemeler eskisi gibi rahat hareket etmelerini engellemiştir. Kanunlara uygun eğitim uygulamayan okullar kapatılmıştır.¹⁰⁸

Tablo 7: Türkiye’deki Azınlık İlkokulları, Öğretmen ve Öğrenci Sayıları

Yıllar	İlkokul	Öğretmen	Öğrenci
1924-1925	138	1.118	21.004
1929-1930	117	1.185	17.853
1934-1935	106	961	14.703

105 Azınlık okullarının faaliyetleri Milli Mücadele yıllarında da dikkatle takip edilmiş kanunlara uymayan veya işgal güçleriyle birlikte hareket eden Antalya ve Trabzon gibi bölgelerde bazı Rum mektepleri kapatılmıştır. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre:1, Cilt 8, İçtima: 148, 10.2.1337, s. 170-171.

106 NARA, No: 2540/1, December 21, 1941.

107 İstanbul’da bulunan Robert Koleji geçmiş yıllarda öğrencilerinin çoğunu Osmanlı Devleti’ne bağlı olan Bulgaristan’dan almış ve Bulgaristan bağımsızlık hareketinin liderleri isyan için ilhamlarını bu kolejden edinmiştir. NARA, No: 2600/5, February 24, 1942.

108 NARA, No: 2600/5, February 24, 1942. 1925-1926 öğretim yılında 57’si İstanbul, 6’sı İmroz Adasında olmak üzere 63 Rum okulu bulunuyordu. Aynı öğretim yılında tamamı İstanbul’da olmak üzere toplam 35 Ermeni okulu faaliyettedir. Mustafa Serhan Yücel, *Türkiye’de Yabancı Okullar ve Azınlık Okulları (1925-1926)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016, s. 157, 235.

1935-1936	105	738	14.073
1936-1937	101	481	13.443
1937-1938	98	488	12.511

Kaynak: NARA, No: 2540/1, December 21, 1941.

Türkiye’de azınlıkların yanı sıra yabancılar tarafından kurulan ve kontrol edilen yabancı okullar sorunu da cumhuriyetin ilk yıllarında ülke gündeminde zaman zaman yer bulmuştur. Bu okulların *fesad yuvaları* olduğu ve bu nedenle kapatılması gerektiği fikri Milli Mücadele yıllarında meclisin gündemine gelmiştir.¹⁰⁹ Ülkedeki yabancı çocuklarının eğitim görmeleri veya misyonerlik faaliyetleri için kurulan bu okullarda 1931 yılından önce birçok Türk entelektüel ve zenginlerinin çocukları da öğrenim görmüştür. Sonraki yıllarda bu okullara tamamen yabancılar kayıt yaptırmış, çok az sayıda yabancı ise çocuklarını devlet okullarına göndermiştir.¹¹⁰ 1924’ten 1938’e kadar yabancı ilkokulların sayısında belirgin bir azalma görülmüştür. Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun uygulanması ile ülke içerisindeki yabancı okulların bu kanuna uymak istememeleri çeşitli sorunları ortaya çıkarmıştır. Laik eğitim sistemini yerleştirme çabalarına rağmen bu okullarda zaman zaman dinî ve politik propaganda yapılması, bakanlığın belirlediği esaslara¹¹¹ uygun eğitim yapılmaması Fransız okulları başta olmak üzere pek çok okulun kapanmasına neden olmuştur.¹¹² Bu okullarda devlet denetiminin artması ve okulların hükümetin belirlediği kanunlara göre hareket etme zorunluluğunun getirilmesi okul sayılarının azalmasını etkilemiştir.¹¹³

Tablo 8: 1924-1938 Yılları Arasında Türkiye’de Yabancı İlkokul, Öğretmen ve Öğrenci Sayıları

Yıllar	İlkokul	Öğretmen	Öğrenci
1924-1925	67	824	7.297
1929-1930	62	1.038	10.873
1934-1935	37	330	3.503
1935-1936	30	247	2.627
1936-1937	23	214	2.189
1937-1938	22	133	1.773

Kaynak: NARA, No: 2540/2, December 21, 1941.

109 TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt 8, İctima:148, 10.2.1337, s. 170.

110 NARA, No: 2540/2, December 21, 1941.

111 Yabancı okulların Türk Milli Eğitim Bakanlığının belirlediği esaslara göre faaliyet yürütmeleri amacıyla 1926 yılında bir tamim yayınlanmıştır. Ergin, *a.g.e.*, C. 5, s. 2086-2088.

112 Ergün, *Atatürk Devri...*, s. 60.

113 BCA, 30.10.0.0/ 24.137.9.

Türkiye'de faaliyet gösteren yabancı eğitim kurumlarından Amerikan okullarının kurulmasında başlangıçta misyonerlik faaliyetleri önemli rol oynamıştır.¹¹⁴ Devam eden yıllarda bu okulların dinî rolü ikinci plana itilmiş ve yerini ahlaki eğitim almıştır. Amerikan okullarında özellikle tarım ve mühendislik konuları başta olmak üzere teknik konular önem kazanmıştır. Amerikan ve İngiliz kurumlarındaki öğrenci sayısı 1935'ten sonra kayda değer biçimde artmıştır.¹¹⁵ Robert Koleji ve İstanbul'daki Kız Koleji Amerikan vakıfları tarafından, diğerleri Amerikan Yabancı Misyonlar Komisyonu tarafından desteklenmiştir.¹¹⁶ Amerikan belgelerine göre bu okullarda görev yapan Amerikalı öğretmenler iyi eğitilmiş olup, Türkçeyi ve Türk geleneklerini bilmektedirler. Robert Koleji bir İngilizce programı, normal kolej programı ve mühendislik programı uygulamaktadır.¹¹⁷

Cumhuriyetin ilk yıllarında faaliyet gösteren 2 İngiliz okulunda 228 öğrenci öğrenim görmektedir. İngiliz okulları diğer yabancı okullardan farklı olarak paralı ve tamamen ticarî okullar olarak gösterilmektedir. Öğretmenleri İngiltere'den sağlanan bu okullarda İngiliz programı uygulanmaktadır.¹¹⁸ 1934-1935 yılında İngiliz okullarından İstanbul Nişantaşı Erkek Ortaokul ve Lisesinde 129 ve İstanbul Beyoğlu Kız Ortaokul ve Lisesinde 61 öğrenci bulunmaktadır.¹¹⁹ Amerikan belgelerinde bu yıllarda Amerikan ve İngiliz okullarının kısmen istenmeyen propaganda faaliyetlerinde bulunmadıklarının hükümet tarafından fark edilmesi, eğitim kurumu olarak iyi çalışmaları, kısmen de Türk kamuoyunun Anglo Sakson dünyaya doğru sürüklenmesinden dolayı geliştiği iddia edilmektedir.¹²⁰ İngiliz Eğitim Konseyi Türkiye'de İngilizce öğreten kurumların sayısını 1942 yılında 42'den 89'a çıkarmıştır. Bu kurumlar 30 farklı şehirde bulunmaktadır. Bu yıllarda İngilizce öğrenenlerin sayısı 2.899'dan 4.132'ye yükselmiştir. Bu öğrencilerin 1.605'i halkevlerindeki kurslara devam etmiştir.¹²¹

Görüş

Akademik
Bakış
342
Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

- 114 Ayten Sezer Arıç, *Atatürk Döneminde Yabancı Okullar (1923-1938)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014, s. 2-13.
- 115 Öğrenci sayılarındaki artışlar Kayseri-Talas'taki Erkek Okulu hariç bütün okullarda gözlemlenmiştir NARA, No: 2540/3, December 21, 1941. Talas Erkek Okulu 1854 yılında açılmış olmakla birlikte 1917 yılında kapanmış, yaklaşık 10 yıl sonra yeniden açılarak eğitim öğretime başlamıştır. İç bölgede yer alması, yöreye çok kar yağması ve derslerin sınırlı olması okulda görev yapacak öğretmen ve idareci bulunmasını zorlaştırmıştır. Arıç, *a.g.e.*, s. 88-89.
- 116 1937-38 yıllarında 2'si ortaokul, 5'i lise olmak üzere 7 Amerikan okulunun toplam geliri 439.045 lira olmakla birlikte yalnızca 194.705 lirası öğrenci ücretidir. Görülüyor ki bu okullarına Amerikan vakıf ve misyoner komisyonları tarafından yapılan mali yardımlar son derece önemli miktarlardadır. Arıç, *a.g.e.*, s. 109.
- 117 NARA, No: 2540/6, December 21, 1941; Arıç, *a.g.e.*, s. 92-96.
- 118 Arıç, *a.g.e.*, s. 135.
- 119 NARA, No: 2540/3, December 21, 1941.
- 120 NARA, No: 2540/4, December 21, 1941.
- 121 NARA, No: 2540/6, December 21, 1941.

Tablo 9: Yıllara Göre Türkiye’deki Amerikan Okullarında Öğrenim Gören Öğrenci Sayısı

Yıllar	Robert Koleji	İstanbul Kadın Koleji	Üsküdar Kız Ortaokul ve lisesi	Tarsus Erkek Ortaokul ve lisesi	Talas Erkek Meslek Okulu	İzmir Kız Ortaokul ve Lisesi	Merzifon Kız Ortaokulu	Toplam ³
1923-1924	471	311	263	-	-	81	11	1.830
1934-1935	405	237	133	52	26	60	38	973
1941	955	500	-	-	-	-	-	1.655

Kaynak: NARA, No: 2540/3, December 21, 1941.

Türkiye’de Amerikan ve İngiliz okullarının yanı sıra Fransız, İtalyan, Alman, Avusturya, Bulgar, Yugoslav ve İran okulları da faaliyet göstermiştir. Fransız ve İtalyan okullarının önemli kısmı tarikatlar¹²² tarafından işletilmiştir. En önemli Fransız kız okullarından biri İstanbul’daki Notre Dame de Sion de Pera’dır.¹²³ 1930’lu yıllarda kısmen Fransa’nın prestij kaybından, kısmen de İtalya ile olan soğuk ilişkilerden dolayı bu okullara olan katılım önemli ölçüde azalmıştır. Türk hükümeti Katolikler tarafından işletilen bu okullara politik ve dinî propaganda yaptıkları şüphesiyle temkinli yaklaşmıştır.¹²⁴ Cumhuriyetin ilk yıllarında 16 İtalyan okulu faaliyetleyen 1937-1938’de bu sayı 7’ye düşmüştür. Bu okulların 5’i ilkokul düzeyindedir.¹²⁵ 1935 yılında İstanbul’da bir kız ortaokulu ile ticaret ortaokul ve lisesi olmak üzere iki İtalyan okulunda eğitim gören toplam öğrenci sayısı 413’tür. 1934-1935 yılları arasında İstanbul Tophane’de St. George Kız Ortaokulu ve İstanbul Galata’da St. George Erkek Ortaokul ve Lisesi olmak üzere iki Avusturya okulu mevcuttur. Aynı dönemde eğitim gören toplam öğrenci sayısı ise 159’dur. 1935’te İstanbul’daki Alman Ticaret Lisesinin kayıtlı öğrenci sayısı 355’tir. Bu okulun eğitim dili Almanca olmakla birlikte okul, Alman hükümeti tarafından desteklenmiştir.¹²⁶ Bu dönemde faaliyette

122 Arıç, a.g.e., s.125.

123 1863 yılında açılan bu okulun 1932-1933 eğitim öğretim yılında 163 öğrencisi bulunmaktadır. Arıç, a.g.e., s. 124.

124 Fransız okulları Cumhuriyetin ilk yıllarında Milli Eğitim Bakanlığının belirlediği esaslara uymadıkları gerekçesiyle sıkı denetime alınmış, o yıllarda iki ülke arasındaki ilişkilerde en önemli sorunu teşkil etmiştir. NARA, No: 2540/5, December 21, 1941; Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye’deki Fransız okulları ile ilgili ayrıntılı bir çalışma için bkz. Engin Deniz Tanır, *Cumhuriyet’in Kuruluş Sürecinde Türkiye’de Fransız Okulları (1919-1925)*, (Yayımlanmamış Doktor Tezi), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2016.

125 Arıç, a.g.e., s. 126-132.

126 NARA, No: 2540/5, December 21, 1941. Cumhuriyetin ilk yıllarında İstanbul’da bulunan bu okullar kimi zaman Alman Hükümeti, kimi zaman da İstanbul’daki Alman sermaye grupları

olan bir diğer Alman okulu Sankt Georg Alman Kız Ortaokulu ve Sankt Georg Alman Erkek Lisesidir.¹²⁷ Alman okulunun 1931-1932 öğretim yılında 1.127 olan öğrenci sayısı, 1932-1933 döneminde 1.007, 1937-1938 yılında 642'dir.¹²⁸ Bu yıllarda 3'ü İstanbul, 1'i Kırklareli ve 1'i Edirne'de olmak üzere 5 Bulgar ilkokulu faaliyettedir. 1935'te ortaokul seviyesindeki tek¹²⁹ Bulgar okulu İstanbul Beyoğlu'ndadır. Aynı yıl bu okulun öğrenci sayısı¹³⁰ 16'dır.¹³¹ Bu dönemde faaliyette olan bir başka okul İran okuludur. Önceleri İstanbul Bayezit'ta, 1934 yılında ise Sultanahmet'te faaliyet gösteren bu okul 5 sınıflı olup eğitim dili Farsça'dır. İlkokul seviyesinde faaliyette olan tek Yugoslav okulu ise 1932-1933 öğretim yılında kapanmıştır.¹³²

Tablo 10: 1934-1935 Yıllarında Türkiye'deki Fransız Okulları ve Öğrenci Sayıları

Yer	Okul Adı	Öğrenci Sayısı
İzmir	St. George Erkek Ortaokulu	78
İstanbul Beyoğlu	Ses Pulseri Kız Ortaokulu	178
İstanbul Kumkapı	Jean D'Arc Kız Ortaokulu	88
İstanbul Haydarpaşa	Sentofemi Kız Ortaokulu	113
İstanbul Galata	St. Benoit Kız Ortaokulu	100
İstanbul Beyoğlu	St. Elizabeth Kız Ortaokulu	48
İstanbul Feriköy	Jean D'Arc Erkek Ortaokulu	131
İstanbul Galata	St. Benoit Erkek Ortaokul ve Lisesi	238
İstanbul Galatasaray	St. Michel Erkek Ortaokul ve Lisesi	171
İstanbul Beyoğlu	St. Louis Erkek Ortaokul ve Lisesi	44
İstanbul Kadıköy	St. Joseph Erkek Ortaokul ve Lisesi	312
İstanbul Pangaltı	Notre Dame De Sion Kız Ortaokul ve Lisesi	259
Toplam	12	1760

Kaynak: NARA, No: 2540/5, December 21, 1941.

tarafından desteklenmiştir. Arıç, *a.g.e.*, s.142-143.

127 Arıç, *a.g.e.*, s. 140.

128 Türkiye'de faaliyet gösteren Alman okulları ile ilgili ayrıntılı bir çalışma için bkz. Sezen Kılıç, *Türk-Alman İlişkileri ve Türkiye'deki Alman Okulları (1852'den 1945'e kadar)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2005.

129 Sıkı bir denetim altında tutulan Bulgar okullarının sayıları zamanla azalmış, 1935 yılına gelindiğinde bir ilkokul ve bir ortaokul olmak üzere 2 okul faaliyetlerine devam edebilmiştir. Arıç, *a.g.e.*, s. 150.

130 1934 yılında yapılan teftişte 6 sınıflı ilk ve bir sınıflı orta kısımda toplam 168 öğrenci mevcuttur. Teftişte ortaya çıkan duruma göre 1931 yılında yapılan anayasada değişiklikle yasak olmasına rağmen ilkokul kısmında 31 Türk öğrenci öğrenim görmektedir. Arıç, *a.g.e.*, s.149.

131 NARA, No: 2540/5, December 21, 1941.

132 Arıç, *a.g.e.*, s. 151, 155.

Amerikan belgelerine göre Türkiye’de özel okullar, müfredatları devletin belirlemiş olduğu sınırlara uygun olması koşuluyla açılıp işletilebilen kurumlar olarak görülmekle birlikte başta ekonomik olmak üzere diğer bazı sebeplerden dolayı Türkiye’de özel okul sayısı oldukça düşük kalmıştır.¹³³ Resmi okullarda eğitim-öğretimin ücretsiz yapılması esasının getirilmesi, eğitim kalitesinin bina ve donanım açısından yükseltilmesi ve devletin özel okullara müdahalesinin artması bu okullara olan ilginin azalmasını sağlamıştır. Bununla birlikte yeteri kadar yatılı ortaokul ve lise açılmamış olması bu tarz özel okulların tercih edilmesinde etkili olmuştur.¹³⁴

Sonuç

Cumhuriyetin ilk yıllarında eğitim alanında yapılan çalışmalarla Türk milletin’in çağdaş, laik ve milli bir eğitim sistemine ulaştırılması amaçlanmıştır. Milli Mücadele Dönemi’nden itibaren bu alanda ortaya atılan çözüm önerileri ve yapılan çalışmalar bir toplumun ayakta kalmasının eğitime önem verilmesiyle sağlanacağı düşüncesinin somut göstergeleridir. Cumhuriyet rejiminin korunması, gelecek nesillere aktarılması, sağlam temellere dayanan bir eğitim sistemi oluşturulması, geçmişten kalan eğitim mirasının düzene sokulması için yapılan en temel düzenleme eğitim-öğretimde birliğin sağlanmasıdır. Tevhid-i Tedrisat Kanunu eğitim-öğretimde tek elden yönetimi sağladığı gibi medreselerin kapatılması laik eğitim idealini temellendirmiştir. Heyet-i İlmiye toplantılarında alınan kararlar doğrultusunda şekillendirilen ve 1926 yılında kabul edilen Maarif Teşkilatına Dair Kanun, Cumhuriyet Dönemi’nde yapılan en köklü değişikliklerdendir. Eğitim işlerinin plan ve program içerisinde yürütülmesi amacıyla yapılan kanuni düzenlemelerle birlikte ilk, orta, lise ve öğretmen okulu ders programlarında yapılan değişikliklerle milli, laik ve çağdaş bir eğitim sistemi oluşturulmaya çalışılmıştır. İlköğretimden başlanarak eğitimin her aşamasında ileri ülkelerden getirilen uzmanların görüşlerine başvurulması da bilimi temel alan, çağdaş eğitim idealini gerçekleştirmeye yönelik uygulamalardandır.

Eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması, karma eğitime geçilmesi, öğrencinin yetenek, ilgi ve ihtiyaçlarının temel alınması, öğretmen ihtiyacının giderilmesi gibi düzenlemeler okul ve öğrenci sayılarının artmasını sağlamıştır. Bununla birlikte Amerikan belgelerinde de vurgulandığı gibi bu yıllarda en önemli mesele köy eğitimidir. Köylerde okullaşmanın artması ve daha nitelikli bireyler yetiştirilmesi bu dönemdeki hükümetlerin temel meselesi olmuştur. Nüfusun önemli bir kısmının köylerde yaşadığı bu yıllarda köylere öğretmen

133 NARA, No: 2500/1, December 21, 1941. 1925-1926 eğitim öğretim yılı istatistiklerine göre çoğunluğu İstanbul’da ve ilkokul düzeyinde olmak üzere Türkiye’de bulunan Türk özel okul sayısı 52’dir. *Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti 1925-1926 Ders Senesi İhsaiyat Mecmuası*, Devlet Matbaası, İstanbul 1928, s. 150-156.

134 Ergin, a.g.e., C. 5, s. 2076.

Gazi

Akademik
Bakış

345

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

görevlendirilmesi ve eğitim faaliyetlerinin yürütülmesi amacıyla tamamladıkları eğitim sürecinin ardından görevlendirilen eğitimciler ile bu ihtiyaç önemli ölçüde karşılanmıştır.

Amerikan belgelerine göre sanayi atılımı gerçekleştirmek isteyen Türk hükümetleri mesleki ve teknik eğitime oldukça önem vermiş, bakanlık da bu tarz okulların açılmasını teşvik etmiştir. İlköğretimi tamamlayan bazı öğrencilerin bu okullara yönlendirilmesi ile ülkenin kalkınması için bireylerin kısa sürede meslek sahibi olması ve iş hayatına atılması hedeflenmiştir.

Öğrenim çağındaki bireylerin eğitim-öğretim meselesinin çözüme ulaştırılmasının yanı sıra halkın genelinin eğitim ve kültür seviyesinin artırılması için Millet Mektepleri ve Halkevleri önemli bir görev üstlenmiştir. Harf inkılabının ardından gerek yeni harflerin öğretilmesi gerekse halkın temel bazı bilgilerle donanması amacıyla açılan okuma-yazma kursları oldukça düşük seviyelerdeki okuyazar nüfus oranının artmasını sağlamıştır. Halkevlerinde yapılan çeşitli sosyal faaliyetler ile inkılabın sağlam bir temele oturtulması, Cumhuriyet ideolojisinin yerleştirilmesi hedeflenmiştir.

1933 yılında yapılan üniversite reformu sonrasında İstanbul Üniversitesi'nin kurulması ile yükseköğretimde çağın gereklerine ve ülkenin gerçeklerine uygun bir eğitim-öğretim yapısı oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu amaçla özellikle Almanya'dan çok sayıda eğitimcinin üniversitede görev alması sağlanmıştır. Ardından Ankara'da da yükseköğretim kurumlarına temel oluşturacak teknik okullar açılarak yeni üniversitenin gelişmesi amaçlanmıştır. Yükseköğretimde yapılan önemli uygulamalardan biri yurtdışına öğrenci gönderilmesidir. Almanya başta olmak üzere Avrupa'nın çeşitli merkezlerine gönderilen bu öğrenciler devletin sağladığı burslarla eğitimlerini tamamlamış, Türkiye'ye döndüklerinde çeşitli resmi kurumlarda devlet hizmetinde yer almışlardır.

Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet Dönemi'ne miras kalan meselelerden biri de azınlık ve yabancı okullardır. 1924 yılında Milli Eğitim Bakanlığına bağlanan ve büyük bir kısmı İstanbul'da faaliyet gösteren azınlık ve yabancı okullarının belirlenen usullere göre eğitim yapmaları sağlanmış, kanunlara uymayanlar kapatılmıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları ve Resmi Yayınlar

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Muamelat Genel Müdürlüğü, 030.10.0.0/24.138.7.

BCA, 30.10.0.0/24.137.9.

BCA, 30.10.0.0/25.141.1.

BCA, Kararlar Dairesi Başkanlığı, 30.18.1.2/1.1.13.

BCA, Cumhuriyet Halk Partisi, 490.1.0.0/846.349.2.

National Archives and Records Administration (NARA), No: 2500/1, December 21, 1941.

Görsel

Akademik
Bakış

346

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

- NARA, No: 2500/ 2, December 21, 1941.
NARA, No: 2500/5, December 21, 1941.
NARA, No: 2500/6, December 21, 1941.
NARA, No: 2500/7, December 21, 1941.
NARA, No: 2520/1, December 21, 1941.
NARA, No: 2520/4, December 21, 1941.
NARA, No: 2520/5, December 21, 1941.
NARA, No: 2520/6, December 21, 1941.
NARA, No: 2520/7, December 21, 1941.
NARA, No: 2520/8, December 21, 1941.
NARA, No: 2520/9, December 21, 1941.
NARA, No: 2530/1, November 28, 1941.
NARA, No: 2530/2, November 28, 1941.
NARA, No: 2530/3, November 28, 1941.
NARA, No: 2540/1, December 21, 1941.
NARA, No: 2540/2, December 21, 1941.
NARA, No: 2540/3, December 21, 1941.
NARA, No: 2540/4, December 21, 1941.
NARA, No: 2540/5, December 21, 1941.
NARA, No: 2540/6, December 21, 1941.
NARA, No: 2600/5, February 24, 1942.

Amerikan Heyeti Raporundan: Maarif İşleri, Devlet Basımevi, İstanbul 1939.

Başvekâlet İstatistik Umum Direktörlüğü, *Maarif 1937-1938 İstatistiği*, Suhulet Basımevi, İstanbul 1939.

İstatistik Umum Müdürlüğü, *28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, Fasikül 3, Usuller Kanun ve Talimatnameler Neticelerin Tahlili*, Ankara 1929.

İstatistik Yıllığı, Cilt 4 (1930-1931), Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul 1931.

İstatistik Yıllığı, Cilt 15 (1942-1945), Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, Hüsnütabiat Basımevi, İstanbul 1945.

Resmi Ceride, No: 338, 3.4.1926.

Resmi Gazete, No: 1838, 2.7.1931.

TBMMZC, 1. Dönem, 8. Cilt, 148. Birleşim, 10.02.1337.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, *20 İlkteşrin 1935 Genel Nüfus Sayımı, Türkiye Nüfusu Kat i Tasnif Neticeleri*, Ankara 1937.

Gazisi

Akademik
Bakış

347

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekaleti 1339-1340 Ders Senesi İhsaiyat Mecmuası, Matbaa-i Amire, İstanbul 1341.

Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti Orta Tedrisat Müdür-i Umumiliği, İmam Hatip Mektepleri Talimatnamesi, Yenigün Matbaası, Ankara 1340.

1928 Maarif Bütçesi Hakkında Büyük Millet Meclisinde Müzakerat, Devlet Matbaası, İstanbul 1928.

Kitaplar ve Makaleler

AKYÜZ, Yahya, "Atatürk'ün Türk Eğitim Tarihindeki Yeri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 4, S. 10, Kasım 1987, ss. 71-89.

Eğitim Tarihi, Alfa Yayınları, İstanbul 1999.

Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri (1839-1950), Pegem Akademi, 2. Baskı, Ankara 2012.

ARIĞ, Ayten Sezer, *Atatürk Döneminde Yabancı Okullar (1923-1938)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014.

ARIKAN, Zeki, "Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 6(3), 2014, ss. 261-281.

ATA, Bahri, "Atatürk, Eğitim ve Altruizm", *Cumhuriyetin İlk Yıllarından Günümüze Dil, Kültür, Eğitim*, Der. Nazife Güngör, Gazi Üniversitesi Yayını, Ankara 2007, ss.183-201.

BİNBAŞIOĞLU, Cavit, *Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi*, Anı Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara 2014.

ÇAVDAR, Tefik, "Halkevleri", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 4, İletişim Yay., İstanbul 1983, ss. 877-884.

DEMİRTAŞ, Bahattin, "Atatürk Döneminde Eğitim Alanında Yaşanan Gelişmeler", *Gazi Akademik Bakış*, 1(2), Ankara 2008, ss. 155-176.

DEWEY, John, *Türkiye Maarifi Hakkında Rapor*, Devlet Basımevi, İstanbul 1939.

ERGİN, Osman, *Türkiye Maarif Tarihi*, C. 5, Eser Matbaası, İstanbul 1977.

Türkiye Maarif Tarihi, C. 1-2, Eser Matbaası, İstanbul 1977.

ERGÜN, Mustafa, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*, Ocak Yayınları, Ankara 1996.

Atatürk Devri Türk Eğitimi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay., Ankara 1982.

FAİK REŞİD, *Maarif Düsturu*, Birinci Cild, Üçüncü Cüz, Devlet Matbaası, İstanbul 1927.

GOLOĞLU, Mahmut, *Devrimler ve Tepkileri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2007.

GÖKSEL, Burhan, "Atatürk'ün Eğitim Hakkındaki Görüşleri ve Misak-ı Maarif", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. I, S.3, Temmuz 1985, ss. 921-958.

KILIÇ, Sezen, *Türk-Alman İlişkileri ve Türkiye'deki Alman Okulları (1852'den 1945'e*

Görüş

Akademik
Bakış

348

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

kadar), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2005.

KOCATÜRK, Utkan, “Atatürk’ün Üniversite Reformu İle İlgili Notları”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 1(1), Kasım 1984, ss. 3-95.

MALCHE, Albert, İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor, Devlet Basımevi, İstanbul 1939.

OĞUZKAN, Turhan, *Türkiye Cumhuriyetinde Halk Eğitimi*, Maarif Basımevi, Ankara 1956.

ÖZEL, Sevgi, “Mustafa Kemal’le Yazgısı Değişen Türkçe”, *Cumhuriyetin İlk Yıllarından Günümüze Dil, Kültür, Eğitim*, Der. Nazife Güngör, Gazi Üniversitesi Yayını, Ankara 2007, ss.57-79.

ÖZTÜRK, Cemil, *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2007.

PARKER, Dr. Beryl, *Türkiye’de İlk Tahsil Hakkında Rapor*, Devlet Basımevi, İstanbul 1939.

SAKAOĞLU, Necdet, *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi*, İletişim Yay., İstanbul 1992.

TANIR, Engin Deniz, *Cumhuriyet’in Kuruluş Sürecinde Türkiye’de Fransız Okulları (1919-1925)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2016.

TEKELİ, İlhan, “Osmanlı İmparatorluğu’ndan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 3, İletişim Yay, İstanbul 1983.

WİDMANN, Horst, *Atatürk ve Üniversite Reformu*, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul 2000.

YÜCEL, Hasan Ali, *Türkiye’de Orta Öğretim*, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1994.

YÜCEL, Mustafa Serhan, *Türkiye’de Yabancı Okullar ve Azınlık Okulları (1925-1926)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.

Gazi

Akademik
Bakış

349

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

Extended Abstract

Education is a very important instrumental tool in the transfer of all social elements to the future generations, and thereby providing continuity. Beginning from the end of the 18th century, the educational reforms in the Ottoman Empire laid the foundations for the early Republican Period in Turkey. The educational reforms, however, could not totally transform the educational system and the duality in education persisted because of several reasons such as the resistance of the old educational institutions to reforms and the continuous wars taking place in and around Turkey in the first quarter of the 20th century. For the reorganization of the educational heritage of the Ottoman Empire, efforts were expended vigorously since the National Struggle Period in Turkey. Whereas the entire nation was fighting for its independence and the integrity of the homeland, similar efforts were made behind the frontlines. With the participation of numerous Turkish intellectuals and teachers, an educational congress (*Maarif Kongresi*) was held in Ankara on July 15, 1921. The continuing Kütahya-Eskişehir Wars did not stop the Turkish nationalists and the national leader Mustafa Kemal Atatürk who made the opening speech at the congress. This fact alone demonstrated the educational awareness and determination of the Nationalists.

Following the proclamation of the Turkish Republic, radical changes were made in the Turkish educational system in order to synchronize the educational activities to modern standards. First, all educational institutions were unified under the Law of Uniform Education (*Tevhid-i Tedrisat Kanunu*) and brought under the authority of the Ministry of National Education on March 3, 1924. The purpose of the law was to end the duality of Western and traditional schools (mektep-medrese), to develop a national culture and to control the activities of the foreign-run schools. Another reform was the adoption of the Latin alphabet (1 November 1928) instead of the Arabic alphabet, which aimed at improving the educational and cultural level of the Turkish nation by simplifying the written language. A nationwide literacy crusade was implemented throughout the country with the adoption of the new alphabet and the government run program supervised the activities by establishing the Schools of Nation (*Millet Mektepleri*). These schools' primary target was to teach literacy and in time the schools served as the places that taught people useful everyday life practices. The People's Halls (*Halkevleri*) were also built in almost every town for social and cultural development efforts introducing the Republican reforms to the people as well as educating people in history, literature, folklore and fine arts. With the University Reform (*Üniversite Reformu*) İstanbul University was founded on January 1, 1933 providing the bases for the higher education structure. The Teachers Schools (*Öğretmen Okulları*) were reorganized in quantity and quality, and the Village Institutes (*Köy Enstitüleri*) were established

Görüş

Akademik
Bakış

350

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

in order to raise modern individuals and the cultural and educational level of the society.

(Footnotes)

- 1 Cumhuriyetin ilk 15 yıllık dönemine ait eğitim ve kültür istatistiklerinin yer aldığı belgede 1937-1938 öğretim yılı istatistik bilgileri sene sonu sınavları öncesinde hazırlanmıştır.
- 2 Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre okuma-yazma oranlarına bakıldığında 1927’de Türkiye’de toplam nüfus içerisinde okuma-yazma bilenlerin oranı % 8,61, 1935’te ise % 15,3’tir. Bkz. İstatistik Umum Müdürlüğü, 28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, Fasikül 3, Usuller Kanun ve Talimatnameler *Neticelerin Tahhlili*, Ankara 1929, s. 22; Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, 20 İlkteşrin 1935 Genel *Nüfus Sayımı, Türkiye Nüfusu Kat’i Tasnif Neticeleri*, Ankara 1937, s. 201.
- 3 Amerikan okullarındaki toplam öğrenci sayılarına Adana, Bursa, İstanbul ve İzmir’de bulunup kapatılan bazı Amerikan okullarındaki öğrenci sayıları da dahildir. *NARA, No: 2540/3*, December 21, 1941. 1925-1926 öğretim yılında 4’ü İstanbul, 2’si Bursa, 2’si İzmir, 1’i Adana ve 1’i Amasya’da olmak üzere Türkiye’de toplam 10 adet Amerikan okulu faaliyettedir. Tarsus Amerikan Okulu 1924 yılında kapatılmış, ismi değiştirilerek sonraki yıllarda yeniden faaliyete geçmiştir. Yücel, a.g.t., s. 107-108.

Gazi

Akademik
Bakış

351

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

GAZİ AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ YAYIN İLKELERİ

A. Yazım Kurallarına İlişkin Esaslar

1. Yazım dili Türkçedir. Ancak İngilizce yazılmış çalışmalar da yayınlanabilir.

Dergiye gönderilen yazıların redaksiyonunu Yazı Kurulu yapar. Yazım ve noktalamasında ve kısaltmalarda TDK İmlâ Kılavuzu'nun en son baskısı esas alınır. Gönderilen yazılar dil ve anlatım açısından bilimsel ölçülere uygun, açık ve anlaşılır olmalıdır. İmlâ Kılavuzu ve Türkçe sözlüğe, <http://www.tdk.gov.tr> adresinden de ulaşmak mümkündür.

2. Yayınlanmak üzere gönderilen yazılar, özetler ve kaynakça dâhil yaklaşık 25 sayfadan fazla olmamalıdır.

3. Makalenin başlangıç kısmında, Türkçe ve İngilizce olarak hazırlanmış makale başlıklarını da içeren 250 kelimeyi aşmayan özet ile Türkçe ve İngilizce beş anahtar kelime bulunmalıdır. Türkçe makalelerin sonuna ise 500-600 kelime "Extended Abstract" başlığı altında uzun İngilizce özet eklenmelidir.

4. Yazar adı, ortaya, italik koyu, 11 punto olarak yazılmalı; unvanı, görev yeri ve elektronik posta adresi dipnotta (*) işareti ile 8 punto yazılarak belirtilmelidir. Diğer açıklamalar için yapılan dipnotlar metin içinde ve sayfa altında numaralandırılarak verilmelidir.

5. Yazı karakteri Times New Roman, 10 punto, satırlar tek aralıklı, dipnotlar 8 punto ve tek aralıklı yazılmalıdır.

6. Gazi Akademik Bakış Dergisi Yayın İlkeleri'ne uygun olarak düzenlenmeyen makaleler değerlendirilmeye alınmayacaktır.

Gazî

B. Sayfa Düzenine İlişkin Esaslar

1 Paragraf yazısı, ilk satır 1. 25, paragraflar arası önceki 3 nk, sonra 3 nk, iki yana dayalı, satır aralığı tek olmalıdır.

2. Sayfa düzeni normal, sayfa yapısı üstten 5 cm, alttan 5.5 cm, sol 4.5 cm, sağ 4.5 cm, cilt payı 0, üst bilgi 1.25 cm. alt bilgi 4,5 cm olmalıdır.

3. Alt başlıklar kendisinden önce gelen başlıkla aynı hizada olmalıdır.

4. Sayfa numaraları altta sağda verilmelidir.

5. İlk sayfadan sonra, çift numaralı sayfalara yazar adı, tek numaralı sayfalara makale adı 9 punto karakterinde üst bilgi olarak eklenmelidir.

C. Dipnot Yazımında Kullanılacak Kaynakların Yazımı İle İlgili Esaslar

1. Göndermeler (referanslar), Gazi Akademik Bakış Dergisi'nde dipnotlar sayfa altında numaralandırılarak verilecektir. Atıflar, metin içinde (Örn. Karpat, 2001: 101.) şeklinde gösterilmeyecektir.

2. Atıfta bulunulan kaynağın tam kimliği verilecektir, atıfta bulunulmamış eserler kaynakçada gösterilemez.

3. Aynı kaynağa yapılan atıflarda kitaplar için, a.g.e., makaleler için a.g.m., tezler için a.g.t., aynı sayfa için Aynı yer kısaltmaları kullanılmalıdır.

Aşağıda Dipnotların yazım teknikleri gösterilmiştir:

a. KİTAP

- Kitap, Tek Yazar:

Hale Şıvgın, *Trablus-garp Savaşı ve 1911-1912 Türk İtalyan İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi yayını, 2. Baskı, Ankara 2006, s.100.

- Kitap, İki Yazar:

Bonyar Waylet-Ernest Jackh, *İmparatorluk Stratejileri ve Ortadoğu* (çev. Vedat Atilla), Chiviyazıları Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul 2004, s. 100.

- Kitap, Üç Yazardan Fazla:

Marian Kent vd., *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1999, s. 100-102.

- Çeviri Kitaplar:

Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (çev. Metin Kıratlı) TTK yayını, 3. Baskı, Ankara 1991, s. 157.

- Yazar veya Editör Adı Bulunmayan Kitap ve Makaleler:

Tarihi Yaratan 1000 Büyük Adam, Milliyet yayını, İstanbul 1985, s.50.

- Birden Fazla Ciltten Oluşan Yayınlar

Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi* (çev. Halil Berktaş), C.1, Eren yayını, İstanbul 2000, s. 100.

b. MAKALE

- Derleme Kitaplarda Makale

Maria Todorova, "Balkanlardaki Osmanlı Mirası", L.Carl Brown, der., *İmparatorluk Mirası: Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası* (çev.Gül Çağalı Güven), İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s.85.

- Dergilerde Yazarı Belli Olan Makale

Hale Şıvgın, "Arnavutlarda Milli Bilincin Gelişme Sürecinde Yaşanan Siyasi Olaylar", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı:147, Aralık 2003, s. 132-136.(varsa cilt numarası da yazılır.)

- Dergilerde Yazarı Belli Olmayan Makale

"Balkanlarda Türk Varlığı", *Toplumsal Tarih*, X/7, Mayıs 1990, Ankara s. 8.

- Günlük Gazetelerden Alınmış Makaleler

Bilgin Çelik, "Balkanlarda Arnavut Sorunu", *Cumhuriyet Strateji*, 24 Ocak 2005, s. 16-18.

Gazi

Akademik
Bakış

353

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

- İnternet Dergisinde Makale

Hüseyin Ukuşlu, "Gebze' de Kentleşme Süreci ve Sorunları", *Sosyal Bilimler Araştırmaları E-Dergisi*, III/5, Sayı:5, Dönem:2006, 10 Temmuz 2007, <http://www.sbe.gazi.edu.tr/edergi/sosdergi.htm>, s. 100-101.

c. RAPOR

- Yazarı Belli Olan Rapor

Fatma Gök, *Öğretmen Profili Araştırma Raporu*, Eğitim Bilim ve Kültür Emekçileri Sendikası Yayınları, Ankara 1999, s.25.

- Yazarı Belli Olmayan Rapor

Arnavutluk Ülke Raporu, TİKA Yayını, Ankara 1995.

- Bir Kurum, Firma ya da Enstitünün Yazarı Olduğu Rapor

Dış Politika Enstitüsü, *Uluslararası İlişkilerle İlgili Anayasaya Konabilecek Hükümler*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1990, s. 33.

d. ANSİKLOPEDİ MADDESİ

"Arnavutluk", *Türk Ansiklopedisi*, C.3, İstanbul 1971, s.360-379.

e. TEZLER

Dritan Egro, "Osmanlı Devletinin XIV-XVI Yüzyıllarındaki İslamiyet'in Arnavut Topraklarına Yayılması", Bilkent Ü. SBE., Ankara 2003 (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s. 52.

f. İNTERNET

- Kamu Kurumlarının İnternet Sayfaları

T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, "Türkiye Ukrayna Anlaşması", <http://www.mfa.gov.tr/turkce/group/ikili/11.htm>.

- İnternet Dergisinde Makale

Hüseyin Ukuşlu, "Gebze' de Kentleşme Süreci ve Sorunları", *Sosyal Bilimler Araştırmaları E-Dergisi*, III/5, Sayı:5, Dönem:2006, 10 Temmuz 2007, <http://www.sbe.gazi.edu.tr/edergi/sosdergi.htm>, s. 100-101.

- E-Posta Yoluyla Tartışma Gruplarına, Forumlara vb. Gönderilen Mesajlar

Abdulvahap Kara, "Kazak Mitolojisinin Dildeki Yansımaları", (Mesaj: 25), 10 Temmuz 2007, http://groups.google.com/group/turk-tarihciler/browse_thread/thread/f8cef971c-ca8fd7b.

g. KONFERANSLARDA SUNULAN TEBLİĞLER

Dritan Egro, "Arnavutluk'ta Osmanlı Çalışmaları", *XIII.Türk Tarih Kongresi, Bildiriler*, 4-8 Ekim 1999, C.I, TTK yayını, Ankara 2002, s. 14.

h. BROŞÜR

Alev Keskin, *1877-78 Osmanlı-Rus Harbi Harp Tarihi Broşürü*, Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000, s.7.

Görüş

i. RESMÎ YAYINLAR

İsmet Binark, *Balkan Ülkelerinin Tarihi Kaynakları Bakımından Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinin Önemi*, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayını, Ankara 1996, s. 25.

i. HARİTALAR VE ŞEMALAR

Şanlıurfa Turizm Haritası, Harita, Şanlıurfa Valiliği Yayını, 1983.

j. BÜLTEN

Afyon Kocatepe Üniversitesi Haber Bülteni, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyon, 2000, s 15.

k. ARŞİV BELGELERİ

Arşiv adı, Fon adı ve kodu, Dosya numarası ya da klasör numarası, Gömlek numarası, varsa belge numarası ya da fihrist numarası.

BOA,Y.A.HUS, D:512, G:72, Belge no(lef):3.

ATASE, BHK, K:685, A:6-8288, D:5, Fil.

D. Kaynakça Yazımında Uyulacak Esaslar

1. Kaynakçada yazar soyadı büyük ve başta; adı ise küçük harflerle yazılacak.
2. Kaynaklar alfabetik sıra ile verilecek.
3. Makalelerde sayfa numaraları tam olarak belirtilecektir.

Aşağıda örnek bir kaynakça gösterilmiştir:

ANHEGGER, Robert - Halil İnalçık, *Kânûnnâme-i Sultânî Ber Müceb-i 'Örf-i 'Osmânî*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1956.

İLHAN, Suat, "Türk Çağdaşlaşması", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, VII/19, Kasım 1990, s.7-19.

KAFADAR, Cemal, *Between Two Worlds. The Construction of the Ottoman State*, University of California Press, Berkeley 1995.

KARPAT, Kemal H., *Ortadoğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk* (çev. Recep Boztemur), İmge Kitabevi, Ankara 2001.

MAYER, Kurt B. – Walter Buckley, *Class and Society*, Random House, New York 1969.

OLCOTT, Martha B., "The Basmachi or Freeman's Revolt in Turkestan 1918-24", *Soviet Studies*, XXXIII/3, July 1981, pp.352-369.

SANDIKLI, Atilla, "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası Işığında Avrupa Birliği'ne Giriş Süreci", İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul 2007 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

YALÇIN, Durmuş vd., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2002.

Gazi

Akademik
Bakış

355

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

E. Belge, Tablo, Şekil ve Grafiklerin Kullanımında Uyulacak Esaslar

1. Ekler (belgeler), yazının sonunda verilecek ve altında belgenin içeriği hakkında kısa bir bilgi ile bilimsel kaynak gösterme ölçütlerine uygun bir şekilde kaynak yer alacaktır.

2. Diğer ekler (Tablo, Şekil ve Grafik) normal yazı dışındaki göstergelerin çok olması durumunda Tablo, Şekil ve grafik için başlıklar; Ek Tablo: 1, Ek Grafik: 3 ve Ek Şekil: 7 gibi yazılmalı, ekler, KAYNAKÇA'dan sonra verilmelidir.

Bu eklere metin içerisinde yapılan atıfların mutlaka Ek Tablo:1, Ek Grafik: 3 veya Ek Şekil: 7 şeklinde yapılmalıdır. Tablo, şekil, grafik ve resim için şayet alıntı yapılmışsa, mutlaka kaynak belirtilmelidir.

Değerlendirme

1. Dergi Yayın Kurulu, biçim ve alanlar açısından uygun bulduğu yazıları konunun uzmanı hakemlere (iki hakeme) gönderir, değerlendirmelerin ikisi de olumlu ise yayına kabul edilir. Biri olumlu, diğeri olumsuz ise makale üçüncü bir hakeme gönderilir. Yayınlanması için düzeltilmesine karar verilen yazıların, yazarları tarafından en geç 20 gün içerisinde teslim edilmesi gereklidir. Düzeltilmiş metin, gerekli görüldüğü durumlarda, değişiklikleri isteyen hakemlerce tekrar incelenebilir.

2. Gönderilen yazılar iki alan uzmanının "yayımlanabilir" onayından sonra, Yayın Kurulu'nun son kararı ile yayımlanır. Yazarlar hakem ve Yayın Kurulu'nun eleştirisi, değerlendirme ve düzeltmelerini dikkate almak zorundadırlar.

Katılmadığı hususlar olması durumunda, yazar bunları gerekçeleri ile ayrı bir sayfada bildirme hakkına sahiptir.

3. Hakem oluru alan makaleler, Yayın Kurulu tarafından derginin konu içeriği esas olmak üzere, hakem raporlarının tamamlanma tarihlerine göre sıraya konarak yayınlanır.

4. Dergiye gönderilen yazılar yayımlansın veya yayımlanmasın iade edilmez.

5. Gazi Akademik Bakış Dergisi'nde yayımlanan makalelerdeki görüşler, yazarlarının şahsi görüşleri olup; Gazi Akademik Bakış Dergisi'nin resmî görüşü niteliğini taşımaz.

Gazî

Akademik
Bakış

356

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

GUIDELINE OF THE JOURNAL OF GAZI AKADEMİK VIEW

A. Instruction for Authors

1. Language of publication is Turkish. However works written in English may also be published. Reductions to papers submitted to the journal are made by Vice Editors and the Editorial Board. The most recent edition of the spelling guide of Turkish Language Institution is taken into account for language use, punctuation and abbreviations. The texts submitted must be clear and understandable, and be in line with scientific criteria in terms of language and expression. The Spelling Guide and Turkish Dictionary are available at <http://www.tdk.gov.tr>.
2. The texts submitted to be published must be no longer than 25 pages including also the abstract and references.
3. The texts must be submitted together with the abstract no longer than 250 words in Turkish and English at the beginning of the paper, including also the Turkish and English headings for the paper, and with five key words in Turkish and in English. At the end of the articles in Turkish language, there will be a 500-600 word "Extended Abstract".
4. Name of the author must be placed at the center in bold italics, in 10 type size; his/her title, place of duty and e-mail address must be indicated in the footnote with (*) in 8 type size. footnotes for other explanations must be provided both in the text and down the page in numbers.
5. The type character must be Times New Roman, 10 type size, line spacing single, footnotes in 8 type size and with single line spacing.
6. Articles which are not prepared according to above requirements, will be ignored.

B. Page Layout

- 1 Indentation must be, for the first line, 1, 25; spacing before must be 3 pt, after must be 3 pt, justified, and line spacing must be 1.
2. Page layout must be normal, page setup must be 5 cm from top, 5,5 cm from bottom, 4,5 cm from left, 4,5 cm from right, gutter 0, header 1.25 cm, footer 4,5 cm.
3. Sub-headings must be within three characters from the preceding heading.
4. Page numbers must be placed bottom right.
5. Following the first page, name of author must be provided on even numbered pages, and name of paper must be provided on odd numbered pages in 9 type size as headers.

Gazi

Akademik
Bakış

357

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

C. Citations in Footnotes

a. BOOK

- Book, Single Author:

Hale Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk İtalyan İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi publishing, 2. Press, Ankara 2006, p.100.

- Book, Two Authors:

Bonyar Waylet-Ernest Jackh, *İmparatorluk Stratejileri ve Ortadoğu* (trans. Vedat Atilla), Chiviyazıları Publishing 2. Press, İstanbul 2004, p. 100.

- Book, More Than Three Authors:

Marian Kent et. al., *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler*, Tarih Vakfı Yurt Publishing, 2. Press, İstanbul 1999, p. 100-102.

- Translated Books:

Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (trans. Metin Kıratlı) TTK yayını, 3. Press, Ankara 1991, p. 157.

- Books with More Than One Edition:

Ernest Edmondson Ramsaur, *Jön Türkler ve 1908 İhtilali* (trans. Nuran Yavuz), Pozitif Publishing, 5.Press, İstanbul 2007, p. 57.

- Books or Papers with Name of Author or Editor Non-Specified:

Tarihi Yaratan 1000 Büyük Adam, Milliyet Publishing, İstanbul 1985, p.50.

- Citation to Second Resource

Ziya Kaya, *title of the book*, Ankara Onur Publishing, 1995, p. 24'den G. Fuller, "Eurasia in the World Politics", *Foreign Affairs*, Volume 10, Number 3, June 2000, p. 44.

- Publications with More Than One Volume

Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi* (trans. Halil Berktaş), V.1, Eren Publishing İstanbul 2000, p. 100.

b. PAPER

- Paper in Compilation Books

Maria Todorova, "*Balkanlardaki Osmanlı Mirası*", L.Carl Brown, compil., *İmparatorluk Mirası: Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası* (trans. Gül Çağalı Güven), İletişim Publishing, İstanbul 2003, p.85.

- Paper with Author Specified in Journals

Hale Şıvgın, "Anavutlarda Milli Bilincin Gelişme Sürecinde Yaşanan Siyasi Olaylar", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Number:147, December 2003, p 132-136.

Görüş

Akademik
Bakış

358

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

- Paper with Author Non-Specified in Journals

"Balkanlarda Türk Varlığı", *Toplumsal Tarih*, X/7, May 1990, Ankara p. 8.

- Papers from Daily Newspapers

Bilgin Çelik, "Balkanlarda Arnavut Sorunu", *Cumhuriyet Strateji*, 24 January 2005, p.16-18.

- Paper from Internet Journal

Hüseyin Ukuşlu, "Gebze' de Kentleşme Süreci ve Sorunları", *Sosyal Bilimler Araştırmaları E-Dergisi*, III/5, number:5, period: 2006, 10 August 2007, <http://www.sbe.gazi.edu.tr/edergi/sos-dergi.htm>, s. 100-101.

c. REPORT

- Report with Author Specified

Fatma Gök, Öğretmen Profili Araştırma Raporu, *Eğitim Bilim ve Kültür Emekçileri Sendikası Publishing*, Ankara 1999, p.25.

- Report with Author Non-Specified

Arnavutluk Ülke Raporu, TİKA Publishing Ankara 1995

Report Prepared by an Institution, Firm or Institute

Dış Politika Enstitüsü, *Uluslararası İlişkilerle İlgili Anayasaya Konabilecek Hüükümler*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Publishing Ankara 1990, p. 33.

d. ENCYCLOPEDIA ARTICLE

"Arnavutluk", *Türk Ansiklopedisi*, V.3, İstanbul 1971, pp.360-379

e. THESIS

Dritan Egro, "Osmanlı Devletinin XIV-XVI Yüzyıllarındaki İslamîyet'in Arnavut Topraklarına Yayılması", Unpublished Doctorate Thesis, İngilizce, Bilkent Ü. SBE., Ankara 2003.

f. INTERNET

- Web Pages of Public Institutions

T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, "Türkiye Ukrayna Anlaşması", <http://www.mfa.gov.tr/turkce/group/h/ikili/11.htm>.

- Paper from Internet Journal

Hüseyin Ukuşlu, "Gebze' de Kentleşme Süreci ve Sorunları", *Sosyal Bilimler Araştırmaları E-Dergisi*, III/5, Number: 5, Period: 2006, 10 August 2007, <http://www.sbe.gazi.edu.tr/edergi/sosdergi.htm>., p. 100-101.

- Messages Sent to Discussion Boards, Forums etc by E-Mail

Abdulvahap Kara, "Kazak Mitolojisinin Dildeki Yansımaları", (Message: 25), 10 July 2007, http://groups.google.com/group/turk-tarihciler/browse_thread/thread/f8cef971c-ca8fd7b.

Gazi

Akademik
Bakış

359

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

g. DECLERATIONS TO CONFERENCES

Dritan Egro, "Arnavutluk'ta Osmanlı Çalışmaları", *XIII. Türk Tarih Kongresi*, Bildiriler, 4-8 October 1999, C.I, TTK publishing, Ankara 2002, p. 14.

h. BROCHURE

Alev Keskin, *1877-78 Osmanlı-Rus Harbi Harp Tarihi Broşürü*, Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Publishing, Ankara 2000, p.7.

i. OFFICIAL PUBLICATIONS

İsmet Binark, *Balkan Ülkelerinin Tarihi Kaynakları Bakımından Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinin Önemi*, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Publishing, Ankara 1996

i. MAPS AND FIGURES

Şanlıurfa Turizm Haritası (English), Harita, Şanlıurfa Valiliği Publishing, 1983.

j. BULLETINS

Afyon Kocatepe Üniversitesi Haber Bülteni, Afyon Kocatepe Üniversitesi Publishing, Afyon 1999, p.8.

k. ARCHIVE DOCUMENTS

Archive name, collection name and code, file number or box number, document number.

BOA,Y.A.HUS, D:512, G:72, Belge no(lef):3.

ATASE, BHK, K:685, A:6-8288, D:5, Fil.

D. Principles to Abide By in Presentation of References

1. Surname of the author shall be at the beginning with capital letters; name with small letters.
2. Resources shall be presented in alphabetical order.
3. Page numbers shall be fully indicated for papers.

An example references is presented below:

ANHEGGER, Robert - Halil İnalçık, *Kânûnnâme-i Sultânî Ber Müceb-i 'Örf-i 'Osmânî*, Türk Tarih Kurumu Publishing, Ankara 1956.

İLHAN, Suat, "Türk Çağdaşlaşması", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, VII/19, November 1990, p.7-19.

KAFADAR, Cemal, *Between Two Worlds. The Construction of the Ottoman State*, University of California Press, Berkeley 1995.

KARPAT, Kemal H., *Ortadoğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk* (çev. Recep Boztemur), İmge Publishing, Ankara 2001.

MAYER, Kurt B. – Walter Buckley, *Class and Society*, Random House, New York 1969.

Görüş

OLCOTT, Martha B., "The Basmachi or Freeman's Revolt in Turkestan 1918-24", *Soviet Studies*, XXXIII/3, July 1981, pp.352-369.

SANDIKLI, Atilla, *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası Işığında Avrupa Birliği'ne Giriş Süreci*, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul 2007 (Unpublished doctorate thesis).

YALÇIN, Durmuş et. al., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2002.

E. Principles to Abide By in Using of Documents, Tables, Figures and Graphics

1. Attachments (documents), shall be presented at the end of the text and down below shall be a brief information as to the content of the document and proper citation in line with the relevant criteria.
2. Other attachments (Table, Figure and Graphics) shall be presented as Additional Table: 1, Additional Graphic: 3 and Additional Figure: 7 if indicators other than the text are too many in number; attachments shall be presented after the REFERENCES. References to these attachments in the text shall absolutely be made as Additional Table:1, Additional Graphic: 3 or Additional Figure: 7. If citation has been made for table, figure, graphic or picture, resource shall absolutely be indicated.

Evaluation

1. Publication Board of the Journal sends to referees of expertise in the field (three referees) the papers it has found relevant in terms of form and fields; the papers are accepted for publication with the approval of at least two referees out of the three. The papers which have been decided to be reviewed, shall be submitted by the author(s) within no later than 20 days. The revised text may be re-examined by the demanding referees if found necessary.
2. The papers submitted shall be published with the final decision of the Publication Board, following the "can be published" approval of the three experts in the field. Authors shall take into account criticism, assessment and revisions of the referees and the Publication Board. If the author has any points he/she does not agree with, he/she has the right to specify these issues in a separate page with the justifications thereof.
3. The papers, following the approval by the referees, are ordered by the Publication Board, based on dates of completion of referee reports and also based on the scope of the journal.
4. The papers submitted to the journal shall not be given back whether published or not.
5. The views in the papers published in Gazi Journal of Academic View are the personal views of the authors, and are no way the official view of the journal.

Gazi

Akademik
Bakış

361

Cilt 11
Sayı 23
Kış 2018

